A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

ALAPÍTOTTA

MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI

BAKTAY ERVIN dr. és KÉZ ANDOR dr.

1940

TIZENEGYEDIK ÉVFOLYAM

AKADÉMIAI KÖNYVTÁRA

300263

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

TARTALOMJEGYZÉK

ÖNÁLLÓ ÉS NAGYOBB CIKKEK

	Oldal
Baktay Ervin dr.: India és a Brit birodalom	193
Baktay Ervin dr.: Sven Hedin hetvenöt éves	83
Baktay Ervin dr.: Tandzsur templomvárosa	23
Bendefy László dr.: Cholnoky Jenő	273
Bezdek József dr.: Rutén havasi élet	47
Cholnoky Jenő dr.: Dr. Teleki Pál gróf	57
Csűrös Lajos: A keleti medence	293
Fest Aladár: A líbiai olasz honfoglalás	163
Gaál István dr.: Az európai aranyország	258
Gáspár Gyula: A felszabadult Erdély	233
Gáspár Gyula: Mátyás király városa	278
Gáspár Gyula: Székelyföld	173
Geszti Lajos: A Földközi tenger geopolitikai erővonalai	143
Geszti Lajos: Írország helyzete	304
Geszti Lajos: Súlyponteltolódás	269
Győrffy György: Narvik, a vas kikötője	149
Harangozó Lajos: Madagaszkár	168
vitéz Horváth Béla: Irán	37
Irmédi-Molnár László dr.: Dobrudzsa	89
Irmédi-Molnár László dr.: A régiek térképező műszereiről	241
Kecső István dr.: A nyersanyagok termelői	31
Keöpe Viktor dr.: Szlatina sóbányái	187
Kéz Andor dr.: Finnország	58
Kreilisheim György dr.: Bretagne és a breton nép	213
Márton Béla dr.: Az Åland szigetek	105
Mesterházy Jenő: Edinburgh — az északi Athén	245
Péchy-Horváth Rezső: Finn mozaik	111
Péchy-Horváth Rezső: Gyalog a Balkánon	263
Pécsi Albert dr.: Besszarábia	130
Révay József dr.: A száz mecset városa	297
Sédi Károly dr.: Csonka-Erdély gyógyforrásai és fürdői	288
Somogyi József dr.: A Fekete tenger és kijárója	68
Somogyi József dr.: Nagybritannia és Írország	157
Somogyi József dr.: Németalföld gyarmatbirodalma	254
Somogyi József dr.: Szíria	137
Soltész Lászlóné, F.: A Bajor Alpokban	50
Széky Pálma: Strasbourg, az örök határváros	198
Szurovy Géza: Dalmácia, a kék tenger és a fehér hegyek országa	96
Takács József dr.: Mozaikok a 2600 éves Japánról	220
Takács József dr.: A német-francia határvidék	124
Tarr László dr.: A Tunturik földjén	10
Tasnádi Kubacska András: Európa indiánjai	43
vitéz Temesy Győző dr.: Mátyás király birodalma	78
vitéz dr. Temesy Győzőné: A Lofoten szigetek és Hammerfest	151
Timaffy László dr.: Víziúton az «Ezer sziget országában»	202
Varga Károly dr.: Csokonai Vitéz Mihály az Aggteleki cseppkőbarlangban	53
Wallner Ernő dr.: A Keleti tenger kapuvidéke	117
Wallner Ernő dr.: A német tengeri kereskedelem bölcsője	180
Wallner Ernő dr.: A Skagerraktól a Botteni öbölig Svédországon át	1
Zoltai Zoltán: A fa országa	227
Zoltai Zoltán: Gyalogszerrel Délafrikán keresztül	17

IRODALOM

Ács Tivadar: *Akik elvándoroltak.* (-y) 252. — **Baktay Ervin**: *Királyfiak földjén.* (Irmédi-Molnár László dr.) 134. — **Ballenegger Róbert** l. *A természet világa.* — **Gaál István dr.** l. *A természet világa.* — **Halmy Gyula**: *Magyar hajóval Budapesttől Alexandriáig.* (K. A.) 209. — **vitéz Hefty Frigyes**: *Repülők előre!* (K. A.) 153. — **Kárpátalja.** (K. A.) 209. — **Kéz Andor** l. *A természet világa.* — **Koch Sándor** l. *A természet világa.* — **Kol Erzsébet dr.**: *Tiszaparttól Alaszkáig.* (Kéz A.) 209. — **Ligeti Lajos**: *Az ismeretlen Belső-Ázsia.* (Kéz A.) 154. — **Ratkóczi Tibor**: *Abesszínia új arca.* (Somogyi József dr.) 271. — **Tasnádi Kubacska András**: *Gyüjtés hegyen-völgyön.* (K. A.) 306. — **A természet világa,** *III. kötet.* (Strömpl G.) 113. — **A természet világa,** *IV. kötet.* (Kéz A.) 113. — **Uj földrajzi faliképek Magyarországról.** (T. Gy.) 210.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Általános vonatkozásúak: A világ zsidóságának számaránya 271.

Európa. Belgium és Hollandia gazdasági jelentősége 155. — Dánia népessége 211. — Engedélyhez kötötték a tudományos kutatást Islandban 55. — Erdély aranytermelése az elmult évben 232. — Egy Erdélybe vezető műút terve 307. — Az északolaszországi németek hazatelepítése 211. — Európa leghosszabb villamosított vasúti vonala 135. — Az 1940 november 10-i romániai földrengés 307. — Helynévváltozások Olaszországban 135. — Helynévváltoztatás és városegyesítés Olaszországban 232. — Hitler csatorna 114. — Idegen állampolgárok Belgiumban 55. — Közigazgatási változások Németországban 114. — Lecsapoló munkálatok Görögországban 172. — A lengyel-szlovák határkiigazítás 172. — Litvánia területi nyeresége 114. — A m. kir. Honvéd Térképészeti Intézet kiállítása 76. — Mocsárlecsapoló és gyarmatosító munkálatok Sardegna szigetén 135. — Monaco fejedelemség statisztikája 212. — Munkanélküliség és idegen munkások Franciaországban 35. — Nagyarányú csatornaépítések Észak-Olaszországban 135. — A német fennhatóság alá került lengyel terület közigazgatási beosztása 210. — Olaszország lakossága 211. — Az Oroszországhoz csatolt Kelet-Lengyelország közigazgatási beosztása 114. — Porto Edda 76. — Stolpmünde kikötő 114. — Svédország «fehérszén» kivitele 211. — Szlovákia új közigazgatási beosztása 271. — Új német város 308. — Új olasz város: Verbania 55. — Új olasz vasútvonal 212.

Ázsia. Az árják négyezeréves fővárosát keresik Mezopotámiában 115. — Az ötödik Nanga Parbat expedíció 1939-ben 36. — Svejci Himálaja expedíció 115. — A svejci Himálaja-expedíció eredményei 308. — Sziám új neve 115. — Sztalin csatorna 115. — Törökországi földrengések 75. — Törökország népessége 114.

Afrika. Embertani expedíció Étiopiában 76. — Új híd a Zambézin 172.

Amerika. Az amerikai Nemzeti Földrajzi Társaság Yukon-expedíciói 115. — A canadai uránszurokércbányászat fejlődése 115. — Colombia népessége 36, 116. — Észak-Amerika szivacshalászata 136. — Európai kivándorlók letelepítése Brit Guyanában 116. — A Föld legnagyobb gleccsere 36. — Huszonötéves a Panama csatorna 232. — Két vízesés Brit Guyanában 36. — Új hírek Fawcett ezredes sorsáról 66. — A venezuelai Gran Sabana tudományos feltárása 212.

Ausztrália és Oceánia. Két új tengeralatti pad 252.

Arktisz és Antarktisz. Amerikai Antarktisz-expedíció 116. — A jégbefagyott Szedov útja az Északi Jeges tengeren 56. — A Szedov útjának vége 212.

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XI. ÉVF. | 1940. JANUÁRIUS | 1. SZÁM

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10.— pengő Egy-egy szám ára 1.20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Hivatalos órák minden csütörtökön délután 1—½3 óráig. — Csekkszámlánk száma 51.141

TARTALOM:

Wallner Ernő dr.: A Skagerraktól a Botteni öbölig Svédországon át. — *Tari László dr.:* A tunturik földjén. — *Zoltay Zoltán:* Gyalogszerrel Délafrikán keresztül. — *Baktay Ervin dr.:* Tandzsur templomvárosa. — *Kecső István dr.:* A nyersanyagok termelői. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

A vonatkozó rendelet értelmében jelen — újévi — számunk kivételesen teljes terjedelemben jelenik meg, beleszámítva az 1939. évfolyam tartalomjegyzékét.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

január hó 8-án, hétfőn este 6 órakor a M. Kir. Honvédtisztek Országos Tudományos és Kaszinó Egyesülete dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

NÉPSZERŰ FÖLDRAJZI ESTÉLYÉRE

SZENTESY JÓZSEF szkv. százados, aligazgató (Sopron):

A MAI SVÉJC.

(Vetített képekkel.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1940 január hó 1-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

Figyelmeztetés! Társaságunk ESTÉLYEIT minden hónap első HÉTFŐJÉN tartja.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XI. ÉVFOLYAM 1910 1. SZÁM

A SKAGERRAKTÓL A BOTTENI ÖBÖLIG SVÉDORSZÁGON ÁT.

Írta WALLNER ERNŐ dr.

Annak, aki a Skandináviai félsziget térképét akár utazgatás, akár tanulás közben jól megnézte, okvetlenül feltűnhetett, hogy milyen hegyes szögben változtatja irányát a Skagerrakban a svéd-norvég part. Ilyen irányváltozás oka csak szerkezeti lehet. Valóban mindegyik part iránya egy-egy törésvonalrendszert jelöl. A törések behálózzák az egész félszigetet, s a skagerraki rendszer egyik délebbre fekvő törése mentén kényelmes út nyílik a félsziget belsejébe. Ez Göteborgtól a középsvéd nagy tavak tájára, Skane után a legtermékenyebb, gazdasági tekintetben igen jól kiaknázott s a svéd termelés minden ágát képviselő vidékre vezet.

Az atlanti és balti oldalra az összeköttetést a viszonylagosan sűrű vasúthálózaton kívül elsősorban a Göta csatorna biztosítja. Ez Európának egyik legrégibb és legjelentősebb belvízi útja. Végig a balti pajzs sziklatalaján halad, nyugati szakasza a Göta folyó, illetve Trollhätt csatorna; keleti pedig a több tavon átvezető tulajdonképeni Göta csatorna. Legmagasabb pontját (91 m) a Vänern és a Vättern tavak közt éri el se magasság leküzdésére a két tengerszint között 61 zsilipre van szükség. A Vänern tótól Göteborgig már csak néhány kisebb vízesést kell megkerülnie.

A Götaälv völgyét a jégkorszak gleccserei alakították ki. A skandináviai jégtakarónak a norvég fjordokban jelentkező nagyszabású túlmélyítése helyett itt inkább váltakozó csiszoló és koptató munka eredménye látszik. A széles völgytalpon kevés kanyargással nyugodtan folyik a Götaälv (älv=folyó), nincsen gátak közé szorítva, hiszen árvíztől alig kell tartani, felfogja azt a Vänern tó. Sok helyen a szántók a folyóig érnek. Hordaléka úgyszólván semmi sincs, ezért hiányoznak a kanyarulatokban az itthon jól ismert zátonyok. Csak a tó és tenger közti folyószakasz viseli a Götaälv nevet, a tóba ömlő folyók már más nevűek, legnagyobb köztük s a Göta folyó meghosszabításának tekinthető a Klaälven. A megművelt völgyfenéken sziklapúpok emelkednek ki helyenkint s mutatják, hogy nincsen mélyen az az őskőzet, amely 40—50 m magas lejtőkkel kíséri a völgyet. A fekete gránit és gneisz már itt ízelítőt ad abból, hogyan válik az ország belsejében a táj egyik legfőbb elemévé.

A Göta a Vänern tóból kiszakadva hatalmas 33 méteres sziklalépcsőn zuhan le, ez a híres Trollhättan vízesés. Régebbi leírások megkapó szépségűnek mondották, de ma azt hiába keressük. A régi medre üres, és ha van is benne víz, hol van az attól, amikor azt írták róla, hogy mennydörgésszerű moraja messze hallatszik. Ma már inkább arra jó példa, hogyan hajtja az ember igába a természetet,

vagy miként használja ki vízi erőit Svédország. A régi meder csupasz sziklafalai pompásan mutatják, hogy micsoda szörnyű erő vágott itt utat magának. Kettős kiágazás vezet másfél km után Európa egyik leghatalmasabb erőműtelepéhez. Az egyetlen lenyűgözően nagyméretű gépterem 13 turbináján 165,000 lóerővel ugyanannyi hatalmas dinamót hajt a fehér szén. Alig tudjuk felbecsülni a méreteket, megitélni az értékeket, pedig ez csak töredéke annak a mérhetetlen kincsnek, amivel az ország rendelkezik. Svédország vízi erői 5 millió lóerőt képviselnek, s ennek még felét sem használja ki, 1935-ben 1.8 milliót!

A svéd ipar fellendülésének egyik fő oka és szilárd alapja a fehér szén. Az elektrotechnika boldogulást, jólétet teremtett, és megszüntette a szénszegény ország egyik legnagyobb gondját. Nem kell messze menni, hogy a három svéd gazdasági főtényező közül a másodikat, a vasat is megtalátjuk, A trollhättani erőművek áramhálózata messze elnyúlik, de egy része az itteni gépgyárat látja el. Magát a vasat már kész tömbökben hozzák messze északról. A svéd acél világhírre tett szert. Ezt a nem szakember szemlélő csak tudja, de nem látja. Amit észrevesz, az más, az a méretek, az elektromos energia használatával kapcsolatos példás tisztaság, a gyártás sokoldalúsága. Vasúti kocsik, villamos mozdonyok, félgyártmány lemezek stb. mellett milyen békésen pihentek itt az Argentinának készített ágyuk, főként amikor a szállításra kész ládák mellett kis kocsikon üvegekben ott várta a tízóraizó munkásokat a pasztőrizált tej.

A sok gépzúgás után jól esik a séta a zsilipekhez. Látványosságszámba mennek ezek, s a kirándulók kivétel nélkül fel is keresik őket. Nem nagyságukkal, hanem sorjában egymás mellett elhelyezkedve a nagy színtkülönbség érzékeltetésével hatnak. A három zsiliprendszer közül a XVIII. század végén és a XIX. sz. közepén épült két régebbit ma már leszerelték, de annál érdekesebb benézni a szűk, mélybeszálló, meredekfalú sziklavályúkba. A világháború idején készült el a harmadik zsiliprendszer. Ennél felényi, de kétszer akkorára méretezett kamrákat láthatunk, úgyhogy 1350 tonnás hajókat is elbírnak, aminek jelentőségét később alkalmunk nyilt megítélhetni. Kevés ilyen, a svéd táj elemeit ennyire egységbe foglaló képet láttam útközben. A tenger színtje fölött alig 40 méternyire magas hegyvidéki tájba illő szurdokok, körülötte az északi vidék erdőkoszorúja, telehintve gleccserkoptatta sötét sziklákkal, s tarkítva üde zöld gyepfoltokkal; a mélyben pedig a megcsendesedett folyó. S bár természetes kiegészítői e képnek a szorgalmas svéd nép műszaki alkotásai, telepei, mégis majdnem szemünket dörzsöljük, amikor ilyen keretben egyszerre lassan felemelkedik a nagykéményű tengeri tehergőzös.

Trollhättan városka szabályos utcáival a felső szinten fekszik. Itt már a Vänern tó lapos medencéjét körülvevő tájra érünk. A tó Európa harmadik (5546 km²) legnagyobb tava, de mélysége (98 m) a svejciakéhoz képest kicsi. Partvidékének jellegét délkeleten inkább a szántóföldek, északnyugaton az erdők szabják meg. Északibb fekvése miatt hiányzik a skanei cukorrépa, a búzát kiszorítja a rozs, de méginkább a zab. A tölgy északi határa érinti a tóvidéket s így az uralkodó fanem a nyír és fenyő. Kedves, változatos vidék tárul az utazó elé itt, ahol a termelőságak közül egyik sem vette kizárólagosan birtokába a felszínt. Északnyugaton a kevésbbé lakott tóparton már 10—20 km hosszatt sincs nyoma az emberi településnek. Sziklás, kemény talajon a vízig érnek az erdők, máshol lápos, zsombékos rétek vannak a legelésző állatok elől dróttal elkerítve. Lassankint megismerkedünk észak különös varázst nyujtó magányával, s azzal az ellentéttel, amit a néptelen tájba az ipari központok és városok hoznak. Könnyű ezeknél megállapítani a létrejöttüket és fejlődésüket előidéző tényezőket. A sok

közül csak Karlstadot és Falunt, a két egymástól eltérő gazdasági életnyilvánulások képviselőjét emelem ki.

Karlstad (27,500 l.) a tájképi szépségeiről ismert Värmland székhelye. A város szabályos, fátlan utcáival, emeletes kőházaival kissé rideg benyomású. Nincsenek megkapó részei, csak a Klar folyó parti sétánya kedves. A tiszta hegyi vizeket mindig zöldnek képzeljük, ilyenekhez szoktunk az Alpokban. Ezért meglep a folyó sötét feketés színe. Ezzel a vastól és az erdők, valamint láptalajok humuszától származó sötét színnel találkozunk Közép-Svédországban mindenütt a folyókban és tavakban. Tutajok füzérben egymáshoz kötve úsznak lefelé a folyón, s már sejthetjük a város gazdagodásának okát. Mert vagyonos lakosságról tesz tanúbizonyságot a városháza, a szép szobrok, a színház, az üzletek, középületek és szállodák. Hogy egy ilyen, aránylag kis lélekszámú városban annyi és olyan berendezésű szálloda legyen, alig várná valaki. De Karlstad turista-központ s látogatói között sok a pénzes angol. Azért, ha szállodában nem jutna hely, ez ne ijesszen meg senkit. Sőt, így nyílik alkalma, mint nekem is, tapasztalnia, hogy a svédek nem ismerik a bizalmatlanságot. Hasonló városkában messze a szélen fekvő magánház 3 szobáját kaptuk két német és egy cseh kartárssal együtt. Asszonyunk látva, hogy nyelvtudásunk kölcsönös hiányos volta miatt sehogysem értjük meg egymást, mindent nyitva hagyott előttünk és sorsunkra bízva bennünket, nem mutatkozott. Alig hiszem, hogy nálunk négy átfutó vendég éjjel-nappal olyan szabadon járhatna ki-be. Karlstad iparos és Vänern-tóparti kikötőváros. A Stockholm-Oslo vasúti fővonalon vasútforgalmi helyzete is kedvező. Olyan tópartot mint a svejci városoké itt hiába keresünk. Nagyrészét ipartelepek foglalják el. A sziklapúpokkal telehintett egyenetlen felszínen olyan zeg-zúgos a partvonal, hogy igazi nyílt vizet alig látni.

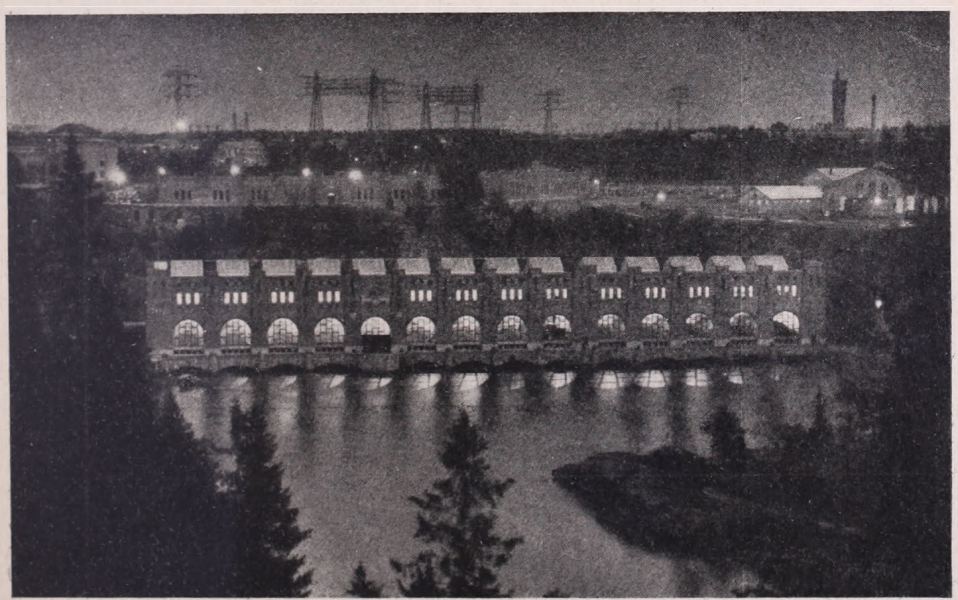

A Trollhättan erőmű este. 165,000 lóerővel dolgozik a hatalmas gépház 13 turbinája. A felül látható távvezeték egészen a tengerpartig behálózza a vidéket.

A Vänern tó mentén az ipartelepek között kivételes jelentőségű a Karlstad melletti Skoghall papír, cellulóze gyár és fűrésztelep. Csak aki akár ezt, akár mást, de ilyent látott, érti meg mit jelent a svéd gazdaságnak a fa. Sokkal több mint nekünk a búza. Nyers és feldolgozott alakban a legfőbb kiviteli cikk, az egész kivitel jó harmada és értékben hatszorosa a mi búza és liszt kivitelünknek. Az a hatalmas fakészlet, amit felhalmozva itt a tóparton s másutt a tengerparton láttam, egyszerűen elképzelhetetlen. Pedig mi ez ahhoz képest, amit évente kitermelhetnek az ország felénél nagyobb területet borító erdőkből. A fa irányát a folyók és hajóútak szabják meg. Így lett ez a vidék a Göteborgon át irányuló kivitel gyüjtője. A fa tömegárú s ha a szállítóeszközöket gazdaságosan akarják kihasználni, cserébe tömegárut kell hozni. Ezt az angol szénben találták meg. Ezért olyan fontos a Trollhättan lépcső s ezért vált a két nagy tó vidéke a svéd tengerpart után a legiparosodottabbá.

A nagy faipari vállalatok kiterjedt területeket szereztek meg és saját erdeikből termelnek. Az már csak természetes továbbfejlődés, hogy maguk gondoskodnak, ha mindjárt a gyártól 50—100 km-re is, áramszükségletükről és saját szállítóeszközökkel rendelkeznek. Ott láttuk a gyár kikötőjében a Norvégiából hajón hozott piritet, mészkövet, helyükbe pedig berakták a cellulózelemezek kötegeit. Ez a termeléság a nagytőke kezében van, s ez oda telepíti üzemét, ahol legnagyobbak a gazdasági előnyök. A Klarälven a fa ingyen szállítója Karlstadig s a gyárból újból olcsó vizi út nyílik a tengerig. Beolvadtak sőt meg is szüntek a völgyekben elszórt kisüzemek és megszületett Skoghall, az Uddeholm társaság egyik nagyüzeme. Hogy ez Värmlandban mit képvisel, azt megállapíthatjuk, ha meggondoljuk, hogy 280,000 hektár erdeje van és áramfejlesztő telepei 130,000 lóerővel dolgoznak. A Vänern tótól északra távolabb még három vasgyár is ennek a tőkecsoportnak tulajdonában van.

Ha az ember tájalakító tevékenységét megfigyeljük, itt is észrevehetjük, hogy a gazdasági élet hogyan nyomja rá bélyegét a tájra. Itt ez nagyjövőjű fejlődésre hivatott ipari központokban és az onnan szerteáradó vagyonosodásban nyilvánul. A szociális gondoskodás és jó kereseti lehetőségek eredménye, hogy nemcsak a városokban, hanem azokon kívül is sok új házat láttam és valamennyinek kertje, udvara csínos és tiszta. Ez az általános jólét és magas műveltség bizonysága. Csak az ipari jellegű vagy kikötővárosok utcáin zárulnak a házsorok. Másutt utcasort hiába keresünk. Elszórtan, kertekben állnak a házak s legfeljebb a templomból vagy a meglepően szép szövetkezeti boltból következtethetünk arra, hogy faluban járunk. Ha csak már észre nem vettük abból, hogy megritkultak az erdők s megjelentek a szántók.

Az újabb svéd faházikók jellegzetes piros színűkkel, fehérre mázolt ablakkereteikkel és sarokszegélyeikkel mind egyformák. De minden egyöntetűség ellenére kedvesen hatnak. Derűt varázsolnak a természettől komornak teremtett tájba és élénkítik a színeket. Néhány nap alatt annyira megszokjuk őket, hogy nélkülük az erdő, a mező végtelen zöldje nyomasztóan hat. Hát még milyen kedves lehet a téli kép: piros házikók a zöld fenyőerdők és hótakarta fehér mezők közepette. De nem olyan olcsók mint gondolnánk. Egyik faipari telepen volt alkalmam meggyőződni erről. Az út mellett ebéd előtt csupaszon állt még a betonalap, s mire az ebédnek vége volt, már állt a négy fal. Pincéről a kemény sziklatalajon csak ritkán lehet szó. Az építési idő tehát rövid, az anyag egyszerű s mégis 15,000 svéd koronába kerül egy kisebb fajta faház. Magasak a munkabérek, volt csodálkozó tekintetemre a válasz. Idegennek nehéz egy ország társadalmi és megélhetési viszonyaiba beletekinteni. Sok felületes ítélet származott már ebből, s nem

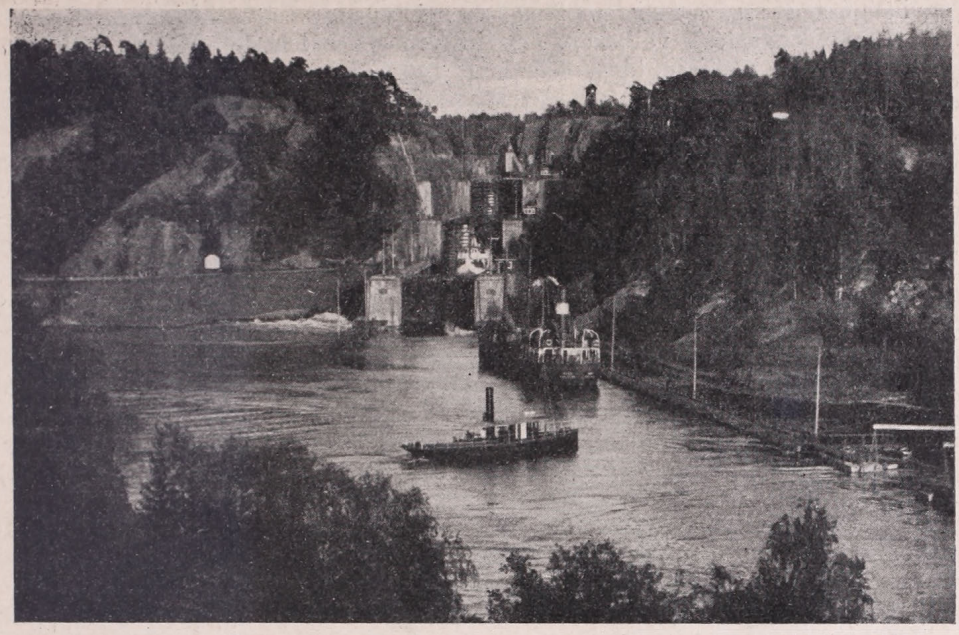

A Vänern tó előtt épült Trollhättan zsilipek a Göta csatornához tarotznak.
A sziklába vágott zsilipkamrák 33 méter magasságra emelik az 1350 tonnás hajókat.

szeretnék hasonló hibába esni. Azt azonban, hogy a vásárlóképesség mennyire függ a munkabérviszonyoktól, itthon is jól tudjuk.

A svéd életet alapjában változtatta meg nemcsak az, hogy háborút régen nem viseltek, hanem az is, hogy három legfőbb természeti kincsüknek jelentősége a multhoz képest megváltozott és megnövekedett. Az ipar és vasúthalózat nagy részét ellátó olcsó villamos erő mint a tájkép eleme is megjelenik. A már villamosított déli fővonalak és ércszállító északi vonal hosszúsága megközelíti a 4000 km-t. Jelentőségét még jobban értékeljük, ha meggondoljuk, hogy a déli Trelleborgtól az északi Gellivaráig akkora a távolság mint Trelleborgtól Rómáig. Az áramvezetékek magas oszlopai a táj kultúráltságának jelzői. A fa századunkban már nemcsak tüzelő és építőanyag, hanem sok és köztük számos hadiipari nélkülözhetetlen cikk nyersanyaga. A bányászat mindenkor jelentős volt az országban. A középkorban a rézé, ma a vasé a vezető szerep. A svéd vas jelentősége a műszaki ismeretek és feldolgozás eljárásainak tökéletesedése nyomán a középeurópai iparosodással arányosan nőtt. A vasérc szállítására nemcsak a két tengert északon összekötő Narvik-Lulea vasútat építették meg, hanem a Botteni öböl mentén futó parti vonallal párhuzamosan dél felé is új vasútat építettek. A Gällivare-Östersund-Kristehamn vonal északon lakatlan erdős tájakon vezet át és személyszállító vonat hetenként csak háromszor közlekedik rajta. A főcél: háborús veszély idején is biztosítani és gyorsíthatni a vasérc útját a középsvéd iparvidékekre, illetve azon túl a göteborgi kikötőbe. Érthető törekvés, ha meggondoljuk, hogy az ország kivitelének jó negyede a vasérc és vasárú.

Falun, a legrégibb bányavárosok egyike ma is jelentős hely. (13,700 l.). Alaprajza a munkások részére mérnököktől kijelölt szabályos sakktábla. Utcáinak

egyhangúságát csak a régi templomok és néhány szép tér szakítja meg. Amennyire semmitmondó a városkép, annyira érdekes a fekvése. Két tó között, a Faluå folyócska partjain, tágas völgyben egyik oldalról erdők, a másikon piszkos salakdombok határolják. A völgy tektonikai határvonal, amit a bányászatnak a keleti oldalon való megszünése mutat. Dalårna, — amelynek Falun főhelye — már a balti pajzsnak a Botteni öböl felé lejtősödő részéhez tartozik. A folyók párhuzamos iránya a Kattegat töréseknek felel meg. A Dalälven nagyobbik szakasza is ilyen, gleccsermélyítette tektonikus völgyben van. Később azután belekerül a tóvidék skagerraki törésrendszerének folytatásába s ezért hirtelen irányt változtatva nem a Keleti tengerbe, hanem a Botteni öbölbe ömlik.

Az általános lejtésirány a jégkorszak gleccsereinek útját is megszabta s ezt követik a gleccserek mélyén lerakódott törmelékhátak, az ú. n. óz-ok is. Ez a jégkori képződmény gyakori a balti pajzson, de nem gondoltam, hogy utcatábla is figyelmeztetni fog rá. Falunban többször végigmentem egy hosszú utcán, abból az egyik oldalon a folyóhoz, a másikon az erdős hegyoldal előtt huzódó völgyecskébe vezettek le a mellékutcák. A széles völgyfenéken tehát egy 50—100 m széles, 1—2 km hosszú hát húzódik s magyarázatát az utca neve : Åsgatan (gatan-utca) is megadta.

Falun rézbányáinak köszönheti létrejöttét. A bányák művelését a XIII. században kezdték meg és itt van a világ egyik legrégibb bányavállalata, a Stora Kopparberg Bergslag. Ma ez is a nagytőkét képviseli és Dalårna legnagyobb vállalata. A faluni bányán kívül hozzá tartoznak többek közt : négy összesen 140,000 lóerős erőmű, a Dalälven-en a domnarveti vas- és acélmű, a kvarnsvedeni cellulóze-gyár és több ipartelep Gävle környékén. Ezekben több mint 8000 munkás dolgozik. A nagyvállalatok terjeszkedésének eredményeként az ország 34 %-át

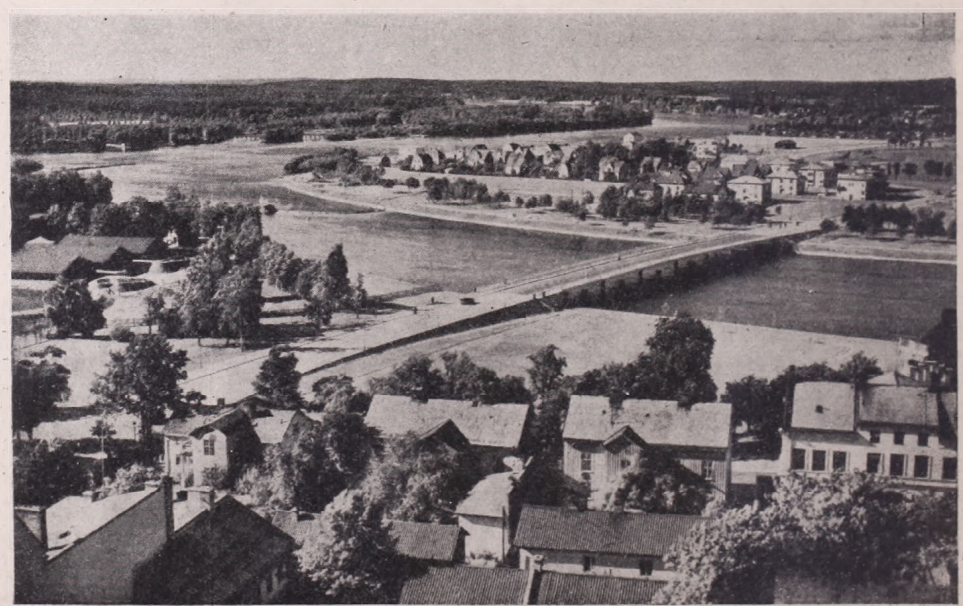

A Klarälven Karlstad városánál.
Háttérben a svédországi erdőségek enyhe felszíni formákat mutató képe.

kitevő mezőgazdasági lakossága mellett ma már 31 % iparból él. Falun rézércei kimerültek. A város keleti szélén csúnya salakdombok közt egy hatalmas beomlás mutatja a régi járatok szintjét. A tárnák ma 360 m mélységig hatolnak le és főként piritet szolgáltatnak. A vállalat fontos ipari terméke az a jó konzerváló hatású piros festék, amelyekkel országszerte festik a svédek faházaikat. Ezer és ezer tonnaszámra kerül ez ki innen hordókban s így válik egy nagyipari vállalat terméke a tájkép tényezőjévé.

A gazdag és könnyen feltárható nyersanyagkészletek, az olcsó szállító vonalak és a kimeríthetetlen bőségű hajtóerő biztos alapot nyujtanak minden svéd ipartelepnek, de csak, amíg van vevő. És ezen fordul meg a svéd élet. A hatmilliós ország nyersanyag és ipari termelése messze túlhaladja szükségletét. Ha tehát a kivitelt háború bénítja meg, ez nem maradhat hatás nélkül arra a társadalmi és szociális egyensúlyra, valamint életszínvonalra, amely éppen ennek a termelésnek segítségével alakult ki. Ebből fakadnak a svéd kapcsolatok a tengerparti országokkal, félelme minden, még távolfekvő háborútól is és őrködése nemcsak semlegessége, hanem szabad kereskedelme fölött!

Dél-Dalárna sűrűbben lakott vidékével szemben Észak-Dalárna már teljesen a szomszédos lakatlan hegyvidék képére formálódott. Egy km²-re alig jut egy lakos már, s ezt menten észre is lehet venni, mert valahogy üres lesz a táj. Elmaradnak a vasutak, az ipartelepek. Csak a vizek mentén nyúlik fel a megritkult úthálózat. Itt, ahol a folyók között magasodó hátakon nem lehet mást látni csak erdőket, a rétek, sziklák már csak kis foltok, itt tárul fel valójában a svéd táj szépsége. Úgy érzi magát az ember benne, mintha övé volna az egész világ, mi sem korlátozza rajongásában.

Legbájosabb része Dalárnának a Siljan tó vidéke. Átmenet a déli nyitott

Falun régi bányaváros tervszerű telepítés, amit alaprajzának szabályossága jól mutat. A várost kis folyó (jobboldalt) szeli át. A bányászlakosság házai túlnyomóan földszintesek.

A Siljan tó környéke Dalárna legszebb vidéke.
A tóparti nyitott tájat erdős lapos hátak kisérik. Ezen a vidéken a népviselet ma is megvan még.

kulturáltabb tájból a zárkózott magányba. Lakói közül kerültek ki egykor Wasa Gusztáv szabadsághősei s az elszórt tanyákon, akárcsak Värmlandban, Lagerlöf rátarti parasztjaival találkozhatunk. Sötéten csillogó a tó kristálytiszta vize, mint egy ábrándos szem. Nem hiába nevezik Dalárna szemének. Csábító, igéző vidék, másképpen nem növekedne Rättvik, Leksand, Mora idegenforgalma akkorára. Gyönyörű kilátóhelyre épített szállókban mesebeli kényelem várja azt, akit szerencsés sorsa ide sodor pihenni. De nemcsak a tó-szem csillog. Vasárnap festői népviseletbe öltözik a szokásaiban, származásában eredetiségét és tisztaságát megőrzött nép s mennyi köztük a kedves szempár. A férfiak ünnepnap felöltik hosszú fekete kabátjaikat, a nők ruhájában is a fekete szoknya és fehér ujjas az alapszín, amit sárga vagy tarka kötény élénkít. Nem csodálkoznám azonban, ha az idegenek tapintatlansága hamarosan minden szép régi hagyományt elűzne. A tavasz beköltözését köszöntő ünnepeiket a sudár magas májusfák körül messzeföldön ismerik. Voltaképen innen északról erednek ezek és szívesen látott nézőközönség lehet ilyenkor az idegen, de vajjon mit érezhetett a gyászoló család a leksandi temetőben, amikor bámész kíváncsi arcok és fényképezőgépek törtettek feléjük? A fényképezés szenvedélye egyébként bátorságot önt sok jámbor emberbe. A Dalälven helyenkint annyira tele van úszó farönkökkel, hogy a víz tükre nem is látszik. Ezt csak le kell fényképezni?! De ember nélkül a sok fa hogy lenne érdekes? S így nem számít, hogy ruhástól derékig kell bukdácsolni a folyóban, és ha szép tájrészlet akad, nyaktörő vállalkozással is felmászik egy kimagasló sziklára «Ő», mert sokaknak a táj csak keret. De jól is van ez így, mert máskülönben Dalárna aligha kaphatta volna meg azt a pompás gépkocsiutat, amely közelebb hozta a gazdagabb délhez. Az idegenforgalom talán majd lassítja a városba szivárgást, hiszen az utolsó félszáz év alatt az ország falusi lakosságának arányszáma 87 %-ról 65 %-ra csökkent.

Dálarni táj. A Dal'älven-en a víztükör nagyrészét az úsztatott fa foglalja el. Az alacsony részeken szántók, a hátakon erdők. Előtérben jobboldalt a jellegzetes piros faházak.

Míg Észak-Dalárnában az erdők aránya 85 %-ra szökik s a szántók alig 1—2 %-ot képviselnek, addig délen és a Botteni öböl felé vezető úton Gästriklandban pl. csupán a sandvikeni nagy vasgyár 5000 munkást foglalkoztat. A Botteni öböl mentén észak felé Gävle (40,000 l.) az utolsó jelentős kikötőváros. A Dal-älven-en leúsztatott fa jórészét a város környékén fekvő fűrésztelepek, papír- és cellulóze gyárakban dolgozzák fel. 10 perc elég s a vízben úszó rönk már szép deszkák formájában kerül a vasúti kocsiba vagy hajóba. Nagy öblök vannak tele fával s úgy jár köztük hangos koppanásokkal a kis gőzös, mint az úszó jégtáblák közt a jégtörő.

Gävle az 1869-i nagy tűzvész után kínos szabályossággal épült újjá s nem nyujt különösebbet. Olyan mint akármelyik tiszta, kedves svéd város. Környéke tükörképe a szemközti finn part lapos, sérekkel övezett tóvidékének. Az a sorsközösség, amelyet a svédek és finnek olyan nagyon átéreznek, nemcsak az azonos gazdasági és politikai érdekeken, valamint a régi történelmi kapcsolatokon alapul, hanem kialakították azt az azonos táj és ennek rokon tényezői is. Ezért maradandó az ereje.

A TUNTURIK FÖLDJÉN.

Írta TARR LÁSZLÓ dr.

A tunturik földje: így hívják a finnek országuk legészakibb részét, a Lappföldet. A tunturi a tundrát jelenti, de így nevezik a magányos, kúpalakú hegyeket is, amelyeket eltörpült cserjések és zuzmó borítanak. Másik neve ennek a vidéknek: «az éjféli Nap országa»; ez meg a másik jellegzetességre, a két hónapig egyfolytában világító Napra utal. Középeurópai ember számára más világot, valóságos élményt jelent egy lappföldi utazás. Ki írhatná le hát örömömet, amikor a mult nyáron módom nyílt arra, hogy egészen a Jeges tengerig végigutazzam ezen a területen. Az utazás előtt elolvastam néhány útleírást erről a vidékről, köztük Halász Gyula cikkét is, amely a szegedi egyetem professzorainak és tanárainak 1924-ben tett északfinnországi útjáról számol be. (Ezen az úton résztvett Teleki Pál gróf is.) Szinte pontosan ugyanazt az utat tettem meg az idén Kunder Antal volt kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter kíséretében, s amikor a látott helyzetet összehasonlítottam az útleírásban olvasottakkal, az volt az érzésem, mintha nem tizenöt, hanem száz év telt volna el azóta, olyan mérföldes lépésekkel haladt előre az utóbbi években a Lappföld. Akkor még éppen csak hogy útszámba menő ösvényeken, itt-ott még a folyók medrében gázolva jutottak fel az utazók a Jeges-tengerig, ma már síma gépkocsiút, sőt menetrendszerinti társasgépkocsi-szolgálat vezet végig a Lappföldön. Csak a lazac meg a szúnyog maradt meg változatlanul, mosolyogva ismertem rájuk a régi útleírásokból.

A finn Lappföld területe 110,347 km², tehát egész Finnország területének egyharmada, lakossága 121,282 fő, azaz az egész ország lélekszámának $^1/_{30}$-része. 1938 januárius elseje óta önálló tartomány *(maa)*, amelynek jelentősége és lakottsága egyre nő. Déli, délnyugati és északkeleti része sík terület, délen a Botteni öböl felé, északon pedig a Jeges tenger felé lejt. A Maanselkä vízválasztója osztja két részre; nyugati Lappföld vizeit a Tornionjoki *(joki*-folyó) gyűjti össze és így a Botteni öbölbe folynak, a vízválasztótól északra elterülő vidék vizei a Tenojoki, Paatsjoki és Petsamojoki közvetítésével az Északi Jeges tengerbe ömlenek.

A Lappföld sziklás altalaja gránitból, gnájszból, kvarcitból, csillámpalából és granulitból áll és azt vékony homokból, kavicsból és turfából álló réteg takarja.

A legutóbbi időkig az volt a vélemény, hogy a Lappföld ásványi kincsekben és ércekben szegény. Az utóbbi években azonban a Salmijärvi közelében levő Kaulatunturin nikkelércterületet tártak fel és az Európa legnagyobb nikkelbányájának ígérkezik. A Petsamon Nikkeli Oy., amely a kanadai The Mond Nickel Co. leányvállalata, 1937-ben ötvenéves koncessziót kapott a finn államtól a területre. Az érc 1·61% nikkelt és 1·32% rezet tartalmaz. Középső Lappföldön a porkonenpahtavaarai vasércterületen folynak kutatások az ottani vasérckészletek feltárására. Még arany is akad itt. Az Ivalonjokiban 1868 óta folyik az aranymosás. Ezóta az idő óta mintegy 1000 kilogramm aranyat mostak ki a folyóból. A legnagyobb darab aranyat 1936-ban egy rénszarvastenyésztő lapp találta az Ivalonjokiban, amint egy nagy követ akart a helyéből husánggal kimozdítani.

Növényvilága már a tisztán sarkvidéki flóraövhöz közeledik. Jellemző növényformáció a tundra, a nyirkostalajú részeket főleg mohák, a szárazabb talajt zuzmók borítják. Területének egynegyedrészén nincs erdő, csak arktikus cserjések. Az erdők is ritkásak. A lúcfenyő igen lassan nő. Míg például Délfinnországban 40 év alatt éri el a fagazdaságban megkívánt mintegy hatméteres alsó határt (pontosan 18 láb, 6 hüvelyk), addig a Lappföldön 70 év kell ahhoz, hogy ezt a magas-

ságot elérje. A nyírfa mindenütt megél, a hegyek, tunturik lejtőin a törpe nyírfa tenyészik.

Az állatvilág eléggé változatos. Valamikor sok volt az erdőkben a medve, sőt a farkas és a róka is, de az utóbbi években már meglehetősen megritkult a nagyvad. 1939 telén — hivatalos statisztika szerint — mégis 78 medve és 22 farkas került terítékre. A róka egészen ritka, úgy hogy 1938 őszén 60 ezüstrókát eresztettek szabadon az állomány felfrissítésére. A hód már a mult század hatvanas éveiben kipusztult és ma már a régen nagyon szapora borz is igen ritka. A legjellemzőbb állat természetesen a rénszarvas. Csaknem 200,000 rénszarvas vándorol a Lappföld kopár vidékein, főtáplálékuk a zuzmó; ápolást, gondozást nem ismernek. Értékük mintegy 100 millió finn márka. Novemberben történik a szabadban tanyázó állatok szétválasztása, megszámlálása. Az állatokat magas sövények közé terelik és pányvával egyenkint befogják. Ilyenkor történik a fiatal állatok jelzése is; az utolsó szétválasztás óta született rénszarvas annak a tehénnek a jegyét kapja, amelyet követ.

Ennyit szükségesnek tartottam előrebocsátani, mielőtt magának az útnak a leírásához fognék. Az utazás a nyáron hivatalos látogatáson Finnországban tartózkodó Kunder Antal akkori kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter útiprogrammjának volt egyik része. Négy aktív miniszter vett részt az úton: Kunder miniszteren és feleségén kívül a vendéglátó házigazda: Hannula finn közoktatásügyi miniszter, Voionmaa finn kereskedelem- és iparügyi miniszter és Jaakson észt közoktatásügyi miniszter, valamennyien feleségestül. A többi utas: Onni Talas budapesti finn követ és felesége, Hakkarainen finn külügyminisztériumi protokollfőnök, az utazás rendezője, Paasonen Aladár ezredes, a finn köztársasági elnök szárnysegéde, a magyarok: Villani Lajos báró követségi tanácsos, Paikert Géza közoktatásügyi minisztériumi osztálytanácsos, Fluck István kereskedelem- és közlekedésügyi minisztériumi osztálytanácsos s végül e sorok írója, mint a sajtónyilvánosság képviselője.

Az út persze nem egyszerű. Először is vonattal Kemibe s onnan Rovaniemibe kell menni, ami Helsinkitől közel 1000 kilométer vasúti utazást jelent. Rovaniemi, Lappföld székhelye, az első, de nem az utolsó meglepetést jelenti útunkon. Képzeljünk el egy hétezer lakosú városkát néhány ívpercre az északi sarkkör alatt. Ki hinné, hogy ebben a kis városkában a modernnél

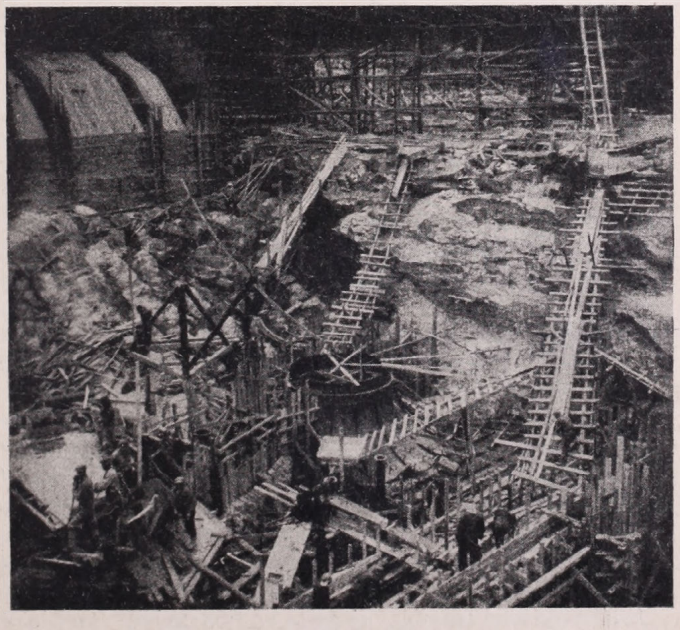

A jäniskoskii erőmű építkezése. (F. I. felvétele.)

A Patsjoki Kolttaköngäs mellett. Háttérben az új híd.
(F. I. felvétele.)

modernebb házak és gyönyörű középületek egész sora áll s egy olyan szálló, a Pohjanhovi, amelyhez foghatót lámpával kellene keresni Magyarországon és nem tudom, hogy hármat találnánk-e. Ebből a kedves kis városból indul ki a híres jegestengeri országút, Lappföld ütőere. Gépkocsival indulunk útnak rajta, fel a Jeges tengerig.

Csak nyolc kilométer az út Rovaniemitől s már itt is vagyunk a Sarkkörnél. Az út jobboldalán négynyelvű tábla jelzi azt a pontot, ahol a Sarkkör az utat keresz-tezi. Néhány percnyi pihenő, a szokásos fényképezés s már indulunk is tovább. Két óra mulva Sodankyläben vagyunk. Megnézzük a község nevezetességeit: a népművelési intézetet, ahol igazi finn vendégszeretettel rövid útunkon immár harmadszor halmoznak el bennünket ennivalóval. Utána az új templomba és a régi fatemplomba megyünk. A szürkére fakult festői fatemplomot különös büszkeséggel mutatja a lelkész, mert ez a Lappföld legrégibb temploma; 1689-ben építették, azaz ácsolták.

Tovább indulunk. A természet képe lassan változik. Eddig a lúcfenyő és a nyírfa jellemezte a tájat, most már a lúcfenyő egyre ritkább s a nyírfa is mind csenevészebb. Az erdei fenyő egyelőre küzd a létért. Átkelünk a Kitinen folyón komppale, da szomszédságban már ott emelkednek a készülő új híd pillérei. Egyelőre azonban még serényen dolgoznak a komp emberei, sőt maga Hannula miniszter is a kötél mellé áll és a furcsa kampós fadarabbal maga is segít nekik.

Alighogy a túlsó oldalra érünk, vámsorompót láttunk az útfélen. A gyanakvóbbak előtt a hazai kövezetvám kísértete merül fel, de kiderül, hogy valódi, bár csak egyirányú vámhatárról van szó. Az ország legészakibb részére ugyanis vámmentesen szabad a szomszéd országokból lisztet, kávét, cukrot bevinni, s ezért a finn vámterület határa itt húzódik. Észak felé nincs vámkezelés, de onnan dél felé igen, nehogy az északi részre behozott vámmentes áru az államkincstár megkárosításával kerüljön a déli országrészekbe.

Az út most már felfelé kapaszkodik, kétoldalon hosszú hófogó kerítések téli hófúvásokra emlékeztetnek. Mondják, hogy a hóréteg vastagsága telente a kilenc métert is eléri. Most letérünk az útról, hogy az 500 méter magas Kaunispää tetején meguzsonnázzunk. A tetőn kis házikó, innen figyelik a környék erdeit, nincs-e tűz. Itt vár ránk a figyelőállomás őre, az uszonna elkészítésére előrejött lányok csapata és — milliárdnyi szúnyog. Sohasem hittem volna, hogy ennyi szúnyog s még hozzá ilyen nagyok és vérszomjasak — egy tömegben előfordulhat. A lányok közben tűzgyujtással és füstgerjesztéssel igyekeznek a bestiákat elriasztani. Hiába. — Az előrelátó Paasonen ezredes szúnyoghálót vesz elő a zsebéből,

a kalapjára illeszti és a zöld háló mögül mosolyogva nézi a többiek csatáját a szúnyogokkal.

Megisszuk a kávét, megesszük a kalácsot, agyonütünk fejenkint vagy százötven szúnyogot és megyünk tovább. Ivalo előtt útelágazáshoz érünk. A jobboldali út egyenesen a Jeges tengerhez vezet, de mi előbb Inariba megyünk s ezért a baloldali utat választjuk. Elhagyjuk Ivalót, újabb kompátkelés s egyszerre felbukkan előttünk a legendás Inari tó. Hakkarainen állam tanácsos megígéri, hogy már nemsokára rénszarvasokat is láthatunk, s közben csinos történetekkel mulattat bennünket a rénszarvasok családi életéből. Hirtelen — mintegy láthatatlan rendező intésére — az országút és tó közti fák közt feltűnik két rénszarvas. Azonnal megállítjuk az autókat és megbűvölve nézzük életünk első szabadonjáró rénszarvasait. Meg is gyanúsítjuk az államtanácsos urat, hogy, mint jó útimarsallhoz illik, ő készítette elő a meglepetést. Ő azonban élénken tiltakozik. A rénszarvaspár egy-két percig bámulja a veszteglő autósort, majd nyugodt ügetéssel, kecses mozgással elindul az úttal párhuzamosan s néhány méterrel odébb átvált az országúton.

Vízesés a Patsjokin. (F. I. felvétele.)

Sokáig beszélgetünk még a rénszarvasokról. Estére elérjük útunk első napjának végállomását : Inarit. Vacsora után *sauna* és horgászás a programm. Nem akarom a saunát századszor felfedezni, a gyöngébbek kedvéért röviden csak ennyit : a sauna igen forró gőzfürdő, amelyben a finnek hihetetlenül soká tudnak üldögélni. Mi, magyarok is kipróbáltuk, de öt-tíz perc mulva rákvörösre főtt bőrrel megszöktünk. A finnek és Jaakson észt miniszter még félórahosszat ültek a fullasztó forróságban. Különös nagy sikert és elismerést aratott Kunder miniszter azzal, hogy sauna után a jéghideg folyóban is megfürdött, amit még a finnek sem mertek megcselekedni.

Másnapra virradva egy darabon visszafelé megyünk, egészen Ivalóig. A keresztútnál most a jobboldali úton megyünk tovább az Inari tó partján. Kis kitérőt teszünk, hogy megtekintsük a jäniskoskii készülő vízerőmű építésének munkálatait. Az erőművet a Patsjokin építik, a Jänis sellőnél. Vízduzzasztással 22 méteres esést érnek el s így 37,000 lóerőt tudnak majd termelni. Éppen a duzzasztógát építése és a turbinák elhelyezése folyik. Száz és száz munkás nyüzsög a folyó medrének elrekesztett részében, a másik részre terelt, fele helyére szorított víztömeg zúgva-sisteregve rohan alá. Csodálatos látvány, az elénk táruló képben az emberi munka és a természet szépsége ölelkezik. A munka amerikai ütemben halad. 1938 áprilisában kezdődött az építkezés és 1940-ben már be akarják fejezni. Az erőmű a petsamói nikkelbánya üzeméhez szolgáltatja majd az áramot.

Útunk tovább visz. Balkéz felől a norvég határt jelző Patsjoki folyó kísér

bennünket. A természet egyre sivárabbá válik. Kísérőink egyszer csak az út szélén álló lúcfenyőkre figyelmeztetnek : ezek útunkon a legészakibb lúcfenyők ; feljebb már csak az erdei fenyő és a törpe nyírfa él meg. Elérjük Petsamót ; az evangélikus templomban ünnepélyesen fogadnak. Néhány perc után tovább megyünk.

Parkkinánál pillantjuk meg a Petsamói fjordot, amely mélyen nyúlik be a szárazföldbe s idáig hozza a Jeges tenger vizét. Még néhány kilométer — az út most már mindig a fjord mentén halad — s végre elérkezünk útunk végcéljához : Liinahamari kikötőjéhez. 531 kilométert tettünk meg Rovaniemitől s most végre itt vagyunk az Északi Jeges tengernél. Előttünk a kis kikötőváros, mindössze néhány ház és raktárépület, a szélső ház a turistaszálló. Hetvennégy szobája ragyog a tisztaságtól, a központi fűtés kellemes meleget áraszt. Szükség is van rá, hiszen bár július közepén vagyunk, a hőmérő alig emelkedik a 0 fok fölé.

Sétát teszünk a tenger partján. A kikötő a Golf-áramlás jóvoltából egész évben jégmentes ; ez adja meg jelentőségét. Megállunk s körülnézünk. Itt vagyunk hát a finn föld északi csücskében, az éjféli Nap és északi fény csodálatos földjén. Előttünk az Északi Jeges tenger, annyi emberi dráma tanúja, a sarkkutató hősök legendás harctere. A partnál kis gőzös vesztegel. Jäämeri — olvassuk az oldalán — Jeges tengert jelent magyarul. Mellette még kisebb halászgőzös. Némi bizalmatlansággal méregetjük a két hajót, mert — mint kísérőink mondják — holnap a kisebbel halászni megyünk és a kirándulásról a nagyobbal jövünk vissza. Az ég alja is szürke, szomorú, de a kapitány biztat, hogy nem lesz rossz idő.

Az idő nem lett ugyan nagyon rossz, de a szél azért megdobálta egy kicsit másnap a hajónkat. Addig, amíg az öböl alig fodrozódó vizén hajókázunk, szinte észre sem vesszük, hogy hajón vagyunk. Közeledünk Mattivuono halászfaluhoz. Ez már a Halász félszigeten van, amelynek annyi a neve, ahány nyelvet erre beszélnek. Hívják finnül Kalastajasaarentónak, oroszul Ribacsij félszigetnek is. A szellő már messziről az orrunkba sodorja a sózott tőkehal csípős szagát. A part mentén faállványokra rakva óriási területeket foglal el a szárított hal. Az állványok között egy-két rénszarvas bujkál.

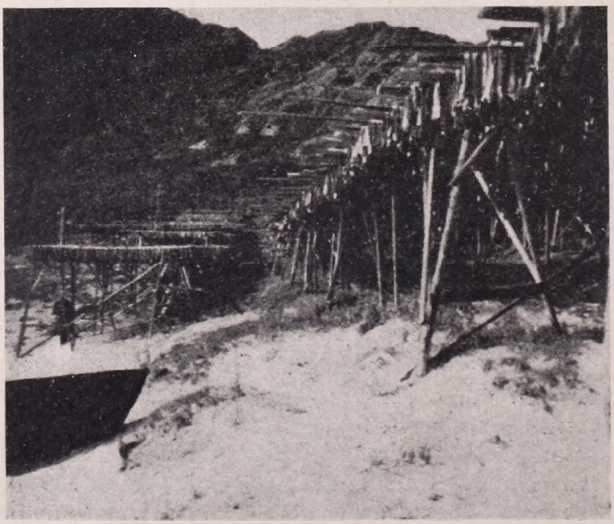

Tőkehalszárítás Mattivuonóban. (F. I. felvétele.)

Alighogy újra a halászhajóra szállunk, megkezdődik a tengeri halászat. Így látja az ember, milyen kemény a tengeri halász élete. A mostani, aránylag csendes és tiszta időben is nehéz feladat a háló leengedése, — hát még milyen nehéz lehet viharban, esőben, fagyban. Órák hosszat vontatjuk a hálót, egyszer csak megáll a hajó és megkezdődik a háló felhúzása. Kíváncsian várjuk az eredményt. A hálóból egész akvárium zúdul a fedélzetre, csillognak, vöröslenek a haltestek.

Nagyság és fajta szerint rekeszekbe osztályozzák a fickándozó halakat, a kicsiket pedig visszahajigálják a tengerbe. Sokáig tehetetlenül dobálja a víz a döglöttnek látszó halakat. Mikor már-már lemondunk egyik-másikról, hirtelen megvonaglik s a következő pillanatban el is tűnik a szemünk elől.

Vaitolahti halászfalu felé halad a hajó. A kapitány figyelmeztet bennünket, hogy most értünk a 70. szélességi fok magasságába. A hajó széles ívet ír le s behajózunk a vaitolahti öbölbe. Az öböl bejáratánál közvetlenül a szovjetorosz terület mellett halad el a hajó. Maga Vaitolahti falucska néhány házból áll, a szovjetorosz határ a falut középen szeli át és két részre osztja. Partraszállunk — természetesen a finn részen — és az egymástól jó messze eső házak között egészen a szovjetorosz határig megyünk előre. Elérjük a finn határőrség házikóját. Néhány lépéssel odébb drótsövény húzódik : ez a határ. Póznán fehér tábla, rajta négynyelvű felírás : *Raja — Gräns — Border — Die Grenze.* A határ túlsó oldalán 40—50 méternyire hatalmas faépítmény : az orosz határőrség kaszárnyája. Magas fakerítés veszi körül négyzetalakban, középen őrtorony emelkedik a kaszárnyaépület mellett. Tengerészkatonák állomásoznak itt. Az udvaron játék folyik ; látni, amint magasra száll a labda a kerítés fölé. Nyekergő gramofónzene kíséri a játék hevében felhangzó orosz kiáltásokat. Egyszerre csak felpattan a kerítés felénk szolgáló ajtaja : orosz tengerészkatona lép ki rajta. Messzelátót húz elő és alaposan szemügyre vesz bennünket. Úgy látszik, megnyugtatja a látvány, mert leereszti a messzelátót és egykedvűen a kerítésnek támaszkodva cigarettára gyujt.

Elgondolkozva ballagunk visszafelé. Közben az idő elromlott, az eső is megeredt és a kapitány sürget bennünket, hogy minél előbb befuthassunk Liinahamariba. Most már a Jäämerire szállunk, ami nem megy minden bonyodalom nélkül. A hajó kinn horgonyoz az öbölben és csónakkal kell megközelíteni. A hullámzó tengeren nem könnyű eltalálni, mikor lépjen át az ember a csónakból a hajólépcsőre. De végre minden baj nélkül sikerül a behajózás. A hajó elindul s estére ismét a barátságos liinahamarii szállóban vagyunk.

Másnap indulunk visszafelé, de előbb egy görögkeleti kolostort látogatunk meg, amelyet szent Trifon alapított a XVI. században azzal a céllal, hogy a finneket a keleti egyházba térítse. 1589-ben Juho Vesainen finn szabadcsapat vezér mintegy 700 kilométer távolságból hadjáratot vezetett ide és a kolostor lakóit felkoncolta. Csak 1887-ben, a cári uralom alatt, állították fel újra a kolostort. Most 25—30 szerzetes él itt meglehetős szegénységben. Fő kereseti forrásuk emléktárgyak árusítása.

Kolttaköngäs lapp falu. (F. I. felvétele.)

Kolosjoki a követ-

Liinahamari kikötője a Petsamoi öbölben.

kező állomásunk. Így hívják azt a földből kinőtt várost, amelyet a nikkelbánya köré építettek. A város pompás modern munkásházakból, palotaszerű mérnökvillákból, hatalmas igazgatósági épületből, moziból, étteremből és kaszinóból áll. Keressük a bányát. Kiderül, hogy még nyoma sincs, csak a kutatófúrásokat láthatjuk, a nikkelérc kiaknázását majd csak akkor kezdik meg, ha az építkezésekkel elkészültek.

Megint kitérőt csinálunk: Kolttaköngäsba megyünk, kis koltta-lapp falucskába, amelyet a horgászok a mellette elfolyó Patsjoki rengeteg lazaca miatt látogatnak. Közvetlenül a norvég határ mellett fekszik, most épül új hídja a Patsjokin át, de egyelőre csak gyalog lehet átmenni rajta, az autók ideát maradnak. Mintegy tízperces gyalogséta vezet a szállóig a festői lapp házikók, vagy helyesebben kunyhók közt. A közeli norvég határ csábításának nem tudunk ellenállni. Mivel sem határkövet, sem őrt, sem semilyen jelet nem találunk, jó darabon át is megyünk Norvégiába. Senki sem állított meg bennünket, csak egy asszony kiáltott ránk, hogy ne tapossuk le a füvet, mert mit ad akkor a tehénnek. Eszünkbe jut előző napi látogatásunk a szovjet határon. Akaratlanul is összehasonlítást teszünk s ez nem az orosz javára üt ki.

Hallatlanul érdekes a lapp temető. A lappok az elköltözött hozzátartozó sírjára fejszét, ásót, kapát tesznek, hogy ha megfújják a feltámadás harsonáját, a kedves halottnak legyen mivel kibontani a sírját. Az évek során a fanyelek elkorhadnak, legtöbb helyen csak a rozsdás fejszefejet, ásófejet látni a síron. A gyönyörű modern szálló is régi lapp temető helyén áll. Falain kormos égésnyomokat pillantunk meg s kérdezősködésünkre kiderült, hogy már kétszer is leégett. A babonás lappok azt mondják, azért, mert a temető helyén építették és az itt eltemetett halottak álltak bosszút nyugalmuk háborgatásáért. Minket azonban nem zavartak éjszakai nyugalmunkban.

A hátralévő 500 kilométeres utat másnap egyhuzamban tesszük meg s estére már ismét Rovaniemiben vagyunk. Mint otthonunkat üdvözöljük a Pohjanhovi szálló hatalmas és mégis barátságos épületét. Vacsorához ülünk, s bizony már

jóval elmúlt éjfél, mikor szobámba indulok. A fülledt szobalevegő után a szabadba vágyom, s a szemerkélő eső friss szellője kicsal a szálló tetőterraszára. Csodálatos, felejthetetlenül szép látvány tárul elém. Az ég egyik oldalán gyönyörű élénkszínű szivárvány mint hatalmas kapu keretezi az éjféli Nap fényében szikrázó, hömpölygő Kemi folyót, északon pedig a látóhatár peremén vörös fényben égő tűzkorong világít. Tűzpirosra festi az ég alján úszkáló felhőfoszlányokat s lassan vándorol, mindig egy magasságban, se fel, se le.

Ezzel a látvánnyal búcsúzott tőlem az éjféli Nap országa. Talán azért, hogy mindig bennem maradjon a vágyakozás csodákat és ismeretlen szépségeket rejtegető földje után, — talán azért, hogy mindig visszahúzzon Északra a csend és nyugalom megejtő, színes álmokba ringató varázsa.

GYALOGSZERREL DÉLAFRIKÁN KERESZTÜL.

Írta ZOLTAI ZOLTÁN.

Capetownból gyalog akartam Afrika keleti oldalán végig Kairóba menni, majd onnan Kisázsián keresztül hazajönni. Kétségtelenül nagy és merész terv volt, de sokan megtették már ezt az utat előttem — némelyek gyalogszerrel, még többen gépkocsin. Úgy véltem, ha mások megtehették, miért ne tehetném meg én is? Lehet, hogy nem fog sikerülni, de az sem lesz baj!

Azt találtam leghelyesebbnek, ha Capetowntól vasúton megyek Umtatáig, mert nem akartam sok időt pazarolni a teljesen eleurópaiasodott Fokföldre. Umtata Fokföld legkeletibb részén van és környékén — úgy gondoltam — a bennszülöttek még aránylag kezdetlegesebben élnek.

Azonban Umtata sokkal nagyobb és civilizáltabb helynek bizonyult, mint hittem. Körülbelül Váchoz hasonló nagyságú város, de annyival modernebb, hogy az ember hajlandó volna azt hinni — Umtata van Európában és Vác Afrikában.

Amikor erre a nagy gyalogútra elhatároztam magam, azt terveztem, hogy Umtatától majd ösvényeken és járatlan utakon fogok tovább gyalogolni északkelet felé, hogy minél jobban megismerjem az országot és őslakosságát. Nem tudtam, hogy Délafrikát majdnem olyan sűrűn hálózzák be a kitűnő műutak, mint akár Amerikát és azt sem tudtam, hogy Fokföld és Natal őslakosságában a civilizáció édeskevés olyan elemet hagyott meg, amit tanulmányozni érdemes.

Mindent megtudtam azonban, amikor egy umtatai ügynökségtől útbaigazításokat kértem az utamba eső területekről. Megtudtam, hogy Capetownból el lehet jutni Kairóba autóval anélkül, hogy az embernek csak egyszer is nélkülöznie kellene a kiépített utat és a benzinállomásokat ; megtudtam, hogy az «érdekes» Zulu-földön a fáradt túrista mindig találhat modern kényelemmel fölszerelt szállodát a láthatáron belül — természetesen garázzsal és autójavítóműhellyel ; megtudtam, hogy én is készíthetek egy elmozdult fényképfölvételt lakmározó oroszlánokról Rhodesiában — csak bízzak mindent az utazási ügynökségre — az ő szakértő embereik majd kikötik a csalétkül szolgáló zebrát a megfelelő helyen — nekem csak a fényképező gépet kell elsütnöm ; megtanultam, hogy ha a kenyai országúton esetleg egy kíváncsi oroszlánnal találkozom, nem kell megijednem és lőnöm rá, hiszen a túristák annyit etetik ezeket a jámbor jószágokat, hogy aligha fog valamelyiknek éppen az én vesepecsenyémre vásni a foga. Ehelyett legjobb, ha énekelni kezdek, mert ettől az oroszlán — öröklött jó hallása lévén — úgy el fog szaladni, mintha ágyúból lőtték volna ki, — és megtudtam még sok más ehhez hasonlót.

Mindennek tetejébe azt is megtanultam, — tapasztalatból — hogy ha az ösvényeket és járatlan utakat követem, akkor bizony öt év is bele fog telni, mire Kairóba érek. Ennek következtében Afrikáért való lelkesedésem hatalmasan megcsappant. Elhatároztam, hogy ezentúl csak a műutakat fogom követni — ahol vannak.

Umtata után utam vadregényes szépségű dombvidéken vitt keresztül. Tulajdonképen ugyan nem dombvidék volt ez, hanem néhány száz méter magasságú tábla, amelyet a folyók mély völgyeikkel össze-vissza szabdaltak. Éppen a száraz évszak felé járt az idő és a folyómedrekben nem sok víz volt. A tájképet léptennyomon egy-egy kis vízesés tarkítja. Buja szubtrópusi őserdő borítja az egész keleti Fokföldet. Mennyi művelhető és mégis lakatlan terület van még itt Délafrikában!

Az első éjszakát egy patak partján fölütött sátramban töltöttem. Valamikor ugyan arról álmodoztam, hogy majd a bennszülöttektől fogok szállást kérni a kunyhójukban (mint megboldogult nagy mintaképem, Mungo Park, csinálta gyakran a XVIII. század második felében Nyugat-Szudánban való vándorlása közben), mert nagyon regényesnek képzeltem az ilyesmit. De hajh! — Mungo Park kora óta csaknem másfélszáz esztendő telt el és Délafrika különben sem Szudán! Fokföld keleti részének Pendolandnak bennszülöttei — akik különben alig több joggal nevezhetők bennszülötteknek, mint az ugyanott lakó fehérek, tekintve, hogy legtöbbjüket mesterségesen telepítették át oda más vidékről — nem laknak félgömb- vagy bármilyen más alakú, kosár- vagy más fonású kunyhókban — vagyis röviden egyáltalában nem olyan kunyhókban laknak, mint egykor az őseik, hanem — Uram bocsáss! — vályogból vagy vert agyagból építik tanyáikat, kívülről dorongokkal, esetleg dróttal fogják össze — ezt az ötletet valószínűleg a városok vas-

Nyáron félig kiszárad a folyók medre Fokföldön.

beton-házairól lopták, — tetőfedőnek pedig üres, szétfeszített benzineskannákat használnak. A romantikából semmi más nem maradt meg, mint a kunyhó belsejében terjengő piszok és bűz, ez pedig magában nem elég egy szép álomhoz. Tehát sokkal jobb sátorban aludni.

Egyik napon nagyon furcsa városba: Umbegintwinibe értem. Voltaképen nem is város, hanem csak gyártelep a vadonban. De micsoda gyártelep!

A jövőben, ha jót akarok majd valakinek kívánni, azt fogom neki mondani, hogy legyen egy umbegintwini angol gyártisztviselőnek a felesége vagy leánya. Mert nem kell gazdagnak lennie, mégis gyönyörű villában lakhatna, szép zöld dombvidéken, egy macskaugrásnyira az Indiai óceántól, olyan éghajlat alatt, mint déli Spanyolországé, dolgoznia semmit — de igazán semmit sem kellene, mert egy-két néger majdnem ingyen elvégez helyette minden házi munkát. Ezalatt ő tenniszezik, golfozik, lovagol, futballozik, úszik, vagy pedig kutyákat gázolgat el a nagyszerű országúton. És ha mindezt a szórakozást is megúnja, gépkocsijával húsz perc alatt nagy városba, Durbanba érhet.

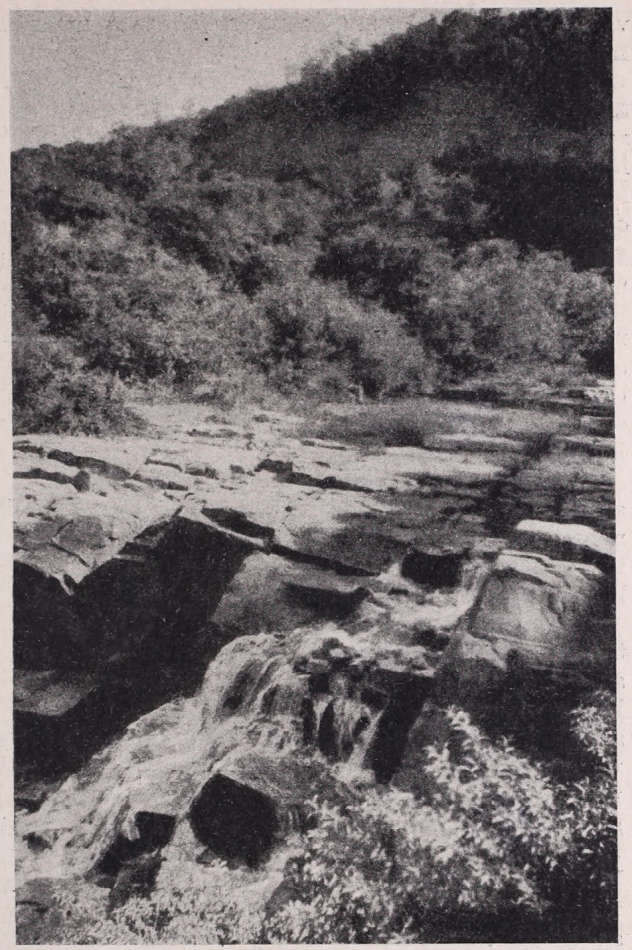

Vízesés Fokföld keleti részében.
Megfigyelhető a kőzetek vízszintes elhelyezése.

Igen, nagyszerű hely ez az Umbegintwini — de csak európaiak részére. Mert a gyár néger munkásainak jólétét semmiféle sporttelep sem szolgálja és nem is laknak szép kertes családi házakban, hanem valami kétszázával kell egy-egy hosszú, keskeny házban meghúzódniok, ahol csak egy szoba jut minden családnak. A négerekkel ugyanis senki sem törődik Délafrikában — mintha ott sem volnának. Annyira nem törődnek velük, hogy még azt a három házat is, melyekben a munkások laknak, szorosan egymás mellett építették, tekintet nélkül arra, hogy körülöttük hatalmas, beépítetlen és megmíveletlen mező terjeszkedik. Azt persze talán fölösleges is említenem, hogy a négerek laktanyái több mint egy mértföld távolságra vannak a fehérek villa-

városától, nehogy az angoloknak valahogyan ugyanazt a levegőt kelljen szívniok, mint a négereknek.

Durbantól északra, kellemes meglepetésemre, az európai hatást már egyre kisebb mértékben lehetett észlelni. Az ország itt is dombvidék, de a völgyek szélesebbek, az erdő ritkább, sőt többnyire szavanna veszi át a helyét. Tele van szórva földmívelő zuluk kunyhóival és ezek között itt már megjelennek az ősi, félgömbalakú fűkunyhók is. A zuluk nem szeretnek falvakba csoportosulni, hanem minden család inkább külön lakik a szántóföldje közepén, épen úgy, mint az alföldi magyarok a tanyáikon. Néha azért előfordul, hogy három-négy család is lakik egy csoportban, de ezek bizonyára rokonok.

A házak között ösvények hálózzák be a földet, de az öreg asszonyok ritkán határozzák el magukat arra, hogy át menjenek a szomszédasszonyhoz — ehelyett egyszerűen átkiabálnak. Szegény zulu férfiaknak bizonyára minden türelmét igénybe veszi, mikor két, esetleg három-négy öreg asszony úgy meséli el egymásnak a legújabb pletykákat, hogy mértföldekre visszhangzik a környék.

Amikor az öregasszonyok épen nem pletykáznak, akkor kiülnek az országút szélére egy-egy nagy fa árnyékába és — húst árulnak. Hogy ki vásárol tőlük, azt nem tudnám elképzelni, hiszen a környéken minden zulu családnak megvan a maga szarvasmarhája vagy egyéb barma, az európaiak pedig alig valószínű, hogy kiszálljanak autójukból a nem éppen étvágygerjesztő húsok miatt.

Durbantól talán ötven mértföldnyire lehettem, mikor rámesteledett. Letértem az útról, odamentem egy néger királhoz, hogy Délafrikában tartózkodásom alatt első ízben próbáljam ki lakóinak vendégszeretetét. Mikor odaértem, zsibongva rajzott körül a král népe, de arcukon vendégszeretet helyett bizalmatlanság kifejezése ült. Kézzel-lábbal hadonászva kíséreltem megmagyarázni, hogy éhes vagyok és enni szeretnék valamit, mert persze angolul egy szót sem értettek. De nem igen látszott rajtuk, hogy megértettek volna. Ekkor elővettem egy shillinget, hogy hadonászásomnak némi «súlyt» adjak. Erre már hosszas és főleg hangos tanácskozásba fogtak, s ennek eredménye az lett, hogy kihoztak az egyik kunyhóból egy széket — igen, civilizált támlásszéket, — a jelenlevő két fiatalasszony egyike pedig, kezében fazékkal, elsietett a szántóföldre. A másik sietve behajtotta rajtam a shillinget, majd mikor társnője visszatért vagy egy tucat cső kukoricával, mindketten hozzáláttak a főzéshez.

Kettőjükön kívül még egy öregasszony, egy vigyorgó kamasz és megszámlálhatatlan ugrándozó gyerek volt jelen.

A král három fűkunyhóból és két vályogból épült csűrféléből állt ; ezek köralakban tágas udvart zártak be. Mindjárt a kunyhók külső oldalán kezdődött a szántóföld — részben kukoricás, részben dinnyeföld, stb. A král udvarán malac játszadozott vidáman a kutyával és néhány lépésre tőlük — kevésbbé vidáman — két kakas verekedett.

A fiatal asszonyok egyike rettentően kopott rózsaszínű európai ruhát viselt és a haját kendővel kötötte le, míg társnőjén rövid bőrszoknya és vállára vetve tarka flanellkendő díszlett, haját pedig zulu-divat szerint tornyosította föl hengeralakban. Az öreg asszony piszkos rongydarabot hordott a csípője körül. A kamasz rongyos pantallóban és egy ingnek a töredékében feszített. Ha nem tévedek, ugyanannak az ingnek másik darabja egyik kisöccsének szolgált ruházatul. A többi gyerek meztelen volt.

Amikor az asszonyok meggyőződtek ártalmatlanságomról, eltűnt a bizalmatlanságuk és vihogva kezdték megtárgyalni személyemet és — bamba visel-

Zulu király Natal északi részében.

kedésemet. Mivel másképen nem tudtam velük társalogni, én is csak szűntelen nevetéssel biztosítottam őket jóindulatomról.

Miután megfőtt a kukorica, tarka serpenyőben tálalták fel nekem. Igen jó volt, de mondhatom, sokkal jobban ízlett volna, ha az asszonyok és gyerekek nem vihognak ott körülöttem.

Éppen befejeztem az evést, amikor megérkezett a király ura — kerékpáron és európai ruhában. Valóságos dandy! Ennek ellenére olyan bizalmatlan pillantást vetett rám, hogy abban a pillanatban szerettem volna valami más világrészen lenni. Jelenlétemért bizonyára magyarázatot követelt az asszonyoktól, — ezt abból következtetem, hogy jó tíz percig kiabálva veszekedett az egész család és közben állandóan felém mutogattak. Végül pedig az egyik asszony utolsó érvül nagy keservesen felmutatta a tőlem kapott shillinget. A férfi villámgyors mozdulattal kikapta kezéből és mindjárt teljesen meg is békült a jelenlétemmel. Sőt annyira megbékült, hogy amikor távozni készültem, tartóztatni próbált és — bizonyára egy további shilling reményében — fölajánlotta kunyhója legkevésbbé lyukas matracát éjjeli nyugvóhelyül. Azonban egyebek mellett attól is tartottam, hogy az asszonyoktól elvett shilling tulajdonjogáért az éjszaka folyamán még hadműveletekre fog kerülni a sor a kálban, ezért a fölajánlott szállást köszönettel visszautasítottam és jó félórányira a králtól saját, gyárilag garantáltan bolhamentes sátramban töltöttem az éjszakát.

TANDZSUR TEMPLOMVÁROSA.

Írta BAKTAY ERVIN dr.

Észak-Indiából délfelé utazva, egyszerre megváltozik körülöttünk minden, mihelyt átléptük az első jellegzetes választóvonalat, a Vindhja hegyláncot. A Dekkan földjén járunk és nemcsak a táj, hanem a nép arculata is más itt. S amint a vonat sebesen halad előre dél felé, a változás mind feltűnőbb lesz. Egyre inkább távolodunk a kontinensi Indiától és egyre mélyebben hatolunk a félszigeti India földjére. Még szembeszökőbb változás vár aztán bennünket a következő, szintén ősi választóvonalat átlépve, a Kisztna folyótól délre. Ez az igazi Délindia, a félsziget egyre keskenyedő nyúlványa, a *dravidák* hazája. S amint északról délnek haladunk, a bennszülöttek bőre mind sötétebbre színeződik; itt lenn már csokoládébarna, olykor határozottan fekete bőrű emberek nyüzsögnek körülöttünk, ellentétben az északi vidékek világosabb színű típusaival.

A dravida faj India legősibb népe. Valamikor egész Indiában otthonos volt, míg aztán az indo-árják behatoltak Észak-Indiába és lassan visszaszorították a dravidákat Dél-Indiába. De ugyanakkor jelentős szellemi, művelődési kölcsönhatás ment végbe a két faj közt. Az északi indo-árják átadták a dravidáknak a maguk mozgékonyabb, rugalmasabb és egyetemesebb világszemléletét, s az ebből kisarjadt művelődés elemeit, míg a dravidák az évezredek óta letelepült nép szilárdabb társadalmi rendjét, merevebben szabályozott szellemiségét adta át a nemrégen még nomád, szabadon kóborló indo-árjáknak. A két művelődés teljes, kölcsönösen termékenyítő hatású egybeolvadása hozta létre a hinduizmusnak nevezett vallási és társadalmi rendszert, s ennek keretében, minden faji eltérés és elütő történelmi mult ellenére is, nagy egységbe forrt össze India északi és déli népessége. Mindamellett mindegyikük megőrizte sok sajátos vonását is és ez a lényegében egységes világkép hátterére is sok-sok külön, jellegzetes színt festett.

A közösség, a világnézeti egység összekapcsolja Észak- és Dél-India hinduságát, ezt itt messze Délen is azonnal észrevehetjük; de a közös világképet kifejező formák, szokások, kultuszok s az ezekkel járó művészi alkotások már magukon viselik a dravida lélek sajátos bélyegét. S ez annál jelentősebb, mert míg Északon a hindu szellemre akarva-nemakarva is befolyást gyakorolt az iszlám több mint nyolc évszázados közvetlen hatása, addig lenn a messze Délen, a dravidák földjén szinte érintetlenül megmaradt a hindu világ eredeti, kétezer év előtti jellege. S ez teszi Délindiát olyan egyedülállóan érdekessé, sajátossá és tanulságossá.

Dél-Indiában fennmaradt töretlenül az ókor szellemi világa: Északon a vallásos kultusz jobban elkülönült a mindennapi élettől, s egyes híres szent helyektől eltekintve a templomokba szorult; ám Délen a templom megmaradt uralkodónak, minden életmegnyilvánulás kristályosító központjának; a templom a városok szíve, maga is valóságos város vagy erősség, s épúgy ráterpeszkedik a városok vagy a környező vidék életére, mint a benne szigorúan megőrzött ősi szellem a körülötte lakók lelkiségére.

A Dél kialakította a maga jellemző építészeti formáit is, amelyek szintén sokban eltérnek az Északon látottaktól. Dél-India a hatalmas templomok, helyesebben templomvárosok klasszikus földje. Itt nincs idegen hatás, a muzulmán hódítás idáig sohasem ért el, vagy csak gyenge, rövid periódusokra terjedő kísérleteket tett a hódításra. Itt a hindu élet, a hindu vallás, a hindu társadalom megőrizhette minden ősi formáját és tartalmát.

A templomvárosok bizonyára jóval régebben létrejöttek, mint azok a hatalmas kőtemplomok, amelyek ma foglalják el helyüket. Eredetileg talán itt délen is, mint régen odafönn északon, fából építkeztek, s ezeknek a legősibb emlékeknek minden nyoma elkorhadt, elveszett. Aztán felépültek a hit kőből rótt erősségei. Az első formák még egyszerűbbek : Madrásztól délre, közel a tengerparthoz láthatók a legrégibb délindiai templomépítészet példái, a mahábalipurami (mamallapurami) romok. Ezek Kr. u. a VII. század elején épültek. De már világosan kifejezik a gondolatot, amelyet később olyan lenyűgöző erővel szorítottak formába a dravida építők. S ez a gondolat igen megkapó : a 2000 kilométernyi messzeségben lévő Himálajából fakadt. A Himálajából, amelynek jeges ormain a hinduk ősi hagyományai szerint az istenek lakoznak. Különösen Síva, a Nagy Isten — Mahésvara — tanyázik szívesen a Himálaja jégvilágában, legkedvesebb otthona a Kailász csúcs, fenn a tibeti magaslatok közt. S ennek a jégfödte csúcsnak igen sajátságos alakja van : olyan, mint valami négyszögű gúla, amelynek orma félgömbre emlékeztető formában végződik. A hindu hívők már ősidők óta el-elzarándokoltak a szent hegy lábához. S ők hozhatták magukkal az eszmét : olyan templomot emelni a hatalmas Síva tiszteletére, amelyik az ő legkedvesebb tanyájára emlékeztet, annak a formáit fejezi ki. Mert így a Nagy Isten bizonyára szívesen fogja lényegének egy részét a templomra árasztani. Ugyanis ez a hinduság vallási felfogása : egy-egy szent hely azzal válik szentté, hogy az Istenség betölti a maga földöntúli szellemével. Az első ilyen templomot közel 2000 évvel ezelőtt a Dekkan földjén építették fel, Ellurában. Az ellurai templom nyilvánvalóan hirdeti, hogy csakugyan a Kailász csúcsát akarták kőbe faragni ; s hogy tévedés mégse essék, Kailász Mandirnak, Kailász templomnak nevezték is el. Ez a forma aztán folytatta útját tovább dél felé. A dravida földön, mondottuk, Mahábalipuramban jelent meg először. De első nagyszabású, egészen kifejlett alakját

Erdős vidék Tandzsur környékén.

Délindiai földmívelő.

Tandzsurban nyerte, valószínűleg Kr. u. a XI. században. S a tandzsuri templom, helyesebben templomváros India egyik legjelentékenyebb műemléke és érdekessége.

Tandzsur a Kavéri (Cauvery) folyó torkolatánál fekszik, közel a Bengáli öböl tengerpartjához. Dél-India egyik legtermékenyebb, legdúsabb vidéke ez. A folyó a hosszú útján fölszedett iszapot, hordalékot szépen elteregeti a lapályos partvidéken ; buja dzsangalok, féltrópusi erdők burjánoztak el ezen a talajon. Aztán az ember is nekilátott, hogy a földet elhódítsa az erdőtől. A sötétbarna, ércesen csillogó testű, félmeztelen dravida földmíves évezredek óta míveli ezt a talajt. Ősrégi formájú faekéje mitsem változott, ma is olyan, mint amikor talán Tamás apostol, Dél-India legendás, első keresztény térítője látta. Tandzsur vidékét joggal nevezik Dél-India kertjének. S ez érthetővé teszi, hogy a hódítók szeme mindig megakadt rajta. A muzulmánok is tettek kísérleteket, bár rövid ideig tartó eredményekkel ; sikeresebb volt aztán a XVIII. század második felében a hindu maráthák hódítása. Ez a szintén délindiai, bár északi származású hegylakó nép, vitéz uralkodóinak vezetésével nemcsak Dél-Indiában foglalt el nagy területeket, hanem egész Indiában befészkelte magát. Portyázó lovasseregei elkalandoztak egészen Bengálig északkeleten és a Pandzsáb határáig északnyugaton. A maráthák döntötték meg Észak-Indiában a muzulmán uralmat is, elfoglalták Delhit, a mogul birodalom székhelyét. Helyüket aztán, lassan és folytonos küzdelmek árán, az új, idegen hódítónak, a briteknek kényszerültek átadni.

De még mielőtt idegen inváziók érték volna Tandzsurt, a híres délindiai hindu Csóla uralkodónemzetség erős hatalom központjává tette a várost. Ez a dinasztia építette föl a tandzsuri templomot is, vagy az építkezés az ő uralma alatt nyerte kialakult formáját. A Kr. u. XI. és XII. században már fölemelkedtek a tandzsuri templom erős falai és magasbaszökő gúlatornyai, a nevezetes

vimánák vagy gópuramok. Később, egészen a XVI. századig, újabb építmények is gazdagították a templomot, de az első, eredeti alapforma megmaradt.

Maga a város is érdekes. Bazársorain a délindiai típusok sokaságával találkozunk és megcsodálhatjuk a Dél híres műiparának termékeit. Pompás, tarka, nemes mintájú selyemszőttesek, rézből vert műtárgyak, díszművek, szépen formált ezüst ékszerek, réz és ezüst istenszobrocskák népesítik be a nyitott bazárboltokat — egészen úgy, mint ezelőtt másfél évezreddel. A kis istenalakok ma is époly kelendő portékák, mint akkor régen. A hívő hindu hazaviszi «választott» istenségének képét és a hozzátartozó isteni vagy félisteni satelliták képmásait, hogy otthonában oltárféle helyre állítsa és a maga módján hódoljon előttük. A hindu vallásos élet főleg abban tér el a nyugati vallásosságtól, hogy hívét a születéstől a halálig kíséri, minden napjának minden tevékenységében szerepet játszik. A hindu úgy érzi, hogy az isteni erők mindenfelől körülveszik és arra törekszik, hogy minden pillanatban összhangba hozza a maga kis életét ezekkel az erőkkel. A gondolat maga igazán emelkedett és szép ; s ezen keveset változtat az, hogy a gyakorlatban sok fonák, babonás, kezdetleges forma tapad hozzá.

A templom is egészen más szerepet tölt be az orthodox hindu életében, mint a mi keresztény templomaink a nyugat világában. A hindu vallásos életnek nem kötelező része a templombajárás. Senkisem törődik vele, jár-e templomba a szomszédja vagy a rokona. A templomokban nincs is olyan értelemben vett istentisztelet, mint a miéinkben ; nincsenek olyan közös tényked ések, amelyben a hívők együttesen, egyértelműen résztvehetnének, mint például a katolikusok a szentmisében. A templom a hinduk szemében egészen más valami : az istenség erőinek földi «áramközpontja», ahonnan ezek az erők mágikus, titokzatos módon szétáradnak. Vagy olyan, mint valami éltető, frissítő erejű gyógyforrás ; aki hatásában részesülni óhajt, odamegy és belémerül. Ez az ő dolga egyedül, senkisem követeli tőle, hogy megtegye. De a hindukban él még a vallásos gondolat

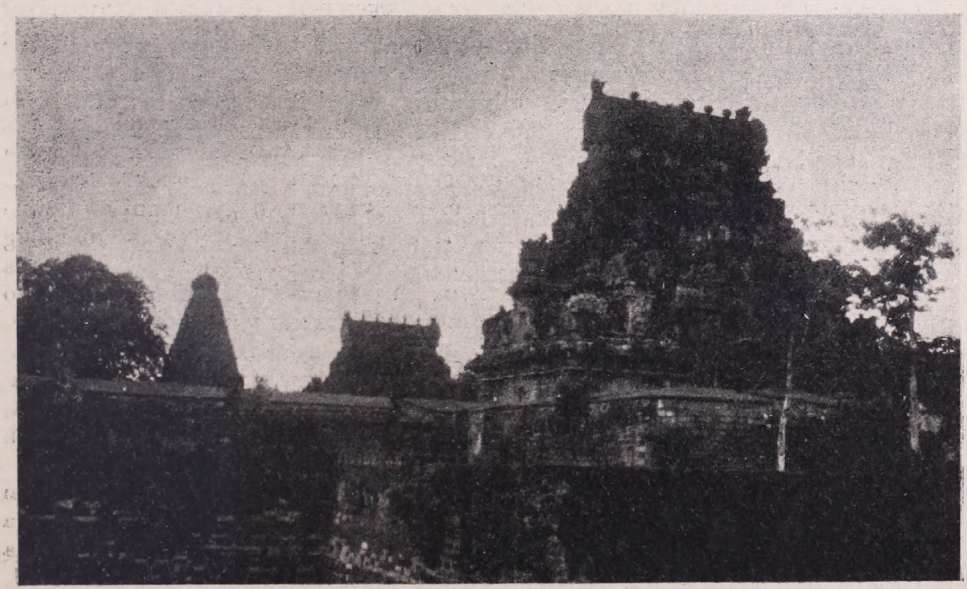

A tandzsuri templom falai.

ősi, eredeti formája, s ez föltétlenül mágikus értelmű. A hindu számára a templomból áradó szellemi erő valóságos valami, szinte fizikailag is érzi. Kicsit furcsa, de találó hasonlattal azt lehetne mondani, hogy úgy megy a templomba, mintha szellemének akkumulátorát frissen «fel akarná töltetni» a nagy központi erőforrás áramából.

A templom pedig éli a maga életét, s ez egészen öncélú vagy az istenségnek rendelt célú. Külön város, külön lakossággal, külön élettel. Már a külseje is erre vall. Valóságos vár vagy erőd. Szilárd, tömör falak veszik körül ; szükség esetén erős védelmül is szolgálhattak ellenséggel szemben.

Amint a falakhoz közeledünk, a várra emlékeztető jelleg még jobban szembeszökik : a falak tövében sáncárok húzódik végig. Nagy, gúlatorony alakú kapu alatt léphetünk be — nem a templomba, hanem ennek csak a külső körébe.

A bejárat fölé emelkedő gópuram torony, mint általában a délindiai templomtornyok, nyilvánvalóan hirdeti alakjával, hogy a Kailász hegy építészeti utánképzése. Fölszínét rétegekre emlékeztető emeletek szakítják meg, de itt még kevés faragvány vagy szoboralak díszíti a lépcsőzetesen emelkedő párkányokat. Csak a jóval később épült gópuramok — például Madurában — hemzsegnek a szobrok, domborművek, isten-, félisten- és állatalakok sokaságával. A tandzsuri templom még egyszerű, majdnem puritán stílusban fejezi ki a maga jelképes mondanivalóját : a tornyok valóban stilizált hegycsúcsokként hatnak és a fölébük emelkedő félgömbalakú záródíszen is csak egyszerű szimbolikus faragványok vannak.

A kaputorony alatt áthaladva hosszú borongós folyosó kövein lépdelünk, aztán újabb kaputorony következik. Ez alól a templomkörzet udvarára léphetünk. Az udvart körüljárhatjuk, jól láthatjuk az újabb falon túl emelkedő hatalmas vimánát, az igazi templom fölé emelkedő gúlatornyot. De abba a körzetbe már nem léphetünk be, mi «tisztátalan» európaiak. A szentélybe csak hinduk, közülük is csak a «kétszerszületettek», a három magas, tiszta osztály tagjai léphetnek be. A többi hindu, különösen pedig az úgynevezett «tisztátalan» vagy «érinthetetlen» kasztok tagjai csak a külső övezetben járhatnak-kelhetnek. Igaz, hogy ebben a körzetben is vannak kisebb szentélyek, amolyan oltár- vagy kápolnafélék, amelyek az udvart körülveszik. A «tisztátlan» hindu itt is bemutathatja áldozatát és leborulhat egy-egy istenkép vagy *lingam* előtt. Bráhman-papok jönnek-mennek, készen arra, hogy elvégezzenek egy és más egyszerű szertartást a hívő részére ; az «érinthetetlenekkel» persze nem léphetnek közelebbi kontaktusba, s erre mindenki szigorúan ügyel. Egyetlen alantas kasztbelinek sem jutna eszébe, hogy úgy lépjen föl, mintha magasabb osztályba tartozna ; olyan istentelen csalásra pedig egyik sem vetemednék, hogy pl. a «kétszerszületettek» jelvényét, a gyapotzsinórt, a nyakába akassza vagy homlokára olyan tilakot — jelet — fessen, amely szintén csak a magas kasztokat illeti meg. A hagyományokat a kirekesztettek maguk is éppoly lelkiismeretesen őrzik, mint a kiváltságosak. Annyira természetesnek találják ezt, hogy maguk lepődnének meg legjobban, ha egyszerre megszűnnék a korlátozás. Manapság — és már jó néhány évtizede — erőteljesen folyik a propaganda, mely Gándhi híveitől indult ki, hogy szüntessék meg az «érinthetetlenséget» ; de ezt nem maguk a kizártak szorgalmazzák. Egyes helyeken sikerrel is járt már a mozgalom és a felsőbb kasztok beengedték templomaikba a «tisztátalanokat» ; de ezek elszigetelt jelenségek és a nagy délindiai templomvárosok még mindig erősségei a változatlan orthodox hagyományoknak. És nem is lesz könnyű dolog rést ütni ezen az erősségen. Föntebb mondottuk, hogy a hindu szemében a templom s a benne akkumulált szellemi erő tényleges valóság, mágikus tény ;

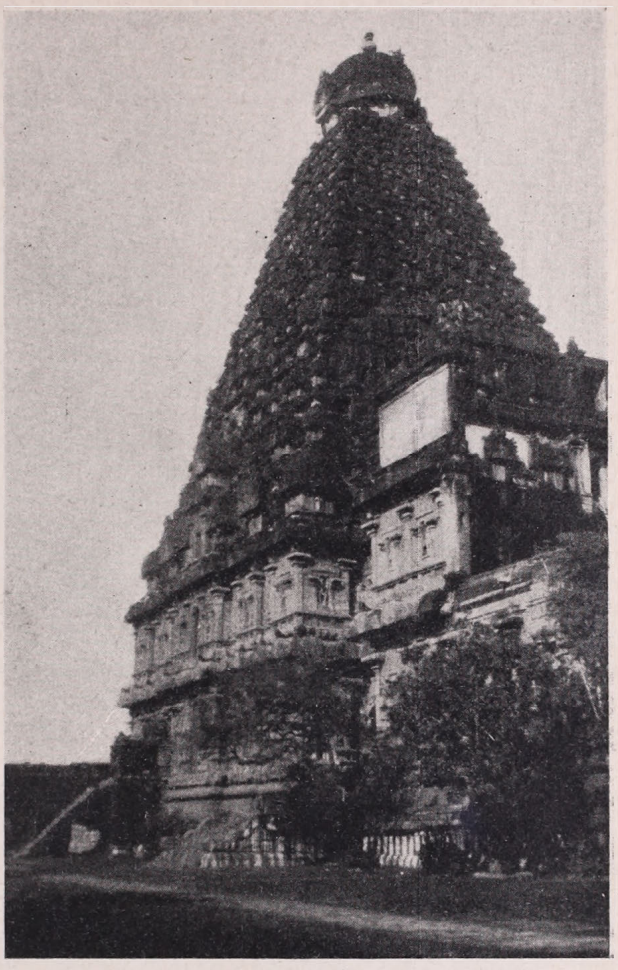

Gópuram torony a tandzsuri templomban.

s a bráhmanok tanítása szerint ehhez a roppant erejű «áramközponthoz» csak olyan ember közeledhet, aki szellemileg arravaló, mint ahogyan a magasfeszültségű vezetékekhez is csak olyan valaki nyúlhat, aki gumikesztyűvel stb., főleg pedig az áram természetének ismeretével kellően föl van vértezve. Nekünk, nyugatiaknak, a hindu felfogás észszerűtlen: könnyen hajlandók vagyunk «barbár elmaradottságot» emlegetni. A magunk racionális szempontjából igazunk is van, de ha egészen igazságosak akarunk lenni, meg kell próbálnunk belehelyezkedni a hindu gondolatvilágba. Meg kell értenünk, hogy ők egészen másképen fogják fel ezeket a kérdéseket és egészen másvalamit látnak bennük. Mi mindig szociális elnyomatással, társadalmi igazságtalansággal azonosítjuk a kasztrendszer említett kísérőtüneteit, s ezért eleve tévútra jutunk a megítélésben. A kasztrendszer korlátozásainak semmi közük sincs a szociális szempontokhoz, a politikai-gazdasági vonatkozásokhoz. A kirekesztett «érinthetetlen» esetleg sokkal jobbmódú ember lehet, mint egyik-másik bráhman, aki pedig az osztályok elsejébe tartozik. A kiváltság sokszor nem egyéb, mint puszta külsőség, elméleti megtiszteltetés, amelyhez nem feltétlenül járul a gazdasági javakban való bővebb és könnyebb részesülés.

És egyelőre bele kell nyugodnunk, hogy mi, büszke európaiak — s velünk együtt még India urai, az angolok is — alapjában véve époly «tisztátlanok» és «érinthetetlenek» vagyunk az orthodox hindu szemében, mint az alantas kasztok sötétbőrű tagjai. A bráhman suttyomban, ha nem is mondja szemünkbe, bennünket is csak «mleccshának», barbárnak tekint és igen meg lehetünk elégedve, ha egyáltalán beléphetünk a templom körzetébe. Igaz, hogy az angol-francia vetélkedés idejében — a XVIII. század vége felé — francia sereg szállta meg a tandzsuri templomot és a francia katonák fittyet hynátak a szent bráhmani hagyományok-

nak ; bizony behatoltak a templom szentekszentjébe is, s az ott rejlő «magasfeszültségű» szellemi áramforrás semmi bajt nem okozott nekik — nyilván mert sejtelmük sem volt róla, magyarázná egy tudós bráhman. Mert természetes, hogy a hasonló erőkben csak az részesülhet, — akár jó, akár káros értelemben — aki hisz is bennük. Elég az hozzá, hogy a tandzsuri templomot tulajdonképen már megszentségtelenítették, amikor azok a «tisztátalan» franciák behatoltak a szentélyébe, de mindegy, azóta bizonyára helyreállt a szellemi egyensúly és a papok továbbra is éppoly szigorúan őrzik a szent küszöböt.

Vigasztalódjunk azzal, hogy bejárjuk a külső körzetet. Látnivaló itt is bőven akad, és mind szép, mind érdekes. Már maga a nyüzsgő élet is az. Bráhmanok, fehér átvetőben, félmeztelen, bronz módjára csillogó felsőtesttel, símára borotvált fejjel suhannak el a kapuívek alatt ; odébb hívők csoportja halad, kezükben tarka virágfüzérekkel, amelyeket majd valamelyik istenkép elé fognak helyezni áldozati ajándékképen ; a kegyszerárusok fülkéi előtt szapora beszédű alkudozás folyik egy-egy bogyókból fűzött olvasó vagy kis réz istenkép fölött. Egy csöndesebb zúgban mozdulatlan, csaknem egészen meztelen szannjászi — vezeklő — ül keresztbevetett lábakkal ; ki tudja, milyen régiókban jár a lelke az önkívület elragadtatásának szárnyán? Hihetetlenül tarka kép, a megelevenedett ókor! És egyszerre csilingelés üti meg a fülünket : egy csapat fiatal leány megy végig az udvaron, cifra, arannyal hímzett, élénkszínű köntösökben, aranynyal átszőtt könnyű fátyolátvetőkkel a fejükön ; a meztelen barna lábakon ezüstkarikák táncolnak lépteikre, azok kísérik csengő zsibongással az útjukat. *Dévadászik* — az «istenség szolgálóleányai» — azaz templomi táncosnők. Szüleik kicsiny korukban fogadalomból adták oda őket a templomnak, a templomváros körzetében nőttek fel, ott is laknak és bráhman mesterektől tanulták az éneket és a táncot. A vallásos jellegű táncon és éneken kívül azonban más rendeltetésük

Utca Tandzsurban.

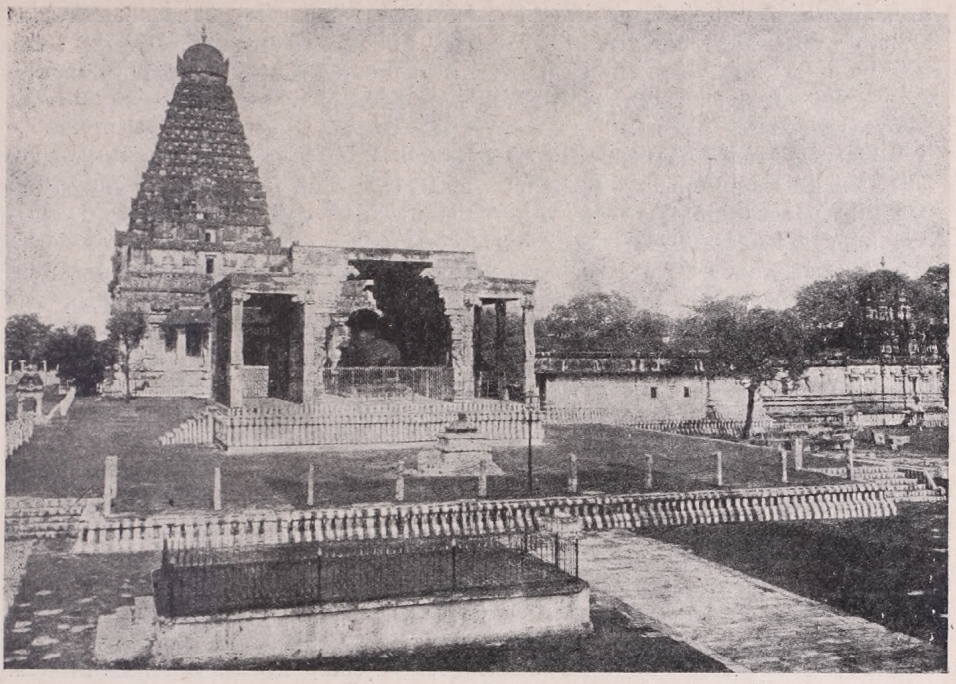

A bika-szobor csarnoka és a szentély fölé emelkedő torony.

is van — és ez megint olyan kérdés, hogy jobb nem is beszélni róla, mert a nyugati felfogás nehezen tudná összeegyeztetni jelenlétüket egy szentnek tartott hellyel.

De kár is a fejünket törni a talányos problémákon, amelyek ebben az exotikus világban lépten-nyomon elénk kerülnek! Élvezzük a képet, a színeket, a formákat és főleg azt, hogy itt szemtől-szembe láthatjuk a másutt már régen letűnt ókor életének mozzanatait, amelyek ma is olyanok, mint ezelőtt kétezer esztendővel. Elég tanulságos ez az élmény, ne rontsuk azzal, hogy kétezer esztendővel messzebbeső szempontjainkat kritikusan nekiszögezzük a látottaknak. Mert ha ezt akarjuk tenni, akkor sohasem juthatunk közelebb ennek a világnak a hangulatához. És lépten-nyomon fölberzenkedik bennünk a belénkrögződött ellenszenv. Például ott, a belső szentély falából kővályú nyúlik ki a külső udvar felé, s ezen a vályún időnként víz csorog ki. Szent Gangesz-víz az, messziről, északról hozzák, hogy reggelenként lelocsolják vele a belső szentély istenképeit. A víz a szobrokról lefolyva csatornán keresztül az említett vályúba jut, s a templom külső körzetében várakozó hívők felfogják a nektárnál becsesebbnek tartott folyadék cseppjeit. Van, aki ott a helyszínén megissza, van, aki edénybe gyüjti és hazaviszi, esetleg valamelyik beteg családtagjának. Mi a higiénia szabályaira gondolunk, de ők erről mitsem tudnak és meglehet, valóságosabb megnyugvást és örömet ád nekik az a szennyes víz, mint nekünk a mi emelkedettebb álláspontunk.

A belső templom előtt kiszélesedő udvaron oszlopos tetőzet alatt óriási bika kőből faragott alakja fekszik. Ez Nandi, Síva kedvenc hátasállatja, a földöntúli bika. Szerepével a kultusz ősrégi asztrális kapcsolataira utal, hiszen nem más, mint a Bika csillagkép-jegyének megtestesítése, mint ahogyan a Bikával sarkalatosan szembenálló Skorpió jegyének ugyancsak ősi kígyó-szimbólumát is ott

láthatjuk Síva nyakában és hajában, felfújt tarajú kobrák képében. Mindennek mély, de világos értelme van azok számára, akik a mitoszokkal tisztában vannak, már pedig a hindu lélek ma is az ősi mitoszokban gyökerezik. A hatalmas bikaszobor úgy csillog, feketén, mintha ébenfából készült volna : minden nap leöntik, megmossák tiszta olajjal.

A tandzsuri templom külső körzetéből minden részletében jól látható a belső szentély fölé emelkedő vimána gúlatorony, nem úgy, mint a később épült nagy délindiai templomokban, például Madurában vagy a Srirangam templomban, ahol a magas falak és a környező csarnokok mögül csak a szentélytorony csúcsát láthatjuk. Itt Tandzsurban a pompás főtorony teljes egészében érvényesül. A tetejébe boruló hatalmas oromdísz, a félgömbalakú, egyetlen darab kőből faragott kupolaféle állítólag negyven mázsa súlyú és a hagyomány szerint úgy vitték föl a torony tetejébe, hogy szelíd lejtésű állványzatot építettek, amely csekély öt kilométerrel távolabb kezdett emelkedni. A faluban, ahol a hosszú állványzat kezdődött, ma is mutogatják az állvány helyét, de csak a puszta hely maradt meg belőle.

Akár igaz a hagyomány, akár nem, annyi kétségtelen, hogy nem lehetett könnyű feladat a hatalmas kőtömb elhelyezése. De a régiek nem riadtak vissza a hasonló feladatoktól: az egyiptomi piramisok, vagy hogy Indiában maradjunk, a sziklából egy darabban kifaragott óriási ellurai Kailász templom, vagy akár az adzsantai barlangtemplomok, mind olyan feladatokat állítottak alkotóik elé, aminőkhöz foghatókkal mi, a modern világ fiai, fejlett technikánk segítségével sem lennénk hajlandók szembenézni. Idő volt elég, s az idő ma sem jelent számbavehető értéket Indiában. Pénz is volt bőven, mert hatalmas, dúsgazdag fejedelmek építtették a páratlan műremekeket. Emberi munkaerő pedig még bővebben állt rendelkezésre; keleti emberek, akiknek a türelme kifogyhatatlan.

Ha aztán beteltünk a templom látnivalóival, elmehetünk megnézni a tandzsuri erődöt, a régi várat is. Ez a XVI. században épült és a hozzá csatlakozó gópuram toronytól eltekintve, kevés építészeti érdekességgel szolgál. De a délindiai művelődésre igen előnyös fényt vet a régi fejedelmi könyvtár, amelyet manapság is fenntartanak: több mint tizennyolcezer értékes szanszkrit-, tamil-, telugu- és egyébnyelvű kéziratot őriznek itt. A tandzsuri fejedelmeknek volt érzékük minden gondolat, még az új gondolatok iránt is. Erről tanuskodik az a dombormű, amely Schwartznak, a XVIII. század vége felé itt működött evangélikus hittérítőnek halálát ábrázolja. A haldokló pap mellett ott áll az akkori fejedelem is, Sarbhódzsi, aki tudvalevőleg a tűzlelkű misszionárius hűséges tanítványa és nagy tisztelője volt. Mert a hindu lélek nagyon fogékony minden szellemi hatásra. Csak éppen azt kívánja meg, hogy teljes, igaz hit ereje sugározzék a gondolat hirdetőjéből. Elméleti oktatással, dicső elvek elvont magyarázatával nem éri be; csak a személyes tanuságtételnek hisz. S ezen fordul meg Indiában a keresztény hithirdetés minden esélye, ma épúgy, mint régen.

A vallási türelemnek, a hinduk nagylelkű megértő szándékának bizonyítéka Schwartz temploma is, ez a XVIII. század végén épült szentegyház, amely a palota közelében, a nagy és szép közkert előtt emelkedik. Az eredmény, amelyet a protestáns hittérítő Tandzsurban elért, nyilván az ő egyéni rátermettségének és buzgóságának volt köszönhető, mert máskülönben Dél-India — vagy általában egész India — sokkal nagyobb mértékben fogadta be a katolicizmust.

De az ősi hagyományok erősségei, mint például a tandzsuri hindu templomváros, még rendíthetetlenül őrzik az évezredek hitét. És az ókor még sokáig, nagyon sokáig fog élni, töretlenül, a tandzsuri templomváros környékén...

A NYERSANYAGOK TERMELŐI.

Írta KECSŐ ISTVÁN dr.

Nyersanyag nélkül nincs ipar : ez régi igazság. Nem csoda, ha azok az országok, melyeknek nincs elegendő nyersanyagfeleslegük, nagy erőfeszítéssel igyekeznek a hiányokat pótolni. Mind gyakoribb a mesterséges termékek felhasználása, de ezek — legalább egyelőre — nem tudták kiszorítani, nélkülözhetővé tenni a természetes nyersanyagokat. Világszerte állandó kutatás folyik új nyersanyaglelőhelyek után, mert ezek birtoklása gazdasági biztonságot, hatalmat jelent. Különösen fontosak a nyersanyagforrások háború esetén, amikor a nemzetközi kereskedelem útjába akadályok gördülnek. A bojkot-intézkedések nyersanyagoktól akarják elzárni azokat az országokat, amelyek ellen irányulnak. Ilyenkor különösen jelentős, hogy honnan származnak a nyersanyagok, milyen országok bővelkednek vagy látnak hiányt nyersanyagban.

A világ nyersanyagtermelésének legnagyobb részét (1925—1929 évek átlagadatainak alapján számolva) az Egyesült Államok szolgáltatja 39·8%-os részesedéssel. Európa (Oroszországgal együtt) 33·8%-os termeléshányaddal szerepel s ebből Oroszország részesedése 7·9%, Ázsia pedig 16·2 %-át nyujtja a Föld teljes nyersanyagtermelésének. Latin Amerika része 5·1 %, Afrikára 2·9 %, Oceániára 2·2 % jut. A színes kontinenseknek a termelésben való kis részesedésük nem kevesebb vagy szegényebb nyersanyagforrásaiknak, hanem inkább a fehér földrészekhez mért kisebb kihasználtságuknak tulajdonítható.

Az egyes nyersanyagok termelésadatai nagyon változatosak. A fémek sorában a vasércek legnagyobb termelője — 32 országban folyik bányászata — több év átlaga alapján számítva az Egyesült Államok (39·3%). Utána Franciaország következik (26·1%), ezt pedig Nagybritannia (6·7 %) és Svédország (5 %) követi. A rangsor további menete : Németország (3·4 %), Spanyolország (3 %), Luxenburg (3·1 %), Oroszország (2·8 %). A többi ország termelése már keveset számít, mindegyik a világtermelés 1 %-a alatt marad.

A réz ugyancsak sűrűn előforduló érc ; 28 országban termelik. Legtöbbet (1937-ben) az Egyesült Államok bányászták (32 %). Ezt Chile (18 %) és Észak-Rhodesia (19 %), majd Canada (10 %) követi. Európa részesedése (Németország, Jugoszlávia, Norvégia, stb.) 9 % volt. Ázsiáé (Japán) 6 %. Délamerikában jelentősebb termelők voltak még Cuba, Mexiko és Peru ; Afrikában pedig Belga Kongó számít. Ez a rangsor csak az utóbbi évek során alakult ki, mert régente jóval nagyobb fölénnyel az Egyesült Államok vezetett.

Ólomtermelésben — 29 országban folyik — szintén az Egyesült Államok vezet (20 %), noha terhére az utóbbi évek során Ausztrália (17 %), Canada (12 %), és India (7%) igen megnövelték termelésüket. Mexico termelése (12—13 %), állandó arányúnak mutatkozik. Utána a rangsorban Spanyolország (5·5 %), Nagybritannia (4 %), Jugoszlávia (5·3%), majd Németország (4·3 %) és Oroszország következnek. Olaszország, Bolivia, Argentina, Görögország, Svéd- és Lengyelország kisebb mértékben részesednek csak az átlagtermelés eredményében.

Horganytermelésben a Brit birodalom vezet (Ausztrália, Canada, New-Foundland, India és Észak-Rhodesia) közel 32 %-kal. Az Egyesült Államok részesedése az utóbbi tíz év folyamán erősen csökkent és most a világtermelésnek mindössze 30 %-a körül jár. Mexico (9 %), Jugoszlávia (3·8 %), Olaszország, Lengyelország (3 %), Spanyolország, Svédország, Oroszország (egyenként 2 %)

követik a sorban, de termelnek Törökország, Norvégia, Belgium, Románia és kisebb mennyiségben más országok is.

A világ legnagyobb ónszállítója a Brit birodalom mintegy 42—44 %-os termeléshányaddal. Rangsorban második Bolivia (20—22 %), majd Hollandi Keletindia (18—20 %), utána pedig Sziám (8 %) és Kína (6 %) következik. Japán, Portugália, Belga Kongó és Indokína szerepelnek még a sorban kisebb részesedéssel.

A nikkeltermelésben szinte egyeduralom van. A termelésnek ugyanis közel 85 %-át Canada szolgáltatja a világnak. A többi terület termelése messze elmarad Canada mögött. A francia Új Caledonia körülbelül 9 %-át szolgáltatja a nikkelbányászat eredményének, India, Görögország és Norvégia jóval kisebb hányaddal szerepelnek.

Mangántermelésben a Brit birodalom (főleg India és Aranypart) részesedése az 1925—29 évi átlagos 48 %-ról körülbelül 30 %-ra csúszott vissza és Oroszország lett a legnagyobb termelő, mintegy 60—62 %-os hányaddal. Mellette Cuba és Japán néhány százalékos részesedése már nem sokat nyom a latban, a többi ország (Hollandi Keletindia, Olaszország, Spanyolország, Egyesült Államok, Kína, Magyar-, Román-, Svéd-, Török- és Görögország) termelése még elenyészőbb, mert az olcsón bányászó Oroszországgal nem tudnak versenyt tartani.

Franciaország vezet a bauxittermelésben (40 % körül). Utána Magyarország következik (12—15 %), a rangsor következő helyén az Egyesült Államok áll (12—14 %), Hollandi Guyana (8%), Olaszország (8 %), Jugoszlávia (6 %), Jugoszlávia (6 %), Orosz- és Németország, Brit Guyana, Románia szerepe kisebb.

A krómérc legnagyobb termelője Oroszország (32—35 %), amely termelését néhány év lefolyása alatt megsokszorozta. A Brit birodalom következik utána kb. 30 %-os hányaddal és ennek keretében a Délafrikai Unió, India és Ausztrália termelnek krómot. Rangsorban következő Törökország (14—16 %), Új-Caledonia (4—6 %), majd Kína (5—6 %) továbbá kisebb hányaddal Jugoszlávia, Japán és Görögország.

Az antimonércet jórészt Kína szállítja a világnak (60—70 %). Hunan tartomány szolgáltatta ezeket a nagy mennyiségeket és ez a terület most Japán érdekkörébe került. Kisebb mennyiséget termel Bolivia, Mexico (8—10 %), Csehszlovákia antimon bányái mintegy 7 százalékkal részesedtek a világtermelésből. Ezek a bányák részben Németország, részben Magyarország birtokába jutottak. Az Egyesült Államok, Olaszország, Franciaország, Algeria, Görög- és Törökország, Spanyol Marokkó termelnek még antimont.

A wolframérc legnagyobb termelője 33 százalékos hányaddal Kína. A bányák 1938-ban Japán kezére jutottak. Nagybritannia részesedése hasonló mértékű és ezt főleg India, Malaga, kisebb részben Ausztrália, Anglia, New-Zealand és Guyana szolgáltatják. Az Egyesült Államok és Bolivia részesedése egyaránt 12—12 %-körül alakul, kisebb jelentőségű termelők: Portugália, Indokína, Korea, Japán, Mexico és Spanyolország.

A molybden termelésnek több mint 90 százalékát az Egyesült Államok bányái szolgáltatják. Mexico mintegy 4 százalékkal járul a világtermeléshez, Norvégia és Marokko pedig ennél is kevesebbel.

Kevés ország termel nagyobb mennyiségű higanyt. Olaszország és Spanyolország egyformán körülbelül 35—35 %-át fedezik a világ higanyszükségletének. Az egyesült Államok termelése 15 % körül alakul, Mexico pedig 8 %-kal részesedik. A jelentéktelenebb termelők sorába tartoznak Oroszország, Kína, a Cseh-Morva protekturátus és Törökország.

A kálitermelés túlnyomó része — 60 % körül — Németországból származik. Második legnagyobb termelő Franciaország (18—19 %), míg a rangsorban harmadik Spanyolország bányászata 6—7 %. Erősen megnövekedett Amerika szerepe is a kálitermelés terén és néhány év alatt 1 %-ról 7—8 %-ra növelte részesedését. Oroszország szintén növekvő termeléssel jelentkezik a világpiacon. A geológusok az oroszországi előfordulásokat a világ eddig ismert kálikészletének ötszörösére becsülik. Lengyelország bányászatának jelentősége 2—3 százalékos volt. Újabban Palesztina is jelentkezik a világpiacon körülbelül 1 %-os hányaddal.

A kéntermelés 70—75 %-a az Egyesült Államokból kerül ki, Olaszország részesedése pedig 20 % körül mozog. Japán mintegy 6 %-kal, Spanyolország, Holland Keletindia, Chile kisebb hányaddal szerepelnek.

A megneztitermelésben Oroszország vezet, utána Németország, majd a Brit birodalom (Canada és India) következik. Kisebb hányaddal szerepelnek Görögország, Jugoszlávia, Csehország, Magyarország, Norvégia, Olasz- és Törökország. Számottevő volt Cseh-Szlovákia termelése is, az most megoszlik Magyarország, Németország és Szlovákia között.

A grafittermelésben Németország vezet (33—35%) és utána Korea (28—30%) következik. Ceylon mintegy 10 %-kal jelentkezik, Madagaszkár része 7—8 %, Mexico (3·5 %), Olaszország (3—5 %), Oroszországnak és Norvégiának kisebb jelentősége van a grafittermelés terén.

Szénbányászatban az Egyesült Államoké a vezető szerep (35—38 %), Nagybritanniáé a második hely (18—20 %), Németország részesedése 12—14 százalékos. Oroszország termelése ingadozó. Lengyelország szénbányászata 5—6 százalékkal szerepelt. Franciaország és Japán termelése számottevő még (4 % körül), az egyéb országok Belgium, Kína, Hollandia stb. csak kis hányaddal szerepelnek.

Az olajtermelés élén 60—65 százalékos termeléssel az Egyesült Államok jár. A többi termelő terület messze lemarad mögötte. Oroszország 10—12 %-át adja az évi világtermelésnek, Venezuela 10 % körüli hányaddal jelentkezik. Románia, melynek Európa olajszükségletének ellátásában van döntő jelentősége, körülbelül 4 %-át szolgáltatja a teljes termelésnek, Irán 3—3·5 %-ot. Mexico részesedése erősen visszaesett (3 %), noha termelése állandó jellegű. Ezután Hollandi Keletindia (2·5—2·8 %) következik a sorban. Columbia, Peru, Argentina, Trinidad egyenként nagyjából 1%-kal részesednek. India, Borneo, Lengyelország, Canada, Japán, Egyiptom, Ecuador, Irak részesedései még ennél is kisebbek.

Trópikus földrészek monopoliuma a gumi. A Brit birodalom 58—60 %-kal jelentkezik a világtermelésben. Ennek is túlnyomó részét (46 %) Malaga nyujtja, utána Ceylon (8 %), továbbá Borneo, India, Nigeria és Új-Guinea következnek. A brit felségjog alá tartozó területeken kívül Hollandi Keletindia jelentkezik még komoly mennyiséggel (37—38 %). Kívülük még Sziám (1·8—2 %) és Indokína (1·8—2 %) számítanak. Brazilia, a gumi őshazája, nagyon visszaesett a termelésben.

A gyapotnak az Egyesült Államok a világ legnagyobb termelője s körülbelül 50—55 %-át szolgáltatja a teljes hozamnak. India részvétele nagyjából 16 százalékos. Kína erősen növelte termelését — értve ezalatt Mandzsuriát, mely már japáni érdekszférába tartozik — és körülbelül 10 %-kal járul az évi kínálathoz. Oroszország részesedése 6—8 % között mozog és hasonló Egyiptomé is. A többi gyapottermelő ország közül még Braziliát kell megemlíteni, melynek erősen növekedik jelentősége és most már 5 %-kal szerepel az évi hozamban. A termelő országok sorába jelentkezik még Argentina, Szudán és Uganda, mert ezek a területek az amerikai gyapottermelés-korlátozások okozta helyzetet némileg

kihasználják és termőterületüket erősen növelik. Gyapotot termel még Mexico, Peru, Korea, Belga Kongó, Ausztrália, Nigéria, Tanganyika, Törökország, Európában pedig Görögország. Gyapottermeléssel kísérletezik még Jugoszlávia és Bulgária is.

A gyapjútermelésnek a Brit birodalom átlagban 50 %-át szolgáltatja. Ezen a kereten belül legnagyobb szerepe Ausztráliának van (27 %), utána New-Zealand (8 %), Délafrika (7·7 %), Írország (4 % körül) következik. Kisebb hányada van India és Basutóföld termelésének. Az Egyesült Államok ebben a termeléságban is nagy szerepet játszanak (10—12 %), hasonló keretek között jár Argentina hozama. Oroszország gyapjútermelése erősen lecsökkent. Spanyolország részesedése 2 % körül alakul, Uruguay pedig mintegy 3 százalékkal járul az évi termeléshez. Franciaország, Algeria, Marokko, Irán, Kína, Olaszország, Brazilia, Chile, Német-, Görög- és Törökország, Jugoszlávia termelése csak tized százalékos eltérésekkel hasonló színvonalat (0·8—1·2 %) mutat. Magyar-, Lengyelország, Norvégia, Mexico, Peru, Afganisztán, Irak, Tunis 0·2—0·4 %-kal járulnak a világtermeléshez.

Selyemben Japán vezet (70—75 %). Messze utána következik Kína (8—10 %). Európában Olaszország a legnagyobb termelő: részesedése körülbelül 7 %. Oroszország 2—2·5 %-kal jelentkezik a sorban. A többi ország (India, Szíria, Spanyol-, Francia-, Görög- és Törökország) 0·3—0·4 %-kal vesznek csak részt a selyemtermelésben.

A jutatermelésben India egyeduralmi helyzetben van, a teljes termelés 99 százalékával. Ilyen teljes földrajzi monopolium más nyersanyagoknál nincs is. A többit Nepál, Japán és Formosa termelik.

A lentermelés már jobban eloszlik: ebben Oroszország vezet 60 % körüli hányaddal. Algérián, Belga Kongón kívül Lettország, Litvánia, Lengyelország, Észtország, Finnország, szóval az északi országok termelése számottevő még. Rajtuk kívül Magyarország, Jugoszlávia, Románia, Egyiptom stb. termelnek még lent.

A kendernek szintén Oroszország a vezető termelője, 46—50 %-kal. Számottevő még Olaszország (18 %), Jugoszlávia, Románia (8 %), Korea (5 %), Lengyelország (3 %), Japán, Litvánia (2—2·5 %). A többi területek termelése elenyésző.

Az olajosmagvak közül a szója legkomolyabb termelője Mandzsukuo (77 %). Koprát a brit gyarmatbirodalom, Hollandi India és a Fülöp szigetek nagyjából azonos arányban — 30 % körül — hoznak a piacra. Lenmagnak legjelentősebb termelője Argentina (50 %). Repcemagot India termel nagy mennyiségben (80—85 %).

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Munkanélküliség és idegen munkások Franciaországban.

Hogyan lehetséges az, hogy 360,000 munkanélküli lézeng a francia nagy városokban, mikor körülbelül 3 millió külföldi állampolgár él az országban, sőt legnagyobb részük az ott keresett pénzből jól él? Ez a kérdés foglalkoztatja a francia nagyközönséget és szakköröket egyaránt. Egy kis cikk megkísérel feleletet adni az égető kérdésre, de ez az alább rövidre fogva ismertetett válasz nem hízelgő a francia munkanélküli elemekre.

Ha számbaveszik a Franciaországban élő külföldieket, megállapítják, hogy ezek három csoportba oszthatók. Az első kis csoport turista, diák, művész, gazdag semmittevő, rövid időre telepszik le az országban, munkát nem vállal, inkább munkát ad.

A második sokszázezer főt számláló idegen csoport a bányászat, ipar és mezőgazdaság nehéz kézimunkása. Ez az a réteg, amelyikre a francia gazdasági életnek okvetlen szüksége van, mert helytáll ott, ahová az egyre csökkenő francia nép fiai számuk és erejük hiányában nem elégségesek. A bányák és kőfejtők, építkezések napszámosai nagyrészt idegenek. A lotharingiai bányavidéken a bányászok 75%-a idegen, a szénbányászok egyharmada, a kohók, vas- és acélgyárak, öntödék munkásainak majdnem felerésze bevándorlott. Az útépítők közt helyenkint szintén 75% az idegen nemzetiségű. A mezőgazdaságban több mint 300,000 idegen talál alkalmazást, az általuk megművelt területet 650,000 ha-ra becsülik. Akkora ez, mint egyik legnagyobb département. A földművesek beözönlése hatósági támogatással egyre tart. Évenkint 40—60,000 főnyi mezőgazdasági munkás utánpótlást hoznak be idegenből, főleg Lengyelországból, mert nélkülük nem volna ki megfogja az eke szarvát, parlagon maradna a föld, üresen maradt majorok indulnának végső pusztulásnak.

És a 360,000 munkanélküli? A városokban ődöng és éhező családjával együtt a szakszervezetek, állam, gazdag emberek pénztárait ostromolja, de semmiképpen nem vehető rá, hogy a gyérnépességű vidéken nehéz testi munkával keresse meg kenyerét. Erre pedig az emberi szabadságjogok országában nem is lehet kényszeríteni. A gazdasági válság kezdete óta az idegenek munkavállalási engedélyeit szigorúan ellenőrzik és sok esetben meg is vonják. Az ipari munkások egyharmadrészét kiutasították, de a francia munkanélküliek csak részben foglalták el az üresen maradt munkahelyeket és sok esetben az üzemek termelése szenvedte meg a kiutasításokat. Helyenkint parlagon maradt földek jelezték a napszámosok erőszakos eltávolítását, de a francia munkanélküliség mégsem csökkent.

Most már csak abban reménykednek, hogy a harmadik idegen csoport helyére fognak beállni. Ez a harmadik csoport a nagy városokban élő kisiparos, kereskedő és szabadfoglalkozású idegen elemekből áll. Részben politikai menekültekből, részben helyüket elhagyott ipari és mezőgazdasági munkások idegen csapataiból kerül ki ez a legkevésbbé ellenőrizhető, sokszor megbízhatatlan társaság. Nagy vállalkozókedv, mozgékonyság és szorgalom jellemzi, a francia kispolgár életszínvonalára törekszik és munkalehetőségeit korlátozza. Tekintélyes helyet biztosított magának a kis- és közvetítő kereskedelemben s bizonyos iparágakat (szabásvarrás, kalaposság, asztalos mesterség, szűcs és szőrmefeldolgozó ipar, fodrászat stb.) egészen kisajátított. Sok köztük a házicseléd, altiszt, végül a politikai menekültekből álló orvos és mérnök. Most ezekből a könnyebb, városi foglalkozásokból akarják mindenáron kiszorítani az idegeneket, nert bennük látják a francia munkanélküliség okait. Fokozottabb ellenőrzésükkel és tervszerű telepítésükkel, mezőgazdasági munkára szorításukkal vélik a városi könnyű munkahelyek kiürítését elérni. Nem tartják már őket feleslegesnek, kiutasításukra nem is gondolnak, csak nehéz és részben alantas munkára ítélnék őket és gyéren lakott vidékeket szeretnének velük benépesíteni.

Kérdés, hogy vajjon ez észszerű eljárás-e? Hiszen pl. a délkeleti hegyvidéken már így is úgyszólván kizárólag idegen útépítő és földmunkások sűrű tömegei dolgoznak. Hová fog ez vezetni, ha a szívós olaszok megvetik lábukat a francia Alpok vidékén? *P. J.*

Az ötödik Nanga Parbat expedíció 1939-ben.

Az ezévi ötödik Nanga Parbat expedíció májusban érkezett Indiába. Vezetője Peter Aufschnaiter, tapasztalt Himálajajáró, tagja volt az 1929 és 1931 évi német expedícióknak; kísérői Harrer, Lockenhofer és Schicken. Ennek az előző évieknél kisebb méretű expedíciónak az a célja, hogy kifürkéssze a Nanga Parbat északnyugati és déli oldalait, mert remélik, hogy ezen az oldalon könnyebben fel lehet majd jutni a csúcsra, mint az eddig olyan sok áldozatot követelt északi lejtőn át. Június elején ütötték fel alaptáborukat a Diamir gleccser északi pereménél, ott kezdik el vizsgálódásukat Mummery angol hegymászó régi jegyzeteire támaszkodva. Mummery 1895-ben a Diamir gleccseren indult el a csúcs felé, de életét vesztette. Feljegyzéseiben azonban annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy erről az oldalról lehet legkönnyebben elérni a minden kísérletnek olyan makacsul ellenálló, félelmes hegyóriás csúcsát. A háború kitörése a fenti hírek óta bizonyára megakasztotta az expedició munkáját. *P. J.*

Két vízesés Brit Guayanában.

Brit Guayana, Brazilia és Venezuela államok határának összeszögelésénél emelkedik a 2629 m-t felülmúló Roraima hegység. Vad, őserdővel fedett trópusi vidék ez, alig néhány fokkal az Egyenlítő felett. Az itt eredő Mazaruni folyó számos mellékágat vesz fel baloldalán, köztük a Kako és Kamarang a legnagyobbak. A fiatal földkéregmozgások következtében a folyóvölgyek még kiegyensúlyozatlanok, mély szakadékok és óriás vízesések teszik őket járhatatlanná. Paul Zahl 1938 decemberében azzal a céllal hagyta el Brit Guayana fővárosát, Georgetownt, hogy néhány, csak hírből ismert vízesést meglátogasson. A. J. Williams vízirepülőgépen addig haladt előre, míg a Mazaruni folyó nyugodt leszállást biztosított számukra, Roraima hegységet mintegy 80 km-nyire közelítették meg. Waramadong és Paruima missziós telepeket útbaejtve haladt előre dél felé, átkelt az Uitchi folyón és az arekuna indiánusoknak az őserdőben megbúvó telepén pihent meg. Ebben a faluban még nem láttak fehér embert, de nem látták a Kamarang vízesését sem, amelynek dörgő robaja éjjel-nappal fülükbe cseng. Két arekuna indiánius kíséretében sikerült Zahlnak a Kamarang vízesését megközelítenie. Keskeny mély szurdukba zuhanik itt le a folyó vize, a szurduk peremét és oldalát annyira ellepi az őserdő sűrű folyondártömege, hogy alulról nem sikerült a vízesést megpillantani. A meredek völgyfal oldalán kúszónövényekbe kapaszkodva láthatta csak Zahl a vízesést; le is fényképezte, de arra már nem volt módja, hogy a vízesés szélességét és hosszát megmérje. Mindenesetre igen magasról körülbelül 400 m-nyiről zuhan le a Kamarang vize.

Ezután már könnyebb úton az Uitchi folyó egy eddig ismeretlen vízesését kereste fel Zahl. A száraz időszak végén, alacsony vízálláskor érkezett oda, így a folyómeder is részben járható volt. Az Uitchi a vízesés helyén körülbelül 60 m széles. A zuhatag magasságát a peremtől leejtett kövek esésének idejéből 530 m körül állapította meg. A völgy itt tágabb, a növényzet ritkább, mint a Kamarang vízesése táján, ezért visszatérőben Williams pilóta gépén át is repült a vízesés felett és mozgóképeket vett fel róla. Williams gyakorlott szeme a vízesés magasságát legalább 400—500 m-re becsülte és a természeti tünemény nagyszerűségét a Viktória és Niagara vízesésekkel állítja egy színtre. *P. J.*

A Föld legnagyobb gleccsere.

A Harvard egyetem alaskai expedíciójának előzetes jelentése szerint a Föld legnagyobb gleccserének azt a 400 km széles, óriási jégmezőt kell tekintenünk, amelyből a már régebben ismert Malespina, Bering és Seward gleccserek kiindulnak. *P. J.*

Colombia népessége.

A délamerikai Colombia államban 1938 júl. 5-én tartott népszámlálás az 1.139,155 km² területű országban 5.855,077 lakót talált, a népsűrűség tehát 7·7 km². Négy százezres városa van és nyolc város lakosságának száma 50—100,000 közt mozog. Bogota, a főváros, 331,400 lelket számlál. *P. J.*

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1872

Védnök: **JÓZSEF kir. herceg Őfensége.**

TISZTIKAR:

Elnök: **Cholnoky Jenő dr.**, egyetemi tanár.
Alelnökök: **gr. Teleki Pál dr.**, egyetemi tanár, m. kir. miniszterelnök.
Thirring Gusztáv dr., Fővárosi Stat. Hiv. ny. igazgató,
Milleker Rezső dr., egyetemi tanár, tiszt. tag (Debrecen).
Főtitkár: **vitéz Temesy Győző dr.**, gyak. gimnáziumi tanár, lev. tag.
Titkár: **Kerekes József dr.**, egyet. gyakornok.
Könyvtáros: **Dubovitz István**, gimnáziumi tanár, lev. tag.
Pénztáros: **Koch Ferenc dr.**, f. keresk. isk. tanár.
Ellenőr: **Bacsó Nándor dr.**, meteorológus.
Ügyész: **Erődi-Harrach Tihamér dr.**, ügyvéd, országgyűlési képviselő.

Gazdaságföldrajzi Szakosztály elnöke: **Fodor Ferenc dr.**, egyetemi rk. tanár.
Didaktikai Szakosztály elnöke: **Bodnár Lajos**, gyak. gimn. tanár.

BELFÖLDI TISZTELETI TAGOK: *

Cholnoky Jenő dr., egyet. tanár, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, Budapest.
Farkasfalvy Kornél, gimn. tanár, Budapest.
Fest Aladár, kir. tanácsos, nyug. főigazgató, Budapest.
Milleker Rezső dr., egyet. tanár (Debrecen), a M. F. T. alelnöke.
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, Pécs.
Réthly Antal dr., egyet. ny. rk. tanár, a Meteorológiai Intézet igazgatója.
Róna Zsigmond dr., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, Budapest.
gr. Teleki Pál dr., egyet. tanár, m. kir. miniszterelnök, stb., Budapest.
Thirring Gusztáv dr., kormányfőtanácsos, a Főv. Statiszt. Hiv. ny. igazgatója, Budapest.

VÁLASZTMÁNYI TAGOK:

Baktay Ervin dr., író.
Bulla Béla dr., egyet. m. tanár.
Erődi Kálmán dr., főigazgató.
Fodor Ferenc dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Geszti Lajos, filmokt. kirendeltség igazg., gymn. igazg., lev. tag.
Glaser Lajos dr., levéltári tisztviselő.
Gunda Béla dr., múz. gyak.
Halász Gyula, rádiólektor, lev. tag.
Haltenberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Hantos Gyula dr., v. egy. tanársegéd, tanügyi fogalmazó.
Hézser Aurél dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Horváth Károly dr., középisk. főigazgató.
Irmédi-Molnár László dr., a Honv. Térk. Int. főtisztv.
Kádár László dr., egyet. m. tanár.
Kalmár Gusztáv dr., főiskolai tanár.
Kanszky Márton dr., kegyesr. gimn. tanár.
Karl János dr., kegyesr. gimn. igazg., lev. tag.
Kéz Andor dr., egyetemi m. tanár, lev. tag.
Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.
Marczell György, a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, lev. tag.
Mendöl Tibor dr., egyet. m. tanár.
Németh József, ny. reáliskolai igazgató.
Papp Károlyné dr., ny. leánygimn. tanár, lev. tag.
Pécsi Albert dr., felső keresk. isk. igazg., lev. tag.
Schwalm Amadé dr., polg. isk. tanár.
vitéz Somogyi Endre vksz. ezr. a Honv. Térk. Int. parancsnoka.
Steiner Lajos dr., egy. m. tan., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, lev. tag.
Strömpl Gábor dr., egy. m. tan., Honv. Térk. Int. főtisztviselő, lev. tag.
Szakáll Zsigmond dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár.
Takács József dr., a Honv. Térkp. Int. tisztviselője.

* Az alapszabályok 43. és 46. §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

TÜKÖR

1940. JANUÁR

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZÍNHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

KERTÉSZ RÓBERT: Nyugaton a helyzet?
BR. VILLANI LAJOS: Veronese esztendeje
ÁSGUTHY ERZSÉBET: Eperjes, a vértanúk városa
LACZKÓ GÉZA: A francia irodalom madártávlatból
GERÉB LÁSZLÓ: Zsámboky képeskönyve
KÁDÁR ERZSÉBET: Kápolnási ősz (Elbeszélés)
KATONA JENŐ: Vác
BAKTAY ERVIN: A világlótusz tőve
NAGY LENKE: Miniatürök
FARKAS MÁRIA: Torcello
BR. NYÁRY PÁL: A Crouy-Chanelek
BARABÁS ENDRE: Finnországi emlék
NAGYPÁL ISTVÁN: Mese a két városról (Elbeszélés)

A TÜKÖR NAPLÓJA: Színház — Könyvek — Film — Fényképezés — Versek
Az asszony

Muzslai Kampis Margit és Szalay Lajos rajzaival

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. OAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

berei Soó Rezső: Magyar karácsonyfa
Petneházy Zalán: Hogyan küzdenek a búvárhajó ellen?
Majzon László: A Föld alakja
nemes Suhay Imre: Újfajta növények termelésének fontossága
Széky Pálma: A Zöld Sziget
Leopold Lajos: Mitől «szamár» a szamár?
Erdélyi Gizella: Magyarországi római síremlékek
Gunda Béla: Ősi vadászmódok Eurázíában és Afrikában
Kadić Ottokár: Hogyan maradtak meg az ősállatok?
Molnár László: Málna-gubacslégy
Koch Sándor: Mesterséges ékkövek
Fluck Jenő: Virginia-dohány Magyarországon
Mihelics Vid: A hazai vendek
Három Nobel-díj
Gáspár Gyula: Az ó-év temetése Székelyföldön
Kendi Finály István: Hatlábú vegyigyár
Hat új könyv
A tudomány műhelyéből. — A Búvár szellemi sportja

Sok fényképpel és szemléltető ábrával

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

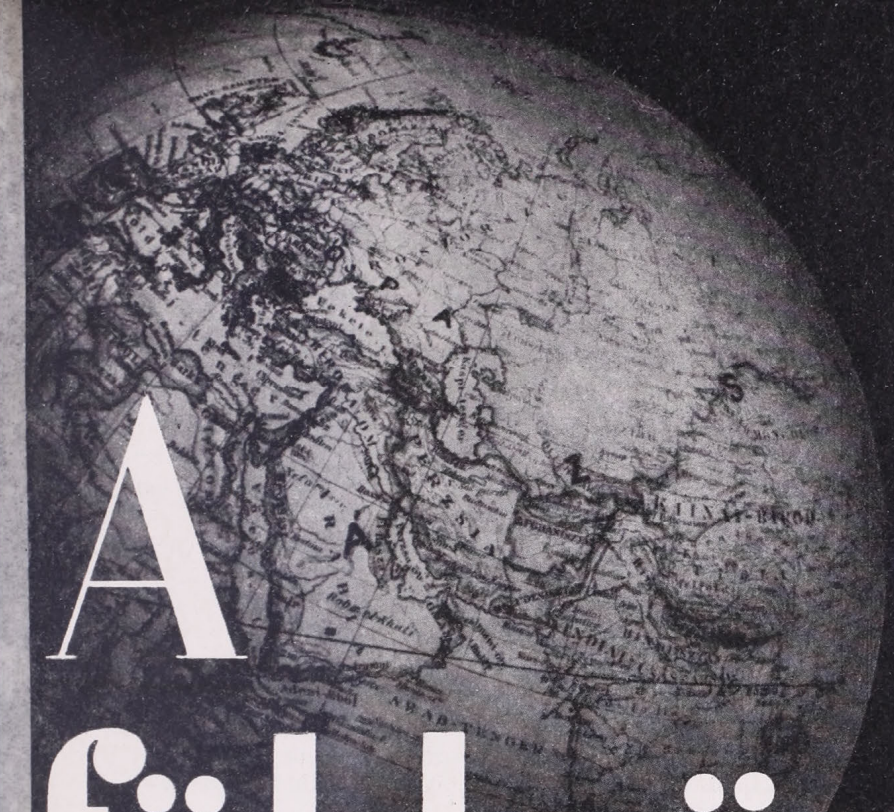

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XI. ÉVF. | 1940. FEBRUÁRIUS | 2. SZÁM

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10.— pengő Egy-egy szám ára 1.20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Hivatalos órák minden csütörtökön délután 1—½3 óráig. — Csekkszámlánk száma 51.141

TARTALOM:

Vitéz Horváth Béla: Irán. — *Tasnádi Kubacska András:* Európa indiánjai. — *Bezdek József dr.:* Rutén havasi élet. — *F. Soltész Lászlóné:* A Bajor Alpokban. — *Varga Károly dr.:* Csokonai Vitéz Mihály az Aggteleki cseppkőbarlangban. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

február 5-én, hétfőn este 6 órakor a M. Kir. Honvédtisztek Országos Tudományos és Kaszinó Egyesülete dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

NÉPSZERŰ FÖLDRAJZI ESTÉLYÉRE

TITTES GYÖRGY mérnök, a Magyar Földrajzi Társaság tagja:

Barangolások Kis-Ázsiában. (Régészeti emlékek.)

(Vetített képekkel.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1940 február 1-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

Figyelmeztetés! Társaságunk ESTÉLYEIT minden hónap első HÉTFŐJÉN tartja.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XI. ÉVFOLYAM 1940 2. SZÁM

IRÁN.

Írta vitéz HORVÁTH BÉLA.

Ma *Irán* a hivatalos neve annak a nagy keleti iszlamita országnak, amelyet azelőtt Perzsia néven ismertünk.

A mohamedán világ a XVII. század végén érte el hatalmának legnagyobb kiterjedését. Azóta az iszlám hitű népek gazdasági és szellemi téren erősen hátramaradtak s a Nyugat hatalmasan előretörő kereskedelmi imperializmusának hatása alá kerültek. Kelet hajdani mesés gazdagsága megszűnt. Európa kétszáz éven át hátrább és hátrább szorította az iszlamita hitű népeket s a világháború végén az volt a helyzet, hogy már az utolsó önálló mohamedán országok: Törökország és Perzsia is csak ideig-óráig tudják fenntartani látszatfüggetlenségüket.

A nemzeti Törökországnak Kemál pasa alatt történt talpraállása s a török hadseregnek 1921 aug. 24.—szept. 15.-ig Kisázsia klasszikus földjén, a Szakária folyó mocsaras partjai mentén vívott nagy csatája és döntő győzelme egy csapásra megváltoztatta a helyzetet. Nyugat Keletben emberére talált, a mohamedán világ hanyatlása megszűnt, sőt röviddel rá soha el nem képzelt fejlődésnek indult.

Azt a megújhodó átalakulást, amelyen Kemál pasa — későbbi törökösített nevén Kemál Atatürk — országa átment, csakhamar követte a másik nagy iszlamita ország: Perzsia is, pedig az európai nagyhatalmak ezt is lassú kimúlásra ítélték. Iránban is támadt egy kiváló vezér, aki népét kivezette az évszázados tespedésből és másfél évtized alatt olyan lendülettel vezette az európai értelemben vett civilizálódás útjára, amilyenre még nem volt példa Irán közel 3000 éves történelmében.

Ez a férfiú *Reza khán*, aki mint egyszerű kozák tiszt kezdte pályafutását és 1926 óta az általa újjáteremtett Perzsa birodalom — «Irán» — császárja.

Szédületes pályafutásával és tetteivel a történelem van hivatva foglalkozni, mi itt a modern Iránt kívánjuk ismertetni.

A háború előtti Perzsia, ahol műút, vasút, autó, szociális intézmények ismeretlenek voltak, ahol az egész ország voltaképpen a sah, illetve sahinsah (császárok császárja) feudális birtokát képezte, ahol nem volt különbség az állami jövedelmek és a sah magánpénztára közt és az állami bevételekből a császári háremekre sokkal többet költöttek, mint a hadseregre és haditengerészetre együttvéve, ez a Perzsia immár megszűnt.

A mai Irán ezzel szemben a gyors ütemű haladás országa, ahol az újonnan épített sokezer kilométernyi műúton a gépkocsik ezrei száguldanak és 1938 augusztusában befejezték annak az 1450 km hosszú vasútvonalnak építését, amely a Kaszpi tenger partját össze köti az Indiai óceán Perzsa-öblével. A csinos mohamedán asszonyok párisi divat szerint öltözködve járnak zsúrokra, előadásokra,

AKADÉMIAI KÖNYVTÁR

Tehránban operaház épül és időszerű textilgyárak állítják elő az első minőségű gyapotszöveteket.

A mai Irán területe kereken 1.650,000 négyzetkilométer, tehát jóval nagyobb, mint Német-, Francia- és Olaszország együttvéve. Lakosainak számát 1936-ban 15.600,000-re becsülték, amiből mintegy három millió vándor pásztor. Az előbbi foglalkozás természeti oka a legelőterületek kisülése a meleg évszakban. Fővárosának, Tehránnak közel 400,000 lakosa van. Több mint 100,000 lakosú városok Tebriz, Meshed, Eszfahán, Siráz és Hamadán.

Az ország területe igen magas peremhegységektől körülkerített magas felföld. Ebben hosszanti belső és teljesen kopár hegyláncok húzódnak végig, váltakozva sztyeppekkel, sivatagokkal és sós pusztákkal. Az egész ország roppant nagy lefolyástalan medence. A peremhegységek középmagassága 4000 m, a belső medence 700—1200 m. A Tehrán melletti Demavend régi kialudt tűzhányó (5670 m). Lejtőjén nagyszerű sípályák vannak.

A medencének vízszegénysége miatt igen gyér a lakossága. Az utak olykor száz és száz kilométerre lakatlan területen vezetnek át. Az országot sűrűbben csak a nyugati részén lakják, valamint északon a Kaszpi tenger partján elterülő termékeny és meleg éghajlatú tartományokban. A Kaszpi tenger felszíne — 26 m az átlagos tengerszint alatt, tehát a földkerekség legnagyobb kiterjedésű mélyülete: depressziója. Ettől a buja partvidéktől eltekintve, földmívelés jobbára csak ott van, ahol a talajt mesterségesen öntözni tudják. Ezért a legtöbb forrást ősideje felfogják és vizét földalatti csatornák szövevényes hálózatán vezetik szét a szántóföldekre. A perzsák ebben valóban felülmúlhatatlan művészek.

A mezőgazdaság főképpen búzát, rizst, dohányt, gyapotot, mákot, gyümölcsöt és kerti virágokat, leginkább rózsát termel. A perzsa lovat Ázsiában szívóssága miatt keresik, főleg a vándorpásztorok nevelik, akik ezenfelül még juh- és kecsketenyésztésből élnek. Igásállat északon a bivaly, délen a teve. Perzsia szőnyegipara, amelyet háziiparként űznek, világhírű. A gyáripar csak legújabban honosodott meg, de rohamosan fejlődik, mégpedig a textilneműek, a cukor és az elektromos áram gyártása. Bányászata köréből világhírűek a déliráni roppant gazdag kőolajmezők. A bérlő angol részvénytársaság tőkéje 13,500,000 font sterling, ami kb. 300,000,000 P-nek felel meg. Az utolsó kimutatás óta ez az összeg bizonyára még jelentékenyen emelkedett. A részvények fele az angol tengernagyi hivatal birtokában van. A perzsiai olajjal nyerte meg Anglia a világháborút, ezzel fűtik az angol hajórajt (újabban a mosszuli olajjal is) s így ez az olaj az angol világbirodalom összekötő kapcsolatában rendkívül fontos szerepet játszik. A Perzsiában termelt drágakövek közül a türkisz a legismertebb.

Az ország 26 tartománya közül egyik-másik felér Csonkamagyarország területével. Az átlagos népsűrűség négyzetkilométerenkint 9·5.

Az ország lakói közül perzsák, illetve irániak (így nevezik önmagukat) az ősi párszi és méd törzsek keverékének leszármazottai, ők az uralkodó faj. A törökök vagy turkok részben őslakók, részben Timur (1336—1405) hódító seregének maradványai. A legjobb katonaanyag. Főleg az ország északi és északkeleti részén laknak. A kurdok fegyverforgató, zabolátlan ősi árja nép és az ország nyugati határvidékein élnek. Az örmények főleg városlakók. Őseik a kaukázusi Örményországból vándoroltak be. Különnyelvű, művelt, ősrégi nép, az ókorban hatalmas országuk volt. Azután akad még kevés zsidó, őseiket állítólag még a babiloni fogság idején hurcolták ide; arab, afghán, beludzs, utóbbiak az ország keleti sivatagjaiban kóborolnak; cigányok stb.

A kereszténység Iránban sohasem tudott tért hódítani. Az ó-perzsák vallása

Olajvezeték az iráni pusztában.

Mohammed új hitének, az iszlámnak elterjedéséig a tűzimádó vallás volt. Megalapítója: Zarathusztra (Zoroaszter) a hagyományok szerint a Kr. e. VI. században élt. Követői a tüzet és az égitesteket, főleg a Napot tisztelték, mint a világosság forrását. Szórványosan még ma is akadnak hívei. Ezeknek holttestét nem temetik a földbe, hanem magas helyeken épített kerek tornyokra, az úgynevezett «hallgatás tornyai»-ra teszik ki a keselyűk martalékául. A VII. század végén Irán egész lakossága a mohamedán hitre tért át, mégpedig annak «siita» felekezetére. A mohamedánok másik nagy felekezete a «szunnita» szekta. Utóbbiak a Koránon kívül elismerik a hagyományokat is, vagyis a prófétának és környezetének mondásait, cselekedeteit és szokásait, míg a siiták nem. A két nagy felekezet közt a szakadás Mohammed halála után a kalifátus (főpapság) öröklésének sokat vitatott kérdése körül következett be s áll fönn a mai napig.

*

Az Ankarából, Kemál pasától kiindult új szellemet Reza sah, Irán jellegzetes egyénisége is átvette. Az országot közigazgatási, társadalmi és gazdasági téren újjászervezte s minthogy az ország külkereskedelme főleg a Szovjetúniótól függött, hazája gazdasági függetlenítése érdekében hatalmas tervet valósított meg.

Az 1907. évi angol-orosz egyezmény a szinte halódó Perzsiát két érdekövezetre osztotta. A déli az angoloké volt — itt vannak a nagy olajterületek —, az északi az oroszoké. E két nagyhatalom versengése és féltékenykedése Perzsia fejlődését megakasztotta. 1927-ig az országnak vasútja még nem volt. Illetve csak az a 150 km-es vonal, amelyik az orosz határtól Tebrizen át az Urmia tóig vezetett és orosz katonai célokat szolgált. A másik vonal az ország keleti határán Zahedán perzsa végállomásáig az angol fennhatóság alatt álló Beludzsisztánból

csak néhány kilométert haladt perzsa területen. Az ország óriási területén csak karavánutak vezettek át, azokat a kóborló rablóhordák állandóan veszélyeztették.

A vasút hiánya nemcsak az ország gazdasági érdekeit sujtotta igen érzékenyen, hanem erkölcsi szempontból is keserűséggel töltötte el a hazafiasan gondolkodókat. Reza sahnak trónrajutása után legfőbb gondja volt egy hatalmas 1450 km hosszú vasútvonal létesítése, amely az országot észak-déli irányban átszelve, a Kaszpi tenger partját összeköti a Perzsa öbölle s így kijáratot biztosít az Indiai óceánhoz. Ez a vasút legnagyobb részben már készen van, teljes megnyitása a közeljövőben várható és Iránt gazdaságilag függetleníteni fogja Szovjet-oroszországtól.

A vonal déli részének építését egy amerikai-német vállalkozó-csoport kezdte meg 1927-ben és két év alatt a délperzsiai Bender-Sahpur kikötőtől Dizfulig terjedő 120 km-es szakaszt be is fejezte. Ez a vonal könnyű terepen : Perzsia gabonakamráján halad át, Ahvaznál eléri a kőolajterületet és Dizfulon túl vad hegyvidékbe vezet. Itt 150 km-es vonalhosszan 150 alagutat kellett építeni, ezek összhosszúsága körülbelül 60 kilométer. Alagutak és merész völgyhidak váltogatják egymást ebben a szakadékos sziklavilágban, ahol azelőtt még karavánút sem vezetett. Ezért először tehergépkocsikkal járható segélyutakat kellett építeni az ember- és anyagszállításra. A vasútépítéskor egyidőben alkalmazott munkások legnagyobb létszáma 50,000 volt, akik a legkülönbözőbb európai nemzetekhez tartozó mérnökök és műszaki közegek vezetése alatt dolgoztak.

A Dizful—Burudzsird közti említett szakaszon olyan meredek szakadékok

Régi párszi «Hallgatás tornya» Tehrán környékén.

vannak, hogy a sziklákat lépésről-lépésre kellett robbantani s a fúrógépeket kezelő munkásokat kötelekkel kellett megkötözni, hogy le ne essenek. Lezuhanó sziklák, lecsúszó kőtörmelékek, rohanó hegyipatakok, nyáron a tikkasztó forróság roppant nehézzé tette a munkások és mérnökök munkáját. A vasút a rohanó Diz folyónak jobb, majd balpartján halad. A hegyek teljesen kopárok. Újabban ricinusfa ültetésével kísérleteznek. A mély szakadékok fölött helyenkint drótsodronyokat feszítettek ki, ezekre deszkákat erősítettek, ez volt az átjáró a két szemben fekvő sziklafal között.

Közeljövőre tervezik az északi rész elkészítését is. Ez a Kaszpi tenger partjától: Bender-Sah kikötővárosból indul ki és az Elburszon át Tehránba s onnan Kum városáig vezet. Ez a város különösen szent helye a siita felekezetű irániaknak.

Az előbbi vonalrész kiinduló pályaudvara: a bender-sahi állomás a Kaszpi tenger partján hatalmas betontömb alapon áll. A vasút sűrű bozótokon, őserdőn keresztül, száz és száz folyón és patakon át halad a forró és nedves Mazenderán tartományban Sahi, a tartomány székvárosa felé.

Sahin túl a pálya felkapaszkodik az Elbursz hegyláncolatára, ahol a legnagyobb nehézségeket a Talár völgy okozta. Két évig tartott ennek a 75 km-es szakasznak megépítése Sahitól Firuzkuhig. Itt 15 nagy kanyarulatot kellett az őserdőben szédítő sziklafalak közt közbeiktatni, hogy a 2112 m magas Gaduk hágót elérjék. Felhőnyi tömegekben repülő szúnyograjok, vadállatok, mérges kígyók, skorpiók állandó veszélye közt dolgoztak itt a munkások, 50 alagutat és 40 hidat kellett építeni s a völgyhidakhoz a sziklatömböket helyenkint kilo-

Épülő vasuti híd.

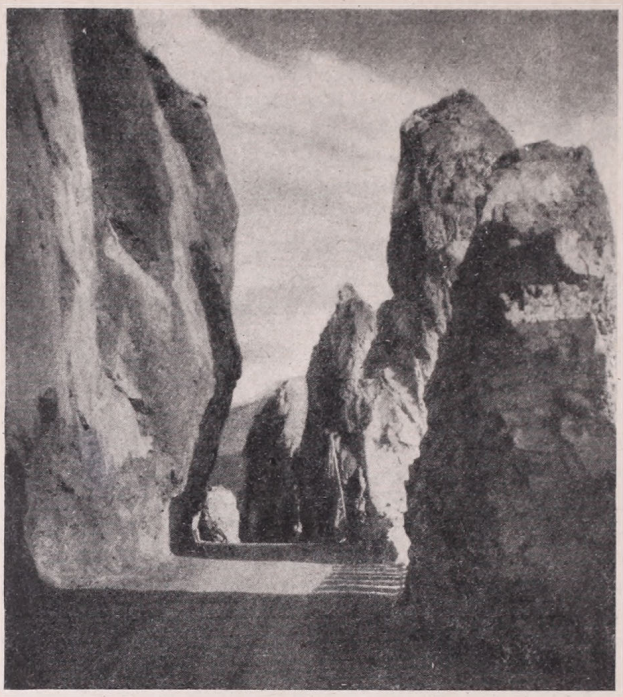

Az újonnan épült Csalusz-út.

méterekről kellett szállítani az őserdőn át. Ennek a szakasznak az építését egy dán-svéd társaság intézi.

Az Elbursz hegység lábánál épült Sahi város, a mazenderáni tartomány új székhelye, fontos forgalmi helyzetében olyan gyorsan fejlődik, akárcsak Californiában az aranyászók városai. Hirtelen felhúzott kő- és faházai már nagy gépkocsiforgalom méreteire szánt széles utcákat szegélyeznek. Egymásután épülnek a gyárak, házak, üzletek és Tehránból, Restből gépkocsik szállítják ide a kultúra százféle cikkeit. A vasút és a gyáripar aranyat varázsolt az őserdő zöldjébe, ahol perzsák és európaiak nyüzsögnek az utcákon, tereken, szállodákban.

A város szélén a 3000 orsóval dolgozó császári új pamutszövő és festőgyár áll. Fínomkezű és arcú perzsa nők ülnek a szövőszékek mellett és gyártják a kiváló minőségű honi textilárukat. Közel hozzá egy másik kötszövőgyár épül 7000 orsóval. Tíz ilyen gyár egészen fedezni fogja a belső piac szükségletét iráni nyersanyagból, amely eddig a lengyelországi szövődékben került feldolgozásra.

A városhoz közel épült az új cukorgyár is. A gyárhoz Irán kikötőiből egy éven át 80 tehergépkocsi állandóan szállította a gépfelszerelést. A környéken egész őserdőt taroltak le, hogy a cukorrépa ültetésére helyet szerezzenek. De cukornád is kerül feldolgozásra.

Az ország belsejéből, Tehránból 6 gépkocsiút vezet az Elbursz hegységen át a Kaszpi tenger termékeny partjaihoz, száz és száz kanyarulatban fel a 3000 méter magas hágókig s aztán le — 26 méterre a földkerekség legnagyobb depressziójához : a Kaszpi tenger partvidékére. Az egyik autóút egy gyönyörű pontján, Ramzárnál, ahol a magasfelföld sárga talaja az őserdők örökzöldjével határos, Reza sah pompás magaslati gyógy- és üdülőhelyet építtetett. Ez minden vonatkozásban teljesen európai színvonalú.

Irán az utolsó másfél évtized alatt a szellemi és anyagi művelődés terén olyan hatalmas fejlődésen ment át, amilyenre ebben az érdekes, hatalmas országban 3000 év óta nem volt példa.

EURÓPA INDIÁNJAI.

Írta TASNÁDI KUBACSKA ANDRÁS

Nemrégiben Aljmar Björnefjell egyik munkáját olvastam. Norvégia nomádjairól: a rénszarvas tenyésztő lappokról szólt. Meleg szeretettel beszélt a jég és hó hazájáról s Észak-Európa mostoha sorsú gyermekeiről, vagy ahogyan ő nevezte őket tréfás csípkelődéssel: Európa indiánjairól. Amikor ő arra felé járt, vagy tíz évvel ezelőtt, Lappországon át még nem vezettek utak. A Szaharát hosszában autóutak szelik át, a norvégiai lappföld utak tekintetében még szűzi terület. A törpe nyírfákkal borított hegyek közt télvíz idején éppúgy, mint nyáron, szokatlan a tengelyes jármű, hiszen a legtöbb helyen még szánnal sem lehet közlekedni.

Ez az oka annak, hogy a Lappföld belsejébe nem jut el az idegenforgalom. Kevés utazó adja rá a fejét a hosszú, fárasztó gyaloglásra. A földrajz és néprajz kikutatlan területeit nem tapossa még turisták szöges bakancsa.

Az is természetes, hogy ilyen nomád népet nem lehet csak úgy «meglátogatni». Ma itt tanyáznak, holnap amott, s előbb bizony meg kell találni az örökösen vándorló családokat, ami a hátizsákból élő, magános utazó számára nem éppen veszélytelen szórakozás.

A nehézség azért nem legyőzhetetlen!

A norvég lappföld, határozott határok nélkül, Skandinávia északi részében, a finn határszélen fekszik. Egyetlen pillantást vetve a térképre, a Lappföld legalább olyan távol van Berlintől, mint a Szahara. Ez a távolság kereken tíz napnyi éjjel-nappal való utazást jelent. Hammerfestben, a világ legészakibb városában leszáll az ember a gyorsgőzösről és kisebb postahajóval, télen tízlovas vagy iramszarvasos szánnal utazik tovább. Nyáron lóháton, gyalogosan, sőt apró folyami hajócskával is megközelíthető a lappok vidéke.

Csalódik, aki azt hiszi, hogy valamennyi lapp iramszarvas-tenyésztésből él. A 20,000 norvég lapp közül csupán ezer a pásztorkodó, vándorló iramszarvas tulajdonos. Ezek aztán természetesen mindig úton vannak kisebb-nagyobb nyájukkal és kizárólag állataikból élnek. Életük, családi és törzsi közösségük, néprajzuk sokkal érdekesebb állandóan faluban élő testvéreikénél.

Nem is lehet az másként. Az utóbbiak már egy kicsit földművesek is, és mint «civilizált lappok» a polgárosultság áldásait megszokva, gazdaságilag sokkal rosszabb helyzetben vannak, mint a sátorban lakó, csaknem egészen igénytelen nomádok. Ezeknek az egyszerű iramszarvas-gazdáknak akárhányszor 2000 állatból álló nyájuk van, ami úgy nagyjából száz-százötvenezer pengő «ingóságnak» felel meg. Hogy egy rongyos, tetves s mindenekfelett piszkos hegyilapp valóban ilyen gazdag lehet, az elhihető, hiszen mire is pazarolná el vagyonát? Ha az ember ott gubbaszt vele kezdetleges rongysátrában, amelyen akadálytalanul átsüvölt a jeges északi szél és a füstnyíláson behullanak a hópelyhek, meggyőződhetik arról, hogy a lapp nem sokat törődik az «építkezéssel». A kiszolgálás pedig éppen nem kerül semmibe, mert a jómódú házigazda maga nyujtja át soha ki nem mosott facsészéjében az obligát feketekávét, majd leszakít ujjával egy darabka rénszarvas-sajtot s beledugja vendége italába, tej helyett. Bármit mond vagy tesz, semmi sem bizonyítja gazdagságát. Csak a sátor körül nyüzsgő hatalmas nyáj beszél róla érthető nyelven.

A lapp nagy gyerek. Övében ott van az elmaradhatatlan óriási kés, de azért

Lapp család nyári lakása. Egyszerű mohakunyhó. A tüz mellett ülő lapp nyakában a pányvája.

a legszelidebb, legszerényebb ember ; bátran elmondhatja, hogy nincsenek ellenségei. Egy korty pálinkáért, egy csomag dohányért olyan megindultan hálás, mintha mi, teszem azt, egy gépkocsit kapnánk ajándékba.

A lappok norvég alattvalók. A legújabb időkig pogányok voltak, ma evangélikus vallásúak, védkötelesek és adót fizetnek. De a régi vallásos varázslás titkaiból sok mindent megőriztek. Legendáikban a varázsló papok ma is végzetes szerepet játszanak. Beszélgetnek a vadon állataival és azokkal a különös lényekkel, akik a föld alatt élnek. Ha kedvük tartja, láthatatlanul jönnek-mennek, a tengerészeknek zsákba kötve árulják a kedvező szelet, vagy felszabadíthatják a halált hozó, romboló orkánokat. Amióta egyre inkább tért hódít a gyerekek iskoláztatása, — újabban már rövid időre iskolakötelesek, — a norvég tanítóság mindent elkövet, hogy fékezze az ősi hagyományok túltengő befolyását. Az állam gondoskodik arról, hogy a tanítók lappul is értsenek, bármennyire nehéz is a lapp nyelv elsajátítása s a kormányzat sokféle támogatása következtében a civilizálódásnak indult nép számban is lassan-lassan gyarapodik.

A lapp sajátságos, történet- és történeti tradíció nélküli nép. Kétségkívül ázsiai származású, de szűkebb eredete ma is vitás. Sok csinos is akad köztük és gyakran házasodnak össze norvégekkel vagy Finnországból bevándorolt jövevényekkel, akik néhány évszázada északnyugat Norvégiát lakják. A lapp alacsonytermetű s egyik legkisebb emberfajtája a Földnek. Erősen o-lábú, amit a norvég orvosok annak tulajdonítanak, hogy a lapp, kivált nyáron, rengeteget futkos,

súlyos terhet cipel és nincs lábfejet támasztó cipője, csak bőrdarabból szabott bocskora.

Csaknem valamennyi ruhadarabját az iramszarvas szolgáltatja. Iramszarvasbundából készül a nagy prém, vagyis a päsk, iramszarvasbőrből van a nadrág, ami egyúttal harisnya is, azután a cipő, a keztyű, a sapka. Sarki öltönyt képzelni sem lehet jobbat. A bőr puha és bámulatosan könnyű. Aki hordja, könnyen fittyet hány a hidegnek. Negyven fokos hidegben a lapp zavartalanul alszik bőrruhájában a havon. Szánkón vagy az apró, iramszarvasvonta szánocskán, a dulkon nélkülözhetetlen. Ahol nyolc egymás fölébe húzott szövetruha sem lenne elegendő, ott az iramszarvas päsk egymaga melegen tartja a testet.

A lapp sapkája fínom, könnyű dunnalúd pehellyel van töltve s gazdájának egyúttal alvópárnául is szolgál.

Mondanom sem kell, a lapp alvás előtt nem vetkezik le. Ágya nincs. Akárhányszor több évig sem kerül le testéről a ruha. Egyedül a bocskorát rúgja le esténként. Sokat van talpon és nagyon vigyáz a lábára. Lábbelijét, a skallert, minden este lágy mohával béleli ki kapca helyett, mert kapcája vagy harisnyája nincs a lappnak.

Nyáron prém helyett gyapjúruhát hord. Zsebe nincs, mit is kezdene vele. Városi embernek való az. A lappnak magával kell hurcolnia minden vagyonát s a sok kacatnak megfelelő férőhely is kell. Pipa, dohány, csapófa, kenyér, szarvashús, szarvasbélből készült zsineg, kávé, esetleg valami kevés pénz, mindez jól elhelyezhető a «pocakban». A bundának vagy a felső gyapjúruhának jókora ránca ez, amelyet alul az öv szorít a testhez. Emberünk pányvát akaszt a nyakába.

A lappviselet színes, de színes valamennyi magakészítette használati tárgya is. A legrikítóbb piros és sárga a kedvenc színe.

A lapp vagyona, kenyere, ruhatára és büszkesége: a rénszarvas nyáj.

Lapp sír a hóban.

Ha örül vagy szomorkodik — énekel. Ez az ének, ha egyáltalán éneknek mondhatjuk, a joiken, tulajdonképpen méla, gyermekes zümmögés. Ha a lapp joikenozik, azaz dalol, négy-öt monoton hangot variál és rázza, ringatja a fejét, mint a részeg. Így akarja kifejezni gondolatait, s fejét ide-oda ingatva és bólogatva valóságos jelbeszédet rögtönöz.

A vándorlappnak és családjának kevés örömben van része. Örülnek nyáron, ha a szúnyogok nem tolakodnak túlságosan, télen pedig, ha a farkas a nyájat békében hagyja. Örülnek, ha végeszakadt a sötét évszaknak s elkezdődik az éjféli Nap világa. Örülnek, ha mérsékelt a hideg és a havon nem keletkezik jégpáncél. A szörnyű, legyőzhetetlen és áttörhetetlen jégpáncél, amely elzárja a jószág elől a mohát s az állatok százszámra vesznek éhen. Ezt a veszedelmet rendszerint egyetlen borjú sem éli túl és a lappok ilyenkor bizony szomorúan joikenoznak.

Máskülönben az iramszarvas egyáltalán nem kényes jószág. A méteres hó alól is kikaparja mohakosztját, ha a hó nem nagyon fagyos.

A legtöbb földrajzi munka azt állítja, hogy a lapp kiveszésre ítélt emberfajta. Igaz is, nem is. Az iramszarvas-lapp egyre fogyatkozik, mert a kemény, munkás nomád életet szívesen felcseréli a nyugalmasabb és «könnyebb» falusi élettel. Fogyatkozik a sátrak és tőzegkunyhók száma s a lapp letelepedik a folyók partján vagy a tenger mellékén. Iramszarvas-tenyésztés helyett halászik. Rettenthetetlen, ügyes tengerész. Egyszóval civilizálódik és — szaporodik. A régi jó päskot elfeledi és Garigasnjargga-ból, Tsjuojatsjokka-ból vagy Luossanjargsuoloból nemsokára gépkocsin fog bemenni Hammerfestbe a szabójához.

RUTÉN HAVASI ÉLET.

Írta BEZDEK JÓZSEF dr.

Az Északkeleti Kárpátokban havasnak nevezik az 1300 m magas hegyhátak erdőtlen, füves területeit. Ezeken a havasi legelőkön állattenyésztés folyik. A havasi gazdálkodás nagyon kezdetleges, a havasi életnek valóságos gyermekkora látható.

Kezdetleges a rendszer és az eszközök. Igaz, hogy az üzemköltség a lehető legkisebb, de a haszon is ilyen. A többtermelésnek halvány nyoma sem látszik. A föld, a havasi legelő gondozatlan. Egyetlen ténykedés a havasi legelő területének növelése, az erdőterület rovására. Bár igaz, hogy a legelőt véderdő, az ú. n. «Köpönyeg» veszi körül. Idehajtják a jószágot az időjárás viszontagságai és viharai elől. A köpönyeget a juhokkal járatják, legeltetik.

Az állami, az uradalmi erdők szorító gyűrűjében a szűk völgyek egyre szaporodó ruténjei sóvárogva várják a magyar hatóságoktól a legelő megnagyobbítását az erdő rovására. Érthető ez, mert az erdőkitermelés, favágás, faúsztatás még az állattenyésztésnél is mostohább kenyeret ad.

Az állattenyésztés, a szaporításon kívül, csekély vagy semmi hasznot sem hajt.

A vaj- és sajtkészítést nem ismerik. Csak a tehetősebb gazdák szánják rá magukat vajkészítésre, mert a kevés jószágú, sokgyermekes kisgazdák megelégszenek a tejjel és azzal is beérik. A havason legfeljebb csak juhtúrót készítenek. Amit bizony nem értenek úgy, mint az erdélyi pásztortársaik. A havasok községek, községi közbirtokosságok vagy régi földbirtokos családok tulajdonai. Így hát a legtöbbször bérlegeltetés folyik, állatonkint megszabott bérért.

A juhokat Szent György napján, a többi jószágot Márk napján hajtják fel a havasra, a legelős úton, legeltetés közben. Ilyenkor van a völgyben az ú. n. összefejés, afféle búcsúszerű csoportosulás, ilyenkor megfejik valamennyi állatot. Kiszámítják az egy állatra eső tejmennyiséget, ebből pedig egy-egy gazda tejjutalékát. A legeltetés idejében mindenki egymásután megkapja az évi tejjárandóságát, ebből túrót készítenek, a megmaradt tejmennyiség, túlfejés a szám-

A Mencsul, háttérben a Kraszna.

Szállás a Mencsul havason.

adójuhászé, az ennek fejében igyekszik állandóan jól legeltetni a jószágot. A többi tejre jogosult gazdák gyakran eladják tejjutalékukat vállalkozóknak, akik azután a túrót hozzák forgalomba. A rendszeres fejés a szálláson történik, naponta kétszer. A szállást az erdőhatáron rendezik be. Egyszerű, faragatlan fából készült félszerszerű kaliba, körülötte karám, előtte ágas fa, rajta üstök. Bent a kalibában a ruhaneműeket s a legszükségesebb eszközöket tartják. A túrókészítés vörösréz üstben sikerül jól. Ilyen azonban csak gazdag havasi birtokosoknak van, a szegényebbek beérik bádogüsttel, amiben gyakran kozmás ízű lesz a túró.

A «szállás» magyar szó. Azt bizonyítja, hogy a legeltető rutén nép később szivárgott be és a pásztorkodásnak ezt az egyik legfontosabb szavát magyarul fejezi ki. Ezen a vidéken, ha van is e fogalomra erőszakkal alkotott rutén szó, az nem használatos és csak az ukránérzelmű politikusok használják.

A pásztor nyári ruházata ing, bő magyaros gatya, bocskor és cserez (bőröv). Ha hidegebbre fordul az idő, nemezposztóból ujjas (kabát), továbbá guba (bárány-gyapjúból szövött és nem szőrmeanyagból készül). A pásztoroknak étele igen egyszerű: tej, túró, kukoricakenyér vagy puliszka, továbbá jéghideg forrásvíz, szamóca és málna, ha van! A pásztor a faluval lovas bojtárja révén érintkezik, ez viszi le naponkint a túrót, átalvető tarisznyában vagy hengeralakú hordóban (berbencében). Visszatérőben viszi fel az élelmet, s a szükséges dolgokat, tiszta ruhát stb.

Augusztus 25-én lehajtják a havasról a marhákat a téli szállásokra. Ezek a megmunkált földek közelében kisebb irtások rétjein vannak. Itt a nyáron összegyüjtött szénát felétetik. Így ejtik módját a nagy magasságban lévő megmunkált földek megtrágyázásának. Ha már elfogyott a takarmány, letérnek a völgybe, a lakóházba. Fenn, a téli szálláson, csak istálló van, ahol maga a gazda vagy idősebb fia gondozza az állatokat. Ezeknek a téli szállásoknak kaszálói június elején a legszebbek. A fűféle növények mellett virágos növények megszámlálhatatlan egyedei színezik a festői rétet. Ezeken át lehet a tetőkre jutni, ahol felséges látványt nyujt a hegyhátak óriási tömege. Szinte félelmetes képet tárnak fel a zordon hegyóriások, gerinceikkel, csúcsaikkal, meredek erdős lejtőikkel, a szűk völgyek mélyén kanyargó folyókkal. Ezek a Kárpátok igazi zordon tömegei. Ezeket nevezik széltében «verhovinának» és nemcsak a Szolyva feletti hegyeket.

Még legbarátságosabbak a Tisza medencéjéhez legközelebb fekvő havasok. Ilyen a Rákóczi-szállás felett lévő Mencsul. Erről készültek a kezdetleges havasi életet szemléltető mellékelt fényképfelvételek is.

Rutén juhász a Mencsulon.

A magyar állami erdészet még 1918-ban gondolt arra, hogy a Mencsulon havasi mintagazdálkodást létesít. Tervének végrehajtását abban az időben megakadályozta az összeomlás. Most újra elérkezett az ideje, hogy ezen a vidéken a boldogulást jelentő többtermelésre berendezett havasi állattenyésztés és a tejtermékgyártást is ellátó állattenyésztés komolyabb formában megvalósuljon. Meg kell tanítani a ruténtarra, hogy nemcsak a juhászatot, de a tehenészetet is lehet és kell fejleszteni a havasi legelőkön. Ma még az a helyzet, hogy tejelő marhákat nem tartanak a havason. A havasi gazdálkodás nagyon kevés hasznot hoz, mert a melléktermékeket nem dolgozzák fel, hanem kiöntik. Majd, ha nemcsak festői tájak lesznek itt, hanem hasznothozó állattenyésztés is, akkor jobb megélhetése lesz a ruténnek és hálásabb, hívebb lesz a magyar hazához.

A Talabor völgyben még nagy pásztorkodás folyik a Kraszna havason és a Kalocsai havason, a Boszován. A magasabb tájakon a fenyvesek felett a zord éghajlatú, kisfelületű tetőkön és gerinceken nincs havasi legeltetés. A Tarac völgyében az Apecka havas a legterjedelmesebb Kálinfalva felett. Ezek a havasi legelők nemcsak a magas vidék, de a Tisza medencéjének állattenyésztésére is nagy hatással vannak, mert a Tisza vonalától északra mindenünnen idehajtják fel a növendék állatokat.

A BAJOR ALPOKBAN.

Írta F. SOLTÉSZ LÁSZLÓNÉ.

Hangulatos napsütötte mezők, dús mélyzöld fenyőerdők között száguldunk München felé. Vonatunk mesébe illő gyorsasággal nyeli a kilométereket; rövid szakaszon a németek nagyszerű új gépkocsiútjában gyönyörködünk, majd ez is eltűnik előlünk, s a Természet nagy filmszínházának újabb változatos képeit vetíti elénk.

Münchenben csak néhány órát töltünk. Az első, ami megkapja az embert ebben a városban: a lüktető élet. Olyan ez a nyüzsgő-mozgó város, mint egy hatalmas hangyaboly; a forgalom óriási, a kerékpároknak egészen szokatlan tömegével találkozunk itt, unokáktól nagymamákig mindenki kerékpáron száguld, az utcákon rengeteg ember s mindenki úgy siet, hogy mi, békésen sétáló magyarok valósággal forgalmi akadályt jelentünk számukra.

Szénagyűjtő házikó Mittenwald közelében.
Háttérben a Karwendel egyik sziklacsoportja látszik.

Folytatjuk utunkat Mittenwald felé. A Starnbergi tó mellett ismerős állomásnév tűnik fel: Possenhofen. Szomorú emlékű Erzsébet királynénk töltötte itt gyermekkorát, majd későbbi éveiben is gyakran látogatott el erre a helyre, mely életének egyetlen boldog korszakára, — a gyermekkorára emlékeztette őt. A tó tulsó partján Ambachot látjuk, ahol BenczurGyula egykori kastélya áll; úgy tudom ma Waldemar Bonsels, a kitűnő író lakik benne.

A vidék egyre szépül, a változatos sokszigetű Staffelsee mellett haladunk el, már látjuk a Bajor Alpok csúcsait, rövidesen feltűnik az óriási Zugspitze, a trónjavesztett hegyóriás, mely az Anschluss előtti Németország legmagasabb pontja volt. Egyre jobban szűkül a völgy — egyre maga-

Mittenwaldi városrészlet.

sabbak körülöttünk a hegyek s már olyan szép helyeken járunk, hogy nem is vágyunk további ismeretlen tájak felé. Garmisch-Partenkirchen után festői völgybe kanyarodunk, majd feltűnnek a Karwendel csodálatos szépségű sziklái. A bajor hegyvidék legszebb pontján vagyunk: Mittenwaldban. Ez a miniatűr városka utazásunk legnagyobb meglepetése. Szokatlanul vidám látvány fogad. A zsindellyel fedett, előreugró tetejű házak külső falait színes falfestmények borítják (arányaikban az utca méreteihez alkalmazkodva) s egy-egy ilyen színekben tobzodó kis utca úgy hat, mint egy óriási nyitott képeskönyv, mi emberek pedig liliputiak vagyunk Gulliver gyerekszobájában. Ez a kedves, vidám kép váratlanul, meglepetésszerűen hat s az az érzésem, hogy ebben a kicsi városban csupa derűs ember lakik s ide mindig besüt a Nap. Csak azon csodálkozom, hogy nem ül itt az utcán minden húsz lépésnyire egy-egy festő, ecsettel, palettával a kezében, mert téma akad itt bőven.

Különösen szép és érdekes az Alpenrose, a Neunerhaus és a Hotel Post

épülete, majd a városka Gries nevű negyedében találunk figyelemreméltó freskókat. Ezek a falfestmények a XVII. század végén és a XVIII. században készültek s nagyrészük Matthäus Günther, az ismert délnémet freskófestő alkotása. Érdekes, hogy még a templom külső falait és a tornyát is freskók díszítik és így igen kedvesen illeszkedik be a többi mézeskalácsház közé. Természetesen vannak olyan házak is, melyek nincsenek freskókkal díszítve, de azért éppen olyan színesen hatnak, mert zöld zsalugáteres ablakaik és a kapuk körül a rokokó-kor felületdíszítő, ékítményes stílusára annyira jellemző díszítések, cifraságok vannak. A rokokó művészet e hangulatos fejezetének igen találó elnevezést adtak a németek: «Die frohe Kunst der Strasse».

A városka mellett vadul rohan a bővizű, türkizkék Isar, kelet és nyugat felől a Karwendel- és a Wettersteingebirge hatalmas, merészvonalú sziklaóriásai veszik körül, dél felől Tirol kéklő hegyei zárják be a nagyszerű képet. A Karwendel kopár, világító mészkőszikláí a nap minden órájában más színben, más megvilágításban pompáznak. Tündérszép ruhájukat pedig a lemenő Nap varázsolja rájuk, amikor először rózsaszínűre, majd mindig egy árnyalattal sötétebbre, végül biborpirosra festi a sziklákat. A természetnek ez a nagyszerű színjátéka — az ú. n. «Alpenglühen» — különös varázst ád ennek a tájnak. Az emberek az utcákon csoportokba verődve nézik a valószínütlenül szép képet. Felejthetetlen látvány, nagyszerű élmény is ez; emlékét magunkkal visszük s megőrizzük ... milyen jó is lesz majd hideg, szürke, őszi estéken újra felidézni.

Ahol a legjobb mittenwaldi hegedűk készülnek.

Ez a különösen szép és érdekes városka egyébként igen régi multra tekint vissza; már Kr. e. az V. században kelta település volt itt, ezt igazolja a környékbeli sok kelta eredetű folyó-, hegy- és helységnév. Ilyenek pl. Hall, *hal* = só; Isar, *isara* = sebes. Később, Krisztus születése táján, a rómaiak uralma alatt, Claudius császár megépíti a Via Claudia Augustát, mely Veronától kiindulva a Brenner és a Seefeld hágón keresztül visz Augsburgig s ettől az időtől kezdve Mittenwald erős fejlődésnek indul.

A középkorban a gaz-

dag Velence és a virágzó Augsburg s Nürnberg közötti kereskedelem piacát a velencei kereskedők Bozenből Mittenwaldba helyezik át s a város jóléte biztosítottnak látszik. A gondtalan jólétet a XVII. században a szükség és a nélkülözés váltja fel s Mittenwaldra nehéz évek következnek; a harmincéves háború, járványok, tűzvész pusztítanak végig a lakosságon. A piacot 1670-ben újra Bozenbe helyezik át és Mittenwaldra a legnagyobb szegénység vár.

De a Gondviselés úgylátszik mégse pusztulásra szánta. A XVIII. század elején Matthias Klotz újra kenyérhez juttatja a lakosságot, megalapozván Mittenwaldban a hegedűkészítő ipart, mely azóta is állandó foglalkozást és jövedelmi forrást jelent a városnak. A mittenwaldi hegedűk ma már elismert kitűnő hangszerek. A hálás lakosság jótevőjének, Matthias Klotznak szép szobrot állított a város központjában, mely a mestert munka közben ábrázolja, amint egy hegedű befejezésén dolgozik. A szobor kútnak kiképzett talapzatán Merkur, a kereskedelem istene hegedűt nyujt át a muzsika istennőjének, jeléül annak, hogy a kereskedelem helyét most már a művészi hegedűkészítés foglalja el.

Nem messze Mittenwaldtól, a Wetterstein lábánál gyönyörű kis tengerszem van, a Lautersee. A hozzá vezető út mentén vízesés zuhan a mélybe, majd keskeny, meredek vadregényes út visz tovább. Az ember lelke megpihen ezeken az áldásos szép helyeken. Végtelen csend ölel körül minket s jótékonyan símogatja fáradt idegeinket. Itt valóban megpihenünk ... itt nem szabályozták a természetet, itt minden úgy van, ahogyan a jó Isten megteremtette. A tónak nincs kőpartja s a körülötte vezető út mentén nincsenek andalító padok. A tó síma tükrében a Wetterstein gyönyörű sziklacsúcsa nézegeti magát.

A parthoz közel lótuszok nyílnak a vízben, mellettük a megszokott «Virágot letépni tilos» helyett ezt a kedves figyelmeztetést olvassuk:

Lass mir die Wasserrose steh'n
Sonst muss die Gattung untergeh'n!
Willst Du in Deinem schnöden Schwarm,
Dass die Natur durch Dich verarm?

... és a szép fehér lótuszok zavartalanul pompáznak szépségükben; senki sem nyúl hozzájuk, mert ugyan ki venné a lelkére, hogy a természetet éppen ő tegye szegényebbé?!

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY AZ AGGTELEKI CSEPPKŐBARLANGBAN.

Írta VARGA KÁROLY dr.

A féktelen pajzánság költője, borissza dunántúli nemesek barátja s a magyar irodalom büszkesége: Csokonai Puky nevű barátjával 1801 július elsején Ongára utazott, majd néhány nap elteltével Ragályra, bizonyos Ragályi Gedeon gömörvármegyei aljegyző meglátogatására. Ez aztán szívesen elvitte őket Aggtelekre. A költő említett év és hónap 19. napján édesanyjához intézett levelében így írja le a barlangot, illetve látogatásukat:

«Ez a barlang fekszik Agtelek faluhoz egy fertály órányira, egy csupa kőből álló hegynek öblében. A barlang szája esik egy $27^1/_2$ ölnyi meredek kősziklának az alján, mely kőszikla felitől fogva az aljáig úgy áll, mint az egyenes kőfal, és magosságát lehet két annyinak gondolni, mint a veres torony. Rémítő dolog csak

felnézni is a tetejére...» Így ismerjük meg a régi aggteleki bejárat környékét és kitágítatlan, természetes torkolatát. Hiszen az első fölmérést és a rendező munkálatok kezdő lépéseit is csak e látogatás után végezték el. Egyesek szerint a földmérés, illetve a barlang felmérése már a következő napon megtörtént. Raisz Keresztély mérte fel a magyar szakemberek közül először. «Az alján lévő lyukba gugyorogva kellett bemenni, és ez az alacsony, de széles torkolat mintegy fél fertályóráig tart, — írja tovább Csokonai — amikor az ember a valóságos barlangba béjut, melynek boltozatjához képest a nagy templom magossága és tágassága nem is hasonlítható. A kövek úgy csüggenek alá az ember feje felett, mintha mindjárt nyakába szakadnának ; a hang rémítő módon zeng e tágas öbölben, lőttünk egynéhányat, és a legszörnyűbb mennydörgés kicsiny volt a puska ropogásához. Fáklyákkal vezettek két vezetőink, kik *egyedül az utazók behordozásából élnek ;* fáklyát négy öllel vittünk be, mert ha ebből a vándorló kifogyna, soha a barlangból, *melynek még végét senki össze nem járta,* ki nem jöhetne. Ága a lyuknak sok van ; mi délig egyet, délután másikat jártunk be ; a többire nem értünk... Elindultunk tehát az első ágon és találtunk csepegő kövekre s az azokból épült különbkülönbféle oszlopokra, kősziklákra, omladékokra. A csepegő kő abból áll, hogy a barlang boltozatjáról szüntelen csepeg a legtisztább, leghűvösebb víz, mely mihelyt akár az emberre, akár mire cseppen, azonnal kővé válik, és így formálódnak lassanként a legszebb figurák, melyekből a képzelődés sok dolgokat formál magának. P. o. először láttunk egy *cifra zsidó oltárt,* azután *pápista chorust,* melyre fel is mentünk, *orgonát, barátot, királyi széket, oszlopos palotákat* stb., melyek szépsége és figurája a mesterség remekjeivel truccol. *Találtunk a barlang fenekén sok ezer ember és barom csontokat, melyek a háborús időkbe oda futott és rejtezett szerencsétlenek csontjaik.*»

«A barlangba hol tekergősen, hol egyenes hosszú folyással foly el egy háromöles tiszta folyó víz, mely olykor igen megárad és a bennlévőket oda szorítja, míg ismét el nem apad. Vannak benne a legegészségesebb és legtisztább forrásocskák, *melyekből magam is kedvemre ittam.* Négy vagy öt helyen négy-kézláb másztunk, néhol mint a rák hátrafelé, néhol pedig épen hason, úgy hogy a hátunkat korholta a felettünk függő szikla. Másutt egy kőről más kőre vad kecske módjára ugráltunk ; néhol egy hegyes kövön állván vagy fogódzván, úgy tetszett, mintha a fáklya világánál két felől a pokol mélységébe néztünk volna alá ; egy csuszamodás — és ezer darabokra szakadva omoltunk volna le. Másutt egymásután mászkáltunk, a csepegő kődarabokba vagy társaink kezébe fogódzkodván... Egy embernek, vagy csak kettőnek nem javasolnám a benne való járást, kivált akiben érzékeny a szív és bokrosodó a képzelődés... Az éles kövek közé, a felülről csepegő víz alá és a nyálkás földre nem jó volna hasznavehető ruhát vinni... Azon bámultunk legjobban, hogy a barlangnak legterhesebb és félelmesebb részeiben dámák neveit találtuk felvésve a köveken, amint az itt megfordultaknak szokása. *Puky úr az én nevem is feljegyezte a magáéval együtt, a többiek között* arra a pompás kősziklára, amely mintha sok ezer brilliántokkal volna kirakva, a leggyönyörűbb ragyogvánnyal játszik...»

«A kilenc kerengésű Stix, a vezető Charon, a pislogó fáklyák, az Erebus gyémánt boltjai, a setétség hideg menyezeti, a csendesség, a félelem, borzadás, a köveken iszonykodó halál elfelejttette velünk, hogy életben vagyunk... Egy pipa dohányt kiszíván, útnak készültünk ismét, és a barlang másik ágába indultunk, ahol három órányi földön, többnyire mindég a patak partján mentünk egyenes és tér úton a legpompásabb, magasabb és szélesebb boltozat alatt, melyben a legderekabb falu is megtért volna mindenestől ; néhol félre csaptunk valami

szép kőszikla oldalára vagy valamely jeles dolognak megnézésére. Ilyen volt a többek között egy jókora kősziklán egy oszlop, melyet, ha egy darab kővel ütöttünk, harang módjára kongott. Találtunk ugyan ilyen zengő követ sokat, de ez nagy és hangos voltára nézve a többeket sokkal felül haladta. Végre sok mászkálásunk után egy szoros lyukhoz értünk, amelyen, mint valami kéményen, grádics és fogódzó nélkül majd hat ölnyire kellett lefelé bocsátkoznunk ; ennél foglyosabb helyünk nem volt. De meg is érdemlette azt a bajlódást ; mert midőn alá ereszkedtünk, a legszebb apró szobákat találtuk, *mintha kővé vált káka kunyhók, oszlopokra rakott halász kalibák lettek volna*, egyik sárga, másik fehér, egyik veres, másik kék kövekből alkotva.»

Megtudjuk továbbá leveléből, hogy délután négy órára tűzték ki a visszatérés idejét és így természetes, hogy még ezt az ágat sem nézhették végig tüzetesen. Azután így folytatja elbeszélését a debreceni poéta :

«Nemsokára a barlang szájához jutottunk, s édes megelégedéssel, kimagyarázhatatlan belső érzések és gondolatok között bukkantunk ki a zöld gyepre, a friss szellőbe és az élő teremtéseket vigasztaló napvilágra.» Igen érdekesek azok a megjegyzések, miket a barlang látogatóiról s egyéb vele kapcsolatos körülményről olvasunk levelében. «Ezt a barlangot bejárta Townson anglus, kinek róla relatióját óhajtanám Nagy Gábor barátomtól magyarra fordítva megnyerni, és taval a szegény D. Földi. Mi egyéb élő állatot nem találtunk benne egy, a közepébe ugráló nagy vízi békánál. Levegő egét jónak érzettem, legalább rossznak és alkalmatlannak nem. *Az a híre, hogy a földes uraság, vagy ha az nem, tehát annak megegyezéséből a vármegye, a terhes búkáló lyukait, a hazai és külföldi utazók kedvéért kivágatja, bővíti és járhatóbbá teszi, mellé kocsmát és vendégfogadót építtet. Elég az, hogy a vármegye ingenieurje minden zegét zugát kiméri, lerajzolja és kinyomtattatja ; úgy pedig, hogy a kupferstícheken lévő számok a barlang részeire is fel lévén majd metszve, a könyv után tévedés nélkül összejárhatni.*»

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Új olasz város : Verbania.

Az olasz Novara tartományban több község egyesítése révén új város jött létre : Verbania. 1939 május 20-tól kezdve a Lago Maggiore keleti partján a Toce torkolatától északra fekvő Pallanza és Intra helységeket foglalták össze ezen az új néven. Verbania 2,622 hektár területen épült, lakóinak száma 21,753. Már előzőleg 1927 és 1928-ban több kis falut olvasztottak be Pallanza és Intrába, ezek most természetesen Verbania részei. A beolvadt faluk : Arizzano Inferiore, Zoverallo, Trobaso, Unchio, Cavandone és Suna. *P. J.*

Engedélyhez kötötték a tudományos kutatást Islandban.

Az islandi parlament legújabb határozatainak egyike kívánatosnak mondja a sziget természeti és néprajzi viszonyainak fokozottabb, gyorsabb ütemben való tanulmányozását, de ebben a munkában az első sorba a tervszerűen dolgozó hazai tudósokat kívánja beállítani. Ezentúl az idegen kutatók csak akkor dolgozhatnak Island szigetén, ha erre a most megalakított islandi tudományos kutatószolgálat vezetője engedélyt ad ; ez a testület ellenőrzi az idegenek munkáját és kiküldöttei révén együttműködik velük. A tudományos intézet elnökévé Steinhór Sigurdssont nevezték ki. *P. J.*

Idegen állampolgárok Belgiumban.

A belga központi Statisztikai Hivatal jelentése szerint a Belgiumban élő külföldiek száma növekedőben van. 1938 június 30-án számuk 339,799, az egész lakosság 4·1%-a volt. Ezek állampolgárságuk szerint a következőképpen oszlanak meg :

francia	71,322	luxemburgi	11,185
németalföldi .	68,014	angol	9,161

lengyel	61,809	magyar	6,063
olasz	37,134	jugoszláv ..	5,917
csehszlovák .	16,230	svejci.....	5,420
német.....	14,472	egyéb.....	33,072

P. J.

A jégbefagyott Szedov útja az Északi Jeges tengeren.

A Szedov orosz jégtörő 1937 okt. 23-án az északi szélesség 75°21′ és keleti hosszúság 132°15′-cel jelzett helyen az úszó jégtáblák fogságába jutott. Minden igyekezete hiábavaló volt, még a következő ősszel sem tudott a jég közül kiszabadulni, de a Jermak jégtörő annyira megközelítette, hogy fáradt legénységét leváltották és bőven, több esztendőre elláthatták élelemmel és fűtőanyaggal. Már több mint két éve viszi, sodorja magával az arktikus jégtáblák tömege az erős kis hajót és remélhetőleg egyszer sértetlenül visszaadja majd a nyílt óceánnak. A Szedov az Újszibíriai szigetektől kissé nyugatra fagyott be. Az áramlás először északkeletre hajtotta, a szigetek fölé, majd északnyugatra terelte. Ezen az úton a Szedov két fontos felfedezést tett: 1. Az a sziget, amelyet Szannikov 1811-ben fedezett fel az Újszibíriai szigetektől északra s amelyet róla Szannikov földjének neveztek, képzelet szüleménye, érzéki csalódás lehetett csupán, helyén mély tenger van, szárazföldnek nincs nyoma. 2. Az a kontinentális talpazat, amelyen a szigetcsoport nyugszik, észak felé nem terjed ki messzire, mint eddig hitték, hanem a szigetek körül egészen enyhe 2—3 fokos lejtővel azonnal belesímul a tengerfenékbe. Fontos adatokat szolgáltat a Szedov útja az Északi Jeges tenger áramlásainak tekintetében is, annál is inkább, mert jégbezárása idején még két helyen figyelték meg a tengeren tovahaladó jég útját. A jégtáblán utazott Papanin expedíció 1937 májusától 1939 februáriusáig a Sarktól Kelet-Grönland partja elé jutott el, míg a Lenin jégtörő 1937 novemberétől 1938 augusztusáig a Katanga öböl jegébe fagyva tett meg hosszabb utat északkeleti, majd délnyugati irányban. A Szedov pályája rendkívül hasonlít a Framnak, Nansen hajójának útvonalához, csaknem párhuzamos vele északkelet felé eltolódva. Ez a körülmény megerősíti a feltett áramlás létezését, amely az Északi Jeges tenger keleti vidékéről a Sarkon vagy közvetlen a Sark közelében lévő tengerrészleten keresztül Grönland keleti partjára tart. Megállapították azonban, hogy az áramlás rendkívül lassan tereli ebbe az irányba a jégtáblákat s ezek a minduntalan feltámadó különféle irányú szelek játékszereiként zegzugos, kanyargós pályát járnak be, haladásuk a főirányba néha hetekig megáll vagy éppen ezzel ellentétes. Az északi szélesség 83. és 85. foka közt föltételezett, a szélességi körökkel párhuzamos áramlást, mely a Sarkot körülzárná, nem sikerült kimutatni, ez az elmélet úgy látszik teljesen elavult s a tudomány lomtárába kerülhet.

A Szedov helyzete 1939 febr. 20-án északi szélesség 86°2′, keleti hosszúság 119°5′, május 25-én pedig északi szélesség 85°31′, keleti hosszúság 75°1′. Ez az utóbbi hely a Fram útvonalának legészakibb pontjával majdnem pontosan egyezik, most aztán kíváncsian várhatjuk, vajjon ugyanazon a szerencsés úton jut-e nyílt vízre a Szedov, mint negyvenhárom évvel ezelőtt nagyhírű elődje? *P. J.*

Új hírek Fawcett ezredes sorsáról.

Általános érdeklődést és részvétet keltett tizennégy évvel ezelőtt Fawcett angol ezredes és két társának: M. Raleigh Rimmellnek és Fawcett fiának eltűnése. A háromtagú expedíció Cuyabából indult el a Kuluene folyó irányába, hogy a Matto Grosso északi részét tanulmányozza, de csakhamar nyomaveszett. Több mentőexpedíció útja és nyomozása eredménytelen maradt, de esztendők multán is akadtak, akik nem hittek a három angol halálában, hanem hol itt, hol ott vélték nyomaikat felfedezni. Nemrég újabb és valószínűleg hitelt érdemlő hír érkezett a szerencsétlen expedícióról. Rondon tábornok, Brazilia belsejének egyik legjobb ismerője, legutóbbi kutatóútjáról hazatérve a következő értesüléséről adott számot: Fawcett ezredest és társait mindjárt útjuk elején anaugua törzsbeli indiánusok ölték meg a Kuluene és Rio das Mortes közötti síkságon a Kuliseu folyó mellett. Az expedíció és a bennszülöttek közt viszály támadt, mert Fawcett meg akarta vásárolni az anauguák tizenhat csónakját. Mikor ezek a vásártól húzódtak, az európaiak megkísérelték erőszakkal hatalmukba keríteni a csónakokat, de nyílt ellenállásra találtak és harcban mind a hárman életüket vesztették.

P. J.

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1872

Védnök: **JÓZSEF kir. herceg Őfensége.**

TISZTIKAR:

Elnök: **Cholnoky Jenő dr.**, egyetemi tanár.
Alelnökök: **gr. Teleki Pál dr.**, egyetemi tanár, m. kir. miniszterelnök.
Thirring Gusztáv dr., Fővárosi Stat. Hiv. ny. igazgató,
Milleker Rezső dr., egyetemi tanár, tiszt. tag (Debrecen).
Főtitkár: **vitéz Temesy Győző dr.**, gyak. gimnáziumi tanár, lev. tag.
Titkár: **Kerekes József dr.**, egyet. gyakornok.
Könyvtáros: **Dubovitz István**, gimnáziumi tanár, lev. tag.
Pénztáros: **Koch Ferenc dr.**, f. keresk. isk. tanár.
Ellenőr: **Bacsó Nándor dr.**, meteorológus.
Ügyész: **Erődi-Harrach Tihamér dr.**, ügyvéd, országgyűlési képviselő.

Gazdaságföldrajzi Szakosztály elnöke: **Fodor Ferenc dr.**, egyetemi rk. tanár.
Didaktikai Szakosztály elnöke: **Bodnár Lajos**, gyak. gimn. tanár.

BELFÖLDI TISZTELETI TAGOK:*

Cholnoky Jenő dr., egyet. tanár, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, Budapest.
Farkasfalvy Kornél, gimn. tanár, Budapest.
Fest Aladár, kir. tanácsos, nyug. főigazgató, Budapest.
Milleker Rezső dr., egyet. tanár (Debrecen), a M. F. T. alelnöke.
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, Pécs.
Réthly Antal dr., egyet. ny. rk. tanár, a Meteorológiai Intézet igazgatója.
Róna Zsigmond dr., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, Budapest.
gr. Teleki Pál dr., egyet. tanár, m. kir. miniszterelnök, stb., Budapest.
Thirring Gusztáv dr., kormányfőtanácsos, a Főv. Statiszt. Hiv. ny. igazgatója, Budapest.

VÁLASZTMÁNYI TAGOK:

Baktay Ervin dr., író.
Bulla Béla dr., egyet. m. tanár.
Erődi Kálmán dr., főigazgató.
Fodor Ferenc dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Geszti Lajos, filmokt. kirendeltség igazg., gymn. igazg., lev. tag.
Glaser Lajos dr., levéltári tisztviselő.
Gunda Béla dr., múz. gyak.
Halász Gyula, rádiólektor, lev. tag.
Haltenberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Hantos Gyula dr., v. egy. tanársegéd, tanügyi fogalmazó.
Hézser Aurél dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Horváth Károly dr., középisk. főigazgató.
Irmédi-Molnár László dr., a Honv. Térk. Int. főtisztv.
Kádár László dr., egyet. m. tanár.
Kalmár Gusztáv dr., főiskolai tanár.
Kanszky Márton dr., kegyesr. gimn. tanár.
Karl János dr., kegyesr. gimn. igazg., lev. tag.
Kéz Andor dr., egyetemi m. tanár, lev. tag.
Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.
Marczell György, a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, lev. tag.
Mendöl Tibor dr., egyet. m. tanár.
Németh József, ny. reáliskolai igazgató.
Papp Károlyné dr., ny. leánygimn. tanár, lev. tag.
Pécsi Albert dr., felső keresk. isk. igazg., lev. tag.
Schwalm Amadé dr., polg. isk. tanár.
vitéz Somogyi Endre vksz. ezr. a Honv. Térk. Int. parancsnoka.
Steiner Lajos dr., egy. m. tan., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, lev. tag.
Strömpl Gábor dr., egy. m. tan., Honv. Térk. Int. főtisztviselő, lev. tag.
Szakáll Zsigmond dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár.
Takács József dr., a Honv. Térkp. Int. tisztviselője.

* Az alapszabályok 43. és 46. §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

TÜKÖR

1940. FEBRUÁR

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZÍNHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

GR. ZICHY RAFAELNÉ: Beatrix királyné
JOO TIBOR: Az igazi Mátyás király
OTTLIK GÉZA: Hét perc (Elbeszélés)
A. CLERICI: Az olasz Libia
MANGA JÁNOS: Felvidéki dudások
PUSKÁS LAJOS: A finn országház
GÁSPÁR GYULA: Az őzolló (Elbeszélés)
NÁDAI PÁL: A tél felfedezése

A TÜKÖR NAPLÓJA: — Szép magyarság — Színház — Könyvek — Film — Fényképezés — Az asszony

Muzslai Kampis Margit és Pohárnok Zoltán rajzaival

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Lőrincz Zoltán S. J.: A finn-magyar rokonság
Siklóssy László: Herend
Molnár Vilmos: Hogyan edzik magukat a finnek?
Pongrácz Sándor: A virág eredete
Balassa László: Aknaharc, aknavédelem
viléz Kiss Lajos: Tűzoltóság és nemzetvédelem
Urbányi Jenő: Sérülés vagy betegség?
Tokody László: Kőbevésett legendák
Wagner János: Az olasz barlangkutatás

A tudomány műhelyéből. — A Búvár szellemi sportja

Sok fényképpel és szemléltető ábrával

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

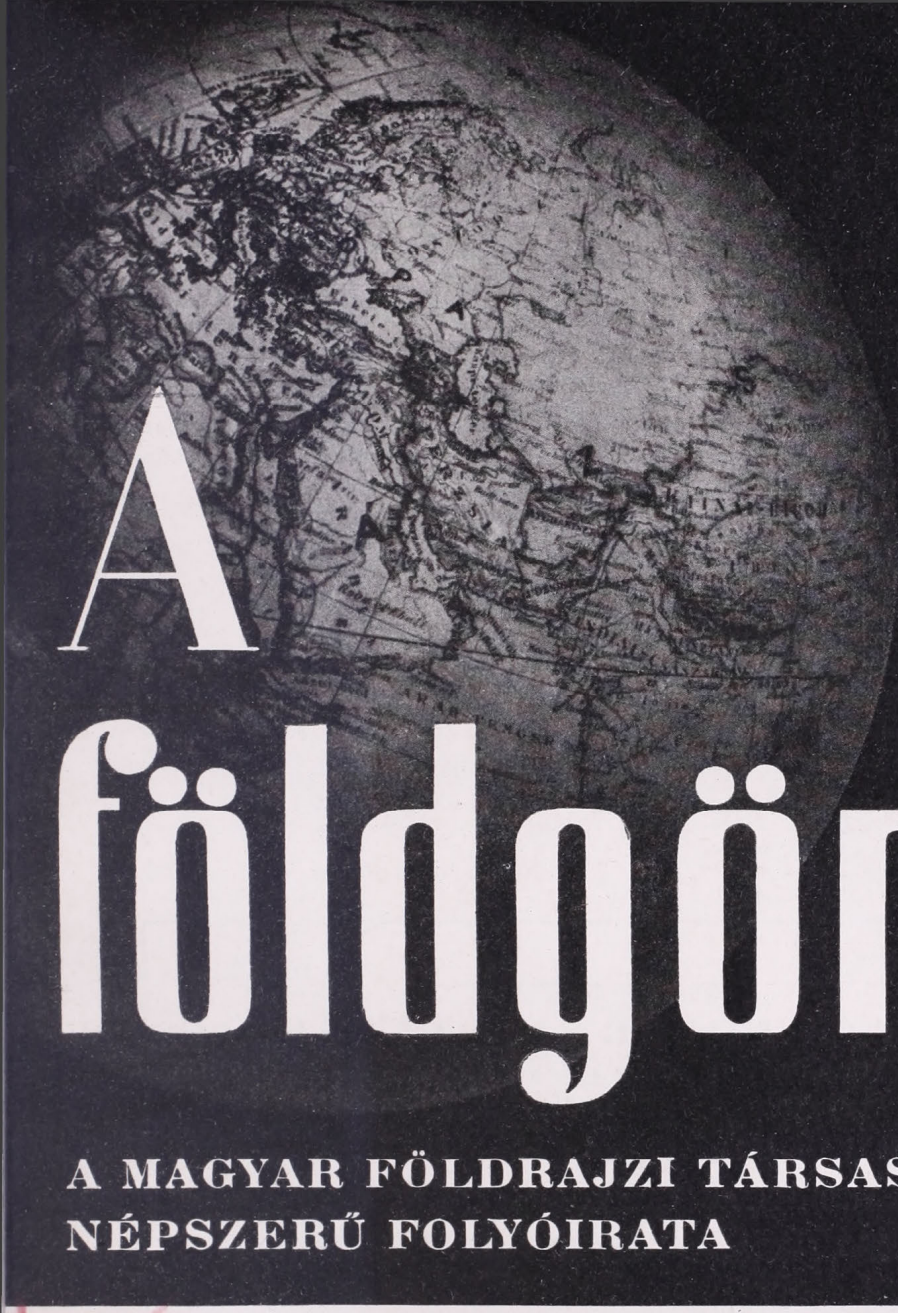

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

107

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XI. ÉVF. | 1940. MÁRCIUS | 3. SZÁM

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10.— pengő Egy-egy szám ára 1.20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Hivatalos órák minden csütörtökön délután 1—½3 óráig. — Csekkszámlánk száma 51.141

TARTALOM:

Cholnoky Jenő dr.: Dr. Teleki Pál gróf. — *Kéz Andor dr.:* Finnország. — *Somogyi József dr.:* A Fekete tenger és kijárója. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

március 4-én, hétfőn este 6 órakor a M. Kir. Honvédtisztek Országos Tudományos és Kaszinó Egyesülete dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

NÉPSZERŰ FÖLDRAJZI ESTÉLYÉRE

SZABÓ PÁL ZOLTÁN dr. egyet. m. tanár (Pécs):

DÉLSZLÁVIA ÉLETE ÉS TÁRSADALMA.

(Vetített képekkel.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1940 március 1-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

Figyelmeztetés! Társaságunk ESTÉLYEIT minden hónap első HÉTFŐJÉN tartja.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XI. ÉVFOLYAM 1940 3. SZÁM

Dr. TELEKI PÁL GRÓF.

Írta CHOLNOKY JENŐ dr.

A magyar földrajztudománynak és a magyar politikai életnek büszkesége, dr. Teleki Pál gróf betöltötte életének hatvanadik esztendejét. Aki vele érintkezik s az ő derült kedélyének, teljes szellemi frisseségének megnyilatkozásait élvezheti, nem fogja elhinni ezt. Adja Isten, hogy még sok évtizeden át legyenek ilyen kételyeink!

Teleki Pál gróf jogot végzett s aztán Lóczy Lajos mellett a földrajz tudományos problémáiba merült bele. Eleinte különösen a fölfedezések története érdekelte különösen. Első, nyomtatásban megjelent cikkei a Földrajzi Közleményekben fölfedezéstörténeti dolgok voltak s később megjelent legnagyobb munkája, «A Japáni-szigetek kartografiája», szintén ebbe a tárgykörbe tartozik. Később inkább a gazdaságföldrajz és a politikai földrajz felé tért át.

Hazánk az elvesztett háború után rettenetes helyzetbe került. Szétdarabolva, a kommunizmustól legázolva, valósággal romban hevert az ország. A Szegeden megalakult első nemzeti kormány feladata volt menteni, ami menthető. Ebben a kormányban Teleki volt a külügyminiszter s ő indította meg külföldön azt a propagandát, amelyet sohasem szűnt meg tovább fűteni s amelynek eredményét ma láthatjuk: az egész művelt világ a trianoni békediktátum igazságtalanságainak jóvátételét sürgeti.

Teleki politikai szereplése annyira kiváló s annyira érdemes, hogy íme,

MAGYAR TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁRA

most másodízben látjuk őt a miniszterelnöki székben, olyan nehéz körülmények közt, amilyenek közt az ország kormányzását vezetni a legnagyobb bölcsességre van szükség. Teleki Pál a magyar ember valóságos megszemélyesítője: bölcs, nyugodt, mint Deák Ferenc, izzón szereti hazáját és folyton tesz érte, mint Széchenyi István, a végletekig hozzáférhetetlen puritán, mint Körösi Csoma Sándor, utálja a nagyképűséget és a színpadi pózt, a felületességet és a hanyagságot, s dolgozik szüntelenül, pihenés nélkül. Hatalmas politikai bölcsesége, előrelátása több intézmény létesítésében nyilatkozik meg, de nincs itt ennek helye, hogy mindezt részletezzük.

Csak annyit kell itt megállapítanunk, hogy *a földrajz tudománya* az, amely a politikai tevékenységnek komoly, szigorúan biztos szellemi alapot nyujt. Ma már nem a történelem, hanem a földrajz az élet mestere. Teleki Pál gróf ma Magyarország vezető személyisége. Az egész nemzet osztatlan szeretete és nagyrabecsülése, rendületlen bizalma állította őt oda. Mint mindenható miniszterünk bizonyára gondoskodnf iog a földrajz felső oktatásának fejlesztéséről s a legszebb reményekkel, bizakodással tekintünk feléje, hogy végre arra a polcra állítja tudományunkat, amelyre való!

FINNORSZÁG.

Írta KÉZ ANDOR dr.

Finnország Európa egyik legősibb földdarabja, az u. n. európai «őskontinens» része.

Megszámlálhatatlan évmillió pergett le már Finnország földje felett, amikor a jégkorszak ráköszöntött. Ez az aránylag nagyon rövid zord időszak sokkal jobban belevéződött a finn sziklába, mint a megelőző sok földtörténeti szakasz. Finnország mai képe legjellemzőbb vonásainak a jégkorszak a mestere. Egyetlen testté merevedett óriási gleccser gyúrta maga alá az egész országot. A jég a korábban képződött termőtalajt és a laza törmeléket magával hurcolta, elérte a lekopasztott sziklát és azt símára gyalulta. (L. 2. kép.) A fínomabb és durvább, gyakran boglyanagyságú kőtörmeléket messze a Német és Orosz síkságra hurcolta. A nagy jégjárás eredményeül legömbölyített kúpok és gerincek, azokkal szemben pedig mélyebbre faragott szabálytalan medencék hálózták be Finnország felszínét.

Az óriási jégpáncél rettenetes súlya alatt a jégtől megfeküdt terület megrokkant, mélyebbre süllyedt és amikor a jég visszavonulása után a talaj ismét napvilágra kerülhetett volna, a mélyebbre süllyedt területet elöntötte a tenger. Víz alá került a Botteni öböl mentén a mai parti síkság, Dél-Finnország legnagyobb része és Északi-Lappföld. A Finn öbölből tengeri csatorna nyúlt fel a Ladoga és Onyega tavon át északnak. Finnország nagyon sokat köszönhet a fiatal tengeri elöntésnek, mert a tengerből lerakódott fínom agyag részben pótolhatta a jégtől elszállított termőföldet. Dél- és Délnyugat-Finnország erőteljesebb mezőgazdasági vonását csak ennek a termékeny tengeri agyagnak köszönheti. Csak az a kár, hogy a termőtalaj mindenütt vékony.

A visszahúzódó jég azért nem olyan könnyen adta át az uralmat a víznek. Néha meg-megállt és dacosan kitartott. 900 évvel azután, hogy a délnyugati sérektől északnak tartó útjának kezdett, 650 évig ismét megpihent. Ezt az állo-

1. Jellegzetes finn tóvidék a Tóhátságon.

mást a Finnország életében annyira jelentős Salpausselkä-k jelölik. (L. 1. térkép.) A Salpausselkä előbb hármas gerince Hanko környékén indul ki és északkeleti irányba Lahti-nak tart, ott keletnek fordul és egymástól kb. 20 km távolságra fekvő immár csak kettős gerince félkör alakban húzódik Lappeerantán át a Ladoga tó északi partja felett Joensuu környékéig. A Salpausselkä végmorénaanyagból (kavics, homok, agyag) álló széles, erdős hátság. Finnország szívének déli és keleti határa, egyben természetes védelmi vonala. A jégkor egyik legcsodálatosabb képződménye, amelyik elválasztja a tóvidéket a déli agyagos vidéktől. 100—150 m magasságú hátát a hanko—viipuri fontos vasútvonal is felhasználja. Az ország belseje felé a Salpausselkäre merőlegesen több 100 km hosszúságban a vasúti töltéshez hasonló ugyancsak jégkori képződésű ózok csatlakoznak. Ezek természetes töltések az alacsonyabb vidékeken és természetes hidak a tavakon át.

A jég tökéletes visszahúzódása után, ami kb. Kr. e. 7000 esztendővel következett be, a jég terhétől megszabadult szárazföld lassan emelkedni kezdett és a tenger ennek következtében fokozatosan visszahúzódott. Ez az emelkedés még ma sem szűnt meg és a történelmi idők folyamán az ember térfoglalásával sok helyen nyomon követte a visszahúzódó tengerpartot. A Botteni öböl mentén parti síkság képződött, délen az apró sziklaszigetek, a sérek ütötték fel fejüket az alacsonyodó vízből. Dél-Finnország jó természetes kikötőkben bővelkedő partja elé széles és hosszú séröv telepedett, az létesít hidat az Åland (finnül: Ahvenanmaa) szigetek és a szárazföld között is. Turkunál a szárazföld évente $^1/_2$ cm-rel emelkedik, de Oulu vidékén már 1 cm-rel.

A visszahúzódott tenger a helyét nagyrészt a tavaknak és a folyóknak adta át. A jégtől vájt hosszú árkokat és széles medencéket víz foglalta el. Európa egyetlen országában sem jut a tájképben az állóvíz olyan fontos szerephez, mint Finnországban. Ott is legfőképpen a tóhátságon, ahol a jég vájó munkája is a

legerősebb volt és a Salpausselkä-k is hozzájárultak a tavak felduzzasztásához. Szeszélyesen szertenyúló ágaikkal a tavak úgy egymásba kapcsolódnak, összefonódnak, hogy pl. a Saimaa tóvidékén a délen levő Lappeerantából észak felé a 350 km távolságra levő Iisalmi-ig lehet vizen eljutni. Hogy így a nyári félévben milyen fontos szerep jut a tavaknak a közlekedésben is, az könnyen belátható. Csodálatos és felejthetetlen egy nyári utazás a tótömkelegben. Zavartalan csendben egyszer szűk csatornán, máskor keskeny öblön siklik a hajó, hamarosan sziklás partú kis szigetek útvesztői között kanyarog, hogy azután hirtelen végtelen láthatárú, sötét fenyvesekkel keretezett nagy víztükrön himbálódzék. Az «1000 tó», de egyben az ezer sziget országa is ez, hiszen a tengerparton éppen úgy, mint a Tóhátságon számtalanszor összeölelkezik és összefonódik egymással a föld és a víz. De az «1000 tó» jelző azért szerény, mert a nagyobb tavakból 35,000-t, a kisebbekkel együtt 70,000-t tartanak számon Finnországban. Ez a tórengeteg négy nagy tórendszerbe tartozik. Legnagyobb közöttük a Saimaa-rendszer 61,000 km²-nyi vízterületével.

A tóhátság tavai nem mélyek, a 100 m-t sehol sem érik el. Ha valahogyan sikerülne a tavakat lecsapolni, a tájkép akkor sem lenne hegyvidéki. Csak a Ladogában, amelyiket a Finn öböl elrekesztett zugának tartanak, mértek 260 m-es mélységet.

A jégtakaró — természetének megfelelően — egyenetlen esésű völgyeket hagyott hátra. Gyakran a folyók nem is tudtak a jég visszahúzódása után a törmelékkel kitöltött jégkor előtti völgyeikre ráakadni és ma egyenetlen felszínen bukdácsolva keresik a lefolyás útját. Ezért nagyon sok a zuhatag. 1442 nagyobb zuhatagot tartanak számon az országban. Csak a tóhátságon ritkábbak. Amilyen nagy akadályai a vízesések a hajózásnak, annyira nagy és mindinkább növekedő pótolhatatlan támaszai a gazdasági életnek más oldalról, mert a 2·3 millió lóerőre becsült vízerő az iparban a Finnországban hiányzó szenet helyettesíti.

A felszín kialakulása alapján érthető, hogy a finn tájékot az óriási területekre kiterjedő egyhangúság jellemzi. A Balaton közvetlen környékén több változatosságra számíthatunk, mint a 303,000 □ km kiterjedésű Finnországban. Helyről-helyre ugyan a tájkép változik, de nagy vonásokban mindig ugyanaz a jelleg ismétlődik. Egy magaslatról körülnézve mindenütt széles láthatár nyílik meg a szemlélő előtt, mindenfelé csendes erdők sötétlenek és tavak százai csillognak.

Finnország tehát nem hegyvidék, a tengerszint feletti magasságok szerények, a magasságok és a kiemelkedések között az ellentét kicsi. Csak Északnyugat-Lappföldön, a Skandináviai határhegységben emelkedik a felszín 1000 m fölé, a norvég határon a Haltiatunturi 1324 m. Magasabb a vidék a barátságtalan jegestengeri parton, ott mélyebbre vágódott völgyekben folynak a folyók is. Magas fjeldek határolják az Inari tó nagy medencéjét is, de ha a Botteni öböl és a Jeges tenger közötti vízválasztón délnek leereszkedünk, már sokkal nyugodtabb és laposabb a vidék, de azért még nem sík. Az egyhangúan unalmas felszínből messziről látszó, meredekebb lejtőjű, de legömbölyített hátú magaslatok emelkednek ki, mint pl. Dél-Lappföldön a Phyätunturi (525 m), vagy tömeges fjeldek trónolnak rajtuk, mint pl. északon a norvég határ közelében a 816 m magas Pallastunturi, amelyik egy 275 m-es fennsíkra telepedett.

Az előbbiekkel szemben Finnországnak a Sarkkörtől délre levő legnagyobb része alacsony dombvidék vagy síkság. A vízválasztó sehol sem hegyvidék és pl. a Suomensselkän, a Finn öböl és a Botteni öböl közötti vízválasztón csak 10—20 m-es magasságkülönbségek fordulnak elő. A szélestalpú, mélyen bevágódott völgy a legnagyobb ritkaság. A partvidéken a folyók egészen sekélyesen

bevágódott medrekben csorognak. A Botteni öböl partján tökéletes síkság húzódik, a déli part agyagos síkjából elszórtan alacsony sziklapúpok emelkednek ki. A tengerparttól csak 30—100 km távolságra fut a 100 m-es magasságot jelző szintvonal. Közép- és Dél-Finnország igazi dombvidék, de különösen az a tóhátság környéke. Az egész tóvidéken csak elvétve botlik az ember 200 m-t meghaladó magasságba. A Saimaa tórendszer szintje 76—81 m, a Paijäneé 78 m, a Näsijärvié 95 m és a környékükön levő nagyobb kiemelkedések csak 20—50 m-rel, nagyon kivételesen 100 m-rel tolakodnak a vízszintek fölé. Csak a háborúban sokat emlegetett Suomussalmitól nyugatra és délnyugatra húzódó terület közelíti meg a hegyvidék fogalmát. A nagyobb magasságok itt a 300 m-t is meghaladják (Koli 347 m).

A továbbiakra minden vonatkozásban fontos hogy milyen az éghajlat. Finnországban tulajdonképen csak két hosszú évszak van: a tél és a nyár. Az ősz és a tavasz olyan rövid, hogy alig lehet észrevenni. Októberben az első hóval be is köszönt a tél. A fagy beálltával és a hótakaróval egyszerre megszűnnek a közlekedésakadályok, a tavakon, mocsarakon és folyókon toronyirányt lehet járni. A finn legmegbízhatóbb közlekedéseszköze ilyenkor a szán, a sí és a korcsolya. A tél már délen is tovább tart az év harmadánál. Helsinki átlagosan 130, Kuopio 176, Tornio 180, Karesuando a svéd-finn határon 213 napig hótakaróba burkolódzik. Hasonló mértékben nő a hideg is északnak. A leghidegebb hónap a február és annak átlagos havi középhőmérséklete az Åland szigeteken —3—4 C°, Helsinkiben —6·5 C° (vagyis kb. olyan, mint nálunk az idei január volt), Kaijaani-ban, kb. az ország középpontjában —11.5 C° és a Lappföld középpontján —12—14 C°. A nagyobb hideg ellenére a tél a belső részeken sokkal könnyebben elviselhető, mint a szeles, viharos tengerparton. Petsamonál a tengert a meleg áramlás télen is nyitva

2. Koli (347 m) a Tóhátság legmagasabb hegyvidéke. Balra a Pielisjarvi, t. sz. f. m. 97 m. A kopár sziklacsúcson a jég munkája látszik.

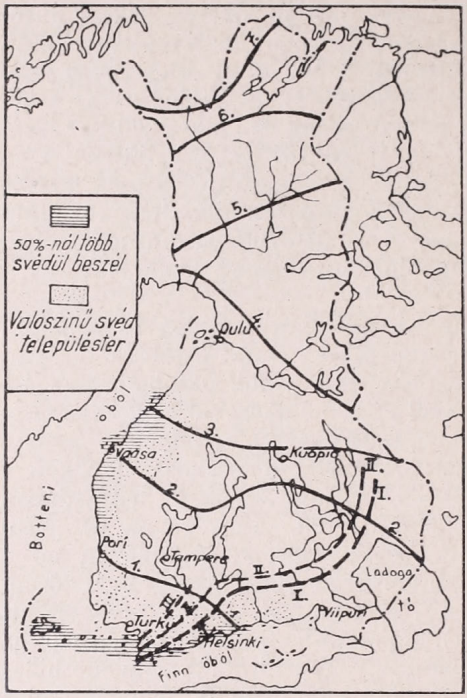

I., II. és III. Salpausselkä. 1. Az őszi búza; 2. a tavaszi búza; 3. a túlnyomóan zab; 4. a zab; 5. az őszi rozs; 6. az árpa; 7. a burgonyatermelés északi határa.

tartja, ezzel szemben a keletitengeri kikötőket jégpáncél zárja el és legdélebben csak Turkut és Hankót tudják jégtörőkkel nyitva tartani.

Aránylag nagyon későn, de annál gyorsabban következik be a télből a nyárba az átmenet. A Ladoga északi partján a jég április végén szakad fel, május közepén a tófennsík tavain, június közepén pedig az Inari is leveti a téli páncélt. Hóolvadáskor óriási víztömeg folyik le. A folyók hatalmasan megduzzadnak, különösen, ha nem tavakból fakadnak. Amint a hó eltakarodik, már be is köszönt a nyár. Júliusban a 15 C°-os izoterma bekeríti a tóhátság északi részét és a Botteni öböl mentén messze északra felszökik, de a 16°-os is nagy területet körülkanyarít Dél-Finnországban. A nyár tehát egészen meleg. Ha az Åland szigeteken ilyenkor a virágzó gyümölcsfákat, Helsinkiben a pompás virágágyakat és a vidéken a vizeken nyüzsgő, fürdőző embereket látja az ember, nem akarja elhinni, hogy északon jár. Mennél északabbra érünk, annál hosszabbak lesznek a nappalok és Torniótól északra már az éjféli Napban is el lehet gyönyörködni. Lappföldön ezt a mulatságot megkeseríti a mocsarak környékén tanyázó rettenetes szúnyogtömeg. A hosszú napok és a világos éjszakák sokat lendítenek észak mezőgazdáin. A terményeknek jobban kihasználhatják a különben rövid tenyészidőt, az embereknek több jut a napból a munkára. A földművelés időszaka északnak erősen rövidül. Az Åland szigeteken az 220 nap, Savonlinna-ban 180, Rovaniemiben 150 és a 68. szélességi körön csak 120 nap. Akármilyen meleg is a nyár, azért a finn gazda örökké aggodalom közepette él, mert a nyár bármelyik napján rácsaphat a legrettegettebb veszély: a fagy.

Az éghajlat az oka annak, hogy a finnországi völgyekre és enyhe lejtésű oldalakra az északi sötét erdők takarója borul. A finn gazdasági életnek az összes természeti források között az erdő a legcsalhatatlanabb alapja. Az ország csaknem összes mezőgazdasági területét erdőirtással szabadították fel. Mindamellett Finnország ma is kisebb-nagyobb tisztásokkal tarkázott mérhetetlen nagyságú erdő. Mindenütt az erdő az úr és az foglalja el a szárazföld 74%-át. Az erdőket és a lápokat Finnországban nem lehet egészen élesen elválasztani egymástól. A felszín 34·6%-a, tehát nagyon is jelentékeny része elláposodott, de annak legnagyobb részén erdő, főképen lúcfenyő ütött tanyát, úgy hogy ezeket a lápokat erdőnek szokás számítani. A nyitott, hitvány bokrokkal és törpenyírrel tarkázott lápok is túlnyomóan erdőtalajt foglaltak el, ami a terület utólagos elláposodását tanúsítja és kevés a feltöltött tómedencében keletkezett láp. A fátlan lápok többnyire mohlápok.

A finn erdők nagyon egyhangúak, külső képükben és összetételükben is. Az erdei fenyő és a lúcfenyő közé nyír keveredik, ünnepélyes fehér köntösével egyedül ez teszi hangulatosabbá a komor világot. A séreken és a déli partvidéken tölgy és kőris is előfordul, a szil és a jávor jódarabon betör a tóvidékre is és még távolabb elvetődnek a hárs előőrsei. A tóvidék északi peremét azonban a nemes lombos fák közül egy sem éri el és azok délen is inkább csak díszítő elemek.

A faállomány 96%-a erdei fenyő, lúcfenyő és nyír és a finn erdők fele erdei fenyőből áll. Azután csak magasabb északon változik meg az erdők általános képe az éghajlat és a talaj hatására. Itt a vizet áteresztő homokot és kavicsot a lúcfenyő és a nyír elkerüli. Könnyen járható száraz, aljanövényzetnélküli erdei fenyőből álló erdő él ezeken a helyeken és a talajt fehérre festi a rénszarvaszuzmó. Az Inari tó környékén a délkeletről, az orosz határ felől előnyomuló lúcfenyő kimarad. Nyugatnak és északnak pedig az erdei fenyő az emberrel, az éghajlattal és a rénszarvassal küszködik. Teljesen sehonnan sem hiányzik, északi határa kívül van Finnország területén. Lappföld nagyobb részét világos és alacsony nyírerdő borítja, de az bütykös, görbe törzsével már inkább bokros, mint erdő. A nyírbokros oldalak felett a tunturik kopár, csak sovány hegyi tundrába öltözött felszíne terpeszkedik.

A finn erdők nagyon üresek és csendesek. Aligalig csendül fel bennük vidám madárdal. A nagyobb állatok csaknem teljesen hiányoznak.

Az így kialakult és berendezett természetes keretet két különböző eredetű, nyelvű és kultúrájú nép szállotta meg: a finn és a svéd. Mind a kettő bevándorolt. A finnek két irányból érkeztek. A főtömeg, úgy látszik, hogy nagyon korán délről, a Finn öblön keresztül érkezett, a másik csoport, a karéli, keletről és Karjalát szállotta meg. A Tóhátság környékét 1000 után gyarmatosították, Közép- és Észak-Finnországot a vizek mentén előnyomulva csak a XVI. századtól kezdve.

A hódító svédek a

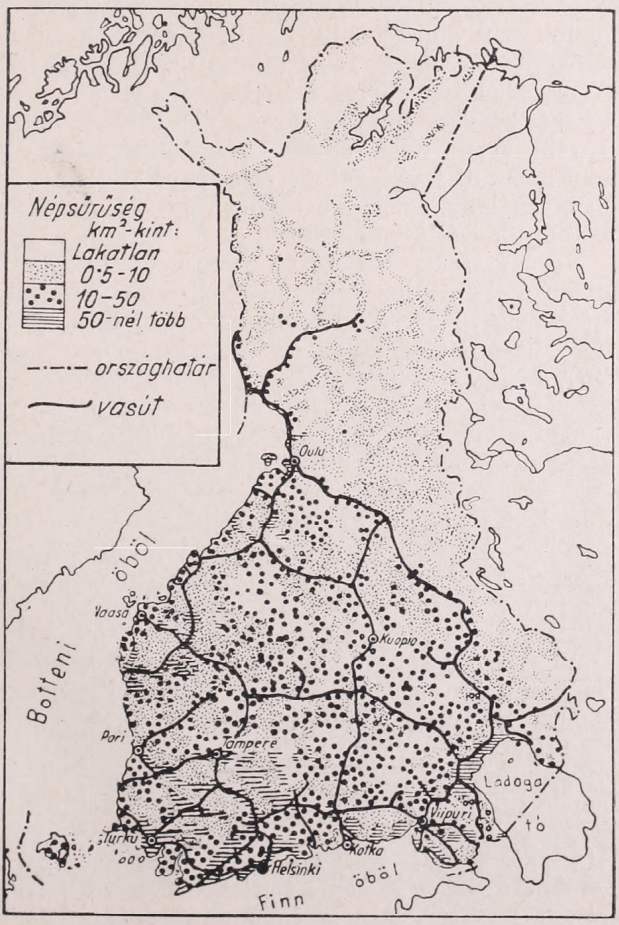

Népsűrűség.

XII. században érkeztek és az oroszokkal szemben 1323-ban biztosították uralmukat. Kevesen voltak arra, hogy a finneket magukba olvasszák és lassankint a tömör svéd területek mind szűkebbre sorvadtak. Általában a két népelem sok lelki vonásában hasonult és ma nehezen lehet megállapítani, hogy a finn lassú, megfontolt, kitartó, konzervatív demokratikus felfogásában, tisztaságában, becsületességében, jog- és szabadságszeretetében mennyi az eredeti ősfinn és mennyi a svéd kultúrelem. Lassankint a két nép között fokozatos kiegyenlítődés ment végbe, egységesek voltak vallásukban és hazaszeretetükben is. Érthető, hogy így a finn önérzetet sértette, hogy nyelvét paraszt nyelvnek tekintették, a hivatalos és előkelő nyelv pedig a kisebbség nyelve, a svéd volt. A finnek joggal hivatkozhattak népi költészetükben élő ősi kultúrájukra is.

A finn nyelv egyenjogúságáért a harc mégis csak a XI. sz.-ban indult meg és a nyelvi harc még ma is tart. Közben a svéd elem csak a védelemre szorítkozott, egykori előjogait elvesztette, és ha egyenjogú is a finnel és ha a svéd hatás a társadalmi életben, kereskedelemben, iparban és irodalomban még elég erős is, az állandóan gyengül. A svéd településtér szétdarabolódott, minden oldalról finn hullámok ostromolják, városaik elfinnesednek. 1880 óta a svédül beszélők arányszáma 14·32%-ról 10%-ra csökkent. Az 1922. évi nyelvtörvény szerint, ahol a kisebbség a 10%-ot meghaladja, a svéd nyelv is hivatalos nyelv. Ma már azonban nagyon kevés olyan helység van, ahol a svédek száma jelentékenyebb volna. A kettős nyelvűség az oka annak, hogy a finn helynevek kettős nevűek. Az ujságok gyakran össze is cserélik őket és ma is svéd elnevezésformákat használnak, holott a hivatalos helységnévtár Viborg-ot, Uleaborgot, Tammerforstot stb. már nem ismer.

Nagy területen elszórva Finnországban még 2100 lapp is él. Ezek eredeti félnomád életmódjukkal ma már teljesen szakítottak, csaknem mind letelepedtek és ősi szokásaikat stb. mindinkább elvesztik.

Mindegyik északi állam, közöttük Finnország is, nagyon gyéren (□km-kint 10·7) lakott, a részletekről mellékelt térképvázlatunk tájékoztat. A fejlődés azonban rohamos, két évszázad alatt az ország lakossága meghétszereződött. Különösen nagyobbodtak a városok. 1880-ban a városi lakosság az ország lakosságának csak 5·9%-a volt, 1935-ben pedig már 20%-a.

A városok növekedése ellenére Finnország súlypontja a 3 milliónyi vidéki lakosságon nyugszik. A vidéki településeket nem lehet a mi községeinkkel összehasonlítani. Sokszor igen nagy kiterjedésű területek számítanak egy községnek. A községeknek csak $^1/_{10}$-e kisebb 100 □km-nél, de van 60 olyan község, amelyiknek területe az 1000 □km-t meghaladja. Ezek tehát nem zárt községek, hanem tanyaszerű, állandóan lakott telepek. A zárt község ritka és inkább csak keleten fordul elő. A magukban álló telepek hosszú sorban következnek egymás után, a lánc nem igen szakad meg és épen ezért Közép- és Dél-Finnország a felületes szemlélő előtt sokkal sűrűbben lakottnak látszik.

Régebben a finn paraszthaz, illetve felszerelése sokkal jobban a környező erdő szülötte volt, mint ma. Egészen fából készült és ugyancsak fa volt az anyaga a csodálatos ügyességgel és leleményességgel előállított szerszámoknak, felszereléstárgyaknak stb. A ház, a különböző gazdasági épület még ma is fából készül, a faeszközöket azonban legyőzte már a technika. Egy-egy telepen rendetlenül szétdobálva külön kis épület a lakóház, a ruhaház, a magtár, az istálló, a szénapajta, a faraktár, a kocsiszín, az elmaradhatatlan fürdő stb. Távolról nézve egy ilyen telep kis falunak látszik. (L. 3. kép.)

A finn város nem a régmúlt szülötte. Csak néhány parti város dicsekedhetik történelmi multtal. Finnország 38 városa közül 24 a tengerparton van és 31 csak a XVII. században keletkezett. A finn paraszt nem városalapító, a városok alapját a svédek rakták le. A finn város történelemnélküli, józan, színtelen, érdekessége nincs, csendes, nem díszítik falak és tornyok. Fiatal volta a sakktáblaszerűen rendezett, egymást derékszögben metsző, nyílegyenes utcákon, de a házakon is kitűnik. Helyenkint a kitűnő finn építészek és művészek egy-egy időszerű hatalmas épülettel vagy műemlékkel élénkítik a jelentéktelen épületek tömegét. Minden városban nagy területet foglal el a piactér. Ha látványos épületek és érdekességek hiányoznak is, a városok általában nagyon szép fekvésűek. Leginkább vízre, tóra vagy tengerre néznek. A városok kicsik, több mint felük 5000 lakoson aluli. Csak kilenc város lépi túl a 10,000-es lélekszámot és azok Tampere és Kuopio kivételével a tengerparton vannak. A kisebb városokban minden épület, még a templom is, fából épült. Nem is régen még a nagyobb városokban sem volt ez másképpen. 1900-ban még Turkuban és Tampereben is hétszer több volt a faházak száma, mint a kőből épülteké és még Helsinkiben is kétszeresen nagyobb volt a faházak száma. Újabban a nagyobb városokban a kőházak nagyon megszaporodtak, de rendszertelenül. Egyöntetűen kiépített utcát ritkán látni.

A lakosság tömege, mint említettük, a vidékre jut és ennek megfelelően a lakosság 60%-a őstermelő. A művelhető terület ugyan állandóan gyarapodik (pl. 1910-től 1934-ig 6000 □km-rel), a szántóföld az országnak mégis csak kis töredéke : 6·1%, ahhoz még 1·9% természetes legelő és 1% rét csatlakozik. Aránylag a legtöbb a szántóföld délnyugaton : Uusimaa-ban 22·1%, Turku-Poriban 19·1%-a termékeny agyagsíkokon, ahol a nyári fagy is ritkább. A Tóhátságon az arányszám már 1%-ra süllyed. Olyan terület, ahol csak mezőgazdasággal

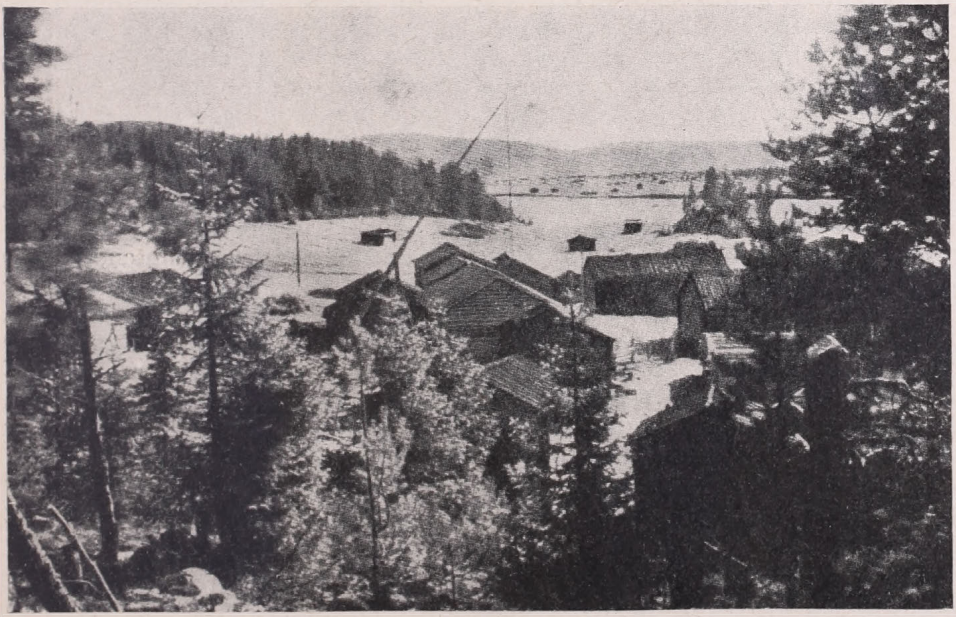

3. Finn «tanya». A telep 14 faházból áll. 500 ha tartozik hozzá, de abból csak 2½ ha a szántóföld. A gabonatermés még a telep lakósainak sem elég.

foglalkoznának, Finnországban nincsen, de az éghajlat a kultúrnövényeknek, különösen az érzékenyebbeknek, kijelöli a sarki határát. (L. 1. térkép.)

A földművelés mindenütt állattartással kapcsolatos. Eredetileg a finn földművelés önellátó volt, sőt délnyugaton feleslege is maradt. A lakosság gyors gyarapodásával a magtermelés azonban nem tudott lépést tartani és Finnország kenyérmagvakból bevitelre szorult. Később az állattartás a gabonatermelésnél jövedelmezőbbnek bizonyult és a marhaállomány megnövekedett.

Finnország erdős ország és így természetes, hogy az erdőgazdálkodás jelentősége meghaladja a mezőgazdálkodását. Sokáig azt gondolták, hogy az ország erdőtartalékai kiaknázhatatlanok, rablógazdálkodást folytattak és nincs még negyven éve, hogy észszerű törvényekkel a meggondolatlan pusztításnak igyekeztek gátat szabni. A fa kihasználásának és feldolgozásának nagy mértéke az országban mindenfelé szembe ötlik. A tavakon vontatják, hajókon szállítják, a folyókon úsztatják a fát, sokszor olyan nagy mértékben, hogy a víz nem látszik a fától. (L. 4. kép.) A zuhatagok és a folyók torkolatának közelében pedig mindenfelé zúgnak a fűrészek. A mindenfelé rendelkezésre álló vízerő révén a fafeldolgozás Finnországnak nemcsak egyik legrégibb, hanem ma is legfontosabb iparága. Az idénymunkásoktól eltekintve az ország munkásállományának jó egynegyedét a faipar foglalkoztatja. Évente 40 milliónál több fatörzset dolgoznak fel. A fával kapcsolatos minden lehetséges iparág tanyát ütött és azok koronája a legidőszerűbben berendezett papiros- és cellulózeipar. Az ország középső és déli részén csaknem mindenütt ráakadhatunk a faipari üzemekre, de azok legjobban mégis a délkeleti részen sűrűsödtek a Kymi völgytől a Ladoga északi partjáig. A faáruk kivitele az utolsó esztendőkben meghaladja a kivitel 80%-át.

Finnország más ipari terményekben, ásványkincsekben szegény. A Ladoga tótól északkeletre és Lappföldön ugyan akad vasérc, sőt az utóbbi helyen valamennyi arany is, a Saimaa északi vidékén elég kiadósan réz is, és újabban nagy reményeket fűztek a Petsamo területen felfedezett nikkeltelepekhez is, mindezek azonban eddig az ország gazdasági helyzetén keveset lendítettek. A hiányzó szenet nagy mértékben pótolni tudja a bőséges vízerő.

Amíg Finnország az orosz igát nyögte, a finn termények feleslegét Oroszország vette át és szállította részben tovább. Finnország életképességét bizonyítja, hogy önállósulása után milyen gyorsan meg tudta szervezni új külföldi kereskedelmét. Kivitelének legnagyobb részét Anglia vette át és állami háztartását olyan szerencsésen berendezte, hogy utóbb kivitele meghaladta behozatalát.

Az 1809. évi szerencsétlen háború után Finnország mint autonom nagyhercegség a cárok uralma alá került. Az oroszosítás a legjobb igyekezet ellenére sem tudott komoly eredményeket elérni, a finnek kitartóan küzdöttek nemzeti függetlenségükért, míg végre olyan sok idő multával azt a világháború végén német segítséggel el is érték. 1920-ban a tartui békében Oroszországtól megszerezték Petsamo környékét is, és ezzel szabad utat kaptak a jégmentes tengerhez. Viszont Kelet-Karéliát nem tudták a maguk részére biztosítani. Kelet-Karélia sohasem tartozott Finnországhoz, de túlnyomóan finnek lakják és ezen az alapon mindig vágyakoztak utána. A Szovjet, hogy a politikai vágyakozás alapját lerombolja, Kelet-Karélia és Ingermanland finn eredetű lakosságának nagyobb részét Belső- és Kelet-Ázsiába telepítette át.

Sokkal szerencsésebb volt Finnország az Åland kérdésben és a svédekkel szemben a Népszövetség közbenjöttével ezt a hadászati és közlekedéspolitikai szempontból annyira fontos szigetcsoportot sikerült magának biztosítani.

Az ország, ha szerény, de mindamellett kielégítő természeti adottságai,

4. Fausztatás az Iijoki-n, Észak-Finnországban. A több 100 m széles folyót a rönkök teljesen elborítják.

népességének hazaszeretete, áldozatkészsége és műveltsége a független Finnország fennállásának szilárd alapot biztosít.

Földrajzi helyzete miatt Finnország külpolitikai biztonsága sohasem volt irigyelni való. Az északi germánság és a nagy szláv tömeg, nyugat és kelet, illetve Európa és Ázsia szellemi érintkezésvonalára telepedett és mindig számot kellett vetnie azzal, hogy ha a Szovjet erőre kap, a melegebb tenger felé nyíló északi kijáróját Finnország érdekterületén keresztül fogja keresni. A Murman vasút és a Sztalin csatorna építése már ennek a nagyvonalú tervnek szolgálatában állott.

Hónapok óta áll már az egyenlőtlen harc. Amikor február elején ezeket a sorokat írjuk, az orosz támadások még nem tudták Finnország természetes védelmi vonalait elérni. Finnország déli és délkeleti részét a Balti paizs sziklapereme és a Salpausselkä kettős gátja védi. Ez a gát Viipuritól kb. 50 km-re nyugatra húzódik és tart a Ladogától északnak még kb. 120 km távolságig, hogy így részben keletről is körülölelje Finnország szívét, a Tóhátságot.

A jégtakaró mozgásának megfelelően a tóhátság tavai és folyóágai nagyjából észak-déli irányba rendeződve következnek egymás után, hogy meg-megújuló vonalakat jelöljenek ki a védekező részére. A támadó fél a nyári félévben sokkal rosszabb helyzetbe kerül,-mint télen. Télen a tavak és folyók jégpáncélján könnyen át lehet kelni és a támadónak a téli félévben sokkal könnyebb dolga lett volna, ha az idei tél nem sikerül olyan kivételesen zordnak. A melegebb időszakban a felduzzadt folyókon, mocsarakon éppen olyan nehéz átkelni, mint a szélesebb tavakon. Az északabbi vidékeken ezekhez a természetes akadályokhoz még később is az éghajlat kellemetlen zordsága és a nagy szúnyogtömeg járul, ami a vonóállatok alkalmazását és kihasználását is megnehezíti. Bizonyos, hogy a természet minden vonatkozásban a hazájukért önfeláldozóan küzdő finnek mellé áll, de vajjon elegendő lesz-e ez a támogatás?

A FEKETE TENGER ÉS KIJÁRÓJA.

Írta SOMOGYI JÓZSEF dr.

A görög hősmonda elbeszéli, hogy egy emberöltővel a trójai háború előtt Jazon királyfi daliás társaival, az argonautákkal együtt elvitorlázott a távoli Kolhisz országába, a vad Kaukázus tőszomszédságába, hogy elhozza onnan az aranygyapjút, annak az arany kosnak a gyapját, amelyen hajdan Prixosz királyfi menekült oda mostohaanyja üldözése elől. Hosszas kalandos útjuk az Égei tengerről a tengerszorosokon át és a Fekete tengeren keresztül vezetett Kolhiszba. Ott a király leányának Medeiának segítségével Jazon elrabolta az aranygyapjút, de nem mert mégegyszer nekivágni a barátságtalan tengernek, hanem annak partján haladva, hosszas szárazföldi kerülővel tért haza. Az argonauták útja óta a Fekete tengert nem is hivták másként a görögök, mint «barátságtalan tengernek». Sűrű ködjeivel, viharaival, nagy téli hidegével és befagyott folyótorkolataival ez a tenger valóban ellentéte volt a görög szigetek napsugaras egének és enyhe, mindig meleg éghajlatának. Mikor később sok görög telepedett le a Fekete tenger partján, ezek «barátságos tengernek» nevezték el azt, nehogy elrettentsék honfitársaikat a letelepedéstől. Pedig eredeti neve jobban illett rá! Hiszen a középkorban éppen ólmosszürke ködgomolyairól, fekete viharfellegeiről nevezték el Fekete tengernek.

Amilyen egyhangú, sőt unalmas a Fekete tenger partvidéke, annyira változatos és vonzó az odavezető út. Kettős kapu zárja el a Fekete tengert a Földközi tengertől, a fehér ember művelődésének bölcsőjétől. Imroz és Tenedoz sziget között elhaladva Szedilbahr hegyfokát érjük el a Gallipoli félsziget déli csúcsán. Pár kilométerre szűkül össze a tenger Szedilbahr és az ázsiai part, Kumkale között: itt kezdődnek a Dardanellák, görög nevükön Hellészpontosz. 200—300 m magas, festőies, meredek partok emelkednek a Dardanellák mindkét oldalán, de a kisázsiai oldalon, a parttól távolabb, jóval magasabb hegyek emelkednek: a legmagasabb közülük Ida hegye. Gyönyörű ez a kisázsiai hegyvidék: nem csoda, hogy a görögök képzelete istenekkel és istennőkkel népesítette be. A 65 km hosszú Dardanellák magas dombokkal borított szigetek között vezetnek a Márványtengerre. Szigeteinek márványbányáiról nevezik így. Jól tagozott, enyhe lejtőjű partjain sok szép kert díszlik; napsugaras, fövenyes partjai, zöldellő, kies szigetei, különösen a Prinkipo szigetek, a tehetősebb törökök kedvelt üdülőhelyei. Egészen keskeny, csupán 1—2 km széles tengerszoros vezet ki a Márványtengerről a Fekete tengerre. A görög monda szerint ezen a szoroson úszott keresztül Ió istennő, Zeusz szerelme, akit a féltékeny Héra istenasszony tehénné változtatott: ezért nevezik a szorost tehéngázlónak *(bosporos)*. Sokkal szebb tengerszoros ez, mint a Dardanellák. 30 km hosszú, kanyargó partjain 2—300 m meredek hegyfokok közé kisebb-nagyobb öblök nyomakszanak be: a legnagyobb és legfestőibb közöttük az Aranyszarv. Ciprus- és platánligetek közül nyaralók és várromok, paloták és kastélyok kandikálnak ki. A Boszporusz szépségénél csak forgalmi jelentősége nagyobb. Ezen a szűk tengerszoroson kell keresztülhaladnia minden hajónak a Földközi és a Fekete tenger között s ezt kell metszenie minden szárazföldi útnak a Balkán félsziget és Kisázsia között. Földünkön igen kevés ilyen nagy földrajzi energiájú hely van, — nem is csoda, hogy itt épült meg az Aranyszarv-öble mentén Konstantinápoly, török nevén Istanbul, velé szemben az ázsiai parton pedig Szkutari, török nevén Üsküdar. Két földrész határán, két tenger között fekszik

Konstantinápoly. Kevés világvárosnak van ilyen kedvező helyzete, de kevés világvárosnak is van akkora történelmi jelentősége, mint Konstantinápolynak.

A Kr. e. II. évezredben, amikor a görögök az Égei tenger szigeteit benépesítették, a Fekete tenger déli partján örmények és más árja népek telepedtek le ; északi partján pedig, egész a Kaukázusig, a kimmériak, szkíták és szkíták nomád törzsei legeltették nyájaikat. Közöttük igen korán szláv törzsek is települtek. Kr. e. 1000 táján hellén törzsek hajóztak Kisázsiába az Égei tenger szigeteinek érintésével, s a Dardanellákon és a Boszporuszon keresztülhajózva, a Fekete tengernek előbb a déli, majd az északi partján alapítottak telepeket. Keletnyugati irányban virágzó kereskedelmi forgalom kezdődött ekkor az Égei tenger és a Fekete tenger menti görögség között. Ennek köszönhette fellendülését a Kr. e. VII. században az Égei tenger mentén Lydia királysága : ez volt az egész világon az első ország, ahol ércpénzt verettek és a kereskedőknek és utazóknak fogadókat nyitottak. Szerencsére, a Fekete tenger menti görög telepek a Kr. e. V. században nem kerültek perzsa uralom alá, sőt Periklesz uralma alatt újabb kereskedelmi állomások is létesültek a Fekete tengeren. Nagy Sándor után a Fekete tenger déli partján hellénisztikus műveltségű uralkodók váltogatták egymást. Ilyen volt a Bithiniától keletre elterülő Pontusz királya, Mithridatesz, aki Róma ellen is háborúskodott. Mert a hatalmas Római birodalom még fénykorában sem tudta visszaverni s annál kevésbbé magába olvasztani a Fekete tenger környékét, — hiszen még a Földközi tengeren, birodalma egyes részei között sem tudott egységes közlekedésrendszert teremteni.

Hogy mekkora mulasztást követett el a Római birodalom, amikor hatalmát elmulasztotta a Fekete tengerre kiterjeszteni, az a Kr. u. I. században tűnt ki a leginkább. Akkor ereszkedtek le a Balti tengerről a Fekete tengerre a gótok. Útjuk nem volt nehéz, hiszen nehány lapos vízválasztótól eltekintve a származa síkság nagy folyóin csónakkal egész jól lehetett közlekedni a két tenger között. A Fekete

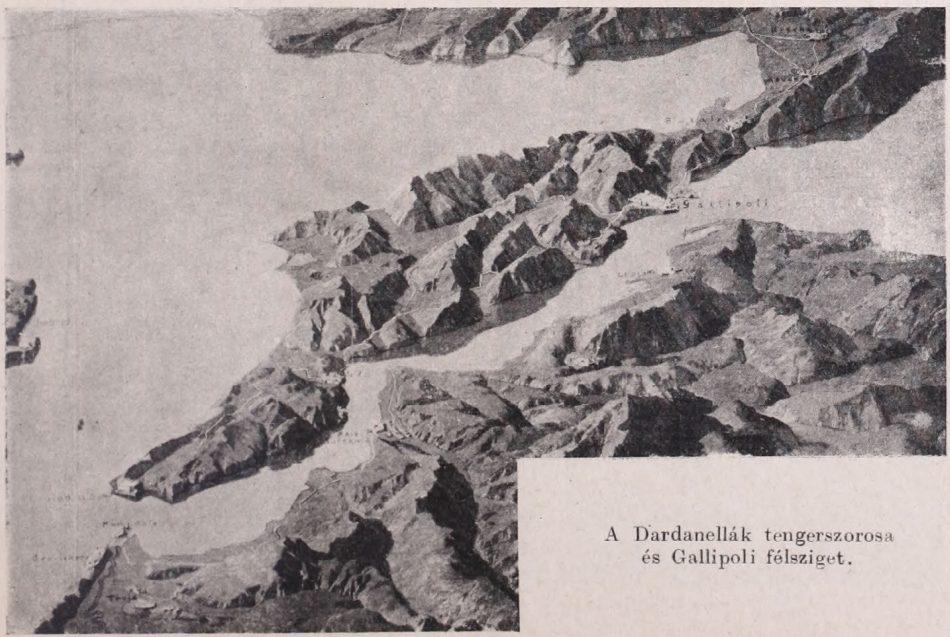

A Dardanellák tengerszorosa és Gallipoli félsziget.

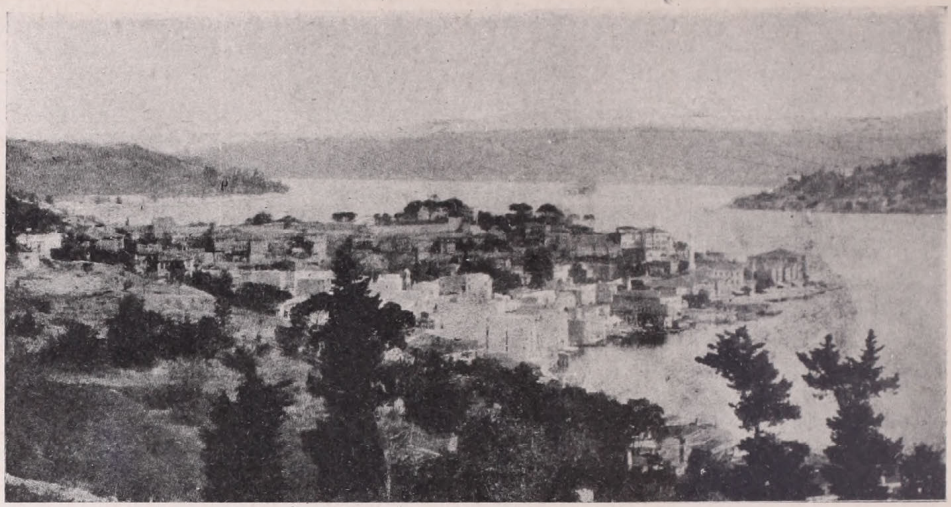

A Bosporus európai partrészlete. (Arnaut Dere).

tengeren azután a gótok ismét tengeri hajósokká lettek s hamarosan elhódították a rómaiaktól a keleti tengerek uralmát. Elődei súlyos mulasztását a IV. században Nagy Constantinus császár látta be a legjobban. Uralkodásának egész ideje alatt élénk figyelmet fordított Déloroszországra és a Fekete tenger más vidékeire. Fővárosát a bithiniai Nicomédiába helyezte, új fővárosát pedig a Boszporuszon építette föl, ennek befejezését azonban már nem érhette meg. Új fővárosa nevében mindmáig megőrzi a nagy császár emlékét s méltán, mert jobb helyre nem is eshetett volna a választása. Onnan könnyen be lehetett férkőzni hajón Oroszország szívébe s meg lehetett előzni minden északról jövő barbár támadást. Könnyen és jól járható utak vezettek Nagy Constantinus városából Mezopotámiába, Egyiptomba, Görögországba és Italiába. Nem is csoda, hogy még a tehetségtelen uralkodók egész sora alatt és züllött társadalmi viszonyok közepette is ezer éven át fenn tudott maradni ünálló államként Bizáncban a Keletrómai birodalom mardványai

Konstantinápoly fekvése katonailag is igen kedvező. Tengerről és szárazföldről egyaránt kitűnően védhető. Pedig tengerről kétizben is megkísérelték elfoglalni. 655-ben Muávija, 715-ben pedig Szulajmán Omajjád khalifa kísérelte meg Egyiptomból kiindulva hajókról bevenni Konstantinápolyt, de sikertelenül. Hasonlóképen az Abbászidák khalifátusa alatt kétszer is elportyáztak a mohamedán csapatok szárazföldi úton egészen a Boszporuszig, elfoglalni azonban ők sem tudták a fővárost. Ez csak az oszmánli törököknek sikerült. Ők nem támadták meg közvetlenül Bizáncot, hanem a Dardanellákon átkelve, a XIV. és XV. században megvetették lábukat a Balkán félszigeten. Végül, mikor már minden oldalról körülvették Bizáncot, II. Mohammed szultán 1453-ban erős tüzérségével Európa felől támadta meg a várost és bevette. Attól kezdve 1923-ig a hajdani Bizánc Istanbul néven a Török birodalom fővárosa és az iszlám khalifájának székhelye volt.

A Fekete tenger partvidéke Nagy Constantinus halála után is állandó népvándorlás színhelye. Északi partjára Kr. u. 500 körül szlávok költöztek a nyugatra

vándorolt vizigótok eredeti földjére, — déli partján, Ciliciában és Cappadociában pedig művelt és gazdag görög városok sorakoztak egymás mellett egész Sinopig. A IX. században ismét északi nép hatolt keresztül csónakjaival Oroszországon a Fekete tenger partjára. A normannok voltak ezek : közülük Rurik 850 tájt Novgorod, utódja, Oleg pedig Kijev uralkodója s Oroszország megalapítója lett. Bizánc kereskedői azonban változatlanul egyedül uralkodtak a keleti kereskedelmen, még a XI. században is, amikor a szeldzsuk-törökök egész belső Kisázsiát hatalmukban tartották és csak a partvidék maradt bizánci kézen. Mikor azután a XV. században egész Kisázsia s végül Bizánc is török kézre került, megkezdődött a törökök küzdelme a Fekete tenger északi partvidékének birtokáért. Ezt előmozdította a Kelettel kereskedő két nagy itáliai városállam versenye. Genova magának akarta fenntartani a tengerszorosokon keresztül a kereskedelmet, ezért védelmezte Bizánc önállóságát, majd a császárváros eleste után ellene volt a török hatalom terjeszkedésének. Ezzel szemben Velence a szabad kereskedelem híve volt és jó szemmel nézte a törökök előnyomulását.

A XV. században, még II. Mohammed alatt, török kézre került a Krim és az Azóvi tenger északi partja, Tauria ; a XVI. században II. Szulejmán alatt pedig Moldva, Besszarábia és a Dnyeszter és a Bug köze. Ehhez járult még a XVIII. században a Kaukázus, úgyhogy a század végén a Fekete tenger teljesen török beltengerré vált. A szultán ettőlfogva minden idegen állam hajójának megtiltotta a tengerszorosokon való áthajózást. Ezt nem nézte jó szemmel Oroszország, amely már Nagy Péter óta déli, jégmentes kikötő megszerzésére törekedett. Erre azonban csak az Oszmán birodalom hanyatlásával kerülhetett a sor, akkor

A Bosporus, Büyük Dere felől.

azután az orosz politika leplezetlen célja Konstantinápoly elfoglalása és a tengerszorosok megszerzése lett.

Az első komoly sikert ebben az irányban II. Katalin cárnő érte el. A Törökországgal vívott első háborúját befejező kücsük-kajnardzsii békében 1774-ben Oroszország megszerezte a Dnyepr és a Bug közötti területet s elismertette a krimi és a kubáni tatárok függetlenségét, valamint az orosz cár egyházi védnökségét az Oszmán birodalom szláv népei fölött. Minthogy Oroszország parti állam lett a Fekete tengeren, kereskedelmi hajóinak biztosította a békeszerződésben a szabad hajózást a Fekete tengeren és tengerszorosokon. Nehány évvel később, 1783-ban, a Krim, valamint az Azóvi tenger északi partvidéke, Tauria és Kubán orosz kézre jutott. Az újonnan elfoglalt területen II. Katalin két nagy kikötőt alapított: Ogyesszát és Cherszont. Kikötőalapításai célját a cherszoni kikötő útmutató táblája jelezte: «Út Konstantinápoly felé».

A görög szabadságharc alatt kevésen múlott, hogy Oroszország nem érte el célját. 1829-ben húszezer főnyi serege már Konstantinápoly előtt állott, amikor a szultán megijedt és békét kért. A drinápolyi béke 1829-ben megnyitotta a Fekete tengert és a tengerszorosokat minden hatalom kereskedelmi hajójának, de megtiltotta a tengerszorosokon való átkelést a hadihajóknak.

A drinápolyi béke után Oroszország teljesen a maga befolyása alatt akarta tartani az Oszmán birodalmat. Amikor Mehemed Ali egyiptomi alkirály fellázadt a szultán ellen, elfoglalta Sziriát és a török hadsereget leverve, egészen Szkutariig nyomult előre, orosz hadiflotta védelmezte a tengerszorosokat és orosz katonák táboroztak a Boszporusz európai partján. A védelem fejében a Porta 1833-ban a hunkjár-iszkeleszii titkos szerződésben megengedte a szabad átvonulást a tengerszorosokon az orosz hadiflottának. Ez az orosz előretörés azonban Törökország oldalára állította az összes európai nagyhatalmakat és 1841-ben megkötötték a Portával az ú. n. Dardanella-egyezményt. Ez érvénytelenítette az előbbi titkos szerződést s kimondotta, hogy nem-török hadihajónak a Porta engedélye nélkül tilos átkelnie a tengerszorosokon.

A két nyugati nagyhatalom, Nagybritannia és Franciaország, továbbra is támogatták a Portát és megmentették a «beteg embernek» nevezett Oszmán birodalmat. A krimi háborút befejező párisi béke 1856-ban a birodalom épségének biztosítása mellett semlegesnek nyilvánította a Fekete tengert: sem Oroszország, sem Törökország nem tarthatott ott hadihajót és nem építhetett hadiraktárt. Az egyidejűleg megkötött párisi egyezmény pedig idegen hatalmak hadihajóinak is megtiltotta a tengerszorosokon az átkelést. Oroszország feketetengeri katonai befolyásának tehát a nyugati nagyhatalmak útját állották s a cárnak jóidőre le kellett tennie tervéről, Konstantinápoly meghódításáról. 1871-ben kínálkozott számára az első alkalom, hogy határozott lépéssel jusson közelebb évszázados álma megvalósításához. Felhasználva a német-francia háborút, azzal a követeléssel állott elő, hogy a párisi szerződés ellenére hajóhadat tarthasson a Fekete tengeren. Az 1871. évi londoni értekezlet el is törölte a Fekete tenger semlegességét és kimondotta, hogy Oroszország és Törökország korlátlanul tarthat hadihajókat a Fekete tengeren; hadihajóknak pedig nemzetiségi különbség nélkül, továbbra is megtiltotta az átkelést a tengerszorosokon. Az 1877—78. évi orosz-török háborút befejező berlini kongresszus megerősítette a londoni egyezményt. Ez félévszázadon keresztül érvényben maradt, úgyhogy a világháború előtt az összes hatalmak kereskedelmi hajói szabadon közlekedhettek a tengerszorosokon keresztül, de a hadihajók elől a tengerszorosok el voltak zárva.

Pedig félévszázad alatt ugyancsak megváltoztak az erőviszonyok a Balkán-

Istanbul és az Aranyszarv.

félszigeten! A berlini szerződés 1878-ban kimondotta Románia és Szerbia függetlenségét. 1908-ban pedig Bulgária is kikiáltotta függetlenségét. Oroszország nyíltan támogatta az ifjú Balkán államok törekvését, hogy Törökországot kiszorítsák Európából, mert azt remélte, hogy így Konstantinápoly és a tengerszorosok birtokába juthat. Hogy ez a reménye az 1912—13 évek folyamán a balkáni háborúkban füstbe ment, az nem csupán Törökország függetlenségén és a feketetengeri statusquón őrködő német-osztrák-magyar-olasz hármasszövetségen múlott, hanem azon is, hogy az 1909-ben kormányra került ifjútörök mozgalom lelket öntött a «beteg emberbe» és a 2. balkáni háborúban sikerült is Konstantinápolyt az európai oldalról Edirne visszafoglalásával biztosítania. A világháborúban azután gyökeresen megváltozott a politikai helyzet a Fekete tengeren is. A cári birodalom összeomlásával végkép szertefoszlott az évszázados orosz álom: Konstantinápoly meghódítása. A Fekete tenger északi partján szovjetállamok alakultak. Besszarábiát pedig Románia 1918-ban megszállotta. A déli parton a legyőzött Törökországot megsemmisítéssel fenyegette a sèvres-i békeszerződés, amely a tengerszorosok és Konstantinápoly nemzetköziségét is kimondotta. A török élniakarás azonban nem nyugodott bele ebbe a szégyenletes békeszerződésbe, hanem Musztafa Kemál vezérlete alatt fegyverrel döntötte meg azt. 1923-ban a győztes Törökország kötötte meg a jelenlegi határait kijelölő lausanne-i békeszerződést a nagyhatalmakkal. Az ahhoz csatolt és 1924 július 24-én aláírt pótegyezmény pedig 20 cikkben szabályozta a tengerszorosok nemzetközi jogi helyzetét. E szerint a Dardanellákat, a Márványtengert és a Boszporuszt kereskedelmi és hadihajók egyaránt szabadon használhatják békében és háborúban is, kivéve természetesen háború esetén a Törökországgal ellenséges országok hajóit. A szabad hajózás elvének biztosítására Törökország lerombolja a tengerszorosok és a külön felsorolt szigetek erődítményeit; a hadihajók és katonai repülőgépek szabad átkelésén pedig Törökország elnöklete alatt a Népszövetség égisze alá tartozó ú. n. Tengerszorosok Bizottsága őrködik.

A nemzeti alapon újjászületett Törökország gyorsütemű építő munkája révén hamarosan erős állam lett s a nemzetközi politikában is sűrűn hallatta szavát. Tudatára ébredt, hogy a tengerszorosok birtokában milyen fontos kulcshelyzete van a Földközi tengeren és a közel Keleten, — ezért tekintélyével összeegyeztethetetlennek találta a lausanne-i szerződés rendelkezéseit, amelyek megtiltják a tengerszorosok megerősítését és korlátlanul megengedik a hadihajóknak az átkelést rajtuk. Olaszország ethiópiai hadjárata idején, 1936 júliusában a nyugati hatalmak támogatásával a montreux-i értekezleten el is érte célját. A Nagybritannia, Franciaország, Szovjetoroszország, a balkáni államok, majd később Olaszország által aláírt montreux-i egyezmény kimondja, hogy 1. Törökország megerősítheti a tengerszorosokat ; 2. béke idején a Földközi tengerről csak korlátolt számban mehet hadihajó a Fekete tengerre : a feketetengeri államok viszont korlátlanul küldhetik hadihajóikat a tengerszorosokon keresztül ; 3. háború idején a Népszövetség dönt a tengerszorosok kinyitásáról vagy elzárásáról, de ha Törökország hadviselő állam, neki van jogában dönteni az idegen hadihajók átengedéséről.

Hogy a montreux-i egyezmény mennyire növelte Törökország súlyát a nemzetközi politikában, azt a legjobban a mostani európai háborúban láthatjuk. Szovjetoroszország és a nyugati hatalmak is tárgyalásokat folytattak Törökországgal a tengerszorosok kérdésében. Oroszország a Fekete tengert török-orosz zárt tengernek szeretné látni : ezért Törökországot az orosz hadihajók akadálytalan átengedésére, más hatalmak hadihajói elől viszont a tengerszorosok elzárására akarta rábírni a török kormányt. A nyugati hatalmak ezzel szemben kölcsönös katonai megsegítő szerződést ajánlottak fel Törökországnak, amely el is fogadta azt, mert saját érdekeinek megfelelőbbnek és a montreux-i szerződés szellemével összeegyeztethetőbbnek tartotta, mint az orosz ajánlatot. Az 1939 október 19-én Ankarában aláírt brit-francia-török szerződésben a két szerződő fél kötelezi magát, hogy 1. a Földközi tenger területén kitört háború esetén, ha abba egyikük belekeveredik, egymásnak minden módon segítenek ; 2. ha Törökországot harmadik hatalom megtámadja, a két nyugati hatalom segélyt nyujt neki ; 3. ha a Romániának és Görögországnak nyujtott biztosítékok teljesítése érdekében az egyik fél ellenségeskedésekbe keveredik, a másik fél megsegíti ; 4. a szerződésben nem érintett ellenségeskedések esetén a szerződő felek azonnal tanácskoznak egymással s Törökország ilyen esetben legalább is barátságos semlegességre kötelezi magát a másik szerződő féllel szemben. Külön jegyzőkönyv mondja ki, hogy Törökországot vállalt kötelezettségei nem kényszeríthetik arra, hogy olyan akcióba kezdjen, amely Szovjetoroszországgal fegyveres összeütközést vonna maga után. Ez a jegyzőkönyv azért nagyfontosságú, mert nyitva hagyja az ajtót egy esetleges orosz-török megegyezésre.

Azóta, hogy Kr. e. 521-ben Dáriusz a Boszporuszon keresztül indult a szkithák ellen déli Oroszországba, a tengerszorosok birtoklása mindig a világ politikai érdeklődésének központjában volt. A mostani európai háború ismét szőnyegre hozta a Fekete tenger és kijárójának kérdését. S ha a Balkán-félszigeten új hatalmi tényezőnek jelent meg a megifjodott Törökország és az Albánia meghódításával balkáni hatalommá lett Olaszország is, — végeredményben, amint több mint száz éve a multban, úgy a jövőben is a tengerszorosok kérdésében elsősorban érdekelt két nagyhatalom, Nagybritannia és Oroszország viszonyától függ, hogy a háború viharfellegei tornyosulnak, vagy a béke szivárványa ragyog-e a Hellészpontosz és az argonauták útja felett.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Törökországi földrengések.

Az Országos Földrengési Observatorium budapesti készülékei december 27-én 1 óra 1 perc 15 másodperckor jelezték a törökországi földrengés legerősebb lökését. A földmozgás oly heves volt, — a feljegyzések tágassága túlhaladta a 200 millimétert — hogy a készülékek írószerkezete a felületi hullámok megérkezte után hamarosan szétesett. A földrengésjelző készülékek úgy vannak szerkesztve, hogy ha a földmozgás nagysága egy bizonyos mértéket túlhalad, ami csak a szeizmogramm utolsó szakaszában szokott megtörténni, az írószerkezet önműködően helyéből kibillen, nehogy a mozgást továbbra is követni lévén kénytelen, összetörjön a kényes műszerrész. Evvel a kis áldozatot követelő mesterfogással nehezen helyreállítható károsodástól lehet megvédeni a földrengésjelzőt úgy, hogy avatott kezelőjének könnyed kézmozdulatára a készülék ismét munkára kész. A Budapesttől 1900 km távolságban kipattant rengés hevességére utal, hogy az írószerkezet rövid időre használhatatlanná, a budapesti rengésföljegyzés pedig csonkává lett. A főrengést ugyanazon a napon 23 óra 44 perckor (az időadatok középeurópai időben), december 28-án 4 óra 28 perc 52 másodperckor, január 1-én 13 óra, 33 perc, 57 másodperckor, 2-án 1 óra, 11 perc, 17 másodperckor, 6-án 20 óra, 7 perc, 40 másodperckor követte erősebb utórengés a budapesti műszerfeljegyzések szerint az emberéletben és annyig javakban amúgy is sajnálatosan nagy veszteségeket tovább növelve.

Ujságjelentések arról számolnak be, hogy kiváltkép Erzincan város és nagykiterjedésű környéke szenvedett, emberek és házak ezrei estek áldozatul. Ma még tart a Török Földrengési Szolgálat szakembereinek helyszíni munkája, amely számbaveszi a rengés okozta veszteségeket, ezekről a jelenleg rendelkezésre álló híranyag alapján teljesen megbízható képet rajzolni ma még lehetetlen. Addig is, amíg ez egy következő közleményben megtörténhetik, vázolni szeretném, miben áll a földrengéskutató helyszíni munkája és hogy mi az oka annak, hogy olyan sokat hallunk törökországi rengésekről?

A megrázott területen a földrengéshatások erősségének eloszlása négy tényezőtől függ: a rengés kipattanásának helyétől, erősségétől, a rengéssugár megtett útjától és az észlelőhely altalajviszonyaitól, szabatosan a szóbanforgó altalajfajták rugalmas viselkedésétől. Amikor tehát a földrengés kipattanásának helyét akarjuk meghatározni, megfelelő helyszíni tanulmányok alapján a rengéshatások erősségeloszlását, a megtett út és főleg az észlelőhelyek altalajviszonyainak befolyását tisztázni kell, erre a munkára a közönséges földtani térkép nem elégséges. Ez a csak fizikus-szeizmológus által végezhető aprólékos, de sok gyakorlati eredményt is hozó munka- a rengéskárok ellen való sikeres védekezés csakis erre építhető — teszi érthetővé, hogy rengésünkről végleges beszámolót adni ma még lehetetlen.

Az évenkénti 9000 földrengés túlnyomó nagy része, 90% tektonikus eredetű, tehát a földkéreg jelenleg is folyamatban levő átrendeződésével kapcsolatos; még pedig a zavarodási alakok közül a vetődés a fő rengéskeltő, az összes rengések 85%, közöttük éppen a legerősebbek köszönik neki létrejöttüket. Azokat a törésvonalakat, amelyek mentén ma is kéregrészek egymáshoz képest elmozdulnak, «élőknek» nevezi a szeizmológus. A jórészt harmadkori gyűrt rétegekből felépített török földet sok ilyen «élő» vetődés szabdalja rögökre az eredeti hegyszerkezetet gyökerében megváltoztatva. Kisázsia nyugati részén a Marmara-tenger medencéjét átszelő három árok az ország legerősebb rengéseinek fészke, kívülük a Kaikos, Kyaster, Hermos, Menderes, Keramos, Makestos árkok. Törökország keleti részén a Toporavan tó medencéjét, a Karasu felső folyását és a Van tó medencéjét kialakító törések, valamint az Aras- és Kelkid Irmak árok a fő rengéskeltők. Rengésünk fészkét valószínűleg az utóbbiak között kell keresnünk. Befejezésül még csak annyit kívánok megemlíteni, hogy Erzincant 1045 és 1784 között 17 katasztrofális földrengés sujtotta, a legutolsó 5000 emberéletet követelt áldozatul.

Simon Béla.

A m. kir. Honvéd Térképészeti Intézet kiállítása.

Nemrég zárta be kapuit a m. kir. Honvéd Térképészeti Intézet térképkiállítása. Amióta megszűnt részünkre a szomorú emlékű trianoni békeparancs, sok oly szerve vált nyílttá a hadseregnek is, amelyek működéséről kell, hogy a nagyközönség is tudomást szerezzen. A Honvéd Térképészeti Intézet húsz éven át csendben, úgyszólván a külvilágtól teljesen elzárkózva dolgozott. Az időt azonban annál alaposabban kihasználta és olyan hatalmas, szakképzett gárdát nevelt ezalatt, amely egyedülálló a hazában. Ezzel a kiváló munkaerővel oly magas színvonalra emelte a térképezés tudományát, hogy nemzetközi viszonylatban is az elsők közé küzdötte fel magát.

Az intézet nem kizárólagosan a terepfelmérést tűzte ki feladatául, hanem a térképezés tudományos művelését is. Az eltelt 20 év alatt a kiválóbbnál kiválóbb hivatalos térképeken kívül igen sok olyan térképet is jelentetett meg, amelyekkel a nagyközönség legkülönfélébb igényeit igyekezett kielégíteni. A kiránduló-, sport-, várostérképek, stb. amúgy is közismertek a nagyközönség előtt. Mindezek mellett magas színvonalú térképészeti szakfolyóiratot is ad ki az intézet rövidebb tudományos értekezések számára. A nagyobb terjedelmű munkákat pedig külön füzetekben jelenteti meg. Az intézet neve nemcsak a tudományos világban vált ismeretessé, hanem az iskolákban és különösen a turisták táborában is.

Most, amikor az első húsz küzdelmes esztendő elmúltával az intézet arra határozta el magát, hogy a nyílvánosságnak is betekintést enged abba a kis birodalomba, ahonnan a kitűnő magyar térképek kikerülnek, ezt két okból tette. Egyrészt azért, hogy megismertesse a magyar közönséget a térkép készítésének fáradságos és végtelen pontosságot igénylő munkájával, másrészt pedig azért, hogy megmutassa a mindig kétkedni szeretőknek: van nekünk magyaroknak is olyan intézményünk, amellyel nemcsak büszkélkedhetünk a külföldi szakkörök előtt, de megnyugodhatunk itthon is afelől, hogy honvédségünk milyen kitűnő intézményekkel rendelkezik. Mert gondolhatjuk, hogy ifjú hadseregünk egyéb szervei sem maradnak el sem tudásban, sem készségben a térképészeti intézet mögött!

A kiállítást roppant nagy körültekintéssel szervezték meg; elsőrangú módszertani elgondolással volt felépítve. Igaz ugyan, hogy helyszűke miatt mindenből csak aránylag keveset mutathatott be az intézet, de az amit nyujtott, okulásra volt érdemes. Látogatták is termeit rengetegen. 1939 dec. 27-től 1940 jan. 25-ig közel 20,000 látogató írta be nevét a vendégkönyvbe. A vidék is szép arányban szerepelt, amennyiben 32 városból, illetve községből akadtak látogatói a kiállításnak. Iskolák, tanfolyamok, testületek is tekintélyes számban jelentek meg. Összesen 122 csoportos látogatás volt feljegyezve. Még külföldi állampolgárok is felfigyeltek a kiállításra és hat ország fiai keresték fel.

A kiállításra kerülő anyag főbb csoportosítása következő volt: történeti rész, földmérés, légi fényképezés, földi eljárással való térképezés, térképrajzolás (75,000-es, 200,000-es 750,000-es térképek elkészítése), sokszorosítás. Mindegyik rész a maga nemében páratlan érdekességet jelentett a laikus érdeklődőknek, éppenúgy, mint a szakembereknek.

Irmédi-Molnár László dr.

Porto Edda.

Az albán kormány 1939 június 3-án kelt határozata értelmében Saranda — olaszul Santi Quaranta kikötő nevét Porto Eddára változtatta, Mussolini leánya, Ciano külügyminiszter felesége tiszteletére. A kis kikötő Albánia déli részén, Korfu szigettel szemben fekszik, olasz nevét a negyven bizánci vértanú emlékére emelt gör. keleti templomától nyerte. 800 lakója van, köztük sok a mohamedán. *P. J.*

Embertani expedíció Étiópiában.

1938 decemberétől 1939 áprilisáig tartott Lidio Cipriani és Giuseppe Cei antropológiai tanulmányútja az olasz keletafrikai Galla és Sidamo tartományban. A három gépkocsin utazó, szolgákkal együtt összesen tíz tagból álló expedíció aránylag rövid idő alatt 927 különböző törzsbeli egyén testalkatát tanulmányozta, 3560 fényképet készített és sok néprajzi tárgyat, növényt és állatot, valamint paleontológiai leletet gyüjtött az olasz múzeumok számára. *P. J.*

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1872

Védnök: **JÓZSEF kir. herceg Őfensége.**

TISZTIKAR:

Elnök: **Cholnoky Jenő dr.**, egyetemi tanár.
Alelnökök: **gr. Teleki Pál dr.**, egyetemi tanár, m. kir. miniszterelnök.
Thirring Gusztáv dr., Fővárosi Stat. Hiv. ny. igazgató,
Milleker Rezső dr., egyetemi tanár, tiszt. tag (Debrecen).
Főtitkár: **vitéz Temesy Győző dr.**, gyak. gimnáziumi tanár, lev. tag.
Titkár: **Kerekes József dr.**, egyet. gyakornok.
Könyvtáros: **Dubovitz István**, gimnáziumi tanár, lev. tag.
Pénztáros: **Koch Ferenc dr.**, f. keresk. isk. tanár.
Ellenőr: **Bacsó Nándor dr.**, meteorológus.
Ügyész: **Erődi-Harrach Tihamér dr.**, ügyvéd, országgyűlési képviselő.
Gazdaságföldrajzi Szakosztály elnöke: **Fodor Ferenc dr.**, egyetemi r. tanár.
Didaktikai Szakosztály elnöke: **Bodnár Lajos**, gyak. gimn. tanár.

BELFÖLDI TISZTELETI TAGOK: *

Cholnoky Jenő dr., egyet. tanár, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, Budapest.
Farkasfalvy Kornél, gimn. tanár, Budapest.
Fest Aladár, kir. tanácsos, nyug. főigazgató, Budapest.
Milleker Rezső dr., egyet. tanár (Debrecen), a M. F. T. alelnöke.
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, Pécs.
Réthly Antal dr., egyet. ny. rk. tanár, a Meteorológiai Intézet igazgatója.
Róna Zsigmond dr., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, Budapest.
gr. Teleki Pál dr., egyet. tanár, m. kir. miniszterelnök, stb., Budapest.
Thirring Gusztáv dr., kormányfőtanácsos, a Fővy. Statiszt. Hiv. ny. igazgatója, Budapest.

VÁLASZTMÁNYI TAGOK:

Baktay Ervin dr., író.
Bulla Béla dr., egyet. m. tanár.
Erődi Kálmán dr., főigazgató.
Fodor Ferenc dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Geszti Lajos, filmokt. kirendeltség igazg., gymn. igazg., lev. tag.
Glaser Lajos dr., levéltári tisztviselő.
Gunda Béla dr., múz. gyak.
Halász Gyula, rádiólektor, lev. tag.
Haltenberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Hantos Gyula dr., v. egy. tanársegéd, tanügyi fogalmazó.
Hézser Aurél dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Horváth Károly dr., középisk. főigazgató.
Irmédi-Molnár László dr., a Honv. Térk. Int. főtisztv.
Kádár László dr., egyet. m. tanár.
Kalmár Gusztáv dr., főiskolai tanár.
Kanszky Márton dr., kegyesr. gimn. tanár.
Karl János dr., kegyesr. gimn. igazg., lev. tag.
Kéz Andor dr., egyetemi m. tanár, lev. tag.
Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.
Marczell György, a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, lev. tag.
Mendöl Tibor dr., egyet. m. tanár.
Németh József, ny. reáliskolai igazgató.
Papp Károlyné dr., ny. leánygimn. tanár, lev. tag.
Pécsi Albert dr., felső keresk. isk. igazg., lev. tag.
Schwalm Amadé dr., polg. isk. tanár.
vitéz Somogyi Endre vksz. ezr. a Honv. Térk. Int. parancsnoka.
Steiner Lajos dr., egy. m. tan., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, lev. tag.
Strömpl Gábor dr., egy. m. tan., Honv. Térk. Int. főtisztviselő, lev. tag.
Szakáll Zsigmond dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár.
Takács József dr., a Honv. Térkp. Int. tisztviselője.

* Az alapszabályok 43. és 46. §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

TÜKÖR

1940. MÁRCIUS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZÍNHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

Cs. Szabó László: Páris a háborúban
Móricz Virág: Erdélyi vár
vitéz Nagy Iván: Rokonaink a finnek
vitéz Hefty Frigyes: Katicabogár
Vinicius: Kórház Helsinkiben
Nagy Lajos: Az ajándék (Elbeszélés)
Kállai Ernő: Francia festmények Budapesten
Révay József: Magyar emlékek Jugoszláviában

A TÜKÖR NAPLÓJA: — Művészet — Zene — Színház — Könyvek — Fényképezés — Az asszony

Szalay Lajos rajzaival, számos fényképpel és reprodukcióval

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

nemes Suhay Imre: Az olasz haderő
Révay József: Gyarmat és művészet
Gáspár Gyula: Mátyás király szülőháza
Kolozsvári Gábor: Rovigno d'Istria
Tangl Harald: A szaglószerv jelentősége
Szövérdi Lajos: Az anatóliai földrengés
Kecső István: A nyersanyagtakarékosság
Mészáros József: Jeges halászat
Széky Pálma: Is, a breton Sodoma
Palotay István: A tüzifa útja

A tudomány műhelyéből. — A Búvár szellemi sportja

Sok fényképpel és szemléltető ábrával

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

KÖNYVTÁRA

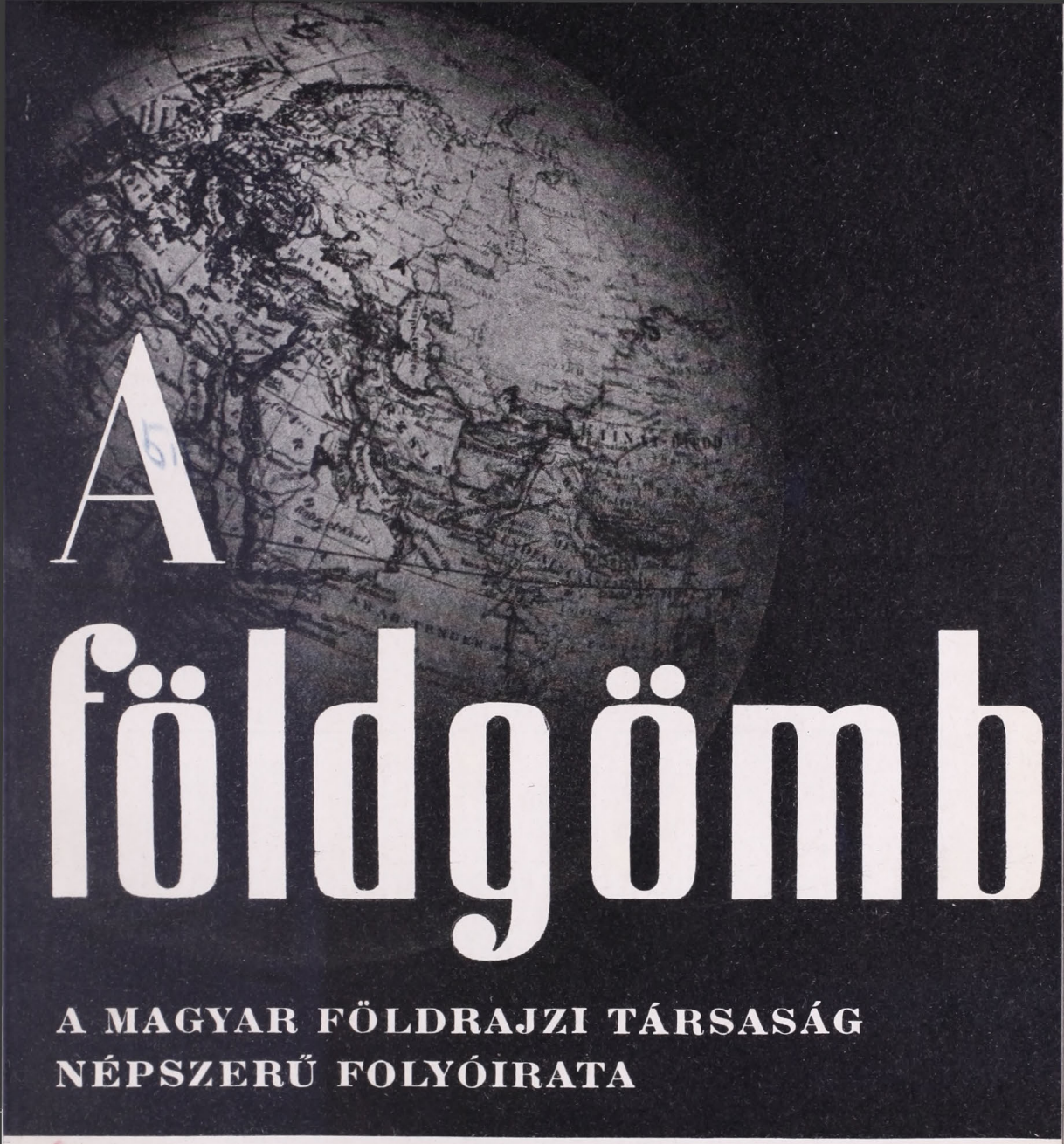

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XI. ÉVF. | 1940. ÁPRILIS | 4. SZÁM

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10.— pengő Egy-egy szám ára 1.20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Hivatalos órák minden csütörtökön délután 1—½3 óráig. — Csekkszámlánk száma 51.141

TARTALOM:

vitéz Temesy Győző dr.: Mátyás király birodalma. — *Baktay Ervin dr.:* Sven Hedin hetvenöt éves. — *Irmédi-Molnár László dr.:* Dobrudzsa. — *Szurovy Géza:* Dalmácia, a kék tenger és a fehér hegyek országa. — *Márton Béla dr.:* Az Åland szigetek. — *Pécsy-Horváth Rezső:* Finn mozaik. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

SVEN HEDIN MŰVEI

A FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSÁBAN:

Első utam Ázsiába. (Elfogyott)
Belső-Ázsia küszöbén. (Elfogyott)
Ázsia szívében. (Elfogyott)
Ázsia sivatagjain keresztül. (Elfogyott)
Transzhimalája. (Elfogyott)
Az Északi-sarktól a Déli-sarkig.
Pekingtől Moszkváig.
Ma Csung-jin menekülése. (Elfogyott)
A selyem útja.
A vándorló tó. (Sajtó alatt)

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XI. ÉVFOLYAM 1940 4. SZÁM

MÁTYÁS KIRÁLY BIRODALMA.

Írta vitéz TEMESY GYŐZŐ dr.

Mátyás 1440 február 23-án született, Kolozsváron. Ötszáz év nagy idő, a magyar nemzet eddigi életének fele, s mégis milyen közel van hozzánk Mátyás király! Csodálatos, milyen frissen megtartotta Mátyás alakját szívében a magyar nép. Az irodalom és a művészet korántsem merítette ki emberi és uralkodói nagyságát és korát. Azonban «bárki nagy embert csak a nemzet egész élete képében láthatunk igazán» — mondotta Teleki Pál gróf.

Az emberről és a királyról a Hunyadiak házi történetírója, Bonfinius adott jellemzést ; ez azóta megállotta a történelem kritikáját és így hitelesnek kell tekintenünk. Fürge, edzett, nagylelkű, dicsőségvágyó, — mondja jellemzésében Bonfinius — nem fárad, tud hideget-meleget tűrni, tud éhezni. Szeret mulatni, könnyen ígér, hirtelen haragú, elfogulatlan, nem embertelen, nem kegyetlen. Nyájas, kegyes, leereszkedő : «puszta látásától is boldognak vallották magukat». Jótékonysága bámulatos ; minden kiválóságot nagyon megbecsül. Vallásos, a hitért sokat tesz. Bölcseség, kitartás, bátorság volt benne és szerencse kísérte. Beszéde komoly, lassú, rövid, mélytartalmú. Sok nyelven tudott. Mindent mindig nyilvánosan, mindenki szemeláttára cselekedett. Ellenségeit jószívűségével győzte le, de megátalkodott ellenségeivel szemben rettenetes volt. Vakmerő katona, kitűnő hadvezér. Eddig Bonfinius. Hozzá kell tennünk, hogy Mátyás az utolsó nemzeti királyunk abban az értelemben, hogy a nagyhatalmi állású Magyarország hivatalos nyelve tisztára magyar és udvartartása is merőben magyar szellemű volt. Kegyeletes megemlékezésünk a nagy király születésének ötszázéves fordulója alkalmából egyszersmind

AKADÉMIAI KÖNYVTÁR

hódolat a nemzeti függetlenség gondolatának tökéletes megtestesítője előtt.

Mátyás szellemileg egyenes örököse a honalapító Árpádnak és Szent Istvánnak, csak életformája más : ő lovagkirály és renaissance király. Származásában atyai ágon kún, anyai ágon tősgyökeresen magyar.

A Magyar medence megszállása a honfoglalás után.

A magyarság határozottan alkalmas időben lépett az új haza földjére. A népvándorlás utolsó nagyobb hullámverése volt, mögötte nem tódultak elő újabb erős népek és törzsek. A Kárpátok medencéjét széthullott állapotban találták, nem volt itt az egész területet politikai egységbe markoló hatalom, vezérlő, uralkodó akarat. A magyarság tehát aránylag gyorsan és könnyen elfoglalta a földet. Ahhoz azonban, hogy a Kárpátok vonalától az Adriáig és az Aldunáig tartós, egységes államalakulat jöjjön létre, még más tényezők is kellettek : a települő nép államszervező képessége, helyesen ítélő földrajzi ösztöne és a honfoglaló nemzet politikai érzéke, uralkodni és kormányozni tudása. A magyarok erejét és bámulatos földrajzi érzékét dícséri, hogy kezdettől fogva a *teljes medencét* szállották meg (1. vázlat).

A Nyugathoz való csatlakozás folyamán Szent István magyar felsőbbség alatt megszervezte az itt békésen együttélő és fejlődő többnyelvű, többnemzetiségű országot ; ezt a testvéri együttmunkálkodás alapján álló rendszert nevezzük ma is «szentistváni gondolat»-nak. Középeurópai nagyhatalommá hazánk az Anjou király, Nagy Lajos alatt lett (2. vázlat). De a Nagy Lajos-féle nagyhatalmi terület nem földrajzi alapon jött létre ; ezért nem lehetett tartós. Földrajzilag négy részét kell meglátnunk. Teljes épségében hozzátartozik a birodalom középpontja, a Kárpát medence ; ez természetes földrajzi egység, szilárdan összefüggő egész. Nagy Lajos majdnem két évtizedes háborúkkal visszaszerezte és szilárdan kézben tartotta az egész dalmát tengerpartot. Ez az utolsó eset, hogy a magyar király az Adria keleti partján mint nagyhatalom lép fel és egész Dalmácia ura, beleértve a

Ragusai köztársaságot ; sőt Nagy Lajos hatalma még délebbre is eljutott. Velence a zárai békében (1358) lemondott Nagy Lajos javára az Adria egész keleti partjáról. Ekkor a nápolyi Anjouk örökösödési jogát Albániára a magyar Anjouk vették át. 1373-ban Durazzo és vidéke tényleg Nagy Lajos birtokában van. Amikor Nagy Lajos Velencét végleg legyőzte és a torinói békére kényszerítette (1381), Velence újból lemondott az Adria egész keleti partjáról, belefoglalva Durazzót. Ez az Istriától Durazzóig elnyúló adriai sáv a Nagy Lajos-féle ország második alkotórésze. A harmadik a magyar déli védelmi vonal. Ez két övből áll ; az Orbásztól az Oltig elterülő magyar bánságokból (a legfontosabbak : Ozorai, Sói, Macsói, Szörényi bánság) és a Drávától délre fekvő társországokból (Ószlavónia, Ujszlavónia a Szerémséggel és Horvátország). Ezt a honvédelmi okból külön megszervezett övet kiegészíti egy, a politikai kényszer alapján csatlakozott sáv, mely az Adriától a Fekete tengerig nyúlik. Magába foglalja Boszniát (Ráma), Szerbiát, Bolgárországot, Havasalföldet (Oláhország) és Moldvát (Besszarábiával és a kúnok földjével

Nagy Lajos birodalma.

együtt). A török a Balkánon akkoriban már olyan nagy területre és befolyásra tett szert, hogy a kis népek számára reménytelenné vált az ellenállás. Hűbérúrukká fogadták tehát azt a nagyhatalmú uralkodót, akit egyedül lehetett egyenlő hatalmú ellenfélnek hinni. Csak Nagy Lajos védhette meg őket a török szolgaságtól. Ez tisztára politikai kényszer, mint egyesülési ok és csak addig volt érvényben, amíg Magyarország nagyhatalom maradt. A Lajos halála után bekövetkezett hanyatlás idején az ok hamarosan megszünt és ez a terület széjjelhullott, a török prédája lett. A negyedik rész Lengyelország. A két ország egyesítésének oka: dinasztikus hatalmi politika, tehát földrajzilag nem indokolt tényező. Az egyesítés alapja : politikai szerződések a dinasztiák (Piastok és Anjouk), valamint az Anjouk s a lengyel nemesség és papság közt. Az Anjouk előzőleg súlyos áldozatokat hoztak e célért, amennyiben egész sereg háborút viseltek Lengyelország érdekében, főleg a litvánok és a német lovagrend ellen ; a perszonális unió létrejötte (1370) után pedig újra súlyos engedményeket kellett tenni a megtartás érdekében (nemesség tökéletes adómentessége, stb.). Az így egybefűzött birodalom kiterjedése a három tenger — Adria, Fekete, Balti tenger — között 898,500 négyzetkilométerre tehető. Ha pedig a német lovagrend birtokában levő, virtuális értékű hűbérterületet, Kelet-Poroszországot leszámítjuk, Nagy Lajos birodalmát 861,500 km²-nyinek számíthatjuk. A különféle érdekekből összekerült, de össze nem tartozó, földrajzilag sokban ellentétes országokat csupán az uralkodó személye tartotta össze ; ezért ez nem honalapítás, hanem országhalmozás és tartós államra nem vezethetett.

Egészen másként áll a dolog Mátyás birodalmával. Mátyás király birodalma legnagyobb kiterjedésében körülbelül 540,000 négyzetkilométer. Ebből 325,000 négyzetkilométer Magyarország, kereken 95,000 jut a déli nagy védelmi vonal bánságaira és 120,000 négyzetkilométerre tehető a hódított osztrák tartományok, Morvaország, Szilézia és Lusácia együttes területe (3. vázlat). Ez a föld sem mondható földrajzi egységnek és ha Magyarország *ezt* és így akarta volna meghódítani, akkor azt kellene mondanunk, hogy a magyarságot elhagyta ősi pompás földrajzi érzéke, vagy pedig azt, hogy Mátyásban nem volt meg a helyes földrajzi ítélőképesség. Azonban arról nem lehet beszélni, hogy ez a hódítás lett volna a *cél*. Nem : ez csak a *kezdet* volt. Mátyás Németországot akarta, az egész németrómai császárságot, minden tartozékával, tehát Csehországgal együtt ; ezt ennek a tájcsoportnak nyugati határáig, a Rajnáig akarta megkapni. Ebben a valóságnak megfelelő beállításban a nagy renaissance-uralkodóhoz méltó terv bontakozik ki : az Adriától az Északi, meg a Keleti tengerig és Nikápolyig terjedő, egységes, jól megszervezett nagyhatalom minden erejét összegyüjteni a másik nagyhatalom — a török — leverésére. A nagy Hunyadi János fiához méltó ez a grandiózus terv : világtörténelmi vállalkozás, politikai és katonai zsenihez méltó feladat! A kortársak sokszoros ellenzését és a késői bírálók ellenérveit is figyelembevéve, a történelem ítéleteként kell megállapítanunk : Mátyásnak abban feltétlenül igaza volt, hogy az akkor már kibontakozott, félelmes erejű és még emelkedőben lévő török nagyhatalmat csakis egy ilyen óriási birodalom jól összefogott ereje semmisíthette volna meg. Hunyadi János részletharcokat folytatott, csatákat nyert, a nagy apa nagy fia be akarta fejezni a harcot, a töröknek Európából való teljes kiszorításával. Látnivaló, hogy ennek a tervnek sincsen földrajzi indokolása, hanem politikai és művelődési jellegű, hiszen a Kelet és a Nyugat művelődésének összecsapása volt.

A Mátyás tervében szerepelt négytengerű birodalom csak az első részleteredményekig jutott el s ezért ma csak a tényleg elért birodalomról emlékezhetünk meg. A Mátyás-féle ország nagyhatalom volt, a középeurópai s keleteurópai politikában semmi sem történhetett nélküle. Magja Magyarország s lényegében három

része van : a Kárpáti medence, a déli bánságok (Jajczai, Szeberniki, Macsói, Nándorfehérvári, Szörényi bánság) és a nyugati hódítás hosszan elnyúló sávja (Krajna hercegség, Karinthia őrgrófság, Stájer hercegség, Alsó Ausztria, Morva őrgrófság, Szilézia hercegség, Lusácia — Lausitz — őrgrófság). Az olmützi béke (1478) és Bécs bevétele után (1485) volt ez Magyarország nyugati hódítása. A déli sáv indokolt, de a nyugati csonka : a Triest—Frankfurt a. d. Oder légvonal 750 km hosszú, míg a hódítás átlagos szélessége csak 150—160 kilométer.

A déli vonal összefüggő, erős, megbonthatatlan védelmi öv. Dalmácia már végleg Velencéé, azonban a magyar-horvát tengerpart (a Bakar—Zengg vonal)

Mátyás király birodalma.

Mátyásé, sőt az akkori Horvátország egészen Spalato vidékéig nyúlik, Klissza is benne van még. Bosznia fogalma nem azonos az Osztrák-Magyar monarchia Bosznia Hercegovinájával. Az északi rész, az Orbász folyó torkolatvidéke Orbász várával együtt Szlavóniához és ezzel közvetlenül Magyarországhoz tartozik. Az akkori Szlavóniának Zágráb a főhelye, a Szerémség pedig még nem mondható politikai fogalomnak, csak a Duna—Száva közének földrajzi táját jelöli. Bosznia maga nem tartozik össze Hercegovinával, hanem változó területű fogalom. Amit mi Hercegovinának nevezünk, az a középkorban hol Bosznia, hol Ráma volt ; de ne gondoljunk pontosan elhatárolt területre. A török hódítás előtt az Orbász (szlávosan Vrbas)

folyó *egész völgye* Magyarországé és Bosznia a Narenta völgyét, valamint a Drina forrásvidékét jelenti. Mátyás alatt azonban már az Orbász felső völgye és a Boszna egész völgye jelenti Boszniát, egészen a Drina vonaláig.

A Drinán túl kelet felé következik a Macsói bánság, ez a későbbi és mai Macsva. Főhelye és katonai középpontja Szabács: eredetileg Nándorfehérvár ellensúlyozására épült török végvár, Mátyás 1476-ban személyesen foglalta el. A Drina és a Morava alsó folyásai között találjuk a Nándorfehérvári bánságot, Nándorfehérvár fővárossal, míg a Morava—Duna zug védővára Szendrő. Ezen a területen látszik legvilágosabban, hogy a pillanatnyi hatalmi helyzet állapítja meg a határokat és nem a földrajzi adottságok. A Morava völgye földrajzilag az Alföld tartozéka. Azonos felépítésű síkság, éppen csak a Duna választja el. Az Alföldnek ezt az elsőrendű, természetes vonzásterületét a török Zsigmond idejében Galambóc elfoglalásával kettévágta. A Morava és az Alduna közé eső terület (Észak-Szerbia) Galambóccal török kézre került és így a magyar védő bánságok sora itt megszakadt. Az Alduna és az Olt közé eső Szörényi bánság nem volt szilárdan Mátyás kezében és így megszűnt védelmi vonal lenni. Itt találjuk Mátyás ellenfeleinek és ellenségeinek ellenvetésében a komoly magot. A Magyar medence délfelé nyitott, a terület nyugodt birtoklásához a Morava medencét kellene bírni egészen a vízválasztóig. A jól őrzött bánságok sora a lökhárító vonal; ebbe elkerülhetetlenül beletartozik a *régi* Macsói, Barancsi és Kucsói bánságok teljes területe, benne jól felszerelt és korszerűen kiképzett katonasággal megrakott várakkal; enélkül Magyarország nem mondható védettnek akkora nagyhatalommal szemben, mint amilyen a török. Erre kellene tehát a magyarság hadierejét fordítani. Ez az ellenvetés tökéletesen helytálló; jól tudta ezt Mátyás is. Uralma elején ismételten mondta, a rendek előtt világosan többször kijelentette és még 1489-ben is írja: «Minden időben hőn óhajtottam, hogy a törökök ellen az *egyetemes hadjárat* létrejöjjön.» Egyetemes hadjáraton döntő, a törököt feltétlenül megsemmisítő hadjáratot ért — a maga vezetése alatt. Abban pedig Mátyásnak volt igaza, hogy a többi uralkodó nem érezte, nem ismerte közvetlenül a török veszedelmet. Ha az ország pillanatnyi védelme szempontjából nézzük a dolgot, úgy talán még lehet Mátyás ellen állást foglalni, ha azonban a jövőtépítő, nagy áttekintésű, renaissance szellemű Mátyást megismerjük, hinnünk kell abban, amiben ő hitt: hogy ő hamarabb egybefogja Csehországon át a Német birodalmat, mintsem a török túlhatalomra tudna szert tenni és döntő támadását megindítani. Erre pedig a körülmények kedvezők voltak, a pápa is segítette: a III. Frigyes után való öröklés is lehetségesnek látszott.

A déli végek a Mátyás-féle nagyhatalomnak természetes tartozékai voltak. A nyugati tartománysor (amelyek közül Karinthiát és Krajnát sohasem birtokolta szilárdan) jórészben kétségtelenül a germán főbirodalom tartozéka. De nem egészében. A Bécsi medence és a Morvaföld könnyebben lehetett volna a magyar birodalom része. A politikai földrajz törvénye azt tanítja, hogy csak a nagyobb síkság vagy medence képes nagy tömegeket eltartani; ez a sűrűlakosságú medence pedig hivatott arra, hogy a körülötte emelkedő hegyvidékek vezetője legyen, azokra műveltségét kisugározza és azoknak gyérebb lakosságát államilag egybefűzze. A nagy Magyar medence mellett elenyészik a Bécsi medence. A Dunavölgy Melkig és a Morava-Thaya völgy birtoklása természetes és így tartós állapot lehet; politikai hatalom kérdése volt a multban, azé a jövőben is. A X. században hazánk határa valóban Melknél volt, miként a hídfelirat is a legújabb időkig hirdette. A katolikus morva és sziléziai rendek elismerték és megválasztották Mátyást, de az akkor már huszita Csehországban Podjebrád György éppen olyan teljhatalmú

királyságot alapít, mint ő itthon. A Cseh medence már túl van a Magyar medence vonzásterületén. A Habsburgok gyöngék. III. Frigyes alakoskodással, taktikázással és főként szívóssággal pótolja a hadierő hiányát. De a birodalmi választói méltóság, amellyel Mátyás lépcsőt akart szerezni a császári trónra, Csehország birtokához van kötve és III. Frigyes 53 évig uralkodik! Hosszabb ideig, mint ameddig Mátyás él! Így meg kellett elégedni a hódított államtorzóval. Akkora földrajzi energiája a Magyar medencének nincs, hogy tartósan uralma alatt tarthatná a Szudétákon és az Óriáshegységen túl fekvő, Berlin alá nyúló Sziléziát, meg Lausitzot, a Német alföld természetes tartozékait.

Korszerű földrajzi alapon vizsgálva tehát Mátyás országait, egy rendkívüli tehetségű és páratlan akaraterejű uralkodó alakja bontakozik ki az eseményekből. Amit végeredményben akart, abban földrajzilag sincs semmi hiba ; hiszen Magyarország lakossága akkoriban annyi volt, mint Angliáé, négymillió léleknél több és a nemzet egységét mutatja, hogy a *lakosság 85%-a magyar volt.* A százalék előbb még magasabb volt, a XV. században a török elől befogadott déli szlávok és oláhok rontották. Ezzel a jól gondozott, anyagi erejében felemelt és műveltségében megerősített, önbizalmában keménnyé edzett néppel akarta Mátyás elérni nagy céljait. A magyar nemzet megérezte és máig őrzi hitében, hogy amit Mátyás akart, az nem dinasztikus, nem egyéni érdek, hanem tősgyökeresen *magyar nemzeti* volt és ezért azonosította magát vele ; ezért mondhatjuk, hogy nőttön-nő Mátyás dicsősége a századok folyamán.

SVEN HEDIN HETVENÖT ÉVES.

Írta BAKTAY ERVIN dr.

Sven Anders Hedin 1865 február 19-én született Stockholmban, a közelmultban töltötte be életének hetvenötödik évét. A háromnegyed évszázados forduló minden életben ünnepi alkalom, de még inkább az, amikor olyan jelentékeny és eredményes élet ünnepe, mint amilyen Sven Hediné.

Neve világszerte ismert és becsült, tetteivel írta be a tudományos felfedezések történetébe. Kevés fölfedező utazó munkássága vált annyira közismertté, mint az övé. De nekünk magyaroknak külön okunk is van rá, hogy életművét értékeljük : először azért, mert legfontosabb kutatásainak területén, vagy ennek peremvidékein egész sora működött a jeles magyar felfedezőknek — Lóczy, Cholnoky, Prinz és Stein Aurél, hogy csak a legkiemelkedőbbeket említsük ; — másodszor azért, mert Hedin néhány fontos felfedezése közvetlenül kapcsolódott két nagy magyar kutató, Lóczy és Stein munkásságával.

Hedin igen fiatalon kezdte utazásait. 1885-ben, alig huszonegyéves korában a Kaukázusba került, bár ennek az útjának nem volt tudományos célja. De ösztönösen megérezte hivatását és 1886-ban — aránylag csekély pénzzel a zsebében — nekivágott Perzsiának. Ez is inkább még csak kalandos, romantikus ifjonti vállalkozás volt, semmint tudományos kutatás. Bebarangolta az Elbursz hegységet, aztán Tehránba, innen Eszfahánba, majd Sirázba jutott. Magányosan utazott, de ahol tehette, karavánokhoz csatlakozott. Így érte el lóháton a Perzsa öböl partját. Innen visszafelé még kalandosabb utat tett meg, utazó kalmárok társaságában, regényes viszontagságok közepette. Tudományos értéke ennek az útnak nem volt, de Hedinben felébresztette elhivatottságának tudatát és alkalmat adott arra hogy legkiválóbb személyes tulajdonságai érvényesüljenek : rettent-

hetetlen bátorság, könnyűvérű vállalkozókedv, szívós kitartás, egészséges és derűs kedély a bajban is, nyiltszemű megfigyelőképesség voltak ezek. És ez az első kalandozás arra is jó volt, hogy a fiatal Hedin belássa : ha komoly eredményeket akar elérni, akkor még igen sokat kell tanulnia! Hazatérve hozzá is látott a tanulmányokhoz ; Stockholmban, Upsalában, aztán Berlinben és Halleben látogatta az egyetemeket. Nyughatatlan vére nem engedte, hogy hosszú éveket szenteljen a tanulmányoknak, s ezért készültségében még hézagok maradtak, de mindenesetre szerzett olyan alapot, amelyre később éles megfigyeléseit és gyakorta ösztönös fölismeréseit felépíthette.

1890-ben mint svéd követségi tisztviselőt látjuk viszont megint csak Perzsiában. Minden szabad idejét utazásokra fordítja : újra az Elburszban kóborol, megmássza a legmagasabb csúcsot, a Demavendet és megközelítő pontossággal magasságmérést is eszközöl ezen. De közben mindjobban megérlelődik benne a vágy és a terv, hogy Közép-Ázsiába jusson, arra a sivatagos vidékre, mely később az ő igazi kutatóterületét fogja jelenteni. Hazatér Svédországba és nekilát, hogy előteremtse a nagy úthoz szükséges anyagi alapot. Hála megnyerő és szuggesztív egyéniségének, ez várakozáson felül sikerül és 1893-ban elindulhat első nagyszabású és komoly útjára.

Oroszországon keresztül igyekszik a Pamir felé és eljut Kásgarba. Nagy utakat tesz meg a Pamiron, tanulmányozza a 7000 méteres Musztágh Atát, topográfiai felvételeket készít, aztán karaván jával nekivág a Keletturkisztáni medencének, végigjárja a Tarim folyó vonalát, eléri a Lop Nor tavat, közben fölfedezi a később oly nagy jelentőségűnek bizonyult régi romhelyek egyikét és különösen a Lop Nor vándorlásának régóta kísértő kérdéséhez szolgál becses adalékokkal, bár a problémát nem tudja megoldani. A Kerija-Darja vidékén kevés híján elpusztul : karaván jának kifogy a vízkészlete, embereinek és állatainak

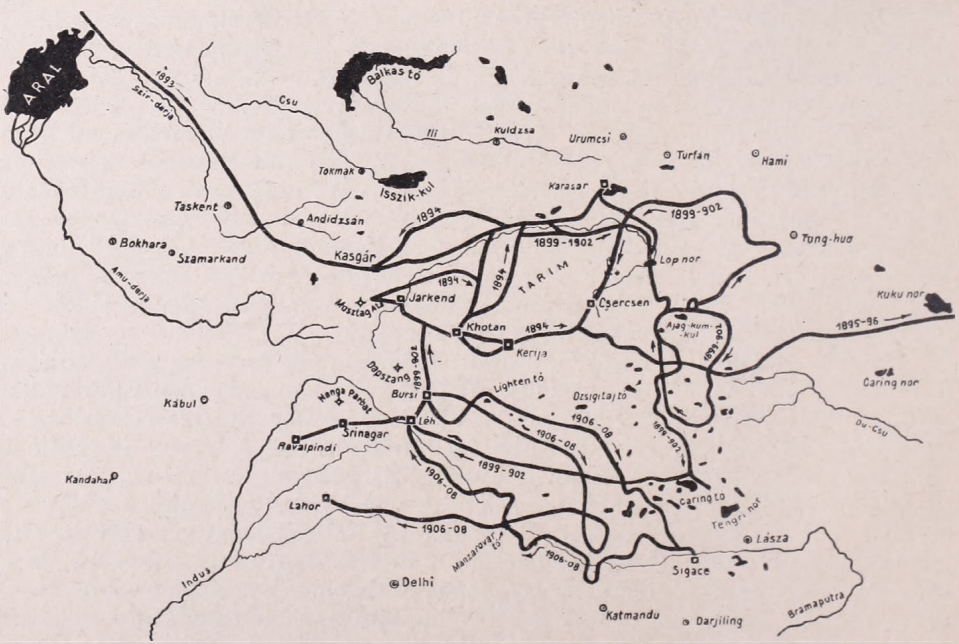

Sven Hedin K. Turkesztánban és Tibetben megtett első nagy felfedezőútjainak vázlata.

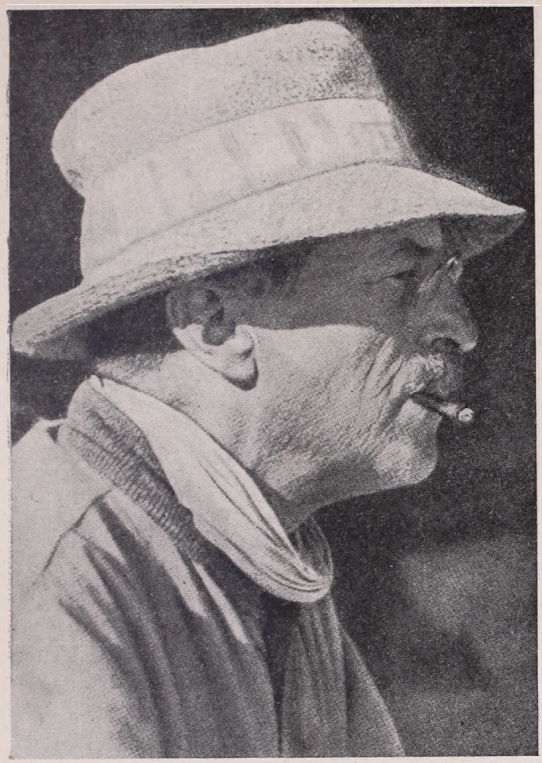

Sven Hedin.

legnagyobbrésze szomjan vész el a homoksivatagban, ő maga pár emberével csakugyan az utolsó percben talál vizet és megmenekül.* Kiegészíti felszerelését és Tibet északi határa mentén Kínába megy, majd innen a Góbi sivatagon s a mongol pusztákon keresztül eléri Irkutszkot Szibiriában és Omszkon át hazajut.

Ez az első út világszerte Hedinre terelte a tudományos érdeklődést. Tapasztalatai és megfigyelései igen tanulságosak voltak, hiszen bebizonyították, hogy a Takla-Makán gyilkos sivatagain kellőképpen fölszerelt karavánnal baj nélkül át lehet kelni. A romhelyekről hozott hír is nagyjelentőségű volt és később arra vezetett, hogy Stein Aurél végigjárja az egykori «Selyemút» homokbatemetett városromjait és feltárja ezeknek művelődéstörténeti szempontból páratlan fontosságú leleteit. Hedin útleírása egy csapásra népszerűvé tette a svéd felfedezőt. Ezt útjának eredményein felül főleg sokoldalú tehetségeinek köszönhette: Hedin pompás tollú író és nagyon ügyes rajzoló művész. Leírásai mindig az élmény erejével hatnak és magukkal ragadják az olvasót. Ez is kiemeli őt a kutatók átlagából, mert sajnos, nem egy kiváló felfedezőből vagy tudósból hiányzik a képesség, hogy tapasztalatait és élményeit irodalmi formában tudja közölni.

1899-ben Hedin ismét útrakél Közép-Ázsiába. Most csónakkal járja végig a Tarim folyót és térképezi útvonalát, tisztázva a folyó torkolati elágazásainak kérdését. Ezúttal behatóbban tanulmányozza a Lop Nort is, sok újabb becses adalékot szolgáltatva, de téves magyarázatot fűz a tó vándorlásainak jelenségéhez. Ezt a problémát utóbb Stein Aurélnak sikerült megoldania, amikor fölfedezte a Lop Nor keleti végénél elterülő sós pusztaságot. Hedin ezen a második nagy útján kétízben is behatolt Tibetbe. A Keletturkisztáni medencében elviselhetetlenül forró nyarakat használta föl, hogy 1900-ban és 1901-ben a tibeti magas hegyvidék felé irányítsa expedícióit. Az első tibeti út nem vitte mélyen a titokzatos országba, karaván jának felszerelése elégtelennek bizonyult. De a következő évben már a szerzett tapasztalatokkal gazdagodva vág neki Tibetnek. Átkelve a Kuen-Lün hegyláncán, Lhásza felé indul. Tisztában van az elzárkózott országban útját álló akadályokkal, ezért hátrahagyja karaván ját és három buddhista

* Ennek a kalandnak leírását lásd «A Földgömb» 1934. évfolyamának 229. oldalán.

emberével, magát mongol birkapásztornak álcázva, kis nyájat terelgetve próbálja megközelíteni a Dalai Láma «tilos városát». De a tibetiek éberségét nem játszhatja ki: felismerik benne az európait és fegyveres kísérettel visszaviszik karavánjához. Szigorúan kiutasítják, de bántalom nem éri.

S ezzel Hedin eloszlatja az odáig lábrakapott mendemondákat Tibet elzárkózásáról, hiszen a hazudozó Landor elárasztotta a világot «szenzációs» leírásaival, hogyan kínozzák vagy ölik meg a tibetiek a merész európait, aki behatol területükre. Hedin nyilván másképpen lépett fel és értett hozzá, hogy megnyerő modorával előnyös hatást tegyen a tibetiekre. Pedig most és később is ugyancsak visszaélt a türelmükkel! Mert alighogy otthagyta a fegyveres kíséret, megint csak visszafordult és más úton próbált benyomulni a Tibeti fennsíkra. Eljutott a Szelling tóig, de itt megint csak rajtakapták. Most sem történt bántódása, sőt még bejárhatta és tanulmányozhatta a tavat is, mielőtt a tibeti fegyveresek újra a határig «toloncolták» volna. Most azonban tényleg egészen a határig kísérték, még pedig az indiai határszélhez. Hedin egyelőre megelégedett eredményeivel és Indián keresztül hazatért. Második nagy útjának tapasztalatait feldolgozta és újabb könyvei még szélesebb körben gyarapították népszerűségét.

Jelentős volt, hogy első tibeti útjain megközelítette azt a hegységet, amely a Tibeti fennsíkot nagyjából nyugat-keleti irányban szeli át, párhuzamosan a messzebb délen húzódó Himálajával. Erről a belső hegységről a földrajztudománynak akkoriban még nem volt semminő biztos tudomása. Majd látni fogjuk, hogy Hedin később tényleg fölfedezte ezt a hegyláncot, mint ahogy általában igen nagy fehér foltokat törölt le a térképről Közép-Ázsiában.

1905-ben Hedin újabb útra indult s ezt első kalandozásainak színhelyén, Perzsiában kezdte. A középázsiaiakkal rokon jellegű perzsa sivatagokat akarta tanulmányozni. Trabzonból indult el karavánjával és Tebrizen, Tehránon át érte el a Dest-i-Kevir sivatag szegélyét 1906 elején. Nem volt gyerekjáték átkelni ezen a veszedelmes pusztaságon, amelynek neve azóta földrajzi fogalommá vált, mert a «keviresedés» szakkifejezésével jelölik a lefolyástalan medencékben lassú feltöltődéssel keletkezett sós sivatagok létrejöttének folyamatát. A Dest-i-Kevir tulajdonképpen feneketlen dágvány, nedvességgel átitatott homokiszaptömeg, amelynek csak a felszínét takarja a többé-kevésbbé vastag, keményre szikkadt és összevissza repedezett, sós felszíni réteg. Ha eső zúdul erre a tájra, a vékony kéreg is átázik és könnyen megeshet, hogy a vakmerő vándor tevéstől belesüpped, eltűnik a posványban. Hedin kétszer is keresztülvágott a Keviren karavánjával, majd Délkelet-Perzsián át, csaknem ismeretlen tájakat tanulmányozva, elérte Belucsisztánt és Indiát. Rengeteg veszéllyel kellett szembeszállania ezen a hosszú úton, de világosságot derített a Kevir kérdésére és az ezzel kapcsolatos problémákra.

Pedig ez az út csak előjátéka volt nagyszerű tibeti expedíciójának. Azért ment Indiába, mert ezuttal Kasmiron és Ladákhon át szerette volna megközelíteni Tibetet. A britindiai kormányzat ugyan Lhásza megszállása után (1905) megállapodást kötött Tibettel, hogy India felől nem engednek idegeneket behatolni oda, de Hedin úgy tett, mintha nem Tibetbe, hanem a Karakórum felé készülne. Expedícióját a kasmiri Ganderbalban szerelte fel, azon a nevezetes táborhelyen, ahonnan Stein Aurél is nem egyszer indult el nagy középázsiai útjaira. (1928-ban magam is Ganderbalban szereltem fel szerény kis karavánomat s onnan indultam el nyugattibeti utamra; a híres táborozótérségen és utam első szakaszán, egészen Lehig, sokszor kellett gondolnom Hedinre és Steinre, akik előttem ezen az ösvényen jártak.)

Hedin csakugyan felment a Karakórumig, de ott szépen sarkon fordult és délnek tartva, tibeti területre hatolt. Megint Lhásza felé igyekezett ; átkelt a már annakidején látott magas hegységen és elérte Sigatszét, amely Lhásza után Tibet legnagyobb jelentőségű városa. Itt székel a Tasi Láma, Tibet második legtekintélyesebb pap-fejedelme, a híres Tasi Lhumpo kolostorban. Jellemző Hedinre, hogy sikerült megnyernie a hatalmas főláma barátságát. De Tibet akkor még kínai fennhatóság alá tartozott s a kínai ambánok — helytartósági tisztviselők — rossz szemmel nézték az európai idegent. Ezek a kínai urak még erélyesebben ragaszkodtak Tibet elzárkózásához, mint maga a Tasi Láma. Ez utóbbi jóindulatának köszönhette Hedin, hogy legalább alaposan megismerhette Sigatszét és a nevezetes kolostort, meg a tibeti életet, mielőtt a kínai helytartó parancsára vissza nem kísérték a határ felé. De Hedin nem ijedt meg : most is, mihelyt a kíséret faképnél hagyta a határon, visszafordult, ismét délnek tartott, átkelt a hegyláncon és a Szanpo folyó felé haladt. Most mélyen behatolhatott Tibet délnyugati vidékére s elérte a Kailász hegy alatt elterülő kettős tavat, a Mánaszaróvart és a Rakasztalt. Megállapította, hogy a Kailász hegytömbje fontos vízválasztó, itt ered északon az Indus, északnyugat felé a Szatledzs, délkeletre a Szanpo, mely hosszú útjának utolsó harmadát Brahmaputra néven Indiában teszi meg, s nem messze a Kailásztól délen fakad a Gangesz forrása is. Ezután Hedin a már többször említett ismeretlen hegylánc kutatására vetette magát, többször átkelt rajta délről északnak, majd visszafelé, mindig más és más helyen, ismételten visszatérve a Kailász környékére és a Szanpóhoz. Ezeket az útjait általában álruhában, beszennyezett arccal, sokszor csak néhány emberének kíséretében tette meg, hogy elkerülje a tibetiek figyelmét ; képzelhetjük, mennyi nélkülözés és veszedelem járt ezzel. Végül mégis csak elcsípték, de most sem bántották, csak éppen igen szigorú fenyegetések kíséretében végleg kiutasították. Hedin a Szatledzs folyó völgyében érte el Indiát és három évig tartó viszontagságos utazás végén, 1908-ban visszatért Európába.

Ezeken az utakon végleg fölismerte, hogy valóban összefüggő, nagy hegylánc vonul végig Tibeten, a Himálajától északra s ezzel párhuzamosan. S e fölfedezésével igazolta a nagy magyar geográfusnak, Lóczynak lángelméjű éleslátását : ugyanis Lóczy másfél évtizeddel azelőtt, a Széchenyi-féle expedícióval Kína és Tibet határvidékén járva, tisztán elméleti-tudományos következtetések útján arra a meggyőződésre jutott, hogy a kérdéses tájon összefüggő hegyláncnak kell húzódnia! Lóczy annyira bizonyos volt ebben, hogy a hegyláncot vázlatosan rá is rajzolta térképére és Transzhimálajának nevezte

Tábortűz mellett.

el. Hedin aztán tényleg megtalálta a hegyláncot és igazolta a magyar tudós feltevését. A hegylánc elnevezése körül később vita támadt és az angol földrajzi társaság Lóczyt kérte fel döntésre ; el is fogadták ítéletét s azóta minden térképen ott van a Transzhimálaja felírás, mellette pedig zárjelben a másik név : «Hedin hegység», a fölfedező tiszteletére.

De az angolok nemsokára kihúzták Hedin nevét Tibet térképéről. Mert a svéd utazó, akit a világháború kitörése Európában ért, nyiltan a központi hatalmak barátjának mutatkozott, amiért az angolok és szövetségeseik igen megnehezteltek reá. Hedin a háború alatt és után több tanulmányutat tett Oroszországban és nagy tekintélyével igen sokat lendített a német, magyar és osztrák hadifoglyok helyzetén.

De újabb könyvei és Európa-szerte tartott előadásai még a világháború előtt rendkívüli mértékben gyarapították Hedin hírnevét és népszerűségét. A világháború s az ezt követő zűrzavaros idők megakadályozták, hogy újabb vállalkozásokkal foglalkozzék, de 1923-ban földkörüli utat tett és 1927-ben ismét nagy expedíció élére állott. Ez az expedíció, mely Kína nyugati határvidékén és Mongóliában kutatott, egészen újszerű volt, amennyiben ezuttal először vettek részt a munkában ázsiai tudósok is. Kínai régészek és geográfusok mellett más, európai nemzetek tudósai is közreműködtek, Hedin valóságos nemzetközi tudományos vezérkar élén irányította a munkálatokat. Az expedíció több csoportra oszlott és így egységes vezetéssel egyidejűleg több feladattal birkózhatott meg, igen jelentékeny eredményekkel. Hedin maga 1930-ban hazatért, de az expedíciónak néhány csoportja tovább folytatta a kutatást, a svéd felfedező pedig hazulról is kezében tartotta az irányítást.

Hedin legutóbb a nankingi kínai kormány megbízásából utazott át Kelet-Turkisztánon ; az volt a feladata, hogy megfelelő útvonalat tűzzön ki a sivatagon keresztül, mert a kínaiak állandó jellegű gépkocsiösszeköttetést akartak létesíteni. A Takla-Makán puszta térségein hatalmas teherautók jelentek meg és zakatolva törtek előre a homokbuckák közt, ahol azelőtt legföljebb csak teveháton kelt át a ritka vándor. Hedin ezen az útján Ma-Csung-Jin kínai lázadóvezér fogságába jutott, de lenyűgöző fellépésével kivágta magát a bajból. Autóival aztán lement egészen a Lop Norig, ismét behatóan tanulmányozta a Tarim medencét és újra végigjárta a folyót.

A fontos és nagyjelentőségű felfedezőutak azonban aligha értek még véget Hedin életében. Hiszen — akárcsak nagy kortársa, Stein Aurél— töretlen életerőnek és tevékeny munkakedvnek örvend. Amikor öt évvel ezelőtt nálunk járt, az előadódobogón megjelenő erőteljes férfit senkise tartotta volna ötven-ötvenöt évesnél idősebbnek. Nyughatatlan vére bizonyára újabb vállalkozásokra fogja még sarkallni. Cholnoky professzor feljegyezte azt a meghitt beszélgetést, amelyet évekkel ezelőtt baráti körben folytatott Hedinnel, aki különben is őszinte barátja a magyaroknak. Hedin megvallotta, hogy ha majd elérkezik az elkerülhetetlen vég, azt szeretné, ha ott érné a halál valahol a középázsiai pusztaságban, munkája közben. Aki valaha megismerte a messzeségek hívását, a távoli, nemes célokért folytatott küzdelem sajátos mámorát, az megértheti Sven Hedin szíve vágyát. S azért az ünnepi évfordulóra mi sem kívánhatunk többet és jobbat, mint azt, hogy Isten teljesítse Sven Hedin óhajtását és sok-sok tevékeny, eredményes esztendő multán ott érje el a vég, ahol annyi felfedezéssel gyarapította az ember tudást!

DOBRUDZSA.

Írta IRMÉDI-MOLNÁR LÁSZLÓ dr.

Hatalmas törés szabja meg a Duna egyenes folyását Vidintől keletre. A sok helyütt majdnem egy kilométer széles víziút balpartja alacsony, mocsaras vidék. Havasalföld lapos síkja ez, amint nekiütközik Dunabulgária hirtelen kiemelkedő, 100—200 m magas, meredek, lösszel borított krétakori táblájának. Ez az egyenes törésirány Szvisztovnál ívben kissé északkeletre hajolva egészen a Fekete tengerig, Constanţáig húzódik. A Duna azután útját Cernavodánál északi irányban folytatja a Pruth törésvonalában egészen Galaţi-ig, ahol az előbbire merőleges süllyedésben keletnek fordul és hatalmas deltával torkol a Fekete tengerbe.

Turtucaiánál a Duna már Bolgár Dobrudzsa partjai alatt fut és ha innen délkelet felé a Balcici öbölhöz egyenest húzunk, akkor körülbelül meghatároztuk tárgyalandó területünket. Azt Turtucaiától számítva Ny.-on és É.-on a Duna, K.-en a Fekete tenger és D.-en a Deli Orman lábánál mesterséges vonal határolja. Dobrudzsát a Cernavoda—Constanţa süllyedés két részre bontja: Észak- és Dél-Dobrudzsára. Mindkét irányban lassú emelkedéssel magasodik, mígnem északon és délen is eléri a 400 m-t is.

A jobbpart meredeken, jelentékeny magasságban kíséri a hatalmas Duna vizét, balpartján viszont széles, néhol 10—20 km-es ártér övezi. Szerteágazása tulajdonképpen már Silistránál kezdődik, ezért hozza létre a két Balta szigetet (Balta de jos és Balta de sus). Magas vízálláskor a Duna teljesen elönti őket, ilyenkor hatalmas tengerré változik Dobrudzsa magas partjai alatt a tájék. Különösen a Hirsova—Braila közötti Dunaág (Balta de jos) nagyon elvadult. Itt a folyó két ágra szakad, a brailaira és a macinira. A hajózás a brailai ágon bonyolódik le.

A macini szirtnél hatalmas kanyarulattal fordul a Duna határozott K.-i irányba. A kanyarulatban összeszűkül az ártér és a lösszel borított terraszokon épült Románia három fontos kikötővárosa: Braila, Galaţi és Reni. Brailánál a főágak egyesülnek és csak Tulceánál ágaznak ismét szét. Valamikor itt ömlött a Duna a nyilt tengerbe és innen kezdve építette fel a Szeret, Pruth meg a többi folyók segítségével deltáját. Ma már sok kilométerrel keletebbre került a delta. Az északi partokat hatalmas, elgátolt limánok kísérik. A Duna Tulcea felett ágazik háromfelé; az északi a Kilia-, a középső a Sulina- és a déli a Szt. György-ág. A Sulina a legkevesebb vizű, hajózásra mégis ezt választották. A párizsi 1856 évi béke nemzetközi bizottságra bízta a delta sorsának intézését. A bizottság 1938-tól, Ausztriának a Német birodalomhoz való csatlakozásától Budapestet választotta állomáshelyének Bécs helyett. Megépítették Sulina kikötőjét és roppant kőgátakkal biztosították az eliszapolódás ellen. Az ókorban, mint Plinius említi, négy ága volt a Dunának. A negyedik a Razelm tóba ömlő Dunaveci ág volt. Ez ma is használatban van, mert hajózhatóvá tették a Reg. Carol I. csatornával.

Amint már említettük, a Cernavoda—constanţai vagy karasui vályu Dobrudzsát két részre osztja, Észak- és Dél-Dobrudzsára. Az utóbbin a kréta és harmadkori rétegek vízszintesen feküsznek. Magas kiemelkedések nem zavarják. Fátlan, kissé hullámos, sík vidék, bokrot is alig lát az ember. Ha valahol fák tűnnek fel, bizonyosra vehetjük, hogy alattuk házcsoport, község lapul. Vastag lösztakarója kitűnő termőföld, de roppant nagyfokú vízszegénysége a

belterjesebb gazdálkodást nem engedi meg. A lösztakaró a Cernavoda—Constanţa volnaltól délre igen vastag. Szélviharkor, amikor az északi irányú «krivécul» süvölt, hatalmas sárgás porfelhők rohannak végig a fennsíkon, esős időben viszont nagy mocsárrá változik a vidék. Igaz, hogy csak rövid időre. A lösztakaró délnek mindinkább elvékonyodik, majd a Deli Orman lapályán a Balkán felé lassan meg is szűnik. Csak itt-ott marad belőle egy-egy folt.

Dél-Dobrudzsa átlag 100—200 m magas fennsík és lassan lejt É. felé és a karasui árokban meg a tengerparton 100 m alá kerül.

A karasui mélyedéstől kezdődik Észak-Dobrudzsa, a dobrudzsai táblás tönk. Három részre oszlik : 1. az összetört, zavart rétegű Măcin-vidék ; 2. a triasz mészkővonulat ; 3. Babadagh vidéke.

1. A ki-kibukkanó rétegfejek a délitől egészen különböző tájképet hoznak létre. Ez a kristályos palákból és gránitból álló hegyvidék a 456 m-es Măcin csúcsában, a Piscul Inalt-ban éri el legkiemelkedőbb pontját.

2 Keletnek az alaphegység előtt triasz mész húzódik, majd lassan eltűnik a lösz alatt. Tulceától keletre itt-ott felbukkan és változatos, noha nem magas dombsorokat alkot. Alacsony (50 m) képviselői aránylag messze elhúzódnak keletnek és a Carol csatornának is meg kell kerülnie a Szt. György-ágból a Razelm tóba vezető útján.

3 Babadagh hullámos dombvidékének krétakori kőzetei már zavartalanul fekszenek. A dombvidék déli szélén Tasaulig zöldszínű kristályos palák húzódnak.

A szerkezetnek megfelelően Észak- és Dél-Dobrudzsa vízrajzi viszonyai is eltérőek.

É.-Dobrudzsa magasabb kiemelkedéseinek köszönheti, hogy több a lecsapódás, összetöredezettsége tagoltabbá teszi, ezért több a forrás és a patak. A vizek nagyobb része azonban eltűnik a lösztakaró alatt. Délebbre mindig kevesebb lesz a víz. A patakok legnagyobb részt K.-nek folynak és limánokba torkollnak. Délen nyaranta a patakokban alig van víz, a mederben csak tócsák csillognak. Különösen jellemző ez a Tasaulba futó Casamceára.

Dél-Dobrudzsa már egészen vízszegény. A Deli Ormanról északnak lefutó tekintélyes völgyek csaknem teljesen szárazak, üresek. Igen mély völgyek ezek, nagy kanyarokkal ; sok helyütt a lösz teljesen át van vágva és a völgyfenékben a jura alapkőzet darabjai bukkannak elő. A vizek a löszön és a mészkövön át mélyen beszivárognak a talajba. Mivel a talajvíz elég mélyen búvik meg, a források is gyérek. Ezeknek a patakoknak, mint pl. az Oltina, Canaghiu stb. állandó vizük csak a Dunába való torkolatuknál van.

Nagy esőzésekkor az aszókon néha 1—2 méter mélységű víztömegek is lefutnak hihetetlen rövid idő, egy-két óra alatt. A nagy, kanyargós völgyek keletkezését ez a jelenség magyarázza meg.

Települések ezen a vidéken a völgyek magasabb széleit keresik ki, leggyakrabban ott, ahol az állandó vizet el lehetett érni. 60—80 m mélységű kutak biztosítják a helységek vízellátását. A leszivárgott víz a törések mentén a Duna völgyében és a tenger partján buggyan ki.

A mai bulgár határtól, Ecrene-től kezdve a tengert 100—200 m magas part övezi, északnak ez fokozatosan alacsonyodik. Hatalmas vízmosások nyitnak utat a fennsíkról a tenger felé. A települések leggyakrabban a fennsík tetején ülnek, a parton csak a kikötők épületei sorakoznak. (Balcic, Cavarna stb.) Caliacránál meredek szirt nyúlik a tengerbe. Ezzel zárul a Balcic öböl. A bulgárok szép világítótoronnyal látták el még 1910 körül. Caliacrától É.-ra a part jellege megváltozik, 20—25 m magasságra csökken. Constanţánál egy kb. 30 m-es horogszerű

nyúlvány ugrik előre K. felé 2—2·5 km-nyire. Ezen épült fel a város, a görögök Tomeusa, a rómaiak Tomi-ja, Ovidius száműzetéshelye. A törökök Küsztendzsének nevezték és idők folyamán valószínűleg egy Constantinusról elnevezett elővárosáról kapta nevét.

Constanţától a part mindinkább veszít magasságából és meredekségéből. Kisebb-nagyobb tavak, limánok szaggatják a partvonalat. A Siut tónál fekszik

Kanara (ma : Ovidiu). A település előtti tó kis szigetén lakott a nép hite szerint Ovidius, akit Augustus császár száműzött ide.

A partot erre már fínom homok borítja, a föveny kitűnő és fürdőhelynek igen alkalmas. Mamaia Románia legkedveltebb tengeri fürdője. A tavakat homokdünék zárják el. A homokos part Midia fokánál megszűnik ; a szárazföldet jura mészkő szegélyezi. A Duna hordalékát délre szállító áramlás a tagozott mészkőpartok előtt homokdüneket von és ezek a kiterjedt torlaszok elzárják a mélyebb öblöket. Így jönnek létre a Razelm, Golovita, Imeica és Sinoe lagunái.

A tengerpart tehát nem ideális alakulású. Védett kikötője csak kettő akad : Constanţa és a bulgároktól 1913-ban elvett Balcic. A többi a mai hajók számára használhatatlan. Túlságosan sekélyek és a gyakori szélviharok ellen sem védettek. A parttól távolabb csak egy jelentékeny sziget fekszik és pedig Sulinától 44 kilométernyire az Insula Serpilor (Kígyósziget), a görögök Fidoniziája. Lapos, kis fehérlő mészkőszirt, amely már az ókorban jó támpontja volt a miletoszi gyarmatosoknak. Ők Leuke-nek, — «ragyogó»-nak nevezték. Egykor Achillesz Pontarchosz temploma, a pontusi görög hajósok védőistenségének temploma ékesítette. Ma világítótorony őrködik a hajózás biztonságán ; betelepülve sohasem volt, sem az ókorban, sem az újabb időkben.

Dobrudzsa népessége roppant változatos képű volt a történelem folyamán és az ma is. Legrégebben thrák törzsek lakták (főleg az ú. n. géták), de voltak szkitha települések is a thrákokkal egyidőben, amiről Sztrabon tudósít bennünket. Idővel a szkithák elől a géták kivándorlásra kényszerültek. A tengerpartot miletoszi görög gyarmatosok népesítették be már a K. e. VII. századtól kezdve. Városaik hamar felvirágzottak és élénk kereskedelmet folytattak. Nagy Sándor uralma alatt Dobrudzsa makedon uralom alá került, de ezt az uralmat megdöntik a kelták. A keltáknak Kis Ázsiába való vándorlása után Dobrudzsa egyes thrák törzsek alatt ismét önálló életet élt, a római hódításig. Évtizedes előcsatározások után Licinius Lucullus a római uralmat a deltáig kiterjesztette. A rómaiak ellen folytonosak a lázongások és K. e. 59-ben sikerül az északgéta származású dákoknak

Balcic déldobrudzsai kikötő a magas parttal.

Tasaul limán.

lábukat Dobrudzsában megvetni. Terjeszkedésük nagy veszélyt jelentett Róma balkáni birtokaira és ezért nem is hagyták annyiban. A rómaiak uralma újból megerősödött, de polgári településeik még soká nem voltak e területen, csak katonai táborok emelkednek a Duna mentén a törzsek fékentartására. Ezeknek a településeknek sem volt latin nevük, mert majd mindig a már meglévő bennszülött telepekhez kapcsolódtak. Jóllehet a római kultúra nem szántotta fel mélyebben ezt a területet, az elrómaiasodás mégis elég nagymérvű volt. (Az apák neve még thrák, gyermekeik azonban már latin nevet vesznek fel.) A békés állapotokat a gótok vándorlása zavarja meg. K. u. 238-ban elfoglalják Istrost és ezzel kezdetét veszi az állandó nyugtalanság ezen a földarabon. A nyugati gótok elhelyezkedésével egyidőben Nagy Konstantin megkísérli a szarmaták letelepítését, de a húnok megjelenése menekülésre készteti a letelepült népeket. Roppant tarkaságot mutat itt ekkor a népesség : keleti germánok, hunok, alánok s a régebbi lakosság töredékei keverten élik a népvándorlás korának zajló századait. A hunokkal együtt már a bolgárok is valószínűleg megjelennek, sőt szláv rajok is megtelepszenek ekkor Dobrudzsában. A VI. században már a szláv népelem a túlnyomó. Az avarok csak rövid ideig tűnnek fel és mélyebb nyomokat nem hagynak vissza. A római uralom már régen csak papíron áll fenn, örökösei a szlávok és bulgárok. Később, a török hódoltság ideje alatt török és tatár népelemek tették még tarkábbá a terület népességét, ez a helynevekben máig is kifejezésre jut. Az újkorban még néhány német telep is keletkezett. Az oláhok beszivárgása csak igen későn kezdődik és akkor is inkább csak a Duna jobbpartjának lapályait szállják meg gyér rajokban.

Észak-Dobrudzsa a felszabadító háború után 1878-ban a berlini kongresszus határozata alapján került Romániához, amelynek igen kedvére való volt Constanţa megszerzése. A kongresszus pedig a fiatal bulgár fejedelemséget Oroszország balkáni vazallusának tekintvén, szívesen hozzájárult annak

gyöngítéséhez. Az oláhok a constanţai kikötő birtokát mindig létfontosságúnak tüntették fel, holott Románia gazdasági vérkeringésében, azt mondhatni, a három Duna-kikötő: Braila, Galaţi, Sulina jelenti az ország tüdejét.

Dobrudzsa déli részét az 1913 július 28-i bucuresti béke csatolta Romániához. Noha ez tisztán bulgár és török lakosságú terület, amelyhez Romániának sem történeti, sem gazdasági alapon jogai nem voltak, hogy mégis megszerezhessék, éppen ezeket a jogokat emlegették, csakhogy országukat megnagyobbíthassák. Már néhány évvel a berlini kongresszus határmegállapítása után megkezdődött a propaganda oláh részről Dél-Dobrudzsa átcsatolása érdekében. Nacian már 1886-ban hangoztatja az oláh igényeket erre a kis négyszögű földdarabra, mert egy dunai vasúti hidat akarnak építeni a tengerhez. Mivel szerintük ezt legcélszerűbb Silistrától nyugatra felépíteni: ezt a várost is maguknak követelik. Természetesen telhetetlen kívánságukkal a bulgárokkal nem tudnak megegyezni és így nemzetközi bizottságra bízzák a döntést. A bizottság a híd helyét Silistrától 21—35 km-nyire É.-ra, a Dunán lefelé javasolja. Az oláhok ellenben a várostól 800 m-nyire akarják a hidat felépíteni. A vita abbamarad és 1895-ben felépítik a cernavodai hidat. Constanţa most már nagy szerephez jut és megvédése fontos nemzeti érdek. Az oláhok tehát ennek ürügyén ismét Dél-Dobrudzsát és Balcicot követelik, mert ott akarják hadikikötőjüket felépíteni. Szerintük csak így lehet Constanţát egy feltételezett bulgár támadás ellen megvédeni. A bulgár határt veszélyesnek tartják, mert az esetleg a cernavoda—constanţai vasutat fenyegeti! Sőt azt is hangoztatják, hogy nekik egy második hídra is szükségük van és azt csak Silistránál lehet megépíteni. Ez a híd katonai szempontból elengedhetetlen, hogy a constanţai vonalat jobban megvédhessék. (O. O. Daniélopol: Rectification de notre frontière de Sud, Bucarest, 1913.: «... absolument nécessaire à nos besoins militaires et économiques»... P. 50.) Katonai kikötő létesítése a Fekete tengeren is igen fontos és mivel erre a célra sem Constanţa, sem Mangalia az állandó északi szelek, illetve a partalakulás alkalmatlansága miatt nem jöhet számításba, adják át a bolgárok Balcicot, mert az védve van a szelektől is és jó öböl zárja be. Az nem volt lényeges, hogy Bulgária főkikötője, Várna, védhető lesz-e vagy sem, az egyetlen fontos csak Románia java, mindenki más rovására. Ha ez a határ létrejön, mondották az oláhok, «mindenki biztonságban fogja magát érezni és a biztonság az alapja a békének s a jó szom-

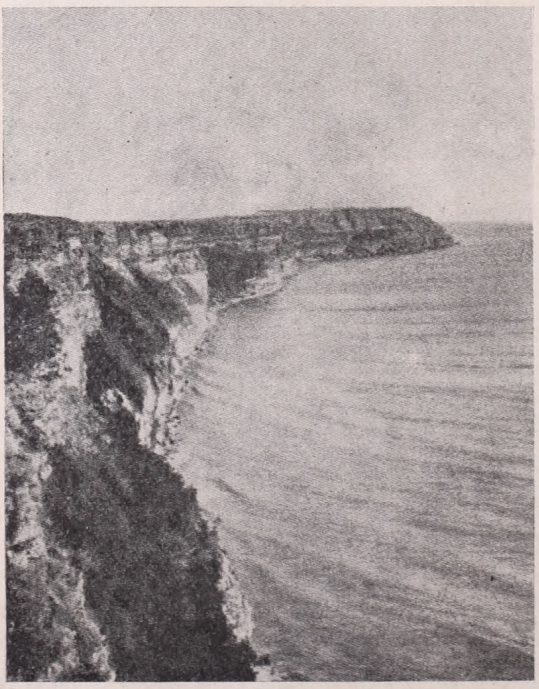

Caliacra fok magas partja.

szédságnak». (I. Pénakof, Le problème de la Dobroudja du Sud, p. 12.) De nemcsak egyedül egy tartomány védelméről van szó, mondják tovább az oláhok, hanem «... ez a mi európai küldetésünk, védelme a Duna torkolatának és gazdasági függetlenségünknek». (Pénakof u. o. 13. old.) A bulgárok 1913-ban — kénytelen-kelletlen bele is mentek egy határkiigazításba, mert hadseregük másutt volt elfoglalva és kényszerhelyzetben voltak. De Románia még többet kívánt és megüzente a hadat Bulgáriának. Dél-Dobrudzsát minden említésreméltó ellenállás nélkül szállhatta meg.

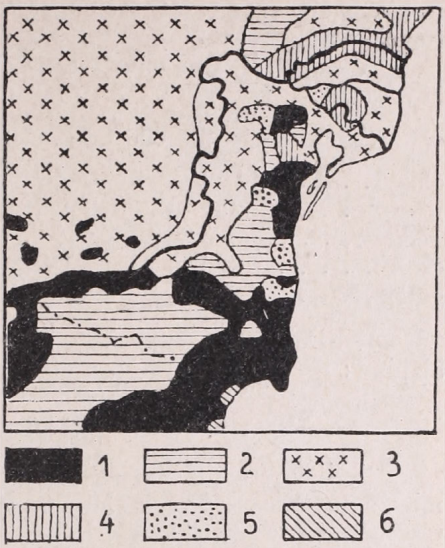

1. bolgár, 2. török-tatár, 3. oláh, 4. ukrán, 5. német, 6. görög.

Az erőszakkal megszerzett területen 1913-ban oláh lakós, mondhatni, egy szál sem volt. B. G. Assan (Quadrilaterul dobrogean Rusciuk — Varna— Sumla — Silistra' 1912. Bucarest P. 41. Ld. Pénikof 32. old.) nyiltan kimondja, hogy etnikai motivumok egyáltalában nem számítanak, ha az ember el akar foglalni valamilyen területet! Ugyanez az Assan ismét új hidat akar a Dunán át és pedig Ruszenál; de nem restelli azonnal kijelenteni, hogy mivel ez a híd csak javát szolgálná Bulgáriának, ezért, de azokért a szolgálatokért is, amelyeket az oláhok Plevnánál tettek, adják át ezt a várost is Romániának! Basil Parvan professzor meg egyenesen Várnát követelte volna az oláhoknak különféle képtelen elgondolások és megokolások alapján. De hogy jogukat Dél-Dobrudzsához alátámasszák, Valsan prof. például azt az állítást is megkockáztatja, hogy az oláhok joga erre a területre igen alapos, mivel Erdélyből oláh pásztorok nyájaikkal át szoktak kelni az egész Havasalföldön meg a Dunán és Dél-Dobrudzsában telelnek át, a tenger partján. (Valsan, Dobrogea, Bulletin de la Soc. Roumaine de géographie. Ld. Pénikof, 36. old.) Djuvara jogbölcsész egyetemi tanár, mint ad hoc geográfus 1919-ben kimondja, hogy «Dél-Dobrudzsa birtoka nélkülözhetetlen a román nemzet életében, mert bizonyos mértékig összefolyáspontja a román királyság összes völgyeinek és így az ország egyetlen természetes kijárata a tengerhez.» (Djuvara: La guerre roumaine, Paris, 1919 P. 326—8. Ld. Pénikof 41. old.) Románia szóval nem volt éppen válogatós az eszközökben, mikor arról volt szó, hogy a szerény oláh kifliből duzzadó zsemlye kerekedjék.

Azt a bizonyos hadikikötőt pedig, amelyet még 1913 előtt mindenáron Balcicban akartak volna létesíteni, 1939-ben kezdték építeni, de természetesen már nem Balcicban, ami már régóta a kezükben van, hanem Constanțától északra, Tasaulban. A móló már el is készült, felavatták és a nagy kiterjedésű hadi és kereskedelmi kikötő II. Károly kikötő néven fog szerepelni.

De nemcsak román politikusok dobálództak idegen területekkel mások rovására. Tardieu, volt francia miniszterelnök pl. azt javasolta a békekonferencián hogy Románia adja vissza Dél-Dobrudzsa egy kisebb részét Bulgáriának, ha viszont a bolgárok Vidint átadják a szerbeknek, azok pedig Torontál nagyobb

részét az oláhoknak! Mit szólnának a franciák, ha idegen államférfi így labdázna francia területekkel?!

A népesség mai eloszlása az 1935/6 évi román statisztika tükrében a következő:

Összlakosság 811,000 lélek. Ebből:

oláh	44·2 %	szerb	0·1 %	tatár	2·7 %
magyar	0·3 %	bulgár	22·8 %	gagausz . . .	0·1 %
német	1·5 %	zsidó	0·5 %	cigány. . . .	1·4 %
orosz	3·4 %	örmény . . .	0·7 %	egyéb	1·9 %
görög	1·1 %	török	18·5 %		

Dél-Dobrudzsa négy megyéjének lélekszáma az 1930 évi népszámlálás alapján:

Caliacra . . .	166,588	Durostor . . .	211,439
Constanţa . . .	249,914	Tulcea	183,391

A vitás terület gazdasági jelentősége kétségtelenül nagyobb volt a bulgárok, mint a románok számára. Minden időben gabonaraktára volt mögöttes országrészeinek és természetes kapcsolata inkább a tőle délre fekvő vidékkel kötötte össze. Az elfoglalás előtt Románia felé gazdasági kapcsolata alig volt.

Bulgária gazdasági élete keservesen megsínylette Dobrudzsa elvesztését, munkanélkülijeinek szá na tetemesen megnövekedett és szociális egyensúlya sok viszonylatban megbomlott. Várnát pedig egyenesen életgyökerében támadta meg, szépen fejlődő iparosodását megállította és elsorvasztotta a közvetlen közelében végbement országcsonkítás.

Románia részére viszont Dobrudzsa termelése százalékban kifejezve alig jelentett számbavehető többletet, hacsak azt az előnyt nem vesszük tekintetbe, hogy saját földéhes és kielégítetlen agrárnincstelenjeit az idegen területen könnyűszerrel elégítette ki — legalább is részben — a nélkül, hogy saját nagybirtokai kényszerültek volna a jelentkező igényeket kielégíteni.

DALMÁCIA, A KÉK TENGER ÉS A FEHÉR HEGYEK ORSZÁGA.

Írta SZUROVY GÉZA.

Fönt állok a Prag hágón. Mögöttem Lika-Krbava hullámos, poljéktól szaggatott hegyvidéke ízzik a szürke levegőben. Előttem meredeken zuhan a Velebit lába a kopár obrovaci fennsíkra. Messze elől a Jadransko More, a kék Adria víztükre csillog a végtelenségben. A fénylő víztükörre szigetek, félszigetek fekete csipkéi rajzolódnak. A hágón szürke, megkopott határkő áll. Még a Monarchia mérnökei állították ide, hogy jelezzék vele Horvátország és Dalmácia határát.

Igen, most lépek Dalmácia földjére. Csodálatos ország! Hosszan elnyúlik a terméketlen Karszton. Sivár, kietlen, csak a tengerpart terraszain és a dolinák, poljék fenekén akad üde, zöld cázis, de annál megkapóbb az ellentét. Lenyűgöző a kopár planinák fantasztikus vadsága, de megpihenhet a szem a zöld fügeligeteken, a dolinák mélyén lapító apró zabtáblákon. Fent a planinán márgalapokkal fedett, nyerskőből összerótt nyomorult viskók, lenn a tengerparton a középkori

Részlet a Dalmácia fölé emelkedő hegyvidékből.

gazdagság előkelő patinájába burkolt városok. Egyik oldalon végtelen kősivatag, barlangok mélyén bujkáló patakokkal, másikon az Adria végtelen víztükre. Fent a planinán félvad pásztor üvölti bele lelke panaszát elnyujtott torokhangon a fekete éjszakába, lenn a tengerpart olajligeteiben lágy olasz dalok zengenek és a bárkákról bendzsó és mandolin pattogó ritmusát hordozza a kósza esti szél.

Bejártam a Velebitet. A Vaganski Vrh és a Sveti Brdo hatalmas csúcsairól gyakran néztem vágyódva a mélyen a lábaim alatt elnyúló hatalmas tengert. És most itt állok a hágón, hogy leereszkedjem a hegyek közül, végigvándoroljak a tengerparton keskeny sávban végighúzódó országon, megismerkedjem vele közelebbről és élményekben gazdagodva térjek vissza.

Egyelőre még a Velebiten vagyok. A környezet hihetetlenül kietlen. Mindenütt fantasztikusan kimosott szürke mészkősziklák, vakítóan tűző Nap, sehol egy tenyérnyi árnyék: pokoli sivárság! Még a levegő is szürke. Lent, mélyen a dolinák fenekén kőfallal védett tenyérnyi földeken zöldel valami zab. Itt-ott macchia-bozót fekszik a sziklákra, a védettebb helyeken néhány csenevész bükk és fenyő tengődik. A vízszintes mészkőtáblák erősen kibillentek eredeti helyzetükből és meredek rétegfejekből képződtek a gerincek. Az apró viskókat nyerskőből építették, a tető vékonyabb mészkő és márgalap. A nagyobb mészkőtömbök nagyon szépen karrosodtak. Az esővíz egészen a dór oszlopok csatornáira emlékeztető mélyedéseket oldott ki kemény felületükön.

Fényképezés közben utolér három ifjú legény. Obrovcba mennek munkát keresni. A planinák kevés embert tudnak eltartani, azért a felesleg kénytelen más vidéken keresni boldogulását. A legények durva háziszőttesbe vannak öltözve. Ezt az asszonyok fonják birkaőrzés közben nyers gyapjúból, nem is színezik. Gyak-

ran látni őket, amint a birkák után lépkednek, balkezükben az orsó, jobb kezük pedig fürge ujjakkal fonja a fonalat. A kis kéziorsókat a legények faragják, sokszor igen ízléses, csinos kivitelben.

Az út hatalmas kígyóvonalon kanyarog. Ifjú barátaim azonban ismerik a lejtőn egyenesen levezető ösvényt. Minthogy ez jóval rövidebb, velük tartok én is. Fürgén szökellnek a kövek között, mint afféle kecskepásztorokhoz illik. Szöges bakancsom csúszkál, a zsákom is nehéz, így bizony csurog rólam a verejték, amint a nyomukban igyekszem maradni. Látják, hogy hogyan csúszkál a bakancsom. Az egyikben rögtön van annyi élelmesség, hogy felajánlja a bocskorát a bakancsomért cserébe, mondván, hogy a bocskor egyáltalán nem csúszik. Nemsokára egy ciszternához érünk. Csak egyszerű, kővel bélelt gödör, amiben meggyűlt az esővíz. A fenekén valami zöldesen opalizáló, sűrű folyadék csillog. Társaim lehasalnak melléje, tenyerükkel széthajtják felületéről a piszkot és mohón isznak belőle. A ciszterna után már nem olyan meredek a lejtő, de mintha izzana minden tagom, olyan pokoli a hőség. A néha feltámadó forró szél olyan, mint amikor az izzó parazsat megfujtatják és az majdnem lángra kap. A lábam is olyan a bakancsban, mintha tüzes vasalóba dugtam volna. A kietlen mészkő-fennsíkon látni a Zrmanja folyó véste mély árkot. Ennek egyik pontja felé futnak össze az utak és arra húzódnak a távíróoszlopok is. Ott van Obrovac. Ide még 8 km. Tőlem balra, talán 20 km-re, egy hatalmas zivatar csak úgy porzik. Azonban az eső nem jön közelebb. Nemsokára a szakadék peremére érek és megpillantom a Zrmanja kék vizét. Erősen keveredett már tengervízzel, azért egész mély indigókék. A szakadékban terraszosan művelt kertek húzódnak. Egymás felett füge, ciprus- és narancsligetekkel. Hatalmas sziklatömbön áll a vár. Körülötte két-háromemeletes kőházak emelkednek, olyan közel egymáshoz, hogy közöttük csak szűk sikátoroknak marad hely. A házak mögött kifeszített köteleken fehérnemű szárad. A kikötőbe adriai bárka érkezett, kéknadrágos, fehéringes, pirossapkás dalmaták sürögnek körülötte. A város feletti hatalmas betonciszterna vize egyáltalán nem üdít, majdnem olyan, mint a desztillált víz. A lakosság sem issza. Az a beszéd járja, hogy maláriát lehet tőle kapni. Inkább jó tüzes vörösborral öblögetik a torkukat.

A Zrmanja messze keleten ered, ott, ahol a Velebit érintkezik a Dinári Alpokkal. Mély szakadékban folyik és a kis novegrádi öbölbe ömlik. Ez az öböl keskeny csatornával függ össze a Velebit lábánál húzódó Planinski csatornával. Általában ezek az Ény.—Dk. irányú hosszanti völgyek jellemzőek Dalmáciára. A hegymozgások a hatalmas mészkőtömegeket felgyűrték, kibillentették eredeti helyzetükből. Mivel a hegyképző nyomás északkeletről jött, azért erre merőlegesen helyezkednek el a nagy hosszanti völgyek. A völgyek azután a tengerparton megsüllyedtek, elöntötte őket a tenger és így keletkeztek a nagy, hosszú és keskeny tengeröblök. Alakjukat nevük is jól kifejezi: nem öblöknek, hanem csatornáknak (canale, kanal) nevezik őket. A szigetek is ilyen felgyűrt, kibillentett hegyhátak, a közöttük lévő csatornák pedig ugyancsak lesüllyedt völgyek. Mivel a mészkő lepusztulása egészen különleges, azért a felszíni formák is egészen mások, mint a nem mészkőből felépített vidékeken.

A mészkőre, dolomitra és kősóra jellemző, hogy függőlegesen jobban vezeti a vizet, mint vízszintesen. Mivel a kősó csak egészen kivételesen fordul elő a felszínen mint kőzet, azért ez jelentéktelen a mészkő mellett. A dolomit viszont nem mállik, hanem csak aprózódik, ezért szintén eltérőek a lepusztulással keletkezett formái. Amint említettem, a mészkő függőlegesen vezeti a vizet, a ráhulló csapadékot könnyen elnyeli. Mivel a szénsavas víz aránylag könnyen oldja a mészkövet és az esővízben mindig elég sok szénsav van, azért a mészkőben üregek keletkez-

nek, hatalmas barlangrendszerek alakulnak ki. Ha a barlang túlfejlődik, teteje beszakad, akkor hatalmas szakadékvölgyek keletkeznek és ezek mélyén folyik a folyó. Azonban óvatosnak kell lennünk. Nem minden meredekfalú völgy szakadékvölgy. A mészkővidékeken a közönséges tektonikus völgyek fala is meredek. Nincs törmelék, az erózió nem tudja szép lankásra koptatni a völgyoldalakat. A folyók nem tudják keresztülfűrészelni az eléjük tornyosuló gerinceket, hanem mintegy alagutat oldanak maguknak a hegy gyomrában. Ilyen folyó pl. a Lika. Ez vagy 60 kmnyi felszíni folyás után tűnik el a hatalmas Velebit hegység alatt és csak mintegy 30 km földalatti bujdosás után kerül a vize ismét a felszínre a tengerparton bővízű karsztforrások alakjában. A víz oldómunkája nyomán a felszínen kisebb-nagyobb üstszerű mélyedések, dolinák keletkeznek. Termőföld csak a dolinák és poljék fenekén van. Itt díszlik a káposzta, gabona, délebbre a füge, szőlő és olajfa. Fönt a planinákon csak a hosszúszálú, száraz fű között fütyül az örökös szél és kolompszó veri fel a hatalmas csendet. Itt csak a birka és a kecske él meg. Hogy ezek az állatok mennyire fontosak Dalmáciában, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy 100,000 szarvasmarhával szemben 900,000 juh és 200,000 kecske legel a hegyek között.

A települések mind a völgyekben és a poljék fenekén vannak. A planinákon húzódó utak meredeken kígyózva ereszkednek le hozzájuk, hogy a másik oldalon ismét felkapaszkodjanak a fennsíkra. Én is elhagyom a Karini öböl mellett épült ferences kolostort és átvágva az ismétlődő kanyarulatokat, felkapaszkodom a planinára, hogy folytassam útamat Sibenik felé. Alig kapaszkodtam fel a plató peremére, olyan zápor zúdult a nyakamba, hogy alig hápogtam. A Velebit felett már korábban is dörgött és nehéz felhők gyülekeztek. De a barátok kijelentették, hogy menjek csak nyugodtan, nem lesz eső, mert itt nyáron három hónapig egyáltalán nem esik. Tényleg nem is esett — ömlött. Azonban nyugodtan mentem tovább, mert úgyis csurom víz voltam az első pillanat-

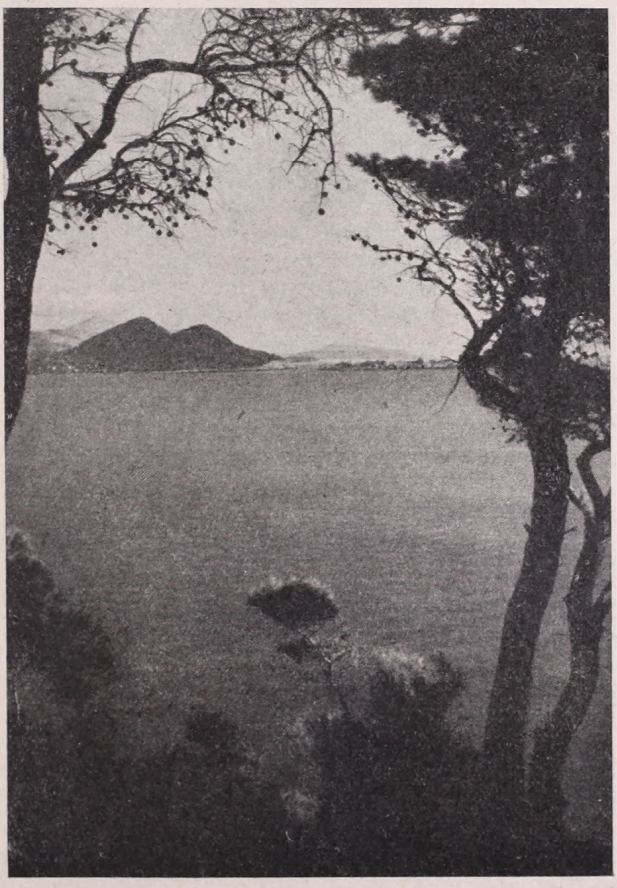

Tengerparti táj Dalmáciában.

ban és különben sem volt hová húzódnom. Meghűléstől nem kellett tartanom, mert a levegő csak alig észrevehetően hűlt le, pedig ugyancsak fütyült a szél a kalapom karimája alatt.

A távolból idelátszanak Zára olajfaligetei és fehér házai. Egy olasz folt a szláv tengerben. Az olaszok különben az egész dalmát tengerparton otthon vannak. Jóformán az egész kereskedelmet a kezükben tartják.

Bridelbir körül a tájkép egészen afrikai. Hatalmas mészkőkueszták merednek az útra. A lábukat borító kietlen törmeléklejtő egészen a Szahara kősivatagjaira, hammadáira emlékeztet. Egyik kuesztatetőn régi erőd romjai állanak fenyegetően.

Skradinnál (Scardona) ismét meredek kacskaringókkal ereszkedik le az út a Krka mellé. Ez a folyó Knin felett ered a világ egyik legnagyobb forrásából. Föld alatti útja közben sok meszet oldhatott ki a vize, mert a levegőn elszökik a szénsav tartalma, nem tud annyi meszet oldva tartani és a felesleget szép mésztufa-terraszokban rakja le. A terraszokról festői zuhatagokban bukik alá, hogy természetes erejét az ember menten igájába fogja. Manolejovacnál hatalmas erőművek alakítják át a víz tomboló erejét hasznos villamos árammá. Különösen érdekes a Krka torkolata. Ez is megsüllyedt folyóvölgy. A szürke mészkőfalak között most fjordszerű öblökben csillog a tenger vize. Ebben a folyótorkolatban van Sibenik (Sebenico) is. Három zömök erődje élesen rajzolódik az alkony égboltra. A lebukó Nap fénye rózsapírba borítja a gótikus székesegyház csipkés kupoláját. Lenn, a tengerparton karbidgyár dolgozik. A kikötőben hatalmas teherhajók nyelik el a mészkő kincsét, a vörös bauxitot. Ezt a korunkban annyira fontos ércet itt bányásszák Drnis közelében, leszállítják a tengerpartra és innen viszik el a lomha teherhajók, hogy a gyárakból mint csillogó aluminium kerüljön ki újra, hogy bab főjjön benne a tűzhelyen, vagy mint repülőgép hasítsa a végtelen levegőtengert. A magyarországi és francia bauxit mellett egyre emelkedik a dalmáciai bauxit jelentősége is.

A városra már ráborul az este. Az esthajnalcsillag fényesen tündököl, 9 órára jár. Még minden üzlet nyitva van. A piacon a kofák egymással veszekednek. A csapszékekben matrózok, csavargók, polgáremberek hűsítik, illetve tüzelik magukat a híres maraschino vörös nedűjével. A szűk sikátorokban ruhák száradnak. A szennyvíz az utcákon folyik, gyerekek tocsognak benne. A hentesüzletek ajtófélfáin kettéhasított birkák lógnak, ellepve a legyek millióitól. A szennyvíz és a faggyúszag bűze valamilyen émelyítő illattá nehezedve folyja körül a házakat. A kikötőben ehhez még hozzákeveredik a tenger jellemző sós halszaga, na meg a csapszékekből kiáramló alkoholbűz. Ugylátszik, a kikötővárosban az ember az első benyomásokat az orrán keresztül kapja. A velencei gyorshajó befutása az eddig is mozgalmas képet még jobban élénkíti, különösen a mólón. A hatalmas fehér gőzös nem sokáig pihen. A csavarok csakhamar megperdülnek és lassankint eltűnik az egész villanyfényben szikrázó úszópalota a Maddalena mögött.

Šibenik után megint átvág az út a Vilaja planina felé. Kietlen, sívár tájék a šibeniki oázis után. Egész nap nem találok vizet. Estefelé végre megpillantok egy ciszternát — üres. Eljutok egy három házból álló faluba, a ciszterna le van lakatolva. Nem kell ugyan fizetni a vízért, de vigyáznak minden cseppjére. Továbbmegyek. Balra szürke mészkőtenger. Jobbra lilás mészkőfal. Előtte, mögöttem, mindenütt szürke, sívár mészkő, a mélyedésekben magas, ritka, szárazan zörgő fű. A láthatár felett az acélszürke égen sárgán ízzik, vibrál a napkorong. Előttem a végtelenbe látszanak elveszni a távíróoszlopok, mert az út nyílegyenesen fut

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Dubrovnik régi kikötője, a Porto Cosson.

a távolba. De amikorra a Nap eléri a láthatár peremét, elérem a fennsík szélét és ismét kitárul a tenger és előttem csillog a Canale di Spalato. Lábam alatt a kis Seghetto, kissé arrébb a félig szigetre, félig szárazföldre épült Trogir (Trau) a szőlő-, olajfa- és fügeligetek között. A háttérben messze a sárgás-szürke hegyek meredek falai alatt Salona látszik. Splitet (Spalato) egyelőre elfedik Čiovo (Bua) szigetének ormai. Hosszú, élesen forduló kanyarulatokon jutok le a tengerpartra. Az út két oldalán hatalmas agavék és opunciák lepik el a sziklákat. Itt-ott még megvan az agavék elszáradt, 4—5 m magas virágkocsánya, amint különleges gyertyatartóként rajzolódnak az égboltozatra. Trogir mint egy darab középkor áll a szárazföld és a Čiovo sziget között emelt kis mesterséges szigeten. Falai között talált menedéket a tatárok elől menekülő Béla király, bástyái büszkén dacoltak a törökkel és híven megőrizte a gazdag dalmata-velencei idők művészetét és hangulatát.

Kitűnő betonút vezet Salona felé. Diocletianus szülővárosában most cementgyár füstöl. A római emlékeket pedig a spliti múzeum őrzi. Salonaeban született Diocletianus, de palotáját nem itt építette fel, hanem kissé távolabb, a mai Split helyén. A hatalmas palota a mai lüktető kikötőváros szíve. Az ezer évvel dacoló nemesívű árkádok alá ragasztotta a középkor embere szűk, ízléstelen házait. A palota egykori peristyluma a mai Dóm-tér. A korinthusi oszlopok között áll hitvalló Nini Gergely szobra, Meštrović lenyűgöző alkotása. A román stílusú campanile árnyékában biztos menedéket találnak a kis trabaccolok a halászkikötőben. Ezek a tarkavitorlájú halászbárkák nemcsak halászni járnak, hanem ezeken szállítják a szigetek és a közeli partvidék termékeit is a városba. Farukkal odaállnak a part mellé, leszedik az olajos ponyvát a kövér káposztafejekről, paradicsomról, külön-

féle gyümölcsökről és a vevő már válogathat is. A város felett megvan még a Karsztot borító egykori fenyőerdők egy kis foltja. Most a ritka emléket parkként őrzik.

A hegyek között már megszűnt a levegő nyugtalan vibrálása. A kikötőkben horgonyzó hajók füstje vékony csíkban úszik, — mint valami barna öv a hegyek derekán. Az óriási sziklafal lábánál egymásután gyúlnak ki az utcák lámpafüzérei. A város zajából csak egy teherhajó elnyujtott szirénabúgása kúszik lassan felfelé. A Karszt szürke fala lilás párába burkolódzik és a fejem felett egyre mélyebb lesz az ég kékje. Nemsokára minden földi körvonal egységes sötétszürkébe olvad, csak az ég lesz még mélyebben kék és mozdulatlan fenyőtűk rajzolódnak tussfeketén az ezüst holdsarlóra.

Reggel lent a kikötőben nagy az élénkség. Leülök egy kikötődúcra és rajzolgatni kezdem az egyik bárkát. A tulajdonos kijön a pallón és átdugva a fejét a vállam felett, bámulja a műveletet. Valószínűleg foghagymát reggelizett vöröshagymával, vagy fordítva, de szájának pokoli öbléből nem éppen kellemes zefír lengedez. Kissé fintorgatom az orromat, de az őt egy cseppet sem zavarja a «művelvezésben». Mikor kész a rajz, akkor vállamra teszi a kezét és nemes mozdulattal felajánl a rajzért egy, azaz egy dínárt. Én kijelentem, ha már egyáltalában eladom, akkor az ára legalábbis 20 dínár. Bár a puszta nevemmel többet ér ez a papiros, mint 20 dínár, — mondottam — de neki kivételesen odaadom ennyiért. Olaszul káromkodtunk, franciául és horvátul üvöltöttünk, végre megegyeztünk egy kb. 8 kilós sárgadinnyében. Mondanom sem kell, hogy mind a ketten megelégedetten fogtunk kezet az alku végén. Hogyne! Nemcsak hogy üzletet kötöttünk, de az alkun pompásan is szórakoztunk. Délen mindenütt általános szokás, hogy a kereskedő szemtelenül túlértékeli az áruját, különösen ha látja, hogy a vevő idegen. Ilyenkor természetesen a vevőnek ugyanolyan mértékben csekély összeget kell megszabnia. Többszöri távozási kísérletek és 50%-os ársüllyesztésekkel kapcsolatos visszahívások után végre a vevő felmegy a szokásos napi árra, a kereskedő lemegy ugyanoda és az üzletet meg lehet kötni. «Tiszteletdíjammal» elvonultam a kikötőt szegélyező pálmák alá és felét azonmódon elfogyasztottam reggelire. Jó félóráig lubickoltam utána a vízben a birkabelek és dinnyehéjak között. Mikor kijöttem, sós voltam, mint Lót felesége és enyhe petróleumszagot árasztottam. Azután elmentem jegyet váltani a dubrovniki hajóra.

Kifutunk a Brač és Sulet között lévő Porta di Spalaton, megkerüljük a Punta Speo kis világítótornyát és kitárul tőlünk jobbra a nyílt tenger végtelenbevesző tükre. A víz csodálatos ultramarinkék, olyan, mintha folyékony zafír volna. A hajó orra sisteregve hasítja és a féloldalt sütő napsugár játszi szivárványt lehel a hófehér vízfátyolra. Nemsokára kikötünk a festői Hvar (Lessina) kikötőjében. A campanile köré szorosan épültek a magas többemeletes kőházak, közbül csak szűk sikátorokat hagyva. A várost szépen gondozott terraszos kertek veszik körül. Dúsan díszlik az olajfa, a füge, a szőlő. A kertek felett pedig a sívár mészkőrengeteg okádja a meleget. A kikötőben festői viseletbe öltözött parasztasszonyok gyümölcsöt kínálnak az utasoknak. A szőlő, barack, futószeder, korai füge kis zacskókban ott van egy füleskosárban. Ezt egy hosszú, kampós rúdra akasztják — hiszen a fedélzet két emelet magasan van a rakpart felett — és az utas maga húzza fel. Kiválasztja a gyümölcsöt, beleteszi a kosárba az árát és megint lebocsátja. Rövidesen továbbindulunk. Balra egyre közelebb jut, egyre fenségesebben bontakozik ki a Monte Vipera 961 m magas rózsaszínű mészkőtömbje. Ez a kb. 80 km hosszú, de csak mintegy 10 km széles Pelješac (Sabbioncello) félsziget legmagasabb pontja. Holdfényes éjszakákon az ott tanyázó sakálok kísérteties vonítása rémítgeti a környék gyerekeit. A Korčula (Curzola) és a Peljesac közötti keskeny csatornán

haladunk. A szoros kijáratában szürke erőd emelkedik ki a vízből. Mozdulatlanul, büszkén és némán, szinte gőgösen fekszik a vizen az angol flotta egyik félelmetes dreadnoughtja. Igen, Anglia vigyáz a tengerekre! A Canale di Meledaban sok delfin bukdácsol a hajó előtt, sőt az egyik hullámtarajról három repülőhal veti el magát és 30—40 m hosszan siklanak el a víz felett, kb. másfél méter magasságban. Ezek elég ritka vendégek erre. Hajónk mögött már jóideje látszik egy fekete háromszög. Olyan, mint egy sörösüveg. Egy cápa követ bennünket, annak a hátuszonya. A Bocca és Falsa apró kis sziget között befordulunk a Canale di Calmottába és most már közvetlenül a part mellett haladunk célunk felé. Nemsokára feltűnnek Gruz házai és besiklunk a kikötőbe.

Azért itt köt ki a hajó, mert Dubrovnik tulajdonképpeni kikötője, a Porto Cosson, igen sekély és kicsi. Ma csak a halászbárkák használhatják. Gruzt keskenyvágányú villamosvasút köti össze Ragusával és a festői fekvésű Lapaddal. A San Sergio meredek lejtői előtt fekszik a büszke város, amely egyidőben dacolt dogével, császárral, szultánnal, a magyar királyokkal. Hatalmas falai ellentálltak az ostromoknak, az időnek, ma is sértetlenül és büszkén övezik körül a velencei ízlésről és gazdagságról tanúskodó pompás palotákat, gyönyörű templomokat és kolostorokat. A várost a mai Ragusa Vecchia helyén lévő Epidaurum lakói alapították a VII. században, mikor Epidaurumból a harcias illirek elkergették őket. Erről a vidékről származnak a mai dalmaták, az illirek utódai. Törzseik a Narenta és Ragusa közötti mocsaras lapályokat lakták. Főhelyük Delminium, a mai Zupanjac volt.

A keskeny tengerparti ország sok vihart látott és a viharokból Ragusa is kivette a részét. Augustus és Diocletianus légiói, Alarik gótjai, bizánci zsoldosok, avarok, szlávok, Kálmán és Béla hadainak lábanyomán csikorogtak a fehér

Boka Kotorska (Cattaro).

mészkövek ; tatárok, törökök, franciák, olaszok és németek vére festette azokat pirosra. Egy ideig a Szent Korona is Ragusában volt. Szent Istvántól és Szent Lászlótól még most is őriznek néhány ereklyét a templomok szentélyeiben.

A mai Ragusa teljesen összeépült Gruzzal és Lapaddal, ugyan a tulajdonképpeni város Gruztól 2, Lapadtól 4 km-re van. Gruz a boszniai vasút végállomása. Meglehetősen nagy pályaudvara főleg teherforgalomra van berendezve, mert itt van a teherkikötő és nagy a szőlő-, füge-, olaj-, bőr- és selyemkivitel. A vasút keskeny nyomtávolságú, szinte játékszernek látszó vagónokkal és mozdonyokkal. Azt persze mondanom sem kell, hogy a vonatok 25—30 km sebességgel «rohannak». Kivétel a Dubrovnik—Sarajevo között közlekedő gyorsmotorvonat. Ezt a budapesti Ganz-gyár készítette. Igazán modern és gyönyörű vonat. Sebessége átlagosan 50 km óránkint.

A három várost ma már közigazgatásilag is egyesítették. Mai neve Dubrovnik. A szűk sikátorokban rengeteg bazár és más mindenféle bolt van. Festői szőttesek, nemzeti viseletek, szőnyeg, török papucs, bosnyák bocskor, fez, turbán, dalmát sapka borítja a falakat, nemcsak az apró üzlethelyiségekben, hanem kint az utcán is. Nem csoda, ha ez a kereskedelem annyira fellendült, hiszen az utcákon csak úgy nyüzsögnek az angolok, amerikaiak. Ezek pedig mindent megvesznek, amit fontért és dollárért meg lehet kapni, kezdve Diocletianus autogrammjától az egyiptomi vízipipákig (Made in Germany). A utcákon csinos lánykák és élelmes suhancok mindenféle koralltárgyakat árulnak aránylag olcsón. Az árat csodálatos gyakorlattal a szerint szabják meg, hogy a vásárlót amerikainak, angolnak vagy németnek nézik-e.

Gruztól kb. 9 km-re búvik meg a parton az Ombla folyó híres forrása. A nagy folyó a karsztfennsík csaknem függőleges falu peremének egyik barlangjából tör elő. A legjellegzetesebb karsztforrásnak tartják.

Dalmácia legdélibb részének világhírű nevezetessége a Cattarói öböl (Boka Kotorska). Tulajdonképpen három öböl, de azokat keskeny csatornák kötik össze. Komor hegyóriások közé ékelve fekszik a kék, fjordszerű öblök útvesztője. A Tivati öböl bejáratával szemben levő kis ciprussal benőtt szigetről festette Böcklin híres képét, a «Holtak szigetét». Valóban a holtak szigete. Szinte megkapóan komor síremléke annak a sok névtelen hősnek, akik itt vívták a világháború legvéresebb csatáit. A háttérben a Lovčen függőleges falai hasítanak bele a kék égbe. Sok vér folyt érte, mert a Lovčen uralkodik a Kotori öböl felett és ezzel az Adria felett is.

Ma szédületesen épített kanyargós út vezet fel a csúcsra, az «Ismeretlen Katonának» egyszerűségében is megkapó emlékéhez.

Lent apró játékházikók fehérlenek a mirtusz- és olajfa-ligetek között a zafírkék öblök partján. Nemesfajtájú dalmaták élik bennük csendes életüket. Az ott még Dalmácia, a jókedv, a napfényes derű országa. Kelet felé a Fekete hegyek országának ormai csipkézik az eget. Délen a Shkodrai (Szkutari) tó vize csillog. Az már Albánia. A velencések kultúrája nem hatolt beljebb a tengerpartnál. Montenegro és Albánia kietlen planináin félvad kecskepásztorok élik majdnem állati életüket, de ez az élet mégis vonzó, mert szabad és független. Ez pedig nemessé neveli a lelket. Gondoljunk csak arra, hogy sehol a világon nem olyan szent a vendég fogalma, mint Albániában.

Kegyelettel teljes szívvel mondok imát az itt elesett hősökért. Haláluk glóriás példája marad az önzetlen feláldozásnak és erőt ad nemzetük fiainak új küzdelmekre, mert hiszen az élet örökös harc.

... azután elindulok kelet felé, hogy közelebbről megismerkedjem a Fekete hegyek félvad lakóival ...

AZ ÅLAND SZIGETEK.

Írta: MÁRTON BÉLA dr.

A Szovjetunió, miután Lengyelországból megszállta Fehéroroszországot és Nyugat-Ukrajnát, megkapta Litvániától és Észtországtól a számára hadászati okokból fontos városokat, szigeteket és vasútvonalakat, felszólította Finnországot az Åland (finnül: Ahvenanmaa) szigeteknek, azután a Finn öbölben lévő szigeteknek ugyancsak hadászati okokból való átengedésére. Az Åland szigetcsoportért folytatott huzavonával kezdődött meg tulajdonképpen a finnek részéről a szemünk előtt lefolyt élet-halálharc. Jogosan kérdezhetjük, miért olyan értékes ez a szigetcsoport, hogy ilyen súlyos áldozatot vállalt magára a két nép?

Számbavehető területveszteséget vagy nyereséget kétségkívül nem jelent az Åland szigetek birtoka. Igaz, hogy a csoport 6554 szigetből áll, de ezek összes területe csak 1442 km². Győr megye csak valamivel nagyobb. A két számból láthatjuk, hogy apró szigetek alkotják a csoportot. Tényleg csak 300 nevezhető szigetnek, a többi csak szigetecske, sőt csak szikla. Legnagyobb köztük a csoportnak nevet adó Åland. Ez 55·6 km hosszú és 31·5 km széles. 475 km² területével az egész szigetvilág egyharmadát foglalja el. A többi olyan apró, hogy összes területük csak 76 km², tehát az 1442 km² területből csak 551 km² szárazföld, a többi víz. Ezért nevezték el a régi északiak Ahvalandnak, azaz vízi (ahva, aqua) földnek (land). Vízi földet jelent a svéd Åland (å: mondd ó = folyóvíz) és a finn Ahvenanmaa név is.

A szigetek különböző nagyságúak. Sokszor csak néhány m² a területük. Az apró szárazföldfoltok tökéletesen kopárak, még egy fűszál sincs rajtuk. Másokat moha borít, de sokszor ezt is lemossa a tenger s itt szürkésszínű a szikla, ahol pedig

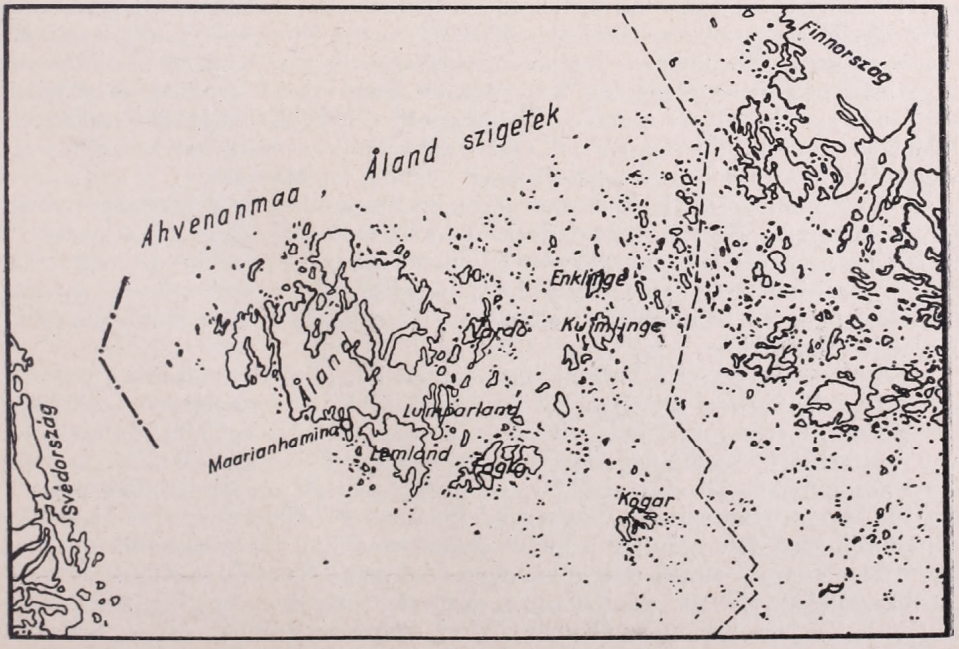

megmaradt, fekete színe van. Ismét másokon gyér növényzet zöldel, olykor néhány fenyőfa. Az egészen aprók lakatlanok, de a nagyobbacskák is néptelennek látszanak, csak a fenyők zöldjéből kikandikáló vörös faház árulja el, hogy ebben a hallgatag magányosságban is van emberi élet. Olykor egészen szűk csatornák szoronganak a szigetek között, mintha folyóban járnánk, máskor tágas öbölszerű vízfelületek köré csoportosulnak, mintha tó feküdne egy nagyobb szárazföld közepén. A szigetek alacsonyak. Távolabbról olyan síma a felületük, mintha leborotválták volna. Közelről jól láthatók a lecsiszolt, szétrepedezett sziklák. Ezt a szigetvilágot sér-eknek, sér-udvarnak nevezik a svédek. A sér-ek rajokban kísérik a svéd és finn partokat. Ilyen sér az Åland szigetek túlnyomó nagy része is. Olyan sűrűn vannak a nagyobb szigetek körül és Svéd- meg Finnország között, hogy valóságos hidat alkotnak köztük.

A szigetek felszínét is a jég munkálta ki. A szigetekbe fjordok mélyednek, ha kisebbek, keskenyebbek is, de meredekebbek, mint a norvég partéi. Sok a tó mindenfelé itt is, miként Finnországban. És amint Finnország egyenletes felszínébe a jégfelhalmozta morénadombok, az ú. n. ózok hoznak változatosságot, úgy az Ålandokon is megtaláljuk ezeket a hosszú, vasúti töltéshez hasonló dombokat.

Ilyen körülmények között a szigetek gazdasági élete sem nyujt csábító előnyöket. Hiszen a jég a lágyabb kőzeteket, amelyekből termőföld könnyen keletkezhetik, lehordta. Az elhordott földet fínom iszap lerakódása pótolta egyes helyeken, de ez vékony és még mindig sok a kopáran maradt szikla. Az éghajlat sem valami csalogató. A nyár rövid és hűvös, a tél hosszú. A tél nem túlságosan hideg, mert a tenger enyhíti az Északi sarkhoz közeli fekvésből várható hideget. Az évi átlagos hőmérséklet ezért csak 5 C° s a legmagasabb évi átlagos meleg is csak 6 C°, akárcsak hegyvidékeink magasabb völgyeiben. A nyári tenyészeti idő rövid. Viszont mennél északabbra megyünk, annál hosszabbak a nappalok. Az Åland szigeteken is a nyár leghosszabb nappala csaknem 24 óriág tart, tehát egy-egy hosszú nappal több melege ellensúlyozhatná a tenyészidő rövidségét. A növényzet még sem érzi meg ezt a melegfölösleget, mert a felhős égbolt, meg a gyakori eső a nyarat mégis hűvösen tartja. Ezért azután nem a gabonafélék, hanem a takarmánynövények és a széna termelésének, még inkább azonban az erdőnek kedvez ez az éghajlat. Az Ålandok területének 80—85%-át borítja erdő s a szántóföldek az erdők között szétszórtan, csak mint kisebb foltok szerénykednek. A favágás és a fa értékesítése a lakosság egyik legfőbb foglalkozása.

Nem csoda tehát, ha a földmívelés nem tudja eltartani a lakosságot. Legfőbb gabonájuk a zab ; ez a megművelt föld 17%-át foglalja el, de sok a burgonya is. Minden gazdaságnak van zöldséges- és gyümölcsöskertje. Ezekben kelkáposztát, répát, parajt, borsót, babot, sárgarépát, paradicsomot és gyümölcsöt termelnek. Az alma, dió és a szilva az előbbi veteményekkel együtt a helyi piac szükségleteit elégíti ki.

A hűvös és nedves éghajlat jobban megfelel az állattenyésztésnek. A széna- és a takarmányföldek a megművelt területnek 43·4%-át foglalják el. Legtöbb a szarvasmarha és a juh. Mindegyik állománya meghaladja a 16,000 darabot. A szarvasmarhatenyésztést nemcsak a bő és jó takarmány segíti elő, hanem az is, hogy közel vannak Északnyugat-Európa sűrű népességű középpontjaihoz és ezek a sajtot meg a vajat szívesen megveszik. 1934-ben 497,000 kg vajat és 15,000 kg sajtot állítottak elő. A juhok a hűvös és nedves éghajlat következtében sok és igen fínom gyapjút adnak s ez is könnyen elhelyezhető a nyugateurópai gyapjúszövőgyárakban. Lovat, pónit minden gazdaság tart, mert terményeiket kocsin fuvarozzák a piacokra, de az állomány kicsi, akár a sertésekből, hiszen kukorica

Lemland szigeti tájkép, a háttérben jellegzetes sérekkel.

nincs. A tejet meg a burgonyát jobban tudják értékesíteni, semhogy sertések etetésére használnák fel. Baromfit annyit tartanak, hogy tojásból még kivitelre is telik.

A mezőgazdaság jövedelme azonban az élethez kevés és a lakosság kénytelen más foglalkozás után is nézni. A tenger ebben segítségére van. Az ålandiakat kétlakiaknak mondják, mert a szigetek kicsinysége miatt rendesen több szigeten van egy-egy gazdának a földje, csak csónakon juthat hozzá és mert a halászat is fontos foglalkozásuk. A lakosságnak kb. egyharmada él többé-kevésbbé a halászatból. Olyankor halásznak,amikor a mezőgazdaság nem látja el őket munkával. A szigetek legtöbbje olyan apró, hogy a legbelsőbb helyekről is hamarosan kijuthatnak az öblökkel nagyon jól tagolt, kikötőnek alkalmas tengerpartra. Így azután a lakosság 10%-ának a halászat lett a legfőbb mellékfoglalkozása, 12%-ának ez az alkalmi keresetforrása és 10%-a kizárólag ebből él.

A halásznépek rendesen hajósok is. A szigetlakók csak a tengeren tudják terményeiket : a fűrészelt fát, tüzifát, halat, tejtermékeket és tojást más országokba szállítani. Maguk hajózzák el ezeket csónakjaikon és gyakran leányokból áll e hajók «legénysége». A helyi fuvarozásnál azonban híresebb a vitorlás hajórajuk. 25—30 hajóból áll ez a flotilla, de ez a világ legnagyobb vitorlás hajóraja. Az Åland csoport fővárosából Mariehamn-ból, illetőleg finn nevén Maarianhaminából (2372 l.) minden évben leginkább ålandi, de azután orosz, svéd, finn, belga, francia, német, angol és egyesült-államokbeli legénységgel indulnak Ausztráliába búzáért. A vitorlázás kemény iskoláját járja a hajókon a legénység, mert a Hornfokot kerülik meg s annak viharos vize ugyancsak próbára teszi a hajósok tudását, ügyességét, bátorságát és idegzetét. Aki egy ilyen vitorláson megállta a helyét a Horn foknál, az a hajózás legmagasabb iskoláját végezte el.

Az előbbiekből kitűnik, hogy az Ålandok gazdagsága tényleg nem lehet ok arra, hogy érte akár a Szovjetnek, akár Finnországnak érdemes lett volna egy csepp vért is ontania. És az Ålandok mégis értékes szigetek ; ez abból is kitetszik, hogy a világháború befejezése után Svédország is igényt tartott reájuk. Szerette volna, ha visszakapja a szigetcsoportot, amely századokon át az övé volt.

A szigetcsoportot fekvése teszi értékessé. Úgy fekszik Svéd- és Finnország között, hogy a Keleti tengert és a Botteni öblöt mint valami tolózár elrekeszti egymástól. Az Åland csoport tulajdonosa fenyegetheti a fővárostól, Maarianhaminától, 55 km távol fekvő svéd partot; Turkutól kezdve Hanko félszigeten át a Finn öblöt, tehát a finn fővárost, Helsinkit; elzárhatja Leningrádot; Utő, Kokär útján veszedelmes lehet a Rigai tengeröbölre és az észt partok előtt fekvő szigetekre, tehát Észtországra is. A Keleti tengeren elfoglalt középponti helyzete teszi hadászatilag igen fontos területté. A főszigetet a kelet felé félkörben előtte fekvő sérek védelmezik és szétszórt csoportban természetes összeköttetést alkotnak a finn partokhoz. Vegyük még tekintetbe azt is, hogy az Ålandok a jéghatáron fekszenek és decembertől áprilisig olyan vastag jég borítja a tengert, hogy csak erős jégtörő tud utat nyitni a hajóknak. Érthető tehát, hogy a szigetcsoport régóta a katonák érdeklődésének tárgya és hogy az idők folyamán többször volt háború színtere és birtokosai is változtak.

A XVIII. század északi háborújában, amikor XII. Károly Nagy Péter cárral változó szerencsével harcolt, az Åland szigeteket télvíz idején hídnak használhatták a svéd gyalogos csapatok Svédország és Finnország között, mert a jég olyan szilárd volt, hogy minden félelem nélkül átkelhettek rajta. Az 1721-iki nystadti béke Svédországnak juttatta a szigeteket. Egy század mulva újra gazdát cseréltek az Ålandok. Az 1807-i tilsiti békében Napoleon és Sándor cár megegyeztek, hogy az oroszok, keletitengeri helyzetük biztosítására, az Ålandokat, és Finnországot elvehetik a svédektől. Napoleon ezzel büntette meg az ellene fordult svédeket. Az orosz birtokbavételt az 1809-i frederikshamni béke megerősítette. Oroszország élt is a szigetcsoport nyujtotta előnnyel és 1830-ban megerősítette. Az erődöket a krimi háborúban (1856—57) az angol hajóhad szétrombolta. Az 1857 március 13-i párisi békében arra kötelezte magát Oroszország, hogy a szigetcsoportot katonailag leszereli, de a világháborúban újra megerősítette és különösen Orőt és a Hammotól Utőig terjedő sérekét szerelte fel ágyúkkal.

Amikor 1918-ban Finnország elszakadt Oroszországtól, az Ålandokat is birtokába vette. A svédek tiltakoztak. Jogosan arra hivatkoztak, hogy a szigetcsoport 28,000 lakójának 98%-a svéd és ezek 1920-ban a népek önrendelkezési jogát hangoztatva, ha nem is hivatalosan, de kifejezték kívánságukat, hogy Svéd-

Halászkunyhok az Eckero partján.

Kastelholm kastély romjai.

országhoz tartozzanak. Hivatkoztak a svédek arra is, hogy hat századon át, egészen 1809-ig a szigetcsoport Svédországhoz tartozott és a szigetcsoportnak egyharmadát kitevő fősziget közelebb van hozzájuk, mint Finnországhoz. Végül arra is felhívták a Népszövetség figyelmét, hogy ha a szigetcsoport nem az ő kezükbe kerül, idegen hatalom állandóan veszélyeztetheti fővárosukat, Stockholmot.

Természetesen a finnek is védték a maguk igazát. Rámutattak az Ålandok és Finnország természeti egyöntetűségére. Azt sem tartották lehetségesnek, hogy a Finnország előtti séreket Svédországhoz csatolják, mivel pedig ezek és az Åland csoport sérei között szoros az érintkezés, sokkal több zavar keletkeznék, ha köztük vonnának határt, mintha az 55 km széles Åland tengert választják a két ország közötti határnak. Igaz ugyan, hogy az ålandiak többsége svéd és csak 1000 finn van köztük, de Finnország délnyugati partjain is lakik 400,000 svéd. Ezeket pedig semmiféle wilsoni elv elismerésére sem engedheti át Svédországnak. Ha pedig 400,000 svéd élhet finn uralom alatt, az a 27,000 ålandi svéd is elviselheti a finn fennhatóságot. Végül arra is hivatkoztak, hogy az Ålandokról a Finn öböl mellett fekvő finn partvidék és a Botteni öböl közötti összeköttetést meg lehetne szakítani.

Szinte értetlenül állunk szemben ezzel az Ålandokért folytatott finn-svéd vitával. Hiszen mind a két nép békés természetű, körülbelül egyforma műveltségű. A finneknek történetük folyamán sohasem voltak hódító szándékaik, a svédek pedig másfél század óta nem viseltek háborút. Fegyvert foghattak volna, mikor Norvégia megszüntette velük a perszonális uniót. Azonban akkor is jobbnak látták a békés megegyezést. Miért kellene félniök a finnektől és mi okuk lehet a finneknek a svédekkel szemben tanúsított gyanakodásra? Nem is egymástól fél a két nép, hanem egy esetleges harmadik hatalomtól. Finnországnak és Svédországnak legfejlettebb része az Ålandokkal csaknem egy magasságban fekszik. Az Ålandokról könnyen veszélyeztethetnék a sarkkörön túl fekvő svéd vasbányákhoz, Kirunához vezető vasútvonalat. Svédország és Finnország is külön-külön jobban bízik a maga erejében s azt hiszi, hogy ha az ő kezében van a szigetcsoport, akkor biztosította a maga birtokállományát. Erre annál inkább törekedtek, mert a cári Oroszország bukása s az országban végbement események egyelőre elvonták az oroszok figyelmét a külpolitikától, de meg nem is volt erejük ahhoz, hogy akaratukat érvényesíthessék. Az oroszoknak sem közömbös, hogy kié az Åland csoport. Hiszen nemcsak Finn- és Svédországot, hanem az oroszokat is kellemetlen helyzetbe hozhatná, ha vele szemben barátságtalan hatalom szerezné meg a szigeteket és meg-

erősítené azokat. Az orosz hajórajt beszoríthatnák innen a Finn öbölbe és tétlenségre kárhoztathatnák.

A svéd-finn viszályban a Népszövetség a finnek javára döntött. Nekik ítélte a szigeteket, de kötelezte őket, hogy hadászatilag semlegesnek tartsák, azaz nem erősíthetik meg. Ebben az esetben egyik balti államnak sincsen oka a félelemre, hogy az Alandokról támadás érheti őket. 1920 május 7-én az ålandiak alkotmányt kaptak. A semlegesítés nemcsak azt jelentette, hogy a szigetcsoportot nem lehet megerősíteni és bármilyen katonai célra felhasználni, hanem azt is, hogy a lakosságot a katonai szolgálat alól mentesíteni kellett és csak a szokásos tengerparti szolgálatra (pl. világítótorony-őrség, mentőszolgálat, pilóta) lehet kötelezni őket. Az 1921 október 20-án megkötött Åland-egyezményben a felsoroltak megtartására Finn-, Svéd-, Észt-, Lett-, Lengyel-, Olasz-, Német-, Franciaország, Dánia és Nagybritannia kötelezték magukat. A Szovjetunió ezt az egyezményt nem írta alá.

Az Åland szigetek tehát Finnországhoz jutottak. Az ország egyik tartományát alkották és élték eddigi békés életüket. Az 1930-as évek elején a Népszövetség tekintélye és ereje meggyengült. Olaszország, Németország, valamint Japán otthagyta Genfet. A véres viszályokat nem tudta kielégítően elintézni. A tehetetlenségnek többek között az is egyik következménye volt, hogy 1935 végén Schoultz Gusztáv finn tengernagy az egyik finn szemlében felhívta hazája figyelmét az Åland szigetek megerősítésének szükségességére. Érveit főként a finn katonai körök, de különböző politikai pártállásúak is magukévá tették. 1936 áprilisában Gadow német tengernagy a német birodalmi hadsereg hivatalos lapjában hívta fel ugyanerre a svédek és finnek figyelmét. Azt ajánlotta, hogy tekintet nélkül a Népszövetség véleményére, kössön a két ország szerződést egymással az erődítések létesítésére. Moszkva tudomást vett mindkét tengernagy véleményéről és hivatalos lapjában a Szovjet ellen irányuló fenyegetésnek nyilvánította az erődítésterveket. Ez azonban nem tartott vissza egy másik német tanulmányírót attól, hogy a Zeitschrift für Geopolitik című folyóirat 1937 novemberi számában ne figyelmeztesse a finneket arra, hogy Oroszország nem írta alá az ålandi egyezményt és kellemetlen meglepetésnek lehetnek kitéve, ha nem erősítik meg hamarosan az Ålandokat. Azt is ajánlotta, hogy emellett még kössenek valamelyik erős baráti hatalommal szövetséget is, hogy biztosabban ellenállhassanak a várható támadásnak.

A német folyóirat írójának meg volt minden oka arra, hogy az Ålandok sorsa érdekelje. Németország több évre lekötötte magának a hadi felszerelésére szükséges svéd vasat s ezt a Botteni öböl Luleå, Oxelosund és Gefle kikötőin át szállították gyáraikba. Ha az Ålandok ellenséges kézbe — ebben az időben a Szovjetet tartották annak — kerülnének, a szállítást könnyen meg lehetne akadályozni.

A sok biztatásra, még inkább azonban az európai helyzet alakulására való tekintettel a két legjobban érdekelt fél, a svéd és a finn megegyezett. Egyesült erővel az ålandiak erős ellenállását legyőzték és 1939 júliusában megkezdték az Ålandok megerősítését. Elsősorban a sérvidék déli részén a Ledsund előtt fekvő Lagskär sér, azután Bogskär, Kokär és Utö séreket vették őrizetbe, majd a fővárosban, Maarianhaminában helyeztek el helyőrséget. Az ålandi egyezményt aláíró hatalmak nem tiltakoztak az egyezmény megváltoztatásáért, a Szovjet azonban nem nyugodott bele. Az események bizonyítják, hogy csakugyan felhasználta jogcímül a finnek megtámadására.

FINN MOZAIK.

Írta PÉCHY-HORVÁTH REZSŐ.

Északi testvéreink földjén, a szétszórtan fekvő kis falvakban éppúgy, mint a fényes, nyugateurópai színvonalú fővárosban és a többi finn városban, léptennyomon érdekes, furcsa szokásokba botlik a nyitott szemmel járó idegen. Ezek a szokások egytől-egyig kedvesek, rokonszenvesek és jó felvilágosítást nyujtanak a rendkívül hasznos munkát végző művelt nemzet belső értékéről. Érdemes néhány ilyen szokással közelebbről is megismerkedni.

*

A finn kenyér. Finnországban nem szeretik a friss kenyeret. Azt tartják róla, hogy nem egészséges. Már pedig ebben a kis országban mindent az egészségért tesznek, az a szegény ember legnagyobb kincse. A finn kenyeret ősz elején sütik, még pedig nekünk szokatlan tömegben. Harminc-negyven rozskenyeret sütnek egyszerre s a rengeteg friss kenyeret a nagyszoba gerendája alá erősített hosszú rúdra füzik fel. Ezért a kenyerek közepén széles lyukat hagynak, hogy a rúdra felfűzhetők legyenek. Minden kenyérbe belenyomják a házigazda névbetűit is. Az így felfüggesztett kenyereket a fogyasztásnak megfelelően szedik le a rúdról. Természetesen hónapok multán a kenyerek versenyre kelhetnek a finn gránit keménységével is, ez azonban a derék finneket nem zavarja. Jó étvággyal fogyasztják és nem gondolnak arra, hogy vannak országok, ahol az emberek szerencsétleneknek érzik magukat, ha nem ehetnek minden étkezésükkor teljesen friss sütetű kenyeret.

*

A finn fürdő. Ez a «szauna» amiről már mindenki hallott, miután ez a legkülönösebb finn furcsaság. A szauna különálló, két rekeszre osztott faház. Elől van az öltöző, itt nagy üstben forr a víz. A tulajdonképpeni fürdőbe kis ajtó vezet. A nagy üst alá három óra hosszáig rakják a tüzet. Mire megtüzesedik a nagy gránitkövekből rakott tűzhely, izzó a levegő a szaunában. A sarokban két nagy dézsa áll, egyikben hideg, a másikban meleg vizet tartanak s ezeket a kisebb sajtárokba, óntálakba öntik a fürdőzők. A fürdés így történik: nagy kanállal vizet loccsantanak az izzó kövekre. Sistereg, fúj, fröcsköl az izzó kő, a szauna forró gőzzel telik meg s az emberek úsznak a színtelen, tiszta gőzben, illetve az izzadságban. Aki jobban el akar merülni a gőzben, az felmegy a szoba végén emelkedő falépcsőn, minél magasabbra, ahol aztán kedvére gőzölhet és izzadhat. Aki már nagyon izzad, leveles nyírfaág-csomót vesz kézbe, hideg vízbe mártja és azzal csapkodja a mellét és a hátát. Ha már elviselhetetlen a forróság, hirtelen kiszaladnak a szabadba és a tóban vagy folyóban gyorsan megmártják magukat. A szaunában mindenki mezitelenül fürdik. Azelőtt együtt fürödtek mindkét nembeliek, újabban már külön. A kőre loccsantott vizet ünnepélyes közmondással kisérik. A szaunában nem szabad bizalmaskodni, játszani, tréfálni. A finnek hite szerint a szauna egészséget, erőt és hosszú életet biztosít.

*

A finn becsületesség. Akármerre járunk a finn vidéken, az országutak mellett mindenfelé őrizetlenül hagyott tele tejeskannákat és egyéb, mezőgazdasági terméket tartalmazó tartányokat láthatunk. Senkinek eszébe sem jutna,

hogy a tejeskannákat megdézsmálja vagy ellopja. Amikor egy idő mulva megérkezik a tejet összegyüjtő tehergépkocsi, az útra kitett tejet érintetlen állapotban leli és hiány nélkül önti át a maga edényeibe. Ugyanígy van a postával is. Az országutak mentén itt-ott postaládákat láthatunk, amelyekben a közelben lakók elhelyezik postai küldeményeiket, a bérmentesítésre szolgáló pénzzel együtt. A postát szállító autóbusz vezetője — aki nem ad jegyet az utasoknak, hanem mindenki leszálláskor fizeti meg a viteldíjat — megáll a postaláda előtt, kiszedi a tartalmát, majd cserében belerakja a magával hozott és a környéknek szóló küldeményeket. A nyitott postaládában elhelyezett küldeményeket és pénzt senki sem bántja.

*

Furcsa ellentétek. Minden harmadik vasárnapot a bűnbánatnak szentelnek, ilyenkor délután hatig sehol sincs zene és a nyilvános helyiségeket nem illik látogatni. De ugyanaznap hat óra után már minden szabad... A katolikus legényegyletek otthonaiban vasárnap nem lehet fürdeni, az étteremben nem szabad dohányozni és nem adnak folyóvizet a szobákba. Ellenben minden asztalon két bibliát láthatunk...

Ugyanezekben az otthonokban mindenütt megtaláljuk a «bedobós szekrénykét». Lényege, hogy egy üvegszekrény felső részén lyukak sorakoznak egy sorban, a többi rész pedig útvesztő. Ha a lyukba bedobnak egy márkát, elvétve szerencsés utat választhat és ekkor a szekrényke alján a bedobott pénz sokszorosa hull alá a boldog nyerő kezébe. Egyébként csak veszíteni lehet az elmés játékszeren, mégis úton-útfélen játszanak vele a nyerni óhajtó emberek.

*

A finn iskolai és kórházi rendszer. Tudvalevő, hogy ebben a kis országban alig-alig van olyan, aki ne tudna írni és olvasni. Ezt úgy érték el, hogy mindenfajta iskola ingyenes, a vidéken pedig, ahol a telepek szétszórtak, a gyermekek maguk is bent laknak az iskolában, még pedig többnyire ingyen. Ma már mindenütt pompás iskolák vannak vidéken is. Az elemi iskolai tantermek száma húsz év alatt 4 és fél ezerrel 15 ezerre emelkedett. A középiskolákban is megkétszereződött a tantermek és tanulók száma. Az iskolák mellett a kórházak is a népért vannak. A kórházi ágyak számát tízezerről huszonnégyezerre emelték és a közszolgálatban álló orvosok száma is megkétszereződött. Nemrégiben kezdték kiépíteni a megelőző népegészségvédelmi szolgálatot, vizsgálat alá vették a lakásviszonyokat és a táplálkozást. Köztudomású ugyanis, hogy a finn konyha nagyon vitaminszegény, ezen javítani akarnak. Így válik az északi kis nép frissé, erőteljessé és életerőssé, ami okos és gondos védekezés a tüdővész pusztítása ellen.

IRODALOM

A természet világa. III. kötet. A Föld és a tenger. Szerkesztette: Mauritz Béla. Írták: Ballenegger Róbert, Kéz Andor, Koch Sándor és Mauritz Béla. Nagy 8°, 387 l., 4 színes, 20 fekete műmelléklettel és 158 szövegközti képpel. Budapest, 1939. A Kir. Magyar Természettudományi Társulat kiadása. Egyetemi nyomda.

A Kir. Magyar Természettudományi Társulat 100 éves fennállásának emlékét *A természet világa* címen négy vaskos kötet kiadásával méltón ünnepli meg.

A mostani kötet többek munkája. Társszerzői és egyes részei a következők:

I. *Mauritz Béla:* A föld felépítése és anyaga, 124. l.

II. *Mauritz Béla:* A földkérget átalakító erők és azok tevékenységének eredményei, 179. l., *Ballenegger Róbert:* A termőföld, 220. l. — *Koch Sándor:* Magyarország legjelentősebb bányahelyei és ásvány-előfordulásai (Függelék), 236. l.

III. *Kéz Andor:* A tenger, 387. l.

Idestova egy emberöltője annak, hogy a természettudományok nagy együtteséről nem kaptunk összefogó képet. Ezt a hiányt pótolja most a Természettudományi Társulat jubileumi kiadású könyvsorozata. A négy kötetben felöleli a Természet egész világát s azt a legújabb tudományos eredmények értékesítésével közérthető nyelven tárja olvasói elé. Sok képe, még több rajza pedig a megértést még inkább megkönnyíti.

Az olvasóink táborához legközelebb álló III. kötet bőséges tartalmát részletezni helyszűke miatt nem tudjuk, de a felsorolt részek és szerzőik szakirodalmi multja méltán sejteti a gazdag tartalmat. A legmélyebben szántó tudományos felfedezések könnyedén megírt fejezetekben sorakoznak s elmélyedésre, gondolkodásra késztetnek mindenkit. Fejezetei elénk tárják a Föld belsejét, kérgének szerkezetét, összetételét, majd felszínének kialakulását. A talajtan legújabb felfedezésein csakúgy végigvezet, mint ép hazánknak meglepően gazdag ásványkincsein. Végül pedig a tengertannak magyar nyelven még nem közölt pompás ismertetését is nyujtja. *Strömpl.*

A természet világa. IV. kötet. Gaál István dr.: *A Föld és az élet története.* A Kir. Magy. Természettudományi Társulat százéves fennállásának emlékére. Budapest, 1939. 5 színes, 18 fekete műmelléklet, 208 szövegközötti kép. Kir. Magy. Természettudományi Társulat. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. A négy kötet ára 80 P.

A Föld és a földi élet kialakulásának története általában érdekli a nagyközönséget, ezt az ember a sok oldalról érkező kérdésekből is láthatja. Földtörténeti dolgokban nagy a tájékozatlanság. Nagyon sokszor hiányát érezte az ember egy olyan földtörténeti munkának, amelyiket nyugodtan az avatatlan olvasónak is kezébe adhatott volna. Eddig ilyen munka azonban még nem volt, mert a meglevők szakszerűsége rendesen már az első oldalon elriasztotta azt az avatatlant, aki kezébe merte venni.

A hiányt a Természettudományi Társulat Gaál István könyvével a legkívánatosabb módon és formában pótolta. A szerző elsőrangú szakember és azonkívül a tollnak is ügyes mestere. Érti a módját annak, hogy a legösszetettebb kérdéseket is hogyan lehet avatatlan embereknek előadni, hogy a fontosat hogyan lehet a kevésbbé fontostól elkülöníteni. A földtörténeti munkákban az avatatlant a különböző korok, időszakok, emeletek tényleg elriasztó és tömeges megnevezésmódja, a rengeteg ősmaradvány neve stb. mesterszavak serege megijeszti. Ebben a könyvben ilyesmitől nem kell tartani. A szerző a magyaros elnevezésekkel kerüli meg a nehézségeket és általában mindent a legvilágosabban, a legközérthetőbb módon magyaráz meg és tár az olvasó elé. A földtörténeti idők nagyságát megközelítő értékszámokkal jelöli, úgyhogy a földi életszakaszok különböző tartamáról, nagyságáról az olvasó ezen az úton nagyon jó felvilágosítást kaphat. Már a fejezetek címe is elárulja, hogy mennyire közel tud férkőzni az író az olvasóhoz. Az egész könyv a következő nagy fejezetekre tagolódik: I. Az izzón fénylő csillagtól az első baktériumig. II. A Föld vizeinek benépesülése a hajnalkorban. III. Az ókori Föld vízi szervezetei meghódítják

a szárazföldet. IV. A sárkánygyíkok uralmának kora. V. Az ősi jellegű emlősöktől a mai emberfajokig. Mindegyik fejezet egy-egy nagy földtörténeti időszakot jelent, azokat közönségesen a földtörténet bizony többnyire nagyon idegenül hangzóan és sokféleképpen szokta megjelölni.

A nagy fejezeteken belül a szerző részben folyamatosan tárgyalja a Föld és az élet, vagyis a növény és állatvilág fejlődését, részben érdekes kérdésekről gyakran összefoglalóan emlékszik meg. Így pl.: Milyen alakban, mikor és hol jelent meg az élet a Földön? A Föld történetének évszámai. A tengerfenékből kinőtt hegységek. A «fekete gyáméntok» belső története. Mit láthatunk a középkor kővé vált «képeskönyvei»-ben? Sárkányok szárnyain a középkorvégi Föld körül. Kőolajért akár négy kilométerre a földfelszín alá. Rejtélyes-e az ősfajok kihalása? Borostyánkő — az «észak aranya». Mit tudhatunk az ősemberfajokról? stb.

A könyv olvashatóságát a hatalmas tömegű pompás és a szöveggel mindig szoros kapcsolatban álló képanyag nagyon elősegíti. *Kéz A.*

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Litvánia területi nyeresége.

Litvánia 1939 október 10-én a Szovjettel kötött megegyezése értelmében bekebelezte Wilno várost és környékét. Területe 6656 km²-rel, lakossága (1939) 457,500 fővel növekedett. Litvánia területe most 59,478 km², lakóinak száma 2.879,070, népsűrűsége 48/km². Magának Wilno városnak (1937) 208,500 lakója van. *P. J.*

Az Oroszországhoz csatolt Kelet-Lengyelország közigazgatási beosztása.

A Lengyelország multévi felosztásakor a Szovjetnek jutott országrészt Fehéroroszország és Ukrajna köztársaságok területéhez csatolták. A Fehéroroszországba bekebelezett területet öt (Baranowicze, Bialostok, Brześć nad Bugiem, Pińsk és Wilejka), az Ukrajnához csatoltat hat (Drohobicz, Lwów, Luck, Równe, Stanislawów, Tarnopol) közigazgatási területre osztották. *P. J.*

Közigazgatási változások Németországban.

Az eddig Bremen szabadváros területéhez tartozott Bremerhaven várost közigazgatásilag Poroszországhoz csatolták és Wesermünde helységgel egyesítették. *P. J.*

Stolpmünde kikötő.

Németország egyik legnagyobb forgalmú keletitengeri kikötőjének, Swinemündének tehermentesítésére, a Stolpe folyó torkolatában fekvő Stolpmündét nagy kikötővé építi ki. Ide akarja terelni a Kelet-Poroszország felé irányuló áruforgalmat, hogy Swinemünde a haditengerészet számára nyujtson tágabb teret. A berlin—danzigi vasútvonalnak leágazása van Stolpmünde felé, ennek közvetlen hajóösszeköttetése Gotenhafen (Gdynia), Zoppot, Danzig és Pillau-Königsberggel, tehát elsőrendűen alkalmas Poroszország és Kelet-Poroszország forgalmának közvetítésére. A kikötőépítkezések már megkezdődtek); az 1600 m hosszú, 8 m széles molóval elzárandó kikötő medencéje legszélesebb helyén 1200 m átmérőjű lesz. *P. J.*

Hitler csatorna.

Sziléziában 1939 december 8-án avatták fel a régi Klodwitz csatorna helyettesítésére hivatott Adolf Hitler csatornát. Az új csatorna a sziléziai szén- és iparvidék központját, Gleiwitzet köti össze Cosellel, az Oder nagy kikötőjével. Ennek a csatornának nagy jelentősége van a sziléziai szénnek a birodalom belsejébe való szállítása miatt, mert nagy hajók járhatnak rajta, az eddig Coselban történt átrakodásra tehát nincs többé szükség. *P. J.*

Törökország népessége

a török belügyminisztérium számítása és becslése szerint 1938-ban 17.829,214 fő volt. A szaporodás az 1927. évi népszámlálás adataival (13.684,270) szemben tíz év alatt 3 millió lélek, 23%. Ezt a magas arányszámot nemcsak a természetes szaporodás, a születések többlete emelte ilyen nagy mértékben, hanem az utolsó évtizedben a Balkán félsziget államaiból tömegesen török területre áttelepedő mohamedá-

nok száma és az a körülmény, hogy az ország keleti része már szorosabban összeforrott a nyugati kulturáltabb vidékkel, s most ott pontosabb, részleges népszámlálást végeztek az előző becslésekkel szemben. *P. J.*

Svejci Himálaja expedíció.

1939 májusában Genova kikötőjéből indult el a svejci Alpenverein négytagú Himálaja-expedíciója a Garhwal-Himálaja ismeretlen csúcsainak meghódítására. A vállalkozás vezetője A. Roche, akinek nevét grönlandi kutatásai tették ismertté, társa E. Huber mérnök, kitűnő topográfus és két kiváló hegymászó, hivatásos hegyivezető. A Nepal, Tibet és a britindiai Kumaon tartomány határvidékén 7816 m magasan tetőző Garhwal-Himálaja csoport híres csúcsait, a Nanda Devit és a Kametet már sikerült meghódítani, most a svejciak lelkes csapata a Kosa gleccser vidékének legnagyobb kiemelkedéseit, a 6715 m-es Gauri Parbat-ot, a 6126 m-es Ratheban-t és a 6726 m magas Hathi Parbat-ot szeretnék megmászni és pontosan térképezni. Miután azonban csak június végére érhettek kutatásuk színhelyére, amikor a nyári monszun már beállt és lavinaomlásokkal fenyeget, a hegymászóutakat őszre kellett halasztaniuk. Részletes jelentések még nincsenek azóta. *P. J.*

Az árják négyezeréves fővárosát keresik Mezopotámiában.

A német tudomány- és népnevelésügyi minisztérium a birodalmi régészeti intézettel együtt megbízást adott Felix Langenegger dr. ismert régésznek, sikeres mezopotámiai kutatásai folytatására. Langenegger 1911—13 közt és 1929-ben tárta fel a felsőmezopotámiai Tell Halaf és Fecherije rommezők kincseit; paloták, templomok, erődök falait, faragott oszlopokat, domborműveket hozott napvilágra a kutatók ásója, a leletek a Kr. e. 300. év körüli időkből valók. Német tudományos körök azt remélték, hogy Langenegger és a melléje beosztott régészek lelkes csapata rá fog bukkanni mélyebb szinten annak a mitannus nevű, tisztán árja ősnépnek városára, amely Kr. e. 2000 évvel uralkodott Mezopotámia földjén. A város helyét Tell Halaf és Fecherije rommezőinek alsó rétegeiben sejtik és kiterjedését legalább egy négyzetkilométerre becsülik. *P. J.*

Sziám új neve.

A Bangkokban 1939 június 24-én tartott minisztertanács határozata értelmében július 1-étől kezdve Sziám hivatalosan újra felvette eredeti régi nevét, ezentúl Thaï-országnak (Thailand) hívják. A Sziám név a birmaiaktól ered, ezek nevezték San-nak Laos, Thaï és Malacca lakóit. Tőlük vették át és terjesztették el egész nyugaton Sziám formában a portugálok. *P. J.*

Sztalin csatorna.

Özbégisztánban a Szir-Darja termékeny völgyét és a Fergánamedencét feltáró új csatornát, amely csak nem régen készült el, Sztalinról nevezték el. *P. J.*

Az amerikai Nemzeti Földrajzi Társaság Yukon-expedíciói.

Az amerikai Földrajzi Társaság céljául tűzte ki az alaszkai Yukon-vidék tudományos feltárását és térképezését. A nagy feladat megoldására Walter A. Wood kapott megbízást. Wood 1935, 1936 évi expedíciói után 1939 nyarán kereste fel harmadízben a vizsgálandó területet felesége, valamint Anderson Bakewell botanikus és Roger W. Drury meteorológus társaságában. A kutatók 55 napot töltöttek a terepen, főtáborukat a Mt. Wood Wolf Creek gleccsere mellett rendezték be. Sajnos, az időjárás igen mostoha volt, mindössze négy napsütéses napjuk volt. Ennek ellenére sikerült befejezni munkájukat s hamarosan kiadásra kerülhet a vidék légi és helyszíni felvételek alapján készült pontos térképe is. *P. J.*

A canadai uránszurokércbányászat fejlődése.

A Nagy Medvetó Echo öblében 1930-ban felfedezett uronszurokérc- és ezüstelőfordulás kiaknázása mind nagyobb méreteket ölt. A Sarkkör közelében fekvő mély Eldorado bányában száz munkás napi száz tonna ércet hoz felszínre. Az ércet eleinte repülőgépen szállították feldolgozásra Port Hopeba, 1937 decemberében azonban megnyílt a helyszínen épült feldolgozó üzem és laboratórium. 1938-ban már az Eldorado bánya uránszurokércéből került ki a világ rádiumtermelésének csaknem fele, évi 28 gr. A termelés ilyen nagymérvű növekedése a rádium árát az utóbbi két évben egyharmadára szorította le.

Európai kivándorlók letelepítése Brit Guyanában.

Nemrégen tette közzé első jelentését az a bizottság, amelynek feladata megvizsgálni, vajjon településtér-e Brit Guyana nagyszámú, középeurópai viszonyok közt nevelkedett kényszerű kivándorló számára? A bizottság vezetői három kérdésre adtak választ: 1. Van-e Guyana belsejében mezőgazdasági termelésre alkalmas, lakatlan vagy gyéren lakott terület? 2. Miképpen kapcsolható be a leendő településtér a már meglevő közlekedési hálózatba, illetve a világforgalomba? 3. Vajjon a telepítésre kiszemelt terület éghajlata megfelel-e a fehér embernek s megszervezhető-e az új telepek kielégítő közegészségügyi szolgálata?

A telepítésre kiszemelt vidék az északi szélesség 5°-ától délre, tehát a forró égövön, a braziliai határig az Essequibo folyó két partján terül el. A terület egynegyed része az Essequibótól nyugatra sík, nyílt szavanna, bokros, füves vidék, a keleti háromnegyed rész irtásra váró őserdő. Délen a határmenti Pacaraima hegység völgyeibe hatol fel. Ezen a vidéken először önellátásra berendezett mezőgazdatelepeket kívánnak létesíteni. Állandó művelésre alkalmas a talaj a szavanná és a Rupununi folyótól nyugatra elterülő völgyek síkjain, valamint a Paracaima hegység folyói mellékén. A jó talaj itt csokoládébarna és az Orbignya sagotii pálmafaj megjelenése jellemzi.

Ha az új telepek majd az önellátáson felül tekintélyes mennyiségű fölösleget is fognak termelni, akkor kerülhet csak sor a közlekedés kiépítésére. Miután azonban állandó tömegáru szállítására itt kilátás nincs, a vasút nem gazdaságos, tehát gépkocsiutakat fognak építeni. A közutak hajóutakhoz fognak csatlakozni, a főútvonal a Berbice folyó hajózható részének utolsó állomásától, Takamától a Rupununi alsó vízvidékén épült Annai-ig húzódhat.

A bizottság orvosszakértői bizonyosra veszik, hogy a kellő gondossággal előkészített település és orvosi szolgálat mellett az európaiak elviselhetik Guyana éghajlatát, a későbbi nemzedékek pedig megszokják és szervezetük hozzá alkalmazkodik.

A jelentés végén a bizottság javasolja, hogy ha elméletileg az 5° szélességet nem is tartják alkalmasnak fehér ember letelepedésére, mégis a sürgető szükség következtében érdemes kísérletet tenni Guyanában. Először néhány kísérleti telepet ajánlanak létesíteni a Kanuku folyó mellékén nyílt szavannán, vegyes földművelő és állattenyésztő gazdálkodással. A kísérleti telepítéshez és a nélkülözhetetlen utak megépítéséhez 3—500 vállalkozó szellemű telepes kezemunkájára és az első két esztendőben 3 millió dollár tőkebefektetésre van szükség. *P. J.*

Colombia népessége.

A délamerikai Colombiában 1938-ban tartott népszámlálás adatai szerint az 1.233,864 km² területű országnak 8.701,816 lakója volt. Három százezres nagy városa közül legnépesebb a főváros, Bogotá (325,658 lakos), majd Barranquila (150,395 lakos) és Medellin (143,952 lakos). *P. J.*

Amerikai Antarktisz expedíció.

1939 júniusában az Egyesült Államok kongresszusa 350,000 dollárt szavazott meg egy nagyarányú délsarki expedícióra és bizottságot küldött ki a vállalkozás szervezésére azoknak az állami szerveknek képviselőiből, amelyek az expedíció lebonyolításában résztvesznek. A tudományos célkitűzések pontos megállapítását egy másik, dr. Isaiah Bowman vezetése alatt álló bizottság vette kezébe. A terv szerint az expedíció két tábort üt az Antarktiszon. Az egyiket Little Americában, Byrd admirális régi tanyáján vagy annak közvetlen közelében, a másikat ettől keletre, 1000—1500 km távolságban arra kiválasztandó, alkalmas helyen. Az expedíció feladata, hogy a régebbi Byrd expedíciók nyugati és a Brit Graham földexpedíciótól feltárt terület keleti határa közötti területet feltárja. A Byrd tengernagy vezetése alatt álló, 125 főt számláló expedíció november 22-én kelt útra a North Star és Bear of Oakland nevű hajókon. Repülőgépeket, kutyaszánokat és motoros szánokat és traktorokat vittek magukkal.

Az Egyesült Államok a legújabb időkben az Antarktiszra bejelentett területi foglalások egyikét sem ismerte el, de később igényt készül támasztani az amerikaiaktól felfedezett vidékekre s ezért akarja Little Americát, ezt a már-már állandó jellegű amerikai tábort megerősíteni s egy másik hasonló tábort felépíteni. *P. J.*

MEGHIVÓ

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

április 18-án délután 6 órakor a Társaság helységében (VIII., Sándor-utca 8.) tartandó

LXVIII. RENDES ÉVI KÖZGYŰLÉSÉRE

Tekintettel arra, hogy az **április 18-i közgyűlés** előreláthatólag nem lesz határozatképes, az alapszabályok értelmében

1940 évi április hó 25-én csütörtökön d. u. fél 6 órakor

a Kir. Magyar Természettudományi Társulat (VIII., Eszterházy-utca 14—16) ülésterében — a megjelent tagok számára való tekintet nélkül — tartjuk meg a közgyűlést.

Tárgysorozat:

1. Elnöki megnyitó.
2. Főtitkári jelentés.
3. Választmányi tagok választása.
4. Balaton-bizottság jelentése.
5. Alföldi-bizottság jelentése.
6. Számvizsgálóbizottság jelentése.
7. Könyvtárvizsgálóbizottság jelentése.
8. Pénztáros jelentése.
9. Zárszámadás és költségvetés tárgyalása.
10. Indítványok.

Budapest, 1940 április hó 1-én.

Dr. v. Temesy Győző s. k,
főtitkár.

Dr. Cholnoky Jenő s. k.
elnök.

TÜKÖR

1940. ÁPRILIS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZÍNHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

báró NYÁRY PÁL: A Horthyak
KERTÉSZ RÓBERT: A titokzatos Kaukázus
LOVASS GYULA: Riviera
MOLNÁR KATA: Láz (Elbeszélés)
SIKLÓSSY LÁSZLÓ: Az Angol Királyné
HOFFMANN EDITH: Krisztus siratása és a feltámadás
LUKINICH IMRE: Gróf Teleki József
HUSZTI DÉNES: Olasz világkiállítás
MARKÓ ÁRPÁD: Francia huszárok
SZEMZŐ PIROSKA: Egy könyv életrajza
ASZTALOS MIKLÓS: Háború és propaganda
WAGNER JÓZSEF: Kossuth Lajos ismeretlen levele
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: Bűnügy (Elbeszélés)
BARÓTI DEZSŐ: Finnek, lappok, magyarok

A TÜKÖR NAPLÓJA: Szép magyarság — Színház — Könyvek — Film — Fényképezés — Zene — Az asszony

Szalay Lajos és Mezey Arthur rajzaival, számos fényképpel és reprodukcióval

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

vitéz HEFTY FRIGYES

REPÜLŐK — ELŐRE!

A világháború legvitézebb magyar pilótájának küzdelmes és heroikus életét mutatja be ez a könyv színes és izgalmas leírások sorozatában. Feltárul az olvasó előtt a magyar repülés hőskora, a rákosi fiatal magyar repülőgárda emberfeletti küszködése a magyar repülésért, a világháború pokla a maga őrült kavargásában, lélegzetet elállító légi harcok a legkiválóbb ellenséges pilótákkal. De a vér és a vas viharában a szerző mindig megőrzi emberi érzéseit: könnyekre indító bizonysága ennek az a fejezet, amelyben a vasárnapi falu fölött szálló gépe kormányánál csöndes Miatyánkot mond a gránátoktól megszaggatott Piave-part fölött. Ez a könyv az emberfeletti erőfeszítések, keserves tapasztalatok és ujjongó győzelmek valóságos hőskölteménye.

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

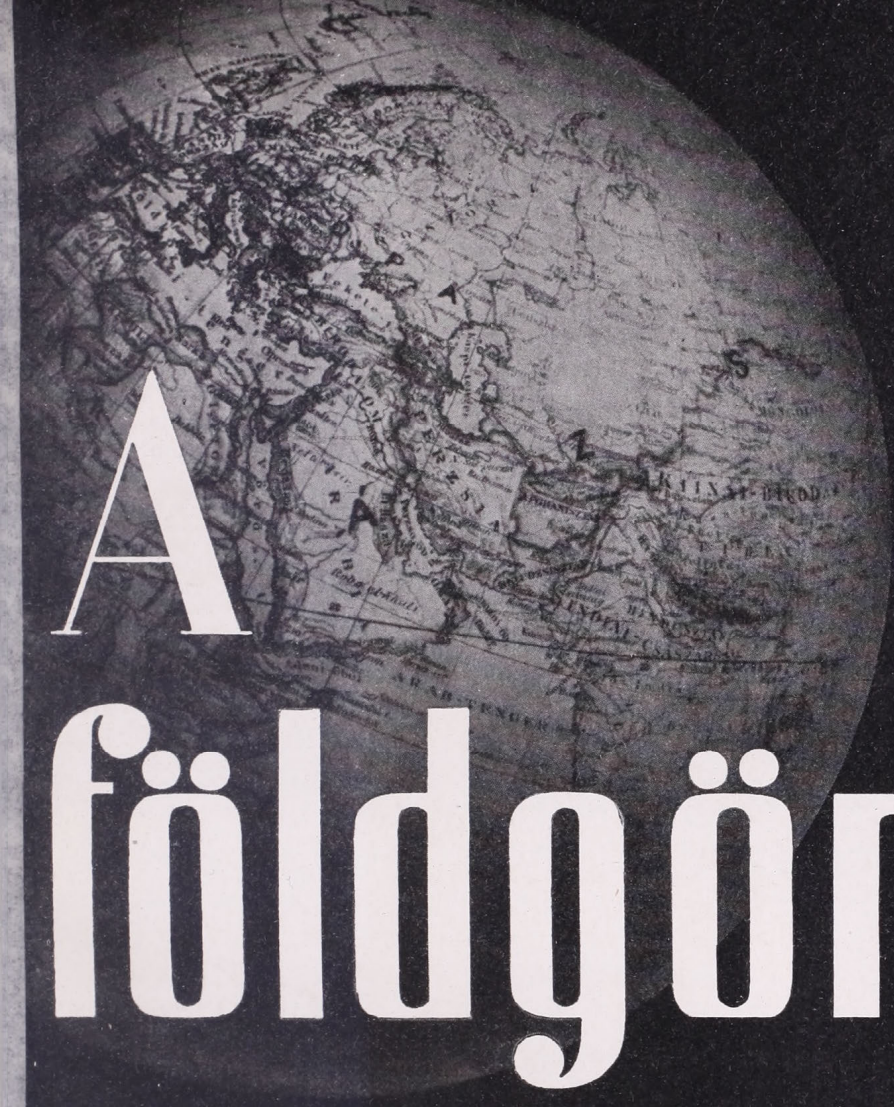

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XI. ÉVF. | 1940. MÁJUS | 5. SZÁM

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg
Előfizetési ár egy évre 10.— pengő Egy-egy szám ára 1.20 pengő
A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják
A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Hivatalos órák minden csütörtökön délután 1—½3 óráig. — Csekkszámlánk száma 51.141

TARTALOM:

Wallner Ernő dr.: A Keleti tenger kapuvidéke, — *Takács József dr.:* A német-francia határvidék. — *Pécsi Albert dr.:* Besszarábia. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XI. ÉVFOLYAM 1940 5. SZÁM

A KELETI TENGER KAPUVIDÉKE.*

Írta WALLNER ERNŐ dr.

Ha valamilyen vidékre, akkor a dán Jylland és svéd Skane félsziget közti tengerszorosokra valóban ráillik a kaputáj elnevezés. A Keleti tengerből csupán az itteni három szűk szoros egyikén lehet kijutni a Kattegat-Skagerrakon át az Északi tengerbe s ezzel a nyílt Óceánra. Ez a páratlan közlekedésföldrajzi helyzet minden időben nagy előnyt jelentett a partmenti országoknak, de főként Dániának. A keskeny szorosok nem akadályozták a hatalmi terjeszkedést a svéd partok felé, elzárásuk erős fegyver volt kezükben, amellyel súlyos csapást mérhettek a balti vizekre irányuló kereskedelemre.

A nemzetközi átmenő forgalom szempontjából már félreeső helyzete miatt sem jelent sokat a legnyugatibb szoros : a Kis Belt. Legkeskenyebb részén Jylland és Fyn sziget között csak 660 m széles. A szűk szorosban erős az áramlás, s ezért, de meg mert mélysége helyenként a 10 métert is alig haladja meg, a nagy hajók kerülik. A Fyn és Sjelland szigetek közti Nagy Belt 20—30 méteres mélysége és átlag 15 km szélessége ugyan megfelelő, de homokzátonyok veszélyeztetik a hajózást. Ezenkívül déli bejárójánál Lolland és Falster szigetek kényszerítik kerülő útra a hajókat.

Legközvetlenebb és legrövidebb a távolság a Sundon át s ezért ennek forgalma már a középkorban is túlnőtt a helyi jelentőségen. A történelem során ezért tartotta Dánia hosszú ideig mindkét partot birtokában s ezért fejlődött itt erősebb ütemben a gazdasági élet. Míg a Kis és Nagy Belt mellett csak néhány, 10—20,000 lakost számláló városkát találunk (Fredericia, Kolding, Korsör, Nyborg, Svendborg), addig az Öresund mentén a háromnegyedmilliós Köbenhavn és másfélezer lakosú Malmö-n kívül is még több város (Helsingborg, Helsingör, Landskrona) talált biztos létalapot.

A vidék mai arculata a jégkorszakban és utána alakult ki. Amikor a skandináviai jégtakaró visszahúzódott, a balti teknőt a Yoldia tenger borította, s ez a déli svéd nagy tavak mentén összeköttetésben állott az Óceánnal. Ez a vízi út azonban a balti pajzs lassú emelkedése következtében elzárult s a lefolyástalanná vált tenger az ú. n. Ancylus tóvá édesült ki. A további emelkedés és beömlő folyók végül is a tó vizét új kijárathoz segítették. Új lefolyását a Keleti tenger közvetlen elődje, a Litorina tenger, a dán szigeteken át kapta. Azóta is állandóan itt az áramlás az Északi és Keleti tenger különböző sótartalmú vize között.

A Keleti tengernek folyóktól kiédesülő vizében csupán kb. 0·7 % a só. A szorosokban ez a felszínen folyik kifelé, állandó cserét teremtve a 3·5 % sótartalmánál fogva nehezebb s ezért a fenéken mozgó atlanti vízzel.

Az európai kontinens süllyedő holland-friz partjának és emelkedő balti pajzsának érintkező vonala kettéosztja ezt a nagy kaputájat. Jylland nyugati része süllyed, a Kattegat keleti partja emelkedik. Az atlanti és balti éghajlat érintkezése következtében a tengerszorosokban a januáriusi középhőmérséklet valamivel a fagypont felett, a szi-

* A cikket már kiszedték, amikor a háborús események a közfigyelmet a skandináviai partok és a Keleti tenger felé vezető szorosok felé irányították. Bár a jelen cikk még nem vizsgálhatta a kérdést az új helyzet szempontjából, az események különös érdekességet adnak a benne tárgyalt területnek. *Szerk.*

EGYETEMI KÖNYVTÁR

geteken valamivel a fagypont alatt van. Északnyugatra a tengeren és délnyugati norvég parton ugyanekkor + 2, a déli svéd parton viszont — 2 C° a középhőmérséklet. Ezért a szorosoktól északnyugatra már egyetlen kikötő sem fagy be télen, míg délkeletre a parti vizeket 1—2 hónapig jégpáncél boríthatja.

Különböző felépítésű s ezért eltérő jellegű tájak találkoznak itt. A Kattegat keleti partvidéke a balti pajzshoz tartozván, őskori kőzetekből épült. Jylland és a szigetek a hordalékkal fedett Germán síkság folytatása. Míg a nagy Skandináv félszigethez kapcsolódott kis déli Skane félsziget krétakori rétegekből áll.

A nagyvonalú szerkezeti különbségeken kívül sok egyéni vonást találunk mindenfelé. Ezek a jég, tenger, levegő, százados kéregmozgás s nem utolsó sorban az ember munkája nyomán keletkeztek. Aki látta és összehasonlította a dán paraszt fehérer meszelt nagy házát és gazdasági épületeit a svédek vörösre mázolt faházaival, nemcsak a szembeötlő eltérésekre, hanem annak okaira is hamarosan rájöhetett. Egyben azonban megegyezik ennek a vidéknek minden pontja s ez az a minden társadalmi rétegre kiterjedő jólét, amely az egészséges birtokeloszlásból és magas népműveltségből fakad.

Dánia igazi parasztország. Bányakincsek és energiaforrások híján a kereskedelmen kívül valóban a mezőgazdaság a lakosság fő keresetforrása. Itthon sokszor hivatkoznak a dán példákra, ugyan mezőgazdasági termelésük az angol és német fogyasztópiac, s az olcsó tengeri szállítás következtében a mienktől eltérő — előnyösebb — helyzetben van. Ez az oka annak, hogy állattenyésztésük minőség és mennyiség tekintetében is Európában vezető helyen áll. A páradús óceáni levegő üde zöld rétekről gondoskodik, a szorgalmas és tanult nép pedig a terméseredményeket növeli. Így érték el, hogy a sertésállomány számban jóval meghaladja, a szarvasmarhaállomány pedig majdnem eléri a lakosság lélekszámát s a hektáronkinti termésátlag minden terményben sokszorta — másfél-, kétszeresen is, — magasabb a magyarországinál.

A szigetek akármelyikén pár órát töltve, megfigyelhetjük az elszórtan épült tanyák pompás felszerelését, a szövetkezetek gyüjtőhelyeit, a kitűnő úthálózatot és a mindenüvé elérő áramvezetéket. Az alacsony szigeteken az egyhangú síkság uralkodik. De enyhíti ezt a tanyákat körülvevő fák zöldje, a sok legelésző állat, a magas szélkerekek és a jellegzetes lépcsős fehér templomtornyok ismétlődő képe. Valami nyugodt derü uralkodik az egész vidék fölött és az végül az embert is hatalmába keríti. Lassankint megérti ennek az egyforma jólétet tükröző földnek varázsát. A közép vagy délkelet-európai országokból odakerülő idegennek feltűnik a polgárosultság magas fokát hirdető tiszta jó öltözék, ami a társadalmi különbségeknek legalább külső mérséklésére vezet. Mert ha alig akad kolduszegény, mégis van dúsgazdag. Legalább ezt mutatja a főváros képe és élete, valamint lüktető kereskedelme.

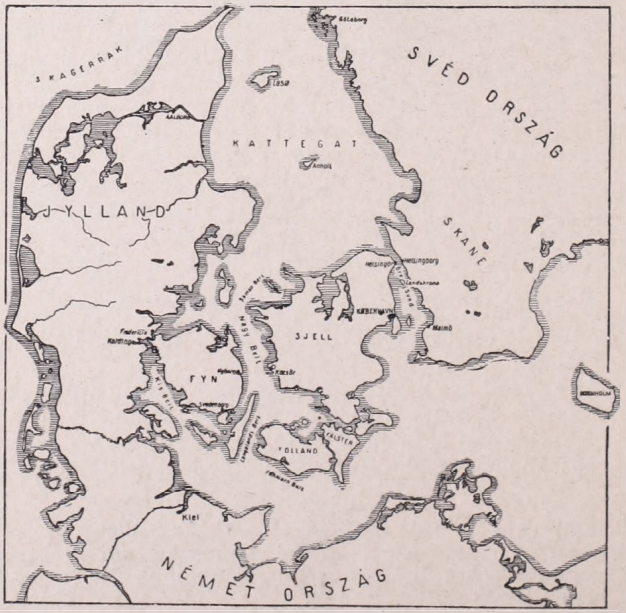

Köbenhavn helyzete beltenger szélén, világforgalom közelében Istanbul helyzetéhez hasonlít. Kutyák és piszok nélkül, de annál több kerékpárral. Az utóbbiakról messze híres. Az átlagutazók ezenkívül még Thorwaldsen világhírű szobraira és a Tivoli mulatókert szórakozá-

Régi városkép Köbenhavnból. A Nybrogade a királyi palotával szemben fekvő rakpart. Közelében van a halpiac számos halászbárkával.

saira kíváncsiak. Az esténként az utóbbiban és az utcákon sokféle színben szétáradó fény merő ellentéte a dán takarékosságnak. De csak látszólag, mert a villanyáram hihetetlenül olcsó. Hogyan, hiszen nincsen se szenük, se olajforrásuk, se vízierőik? Az áramot Svédországból kábelen kapják, ott pedig bőven van fehér szén. Arra a kérdésre: és ha háború lenne? csodálkozva néznek. A svéd-dán háború gondolata legalábbolyan távol áll tőlük, mint — mondjuk — attól tartani, hogy a Föld a Marssal ütközik össze.

Köbenhavn fejlődése ugyanolyan, mint a várközpont körül alakult városoké. A vár helyén a régi településmag, paloták, középületek, zeg-zugos szűk utcák; a sáncövből ligetek, tavak, csatornák lettek s túl rajtuk a tágas, szabályos alaprajzú új külvárosok. Csak kelet felé szab határt a kikötő és az erődszigetek. A pályaudvaron nemcsak a nagy forgalom, de a vasúti kocsik felírásai is elfelejtetik, hogy egy kis ország szigeten fekvő fővárosában vgyunk. Hogyan kerülnek ide a Berlin—Köbenhavn, Stockholm—Köbenhavn közvetlen kocsik? Vasúti kompjáratok dél és kelet felé, új híd Falster és Sjelland szigetek között kapcsolatot teremtettek az európai hálózattal. Két éve épült meg a Storström híd s ez méreteivel — 3210 m hosszú, 26 m magas, külön pályákkal a vasút-, kocsi-, gyalog-, és kerékpárközlekedésre — egész Európában is kivételes helyen áll.

Köbenhavn élete, akárcsak az egész országé, elsősorban a tengerre tekint. Ez a körülmény a német-angol háború előidézte körülmények folytán súlyos helyzetet teremt. A dán kivitelnek több mint fele Angliába irányul s az angolok élelmiszerekért évente többet fizetnek a dánoknak, mint Magyarország évi teljes kivitelének értéke. A főváros kereskedelmének fő hivatása a balti kikötőkbe irányuló áruforgalom átrakása és szétosztása. Így Dánia, ha más alakban ugyan, de ma is a Keleti tenger

vámszedője. Köbenhavn ezért tudott továbbfejlődni azután is, hogy megszűnt a dán uralom Skane fölött s a város központi helyzetét vesztve az ország peremére került. Ott ahol a Sund Helsingör és Helsingborg között 4 km-re szűkül, szedték az évente néhány millió tallérra menő sundvámot, míg 1857-ben a világ hajósnemzetei 30 ½ millió talléral meg nem váltották. Nemcsak itt, ahol a legkeskenyebb a szoros, de jó időben mindenütt átlátni a svéd partra. S bár idegen ország, mégsem idegen táj fogadja az érkezőt.

Skane félsziget külön test a Skandináv félszigeten. A geológiai, vagy termelést, népsűrűséget ábrázoló térképek ezt első pillanatra elárulják. Hiányoznak itt a svéd tájat annyira jellemző sötét szikłák, erdők, gyorsan rohanó, majd tóvá szélesedő folyók. Az enyhe lankákon mindenfelé gondosan művelt, bőven termő, főként gabona- és cukorrépaföldek, köztük még dohány is akad. Skane Svédországnak mindössze negyvenedrésze, de állattenyésztése és mezőgazdasági termelése a svéd élelmiszerszükségletnek negyedrészét fedezi. Népsűrűsége (70 lakos km²-ént) messze felülmúlja az országos átlagot (15).

A dániai jólét és tisztaság itt még egy fokkal magasabb, s erre büszkék. Hangoztatják pl., hogy cukorral az ország már ellátja önmagát, mert belterjes gazdálkodásuk termésátlagát csupán Hollandia múlja felül. Igaz, hogy a gazdaságoknak majdnem felében épített trágyagödrökkel gondoskodnak a talaj termőerejének fenntartásáról. Olyan ez a félsziget, mint egy mintagazdaság. Keresztül-kasul szelik a jó útak. S amint egy-egy tanya előtt elmegyünk, vagy oda benézünk, meglep a kulturáltság képe. Különösen az állatok tisztasága és gondozottsága meglepő a legkisebb tanyán is. Aránylag a ló kevés, az meg nekünk egyenesen szokatlan, hogy sehonnan sem szalad ki barátságos vagy dühös ugatással a kutya. Talán a svédek példabeszéddé vált becsületessége miatt nem kell házőrző? Nem tudom, de többszáz kilométeres úton a svéd elszórt települések között északabbra sem találkoztam házőrző kutyával. Igaz, macskát sem láttam. Feltünő a sok személy- és teherautó. Ott állnak az igénytelenebb tanyák udvarán is a csűr előtt, s találkozhatunk velük útközben, amint trágyát, szalmát hordanak.

A Skane félszigeti táj hasonlít az északnémet és dán vidékekhez. Svédország mezőgazdasági tekintetben legértékesebb tája.

Malmö kikötője a svédországi forgalomban harmadik helyen áll. A sziklás svéd tájakkal ellentétben itt a háttérben jól látható sík termő vidék veszi körül a várost.

Skane tájképi tekintetben alig tér el az északnémet vagy dán síkságtól. Feketetarka szarvasmarhák, dróttal kerített legelők, a magasabb helyeken szántók, téglából épült fehér, palatetős házak, szélmalmok, gyárkémények, villamos távvezetékek inkább Közép- mint Észak-Európához tartozónak mutatják. Hiszen szerkezetileg az is. Ezért is következik iparában a cukorgyártás után második helyen a cementipar. Innen kerül a cement a balti pajzs sok vidékére, ahol az őskőzet kötőanyagot nem, csak terméskövet ad. A jurakori rétegekben itt Helsingborg közelében van Svédország egyetlen szénbányája is.

A Sund északi bejárójától Bornholm sziget felé húzódó délnyugati vonal jelöli az üledékes kőzetek, vagyis a majdnem egészükben megmunkálható föld határát. Észak felé gyorsan csökken a szántók aránya és Kalmar magasságában már a 29 %-ot is alig éri el. Csupasz, a jégkorszakban legömbölyített gránit és gneisz sziklák bukkannak elő lépten-nyomon mint az óriási moréna-halomvidék tartozékai. Nincs az a geológiai vagy földrajzi tekintetben iskolázatlan, aki észre ne venné a táj jellegének változását. Van mélyedés a Skane félszigeten is, benne tó is, de itt alig akad már összefüggő sík terület, a tavak uralják a tájat, az erdők aránya az 50 % fölé emelkedik. Megjelennek a jellegzetes pirosra mázolt faházak is.

Csak a Sund szorostól északra a Kattegat keleti partján húzódó sáv kivétel. Mi lehet ennek az oka, holott a geológiai térkép ugyanazt a gneiszt mutatja, mint tőle keletre? Ez a sáv tartozéka annak a kaputájnak, amelyen a hőmérsékleti és csapadékviszonyokat az Óceán szabályozza. Az ezeket feltüntető térképen épen olyan jól elkülönül a Helsingborg—Göteborg közti partvidék, mint akár az erdőket vagy szántókat feltüntető térképen. Ennek a vidéknek — Halland, Bohus és Göteborg tartományok — élete nagyjában a skaneihez hasonlít. Abban is megegyeznek, mint Svédországnak a szárazföldhöz és az Óceánhoz legközelebb fekvő része, hogy kettős közlekedéselőnyt élveznek. Déli városaik Malmő (150,000 l.), Helsingborg (60,000 l.) és Trelleborg (14,000 l.) a szó szoros értelmében kapuk Svédország és Norvégia belseje felé. Idáig érnek a dán ésnémet vasutak kompjáratai és innen indulnak ki a fő vasúti vonalak. Tengeri forgalmuk Köbenhavn versenye miatt háttérbe szorult.

Mint minden svéd város, ezek is tiszták, kellemes benyomást keltők, tele virágokkal, parkokkal és sok új épülettel. Csak véletlen, de mégis jellemző, hogy amikor Malmőben reggel első utam a főtérre vezetetett, ott X. Károly Gusztáv lovasszobrát éppen hosszúnyelű kefékkel súrolgatták. A város tőszomszédságában levő mészkőfejtőkben a gépház mellett is virág, a külvárosi utakon, ahol már zabföldek között szalad a villamos, a pályatestet még mindig virágok szegélyezik. Az utcaseprők mindenütt tiszta kék munkaruhában dolgoztak s szinte magam elé képzeltem őket szabad idejükben jó polgári ruhában, élvezve a munkásréteg itt kivívott, megalapozott társadalmi helyzetét. Otthonaik az új munkásházakból álló egészséges városnegyedekben barátságos külsejűek. Malmő a délsvédországi beviteli kereskedelem középpontja, de a jövő fejlődés kilátásai korlátozottak, mert a balti forgalmat Stockholm, az atlantit pedig Göteborg ragadta magához.

Göteborg (270,000 l.) a főváros után a legnépesebb, s fekvése, forgalma, kereskedelmi összeköttetései szerint jellegzetes kapuváros, még pedig Svédország atlanti kapuja. Jylland csúcsával szemben a Kattegat kijáratában azonban még sok kapcsolata van a balti kikötőkkel is, annál inkább, mert Svédország maga is nagy részben a Keleti tengerre tekint. Az a körülmény, hogy a svéd külkereskedelemnek egyharmada Anglia és az Északamerikai Egyesült Államok felé irányul s ezenkívül a nyugateurópai országokkal is élénk, Göteborgnak nemzetközi jelentőséget kölcsönöz. Ez meg is látszik a kikötőben és az ahhoz közel fekvő üzleti negyedben.

Göteborgban is megvan az a különbség, amit minden kikötővárosban a kereskedelmi és lakónegyedek között megtalálunk. A Göta folyó mindkét partján raktárak, irodák, gyárak, bankházak foglalják el a helyet a boltok és lakások elől. De ami svéd vonás a kikötőben, az a piszkos csapszékek hiánya. Van olcsó étkező, de mennyivel mások ezek, mint a genovai Via Carlo Alberton vagy a hamburgi St. Pauliban. A mai kikötő alig százéves multra tekinthet vissza, és már az egész svéd külkereskedelem jó negyedrészét bonyolítja le. Göteborgot Gusztáv Adolf alapította a XVII. század elején. Az akkor erődítésekkel körülvett s jól védhető városba hollandi mintára csatornák nyíltak

Helsingborg kikötője a város egyik sziklás magaslatáról. Előtérben a főtér. A Sund-szoros itt 4 km széles, a dán part jobboldalt látszik.

A Göta folyó sérudvaros torkolatvidéke a Kattegatban. A folyó közepén Älvsborg erőd a göteborgi bejárót őrzi. A túlsó parton Göteborg tengerparti nyaraló és fürdő-helyei.

a folyóból. Ezek egy részét ma már betemették, helyüket a széles, forgalmas, előkelő üzletekben bővelkedő Östra és Wästra Hamngatan foglalták el. Az erődítésöv északi része a személy- és teherpályaudvarnak adott helyet, déli része pedig kedves, tiszta vízároktól szegélyezett árnyas liget, csendes pihenőkkel. A város a svéd partokra jellegzetes sérudvaros, fjordos felszínen épült. Ezért a Göta folyó közelében, épen úgy, mint távolabb, sűrűn találkozunk a felszínen sötét gránitsziklákkal, s akárhány utca olyan meredek, akárcsak a budai Várhegyhez tapadó utcáink némelyike. Másutt viszont a hajdani gleccserektől kimélyített völgyek hordaléktalajában az építkezéshez szükséges szilárdságot velencei módra kell biztosítani. A pályaudvar mellett 15—20 m-es fenyőszálfákat vertek le. A svéd fellendülés korszaka, mely a világháború után kezdődött, itt is új építkezésekre vezetett. A város belsejében azonban aránylag kevés az új épület, szívesebben húzódtak kifelé, mert ott egészségesebben, tágasabban és magasabbra építkezhettek. Négy-ötemeletes házak csupasz, régebben vörös, most inkább szürke téglafalait meleggé és barátságossá teszik a színes külső ablakfüggönyök. A piros, zöld, kék szín különböző árnyalataiban nekünk szokatlan, de ízléses és kedves tarkaságot visznek a városképbe. Az ízléstelenség, hangoskodás a svédek szemében olyan lealacsonyító vonás, amelyet mindenütt és mindenben kerülni kell. Ezért zajtalanok az utcák, a pályaudvarok, a mulatók. Éjfélkor záróra s még a Liseberg-kert ragyogó szórakozóhelyei is 11 órakor zárnak.

Látva a nyugodt munka nyomán fakadó jólétet és haladást, a hosszú alkonyat csendjében a város fölött pazar kilátást nyujtó magaslatról volt időnk elmélkedni azon, hogy mit jelenthet egy nép számára évszázadon át békésen dolgozni vagy e helyett szabadságért küzdeni és vérezni.

A NÉMET-FRANCIA HATÁRVIDÉK.

Írta TAKÁCS JÓZSEF dr.

Csaknem naponta olvashatjuk a német és a francia hadijelentést : «Az arcvonalon a nap nyugodtan telt el és jelentenivaló nincsen». Ezen a vonalon, ahol a világ három nagy nemzetének hadseregei a Siegfried- és Maginot-vonalak védőműveiből néznek egymással hónapok óta farkasszemet, az emberiség történetének legkülönösebb háborúja folyik. Nagyobb összecsapás szeptember óta nem igen fordult elő. Csatározásokról többször adtak már hírt, egyszer pedig azt is jelentették, hogy «egy őrmestert elfogtak».

Az úgynevezett nyugati háborúról katonai vonatkozásaiban már sokat olvashattunk, mindenki láthatta már a védővonalak betonműveinek berendezését és az ott éldegélő katonák életét. Ezeken a hasábokon most tekintsünk végig az egymással szembenálló haderők vonalainak színterén földrajzi szemmel.

*

A Svejc, Luxembourg, Belgium és Hollandia területén kialakult semleges tömb két darabja közé ékelődik be az elég rövid német-francia országhatár. Ez a tulajdonképeni «*nyugati front*» minden apró kiugrásának beleszámításával is *csak 483 km hosszú*, de ez a szám is 380-ra csökken, ha az arcvonal hosszát a védőművek «nagyvonalúságával» mérjük le. A németek szárazföldi hadserege tehát ezen az alig 400 km-en elnyúló határdarabon néz farkasszemet a szövetséges francia és angol csapatokkal.

A svejci Basel városától egészen Karlsruhe környékéig — pontosabban a Lauter patak beömléséig — a Rajna vonala a német-francia határ, dél-északi, majd kissé északkeletre elhajló irányban. Ez a folyami országhatár hosszúságban körülbelül fele az egész határnak. A Lauter patak vonalán nyugat-északnyugatnak induló, kanyargós határ ezt az általános irányát tartja meg mindvégig, tehát addig a pontig, ahol — Luxembourg délkeleti sarkában, Perl és Sierck között — a Mosel (franciául Moselle) folyó völgyét eléri. Ennek a hegyes-dombos vidéken haladó országhatárnak kisebb-nagyobb kanyarulatai a német Saar-vidéket választják el a Franciaországhoz tartozó Lotaringiától. A «nyugati arcvonal» tehát két, egymástól különböző felerészre osztható : az egyik a rajnai szakasz, a másik pedig a hegy- és dombvidék szakasza.

*

A földtani középkorban a mai Franciaország északi felében hatalmas medence alakult ki és ennek Páris környéke volt a közepe. A medence keleti széle, ahol a következő, nagy keleti medence kezdődött, ott emelkedett a mai Rajna-völgy vonalában, Darmstadt, Karlsruhe és Basel között. Később, az ú. n. harmadkor vége felé és az ezt követő jégkorban ezen a vidéken törések egész sorozata keletkezett, ezek mentén a Rajna völgye megsüllyedt, de épen maradt a völgyet kétoldalt szegélyező, hosszant elhelyezkedő, eredeti felszín. A Rajna völgyét ma ez a két, kiemelkedő maradvány kíséri : nyugaton a *Vosges* (németül Vogesen, ebből származnak a «magyar» Vogézek!), keleten a *Schwarzwald*. A mélyedéseket előbb tenger töltötte ki, majd, amint ez lassanlassan visszahúzódott, fokozatosan alakult ki a folyóvizek hálózatának mai rajza.

A besüllyedt Rajna-völgy oldalfalai, a Vosges és a Schwarzwald felé is, meredekebbek, mint a két hegység külső lejtői. A völgyoldalakba a Rajna rövid, rohanó mellékvizei mély árkokat vájtak. A külső lejtőkön eredő folyók, a Schwarzwaldból induló Enz és Neckar, meg a Vosges nyugati oldalán fakadó Moselle, Meurthe és Sarre (Saar), szélesvölgyűek és folyásuk is sokkal lassúbb. Érdekes, hogy a Rajnát szegélyező két hegység legmagasabb pontjai a hegységek déli végében emelkednek, ami ugyancsak a két hegység egykori összefüggéséről tanúskodik. A két hegység gerince északfelé egyre alacsonyodik. A Schwarzwald csaknem minden egyes fontosabb kiemelkedésének megtalálhatjuk a megfelelőjét a Vosges-ban. Délen széles a két hegység, északabbra egyre keskenyebb.

A világháborúban a Vosges gerincén — az akkori német-francia határon — húzódott a nyugati front. Az akkori harcokban sokat szerepelt a Hartmannsweilerkopf — más nevén Vieil-Armand — 956 m magas, előreugró hegye, ahonnan szemmel lehetett tartani a Rajna völgyét Colmar és Mulhouse (ném. Mülhausen) között. 1915-ben ez a hegy többször cserélt gazdát. Ma a 152. német gyalogezred és a 82. dandár emlékművei állnak a Hartmannsweilerkopfon.

A Vosges-ot bükkösök és sűrű fenyvesek borítják. A Schwarzwald erdői sötét fenyvesek: róluk kapta nevét is a hegység (=Fekete erdő). Az erdőket gondozzák és szakszerűen termelik ki. Sok jó út vezet át rajtuk. Igen fontos és kitűnően épített út kanyarog végig a Schwarzwald gerincén. Vasút már kevesebb akad, különösen a magasabb vidéken. A Vosges-ot több, másodrendű vasútvonal szeli keresztül, közülük nem mind éri el a Rajna völgyét. A Schwarzwaldon viszont, sok mellékvonalon kívül, két fővonal is áthalad: egyik az a kanyargós, alagutas vasút, amelyik Donaueschingent köti össze Offenburggal, a másik ugyancsak Donaueschingenből indul és Freiburgban kapcsolódik a rajnavölgyi fővonalba. A francia oldalon csak a Vosges északi, alacsonyabb részén kel át a Strasbourgból Sarreguemines felé vezető fővonal, és az, amelyik Sarrebourgnál kettéágazik, Metz és Nancy felé. Egy-két évvel ezelőtt fejezték be egy hosszú vasúti alagút építését, Saint-Dié és Sainte-Marie-aux-Mines között.

A Rajna völgyében sok a műút, de a vasúthálózat is sűrű. Békés időkben a folyam mindkét partján nemzetközi vonatok robogtak Belgiumból, Hollandiából és Észak-Németországból Dél-Franciaország, Svejc és Olaszország felé. Ha Budapestről Németországon keresztül utazunk Párisba, akkor a vonat Stuttgart és Pforzheim után Karlsruhénál éri el a Rajna síkját, azután a folyammal párhuzamosan fut Rastatton keresztül Appenweierig, itt hirtelenül nekikanyarodik a kehli határállomás után következő rajnai vashídnak. A hídon túl, már elzászi francia földön, nagy ívben kanyarodik be a párisi vonat Strasbourg pályaudvarára. Strasbourgból a Vosges között, a zsilipes Marne-Rajna csatorna mellett, éri el Saverne-t (ném. Zabern), Sarrebourgnál Nancy irányába fordul, majd Vitry-le-François és Châlons-sur-Marne állomásain keresztül érkezik a francia fővárosba. Aki meg a svejci vonalon igyekszik Párisba, az Baselnél lépi át a francia határt, azután Mulhouse-on és az ú. n. belforti

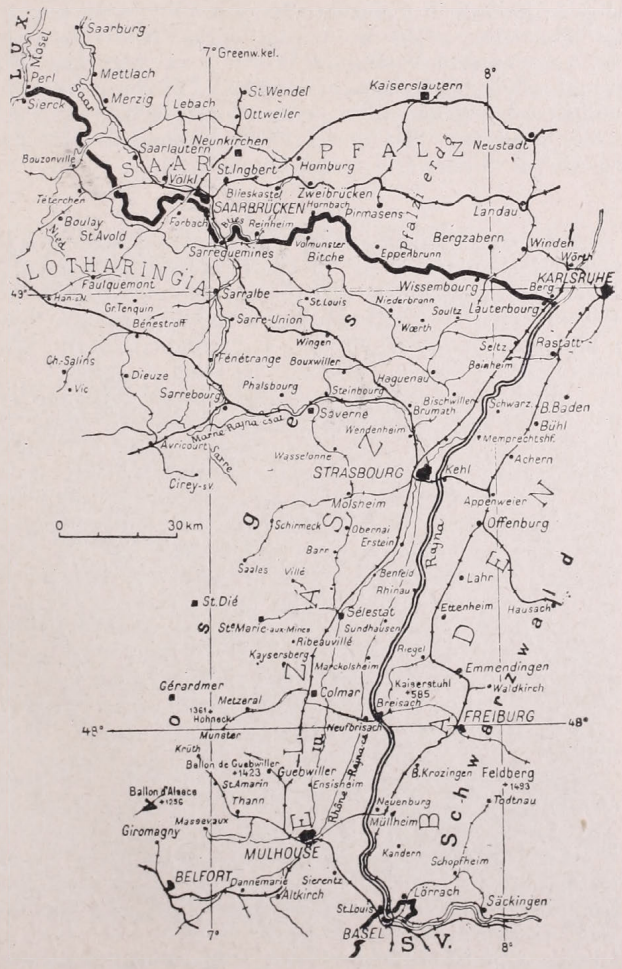

kapun (Porta Burgundica) keresztül, Vesoul, Chalindrey és Troyes érintésével érkezik céljához.

A rajnavölgyi arcvonalszakasz domborzata, a völgy felé meredek hegyoldalak, szinte leküzdhetetlen természeti akadályként hiúsítanának meg minden támadást, bármelyik fél is indítaná azt meg. A hegyeken már a természettől is biztosított állásokban elhelyzkedő védők könnyű szerrel tarthatnák magukat a völgyből támadó ellenséggel szemben. Az is valószínű, hogy a Rajnán átkelni az ellenséges tüzérség tüzében csak igen nehezen és nagy veszteségek árán sikerülhetne. A Rajna völgyébe torkolló mellékvölgyek is könnyen védhetők. A világháború első idejében a Bruche völgyében, Schirmeck mellett kis francia csapatnak sikerült visszaverni egy nagyobb erejű német támadást.

A Rajna völgyében sűrűk a városok és falvak, különösen a mellékvölgyek kijáratában. A hegyvidék annál gyérebben lakott. A településeknek ez az elrendeződése nemcsak a felszín alakulásának a következménye, közrejátszott abban az éghajlat is. Legkedvezőbb az éghajlat a Rajna völgysíkján, ahol a hőmérséklet általában enyhe. A hideg szelek sem kellemetlenkedhetnek a hegyvonulatok védelme alatt, mert a külső lejtőkön felemelkedő levegőtömegek föhn alakjában, száraz-melegen buknak át a gerinceken. Ennek a következménye az, hogy a csúcsok körül gyakran lebegnek felhőfoszlányok, különösen nyaranta. Télen a völgyet üli meg a sűrű köd és a hóval borított tetőkön csaknem állandó a napsugár. Nem nehéz elképzelni, hogy az éghajlati viszonyoknak nagy hatásuk van a növényzetre is : a völgyekben gesztenyeerdők zöldelnek, a híres rajnai szőlők igen magasan megélnek. Freiburg mellett a szőlő egészen a Kaiserstuhl vulkán tetejéig felnyúlik, pedig ez már 400 m-es magasságot jelent a Rajna szintje fölött. A folyam síkját kövérfüvű rétek bélelik, az elzászi oldalon egészen a Strasbourgból Sélestat és Colmar felé vezető fővonalig.

*

A német-francia országhatár északnyugati fele a Rajnától a luxembourgi határig tart. Német oldala bajor Pfalzhoz tartozik, a Saar-vidék ettől elkülönülő tartománya Németországnak, míg a Luxembourg melletti keskeny sáv a porosz Rajna-vidék darabja. Régebben ezek a tartományok külön-külön német országocskák voltak, ma — amióta a birodalmat ilyen tekintetben is egységbe tömörítették, — az itteni helytartók, «gauleiter»-ek is a központi kormánytól függnek.

Pfalz — németül Bayerische Pfalz vagy Rheinpfalz néven emlegetik, — déli részének főként mész- és homokkőtáblája a Rajna völgyére néz. Valójában az elalacsonyodó Vosges északi folytatása, körülbelül abban a négyszögben emelkedik, amelynek sarokpontjait Karlsruhe, Mannheim, Bad Kreuznach és Saarbrücken határozza meg. Központja Speyer városa (a francianyelvű jelentésekben : Spire), a Rajna balpartján.

Nyugati irányban lejtősödve Pfalz Lotharingián keresztül a Párisi medencébe megy át s ezért folyói nyugatnak tartanak. Ezeket a vizeket a Saar és a Mosel veszi fel, és viszi északnak, majd északkeletnek. A vidék legmagasabb kiemelkedése a porfirból álló Donnersberg (687 m) erdős kúpja, Kaiserslauterntől északkeletre.

A pfalzi hegyek tövében sűrűn benépesedett síkság szegélyezi a Rajnát. Itt virágzó városok és falvak épültek. Ilyen Landau, a hajdani megerősített város, Speyer, gyönyörű román stílusú székesegyházával és császári sírboltjaival, Ludwigshafen, a Mannheimmel együtt egyetlen, nagy rajnai kikötő, tovább, északra Frankenthal ódon vára és Worms, ahol 1521-ben Luther vitázott V. Károly császárral. A hegyoldalakat szőlők borítják, a jónevű rajnai bor szőlői.

Feljebb, a Haardt hegyein lombos erdők zöldelnek. Itt már kevesebb az ember és a község. Egyetlen, fontosabb város Pirmasens. Három dombra épült. 45,000 lakosa Németország legnagyobb cipőipari központjává alakította ki. Még cipészszakiskolája is van. 1923-ban a megszálló franciák Pirmasensben szeparatista kormánnyal kísérleteztek, de az a francia csapatok kivonulásakor megszűnt. Mintegy 30 km-rel nyugatra, Zweibrücken (franciául : Deux-Ponts) igen régi városa épült, a Schwarzbach mellett. Nagy vasgyárai vannak. Nagyobb város — északabbra — Kaiserslautern. Festői helyen fekszik, a pfalzi erdőség mélyén. Több mint hatvanezer lakosa van. Császári palotáját

még Rőtszakállú (Barbarossa) Frigyes építtette, valamikor a XII. század közepetáján.

Egészen külön táj a Saar-vidék. 1935 januáriusában népszavazással került vissza a német birodalom kötelékébe, tizenöt éves, francia gyámság alatt álló önkormányzatú élete után. Kiterjedt és bő széntelepei elsőrendű ipari medencévé tették. Épen ezért népsűrűsége is nagy.

A Saar-vidék legnagyobb városa és székhelye Saarbrücken.

Lotharingia mészkőfennsíkja a Saar (franciául: Sarre) folyóig nyúlik. Metz erődítményéből könnyen uralhatják a folyó völgyét. A német védővonal itt jóval hátrább épült ki, mint az országhatár vonala és ezért voltak kénytelenek a németek kiüríteni Saarbrückent és környékét menten a háború kitörésekor. Ez azonban korántsem jelenti azt, mintha a németek a vidék védelméről lemondtak volna.

Pfalzot a Saar-vidék medencéje és a Nahe, meg a Glan mély völgye választja el a Hunsrück és az Idarwald magasabb vonulatától. Ebben a hegységben az Erbeskopf (816 m) a legmagasabb. Terjedelmes erdők borítják a Nahe fölé emelkedő magaslatokat. Erre kevés a település. A Hunsrücköt a Mosel kanyargós, bevágott völgye zárja le.

A német Mosel szűk völgyének legnagyobb városa Trier (franciául: Tréves). Egyike Németország legrégibb városainak. Római-kori építményei — mint az épségben maradt Porta Nigra városkapu a III. századból, a római császári fürdők romjai, a 400 körül épült dóm és egy óriási amphitheatrum maradványai — tanúskodnak erről. Az egykori germán istenek tiszteletére mintegy ötven templom épült Trierben. Németországnak egyik legrégibb házépítménye a trieri Frankenturm vagy Propugnaculum. A Mosel-völgy kanyargása miatt nem fejlődhetett közlekedésfővonallá. A vasút sem követi mindenütt a szeszélyesen kígyózó folyót: Kochem mellett hosszú alagútban tűnik el.

A Maginot-vonal.

Képzeletben menjünk végig a német-francia határvonalon. Induljunk ki a svejci Baseltől. A baseli lakosok közvetlenül szemlélhetnék a két ellenfél összecsapását, ha erre ezen a vidéken sor kerülne. Baseltől Karlsruhe vidékéig a Rajna a határ. A folyó két partján ásták be magukat a német és a francia katonák. A német oldalon vasút vezet a folyó mellett északra, Freiburg és Karlsruhe felé. Túloldalon is fontos vasútvonal tart Mulhouse irányába, de ez távolabb van a Rajnától. St. Louis a francia határállomás. Most néptelen. Ezen a szakaszon ma vonatok nem járnak.

Felső Elzásznak, a francia Haut-Rhin, département-nak központja, *Mulhouse* (ném.: Mülhausen) a Rajnától alig 15 kilométerre. A Sundgau síkján épült régi szövőipari városnak már százezer lakosa volt legutóbb. A Rajnával párhuzamos, az Ill folyik keresztül rajta. Ugyancsak a városon halad át a Rhône-Rajna-csatorna is, Mulhouse annak fontos kikötője. A világháború elején, 1914 augusztus 8-án, Bonneau tábornok francia csapatai bevonultak az akkor még német Mülhausenbe, de vissza kellett húzódniok. A németek tartották a várost, egészen 1918 november 18-ig. Mulhouse mögött már a Vosges legmagasabb csúcsai, a Ballon de Guebwiller (1426 m) és a Ballon d'Alsace sötétlenek. A hegyek tövében, a Lauch patak kijárata mellett, *Guebwiller* (ném. Gebweiler) városka húzódik meg.

Mulhouse-ból vasút vezet át a Rajnán. A hidat felrobbantották. A német oldalon a badeni Müllheim állomásán éri el ez a vasút a basel-freiburgi fővonalat. Maga *Freiburg* (franciául: Fribourg) 15 kilométerre van a rajnai határtól. A Schwarzwald tövében elszélesedő Breisgau medencéjének központja. Mintegy százezer lakosa van. Innen indul át a Schwarzwaldon az úgynevezett Höllentalbahn, mely Freiburgot a bodenseei Konstanz-cal és Münchennel köti össze. Sodronypályán lehet feljutni a város fölé emelkedő Schauinsland 1286 m magas tetejére.

Freiburgból a Rajnán keresztül vasút visz az elzászi *Colmarba* (ném.: Kolmar) A folyó két partján Breisach és Neuf-Brisach a két határállomás. Colmar, a francia Haut-Rhin département székhelye, a rajnai arconal mögött 17 km-re, az elzászi síkságon fekszik. Megőrizte belvárosának történelmi épületeit. Nem messze Colmartól északra, a Rajnától alig 20 km távolságban *Ribeauvillé* (ném.: Rappoltsweiler) városka búvik meg a Vosges tövében. A vasúti fővonal mentén *Séléstat* (ném.: Schlettstadt) városa került veszélyes közelségbe a rajnai védőművekkel. Elzásznak egyik legrégibb települése, már a frank királyoknak is székhelye volt egyidőben. Erődítményeinek újabb részleteit Vauban, a hírneves francia vártervező, építette. Sainte-Foi (Sancta Fides) nevű, román stílusú, háromtornyú székesegyházát 1094-ben szentelték fel. Sélestat-ból indultak a turisták a hatalmas, középkori Hochkönigsburg hegyi várának megtekintésére. Bent, a Vosges egyik völgye mélyén van *Sainte-Marie-aux-Mines* (ném.: Markirch), régi ezüst-, réz- és kobaltbányáival. Ma inkább a szövőipar erőteljesebb.

Csak 3—4 kilométerre van a Rajnától *Erstein*, a Mulhouse-ból Strasbourg felé vezető vasút fontos állomása. A folyón túl, a német oldalon, *Offenburg* iparosváros fekszik a Schwarzwald hegyeinek tövében. Az ortenaui borvidék központja. Nem messze Offenburgtól, Appenweier állomáson ágazik ki a rajnai német fővonalból az a fontos vasút, amelyik a kehli határállomáson és vashídon keresztül Strasbourgba vezet.

Strasbourg (ném.: Strassburg), Elzásznak és a francia Bas-Rhin département-nak fővárosa, a római Argentoratum, a Rajna közvetlen közelében, ma halott város. Hivatalai és lakosságának nagyrésze a középfranciaországi Périgueux városba költözött. Strasbourg üres utcáit csak francia katonák és tábori csendőrök járják. A városnak pedig már közel kétszázezer lakosa volt. Széles utak, parkok, szép épületek emelékeztetnek az elzászi német uralomra. A régebbi városrészek festői részletei híresek. Az Ill és az itt torkolló Marne-Rajna csatorna mellett épült egyik negyed neve Kis Velence (Petite-Venise). A belváros a csatornák között kialakult szigeten épült. Itt emelkedik Strasbourg büszkesége, a felemás tornyú, gyönyörű gót székesegyház (Münster) is. A XII. század közepén építették. Tornyából messzire elláthatunk a Rajna széles síkságára, a Vosges és a Schwarzwald erdős oldalaira. A kehli vasúti híd mellett, a francia oldalon, nagy területen van Strasbourg rajnai kikötője.

Az egyre alacsonyabb Vosges lábainál épült *Haguenau* (ném.: Hagenau)

városa. Három oldalról erdők övezik. Maga a város is egy XII. századbeli hercegi vadászkastély körül keletkezett.

Német részen, a Rajnától 11 km-re, van *Baden-Baden*, a harmincezer lakosú Schwarzwaldi fürdőhely. Húsz melegforrásból fakadó, 67°-os sósfürdője és gyönyörű erdei sétányai — köztük a Lichtentaler Allee — temérdek fürdővendéget vonzanak ide.

Az elzászi *Lauterbourg* mellett a német-francia határ elhagyja a Rajnát és nyugatnak fordul. A sarokponttól alig 7 kilométer választja el Baden fővárosát, *Karlsruhét*. A szabályos félkörben épült szép város élete sem lehet valami élénk mostanában. A Bienwald erdejében a hegyekre kapaszkodó országhatár közvetlen közelében, a francia oldalon van *Wissembourg* (ném.: Weissenburg), 7000 lakosú városka. Közelében emelkedik a 243 m magas Geissberg, mely már az 1870/71. évi háborúban is szerepelt. Itt, Wissembourgnál kezdődik a *Bitche* (ném.: Bitsch) vidékig tartó Pfalzi erdő (ném.: Pfälzerwald).

Saarbrücken légi fényképe.

A Saar-vidék határszakaszát a *Blies* folyó egy darabja vezeti be. Ez a Blies *Sarreguemines* (ném.: Saargemünd) mellett ömlik a Saarba. Sarreguemines városa közvetlenül a határon, tehát a «nyugati fronton» fekszik. Békés időkből porcellán-, különösen fayence-iparát ismerik.

Innen kezdve a Saar a határ, egészen *Saarbrücken* (franciául: Sarrebruck) vidékéig. Ez a 130,000 lakosú ipari város is üres mostan, épenúgy, mint a körülötte elhelyezkedő *Sankt Wendel*, *Neunkirchen*, *Sankt Ingbert* és *Dudweiler*.

Saarbrückennel szemben, a francia lotharingiai oldalon emelkednek a spichereni magaslatok, ahol az 1870/71. évi háború kezdődött. Mellettük *Forbach* városka még a mostani szűkszavú hadijelentésekben is sokat szerepel.

Erdős, dombos vidéken vonul a német-francia országhatár tovább, északnyugat felé. Német oldalon a Saar folyó mindenütt 10 kilométeres távolban fut párhuzamosan a határral. Völgyében a Saar-medence népes ipari városai tömörültek: *Völklingen*, *Saarlautern* (a volt Saarlouis), *Dillingen*, odébb *Merzig*.

Luxembourg határát a Mosel (franciául: Moselle) folyónál éri el a német-francia országhatár. Német oldalon *Perl*, a francia Lotharingiában *Sierck* jelöli a nyugati front végét.

BESSZARÁBIA.

Írta PÉCSI ALBERT dr.

Európa néprajzi térképét nézegetve a román nyelvterületet kedvező alakúnak, kerekdednek látjuk. Középen megzavarja ugyan a székely tömb és számos más helyen a kisebb-nagyobb idegen nemzetiségű foltok sokasága, de a határvonalak szabályosságát tekintve páratlanul szerencsésnek tűnik fel.

Mindjárt megváltozik a kép, amint hegy-, vízrajzi térképet veszünk a kezünkbe. A terület tengelye a Keleti és Déli Kárpátok gerince. A széles, magas, erdős, lakatlan hegység élesen elválasztja a belső ívbe foglalt, a Magyar medencéhez csatlakozó Erdélyt a külső oldalhoz támaszkodó két tartománytól: az Aldunai medencét kitöltő Havasalföldtől és az Orosz síkságba átmenő Moldvától.

Beszarábia nem különül el úgy mint Erdély. Moldva felé a Prut, a Tanácsköztársaságok szövetsége felé a Dnyeszter, Dobrudzsa felé a Duna jelöli a határt, de az előbbi kettő inkább csak vonalnak tekinthető. Az Alduna mentén, kivált a deltában lakatlan sáv húzódik, azonban ennek szélessége csak csekély törtrésze a Kárpátokénak.

Besszarábia még szorosabban simul a Származata alföldhöz mint Erdély a Magyar medencéhez. A Dnyeszteren átkelve a felszín alakja, az altalaj szerkezete, az éghajlat, az élet semmi feltűnő változást nem mutat. Ugyanazok a táblásan elhelyezkedő rétegek, a tenger színe fölé pár száz méterrel emelkedő, a folyó vizektől öszeszabdalt, sok helyen maradék-gerincekké zsugorodott fennsík-romok, mélyen bevágódott folyók találhatók itt is, mint a Pruttól nyugatra, vagy a Dnyesztertől Keletre. Különbségek vannak, de az átmenetek fokozatosak és csak hosszabb utazás folyamán állapíthatók meg szabatosan. Nem hiába nevezik a németek Közép- és Kelet-Európa határvidékét közbenső Európának (Zwischen-Europa): csakugyan szinte észrevétlenül, lassan-lassan jutunk itt egyik világból a másikba. Csak napok múlva döbbenünk reá a kiáltó különbségekre.

Románia legkeletibb tartományának kiterjedése (44 ezer km²) valamivel kisebb mint Erdélyé (58 ezer km²), lakosainak száma 3 millión kissé alul van, Erdélyé pár százezerrel több. Népsűrűsége (65 lakos km²-ként) azonban magasabb mint Erdélyé (56) és ebben a tekintetben Románia tartományai közül csak Nagy Oláhország (Munténia, 77) múlja fölül.

Földrajzi szélessége ugyanaz mint hazánké, éghajlatában mégis jelentékeny eltérések mutatkoznak a mienktől. Évi középhőmérséklete alacsonyabb, telei hosszabbak és zordabbak, nyarai melegebbek. Észak és dél, sőt kelet és nyugat között is, a csekély kiterjedés ellenére jelentékeny különbségek vannak, a csapadékban még inkább, mint a hőmérsékletben. Északon annyi a csapadék, mint a mi Alföldünkön, délen ennek a mennyiségnek alig két harmada. Északon még vannak szép lomberdei, de az aljanövényzet nem fejlődött ki úgy, mint a nedvesebb vidékeken. Az ilyen erdők a közlekedés elé nem állítanak komoly akadályt. Sokkal inkább nehezíti a forgalmat a tavaszi sár, a nyári és őszi por. Már Széchenyi István gróf Galacba küldte azokat, akik Pestet porosnak találták. Besszarábia pedig Galactól még keletre fekszik és déli része beleesik a Délorosz pusztaságba (sztyepp). Száraz, fátlan, kietlen vidék ez a Budzsáknak nevezett föld, de koránt sem terméketlen. Ezer kilométernyi távolság és közben az árnyalatok sokasága választja el az itteni viruló szántóföldeket a félsivatagi kirgiz legelőktől. A középső részeken a gyümölcs is megterem, sőt a szőlő még a Duna és a tengerpart közelébe is lenyúlik. Oroszország zordabb vidékein kitűnő piaca volt ezeknek a termékeknek. Amióta Romániához csatolták a tartományt, sokkal nehezebbé vált az értékesítés. Embernek, állatnak kellemetlen az itteni éghajlat, de a hasznos növények egész sora: a búza, árpa, kukorica, a sok gyümölcs és főzelék szépen díszlik a legendás termékenységű talajon. Nyugatról, Moldva felől átnyúlik ide a barna föld, míg kelet felé mindinkább a fekete föld (csernozjom) válik uralkodóvá.

A felszín, akár csak az éghajlat, inkább észak-déli irányban mutat változatosságot. Északon és középen egyes magaslatok megközelítik a 400 m-t a tengerszínt fölött és a mélyen bevágódott folyók meredek völgyfalai néha valóságos hegyvidéki képet vará-

zsolnak a szemlélő elé. Fokozza a hatást, hogy a fiatalkorú puha kőzetek vastagsága itt jóval csekélyebb mint a mi Alföldünkön, a bevágódások helyenkint elérik az őskőzeteket és kemény sziklákat hoznak felszínre. Délen, a tengerpart felé a térszín mindinkább ellaposodik és végül már csak a kunhalmok képviselik a legnagyobb kiemelkedéseket, akár csak a Tiszántúl.

Besszarábia nem csak természetileg átmeneti terület, hanem politikailag is. Lengyelország itt juthat legrövidebb úton a déli tengerekhez. Itt a legkisebb a távolság a Keleti és a Fekete tenger között. Nyugaton Fiume tájékáig kell mennünk, hogy a déltengereket közelebb találjuk az északiakhoz, ott is magas hegyek nehezítik a közlekedést. Csak Nyugat-Európában, a Rajna-Rhône völgyén és attól tovább nyugatra találunk kedvezőbb összeköttetést Európa északi és déli partjai között. Kelet felé hatalmas síkság terül el, de ott meg a távolságok emelkednek rohamosan.

Sajnos, a tengerpart nem sokat ér. Mélyen benyúló öblei védelmet nyujthatnának a hajóknak, de a beléjük ömlő folyók felhigítják az öblök tengervizét, ami elősegíti a befagyást. Még nagyobb baj, hogy a folyók feliszapolják az amúgy is sekély feneket és a mai nagy hajók még kevésbbé tudnak behatolni, mint a régi kis bárkák. Az öblöt hosszú keskeny földszalag zárja el a nyilt tengertől s rendesen csak szűk szorosan át történik a közlekedés. Liman a neve itt az ilyen majdnem zárt öbölnek (olaszul laguna, németül Haff, magyarul berek). A limanok végig kísérik Besszarábia tengerpartját, sőt a Duna északi torkolati ága, a Kília balpartján is tovább folytatódnak, jeléül annak, hogy akkor keletkeztek, amikor a Duna még nem töltötte fel mai deltáját, hanem tenger volt a helyén. Legnagyobb köztük a legkeletibb: a Dnyeszter limánja. Ennek nyugati partján épült a tartomány legnagyobb kikötője, második nagyságú városa. Mostani hivatalos neve Cetatea Alba, régi turáni eredetű neve Akjerman. Szokásos, de hibás írásmód a németesített Akkerman, még rosszabb az ugyancsak előforduló Akkermann. Régi magyar neve Tengerfehérvár. Forgalma most jelentéktelenebb mint a régi kis hajók korában. Lakosainak száma 33,000. Keleti tarkaságában az örmények viszik a vezérszerepet. A tartomány többi városát már elárasztották a zsidók.

Sokkal nagyobb szerepe van Besszarábiának a szárazföldi átmenő forgalomban. Déli részét, Budzsákot a rómaiak a császárság korában megszállották, birodalmukhoz csatolták, de csak rövid ideig tartották birtokukban. Érdekes, hogy a tartománynak ezen a darabján lakik aránylag a legkevesebb román. A népvándorlás hullámai elsöpörték a római uralmat és műveltséget. Hunok, gepidák, gótok, avarok egymás után

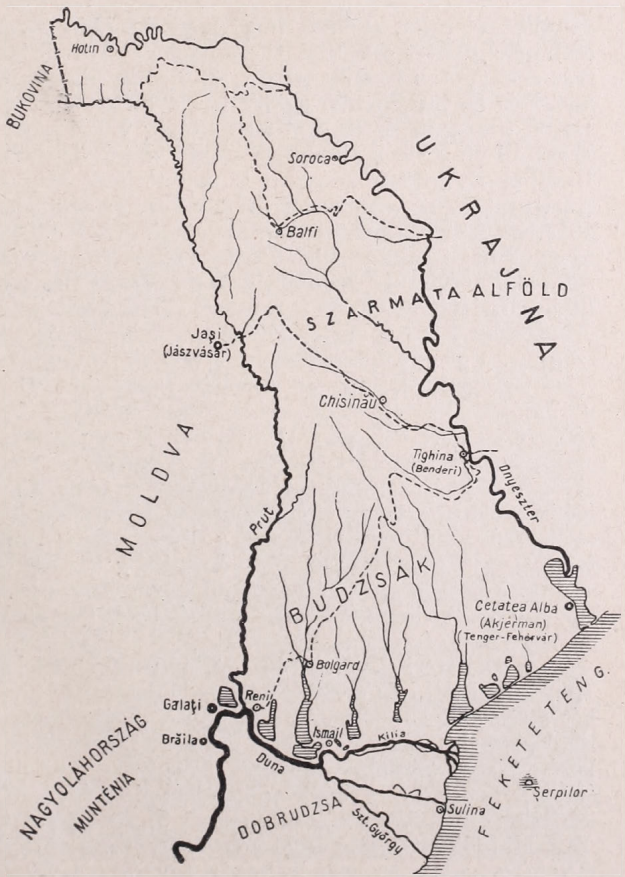

Besszarábia.

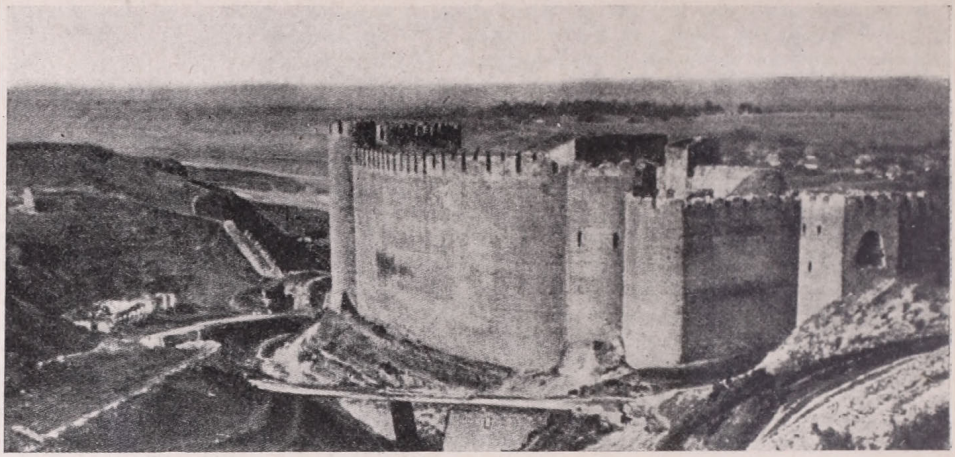

Hotin fellegvára a Dnyeszter bevágott völgye felett.

vonultak át rajta, anélkül, hogy hosszabb időre megtelepedtek volna. A magyarok is csak néhány évet töltöttek itt, Etelköz nyugati sávjában. A kunok és besenyők uralma már sokszorosan tovább tartott, de nyoma alig maradt. Nagy Lajos királyunk Moldvával és Havasalfölddel együtt ezt a tartományt is Magyarország hűbéresévé tette. Utána a magyar és lengyel fennhatóság váltakozott egymással a XV. század végéig. E század utolsó és a következő század első évtizedeiben a török hódítás tette rá kezét. Uralmuk itt kétszer annyi ideig tartott mint Magyarország középső részein. Közben nogáji tatárokat telepítettek Budzsákba. Emléküket most egy tucatnyi helynév őrzi. 1815-ben a «felszabadító» oroszok léptek a helyükbe. A krimi háború után, a győztes nyugati hatalmak az 1856-i párisi békében visszaszorították Oroszországot a Duna torkolatától és rákényszerítették, hogy adja át Besszarábia déli sávját, nagyjából mondhatjuk Budzsákot, a török fennhatóság alatt állott moldvai fejedelemségnek. Az 1877/78-i orosz-török háborút befejező berlini kongresszus visszajuttatta Budzsákot Oroszországnak. Ugyanekkor alakult meg a már korábban egyesült Moldva és Havasalföld fejedelemségekből, meg az újonnan hozzáadott Dobrudzsából Hohenzollern Károly uralkodása alatt Románia, mint független állam. A világháború után Románia előbb támadt fel poraiból, mint Oroszország és magához ragadta egész Besszarábiát. Oroszország azonban a foglalást sohasem ismerte el.

A földrajzi és történelmi tények egyaránt világosan bizonyítják, hogy a Besszarábiát átszelő kelet-nyugati útiránynak sokszorta nagyobb a jelentősége, mint a korábban említett észak-délinek. Oroszország Besszarábia birtokában ellenőrizheti a dunai államok feketetengeri kijáratát, súlyosan érezhető gazdasági és hadászati nyomást gyakorolhat reájuk. Kétszeres erővel érvényesülhet ez a helyzeti energia olyan időkben, mint a mostani, amikor a dunai államok, külső és belső feszültségek következtében, képtelenek az együttes fellépésre.

A Dunatorkolatnál is többet, sokkal többet jelent Oroszország számára a Balkán, Konstantinápoly és a Fekete tenger kijáratai felé vezető út. Nagy Péter halála után két évszázaddal a bolseviki kormány is tovább folytatja a jégmentes tengerekhez való törekvés politikáját. Az út első szakasza Besszarábia. Aki erre a tartományra ráteszi a kezét, annak számolnia kell azzal, hogy szembeszáll egy óriási hatalom legfontosabb életnyilvánulásaival. Ez a nagyhatalom időnként lezüllhet, meggyengülhet, de csaknem korlátlan erőforrásai sohasem apadnak ki, sőt inkább tovább bővülnek.

Mi indíthatta Romániát arra, hogy a pillanatnyi előnyt kihasználva hosszú időre megmérgezze a viszonyát sokszoros túlerőben levő szomszédjával? Két olyan tényező játszik itt közre, amely napjainkban különösen nagy súllyal érvényesül: a nemzetiségi

(újabban népi, faji) szempont és a nyers számok megtévesztő hatása. A Besszarábiára vonatkozó orosz (1897-es) és román (1919 és 1930-as) nemzetiségi kimutatások és becslések ugyan messze eltérnek egymástól, de abban megegyeznek, hogy a tartomány egészében a románoké a számbeli többség (48—64 %). Hangsúlyoznunk kell, hogy csak a tartomány egészében és nem minden részében! Északon az ukrán lakosság arányszáma az orosz kimutatás szerint fölülmulja, a román szerint is megközelíti az oláhokét Délen határozottan a nemzetiségeké a többség. Említésre méltó még, hogy bármilyen tarka is az ország, különösen Budzsák nemzetiségi térképe, az egyes falvak lakossága többnyire egyöntetű: lakosságuk az egyiknek csupa román, a másiknak csupa orosz, ukrán, tatár, török, bolgár, német, stb. A városokban meg éppen gyengén áll az «államalkotó faj». A legtöbb városban, így különösen a fővárosban, a 115,000 lakosú Kisinevben (román néven Chișinău) a zsidóké az abszolut többség és a keresztény kisebbségek száma is vetekszik az oláhokéval. A kereskedelemben és iparban a zsidók legerősebb versenytársai nem a románok, hanem a nagyoroszok és örmények. A helybeli román értelmiség műveltsége is orosz szellemű. Ha mélyére tekintünk a tényeknek, egészen más kép tárul elénk, mint amilyet a puszta számok mutatnak.

A természeti, gazdasági, politikai és hatalmi tényezők egyaránt Oroszország javára billentik a mérleget. A nemzetiségi számszerű többség nem elegendő arra, hogy a pillanatnyi helyzeten túlmenően, tartósan biztosítsa Románia számára a tartomány birtokát. Csak Nagy Lajos királyunk tudta a dunai medencék érdekkörébe belevonni, már Zsigmond képtelen volt megtartani; déli részeit Mátyás sem tudta megvédeni a törökök ellen. Pedig ezek a nagy magyar királyok az egész Közép- és Alduna medencéit uralmuk alatt tartották s birodalmuk anyagi és szellemi ereje párját ritkította Európában.

Kétségtelen, hogy a dunai államokat fontos érdekek fűzik a torkolatvidék birtoklásához. A népvándorlás korában a Dunát elnevezték a népek országútjának. Besszarábia ott fekszik, ahol ez a világraszóló országút a tenger partjára ér. A mi szem-

Cetatea Albă (Akjerman) a Dnyeszter limánjának partján.

pontunkból ez a tény adja meg a tartomány jelentőségét, míg Oroszország szempontjából a reá keresztben álló, a Balkán és Konstantinápoly felé vezető út. Olyasféle útkeresztezés ez, mint a Berlin—Bagdad és Fekete—Földközi tenger vonalak összeütközése a Boszporusban, csak az erők egyensúlya hiányzik. A harcnak azonban ott is mindig a harmadik látta hasznát, mialatt mindkét küzdő fél összeomlott.

A nemzetközi jelentőséggel élénk ellentétben áll a tartomány közlekedő eszközeinek tökéletlensége. A néhány vasúti vonal csak nagy jóakarattal nevezhető hálózatnak. Határozott irányok alig lelhetők föl bennük; szánalmasan éles kanyarulatok kerülgetik a terep nehézségeit. Megyeszékhelyek, fontos átkelő helyek (Hotin, Soroca), magyar vármegye nagyságú területek vannak vasút nélkül. Magából a fővárosból csak két irányban vezet keresztül rajta. A legközelebbi elágazás jó húsz kilométerre van tőle. Húszéves román uralom után még mindig gyengébb az összeköttetés Moldvával, mint Oroszországgal. Dobrudzsában csak igen nagy kerülővel: Havasalföldön, a cernavodai hídon át lehet vasúton eljutni.

Még siralmasabb a közútak állapota. A szilárd burkolattal ellátott útak hossza száz kilométerekben fejezhető ki, kevesebb, mint egy-egy magyar alföldi vármegyéé. Pedig a mi alföldi útaink építése sokkal több nehézségbe ütközik: messzebbre kell mennünk a kőért, mint nekik.

Az évezredek óta tartó kezdetleges gazdasági viszonyokban találhatjuk a magyarázatát annak, hogy a gyakori gazda-csere ellenére, Besszarábiáért korántsem folytak olyan heves küzdelmek, mint más, hasonló földrajzi jelentőségű területekért.

IRODALOM

Baktay Ervin: «*Királyfiak földjén*». 60 képpel, 1 térképpel. Budapest, 1939. Franklin-Társulat kiadása.

Őszinte örömmel üdvözli Baktaynak ezt az újabb művét is mindenki, aki eddigi könyveiből ismerte meg az általános emberi kultúrára oly sokat jelentő, annyira sokrétű és sok tekintetben még ma is rejtelmes földet, Indiát. Baktay könyveiben klasszikus példáját ismerhetjük meg annak, hogy milyennek kell lennie az igazi, a szó legnemesebb értelmében vett útleírásnak. A földrajz, néprajz, történelem szempontjai mellett helyet ad a kultúrtörténetnek és a művészet kérdéseinek, de nem megy el figyelem nélkül az élet általános és mély vonatkozásai mellett sem. Mindezt pedig egy művészlélek szemüvegén át szűrve adja tovább azoknak, akik szeretnek túl is látni az ú. n. európai kultúra határain.

Most közreadott kötetének tárgya Rádzsputána és Gudzsarát, Észak-India e fontos vidéke. Ezen a «Királyfiak földjén» láthatjuk azt az Indiát, amely már eltűnőben van a brit tartományokban. A klasszikus India sok szépsége és hibája él még itt szinte változatlanul. Az igazi indus Indiát ismeri meg az, aki megismeri Rádzsputána és Gudzsarát földjét. Eddigi műveihez hasonlóan, ebben is kitűnő tájékozást ad Baktay az északindiai népek mesebeillő kavarodásában. Történeti áttekintése mindig világos, jóllehet tudnivaló, hogy India őstörténetében nincsenek dátumok. A könyvnek már címe is fölkelti bizonyára sokak érdeklődését: miért éppen «királyfiak» földje ez? A klasszikus szanszkritban *rádzsaputra*, a belőle fejlődött népnyelvekben *rádzsput*, azaz «király fia» elnevezéssel illették a hősöket, nemes harcosokat, akik átvitt értelemben voltak a királyok «fiai». Vér szerint a mai rádzsputok árja és hún-mongol fajú népek keveréke. A hódító árjáknak a harcos, ksatrija kaszthoz tartozó elemeibe olvadtak bele a később Indiát meghódító törökfajú néphullámok. Utódaik nemcsak Rádzsputánában élnek ugyan, sőt nagyobb számban éppen India más vidékein is, de ez a legjellegzetesebben rádzsput terület, ők uralkodnak itt és Rádzsputána történelme két évezred alatt a rádzsputok történelme. Itt vannak még ma is a legönállóbb indiai államok. Vezetőrétege mindnek rádzsput.

A rádzsputok leszármazásával kapcsolatban ismét egyszer hozzájárul Baktay a fogalmak tisztázásához és kellő mértékére szállítja le a fantasztikus indus-magyar rokonság eszméjét. Az igazság

ugyanis az, hogy a magyarokban is van turáni — hún-török — elem és egyes rádzsput nemzetségekben is. Az évezredes elágazó irányú fejlődést azonban szem előtt kell tartanunk és akkor nem fogunk a képzelet terére elkalandozni sem nyelvi, sem néprajzi téren.

Általános érdeklődésre tarthatnak számot a hindu építészetről írt sorok, melyek a laikus előtt is világossá teszik a keleti művészetek sokágú gyökereinek összefüggését. Hogy a fényképfölvételek gyönyörűek, felesleges is megemlíteni. Tisztára földrajzi szempontból nézve, azt mondhatjuk, hogy geografushoz méltó szemmel érzékelteti a változatos vidékeket.

A rádzsput területre eső országok igen különböző nagyságúak és fontosságúak. Vannak komoly országnyi területűek és olyanok, melyek nem nagyobbak egy jókora magyar uradalomnál. Rádzsputána belső területe Észak-India legvonzóbb látnivalóit nyujtja. Egymásután vonulnak el szemeink előtt a csodálatos Adzsmír, Dzsajpur, Udajpur, Ambír, a legendás multú Csitorgarh, a rádzsput hősiességének ez a szimboluma, Baróda, a mintaállam, Ahmedábád ... Az európai lovagkor jut eszünkbe, olvasva a büszke rádzsput várakról. Hosszabb ismertetést kapunk a dzsainákról, erről a fontos és érdekes felekezetről és természetesen ismét a muzulmán kérdésről, melynek alapos történeti ismerete nélkül senki nem értheti meg a *mai* India gyakran rejtelmesnek látszó, pedig alapjában véve igen világos állásfoglalásait. A gudzsaráti születésű Gándhi telepén tett látogatás leírásával méltón fejeződik be az a szebbnél-szebb képekben bővelkedő út, amit Baktay jóvoltából lelki szemeinkkel megtehetünk.

Irmédi-Molnár László dr.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Nagyarányú csatornaépítések Északolaszországban.

Észak-Olaszország belvízi hajózásának előmozdítása, az Adige árvizeinek levezetése s a Garda tó déli partvidékének öntözése az a hármas cél, amelyet az olasz kormány nagyarányú terveinek kivitelével maga elé tűzött.

A munka első része egy 10 km hosszú földalatti csatorna építése, az Adige és a Garda közt. Ez a csatorna Mori helység hídjától délre indulna ki az Adige medréből, átvezetne a Loppio tó medre alatt és 100 m-es eséssel érné el a Garda északkeleti partját. Az Adige átlag évi 100 napig tartó árvizének idején annyi vizet vezetne le (500 m^3-t másodpercenkint), hogy a folyó vízállása egy méterrel csökkennék, a Gardáé 25 cm-rel emelkednék.

A munka második szakasza a Garda tavat lecsapoló Mincio folyó hajózhatóvá tétele, szabályozása. Az ilyenformán több vizet levezető folyó medrét úgy alakítanák ki, hogy a Póba való torkolatáig 600 t ürtartalmú hajók számára járható legyen. Így a Garda tó Velencével, a Pavia csatornán keresztül pedig Milanóval is közvetlen hajóösszeköttetésbe kerülne.

A Garda tó fölös vizét a tó déli végén még öntözőcsatornákon vezetnék szét és villamos erőtelepek hajtására is felhasználnák. A munka első részének, a földalatti Adige—Garda csatornának elkészülése négy évet vesz igénybe. *P. J.*

Európa leghosszabb villamosított vasúti vonalát

1939 máj. 24-én avatták fel Franciaországban. A 814 km-es villamosvasút Párist a spanyol határon fekvő Henday állomással köti össze. A kitűnő pályán a 400 tonnás próbavonatok 175 km óránkénti átlagsebességet értek el. *P. J.*

Helynévváltozások Olaszországban.

Az olasz kormány 1939. októberében kiadott rendeletével olaszosra változtatta 32 Aosta tartománybeli község franciás hangzású nevét. Ilyen névváltozások például: Châtillon = Castiglion Dora, Courmayeur = Cormaiore, Pré-Saint-Didier = San Desiderio Terme stb. *P. J.*

Mocsárlecsapoló és gyarmatosító munkálatok Sardegna szigetén.

A Sardegna nyugati partját megszakító Oristano öblöt homokdünék kusza rendszere határolja, a homokgátak között sok apró vízfelület és három hatalmas mocsár vize csillogott. A legnagyobb mocsárba, a Stagno di Sassuba öntötte vizét a délről jövő Mogoro folyó és a Monte Arci északi és nyugati lejtőinek számos vad patakja. A parti turzásokat és a Sassu mocsártól keletre elterülő vizenyős, maláriás vidéket

csak kóborló pásztornép lakta. Ezen a területen folyik a fascista kormány egyik nagyszabású vízlecsapoló, termőföld-szerző és gyarmatosító akciója. Eddig 9000 ha területet szárítottak ki és adtak át a mezőgazdasági termelésnek s még további 9000 ha használhatóvá tétele a közeljövő kérdése. A nagyarányú lecsapoló munkálatok során a Mogoro folyót 11 km hosszú csatornán keresztül a Sassu mocsár helyett dél felé, a mélyebben fekvő S. Giovanni mocsárba vezették, míg a Monte Arci (812 m) vad hegyi patakjait a Sassu mocsártól északra fekvő S'Ena Arrubia mocsárba terelték. A befolyó vizektől így mentesített Stagno di Sassut középvonalán ásott mély csatornával szárították ki s vizét villanyos erővel hajtott szivattyúkkal emelik át a S'Ena Arrubiába. A dünék közt megbúvó sok apró és nagyobb (Estius, Arba és Luri) mocsarat ugyancsak csatornázással és szivattyúművekkel szárították ki. A kiemelt víz egy részét öntözésre használják. A fő öntözőcsatorna 50 km hosszú, másodpercenkint 6 m³ vizet szállít. Eddig 5600 ha területet öntöznek. A tengerparti homokgátakat szélfogó erdőkkel ültették be és kötötték meg. Ennek védelmében telepedtek le az első gyarmatosok, mintegy 4000 ember, akiket Venezia, Lombardia, Romagnola, Toscana, Sicilia és Sardegna túlzsúfolt mezőgazdasági vidékeiről hoztak ide. A termelésben 1400 férfi és 1100 nő szorgalmas munkáskeze vesz részt, a többi 1500 még munkára nem alkalmazható gyermek, mert a telepeseket a hét- és ennél többgyermekes családok közül válogatták ki. Az idegenből jött telepesek — hála a kitűnően szervezett egészségügyi szolgálatnak — gyorsan hozzászoktak Sardegna éghajlatához ; ezt igazolja a születések nagy arányszáma (40 születés 1000 lélekre). A telepesek földjüket a toscanai, mezzadria néven ismert bérleti rendszer szerint szerezhették meg, vagyis az állatszaporulat és kerti vetemények kivételével minden más termény felét kötelesek a föld tulajdonosának, ebben az esetben a lecsapolást végző állami intézménynek befizetni. A művelés egyöntetű. Minden birtok fele rét és legelő, a másik félnek $^2/_3$-án gabonát, $^1/_3$-részén kukoricát vetnek, s minden birtokon körülbelül 1 ha szőlőt telepítettek. A hús és tejtermelés a dús legelőkön kitűnően beválik. Az új gyarmat évi termésátlaga 25—35,000 q szemestermény, 80—90,000 q tej, 15—20,000 q bor és 4—5,000 q hús. A terményeket részben a helyszínen újonnan épült üzemekben dolgozzák fel ; a hengermalom, sajtgyár és borpincészet már évek óta működik. A gyarmat központja Mussolinia; itt a hivatalokon és gyárakon kívül templom, iskola és kórház szolgálja a telepesek testi-lelki jólétét. *P. J.*

Északamerika szivacshalászata.

A Földközi tenger görög szigetein elterjedt foglalkozás a szivacshalászat ; a szigetlakó görögök valóságos művészei a szigonnyal és búvárúszással történő szivacshalászatnak. Az Északamerikába kivándorolt görögök ezzel a tudományukkal vezetőhelyet biztosítottak maguknak az Egyesült Államok szivacsszükségletének ellátásában is. Amerika szivacsszükségletét régebben a Bahama szigetek egyikéről, a kis Nassau szigetről szerezte be, később a halászat központja a Floridától délre fekvő kis Key West sziget lett, a jelen században pedig mind a kettőt túlszárnyalta a Florida nyugati partján 1882-ben alapított, körülbelül 45,000 lakost számláló Tarpon Springs. A városkában a század elején megtelepedett szivacshalászok eleinte kizárólag szigonnyal szerezték meg zsákmányukat, az 1905-ben New-Yorkból ideérkezett görögök azonban hazájukból hozattak egy földközitengeri típusú, búvárhalászatra épített mintabárkát, bevezették a görög módszert és ezzel újjászervezték, gyorsabbá, jövedelmezőbbé tették a halászatot. Ma 150 halászbárka dolgozik és évente átlag 750,000—1.000,000 dollár értékű szivacsot dob az Egyesült Államok piacára. Megalakult Tarpon Springs-ben a szivacstőzsde is. Tarpon Springs görögjei megtartották nemzeti nyelvüket, szokásaikat ; van görög iskolájuk és görögkeleti templomuk is. A Vízkereszt napján tartott vízszentelés ünnepélyes szertartása sok kíváncsi idegent vonz a jómódú városkába.

P. J.

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1872

Védnök: **JÓZSEF kir. herceg Őfensége.**

TISZTIKAR:

Elnök: **Cholnoky Jenő dr.**, egyetemi tanár.
Alelnökök: **gr. Teleki Pál dr.**, egyetemi tanár, m. kir. miniszterelnök.
Thirring Gusztáv dr., Fővárosi Stat. Hiv. ny. igazgató,
Milleker Rezső dr., egyetemi tanár, tiszt. tag (Debrecen).
Főtitkár: **vitéz Temesy Győző dr.**, gyak. gimnáziumi tanár, lev. tag.
Titkár: **Kerekes József dr.**, egyet. gyakornok.
Könyvtáros: **Dubovitz István**, gimnáziumi tanár, lev. tag.
Pénztáros: **Koch Ferenc dr.**, f. keresk. isk. tanár.
Ellenőr: **Bacsó Nándor dr.**, meteorológus.
Ügyész: **Erődi-Harrach Tihamér dr.**, ügyvéd, országgyűlési képviselő.
Didaktikai Szakosztály elnöke: **Bodnár Lajos**, gyak. gimn. tanár.

BELFÖLDI TISZTELETI TAGOK:*

Cholnoky Jenő dr., egyet. tanár, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, Budapest.
Farkasfalvy Kornél, gimn. tanár, Budapest.
Fest Aladár, kir. tanácsos, nyug. főigazgató, Budapest.
Milleker Rezső dr., egyet. tanár (Debrecen), a M. F. T. alelnöke.
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, Pécs.
Réthly Antal dr., egyet. ny. rk. tanár, a Meteorológiai Intézet igazgatója.
Róna Zsigmond dr., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, Budapest.
gr. Teleki Pál dr., egyet. tanár, m. kir. miniszterelnök, stb., Budapest.
Thirring Gusztáv dr., kormányfőtanácsos, a Főv. Statiszt. Hiv. ny. igazgatója, Budapest.

VÁLASZTMÁNYI TAGOK:

Baktay Ervin dr., író.
Bulla Béla dr., egyet. m. tanár.
Erődi Kálmán dr., főigazgató.
Fodor Ferenc dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Geszti Lajos, filmokt. kirendeltség igazg., gymn. igazg., lev. tag.
Glaser Lajos dr., levéltári tisztviselő.
Gunda Béla dr., múz. gyak.
Halász Gyula, rádiólektor, lev. tag.
Haltenberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Hantos Gyula dr., v. egy. tanársegéd, tanügyi fogalmazó.
Hézser Aurél dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Horváth Károly dr., középisk. főigazgató.
Irmédi-Molnár László dr., a Honv. Térk. Int. főtisztv.
Kádár László dr., egyet. m. tanár.
Kalmár Gusztáv dr., főiskolai tanár.
Kanszky Márton dr., kegyesr. gimn. tanár.
Karl János dr., kegyesr. gimn. igazg., lev. tag.
Kéz Andor dr., egyetemi m. tanár, lev. tag.
Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.
Marczell György, a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, lev. tag.
Mendöl Tibor dr., egyet. m. tanár.
Németh József, ny. reáliskolai igazgató.
Papp Károlyné dr., ny. leánygimn. tanár, lev. tag.
Pécsi Albert dr., felső keresk. isk. igazg., lev. tag.
Schwalm Amadé dr., polg. isk. tanár.
vitéz Somogyi Endre vksz. ezr. a Honv. Térk. Int. parancsnoka.
Steiner Lajos dr., egy. m. tan., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, lev. tag.
Strömpl Gábor dr., egy. m. tan., Honv. Térk. Int. főtisztviselő, lev. tag.
Szakáll Zsigmond dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár.
Takács József dr., a Honv. Térkp. Int. tisztviselője.

* Az alapszabályok 43. és 46. §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

TÜKÖR

1940. MÁJUS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZÍNHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

DERCSÉNYI DEZSŐ: Szent István sírja
SZÁVAI NÁNDOR: Racine Franciaországa
DALLOS SÁNDOR: Andrej (Elbeszélés)
SŐTÉR ISTVÁN: Szegednek népe, nemzetem büszkesége
ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS: Az aranyember útja
BARTÓK GYÖRGY: Lao-Tse
SZENDE ZOLTÁN: A wikingek országa

A TÜKÖR NAPLÓJA Színház — Film — Zene — Könyvek — Fényképezés — Asszony

Szalay Lajos rajzaival, számos fényképpel és reprodukcióval

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ara 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Juhász Andor: A római világkiállítás
Rásky Klára: A tealevél útja
Moravek Endre: A kínai faltól a Siegfried-vonalig
Hoffmann Ernő: Hogyan lát a macska a sötétben?
Baktay Ervin: Házassági szokások a hindúk közt
Aldobolyi Nagy Miklós: Pusztuló vízország
Kendi Finály István: A selyemhernyó legújabb versenytársa
Gaál István: Tavasz, hol késel?...
Neugebauer Tibor: Hogyan fog az emberiség megélni?...
A tudomány műhelyéből. — A Búvár szellemi sportja

Sok fényképpel és szemléltető ábrával

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

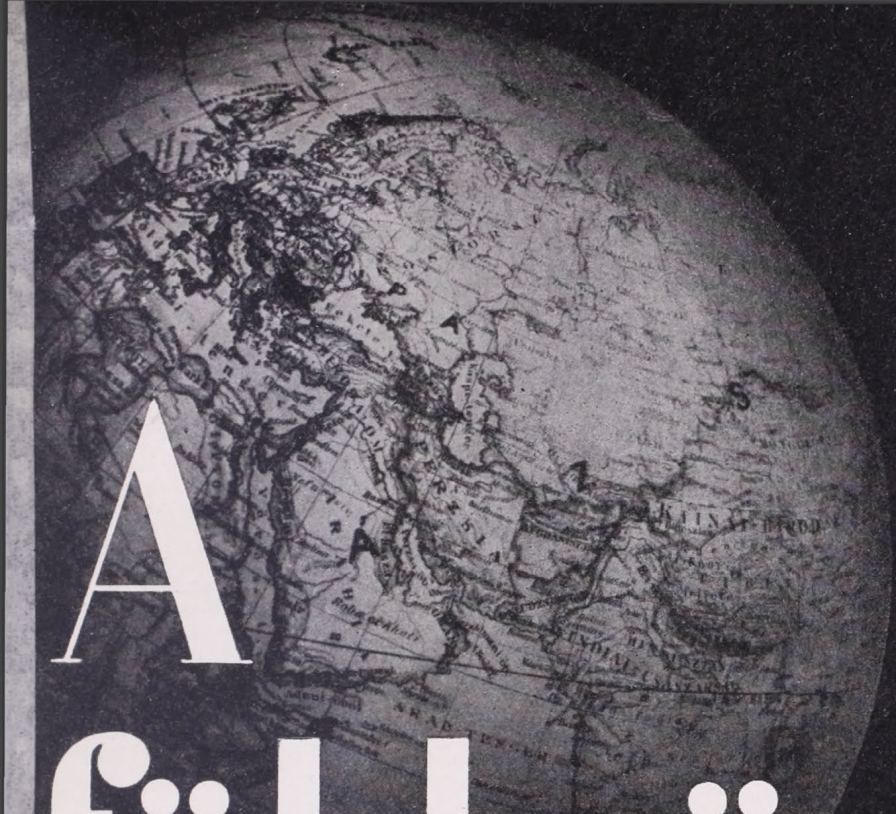

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

107

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XI. ÉVF. | 1940. JÚNIUS | 6. SZÁM

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10.— pengő Egy-egy szám ára 1.20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Hivatalos órák minden csütörtökön délután 1—½3 óráig. — Csekkszámlánk száma 51.141

TARTALOM:

Somogyi József dr.: Szíria. — *Geszti Lajos:* A Földközi tenger geopolitikai erővonalai. — *Györffy György:* Narvik, a vas kikötője. — *vitéz dr. Temesy Győzőné:* A Lofoten szigetek és Hammerfest. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XI. ÉVFOLYAM 1940 6. SZÁM

SZÍRIA.

Írta SOMOGYI JÓZSEF dr.

Ősi lakosairól, a sémifajú szírekről nevezték el Szíriának. Területe egységes és olyan jól körülhatárolt, mint kevés ország, hiszen tenger, hegység és sivatag határolja. De az országon belül is annyi a válaszfal, hogy lakosságában az egység, a nemzeti együvétartozás és sorsközösség tudata csak igen nehezen tud felébredni. Északon a Taurusz a nagy eurázsiai hegyrendszerhez csatolja Szíriát. Maga az ország táblás fennsík, Kelet-Afrika és Arábia északi nyúlványa. Észak-déli irányban az *Orontesz*, a *Jordán* és a *Holt tenger* árka szeli ketté. Két oldalán két hegység szegélyezi. A tenger felől a *Libanon* emelkedik északon kb. 3000 m magasságra, dél felé azonban fokozatosan alacsonyodik és Palesztina hepe-hupás dombvidékében vész el. A Szentföld tehát földrajzilag szerves része Szíriának. A tenger felől a Libanon bőséges esőt kap, lejtőit hatalmas erdőségek borítják; de a sivatag felé ereszkedő oldala meredek és kopár. Így keletkezik a szíriai

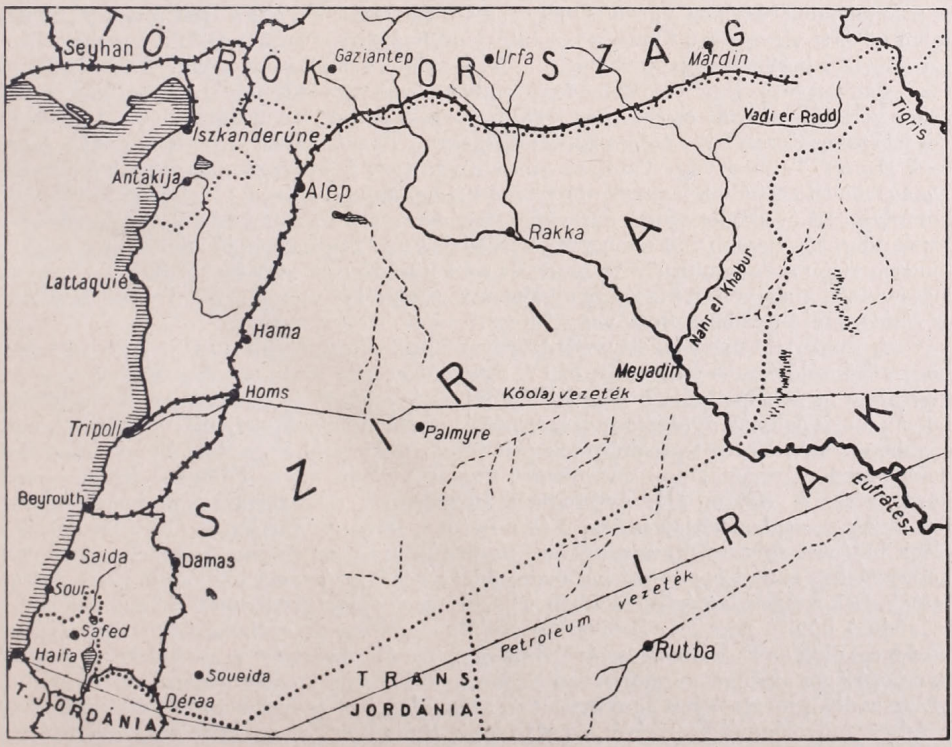

KÖNYVTÁRA

Latakié, az Alaviták földjének fővárosa.

árok, a keletafrikai nagy árok legészakibb nyúlványa. Északi részén az Orontesz a tenger szintje felé, déli részében a Jordán mélyen a tenger szintje alá lejt a Holt tengerbe. A két folyó közötti vízválasztó fennsíkot, a bibliai Kánaánt, mai nevén *Bik'a*-t pazar változatosságban borítják a gabonaföldek, szőlők, gyümölcsligetek és erdők. Hiszen 1000 m magasságban fekszik a tengerszint felett, tehát bőven kap esőt. Jóval szárazabb a szíriai árkot keletről határoló és csaknem 3000 m magasságra emelkedő Antilibanon. Kelet és dél felé fokozatosan lejt a táblás Szíriai sivatagra. Ott már olyan kevés a csapadék, hogy csak Damas, Tadmor vagy Palmyra oázisain van élet. A sivatag szélén fekszik Szíriának *Damas* mellett második legnagyobb városa : *Alep*. Mind a kettő a sivatagi arab törzsekkel folytatott évezredes multú karaván kereskedelemnek köszönheti létét és jelentőségét. Ez mindig erőteljesebb volt a tengeri kereskedelemnél. Tagozatlan, jó kikötőkben szegény tengerpartján a nagymultú városok egész sora húzódik, de ezek csak a hajózás kezdetleges időszakában voltak kikötésre alkalmasak, mint a Libanon lábánál *Tripoli*, *Beyrouth* és *Saida*, majd délebbre *Sour* vagy Tirosz.

A Földközi tenger keleti medencéjében Szíria a legesősebb ország. Nem is csoda, hogy sűrű erdőségeibe már a Kr. e. IV. évezredben két, fában szegény művelt ország : Egyiptom és Mezopotámia uralkodói is küldtek favágókat és vadászokat. Az erdőirtás helyén a szír őslakók gyümölcsfákat, szőlőt és olajfát ültettek, gabonát vetettek. A bor, a gabona és az olaj a legrégibb idők óta maiglan Szíria fő keresete. Az olajfa talán nem onnan származik, de mindenesetre onnan terjedt el a Földközi tenger egész környékére. A Kr. e. III. évezredben megjelennek a partvidékeken kelet felől a föníciaiak s meghonosítják a szövő- és a festőanyagipart. Partján a XV. század óta élénk hajózást folytattak, ugyanakkor nyitották meg az ország belsejébe vívő első kereskedelmi utakat is ; ezeket két évezreddel később a rómaiak katonai utakká változtatták. Lakossága a legrégibb időkben is kitűnt életrevalóságával, mert mindig elnyelte a reázúduló hódító népeket. Beolvasztó erejük legjobban az arabokkal szemben nyilvánult meg, akik az Eufrátesz kanyarulatától a Szinai félszigetig ősi szomszédaik. A sivatag nyomorúságos arabjait mindig vonzotta Szíria, «a bor és a kovász országa». Már a Kr. e. II. században megtaláljuk őket Szíriában : kis fejedelemségeket alapítottak, elfogadták a szírek művelődését és nyelvét, az arameust, Jézus Krisztus anyanyelvét s akkortájt a

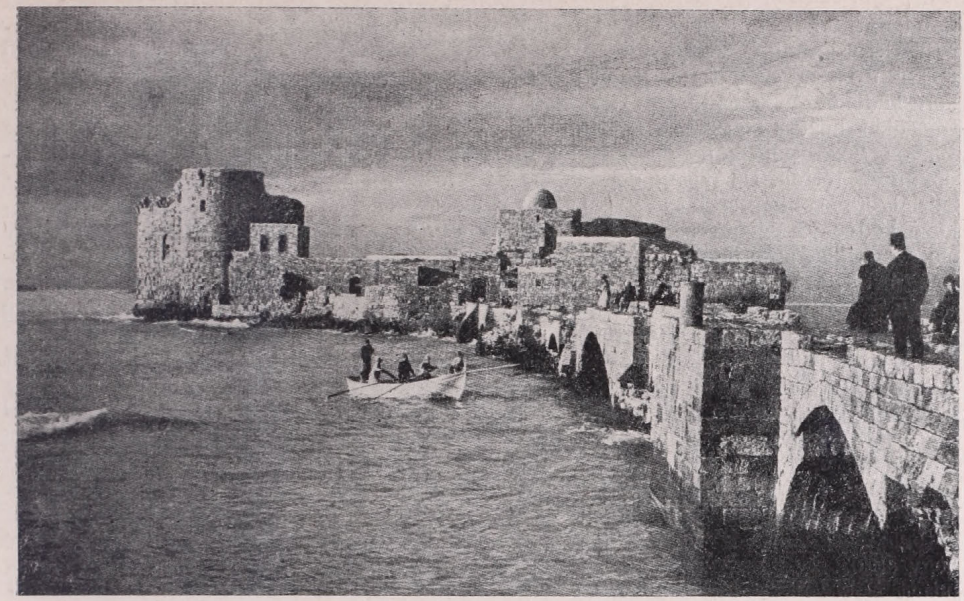

Sidon kastélya. Ma petróleumraktár.

Közel-Kelet diplomáciai értintkezésének nyelvét. A Palmyrában és Petrában, e két sivatagi oázisban emelt műemlékek mai napig is legszebb emlékei a bennszülött szír művészetnek. Öt századdal később a vulkáni lávával borított Haurán vidékének ghasszánida uralkodói áttértek az arab fetisimádásról a kereszténységre, amely Szíria vallásává lett. Máté evangéliumának eredeti nyelve az arameus volt s még görög szövegében is minduntalan kiütközik belőle a sémi szír szellem. Nem változtattak a szír nép jellegén Kr. u. VII. században az arab hódítók sem, akik Muhammad próféta vallását : az iszlámot honosították meg Sziriában.

Sokévszázados belső egyenetlenkedéseik és testvérgyilkos harcaik közepette a szírek elhanyagolták határaik védelmét. Ezért zúdultak rájuk délről a héber, északról az anatóliai törzsek, a tengerről pedig az égeitengeri filiszteusok, majd a babilóniak, egyiptomiak, hittiták, asszírok, perzsák, macedónok áradata! Hogy a hódító népek szemében milyen becses ország volt Szíria, misem bizonyítja jobban, mint hogy a K. e. 312-től Kr. e. 64-ig uralkodó Szeleukidák, Nagy Sándor Szeleukosz nevű hadvezérének utódai, birodalmukat Szír királyságnak nevezték, pedig az Égei tengertől az Indusig terjedt. Utánuk a rómaiak foglalták el az országot Provincia Syria néven. A rómaiak annyira megbecsülték Szíriát, hogy Tacitus szerint a birodalom legmagasabbrangú méltóságainak tartották fenn tartományul. Ekkor jelenik meg a nyugati piacokon a szír vászon és festett szövet. Az ország 7 millió lakost, Antiochia főváros 300,000 lakost számlált. A Kr. utáni három évszázad volt Szíria igazi fénykora. Kr. u. 106-ban Trajanus császár a Jordánon túli vidékből Petra fővárossal külön tartományt alakított Provincia Arabia néven, amely biztosította Szíriát az arab törzsek betörései ellen. Ekkor virágzott fel Palmyra. Emírjei a birodalomnak tett szolgálataik fejében a caesar címet viselték. A III. század derekán pedig Zenobia császárnő szíriai birodalmat alapított. Ekkor Edessza lett az arameus művelődés gócpontja, mert a Kr. u. II. század óta a nép is visszatért a nemzeti nyelvhez és művelődéshez.

Az arameus művelődés tartotta össze a szíreket a Kr. u. IV—VII. századokban, amikor országukat Bizánc öt tartományra osztotta s súlyos adóteherrel sanyargatta. Abban a korban virágzott fel a beyrouthi jogi egyetem, mígnem 555-ben földrengés elpusztította. S az a kor volt a szír kereskedelem fénykora. Hajóik a Földközi tengeren

mindenütt megfordultak és fontos telepeik voltak a főbb itáliai, spanyol és galliai városokban. Úttörő munkát végeztek a barbár betörések folytán teljesen szétzüllesztett európai piacok újjászervezése terén, — nem is csoda, hogy nyugaton szíri-nek nevezték a keleti kereskedőket általában. A VI. század óta missziós barátaik Kínából selyemhernyótojásokat hoztak be ; ekkor felélénkült a szíriai ipar, de ennek csakhamar véget vetett Bizánc önző politikája, mert a bíborhoz hasonlóan, a selymet is birodalmi monopóliummá tették. De Bizánc dogmatikai tekintetben is állandóan nyomás alatt tartotta Szíriát. Ez azonban csak erősítette a szír nemzeti szellemet, amelynek támadó élű vitatkozó kedve jól érvényesülhetett a hitvitákban. Ez azután szekták keletkezését idézte elő. Mert főleg a görög nyelv és szellem elleni küzdelem vezetett az V. században a nesztoriánusok, a VI. században a Krisztusban csak egy természetet elismerő monofiziták, a VII. században, a Bizánc és Irán között Szíria területén folyó küzdelmek során pedig a Krisztusban csak egy akaratot elismerő monotheléták szektájának kialakulására.

A sok egyházi szakadás annyira meggyengítette a Bizánctól amúgyis elhanyagolt szíreket, hogy könnyű dolguk volt Arábia harcos beduinjainak, akik Muhammad próféta halála után harcos hitének, az iszlámnak ügyét vitték diadalra Szíriában. A Bizánccal folytatott küzdelmükben négy esztendő leforgása alatt 638-ban egész Szíria arab kézre került. A győzelem eredménye, hogy Arábiából észak felé, Szíriába tolódott el az új vallás politikai és szellemi központja. 660-ban I. Muávija Damasba helyezte át a khalifák székhelyét s utódai, az *Umajjádok* 90 éven át ott uralkodtak. Uralmuk csupán Szíria katonai megszállására és lakosainak pénzügyi kizsákmányolására szorítkozott, úgy hogy az ország mindvégig megőrizte keresztény jellegét. Nem így a 750-ben uralomra jutott Abbászidák alatt, akik a birodalom székhelyét Baghdádba helyezték, a szíreket pedig rohamosan térítették az iszlámra.

De Szíriának az iszlám uralma alatt is végzete maradt a pártoskodás, az egyenetlenség. A VII. század második felében Muhammad próféta unokaöccsének, Alínak uralma alatt az iszlám követői két táborra szakadtak, mert nem tudtak megegyezni, hogy ki legyen a khalífa, azaz Muhammad utóda az iszlám élén. A síiták tábora elszakadt az orthodoxoktól és csakis Alí vérbeli leszármazóit ismeri el a khalífai méltóságban.

Beduin kecskeszőrsátor.

A többséget alkotó orthodox szunniták részéről azonban annyi üldözésnek voltak kitéve, hogy csak a központtól távolabb tudtak megmaradni, így Irán és Szíria hegyei között. Szíriában mindmáig három szélsőséges síita szekta maradt fenn.

Részben a fanatikus síita szekták kereszténylildözése váltotta ki a keresztes-háborúkat. Ezek folyamán alakult ki Szíria igazi levantinus, kozmopolita képe. Mert Európa igen sok nemzetéből akadtak, akik ott telepedtek le s ezzel nemcsak a már őslakos keresztények számát növelték, de útját egyengették a nyugati hatalmak politikai befolyásának is Szíriában. Legtöbben a franciák voltak; érdekeik védelmére már húsz évvel azután, hogy I. Szelim török szultán meghódította Szíriát, tehát már 1536-ban, kötötte meg I. Ferenc király az első kapitulációs szerződést a portával. Ezzel kezdődik a napjainkig tartó francia befolyás Szíriában. A sok idegen hatás közepette csak a Libanon lakói őrízték meg szír jellegüket és arameus nyelvüket.

A francia befolyást elsősorban francia szerzetesek, jezsuiták, dominikánusok és franciskánusok terjesztették Szíriában s velük együtt a szíriai eredetű karmeliták. A francia befolyás azonban a bennszülött kereszténységre is kiterjedt, különösen a misszió terén eredményesen működő maronitákra, akik a beyrouthi amerikai egyetem és az ugyaniott a jezsuitáktól alapított Szent József-egyetem mellett a legtöbb érdemet szerezték a nyugati művelődés terjesztésében. Amikor 1860-ban a Libanonban a druzok vérfürdőt rendeztek a maroniták között, Franciaország fegyveresen közbelépett, aminek az lett az eredménye, hogy az ugyanabban az évben összeült európai bizottság önkormányzatot adott Libanon keresztényeinek. Ettől fogva a francia befolyás Szíriában minden téren megerősödött. A jezsuita és dominikánus tanintézeteken kívül sok francia iskola létesült, úgyhogy már a világháború előtt az ország tanulóinak több mint fele francia iskolákba járt. Sok út, vasút és világítótorony épült francia pénzen és felvirágzott a mezőgazdaság is.

A XIX. század második felében a hamu alatt állandóan izzó szír nemzeti mozgalom állandóan gondja a török kormányoknak, 1908-ban az ifjútörök forradalom kitörésével azonban ország-világ előtt nyilvánvaló lett. A birodalom nemzetiségeinek hadat üzenő ifjútörök kormányzat ellen a szírek Párizsban ligát alakítottak és kultúrális, politikai

Damas (Damaszkusz) üzleti negyede.

és gazdasági önkormányzatot követeltek maguknak, Konstantinápolytól azonban csak nehány szír szenátor és egy szír miniszter kinevezését, valamint az arabnak hivatalos nyelvként való elismerését kapták meg. A szír függetlenségi mozgalom azonban tovább terjedt, különösen a világháború kitörése után. 1914 szeptember 9-én a török kormány megszüntette az engedményeket s ezzel az idegen hatalmak, főleg pedig a franciák felügyeleti jogát a szíriai keresztények felett. Amikor pedig a világháborúba belépve, a törökök a libanoni keresztényeknek adott önkormányzatot is visszavonták, nyiltan fellángolt a szírek ellenállása a törökökkel szemben. A drúzok és a nuszajrík elbarrikádozták magukat hegyeik között s veszélyeztették a hidzsázi vasutat. Dzsemál pasa török hadseregparancsnok százával akasztatott fel és ezrével deportáltatott szír hazafiakat. 1916-ban már forrongott a Török birodalom egész arabsága. Huszajn mekkai nagyseríf, Muhammad próféta vérbeli leszármazója, júniusban arab királynak kiáltatta ki magát, azt remélve, hogy az összes arablakta területek uralkodója lesz. Számítását keresztülhúzta a még májusban megkötött s aláíróiról elnevezett Sykes-Picot-egyezmény, amelyik Sziriát *Damas, Homs* és *Alep* városokig francia érdekterületnek, Palesztinát pedig nemzetközi igazgatás alatt brit érdekterületnek nyilvánította. A világháború befejeztével ennek megfelelően Franciaország be is helyezkedett Szíriába mint mandatarius hatalom. Ez ellen nyiltan fellépett Huszajn fia : *Fajszál* emír, aki sziriai önkéntesei élén küzdött a törökök ellen s 1920 márciusában «Szíria királyának» kiáltatta ki magát, elzárta a Ciliciába vivő vasútvonalat s ezrével gyilkoltatta le bandáival a védtelen lakosságot a francia megszállás alatti területen. 1920 április 25-én a sanremói értekezlet véglegesen Franciaországnak juttatta Szíria mandátumát. Gouraud tábornok ekkor katonailag is fellépett Fajszál ellen s a nyár folyamán megszállotta egész Szíriát. Így lett egy álommal szegényebb az arab nemzeti mozgalom.

1920 szeptember 1-én Gouraud tábornok Beyrouth-ban kikiáltotta *Nagy Libanon (Grand-Liban)* állam alkotmányát. Az új állam *Tripolis, Saida* és *Sour* kikötőit foglalja magában és az Antilibanonig terjed. Így nyert befejezést a sziriai keresztények önállóságának problémája, amely 1860 óta állandóan vajudott. Ezenkívül Szíriát három más államra osztották : *Damas*ra, *Alep*re és az alaviták földjére. Az első kettő történelmi fővárosaik körül terül el, az alaviták földje pedig a három másik szíriai állam és a Földközi tenger között, fővárosa Lattaquié, lakói pedig a nuszajrík, akiket ma hivatalosan alaviták-nak neveznek. 1925 január 1-én Weygand tábornok, Gouraud utóda, Damast és Alepet *Szír állammá (État syrien)* foglalta össze s meghagyta az alaviták független államát. A szír nemzetiek azonban nem elégedtek meg ezzel a megoldással, hanem Nagy Libanon köztársaság és a Szír állam függetlenségét s a francia katonai megszállás megszüntetését követelték. Kívánságaik csak 1936 őszén teljesedtek, amikor Franciaország a szíreket kielégítő szerződéseket kötött mindkét állammal. E szerint csak Nagy Libanonban tartanak korlátlanul helyőrséget, a Szír államban pedig csak két helyőrséget tartanak 1942-ig. A franciák ezenkívül mindkét államot beléptetik a Népszövetségbe. Ezekkel a szerződésekkel a franciák teljesítették a szír nemzetiek legsürgősebb kívánságait, de e mellett zavartalanul folytathatják immár több mint háromévszázados kultúrmissziójukat Szíriában.

Kis ország Szíria. Területe alig több 200,000 km²-nél, lakosainak száma alig 3 millió. Ez a maroknyi nép 29 vallásfelekezetre oszlik, fajilag pedig az elképzelhető legnagyobb változatosságot és keveredést mutatja. Nem is lehet ez másként. A történelem keresztútján fekszik Szíria, sokszor ütköztek meg rajta hatalmi érdekek. Ezért is áll olyan gyakran a történelmi események és a világ érdeklődésének központjában. Napjainkban is, amikor az egész világ figyelme a Közel Keletre irányul, időszerű kérdéssé vált Szíria. S mint a multban, most is külső hatalmak mérkőzése dönti el ennek az ősi országnak a jövendő sorsát. Lakossága bízva-bízik abban, hogy a vihar elmultával hamarosan felragyog a Béke szivárványa a Libanon cédrusai felett s viszontlátja még a hajdani szép napokat, amikor Szíria a Föld leggazdagabb országa és az emberi művelődés bölcsője volt.

A FÖLDKÖZI TENGER GEOPOLITIKAI ERŐVONALAI.

Irta GESZTI LAJOS.

A napi sajtóban, főleg külpolitikai jelentésekben, gazdasági és közlekedési könyvekben, felolvasásokban és beszédekben állandóan szerepel a földrajzi helyzet, a földrajzi fekvés, újabban a «geopolitikai» adottság emlegetése. Közhellyé és divatos szólammá lett. Úgy használjuk, mintha a világ legérthetőbb és legegyszerűbb fogalma volna, s aki mondja, rendesen erősít vagy gyengít vele valamely álláspontot. Fontos pro és kontra bizonyíték, valami olyas, amely a mérleg serpenyőjét le vagy fölbillenti. Egyszer azt mondjuk pl., hogy Svejcet földrajzi helyzete hatékonyan segíti abban, hogy gazdaggá lett, máskor azt erősíthetjük, hogy veszélyes földrajzi helyzetben van, mert minden oldalról könnyen támadható. Vagy: Franciaország három tengerre néz, ez az egyik erővonal, amelyen a francia nép hatalomra jutott, máskor pedig azt mondjuk, hogy a keskeny csatorna, amely Anglia felé határolja, sorsdöntő volt életében, mert a háborúk hosszú századait zúdította rá. Divatos és immár magától értetődő megállapítás, hogy Oroszország a meleg tengeri kijáratok felé törekszik. Minden gondja évszázadok óta csak ez és politikai cselekedeteinek titkos rúgóit is ez mozgatja.

Mi békés és szelíd újságolvasók szívesen és megértően rabólintunk ezekre a megállapításokra, sőt a világhelyzet tisztázása érdekében magunk is szívesen színezzük beszélgetésünk folyamatát a földrajzi helyzet káros vagy hasznos voltának emlegetésével. Dehát valójában mi is az a földrajzi helyzet? Adottság. Olyan, mint az, ha valaki szikár, vagy hízásra hajlamos. Az ember születésekor magával hozta, hogy magas vagy alacsony termetű legyen, mert minden élőlényre eltörölhetetlen bélyeget nyomott a születése helye. Az eszkimó az örök hó világát, a néger a forróégöv állandó nyarát, az európai a négy évszakot földi pályafutásának legnagyobb értékéül tekinti. Mi elpusztulnánk az eszkimó hókunyhókban, a forró égöv ültetvényeiről, örök nyaráról pedig beteges vágyakozással, vagy testben is betegen igyekszünk vissza a tél, nyár, ősz és tavasz váltakozó ruháiba öltözködő szülőföldünkre. A föld, amely bennünket hordoz, bennünk is él.

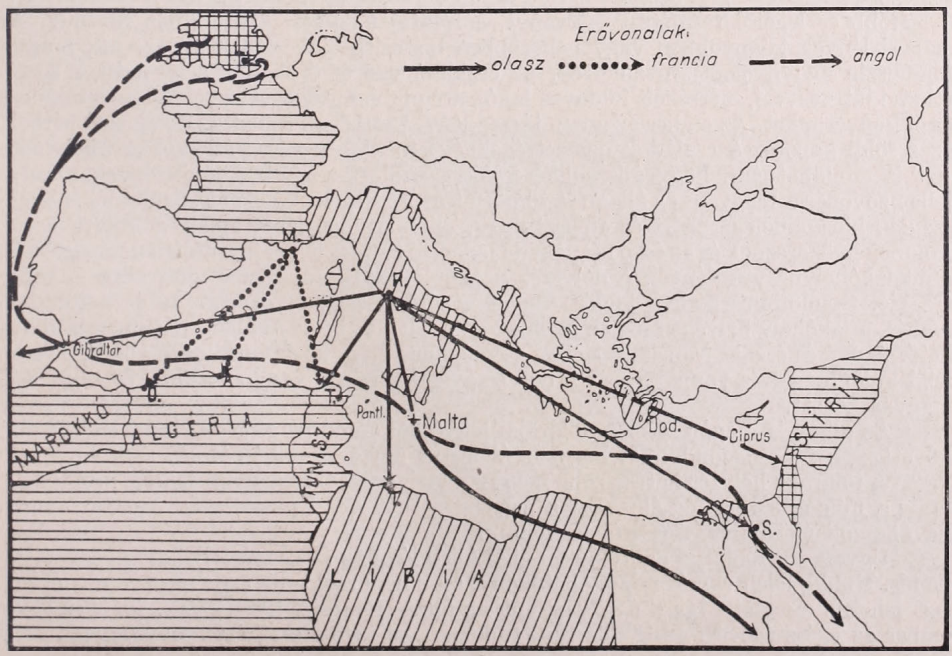

Gibraltár.

A napsugár, a levegő és mozgása, a köd, eső, hó és pára, a talaj, amely mindennapi táplálékunkat termi, nem marad hatás nélkül reánk nézve. Mindegyike ezer és ezer színezetű fizikai és vegyi csatornán velünk jön a világra és elkísér a sírig. A föld hatását, a legfőbb és legelső természeti törvényt, a földrajzi fekvést magunkban hordjuk. Az emberi lények könnyebben vagy nehezebben biztosíthatják létüket, a szerint, hogy a földfelszín melyik pontján születtek. Az eszkimó vad és örök küzdelem árán, a forróföldövi játszva, mi, mérsékelt földövek lakói, arcunk verejtékével szerezzük meg mindennapi kenyerünket. Az ember azonban társas lény. Családban születik. Ez az első vérbeli, azaz földi kapocs. A családok nemzetségekké, népekké és végül államokká alakulnak. Azt is mondhatnám, hogy államokká fejlődnek, mert a szerves földi lények minden jellemzővonása megvan az állammá tömörült néptömegek életében is. Születnek, növekszenek, küzködnek létükért és elpusztulnak, mint minden lény, amely a Földre kerül. Földben gyökereznek és az égre néznek, de jellemző testi és lelki alkatukban nem egyebek, mint lakóhelyük visszfényei. A délvidék napsütéses tájainak állama más, mint a ködös északié. Gondoljunk csak a ködös Albion népére és a spanyolokra. Ámde a földrajzi fekvés, a lakóhely bélyege még az ugyanazon nyelvű és vérségű állam népeiben is föllelhető. A déli és északi francia, a siciliai és piémonti olasz között nemcsak alkati, hanem lelki különbségek is vannak, akár a déli és északi germán, vagy az alföldi és dunántúli magyar között.

Az állam is magán viseli a földrajzi fekvésből eredő bélyegeket. Ez szinte önként következik, ha meggondoljuk, hogy az állam az egyesek millióiból áll.

A földrajzi helyzet hatása soha nem szünetel, öröktől fogva van és lesz, mindaddig, amíg a Földön ember fog élni. Ezt a nagy igazságot mindig szem előtt kell tartanunk, ha államok életnyilvánulásairól beszélünk.

Ugyanez a földrajzi adottság munkál állandóan az állammá fejlődött népek életében is. Mindig jelen van és mindig hatékony, csak nem szoktunk tudomást venni létéről. Azt lehetne mondani, hogy úgy vagyunk az állam földrajzi helyzetével, mint az egyes ember az egészségével: amíg megvan, tudomást se szerez értékéről. Az államok, amíg

békében élhetnek, addig a földrajzi helyzetükre se sok a panasz. Háborúban, amikor a mindennapi kenyér, vagy sokszor a lét vagy nemlét kérdése forog kockán, leplezetlenül és hajlíthatatlan szigorúsággal jelentkezik a földrajzi fekvés nyujtotta előny vagy hátrány. A táplálék, a ruházat, a lakás, a honvédelem szükségleteit könnyen kielégíteni, ez jó földrajzi fekvést jelent, ha megszerzésük nehéz vagy lehetetlen, akkor a földrajzi helyzet rossz. Japánnak és Itáliának nincs elég vasa és szene, Németországnak vagy Angliának nincs petróleuma és kaucsukja. Vagy más nélkülözhetetlen áru hiányzik. Ugyanakkor az állam területe védelemre szorul. Egyik könnyen, a másik nehezebben, vagy sehogyse védhető. Erre azt mondjuk hogy földrajzi helyzete kedvezőtlen.

Ilyen értelemben a földrajzi helyzet a küzdő állam létfenntartásához szükséges anyagi és szellemi eszközök könnyebb vagy nehezebb megszerzésének lehetőségét jelenti. Amióta a földkerekségen ember él, mindig olyan helyeket igyekezett kiválasztani államközösségeinek területül, ahol az élet a legkönnyebb. Európában ez a Földközi tenger környéke volt. Itt a meleg, mérsékelt éghajlatú táj hosszú, de nem túlmeleg nyarával és rövid, de nem szigorú telével minden időben vonzotta az embert. Három hatalmas világ találkozik itt : Ázsia, Afrika és Európa. A tenger tele van a lakható szigetek sokaságával. Ezek szinte csábították az embert. A táplálék sokféle és bőséges és a terjeszkedésre termékeny folyóvölgyek, lapályok biztatták az embert. Ennek a tájnak tehát nagy földrajzi vonzóereje, helyzeti energiája volt. A három világrészt inkább összekötő, mint elválasztó, valóban földközi, soha be nem fagyó és soha nem is túlságosan viharos tenger környéke csakugyan az államok keletkezésének klasszikus helye volt és ma is az. A tenger birtoklása hatalmas gazdasági, népi és kulturális világok megszerzésének távlatát nyitotta meg az itt lakó népek előtt. Itt keletkezett az első világbirodalom és ez az európai, sőt a világtörténelem legnevezetesebb helye. Három-négyezer éve itt torlódik minden esemény ; s nincs a földkerekségnek egyetlen más tája se, ahol, amelyért annyi vér hullott volna, mint a Földközi tenger birtokáért. Azért, mert hatalmas gazdasági, politikai és közlekedési utak erővonalai futnak itt össze. Szellemi és gazdasági áramlatok vonulnak itt nyugatról keletre, keletről nyugatra, északról dél felé. Már a történelem előtti korban forrongott itt az élet. Az első és leghatalmasabb, legszínesebb népvándorlás itt volt. Szem, Kham és Jafet utódai találkoztak itt évezredek során. Már kétezer évvel Krisztus születése előtt hatalmas birodalmak éltek és virágoztak a Földközi tenger partjain. Egyiptom birodalma ide törekedett, a görög világbirodalom itt keletkezett, majd a pún és a latin világbirodalmi terjeszkedések csaptak össze és végül Róma győzelmével itt keletkezett az első igazi és európai világbirodalom. Ezt követték a bizánci, majd az arab, török, velencei, francia és angol terjeszkedések, világbirodalmak alakításának egymást követő izgalmas, színes és véres felvonásai. Ami itt történt, az maga az európai történelem. Lehet-e az évezredek sorozatos emberi küzdelmeinek helyéről azt vélni, hogy tisztán a vak véletlen játékos szeszélye választotta színteréül? Vagy lehet-e még csak gondolni is azt, hogy ez a táj csupán az emberi szellem előre kitervezett viaskodásának helye? Hogy talán az eleve-elhatározás alapján vált ez a tenger és környéke a kiválasztott küzdőtérré? Lehet-e komolyan gondolni, hogy a Földközi tenger olyan volt, mint

Marseille kikötője.

Alexandria tengerpartja.

egy modern hyppodrom vagy sportpálya, ahol a népek, államok vetélkedéseit vívták meg? Idejöttek, hogy megküzdjenek: ki legyen az első? A vak sors az oka talán, hogy e tenger környékén felsarjadt népek termelték ki mai kultúránk minden értékesebb elemét tudományban, művészetben, életformában egyaránt? Talán az is csak a véletlen műve, hogy ez a terület lett az Egy Isten, a kereszténység és Muhammed vallásának bölcsője? Ha ez így volna, akkor azt kellene hinni, hogy a világ sorsát teremtésétől kezdve a véletlen kormányozza! Ezt a gondolkodó ember a tények millió, változatos súlyú és anyagú bizonyítékainak birtokában el nem fogadhatja.

A Föld és a természeti viszonyok, más szóval a földrajzi adottságok, a földrajzi fekvés alakította ki itt az emberfajtákat és az államok hosszú sorát. Ha a földrajzi erővonalak, amelyeket az ember és az államok küzdelmei tárnak fel, nem a Földközi tenger medencéjén át vezetnének, akkor nem a Földközi tenger környéke szolgáltatta volna a történelmi események és államok sorsfordulatainak láncolatát.

Az ókort az újkorral szemben többek közt az jellemzi, hogy az ókor nagyhatalmai egymás után következtek. Az egyik elmúlt, amásik megszületett. Az újkor nagyhatalmai azonban egyidőben, egymás mellett élnek. De úgy az ókori, mint az újkori európai nagyhatalmak mind közelről érdekelve voltak a Földközi tenger birtoklásában. A görög, a római, majd a spanyol, hollandi, újabban a francia, angol, olasz nagyhatalmak egyformán érdekterületüknek tartották a Földközi tengert. Ma is így van. A Földközi tenger mentét elfoglaló államok érdekei erős ellentétben állanak egymással, de mindegyiknek életbevágóan nagy értékei forognak kockán. Lássuk csak sorban:

A Földközi tengert mintegy két szabályos részre osztja Itália hosszú félszigete. A régi Róma klasszikus földjén a középkori széttagoltságnak, a sok apró államocskának megszűntével megszületett két emberöltővel ezelőtt az egységes Itália. A világháborúban már mint nagyhatalom vett részt, ma a régi Római birodalom örökösének tekinti és érzi magát. A fiatalság minden jellemvonását felismerni megnyilatkozásaiban, tetteiben. Tudatosan a régi latin birodalom területeire tekint. Terjeszkedni, nőni akar s erre lakosságának évi 400,000 fővel gyarapodó tömege kényszeríti. Mint régen, most is elsősorban Afrika felé fordul. Északafrikai gyarmatai óriási területeken fekszenek, de sivatagos természetük miatt csak néhány millió lakost táplálnak. Az újonnan szerzett Abesszínia, Eritreával és Szomáliával együtt, csak lassan, sokára válhat nagy olasz tömegek lakóhelyévé. Az egyes gyarmatokhoz vivő hajóutak is csonka értékűek, mert keresztezik az angol és francia ázsiai gyarmatokhoz vivő utakat. A dél felé, Afrikába növekvő birodalom így ketté van szakítva. Hozzá még Malta szigetén angol hadihajó- és repülőállomás is van, ami az olasz biztonság szempontjából eléggé aggályos.

A másik földközitengeri hatalommal is van érdekellentéte. Ez Tunisz birtoklása. Tunisz a francia tőkéseké, de a munkások legnagyobb része olasz kivándorolt. Itália táplálja vérrel, munkával Franciaországot akkor, amikor Franciaországnak népfölöslege nincs, sőt bevándorlás nélkül évről évre népcsökkenés jelentkezne. A többi érdekeket nem említve, itt van még Szíria és Palesztina, ezek a világháború után — elsősorban a földközitengeri utak és gazdasági érdekek védelmére — francia, illetőleg angol kézre

jutottak. A fiatalos és erős Itália terjeszkedésének, vagyis hatalmi érvényesülésének nagy akadályok állnak útjában. Tevékenységét elsősorban afrikai és földközitengeri érdekeinek védelme irányítja, vagyis megszerezni azt, ami lakosságának életszükséglet, s eltávolítani minden gátló szándékot.

A másik földközitengeri nagyhatalom Franciaország. Lakosságában nem, de területében jóval nagyobb Itáliánál. Gyarmatbirodalmának legértékesebb gyöngyei: Algéria, Tunisz, Marokkó. Egyik-másik, pl. Algéria, teljesen olyan gazdasági felépítésű, mint maga az anyaország, mások az anyaország lényeges hiányait pótolják. A Földközi tenger nyugati medencéje Franciaország egyik legnagyobb ütőere. Hozzá még Afrika tulajdonképpen csak folytatása a francia anyaföldnek. A francia nem nézi le sem az arabot, sem a berbert, sem a négert. Fajbeli alacsonyrendűséget nem ismer. Az afrikai gyarmatok népe csak műveltségi fokban hátramaradottabb, mint az anyaországi francia, de nem alacsonyabbrendű ember. A gyarmatok szülötte teljesjogú francia állampolgár. Az anyaországot védelmezni nemcsak joga, hanem kötelessége is. 70—80,000 gyarmati katona teljesít állandóan szolgálatot az anyaországban, háború esetén pedig minden gyarmat vérrel, pénzzel és minden áldozattal köteles az állam segítségére sietni. A fősúly Észak-Afrikán nyugszik. Míg az olasz fiatalosan terjeszkedő, a francia inkább csak a meglévőt megtartani akaró nagyhatalom. Érdekei Afrikában és az Afrikába vivő tengeren szavakban ki sem fejezhetők. Talán úgy lehetne mondani, hogy Franciaország Afrika nélkül nem állhat fenn. A többi afrikai gyarmat útja is Marokkó—Algéria—Túniszon vezet át. Onnan a Földközi tengeren keresztül futnak a francia hajóutak. Franciaország legnagyobb jelentőségű hajóforgalma Afrika felé vezet. Az olasz érdekek az európai és a világpolitika sakktábláján mindenütt nagy erővel igyekszenek érvényesülni, de évtizedek óta elbuknak a francia védelem bástyáin.

A leghatalmasabb érdektárs a Földközi tenger világpolitikai síkján a Brit birodalom. Nem részese a földközitengeri területeknek. Mindössze néhány kopár, ritkalakosú, kis sziget van birtokában. Maltát már említettük, a másik *Cyprus*. Mindkettő katonai őrhely, de nem a partvidéket, hanem az indiai hajóutat őrzik. Mindkettő fontos hajó-

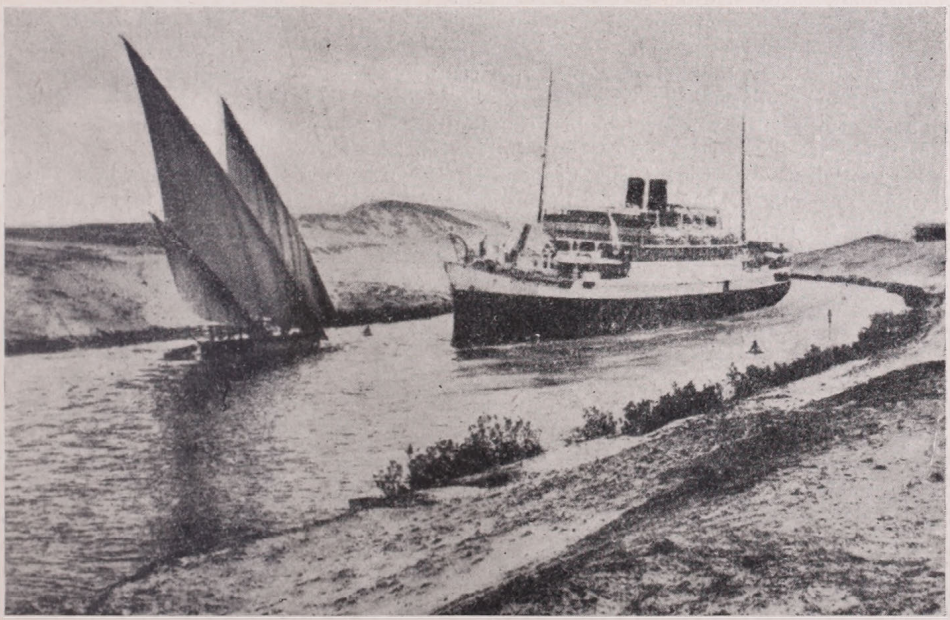

A Suezi csatorna.

állomás, főleg Malta, minthogy Cyprusnak jó kikötői nincsenek. Az ázsiai, elsősorban az indiai kereskedelem útja Gibraltáron át a Földközi tengeren halad és Suezen át megyen tovább. Ennek az útnak a biztosítása végett volt és van szükség Gibraltáron és Suezen kívül a két szigetőrhelyre. Ennek az útszakasznak a védelme miatt volt szükség Palesztina megszerzésére és az arab törzsek angol irányítására is. Nem teljesen, de jórészt Egyiptom angol vezetése is ezt a célt szolgálja. De a nagy távlatokban dolgozó angol diplomácia még a második védelmi vonalat is kiépítette. T. i. az indiai, illetőleg ausztráliai légi útvonal megtervezése is ezt a földközitengeri hajóutat őrzi. Itt oly nagy birodalmi érdekek pilléreit rakták le évszázadok alatt, hogy még az immár védekező állásban lévő világbirodalom se hagyott semmi támadásfelületet. Ennek az indiai útnak viszont ma már katonai jelentősége nincs. Hódító, terjeszkedő szándékai már nem igen vannak itt az angol imperiumnak. Ez az útszakasz India rövidebb idő alatt való elérését jelenti csupán. Hadászati jelentősége csak a védelemben van. Kérdés, hogy összeütközés esetén ez az út nem esnék-e hamar áldozatul az ellenséges légiflotta folytonos támadásának. De az angol birodalomra az út elvesztése se lenne végzetes, mert a hajózás visszatérne a régi útvonalra, mely azelőtt is Afrika körül vezetett. Mindössze csak több hajótérre lenne szükség.

Az olasz terjeszkedés természetes célja a Földközi tenger feletti uralom megszerzése, mint ahogy ez volt kétezer évvel ezelőtt, a latin világbirodalom idején. Íme a földrajzi helyzet tankönyvbe kívánkozó tiszta képe! Kétezer év folyamán sok minden elmult, népek, birodalmak, kultúrák keletkeztek és tűntek el, de a Földközi tenger fekvésének ereje változatlanul kivirágzott újra és újra. Itália, Franciaország, vagy Anglia napjainkban éppen úgy kész viaskodni érte, mint ahogyan a rómaiak vagy Nelson admirális hajói harcoltak ezért. Itália életteréhez tartozik az egész Földközi tenger, mert nélküle világpolitikai szerepe csak másodrangú lehet. Mostani helyzetében csapdában van, mert Gibraltár és Suez, Tunisz és Alger, vagy Alexandria flottái, repülőterei örök Damoklesz-kardként lebegnek felette. Nem csoda, ha az angol és francia világhatalmi támaszpontok és erőforrások gyengítése állandóan az első hegedű szerepét játssza az olasz diplomáciában, hol piano, hol forte, de ez a földközitengeri kérdés hangja mindíg kihallatszik az olasz diplomácia zenekarából.

Most sincsen másképpen, de most mintha a megvalósítás közelebb lépett volna. A mesterkedés, ügyeskedés, okos hideg számítás egymást váltogatják a zöld asztaloknál, a diplomáciai jegyzékekben és a puskapor szárazon tartásában. Senki nem jövendölhet semmit, mert a világpolitika majdnem mindig távoli célokért dolgozik, de csak a valóság, az igazi erők számbavételével. A brit oroszlán karmai még épek és a gall kakas is éber. Korzika, Marseille és Észak-Afrika kikötőiben éles szemek figyelnek minden mozdulatra. A kis Pantelleria szigetet az olasz védelem elsőrangú támadóponttá tette, az Égei tenger tizennégy szigete — Dodekanezosz néven ismert csoportja — szintén egy lépés a Földközi tengernek «mare nostrum»-má tételében. A további lépéseket meg kell várni, az alkalmat ki kell lesni, mert a világpolitikában egy kis kavics is zuhanást rejthet magában.

NARVIK, A VAS KIKÖTŐJE.

Írta GYÖRFFY GYÖRGY.

A régi igazság, amely szerint a háborúhoz három dolog szükséges : pénz, pénz és pénz, újabban mintha érvényét kezdené veszíteni. Pénz nélkül, úgy látszik, mégis csak lehet háborút viselni, de *vas* nélkül nem! Ennek az állításnak az igazságát semmi sem bizonyítja jobban a jelenlegi skandináviai eseményeknél, ahol a vasért folytatott küzdelem máról holnapra két országot sodort az események kellős közepébe.

A skandináviai vastelepeket a feltárható magnetit nagy tömege, minősége és kedvező szállítási viszonyai miatt a legjelentősebbek közé kell sorolnunk. A háború kitörése óta különösen nagy jelentőségűvé emelte az a körülmény, hogy semleges területen feküdt, ahonnan mindkét harcoló félnek módja volt vasszükségletét fedezni.

Az északi vasércnek mintegy 95%-a svéd területen fekszik *Kiruna* és *Gellivare* mellett, 5%-a pedig Norvégiában, *Kirkenes* vidékén. A svéd vasércet a Botteni öböl partján fekvő *Lulea* kikötőn keresztül is lehet szállítani, de csak a nyári és őszi hónapokban. A téli és koratavaszi hónapok alatt ugyanis a Botteni öböl befagy.

Sokkal fontosabb az Északi tenger felé vivő út. A norvég partok mellett elhúzódó meleg Golf áramlat ugyanis egész éven át jégmentesen tartja a norvég kikötőket, úgy Narvikot, mint az ország legkeletibb csücskében fekvő Kirkenest.

A Kiruna—Narvik közötti arktikus vasútvonal, az ú. n. *Ofotbanan* párját ritkító szépségű vidékeken húzódik.

Kirunából elindulva, hóval fedett csúcsok között emelkedik fel a villanyvonat 500 méter magasságra, s itt *Vassijaure* és *Riksgränsen* állomásoknál lépi át a svéd-norvég határt. A hófoltos fekete sziklahegyek, a szikláknak ütődő viharos felhők, a szegényes

Narvik madártávlatból.

növényzeten, zuzmón tengődő rénszarvasok, a törpenövésű lappok valahogy Grieg sejtelmes északi muzsikáját és a Peer Gynt manóit idézik emlékezetünkbe.

Néhány kilométerrel a határ után már egy fjord sziklás oldalában fut a vonat 400 méter magasan. A majdnem merőleges sziklafal alján húzódó türkizkék víz egészen valószínűtlen benyomást kelt. Csak repülőgépről élvezhet az ember ehhez hasonló látványt. A határ és Narvik közötti vasútvonal mindössze 39 kilométer hosszú. Ezen a rövid távolságon 500 méter szintkülönbséget kell a vonatnak legyőznie!

A norvég oldalon lejjebb ereszkedve, az éghajlat mindjárt megváltozik ; a levegő enyhe, páratelt lesz, s Narvikban már a ködös nyugati ipartelepek, kereskedelmi kikötők képe tűnik szemünkbe. A vasútvonal sok ágra szakadva fut ki a tengerpartra, úgyhogy egyszerre négy-öt hajó is vehet fel vasat. Különösen érdekes az a hosszú rakodóépítmény, amelyen át több emelet magasságban csúsztatnak vasat szállító vasúti kocsikat. Egy-egy vagon tartalma mennydörgésszerű robajjal szalad le a csúsztató szerkezeten a hajóba. Közvetlenül a háború kitörése előtt, mult év augusztusában, amikor itt jártam, három német és két rotterdami hollandus teherhajó nyelte a vasat. Németország készülődött.

A ködös Narvikban a kikötőberendezéseken kívül nem sok az érdekesség. De ha kisüt a Nap, a fjord túlsó oldaláról idetűnő kedves faházak, a környező üde zöld erdők és az átellenben felbukkanó *Sovende Dronning* havas csúcsa kedvessé, barátságossá teszi a tájat, — természetesen, a béke idejében. A «Sovende Dronning», magyarul «Alvó királynő», a narvikiak sokat emlegetett látványossága ; egy 1500 méter magas hegy, amelynek ormán egy fekvő női arc rajzolódik ki.

Kedvelt kirándulóhely a város felett a *Fjellheim*, ahonnan messze, majdnem a fjord bejáratáig ellát a szem. Vasárnap délután itt gyűlik össze a város fiatalsága vidám mulatságra. Most egyideig itt a mulatság elmarad ; a *Fjellheim*ből katonai megfigyelők kémlelik a láthatárt. A békés kikötőváros a norvég háborúban tomboló csaták színhelyévé vált ; a vas útjának birtokbavételéért Európa leghatalmasabb népei keltek birokra, s a vaskikötő öblében hajók süllyednek el.

A mindig nyugodt élethez szokott város, a vízparti fehér faházak békés lakossága és a Sovende Dronning elcsodálkozik ezen az alvilági színjátékon.

Az Ototen fjord egyik ága. A szembenlevő hegy oldalán fut a Narvik—Kirunai vasútvonal.

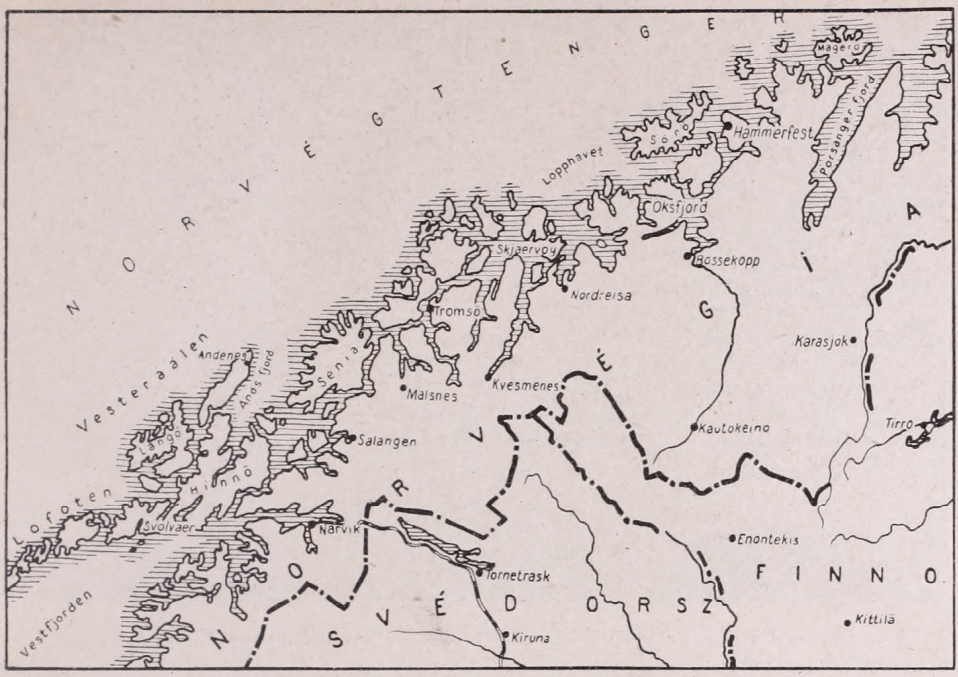

Észak-Norvégia. (Az előző s a következő cikkhez.)

A LOFOTEN SZIGETEK ÉS HAMMERFEST.

Írta vitéz dr. TEMESY GYOZŐNÉ.

Nyáron a norvég partokon végighajózva, annyi ismeretet szerez az ember, mintha jó földrajzkönyvet tanulna végig. Élvezet, felemelő érzés, sok élmény és tanulság. A német hajó étlapja már Ålesundban alkalmazkodott a norvég ízléshez. Hal és hal mindenféle formában, kaviár és újra hal. Ålesund is halászközpont. 18,000 lakosa van és ott fekszik a Stor fjord kijáratában. Ålesundból nekirugaszkodtunk és a milliónyi szárazföldi sziget közt meg se álltunk az Északi sarkkörig. Már egy hete kószáltunk a norvég partokon és a szakács a haláradatot «magyar gulyással» igyekezett enyhíteni, persze spaghettivel tálalva, bizonyára tekintettel az olasz-magyar barátságra.

A sarkkör vidékén van a *Svartis* tája ; völgyfenékig lenyúló gleccsereit érdemes megnézni. A hajón a sarkkör átlépését «keresztlevél» osztogatásával ünnepelték : — ehhez a keresztlevélhez nem kellett próbaidő. Közeledünk a Vest fjordhoz : türelmetlenül kémleljük a nyugati határt. Keressük a Lofoten szigetek csoportját, «Észak óriásának csontvázcsigolyáit» és lessük Vesterålent. Lofot-ot a német Luchsfuss-nak mondja. Magyarul «hiúzláb». Vesterålen pedig ugyancsak Isten tudja hány szigetből álló csoportja, a Lofoten északkeleti folytatása, jelentése szerint nyugati földnyúlványok. A tenger erősen áramlik, hajónk mélyen túrja a habokat, a nyugtalan tenger egyeseket visszavonulásra késztet.

Feltűnnek a Lofoten szigetek ; komoran égretörő szürke gránitszirtek. Az évezredes lepusztulás folytán mint szaggatott csipkék, tépetten, csorbultan, sötéten válnak el a látóhatártól, megannyi kúp, szarv, torony, tű.

— Már csak zebra-hó van rajtuk! — mondja útitársam.

Valóban, a téli többméteres hótakaró már csak foltokban maradt meg. Ehhez a

A Svartis gleccser nyelve negyven méternyire közelíti meg a folyómedret.

szigetvilághoz fűződik Aase és Thor mondavilága. Thor a zivatar istene, aki minden gonosz lénnyel, különösen az óriásokkal viaskodik. A téli hónapokban viharok képében *Loki*, a tűz ura és *Surtr*, a borzalmas óriás száguld a magas hegyormokon végig, egészen ki a tengerre, a sundokon és fjordokon keresztül. Felkorbácsolják a tengert, hogy az ködfelhőként menekül előlük. Ezt a porzó tengert a norvégek *sjörok*-nak nevezik. Jelentése tengeri füst. Ilyenkor hallatszik a tengeri óriáskígyó fertelmes sziszegése és a *Fenris* farkas pokoli üvöltése! Napközben fölényesen mosolyogtunk észak mitológiáján, gyönyörű napsütés volt, a természet ragyogott és nevetett. De mikor este sötét felhők tornyosultak a félelmetes csendben, mintha gonosz szellemek nyomukban lebegő köpenyükben száguldanának utánunk. Kapitányunk is jobbnak látta hajóját a sér-ek (apró szigetek) védőszárnyai alá vezetni. Másnap kikötöttünk *Kvalöj* szigetén, Hammerfest városában.

Svartis gleccser, függőkő.

Hammerfest a világ legészakibb városa — így tanuljuk. Kevesen gondolnak ennek földrajzi indokaira. Valóban jól északon fekszik, hegyektől védett, mély öbölben, 70° 39′ 48″ szélesség alatt. Innen már csak egy ugrás az Északi fok. Amint földet éreztünk lábunk alatt, a hölgyek mindjárt szép ezüstróka-reményekkel keresték fel a prémüzleteket. De óh, csalódás! Jóval nagyobb árat szabtak, mint odahaza. Megkérdeztük, miért olyan drága.

— Kérem, ez tartósabb, mert nem tenyészróka!

Persze, persze, de akkor mire valók az útközben a fjordokban látott tenyésztelepek?

Hammerfest öble.

Az új városrészben áll a híres gránitoszlop, rajta vörösréz globus : a meridián oszlop. A rajta levő norvég és latin felírás magyarul így hangzik : «Ez a 25° 20' hosszú délkörív északi végpontja, amelyet a Sarki tengertől a Dunáig — Hammerfesttől Ismailig — Norvégián, Svédországon és Oroszországon keresztül I. Oszkár király, I. Sándor cár és I. Miklós cár parancsára 1815—52 közt mértek föl a három nemzet mérnökei, szakadatlan munkában.» Hasonló oszlop áll Ismailban. A mérések alapján állapították meg a Föld nagyságát és méreteit.

Itt, a legészakibb városban, találkoztam először koldussal. Pirospozsgás arcú, lenszőke hajú, barna, csillogó szemű volt a hároméves emberke. Világoskék mackóruhában nyújtogatta kezét : őre, őre! Akkora narancsot adtam neki, hogy dermedt ujjacskái alig bírták tartani. Erre kézenfogott és felcsapott idegenvezetőnek. Útközben felültettem a járda szélén díszelgő, kitömött jegesmedvére : pillanatok alatt fotolencsék pergőtüzébe került, amit kitűnő üzleti érzékkel azonnal kihasznált. Nyújtotta a kezét mindenfelé : őre, őre!

Hammerfest nem települt volna ide, ha a Golf áramlat enyhítő melegvize nem érné partvonalát. Hozzánk képest annyira furcsa a fekvése, hogy itt évente egyhuzamban hét hétig nem süt a Nap, szakadatlan éjszaka van. Viszont nyáron jó másfél hónapig úgyszólván semmi különbség nincs a nappal és az éjjel között, mert május közepétől júliusig nem nyugszik le a Nap. Megélni nemcsak a tengerből lehet, — főként hallal kereskednek — hanem tekintélyes jövedelmet jelent az állati bőr és a toll is, a milliónyi sirályféle tolla.

A meridiánoszloptól nem messze, bekerített zöld mezőben várromokat fedezünk fel. Mi lehetett : tengeri kalózok vára? Nem kérem — mondja a gépkocsivezető. — Itt 1809-ben huszonnyolc ember négy ágyúval hősiesen védte a várost két angol oszlop ellen. A túlerőben lévő angolok végül is leverték az ellenállást és kifosztották a várost.

Igen, egyszerű, vallásos, munkás, de szabadságszerető nép lakik errefelé. Mélyen belénk ivódnak az emlékek, mikor kifutunk kikötőjéből, hogy meglátogassuk az Északi fokot. Nem sokkal van északabbra Európa «homloka» : 71° 10' 20" északi szélességen. A viharok évezredek óta belémarnak, öreg sziklaábrázata mintha forradásos volna.

IRODALOM

vitéz Hefty Frigyes : *Repülők előre!* József kir. herceg előszavával. 1—319 oldal, 108 képpel. 8°. Franklin-Társulat kiadása. Budapest, 1940.

A szerény címből nem tűnik ki, hogy mi minden van ebben a könyvben. Nem sejthetjük, hogy feltaláljuk benne a magyar repülés őskorának történetét is. Ennek a megírására pedig aligha lehetne hivatottabb szakértőt találni a könyv szerzőjénél. A magyar repülés történetének egész időszaka csak néhány rövid évtized, de ez a pillanatnyi idő eseményekben és a fejlődés gyorsaságában annál gazdagabb. Hiszen még csak tegnap volt, hogy a Rákoson szegényesen, keserves

küzdelmek közepette a magyar repülés elkezdte a szárnyait bontogatni. Élő tanúja és szereplője ennek a nehéz időszaknak a könyv szerzője is. Már az iskola padjában elfogja a repülés láza, a repülést érzi élethivatásának és szorgalmasan el is követ mindent, eltakarít minden akadályt az útból, hogy életét tényleg ennek a hivatásnak szentelhesse. Amikor azután a könyv végére érünk, nem győzünk csodálkozni, hogy milyen kegyes volt a repülősors Hefty Frigyeshez, hogy a legnagyobb megpróbáltatások, nehéz küzdelmek közepette is szerencsésen és épségben megtartotta a magyar repülés bajnokának.

A rákosi rétet aránylag nagyon hamar fel lehetett cserélni a háborús repülő előkészítő iskolájával. A háború azután gyorsan megnövesztette a repülők szárnyait, sokkal gyorsabban, mint ahogyan az békés időben, a rendes fejlődés menetében megtörténhetett volna. Ettől kezdve azután a háborús élmények szakadatlan, érdekes sorozata ez a könyv. A harctereken a mi repülőinkre mindig nehezebb és nehezebb napok virradnak. Nagyon jó írói készséggel, igen kedves, bajtársi szeretettől áthatott meleg hangnemben megírva peregnek le gyors egymásutánban a háborús szolgálat érdekes fejezetei. Szakadatlan izgalom, örökös készenlét, felderítés, szünet nélkül fel-fellángoló, mindig tüzesebb és elkeseredettebb légiharcok sorozatai újulnak meg előttünk. A tárgy mindig ugyanaz, mindig ugyanazok az események ismétlődnek, de a szerző olyan ügyesen oldja meg feladatát, olyan sokoldalú megvilágításba tudja mondanivalóit beállítani és olyan készséges elbeszélő, hogy mindig meg tudja frissességét tartani és a könyv olvasása pillanatig sem egyhangú. Így érkezünk el a háború befejezéséig, az összeomlásig, a gyászos hazatérésig, sőt még a kommunizmus időszakára is jut néhány érdekes oldal.

Hefty könyve nagyon értékes és tanulságos olvasmány, a sok eredeti fénykép pedig még vonzóbbá teszi. Különösen az ifjúság forgathatja igen hasznosan és azért mindazoknak jóindulatú figyelmébe ajánljuk, akik szívükön viselik a magyar ifjúság hazafias, katonás szellemben való nevelésének ügyét. *K. A.*

Ligeti Lajos: *Az ismeretlen Belső-Ázsia.* 8°, 1—359 oldal, sok szövegközötti kép, nehány térképvázlat. Athenaeum kiadása. Budapest, 1940.

Európa részére is, de nekünk magyaroknak méginkább, kétségtelenül Ázsia a legérdekesebb földrész. Érdekel bennünket az egész, velünk teljesen összeforrott szárazföld, de azért legtitokzatosabb része mégis a mindenkor legnehezebben megközelíthető, az egyik helyen sivatagos, a másikon sztyeppes, néhol sokezer méterrel a tenger szintje fölé emelkedő, másutt viszont a tenger szintje alá süllyedő, lefolyástalan Belső Ázsia. Ennek a területnek felderítésével, mozgalmas történetével és természetével ismertet meg bennünket Ligeti Lajos. Belső Ázsiát és keleti határterületét napjainkban a magyar kutatók közül senki sem ismerheti jobban a tudós szerzőnél, aki esztendőket töltött már ezeken a vidékeken. Szinte utólérhetetlen előnye, hogy a keleti nyelvekkel, közöttük a kínaival is felfegyverkezve, nemcsak az európai forrásmunkák állanak rendelkezésére, hanem a gyakran sokkal bőségesebb és jobb tájékozást nyujtó keletiek is. Nem is csapolta meg eddig senki olyan kiadósan ezt a hatalmas forrásanyagot, mint Ligeti ebben a könyvében. Az ismeretlen Belső Ázsia legrejtelmesebb titkait is leálcázza és ha gondosan végigolvassuk ezt a nagyon közvetlenül és szemléletesen megírt könyvet, Belső Ázsia megszűnik előttünk az «ismeretlen» Belső Ázsia lenni.

De amíg eddig eljutunk, az út meglehetősen hosszú. Előbb jól megismerkedünk Belső Ázsia természeti viszonyaival és jelenlegi, az utóbbi évtizedekben nagyon átalakult politikai állapotával és azután kezdjük a megismerés útját járni. Legelőször a kínai fal aljában a hún és kínai nyugtalan vitézi élettel ismerkedünk meg, a húnokhoz vezetett kínai expedíciókkal és a kínai utazók Nyugat-Ázsiába megtett útjaival. A belsőázsiai területeken, amint az természetes is, a kínai utazók előzik meg az európaiakat és a nyugati érdeklődők Bizánc felől csak azután érkeznek. Nagyon érdekesek ezek az egykori leírások, mert bizonyságot tesznek róla, hogy Ázsiának szóbanlevő részein az élet lényegében azóta sem változott sokat. A kínai buddhista zarándokok is nagyon sok érdekes dolgot hordanak össze, hogy azután a muzulmán világ hírszerzői, majd a keresztény hittérítők is megjelenjenek errefelé. Fokozatosan így közelítjük meg a mai idők bevezető szakaszait, amikor már a magyar kutatók is megjelennek Belső Ázsia horizontján. Megkezdődik a tudományos kutatás időszaka. A szerző gondosan megválogatva tárja elénk a legnagyobb és legfontosabb kutatóutakat, a legérdekesebb problémákat, a jellegzetes lelőhelyeket stb. Végezetül a magyar kapcsolatok megbeszélésére kerül sor. *Kéz A.*

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Belgium és Hollandia gazdasági jelentősége.

A Rajna, a Maas és a Schelde összefonódó deltavidékén és a hozzájuk csatlakozó mögöttes területeken, mint már a világtörténelem folyamán olyan sokszor, ismét véres csaták dúlnak. Nyugateurópa legfontosabb kapuvidéke ez a két kis ország. Ezért volt a multban annyiszor a nagyhatalmak vetélkedésének színhelye és ezért öntözi földjét, «Európa örökös harcterét» ma is német, francia és angol vér.

Mert az örökös megszállások, harcok és pusztítások ellenére is ez a két kis ország igen gazdag; gazdasági életük virágzó. Ezt megint elsősorban annak köszönhetik, hogy a világkereskedelem főútvonala mellett feküsznek és csak másodsorban földjük természeti kincseinek.

Belgium területe 30,506 km², lakosainak száma (1938) 8.361,120; ebből 5.300,000 a flamand, a többi francianyelvű vallon. Valamennyien római katolikusok. Népsűrűsége országos átlagban km²-kint 265, de az Ardennek hegyvidékén csak 50, ellenben Brabantban eléri az 1000-et is. Flandriában a 400-at. 100,000 lakosnál népesebb városa öt van: Bruxelles, a főváros, közel 900,000 lakossal, Antwerpen (Anvers) 272,000, Gent (Gand) 164,000, Liége (Luik, Lüttich) 162,000 és Schaarbeek 124,000 lakossal.

Földje (Brabant, Hennegau, Flandria) ugyan igen termékeny, mezőgazdasági önellátottsége már régen a multé; sűrű lakosságának nem tud elegendő, saját termelésű kenyeret adni. A kereső lakosságból (1938-ban) 2.050,000 az iparos, 635,000 az őstermelő, 543,000 a kereskedő, 183,000 a házi alkalmazott, 168,000 a közalkalmazott és 140,000 a szabadfoglalkozású.

Földjéből 10,510 km² a szántóföld, 7140 km² rét és legelő és 5410 km² erdő. Búzát 172,000 hektáron termelt, 1937-ben összesen 4·2 millió q-t, rozsot 152,000 hektáron termelt, 1937-ben összesen 3·45 millió q-t, zabot 216,000 hektáron termelt, 1937-ben összesen 5·2 millió q-t, burgonyát 160,000 hektáron termelt, 1937-ben összesen 31 millió q-t, cukorrépát 48,000 hektáron termelt, 1937-ben összesen 14 millió q-t. Fontosabb terménye még a lenfonál (1937: 238,000 q), a takarmányrépa (56 millió q) és a zöldtakarmány (1·74 millió q). Termésátlagai Dániával és Hollandiával együtt a legmagasabbak a Földön. Búzából 24·6 q, rozsból 22·7 q, zabból 24·7 q, burgonyából 196 q, cukorrépából 286 q az átlagtermése hektáronkint (Magyarországon 10, 12, 86, ill. 228 q!). Takarmánytermelése igen virágzó állattenyésztés alapja. 1937-ben 1.710,037 szarvasmarhát (ebből tejelő tehén 972,000), 264,464 lovat, 871,565 sertést, 187,000 juhot, 158,000 kecskét tartottak, a háziszárnyasok (elsősorban tyúk) száma pedig meghaladta a 34 milliót.

A mezőgazdasági termelés és állattenyésztés hazája Flandria és Brabant; itt honosak a mezőgazdasági iparok (a tejfeldolgozás, konzervgyártás, szeszgyártás), de itt van a hazája a világhírű textiliparnak is (flandriai és brabanti csipke, lenvászon), a nehézipar Hennegauba és az Ardennek völgyeibe telepedett. Alapja Belgium kőszénkincse és a Belgiummal vámúnióban álló Luxemburg vasérce. Luxemburg évi 7.700,000 t vasérctermelésével a vasérctermelő államok sorában az ötödik helyen áll. Vasérctermelésének legnagyobb része Belgiumba került, mert Belgium legfontosabb ipara a vas-, acél- és gépgyártás. 1938-ban 3·8 millió t nyersvasat, 3·8 millió t nyersacélt és 2·8 millió t hengerelt vasat termelt. Kőszénkészlete kb. 11 milliárd tonna (Magyarországé 330 millió t!). Brikettgyártása elérte az 1·8 millió tonnát, kokszgyártása az 5·9 millió tonnát. Fontos iparágak még az ólom- (92,000 t) és cinkkohászat (22,000 t), az üveg- és a faipar.

A gazdasági élet szolgálatában fejlett úthálózat áll. 1937-ben a rendes nyomtávú vasútvonalak hossza 5133 km, a keskeny nyomtávú vicinális vasutaké 5222 km volt. Az országutak hossza 10,370 km, a hajózható víziutaké 1700 km volt. A gépkocsik száma 210,000, a kereskedelmi hajók száma 206 volt 430,000 tonna tartalommal. A telefonelőfizetők száma 1938-ban 263,277, a rádióelőfizetők száma 1.018,108 volt. A legfontosabb kikötő Antwerpen. 1936-ban az érkező hajók száma 17,944 volt 29.174,000 t tartalommal, a távozó hajóké 17,898 volt 29.191,000 tonna tartalommal. Külkereskedelme elsősorban Franciaország, Németország és Nagybritannia felé irányult.

Belgium fontosabb beviteli cikkei (1937): gabona, liszt, zöldség, gyümölcs (7139 millió fr.), ásványi anyagok, benzin, olaj (5616 millió fr.), élőállat, hús, zsír (3574 millió fr.), gépek, textilanyagok, italok. Kivitelének főbb cikkei: ércek, kohótermékek, szén (7752 millió fr.), textilipari termékek (2834 millió fr.), gép, vas, félgyártmányok (2792 millió fr.), állati termékek (2435 millió fr.), vegyi anyagok (1601 millió fr.), kő- és porcellánáruk (1571 millió fr.).

Belgiumnak hatalmas gyarmatbirodalma is van ; a 2.336,892 km² területű és 11 millió lakosú Belga-Kongó és az 54,172 km² területű és 3·5 millió lakosú Ruanda és Urundi. Gyarmatai trópusi növényeket, továbbá rezet (97,000 t), aranyat (13,543 kg), ezüstöt, platinát, gyémántot, rádiumot és ónt termelnek.

A Belgiummal vámunióban álló *Luxemburg* nagyhercegség területe csak 2586 km², (1935) 296,776 lakossal. Vasércben igen gazdag (1937 : 7.700,000 t termelés) ; fejlett nehézipara 1937-ben 2·5 millió t nyersvasat, 2·5 millió t nyersacélt és 1·7 millió t hengervasat termelt.

Hollandia valamivel nagyobb, mint Belgium : 34,181 km², lakosainak száma (1938) 8.639,539. Átlagos népsűrűsége 232 km²-kint. A leggyérebben lakott a keleti geestvidék (Drenthe, a Veluwe), itt a népsűrűség 20—80, a nyugati poldervidéken (Noord-Holland, Zuid-Holland) 500—630. A lakosság 97·8%-a germán eredetű hollandus, 57%-ban református, 36%-ban katolikus. Nagyobb városai : Amsterdam (a főváros) 783,351, s'Gravenhage (a királyné székvárosa) 486,754, Rotterdam 598,621, Utrecht 161,826, Haarlem 133,305, Groningen, a frízek fővárosa, 116,742 és Eindhoven 104,793 lakossal.

Hollandia földjének $^1/_3$ része a tenger szintjében, sőt a tenger szintje alatt 1—6 m-rel fekvő terület, ez a poldervidék, amelyet a szorgalmas lakosság hosszú évszázadok kemény munkájával hódított el a tengertől, keleti fele a magasabb, homokos, morénás geest, végül DK-en van Limburg löszös, terraszos, termékeny halomvidéke. Földművelése igen belterjes, szinte kertszerű, sem ez, sem a fejlett ipar nem tudná eltartani a sűrű népességet. Hollandia elsősorban kereskedő állam, a tenger fuvarosa. 3.494,000 tonnányi kereskedelmi flottája a hatodik a Földön. A lakosságnak $^1/_3$-a él iparból, $^1/_4$-e őstermelésből és $^1/_5$-e kereskedelemből. A virágzó kereskedelem tette Hollandiát Európa egyik fontos hitelező államává, bár kereskedelmi mérlege már hosszú idő óta passzív.

Rétjeinek és legelőterületeinek terjedelme (1937 : 1.291,000 ha) felülmúlja a szántóföldét (1937 : 976,000 ha), mutatva, hogy az állattenyésztés megelőzi fontosságban a földművelést, erdeje pedig csak 255,000 ha.

1937-ben 151,000 ha termelt búzát, összesen 4·4 millió q-t, 225,000 ha termelt rozsot, összesen 5 millió q-t, 50,000 ha termelt árpát, összesen 1·2 millió q-t, 145,000 ha termelt zabot, összesen 2·6 millió q-t, 136,000 ha termelt burgonyát, összesen 21·8 millió q-t, 42,000 ha termett cukorrépát, összesen 16 millió q-t.

A halászat (1936 : 232,000 tonna hal) ma már csak helyi jelentőségű. Állatállomány (1937) : ló 300,000, szarvasmarha 2.626,000 (ebből tejelő tehén 1.475,000), juh 608,000, sertés 1.406,000, szárnyas 30 millió, méhkas 86,236. A szarvasmarhatenyésztés, zöldség- és virágkertészet hazája a poldervidék, Limburg a gabonatermelésé és nehéziparé, a keleti geestvidék a külterjes földművelésé és a juhászaté. Az ipar a hazai mezőgazdasági termékeket (tejfeldolgozás, vaj-, sajt- és szeszgyártás), a gyarmatok nyersanyagát (petróleumfinomítás, csokoládégyártás) dolgozza fel, de igen fontos a gyémántköszörülés, a drágakőipar, a konzervgyártás, az elektrotechnikai ipar (Philipsművek Eindhovenben), a koksz-, a brikett- és a porcellángyártás is. Hajógyárai 1938-ban 81,000 t hajóürt termeltek. Legfontosabb bányakincse a kőszén. Készlete kb. 5 milliárd tonna, 1937. évi termelése 14·3 millió t, kokszgyártása 3·9 millió tonna, műtrágyagyártása félmillió tonna volt.

A vasútvonalak hossza (1937) 3390 km (legnagyobbrészt villamosított), az országutaké 25,650 km, a hajózható belvizeké 7700 km, a kereskedelmi flotta 893 hajó 3.494,000 t tartalommal, az automobilok száma 146,000, a rádióelőfizetők száma (1938) : 1.071,689. Kikötőibe 1936-ban 21,634 hajó futott be 79.166,000 t és kikötőit elhagyta 21,851 hajó 79.282,000 t tartalommal. Rotterdam a Föld egyik legforgalmasabb kikötője. *Külkereskedelmét* elsősorban Németországgal, Belgiummal, a Brit birodalommal, Franciaországgal, gyarmataival és az U. S. A.-val bonyolítja le.

Gyarmatai : 1. Hollandi Keletindia. Ter. 1.904,346 km² (1938), 66,400,000 lak. Megművelt területe (1937) 7·748,000 ha. Főbb terményei (1937) : 7·4 millió t rizs, 75,000 t tea, 46,000 t dohány, 575,000 t cukor, 27·4 millió t kopra, 1 millió t kakaó, 175 milió t pálmaolaj, 1·2 millió t kávé, 7·2 millió t nyersolaj, 2177 kg arany, 1·3 millió t kőszén és 37,000 t ón. Hollandi Keletindia a világ harmadik teatermelője, harmadik kávétermelője, negyedik óntermelője és hetedik petróleumtermelője. Állatállománya (1937) 656,000 ló, 4.402,000 szarvasmarha, 3.312,000 bivaly, 4.000,000 kecske és 1.258,000 sertés. 2. Hollandi Nyugatindia (Guayana, Curaçao és a szigetek). Ter. 141,695 km² (1938), 254,000 lak. Főbb terményei : rum 300,000 l, kávé 4000 t, rizs 25,500 t, cukor 25,000 t, foszfát 65,000 t. Hollandi Keletindia vasútvonalainak hossza (1937) 7341 km, országútjaié 57,440 km. *Bulla Béla.*

JÓZSEF KIR. HERCEG ELŐSZAVÁVAL

Háborús vad hajszák, égő és zuhanó gépek, elkeseredett csaták a levegőben, cikázások és halálugrások, különösen a szerző ejtőernyőugrása 4800 méterről, és ezek mellett kedves hangulatok, látogatás otthon, egy-egy anyai levél, bajtársi évődések: — mindez így együtt nagyszerű képbe olvad s a háborút adja egy különös szemszögből: *a háborút, amint a szárnyas ember látta.*

Száznál több képpel, vászonkötésben 14 pengő.

TÜKÖR

1940. JÚNIUS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZÍNHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

FITZ JÓZSEF: Gutenberg

VIETÓRISZ JÓZSEF: Nyíregyháza

ZSINDELY FERENC: Felkelt a nap

VINICIUS: Crispi

IFJ. AMBRÓZY ÁGOSTON: Eső után (Vers)

REXA REZSŐ: Egy belvárosi utcácska története

ORTUTAY GYULA: Fedics Mihály mesél

GEREVICH LÁSZLÓ: Mátyás és a renaissance

PÉCHY-HORVÁTH REZSŐ: Athos, a szentség hegye

A TÜKÖR NAPLÓJA

Színház — Film — Zene — Könyvek — Fényképezés — Asszony

Szalay Lajos rajzaival, számos fényképpel és reprodukcióval

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Koch Sándor: Svédország kincse: a mágnesvasérc

Homonnay Nándor: A delfinek élete és vadászata

Balassa László: Nyolcvanéves a torpedó

Beretzk Péter: A kis csér újabb hazai fészkelése

Förster Rezső: A fa lángmentesítésének alkalmazása

Szabó Mihály: Az olasz rádió újabb fejlődése

Fejérváry Gézáné báróné: Egy békatanya élete

Tasnádi Kubacska András: Trondhjem, Szent Olaf városa

Siklóssy László: Batthyány Tódor porcellánpöre és majolikagyára

A tudomány műhelyéből. — A Búvár szellemi sportja

Sok fényképpel és szemléltető ábrával

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XI. ÉVF. | 1940. JÚLIUS | 7. SZÁM

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10.— pengő Egy-egy szám ára 1.20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák a nyári hónapokban július 4-én és augusztus 1-én, délután 12—½2 óráig.

TARTALOM:

Somogyi József dr.: Nagybritannia és Írország. — *Fest Aladár:* A Líbiai olasz honfoglalás. — *Harangozó Lajos:* — Madagascar. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.

A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XI. ÉVFOLYAM 1940 7. SZÁM

NAGYBRITANNIA ÉS ÍRORSZÁG.

Írta SOMOGYI JÓZSEF dr.

A kontinentális európai felfogás külön földrésznek számítja Ázsia jól tagolt nyugati nyúlványát s hozzászámítja a *Brit szigeteket*, amelyeket politikailag egyszerűen *egy* európai országnak, Angolországnak tekint. Ezzel szemben az angolszász felfogás az európai szárazföld összes országait és nemzeteit a *continent* szóval foglalja össze, de nem számítja ehhez a szigetországot. A *kontinens* szó igazi értelmét véve alapul, az angolszász felfogás az egész Brit birodalmat sokkal több joggal tartja *kontinensnek*, mint a néprajzilag és politikailag egyaránt széthúzó Európát. Művelődésbelileg pedig Nagybritannia sokkal szorosabb kapcsolatban van a közös nyelvnél és hagyománynál fogva az Egyesült Államokkal, mint az európai kontinenssel. Érzelmi és világnézeti szempontból a La Manche Nagybritanniának sokkal erősebb válaszvonala, mint az Atlanti óceán.

Ez a felfogásbeli különbség azonnal megérteti velünk, hogy miért lehet a birodalmával Földünk egynegyedén uralkodó brit nemzet a világ leginkább félreértett népe. Nagybritanniát, népét, intézményeit és szokásait nem lehet európai fogalmak szerint kategóriákba osztani, mert minden megnyilvánulásuk kompromisszum eredménye, tehát nem egy-, hanem többértelmű.

Milyen könnyen kiejtjük a «ködös Albion» elnevezést, ha a Brit szigetek éghajlatáról szólunk! Igaz ugyan, hogy a szigetek ködösebbek és nyirkosabbak, mint a jóval északabbra fekvő Skandinávia, — ezzel szemben a Golf áramlat hatása alatt jóval melegebbek is, mint akárhány délebbre fekvő ország. Telük nem nagyon hideg — a délnyugati angol parton a hó ritkaság, — s nyaruk nem nagyon meleg. Évszakjaik sincsenek jól elhatárolva. Váltakozó irányú szelek, napfény és felhő, köd és eső gyorsan cserélik egymást. De a változások nem szélsőségesek, sok bennük az átmenet, ezeket csak az angol nyelv tudja rendkívül gazdag szókincsével kifejezni. Külön jelenség a hirhedt londoni köd: ezt a gyárnegyedek nagytömegű széntüstje okozza.

Az éghajlattól függ a tájkép. Ez is szelíd átmenetekből áll, éles vonalak nélkül. A Skót fennsíktól a déli partig fokozatosan alacsonyodik a domborzat. Úgyszólván csak váltakozó magasságú dombokból áll, magas hegységek és nagy síkságok nélkül. Nagy tavakat vagy folyókat sem találunk, mégis igen bővízű és erdős az egész szigetország. Zöld rét, rajta békésen legelő birkával vagy marhával, a szelíd lejtőkön fel- és aláfutó határsövénnyel, itt-ott egy fával vagy kisebb facsoporttal, — ime az angol tájkép! Az ország népességének háromnegyedrésze városokban lakik, másrészt a mezőgazdasági termelést már régen feladták, tehát az egész ország egy nagy park. Mert ahol a városok háztömbje megszűnik, átmenet nélkül kezdődik a *country*, a vidék. Nem városi ember a brit, mint a latin, de nem is paraszt, hanem civilizált ember. Ragaszkodik ahhoz, hogy különálló, saját háza legyen saját kis kertjével. A tehetősebbjének kisebb-nagyobb földje van a vidéken, ahová heti munkája végeztével rögtön elvonul: a *week-end* igazi brit intézmény. Kertjében és birtokán a természetnek, növényeinek és állatjainak él. A természet szeretetéből fakad a brit sportszeretete is; de nem rekordhajhászásra törekszik, hanem arra, hogy testét-lelkét egyensúlyban tartsa.

Az angol tájképhez azonban hozzátartozik a tenger is. Szigeteinek egyetlen pontja sincsen 120 km-nél messzebb a tengertől, hiszen rövid folyóinak tölcsértorkolatai

rendkívül tagozottá teszik az egész partvidéket. S akárcsak az ország belseje, a partvidék sem emelkedik a norvégiai fjordok magasságáig, de nem is laposodik el a hollandiai part egyhangúságáig. Emellett a párás légkör a megvilágítást olyan változatossá teszi, mint Hollandia kivételével sehol másutt: nem is csoda, hogy ez a két ország olyan nagy tájképfestőket adott a világnak.

A vidék és a tenger az angol tájkép két jellegzetessége s egyben a brit ember két nevelője is. Mindnyájukban van valami a falusi ember állhatatosságából és meggyökerezett konzervativizmusából, de mindnyájukban van valami a tengerész kalandvágyából és misztikus lelkiségéből is. Lelkiségében a szigetek lakója épen úgy különbözik a kontinentális európaitól, mint testi külsejében, hiszen az angolt mindenütt és azonnal felismerhetjük. Ez pedig annál jellemzőbb, mert a szigetek lakossága fajilag igen erősen keveredett.

A Brit szigetek őslakói az alacsonytermetű és sötétbőrű *kelták*. Mai napig is többékevésbé tisztán maradtak fenn Cornwallban, Walesben, a Man szigeten, Skót- és Írországban. A kontinensen legközelebbi fajrokonaik a bretonok: róluk nevezték el a szigetországot Nagybritanniának, szemben Bretagne-nyal mint «Kisbritanniával». A kelták erősen misztikus lelkületűek, művészi és vallásos hajlamúak. A walesi a világ egyik legmuzsikálisabb népe, az ír pedig a katolikus miszticizmus főképviselője. Még Cornwall protestáns halásznépe is babonás és fanatikusan vallásos. A politikában a kelták a szélsőségekre hajlanak. Nem véletlen, hogy a Labour Party meg nem alkuvó, szélsőbal képviselői a skóciai Clydesideről, a hajógyártás központjából és a walesi bányavidékről kerülnek ki. Fanatizmusukat nemcsak a vallásba viszik be, hanem az üzleti életbe is: ez nyilvánul meg a skótok túlzott puritánizmusában és a fukarságig menő takarékosságában. De legtisztábban láthatjuk a kelta fanatizmust és miszticizmust az Ír szigeteken. Ez a legendák és a költészet, az álmodozás és a katolikus egyházhoz való tántoríthatatlan ragaszkodás földje. A legnagyobb angol írók közül sokan ír származásúak (*Yeats, Swift, Shaw, Joyce*). Politikailag az ír époly szélsőséges, mint a többi kelta, az üzleti szellem azonban hiányzik belőlük. Lelkük tele van búskomorsággal, dalaik vágyódással, akárcsak a szlávoké.

A rómaiak katonailag megszállták a tulajdonképeni Angolországot, befolyásuk

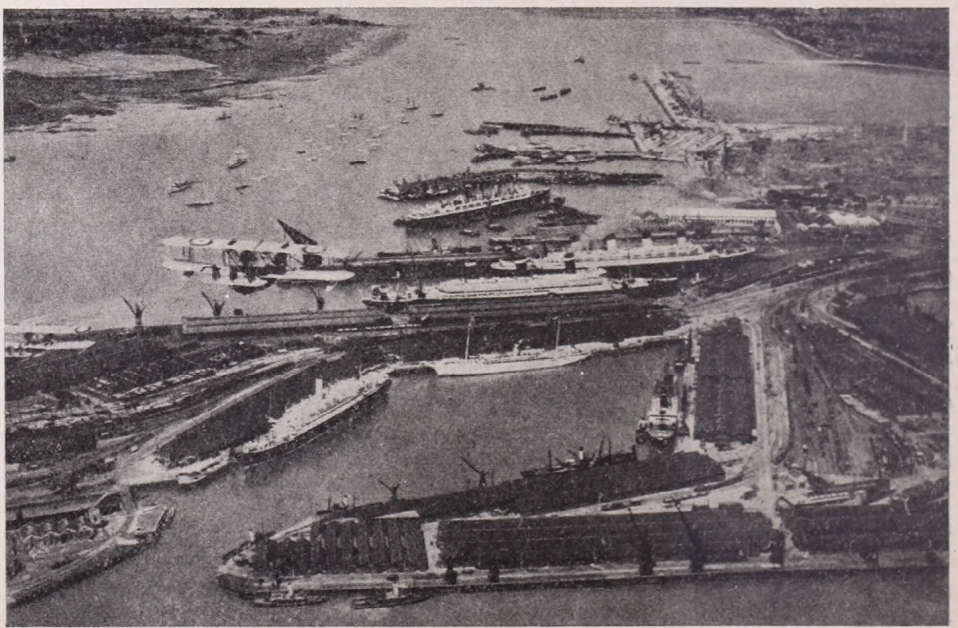

Southampton kikötője.

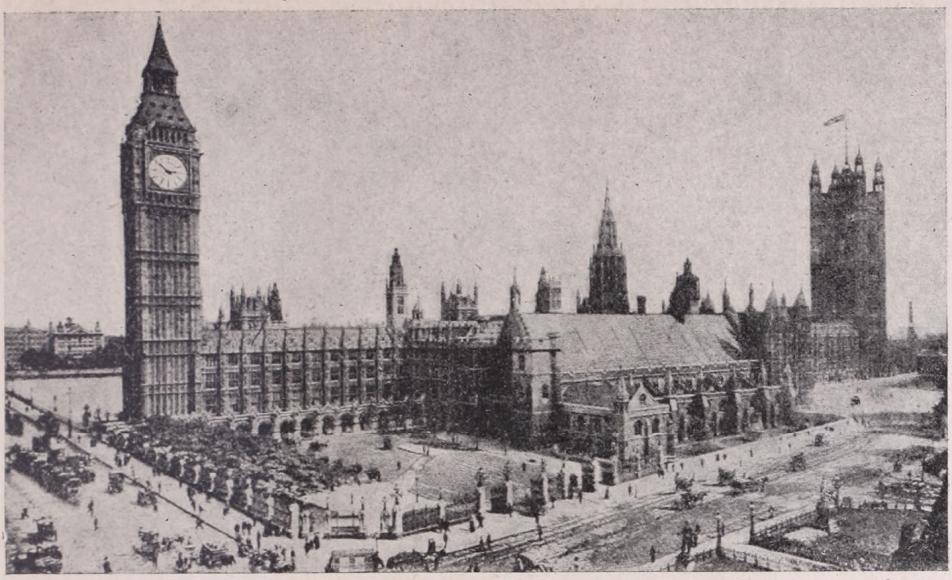

A Parlament épülete Londonban.

azonban észre sem vehető. Távozásuk után a szigetek kelta őslakosságára északi Németországból *teutón* réteg (dán, angolszász, jüt) telepedett s a IX. században a nagy sziget déli partján hét királyságot alakított, amelyek 827-ben *Anglia* néven egyesültek. Ez a teutón parasztnép alakította ki az angol lelkiség egyik oldalát: a függetlenség szeretetét; a szolídságot és egyszerűséget ételben, italban, ruházatban és hajlékban egyaránt; az otthon szeretetét, ezt a parasztházhoz hasonlóan nehéz tetővel, alacsony szobákkal, kis ablakokkal és nagy kandallóval építi meg. Egyszóval a teutón elem alakította ki a gyökeréig józan és állhatatos John Bull-típust.

1066-ban Hódító Vilmos normann herceg győzelmével az elfranciásodott *normannok*, az egykori vikingek leszármazói, telepedtek meg Angolországban s összekeveredtek a szászokkal. Győzelmük a magasabbrendű lovagi műveltség diadala volt az egyszerű parasztállam felett. Ők vezették be a hűbérrendszert és az arisztokráciát. Az előbbinek még ma is sok nyoma maradt meg az angol intézményekben, az utóbbi pedig teljesen különbözik a kontinentális arisztokráciától, mert nem zárkózik el a vérfrissítéstől s alulról könnyen magába veszi a tehetséges vagy gazdag elemeket. A normannok alakították ki a *gentleman-* és a *lady*-típust s ezzel együtt a becsület, illendőség, felebaráti szeretet és nagylelkűség fogalmát.

A három különféle fajú népesség kitörölhetetlenül rányomta a maga bélyegét az angol lelkiségre. Van benne valami irracionális vonás, ami kelta hatás. Megvan benne az állhatatosság és józanság, ami teutón vonás. S végül a normannok vérkeveredésével meggyökerezett benne a keresztény erények ápolása és a lovagkor pompájának szeretete is. S épenúgy, amint az egyes angolra vagy az egyik, vagy a másik típus a jellemző, az angol történelem különböző korszakaira is vagy az egyik, vagy a másik népelem nyomja rá a maga bélyegét, anélkül azonban, hogy a másik két elemet tökéletesen elnyomná.

Csak a XIV. századtól fogva beszélhetünk teljesen kialakult angol nemzetről és nyelvről. A keresztes háborúk és a százéves angol-francia háború az arisztokratikus normann szellem fénykora volt. A XV. század végén a Tudorokkal a puritán teutón szellem jutott uralomra. VIII. Henrik 1533-ban szakított Rómával s megteremtette a protestáns angol (Európában *anglikánnak* nevezett) államegyházat. Ezzel szellemileg elkülönült a kontinenstől s nem érezte a harmincéves háború pusztító hatásait, sőt megvetette textiliparának és tengeri kereskedelmének alapjait, midőn Európa romokban

Oxford látképe a Magdalen toronyból.

hevert. A Brit szigetek helyzeti energiája rendkívül megnőtt Amerika felfedezésével, mert periférikus államból egyszerre központi állam lett. 1588-ban a spanyol «győzhetetlen armada» leverésével vetette meg tengeri hatalmának alapját. A Stuartok alatt ismét a pompakedvelő normann szellem jutott uralomra. Cromwell, majd később Orániai Vilmos alatt azonban a puritánizmus győz. Ez utóbbi uralma alatt fejlődött ki a parlamentárizmus, a választójog, a sajtószabadság, a vallási türelmesség és a törvény előtti egyenlőség: mindez a protestáns individualizmusból nőtt ki. Ezeket az eszméket Voltaire és Montesquieu Angolországból vitte át a kontinensre s megindította velük a francia forradalmat. A XIX. században a régensség normann, Victoria és utódainak kora teutón jellegű.

A XVII. században Németalföld tengeri hatalmának megtörésével kezdődik a brit imperiálizmus, az anyaország gyarmati terjeszkedése Európán kívül. Az anyaország egyre jobban *splendid isolation* («fényes elszigeteltség»)-be merül: az európai kontinenssel nem törődik, hanem tengerentúl terjeszkedik. Ettől kezdve külpolitikája a kontinensen két alapelvet követ: 1. meggátolja, hogy idegen hatalom megvesse a a lábát a La Manche másik partján, Flandriában; 2. fenntartja a kontinentális hatalmak egyensúlyát s megakadályozza, hogy bármely európai állam túlsúlyra jusson a többivel szemben, valamint hogy Nagybritanniával szemben a kontinensen koalició fejlődhessen ki. Ezért küzdött Napoleon, majd II. Vilmos Németországa ellen s ezért küzd most a Harmadik birodalom ellen is.

A gőzgép (1769), a gőzhajó (1819) és a gőzvasút (1825) feltalálásával Nagybritannia a világ nemzeteinek élére került iparban, kereskedelemben és banküzyben egyaránt. Közép-Angolországban a szén és a vas egymás mellett található kitűnő minőségben és hatalmas mennyiségben. Ez vetette meg nemcsak az angol gyáripar, de a tengeri kereskedelem alapját is. Minden angol kikötőbe igyekvő teherhajó ugyanis térti fuvarként a jóminőségű angol szénnel rakodhatott meg, ez pedig mindennél jobban biztosította a szigetország fölényét a tengerhajózásban. A XIX. század végén azonban két nagy versenytársa támadt: az Egyesült Államok és Németország. Mindakettő a szigetországhoz hasonlóan nagyipart fejlesztett ki s a tengerentúl is terjeszkedni kezdett. A kettő közül az Egyesült Államokhoz olyan szoros érzelmi és művelődésbeli szálak fűzik, hogy küzdelemre aligha kerül a sor közöttük. Nem így Németország, amellyel egy emberöltőn belül már a második nagy háborút vívja.

A XIX. század «ipari forradalma» rányomta bélyegét a szigetország településére is. Gombamódra fejlődtek ki nagyvárosai. Ma 40 városa van 100,000 léleknél több lakossal; ezek azonban tulajdonképen kertvárosokkal övezett ipari, kereskedelmi,

vagy hajózási gócpontok. Míg a kontinentális városok történelmi fejlődésüknek megfelelően nagyon is különböznek egymástól (v. ö. Hamburg—München, Lyon—Marseille, Milano—Napoli), addig az angol városok mind hasonlítanak egymáshoz. Valamennyit az iparűző középosztály emelte, tehát egyforma házakból áll mindegyik, egyforma kertecskékkel a házak előtt. Alig találunk bennük egy-egy régibb templomot vagy a többitől elütő épületet, hiszen sosem voltak politikai vagy művészi gócpontok. Nem is fejlődtek a XIX. századig; akkor a gőzhajózás és gyáripar egyszerre megduzzasztotta népességüket.

De nem minden angol város olyan egyhangú, mint a nagy gyárvárosok (Manchester, Liverpool, Nottingham, Leeds, Bradford, stb.). Vannak történelmileg kialakult várostípusaik, amelyek nélkül el sem képzelhetjük az angol életet. Ilyenek a lenyűgözően szép «székesegyházvárosok» (Durham, Winchester, Ely, York, Canterbury) középkori pompás normann vagy gótikus székesegyházukkal és a hozzátartozó egyházi igazgatási épületekkel és iskolával. Ilyen a két egyetemi város: Oxford és Cambridge. Egyházi alapítványú college-eikben nem szakemberekké képzik ki a diákokat, mint a kontinentális egyetemek, hanem az angol vezető rétegek fiatalságát nevelik a klasszikus nyelveken alapuló humanisztikus műveltségben és a sportokban. S egészen külön kategóriát alkot a szigetországnak a XII. század óta fővárosa, London. Nem is egy város, hanem összenőtt városok csoportja. Senki sem tudja pontosan, mekkora. A londoni grófság lélekszáma 4·5 millió, a londoni rendőri kerületé 7·5 millió, a londoni egészségügyi kerületé 10 millió. Történelmileg a «London» elnevezés csak a Cityre illik. Ennek éjjel 13,000 állandó lakosa van, mind házmester vagy iparos. Nappal ellenben több millió ember is megfordul szűk utcáin, hiszen ott vannak a bankok, a hajózási és biztosítási világcégek. Tőle nyugatra a Westend a színházak, mozik, nagy szállodák, vendéglők, fényes üzletek, clubok, újságvállalatok s végül a közép- és felsőbbosztály kertvárosainak negyede. A Citytől keletre viszont az Eastend a nyomorúságos munkásnegyedek, a kikötő és gyártelepek, a ghetto és a kínai nyomortanya városrésze. Egészen külön világ London, a maga teljességében szinte megismerhetetlen, mert áttekinthetetlenül hatalmas.

Milyen mások az angol kis vidéki városok! Mert falvak nincsenek a szigetországban a szó kontinentális értelmében, hiszen a mult század közepetájt feladták a mező-

Dublin, ír nevén Baile Atha Cliath; az Irországi Bank épülete.

gazdasági termelést. Élelmiszerellátásában a dominionokra és a közeli európai országokra (Németalföld, Dánia) bízta magát. A szántóföldet parkká változtatták, a hajdani vásárterek pedig kis vidéki városokká alakultak. Lakóik földesurak, bérlők s nyugdíjas tisztviselők vagy katonatisztek. Szabálytalan főutcájuk az országút egy része, egy-két igen jó üzlettel (jórészt londoni cégek lerakatai) és ósdi, de kényelmes vendégfogadóval. Ezekben a kis városokban éli az angol «vidéki úr» a maga világát. Egyikmásik város római castrum volt : ezek neve *-chester*-rel végződik; mások a tengerparton csínos fürdőhelyekké fejlődtek. Ha megértjük, hogy ezek a kis vidéki városok époly típusosan angolok, mint az egyetemi, a székesegyházvárosok vagy maga London, akkor megértjük azt is, miért nem lehet a Brit szigetek lakóit és művelődésüket kontinentális származásuk ellenére sem kontinentális mértékkel mérni.

Amennyire kevertfajú az angol, annyira többé-kevésbé tisztán maradt meg a kelta vér az Egyesült Királyság három másik államában. *Wales* 1284-ben került az angol korona uralma alá I. Edward alatt ; elsőszülött fia kapta meg elsőízben az azóta öröklődő walesi herceg címet. Skótország 1603-ban VI. Jakab alatt perszonálunióba került Angolországgal. A walesi és a skót nemzet teutón és skandináv elemekkel keveredtek — a Skót alföldiek teutónok, a felföldiek pedig kelták : — ez, valamint protestáns hitük az angol korona hűséges támaszaivá tette őket. Nem így az írek. Külön szigetükön csaknem tisztán megőrizték a kelta vért s ezért megegyezésre sem hajlanak úgy, mint a walesiek és a skótok. Sokévszázados küzdelmet folytatnak az angolokkal faji, nyelvi és vallási különállásuk megóvásáért. Már a XII. században II. Henrik alatt megkezdődött az angol befolyás és telepítés az ír szigeten. VIII. Henrik óta az angol királyok protestánssá akarták tenni a vakbuzgó katolikus íreket, de ez csak az északi Ulster tartományban sikerült, ahová I. Jakab a XVII. században nagyszámú angolt és skótot telepített. Szorongatott helyzetükben az írek százezerszámra vándoroltak ki, főleg az Egyesült Államokba, s ezek voltak az ír függetlenségi mozgalom legerősebb támaszai. 1801-ben az angolok bekebelezték Írországot. Ekkor kezdődött meg az írek élet-halálharca. 1829-ben ádáz küzdelemmel kivívták a katolikusok egyenjogúságát. Mikor pedig a londoni parlament ír képviselőinek kitartó küzdelme eredményeül az angol kormány a világháború előtt meg akarta adni a Home rule-törvénnyel az önálló ír parlamentet és kormányt, az ulsteriek fegyveresen ellene szegültek ennek. Az ír szélsőségesek is fegyvert ragadtak. Egy évtizedig dúló felkeléseiknek 1921-ben az angol kormány azzal vetett véget, hogy a déli három tartományt Ír Szabadállam néven dominionnak ismerte el, teljesen önálló parlamenttel és kormánnyal. Ulster tartomány is önkormányzatot kapott. A protestáns és iparos Ulster loyális az angolokkal szemben. A katolikus és mezőgazda szabadállam ezzel szemben az angol koronától teljesen el akar szakadni. 1937. évi alkotmánya értelmében hét évre választott elnök vezeti az ország ügyeit ; viszont az angol király továbbra is használja az «Írország királya» címet. A szabadállambeli írek Ulstert szeretnék magukhoz csatolni, ennek azonban az ulsteri északi írek és az angolok egyaránt ellene szegülnek. Számbelileg persze az írek nem vehetik fel a küzdelmet az angolokkal sok sikerrel. 35 millió angollal és walesivel, valamint 5 millió skóttal szemben csak 5 millió ír él az Ír szigeten : közülük is másfélmillió protestáns Ulsterben s csak 3 és félmillió katolikus a szabadállamban.

Az angol-ír ellentét Nagybritannia legfontosabb belső problémája. A sziget politikai kettéválasztásával az ellentét kevésbé heves, mint azelőtt volt, elsimultnak azonban nem tekinthető. A jelenlegi háborúban az Ír Szabadállam az egyetlen brit dominion, amely nem üzent hadat Németországnak, hogy ezzel is kifejezésre juttassa önállóságát és angolellenes érzelmeit. Egyébként 1921-ben szerződésben kötelezte magát arra, hogy háború esetén nem nyujt katonai támaszpontot Nagybritannia ellenségeinek. Ma Írország partjain is a brit hadiflotta őrködik. A szigetországnak nincsenek parti erődítményei, ellenséges támadással szemben tehát csakis a hadiflotta és a légi haderő védelmezheti meg. Ennek sikerétől függ nemcsak Nagybritannia jövője, hanem az angol-ír viszony alakulása is.

1066, tehát Hódító Vilmos hadainak megjelenése óta idegen hadsereg még nem tette a lábát a Brit szigetekre. A nagy corsicai is csak a terveknél maradt. Vajjon partraszállnak-e most az ellenséges hadak Albion szigetországában? Erre a nagy kérdésre várja mindenki a választ a Brit birodalomban, de azon kívül is.

A LÍBIAI OLASZ HONFOGLALÁS.

Írta FEST ALADÁR.

Az olasz nemzet Líbia meghódításával óriási területet szerzett (1.774,000 km²), de az annyira néptelen volt, hogy még a végleges birtokbavétel után is (1931-ben) mindössze 840 ezer lakost számlált : 200 ezerrel kevesebbet, mint Budapest. Egy négyzetkilométerre átlag 0·5 lakos jutott, míg az akkori Csonka-Magyarországon 93 volt a népsűrűség arányszáma. Ezen a hiányon segíteni kellett : mert az ilyen néptelen gyarmat inkább teher, mint új erőforrás. Ámde a sivatagi részeken, az é. sz. 28°-tól délre gondolni sem lehetett nagyobb arányú telepítésre ; az oázisoknak, ahol minden csepp vizet kihasználnak, nem volt erre elég befogadóképességük. Ellenben a tengermelléken, nyugaton Tripolitániában a rómaiak, keleten Cirenaicában még előbb a görögök jókora területeken már az ókorban virágzó földműves-kultúrát teremtettek. Jellemző, hogy a görög néphit szerint a hesperidák aranyalmás paradicsomkertje Cirenaicában volt : *Bengasi* (Berenike) környékén. Erről a hajdani virágzó kultúráról tanúskodnak nyugaton *Sabratha Vulpia* és *Leptis Magna*, keleten *Cirene* és *Apollonia* nagyszerű romjai, amelyeket most tárnak fel.

A régi kultúrát a középkor elején (VII. sz.) az arab nomád törzsek hódítása tette tönkre ; a beduin pásztorok elűzték a régi berber földműves-lakosságot, az elpusztult földeket legelőknek használták s a romok közt ütötték fel sátraikat. A hajdani művelt talajt ellepte a fű, gyom, gaz és bozót *(macchia)*.

Most a céltudatos fasiszta kormány komolyan hozzálát ahhoz, hogy a veszendőbe ment régi kultúrát nagyarányú telepítéssel újjáteremtse. Ezért 1938-ban törvényt hozott, melynek értelmében Líbia északi, tengermelléki része, a régi Tripolitánia és Cirenaica, közigazgatásilag közvetlenül az anyaországhoz kapcsolt résznek tekintendő, csakúgy mint Sicilia és Sardegna (Italia D'oltre mare = Tengerentúli Olaszország). Ez a közvetlenül kapcsolt országrész az é. sz. 32.5° és 28° között terül el és négy tartományt foglal magában : Tripolitániában *Tripoli* és *Misurata* tartományokat, Cirenaicában *Bengasit* és *Dernát*. A tovább délre az é. sz. 28°-tól a 19°-ig elterülő sivatagos rész megmaradt bennszülött gyarmatnak és katonai igazgatás alatt áll.

Most az a sürgős feladat állott elő, hogy az új olasz tartományokat olasz lakossággal is benépesítsék, elsősorban állandó lakhelyhez kötött földművesekkel. Már előzőleg rendszeres kutatások folytak, hol állnak rendelkezésre a művelésre alkalmas, az ókorban is használt ugarföldek, ahol elegendő termőtalaj és csapadék vagy talajvíz kínálkozik. Ezt tizenöt évi tanulmányozás és kísérletezés után véglegesen meg lehetett állapítani. Már 1938 előtt több olasz falu települt meg Tripolitániában és Cirenaicában. A további telepítésből ugyan teljesen ki van zárva

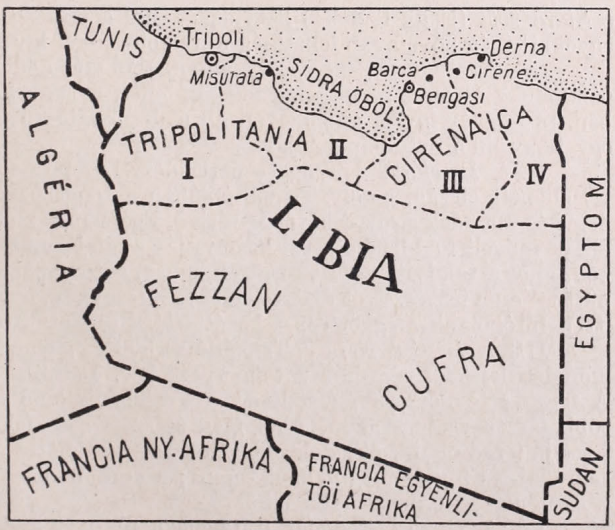

A líbiai négy olasz tartomány :
I. Tripoli, II. Misurata, III. Bengasi, IV. Derna.

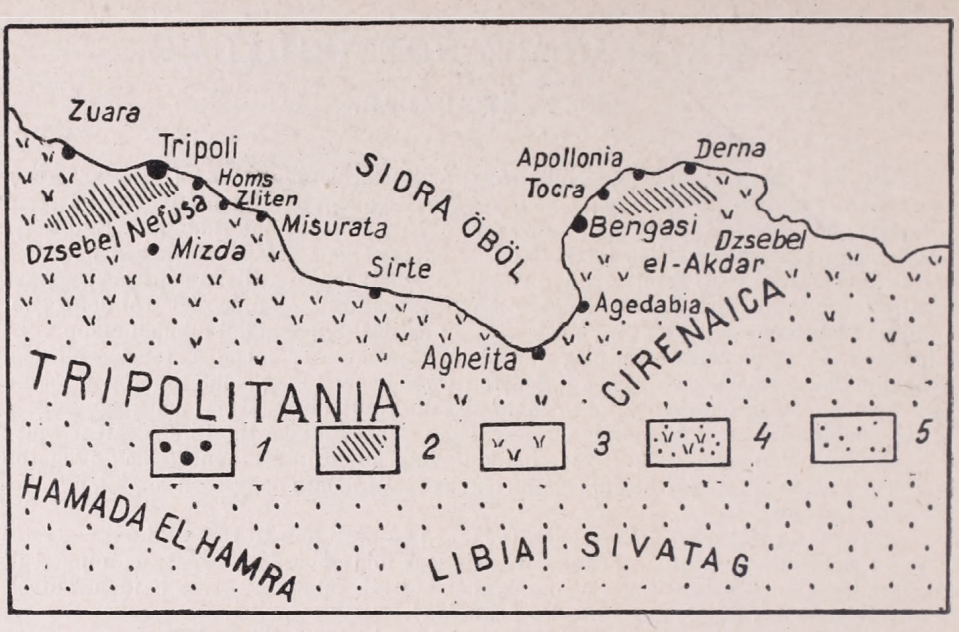

1. *Tengerparti oázisok*, 250—450 mm csapadék, pálmaligetek, öntözés.
2. *Dzsebel* (hegyhát) vidék; téli eső (250—625 mm), mediterrán növényzet, gabona és gyümölcsfák.
3. *Füves puszta* (sztyepp) 100—250 mm csapadék; szilaj pásztorkodás; esős években a gabona is megterem; déligyümölcsök csak kutak mellett, öntözéssel.
4. *Száraz sztyepp*, félsivatag. 50—100 mm. csap.; gyér legelő tevék, szamarak, birkák és kecskék számára.
5. *Teljes sivatag*. Éveken át esőtlen. Itt ott oázisok, ahol öntözés lehetséges.

a *Sidra öböl* (Nagy Szirtisz) hátvidéke, ahol a sivatag úgyszólván a tengerig ér. De egyebütt még bőven van lehetőség új telepítésekre így :

I. Közvetlenül a *tengerpart* mentén, ahol már eddig is egész sora van a termékeny oázisoknak és az öntözést még fokozni lehet, a nagy kiterjedésű datolyapálmaligetekben. Líbia már így is első helyen áll a datolyatermő országok között, összesen mintegy $3^1/_2$ millió datolyapálmájával.

II. A *Dzsefára*, a nyugati partvidék. Dzsefára az a homokbuckákkal és bozóttal ellepett síkság, amely Tripolitániában a tengerparttól a *Dzsebel Nefusa* (Garsian) hegyhát meredek é.-ny.-i lejtőjéig terjed. Egész 15 m mélységig futóhomok borítja. Valamikor művelt föld lehetett, ezt bizonyítják a talajában talált edénycserepek. Mélyedéseiben, ahol a talajvíz közel van a felszínhez, datolyapálmák és fügefák díszlenek ; egyebütt teljesen fátlan. Esőt csak télen és tavasszal kap, nyáron teljesen kiszárad. Főfeladat itt a futóhomok megkötése, a bozót irtása és kutak létesítése.

III. A *Dzsebel Nefusa*, Tripolitánia 800 m-ig emelkedő táblásvidéke. 500 m magas meredek lejtővel végződik a tengerpart felé. Délre, a sivatag felé enyhén lejtősödik. A fennsík teknőszerű mélyedéseit a löszhöz hasonló termékeny homokréteg borítja, több méter vastagságban. Ahol még éri a tenger felőli légáramlás, bozót (macchia) takarja : vad olajfa, pisztácia, levendula és más illatos cserjék és füvek. Művelt területein olaj- és fügefa meg gabona terem ; a korábbi olasz telepesek meghonosították már a mandula- és őszibarackfát is.

IV. A *Dzsebel el-Akdar* (Cirenaicában) ugyancsak kb. 800 m magas és kettős lépcsőzetben, meredeken lejt a tengerpart felé, lassú lejtősödéssel délre, a sivatag felé. Fában sokkal dúsabb mint a Dzsebel Nefusa ; innen arab neve is, mely *Zöld hegységet* jelent. Vannak rajta boróka-, rozmaring- és levendulacserjéken kívül vad olajfák, talán

még a görögök idejéből (számukat százezerre becsülik), azonkívül vad szentjánoskenyérfa, tölgy, vadberkenye, ciprus és Aleppo-fenyő. Mély szakadékok, lefolyástalan teknők barázdálják. A legnagyobb ilyen zárt medence *Barce* körül terül el; 40 m mélységig termékeny vörös föld *(terrarossa)* borítja. Egyebütt is ez a talaj fedi a kopár sziklák közé beágyazott mélyedéseket. Elég bő csapadékukkal kiválóan alkalmasak a földművelésre.

Az éghajlati viszonyok a parti városokban nagyjában olyanok, mint a sziciliai kikötővárosokban *(Siracusa, Catania, Palermo)*. A nyári hőmérséklet teljesen egyezik, az esőt némileg pótolja az éjszakai nagy kisugárzás következtében jelentkező köd és harmat. A tavasz és ősz azonban jóval melegebb az afrikai parton. A fennsíkok éghajlata Sicilia belső részének felel meg. Az esős évszak októbertől márciusig tart, de szórványos esők még áprilisban és májusban is előfordulnak. A csapadék mennyisége azonban jóval kisebb, mint Siciliában. A Dzsebel el-Akdar pedig jelentékenyen több esőt kap, mint a Dzsebel Nefusa. A délnek ereszkedő lejtőn mindkét hegyháton mindjobban érzik a Szahara szomszédsága. A fa fokozatosan elmarad; helyét bozót és gyér fű foglalja el. Ez már kb. 40—50 km széles sávban csak legeltetésre alkalmas sztyeppvidék. Ezután a még ritkább növényzetű 50—100 km széles félsivatagos öv következik és az kopár sivatagba megy át, ahol a ritkásan elszórt oázisok már 2—300 km-re, sőt még jobban is eltávolodnak egymástól.

A hódítás idején a part mentén már megvoltak a parti oázisok pálmaligetei, Tripolitániában kevés földművelés a fennsíkon is, gyéren elszórt berber falvakban. Lakóik kezdettől fogva szívesen látták az olaszokat védelmül az arab nomádok rabló portyázásai ellen. A fennsíkon az olajfa és fügefa lép a pálma helyébe, mert messze elágazó gyökereivel szárazabb talajon is felszívja a kellő nedvességet. Gabonaneműekből a bennszülöttek inkább csak árpát termesztettek. Cirenaicából a beduinok jóformán teljesen kiszorították a földművelést: míg Tripolitániában 800 ezer, addig itt csak 100 ezer olajfát találtak a bennszülött népesség kezén.

Rendszeres telepítésre jóideig nem kerülhetett sor, mert a világháború alatt a fellázadt arab törzsek (a szenusziak) az olaszokat visszaszorították az egészen keskeny tengerparti sávra. Csak a háború után folytatódhatott a megszállás és utána a telepítés munkája. A nagyobb arányú telepítést biztosította, hogy az olasz kormány 1922-ben a bennszülöttektől meg nem művelt földeket *állami birtoknak* nyilvánította. Így Tripolitániában mintegy 200,000, Cirenaicában 400,000 hektár (összesen több mint egy-

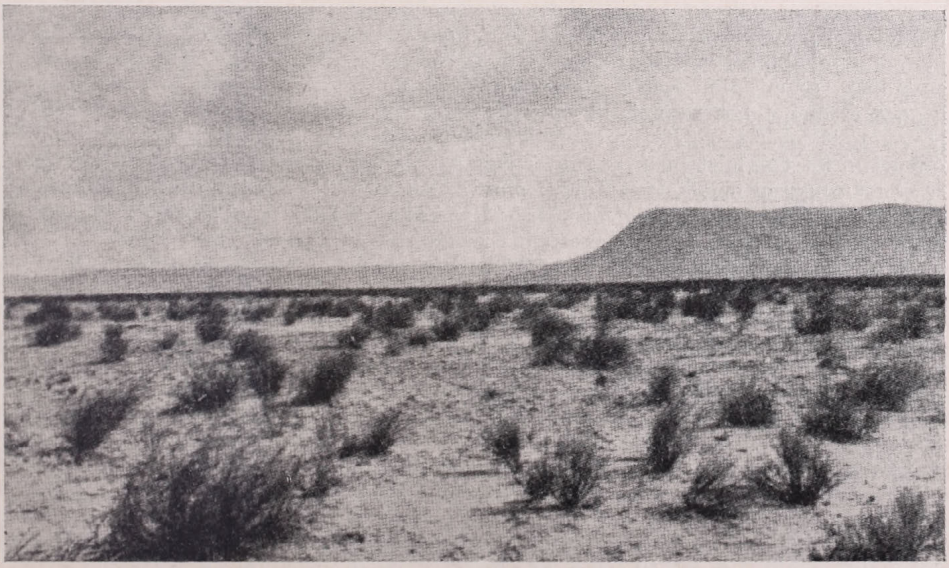

A Dzsefára táj részlete, háttérben a Dzsebel Nefusa meredek pereme.

A Vadi el-Kuf völgyelése a Dzsebel el-Akdorban, régi cipruserdő maradványaival. A vashidon megy át a Tunisztól Egyiptomig húzódó partmenti nagy műút, a *Strada Litorianea*.

millió kat. hold) művelhető föld vált szabaddá olasz telepesek számára. Eleinte a tőkehiány állott a telepítés útjában ; annyival is inkább, mert a főtermék, az olajfa csak 15 év mulva hoz gyümölcsöt s a mandulafa és szőlő is csak több év mulva terem. Így az államnak kellett közbelépni. 1926 óta *engedményes területeket* bocsátott olcsó áron olasz nagytőkések és vállalatok rendelkezésére azzal a kötelezettséggel, hogy 50 hektáros (80 holdas) parcellákon egy-egy olasz földműves-családot telepítsenek. A füves pusztákon, ahol inkább csak állattenyésztésre nyílik alkalom, 300—500 hektár is juthatott egy családnak. Az engedményes ezenkívül kötelezve volt a telepesek számára lakóházat és gazdasági épületeket emelni, kutat vagy ciszternát ásni, gazdasági szerszámokat és igavonó állatokat szolgáltatni, a terület egynegyedrészén gyümölcsfákat (olajfa, mandula stb.) ültetni, felét búzával vagy egyéb gabonával bevetni ; a fennmaradó negyedrészt még ugaron hagyhatta. Költségeihez az államtól 15—30% hozzájárulást kapott. A telepes kezdetben mint béres dolgozik ; amikor a fák már gyümölcsöt hoznak, felessé lép elő ; így már érdeke a többtermelés.

Miután a hódítás 1931-ben teljesen befejeződött, a fasiszta kormány 1932-ben teljes erővel hozzálátott a telepítés gyorsításához azzal, hogy erre a célra külön szervet létesített «*Ente per la colonizzazione della Libia*» címen, abban kultúrmérnökök, földmérők, geológusok, útépítő és vízügyi szakemberek együtt dolgoznak a nagy feladaton. A szervezet országos központja Rómában, fiókja Cirenaicában, *Barca* városában működik. Az egész szervezet részvénytársasági alapon a gyarmatügyi minisztérium felügyelete alatt áll a kiküldött kormánybiztos révén. Ez a társaság telepítette aztán a Dzsebel el-Akdaron Cirene és Derna között a Strada Litoranea mentén *Beda Littorio*, *Luigi di Savoia*, *Luigi Razza* és *Giovanni Berta* s utóbb (1937-ben) *Umberto Maddalena* falvakat. Tripolitániában a földek már előbb jórészt korábbi engedményesek kezére jutottak, akik ottan ugyancsak falvakat alapítottak. Itt az «*Enténeк*» a Dzsefárán, a Dzsebel Nefusán és Misuratától délre a síkon csak mintegy 15,000 hektár jutott. A síkabb részeken már eddig mintegy 550 artézi kút fúrásával tették lehetővé az öntözést.

Ilyen előzmények után, a szerzett tapasztalatok felhasználásával indult meg

Líbiai telepes lakóház típusa. Ilyenek százszámra épültek az 1938-i nagy bevándorlás előtt.

1938-ban az igazi honfoglalás, *húszezer* olasz földműves egyszerre való telepítésével. A kivándorló tömeg egy napon, a *Marcia su Roma* tizenhetedik évfordulóján (1938 október 28) kelt útra *Genova* kikötőjéből; itt 13,000 kivándorló szállott fel 8 hajóra; 35 különvonat hozta őket az északi olasz tartományokból. Napoliban újabb 7 hajó csatlakozott a flottához, 4000 délvidélki olasszal; végre *Siracusában* még 3000 siciliai földművest vettek fel.

Összesen tehát egyszerre kerek számban húszezer új telepes lépett Afrika földjére *Tripoliban*, ahonnan ötezer katonai teherautó szállította a számukra *előre kijelölt* és *megépített* falvakba, 20—35 hektárnyi (35—60 hold) földjeikre. Lakóházaik már készen várták *három* szobával, konyhával, melléképületekkel (istálló, kút vagy ciszterna, fészer, trágyagödör), fölszereléssel (gazdasági szerszámok), eke, borona, kaszálógép, kétkerekű talyiga; háziállatok: ló, tehén, sertés, esetleg birka vagy kecske, házinyúl, csirke; takarmány és vetőmag; sőt még az első napokra legszükségesebb élelmet is megkapták (rizs, burgonya, főzőolaj) s ezenkívül még tüzelőfát, petróleumot és gyufát. Még pénzelőleget is kaptak s falvanként egy traktort és cséplőgépet, valamint utasításokat a követendő tervszerű gazdálkodásra. 1939-ben újabb 20,000 olaszt telepítettek át.

A telepes itt már nem béres; az első öt évben felesben dolgozik; azután 25 éven részletekben törleszti a birtok megszabott vételárát (egyre-másra 100,000 líra = 25,000 pengő), de nem készpénzben, hanem terményekben. Katonás, fasiszta fegyelem alatt áll a fegyverforgatáshoz is értenie kell.

A telepítés fontos tanulságokkal szolgálhat a tervezett *magyar földreformmal* járó telepítés részére is.*

* Részletesen ismertetve *Schnieder Oszkár* és *Wilhelmy Herbert* kieli egyetemi tanárok «*Die fascistische Kolonisation in Nordafrika*» c. munkájában. A tudós szerzők a helyszínen készült felvételeiket szívesek voltak «A Földgömb» rendelkezésére bocsátani.

Az előzőekkel a honfoglalás nagy munkája még nincs befejezve. A füves pusztákon, ha legalább évi 150—250 mm csapadék van és megfelelő talaj, még lehet mesterséges öntözés nélkül is földet művelni az ú. n. *dry farming* (száraz művelés) eljárással vagy artézi kutakkal lehet a vízhiányon segíteni. Ilyen helyeken természetesen elsősorban az állattartás fontos s ezért a parcelláknak is jóval nagyobbaknak kell lenni (300—500 hektár = 530—900 hold).

Az állattenyésztésben eddig a *dromedár*, a «sivatag hajója» állott első helyen, mert oly puszta vidéken is élelmet talál, ahol a birka már nem tud megélni. De a teve már elvesztette itt jelentőségét ; számban is megfogyott, mióta a közlekedésben a gépkocsi lépett helyére. Változatlanul fontos a *birka-* és *kecsketenyésztés* és az emelkedőben van. Olaszok már eddig is foglalkoznak vele, úgyhogy egész nyájakat adnak gondozásba bennszülött pásztoroknak, akik egytizedét kapják az összes termékeknek (tej, vaj, sajt, túró, gyapjú, bárány és gödölye). Az olasz kormány becslése szerint már a közeljövőben az állatállományt 2 millió birkára és 1 millió kecskére lehet emelni.

A megszaporodott nagycsaládú földműves-lakosság mint fogyasztó kétségkívül serkentőleg fog hatni az iparra is, növelve az iparosok számát. A sok falusi gyermek közül sokan boldogulhatnak ipari vagy szellemi pályán is. Így a földműves-lakosság nagyarányú szaporításával megteremtették azt a szilárd alapot, melyen a népesség fejlődhetik, ha a mostoha természeti viszonyok miatt nem is érheti el egyhamar az anyaország sűrűségét.

A telepítésnek katonai szempontból is igen nagy jelentősége van. Mint régi «granicsárjaink», a katonailag fasiszta módra teljesen kiképzett, felfegyverzett és fegyelmezett líbiai olasz földművesek is készen állnak új hazájuk védelmére ; szükség esetén együtt működve hazájuk hadseregével.

MADAGASCAR

Írta HARANGOZÓ LAJOS.

Az utóbbi években gyakran esett szó Madagascarról. Ez a nagy szigetország Dél-Afrikától keletre, aránylag közel az afrikai kontinenshez nyúlik el az Indiai óceánban Madagascar francia birtok. Amikor a német nemzeti szocialista törvények következtében igen nagyszámú zsidó vándorolt ki Németországból, majd Lengyelországból és Romániából, később pedig a Németországgal egyesített Ausztriából, a Szudéta-vidékről és a Cseh-Morva protektorátusból, a kivándorlók nagy többsége Franciaország felé igyekezett. Noha az 1917-i Balfour-féle deklaráció Palesztinát a zsidó nemzeti település céljaira biztosította, az arab tiltakozás folytán az angolok kénytelenek voltak a zsidó bevándorlást előbb megszorítani, majd eltiltani. Felmerült tehát a kérdés, hová telepítsék a menekült zsidóságot. A kérdést ugyan enyhítette, hogy közben az Egyesült Államok megkönnyítették a zsidók bevándorlását és a délamerikai államok is kitárták kapuikat előttük, de azért még mindig számolni kellett a franciaországi bevándorlók egyre növekvő tömegével. Ekkor merült fel a gondolat, hogy különösen a vagyontalan zsidó bevándorlókat a gyéren lakott Madagascar szigetére telepítsék. Ez volt az oka, hogy Madagascar Európa sok államában az érdeklődés előterébe került.

A francia kormány a világháború előtt s utána is minden lehetőt elkövetett, hogy ezt a hatalmas területű szigetet benépesítse. Hiszen ez a régi Német birodalom nagyságával vetekszik, de lakossága még a négymilliót sem éri el! S még ennek a kisszámú bennszülött lakosságnak is túlnyomórésze *nő*. A több mint négy évtizedes francia gyarmatosítás sem változtathatott ezen a helyzeten. Az őslakók közt a nők mindig túlsúlyban voltak, sőt a *hova*-nép trónján is többnyire nő ült. Ez az úgynevezett matriárkhális — anya-uralmi — rendszerből ered. A *malgas* — madagascári bennszülött — csaknem minden munkát az asszonynépre hagy. Ez a szokás a sok-sok évszázad folyamán átalakította a madagascari nő testalkatát is. Hatalmas termetük, életerős természetük itt a «gyengébb» nemet valóban alkalmassá tette a munkára és az életküzdelemre. Nem

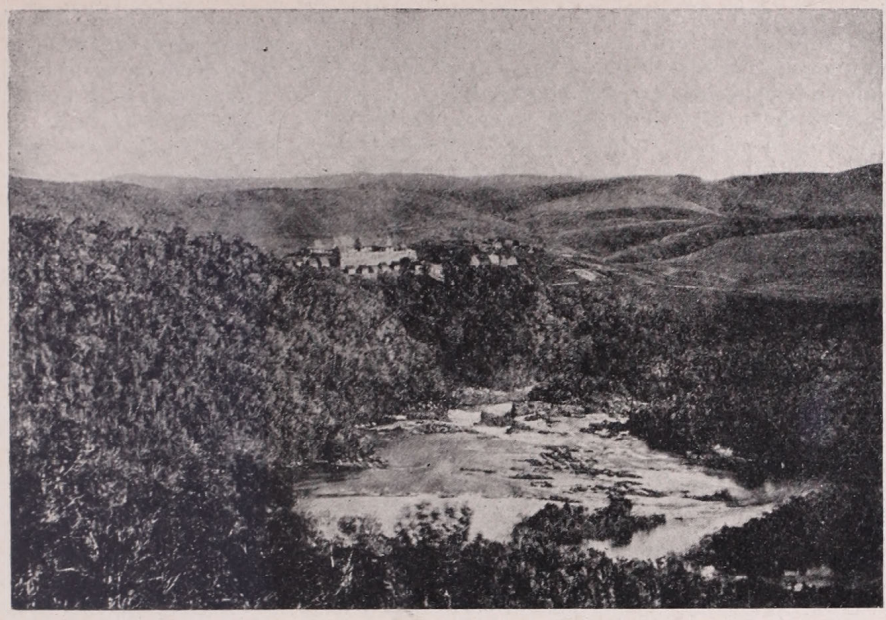

Madagascari táj.

ritka a csaknem két méter magas, bármely férfi erejével vetekedő asszony, pl. a szakalavák közt. Gyakori a leány-anyaság, de különben is mindig az anya a családfő, s nem ritka dolog, hogy a maga két kezének munkájával tartja el népes családját. S ez a bennszülött nép, mint láttuk, aránylag olyan csekélyszámú, hogy Madagascarban bőven volna hely a bevándorlók részére.

A sziget benépesítésének azonban természeti akadályai vannak. Madagascar területének igen tekintélyes része a lázzal fertőzött, egészségtelen zónákra jut. Éghajlatát nemcsak az európaiak, hanem a más világrészekből jött idegenek is nehezen viselik el. A tengervíz behatol a szárazföldre, s a lagunás, mocsaras partvidéket egészségtelen kigőzölgésektől fertőzött őserdő borítja. A mocsaras erdőkben vaddisznócsordák garázdálkodnak s a száraz évszak beálltával a belsőbb vidékekre is betörnek, az ültetvényesek nagy bosszúságára és kárára. A hegyvidékeken, ahol hó is esik, van víz, s ott az európai ember is megélhet. De a sík területeken a vízhiány nehezíti meg a rendszeres mezőgazdálkodást a száraz évszak idején. Az ország legtermékenyebb, láztól legkevésbbé veszélyeztetett részét, Imerinát a sziget volt uralkodótörzse, a hova, lefoglalta magának. Ez az egyetlen vidék, amely az európaiakra nézve is veszélytelen, s itt épült a hova uralkodók székhelye, mely egyben a sziget fővárosa : *Tananarive,* hova nyelven *Antananarivo.* A lakosság nagy többsége, majdnem kétharmad része, erre a területre jut. A tartomány általában középmagasságú hegyvidék. Mindenfajta gyümölcs, sáfrány, szőlő, gabonafajták mind dúsan teremnek földjén ; a világ sáfrányszükségletének legnagyobb részét ez a terület látja el. Nagyarányú bányaipar is van itt, ami persze már a francia munkálkodás eredménye, mert az őslakók vallása szigorúan tiltotta a föld kincseinek föltárását. Imerina tartomány nemcsak gazdag, hanem művelt is ; Madagascarnak úgyszólván egész szellemi élete ide összpontosult.

Az európai bevándorlók, hacsak tehetik, ezen a területen telepednek le. Természetesen éppen emiatt itt a legdrágább a föld vagy a ház. A jómódú idegenek és a bennszülött előkelőség már régen lefoglalták maguknak a terület legnagyobb részét. Épen ezért az új bevándorlónak bajos és költséges letelepednie Imerinában, az ország leggazdagabb, legnépesebb és legegészségesebb részében.

Az ország többi része többé-kevésbbé egészségtelen, mindenesetre előnytelenebb, mint a föntebb leírt terület. A már említett vizenyős, mocsaras övezet egyes helyeken ötven kilométernél is szélesebb sávot von a sziget köré. A lázas zónákon kívül is nagy akadálya a telepítésnek a rekkenő hőség. A forróságot ugyan meg lehet szokni, de inkább csak akkor, ha fiatal és egészséges a bevándorló. Meglettebb korúak egyáltalán nem, vagy csak igen nehezen tudnak alkalmazkodni, hozzáidomulni az éghajlathoz. A gyarmatosok például gyermekeiket kb. kétéves korukig otthon tartják a szigeten és csak azután küldik őket haza az európai anyaországba ; ezek, ha serdültebb korukban visszatérnek, meglehetős veszélytelenül élhetnek Madagascar egészségtelenebb vidékein is.

A franciák lecsapolásokkal vélték a vadvizeket és a tenger beágazásait, kiöntéseit levezetni s ezzel nagy területeket alkalmassá tenni a településre. Ehhez azonban igen nagy befektetés és főleg idő kell. Megfelelő erőfeszítéssel több tartományt lehetne benépesíteni.

A francia telepesek, természetesen, minden tekintetben előnyös helyzetben vannak. Övék a legjobb szántóföld, erdő, bánya, gyümölcsös, legelő és állatállomány. A szatócstól a pálinkamérőig, a bányaigazgatótól az ültetvények munkafelügyelőjéig minden jövedelmezőbb vagy tekintélyesebb pozíciót franciák foglalnak el. Utánuk következnek a némi tőkével rendelkező és franciául jól beszélő idegenek. A kispénzű bevándorlóknak már csak az egészségtelenebb területek maradnak és helyzetük, legalább eleinte, nem mondható kedvezőnek. Mindenesetre sok függ attól, hogy a bevándorló állandó letelepedés helyéül tekinti-e Madagascart, vagy csak azért megy oda, hogy minél hamarább megszedje magát és odébbálljon. Aki állandóan letelepszik, az jobban jár, mert például néha két éven át egymásután igen jó a termés, aztán esetleg egy-két rossz esztendő következik. Az állandó telepes jobban megismeri a földet és az éghajlati viszonyokat, eredményesebben tud alkalmazkodni ezekhez, mint az ideiglenes — átfutó — ültetvényes, aki csak azért ment oda, hogy néhány év alatt kis tőkét szerezzen. Az ilyen telepes, ha szerencséje van és kedvező az év, valóban szerezhet elég tisztességes tőkét, de ha az év nem üt be, mindenét elvesztheti és tönkremegy. A nincstelen európai bevándorlók, vagy akiknek rosszul ütött be a számításuk, napszámosokként dolgoznak az ültetvényeken vagy a gyárakban, amíg össze nem kuporgatnak annyit, hogy önállósíthassák magukat.

A bevándorlóknak tisztában kell lenniök azzal, hogy Madagascarnak ezidőszerint csak munkásokra van szüksége. Munkásban még hiány mutatkozik. Még sok fém, vasérc, réz és nemesérc feltáratlan és a meglevő bányák sem érik el a termelés lehető határát, épen mert nem áll rendelkezésre elegendő munkaerő. A nagykiterjedésű ültetvényeket sem használhatják ki kellőleg emiatt ; a dohány, rizs, sáfrány, tengeri, szőlő, gyümölcstermesztést még erősen fokozni lehetne, ha több munkáskéz kínálkoznék. A bevándorló könnyen kaphat munkát mindenütt Madagascarban, de nagyot csalódnék az olyan szerencsevadász, aki nyerészkedő céllal lépne a sziget földjére. A francia, de a bennszülött őslakó is annyira élelmes, hogy a legtöbb hasznothajtó vállalkozást már lefoglalta magának. Viszont a durva munkára nem szívesen vállalkoznak. Aki tehát nem riad vissza a kemény munkától, az sok lehetőséget talál. Óriási felszántatlan területek, mérhetetlen őserdők vannak, amelyek elszánt, munkára, küzdelemre kész emberekre várnak. Az erdőirtás, a kezdetleges eszközökkel való földművelés igazán szorgalmas, szívós embert kíván, aki hajlandó reggeltől estig, körömszakadásig dolgozni, izzadni, küzködni a jobb jövő reményében. Mert eleinte bizony sovány az eredmény. Évek kellenek ahhoz, hogy például az őserdő helyén olyan gazdaság létesüljön, amely egy-egy család megélhetését biztosíthatja.

Ez nehézzé teszi vagy meghiúsítja a zsidók tervbevett letelepítését Madagascarban, hiszen a zsidóság túlnyomórésze — különösen az idősebb nemzedék — nem szívesen vállalkozik nehéz testi munkára, hanem inkább az üzleti közvetítés, a kereskedelem terén hajlamos működni. Testileg is kevéssé alkalmas arra, hogy a követelményekkel szembenézve megállja helyét a rendkívül nehéz munkában. A fiatal nemzedék talán még beletörődhetik az ilyesmibe és megszokhatja a kemény testi munkát, de kérdéses, hogy hajlandó-e vállalkozni erre a kísérletre. Ipari téren is bajos elhelyezkedni a bevándorlónak, mert a legelterjedtebb iparágakban — pl. szalmakalapkészítés, durva háziszőttesek gyártása, bocskorkészítés — a bennszülöttek, különösen a hovák igen ügyesek.

Az utóbbi időkben a gyáripar is nagy lendületet vett. Már nemcsak a helyi szükségletet fedezi, hanem az afrikai partokat is ellátja egyszerű textiltermékekkel, ruházati cikkekkel és olcsó ékszeráruval. A bányaipar az új ércbányák megnyitása óta nagyon fellendült, de mint föntebb mondottuk, e téren még igen nagy lehetőségek kínálkoznak.

A belső, sivatagszerű vidéket csak nagyarányú csatornázás révén lehetne jobban kihasználni. Ma legnagyobb részük még csak birkalegeltetésre alkalmas. A kisebb, időszaki folyók csak az esős évszakban dagadnak meg, vagy a hegyekből hóolvadáskor leözönlő vízből táplálkoznak. Ha majd a tervbevett csatornahálózat kiépül, a belső területek egész képe meg fog változni ; mi több, a csatornázás a belvizek és a mocsarak levezetésére is alkalmas lesz, s így új, ma még terméketlen területek válhatnak használhatókká.

A bevándorlók korlátlan érvényesülését megnehezíti az is, hogy a bennszülöttek, különösen pedig egyes törzsek, maguk is igen élelmesek, sőt művelődésre, haladásra is képesek. A régóta uralkodó hovák, akik a francia hódítás előtti időkben leigázták a többi törzset, rendkívül tanulékony emberek. Könnyen és gyorsan átveszik az idegen vívmányokat. Régebben «Afrika angoljainak» nevezték őket. Ma is ügyes kereskedők és iparosok. Sokat utaznak, többen közülük Európába is átjönnek. Minden igazi hovának főtörekvése, hogy előbb-utóbb tőkére tegyen szert s önálló vállalkozásba fogjon. Ha többet nem, de legalább kis házikót kerttel, gyümölcsössel igyekszik szerezni. Haza- és földszeretetük bámulatos. Megtanultak franciául, elsajátították a modern módszereket, de nem váltak az idegen hódító mindenrekész szolgáivá. Katonai képességeik is kiválóak, ezt még a régi időkből örökölték, amikor vitézségükkel és rátermettségükkel az egész sziget uraivá lettek. A hovák manapság a francia gyarmati hadsereg legjobb katonái közé tartoznak, különösen beválnak mint lovasok. Jóérzésű, de önérzetes nép ez, megjelenésük, viselkedésük jó hatást tesz az idegenre. Vendégszeretetük közmondásos. Ők választották annakidején uralkodójukká hazánkfiát, Benyovszky Móric grófot, akinek emléke ma is él köztük. Nyelvük is első helyen áll Madagascarban ; a hova nyelvvel mindenütt, az egész szigeten, más törzsek közt is boldogulhat az idegen. Megjegyzendő, hogy 1918-ban, amikor Franchet d'Esperay tábornok entente-hadcsoportja Magyarországba is bevonult, többezer madagascari katona járt földünkön. Akadtam olyanokra

Antananarivói részlet.

is, akik törve még beszéltek magyarul, mégpedig szegedi tájszólás szerint, mert az illető hadcsoport hónapokon át Szegeden állomásozott. Megismerkedtem egy bennszülött néptanítóval, aki mint katona Szegeden, majd a francia politikai bizottsághoz beosztva Budapesten teljesített szolgálatot. M. Jean Lehadana — így hívták — egészen jól beszélt magyarul és megjegyezte, hogy neki, a hovának, egyetlen európai nyelv megtanulása sem ment olyan könnyen, mint a magyaré. A derék madagascari kishíján meg is nősült nálunk, de a magyar család tiltakozott az ellen, hogy leányuk «szerecsenhez» menjen feleségül...

A bevándorlónak természetesen elsősorban a francia nyelvet kell elsajátítania, mert a hatóságok mindenütt előnyben részesítik a franciául beszélőket. Ezen kívül azonban még valamelyik bennszülött nyelv ismeretére is szükség van; legalkalmasabb a hova nyelv, amely az egész szigeten ismeretes. Az említett nyelvismeretekkel rendelkező idegen könnyen mozoghat Madagascarban. Ha nincs is pénze, tőkéje, azért megél, amennyiben hajlandó dolgozni. Ha betegség nem éri, mindennapi kenyerét megkeresheti. De a hirtelen meggazdagodás reménye nem kecsegtet többé Madagascaron sem! Ma már talán nincs is olyan része a Földnek, ahol komoly igyekezet és szorgalmas munka nélkül meg lehetne élni. Legkevésbbé Madagascarban, amelynek lakói már régi idők óta az «Afrika legműveltebb népe» elnevezést érdemelték ki.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

A lengyel-szlovák határkiigazítás.

A Magyar birodalom északi határa az utolsó húsz esztendő folyamán több változást szenvedett. Az 1920 évi békediktátumok idején Cseh-Szlovákiának le kellett mondania Árva megye északkeleti, gorállakosságú 12 községéről (ezek: Alsó- és Flesőlipnica, Alsó- és Felsőzubrica, Bukovinapodszkle, Chizsne, Harkabúz, Jablonka, Oravka, Pekelnik, Podvilk és Szárnya), valamint Szepes vm. északnyugati sarkáról, ahol 13 község telepedett meg (Alsó-, Felső- és Kislápos, Bélakorompa, Dercsény, Feketebérc, Frigyesvágása, Kacvin, Nedec, Répásfalu, Szepesgyörke, Újbéla és Újterebes). Ezt az állapotot 1924-ben a Lengyelország és Cseh-Szlovákia közt létrejött újabb szerződés szentesítette és biztosította. 1938 őszén a Szudétaföld német megszállásával kapcsolatosan Lengyelország határait sztratégiai és népi elvek hangsúlyozásával több helyen — ha nem is nagy mértékben — dél felé tolta ki. Így elfoglalt a Jablonkai hágó vidékén Csacától északra három falut, Árva megye északnyugati csücskén a Babia Góra 1725 m-es bástyáját szállotta meg és az Árvamegyéből 1920-ban elvett területhez délen csatlakozó, körülbelül az Árva Oravice nevű forrásfolyójáig terjedő vidéket. A Szepes megyétől 1920-ban elszakított terület déli határát a Magas Tátráig tolta ki, itt Javorina község és környéke jutott fennhatósága alá. Még három, jelentéktelen nagyságú határmenti területet hasítottak ki a régi magyar földből: a Pieniny hegységben, Szulin község környékén a Zboróttól északra.

Mindezek a rövidéletű változások megszűntek. Az 1939 november 21-én létrejött német-szlovák szerződés értelmében Szlovákia északi határa újra a Galiciát és Magyarországot egymástól évszázadokon át elválasztott határral azonos. Szlovákia területe 600 km²-rel, lakóinak száma 45,000-rel növekedett. Szlovákia megnagyobbodott területe 38,116 km², lakóinak száma 2.691,000. *P. J.*

Lecsapoló munkálatok Görögországban.

A görög kormány nagy lecsapoló munkálatokkal kívánja a Vardar jobboldali mellékfolyójának, a Leudiasznak mocsárvidékét és a hajdani Jannica tavat termőterületté alakítani. A munka első szakasza most készült el és 6000 ha ármentesített földet osztottak ki a vidék földnélkül parasztsága között. A további munkálatok során még 30,000 ha csatornázása és termővététele várható. *P. J.*

Új híd a Zambézin.

Chirundunál, a Kafuenak a Zambézibe nyíló torkolata közelében új hidat avattak a közelmultban. A híd megkönnyíti Észak- és Dél-Rhodesia fővárosainak, Lusakának és Salisburynak érintkezését és a közlekedés javulása nagy hatással lehet Észak-Rhodesia még kevéssé fejlett, de különösen az újonnan feltárt rézércbányák kiaknázása folytán sokatígérő gazdasági életére. *P. J.*

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1872

Védnök: **JÓZSEF kir. herceg Őfensége.**

TISZTIKAR:

Elnök: **Cholnoky Jenő dr.**, egyetemi tanár.
Alelnökök: **gr. Teleki Pál dr.**, egyetemi tanár, m. kir. miniszterelnök.
Thirring Gusztáv dr., Fővárosi Stat. Hiv. ny. igazgató,
Milleker Rezső dr., egyetemi tanár, tiszt. tag (Debrecen).
Főtitkár: **vitéz Temesy Győző dr.**, gyak. gimnáziumi tanár, lev. tag.
Titkár: **Kerekes József dr.**, egyet. gyakornok.
Könyvtáros: **Dubovitz István**, gimnáziumi tanár, lev. tag.
Pénztáros: **Koch Ferenc dr.**, f. keresk. isk. tanár.
Ellenőr: **Bacsó Nándor dr.**, meteorológus.
Ügyész: **Erődi-Harrach Tihamér dr.**, ügyvéd, országgyűlési képviselő.
Didaktikai Szakosztály elnöke: **Bodnár Lajos**, gyak. gimn. tanár.

BELFÖLDI TISZTELETI TAGOK:*

Cholnoky Jenő dr., egyet. tanár, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, Budapest.
Farkasfalvy Kornél, gimn. tanár, Budapest.
Fest Aladár, kir. tanácsos, nyug. főigazgató, Budapest.
Milleker Rezső dr., egyet. tanár (Debrecen), a M. F. T. alelnöke.
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, Pécs.
Réthly Antal dr., egyet. ny. rk. tanár, a Meteorológiai Intézet igazgatója.
Róna Zsigmond dr., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, Budapest.
gr. Teleki Pál dr., egyet. tanár, m. kir. miniszterelnök, stb., Budapest.
Thirring Gusztáv dr., kormányfőtanácsos, a Föv. Statiszt. Hiv. ny. igazgatója, Budapest.

VÁLASZTMÁNYI TAGOK:

Baktay Ervin dr., író.
Bulla Béla dr., egyet. m. tanár.
Erődi Kálmán dr., főigazgató.
Fodor Ferenc dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Geszti Lajos, filmokt. kirendeltség igazg., gymn. igazg., lev. tag.
Glaser Lajos dr., levéltári tisztviselő.
Gunda Béla dr., múz. gyak.
Halász Gyula, rádiólektor, lev. tag.
Haltenberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Hantos Gyula dr., v. egy. tanársegéd, tanügyi fogalmazó.
Hézser Aurél dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Horváth Károly dr., középisk. főigazgató.
Irmédi-Molnár László dr., a Honv. Térk. Int. főtisztv.
Kádár László dr., egyet. m. tanár.
Kanszky Márton dr., kegyesr. gimn. tanár.
Karl János dr., kegyesr. gimn. igazg., lev. tag.
Kéz Andor dr., egyetemi m. tanár, lev. tag.
Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.
Marczell György, a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, lev. tag.
Mendöl Tibor dr., egyet. m. tanár.
Németh József, ny. reáliskolai igazgató.
Papp Károlyné dr., ny. leánygimn. tanár, lev. tag.
Pécsi Albert dr., felső keresk. isk. igazg., lev. tag.
Rónai András dr., az Államtud. Int. h. igazgatója.
Schwalm Amadé dr., polg. isk. tanár.
vitéz Somogyi Endre vksz. ezr. a Honv. Térk. Int. parancsnoka.
Steiner Lajos dr., egy. m. tan., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, lev. tag.
Strömpl Gábor dr., egy. m. tan., Honv. Térk. Int. főtisztviselő, lev. tag.
Szakáll Zsigmond dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár.
Takács József dr., a Honv. Térkp. Int. tisztv.

* Az alapszabályok 43. és 46. §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

TÜKÖR

1940. JÚLIUS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZÍNHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

KERTÉSZ RÓBERT: Vihar a Földközi-tengeren
GOSZTONYI GYULA: Egy dóm életrajza
LACZKÓ GÉZA: Zola
SZÁSZ KÁROLY: Ég az erdő (Vers)
PUSKÁS LAJOS: Garibaldi magyar ezredese
NAGY MÉDA: A visszatérés (Szalay Lajos rajzaival
THURZÓ GÁBOR: Feketeerdő
KATONA JENŐ: Noe
REXA DEZSŐ: Egy pesti utcácska története
BISZTRAY GYULA: Hej, régi diákélet!

A TÜKÖR NAPLÓJA

Színház — Film — Zene — Könyvek — Fényképezés — Asszony

Szalay Lajos rajzaival, számos fényképpel és reprodukcióval

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Hajdú Elemér: A mátravidéki erőmű előkészítése
Cs. Sebestyén Károly: Az ablak története
Petneházy Zalán: A búvár és munkája
Horvát Adolf Olivér: A pécsi piac vadvirágai
Tangl Harald: Szénanátha és allergia
Újhelyi István: A repülő drágakő
Koppán József: Mi a dohányméz?
Korschelt Miklós: Százéves a javított fényképlencse
Pongrácz Sándor: Ősi érzések és szokások életünkben

A tudomány műhelyéből. — A Búvár szellemi sportja

Sok fényképpel és szemléltető ábrával

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDAJA

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XI. ÉVF. | 1940. AUGUSZTUS | 8. SZÁM

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10.— pengő Egy-egy szám ára 1.20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák a nyári hónapokban július 4-én és augusztus 1-én, délután 12—½2 óráig.

TARTALOM:

Gáspár Gyula: Székelyföld. — *Wallner Ernő dr.:* A német tengeri kereskedelem bölcsője. — *Keöpe Viktor dr.:* Szlatina sóbányái. — *Baktay Ervin dr.:* India és a Brit birodalom. — *Széky Pálma:* Strasbourg, az örök határváros. — *Timaffy László dr.:* Víziúton az «Ezer Sziget országában». — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.

A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XI. ÉVFOLYAM 1940 8. SZÁM

SZÉKELYFÖLD.

Írta GÁSPÁR GYULA.

Magyarország legkeletibb részét, az öt székely szék területét Székelyföldnek nevezzük. Maga a szó nem jelent földrajzi egységet. Természetes határai, a keleti oldalt kivéve, nincsenek. Keleten a Székelyföld határa a Keleti Kárpátok vonulata, egyben az ország határa is. A Keleti Kárpátok a Székelyföld határán csaknem teljesen szabályos alakban mutatják a Kárpátok övének összes vonulatait. Az ívben hajló hegysor külső peremén megtaláljuk a homokkővonulatot (Persányi hegység, Baróti hegység, Bodoki hegység, Berecki hegység), bennebb a kristályos vonulatot (Gyergyói havasok, Csíki havasok), majd az Olt és Maros felső folyásának völgyén belül a vulkános vonulatot (Kelemen havasok, Görgényi havasok és a Hargita). A Székelyföld alacsonyabb hegyei az erdélyi medence párhuzamos irányú törésekkel felszabdalt darabjai. Ezek a tábladarabok kissé elbillentek, déli oldaluk felemelkedett és északi oldaluk lebillent. Éppen ezért a táblák észak felé lejtenek. A törésvonalakban folyik a Maros, Kis-Küküllő, Nagy-Küküllő és az Olt. A folyóvölgyek szélén emelkedő hegyek észak felé eső oldala meredek, dél felé néző oldala pedig lankás.*

Az öt ősi székely szék ma közigazgatásilag sem egységes. A székek vármegyékké történt átszervezése alkalmával csak Udvarhelyszék, Háromszék és Csíkszék alakult önálló vármegyévé, Aranyosszék Aranyos-Torda megye néven, Marosszék pedig Maros-Torda megye néven vegyes lakosságú területtel bővült megyévé. A közigazgatási beosztás alakját az elszakítás után a román állam átvette, de főként statisztikai okokból itt-ott módosította. Marosszék Udvarhelyszékkel határos felét, a kisküküllő-völgyi székelyfaluk jórészét, Udvarhely vármegyéhez csatolta. Ezzel a számszerűleg túlnyomóan székely lakosú Udvarhely megyét megnövelte, de Maros-Torda megyében a székelység százalékos arányszámát jelentősen csökkentette. Az amúgysem túlmegbízható statisztikai kimutatások vizsgálatakor tehát erre külön figyelnie kell a kutatónak.

A székely nép eredete sokat vitatott, de mindmáig tisztázatlan kérdés. Az első feljegyzések csak azt mutatják, hogy mint a magyar édestestvérnépe jelentős kiváltságokat élvezett. Választott főemberük hatáskörét azonban már az Árpád-házi királyok alatt a *székelyek ispánja* vette át. Ezt a címet aztán hamarosan megkaparintották az erdélyi vajdák a velejáró hatalommal és jövedelemmel együtt. Eredetileg az egész székelység egyetlen nemesi kiváltságban élt, később kialakult a lófők és gyalogosok osztálya, majd a XIV. század végén a két osztály fölé harmadik kapaszkodott : a primorok rendje. Ez az új rend a magyarországi nemesség mintájára alakult ki. Először 1409-ben említik a feljegyzések, de nemsokára, Mátyás király uralkodása idején, már törvénybe iktatják jogaikat. Természetesen az új nemesség, mint a legfőbb hatalom birtokosa, mindjárt megkezdte az önkényeskedést. Mátyás király 1473. évi dekrétuma már így ír : «Keservesen panaszolnak nekünk a mi székely lovagjaink és gyalogjaink, hogy őket némely primorok nemzetségükből pénzbüntetéssel terhelik.» Ehhez hasonló panasz aztán évszázadokon át található a székely történelmi kútfőkben.

* L. *Cholnoky :* Magyarország földrajza.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

A sorsával elégedetlen székelység jóideig csak panaszkodott, aztán lázongani kezdett. A lázongások sora kifogyhatatlan a székelység történelmében. Ennek igazolására elég ha felidézzük, hogy száz év alatt, 1505—1603-ig nyolc lázadás dúlta végig a Székelyföldet. A lázadások célja pedig mindig az elfoglalt székely közbirtokok és az elvett székely kiváltságok visszaszerzésére irányult. Nem véletlen, hogy a magyarországi nagyméretű parasztforradalom (1514) vezére, Dózsa György, székely származású volt.

A székely nép történelme szakadatlan harc külső és belső ellenséggel. A harcban, küzdelemben és szenvedésekben megedzett nép lelke különös fejlődési folyamaton ment keresztül. Megtanult kétszínűsködni, mert sokszor az életét mentette meg ezzel. Maga a székely természetesen szépíti a dolgot, mikor azt mondja : «a székelynek két esze van». Iskoláskönyvekben, könnyű útirajzokban sokszor emlegetik a furfangos székelyt. Hogy furfangos székelyről szólhatunk — egyetlen magyarázata a történelem. A furfangos székely valójában becsületes, egyenes, szavatartó, hűséges és dolgos, de bizalmatlan. Ha látja, hogy érdekét valami veszélyezteti, álarcot ölt magára. Belép a hivatalba és nem panaszát sírja el, hanem dícsérgetni kezdi a jegyző gyermekeit. Előbb magához édesgeti a jegyzőt, s csak azután, kerülővel tér a dologra.

Ez tartotta meg a székelységet a hosszú századok során.

A Székelyföld központja a régi anyaszék jogutódja : Udvarhely vármegye. A megye a Hargita nyugati oldalán terül el. Lakossága 91·46 százalékban magyar. Ebből írni, olvasni tud 85 százalék. Birtokmegoszlása igen rossz, 40,159 birtokosa közül 33,410 tíz holdnál kisebb földön gazdálkodik. A mezőgazdasági statisztika számadatai a birtokosok tömeges elszegényedéséről ijesztő képet mutatnak :

év	szarvasmarha	bivaly	juh	kecske	sertés
1896	60,535	3,923	101,203	14,052	42,108
1935	40,470	4,191	61,603	3,876	12,287

Ezek a számok Udvarhely megye gazdasági romlását minden beszédnél jobban mutatják. Az aránytalan leromlás méreteit csak növeli, hogy az 1935. évi statisztika számadatai között már ott szerepel a Kis-Küküllő völgye székely falvainak állatállománya is. A megye területén az elszakítás előtt 140 magyar tannyelvű iskola működött, ma csupán 50 felekezeti elemi iskolában, egy katolikus és egy unitárius gimnáziumban s egy református tanítóképzőben tanítanak magyar nyelven. A csaknem százszázalékos székely megyében azonban 126 román állami iskola működik. Ezeknek tanítói és tanárai felemelt díjazással dolgoznak. A Székelyföldet ugyanis kultúrzónának minősítette a román állam, ahol a tanítók, tanárok fokozottabb munkateljesítményt kötelesek kifejteni.

Udvarhely megye régen négy járásra oszlott (Udvarhely, Parajd, Keresztur, Okland), ma a Kisküküllő-völgy hozzácsatolt falvaiból Erdőszentgyörgy központtal megszervezték az ötödik járást. A megye székhelye Székelyudvarhely, a Nagy-Küküllő felső szakasza mellett. Erdély megszállása óta jelentőségét teljesen elvesztette. Csupán állami és megyei hivatalai miatt központ. A falvak székely lakossága csak hivatalos ügyben keresi fel. Iskoláinak jórésze megszűnt. Régi híres református kollégiuma már 1925-ben átalakult tanítónőképzővé. A mult évszázad végén felállított agyagipari szakiskolája eltűnt, iparostanonciskoláját néhány évvel ezelőtt bezárták. Népessége rohamosan apad. Míg 1867-től 1920-ig csaknem hétezerrel szaporodott a város lakóinak száma, 1920 óta ez jelentősen megfogyatkozott. 1920-ban 10,192, 1935-ben már csak 8445 lakosa volt.

A székváros helyett a vezető szerepet Székelykeresztur vette át. Nyolcosztályú unitárius kollégiuma a székely unitáriusok központjává tette. A kollégium fenntartását a székely nép közössége önkéntes megajánlással vállalta. És önként vállalt kötelezettségének évek hosszú során át eleget tett. Itt működik a Székelyföld egyetlen gazdasági iskolája, amely 1931-ben a régi unitárius gimnázium épületében kezdte meg működését, majd hamarosan 40 hold földet szerzett. Egyszerű condraharisnyás székely legények a tanulói. Az iskola alapítása óta már szarvasmarha- és baromfitelepet létesített s háziipari műhelyt állított fel.

Székely férfiak, vasárnap.

A megye fontosabb községe még Parajd, sóbányáiról híres (Óbánya, Újbánya, Erzsébet-tárna). Az erdélyi medence sótömzse itt hegyalakban felpúposodott és a sósziklák felszínre bukkantak. Parajdon és Szovátán kívül csupán Spanyolországban tudunk hasonló jelenségről. Korond a Kalonda tövében híres borvízfürdő, de nevezetes az agonit-telepe és fazekasipara is. Farkaslaka határában «veresföldet» bányásznak, amelyet a székely edénykészítők pirosfesték gyártására használnak fel. Székelyudvarhely szomszédságában épült a borvízforrás mellett Szejke fürdő, a mult század neves Székelyföld-kutatójának, Orbán Balázsnak kedvelt tartózkodási helye.* Az újonnan Udvarhely megyéhez csatolt falvak legjelentősebbje Erdőszentgyörgy. Református templomában tartotta esküvőjét 1835-ben Sándor württembergi herceg Rhédey Klaudiával, Mary angol anyakirályné dédanyjával. Makkfalva, a Dózsák ősi faluja, neves fazekastelep. Itt alapította híres iskoláját Wesselényi Miklós 1836-ban. És nemrégen múlt egy évtizede, ezt az iskolát elkobozta az állam. Wesselényi iskolájában azóta román szóra tanítják a makfalvi székely gyermekeket.

Háromszék vármegye régen három fiú-székre oszlott : Kérdi-szék, Lepsi-Szék és Orbai-szék. Ez a megye az Olt széles völgyében terül el. A Székelyföld legtermékenyebb része. Megművelhető földje 85,889 hektár. A birtokosok 91·2 százalékának 10 holdnál kevesebb földje van. Egy birtokosra átlagosan 1·9 hektár, körülbelül 4 hold föld jut. Bár a Székelyföld legtermékenyebb része, átlagosan évi 500 vagon búza behozatalra szorul. Pedig legnagyobb területén búzát termelnek. A megye kivitele : 500 vagon árpa, 1500 vagon cukorrépa és 300 vagon burgonya. Ezenkívül jelentékeny mennyiségű heremag, lencse és zab. Háromszék cukorrépafeleslegét a botfalusi cukorgyár veszi át. Népszaporodása alig számbajövő, 0·05 százalékos. Ez a szám azonban nem mutat valódi képet, mert ezt a jelentéktelen népszaporodást főként az elköltözés okozza. A munkahiány most is éppúgy, mint a háború előtt a népet kivándorlásra kényszeríti. A mezőgazdasági munkások zöme a szomszédos szász falvakba megy mezőgazdasági

* Halálának félszázados fordulója 1940 áprilisában volt.

munkára. Odajárnak nemcsak a földnélküli zsellérek, de a törpebirtokosok is. A szászok földjén előbb kezdődik a kapálás, aratás, ott elvégzik a munkát és csak azután kerül sor a saját földjükre. Ennek a munkásvándorlásnak azonban sok a haszna. A szász és székely vidékek között állandó a kapcsolat. A háromszéki kisgazdák a szászok földjén megtanulják az okszerű gazdálkodást és silányabb földjükön megkísérlik ugyanazt önmaguk is. A tíz holdon aluli székely kisgazdának évenként legalább száz munkanapot kell napszámban töltenie, hogy megkereshesse az egész évre való szükségletét. A háromszéki nép elszegényedésének fokmérője, hogy a birtokok jelentős része a huszadik század első tizedében gazdát cserélt. A világháborút megelőző tíz év alatt 2404 katasztrális hold föld csúszott ki a székelység kezéből a megye területén. Ez a 2404 hold a bankok aknamunkája nyomán mind román tulajdonba jutott. Ugyanakkor román birtokosoktól magyarok csak 217 katasztrális holdat tudtak megvásárolni.

A bankok és pénzintézetek haszonleső politikája tette, hogy ma már Háromszék megyében csak 80·25 százalék a székely, a román viszont 18·34 százalék, és 1·41 százalék vegyes lakosság.

A megye területén három magyar középiskola van. Kézdivásárhelyen katolikus líceum, Sepsiszentgyörgyön református líceum és református leánygimnázium. A székelyföldi falvakban 1934-ben 108 román tannyelvű állami és 41 felekezeti elemi iskola működött. A felekezeti iskolák száma azonban évről évre apad.

Háromszék vármegye székhelye Sepsiszentgyörgy. Központi jellege éppúgy elveszett, mint Székelyudvarhelynek. A lakosság lélekszáma 1920 óta néhány százzal megfogyatkozott. Székely Nemzeti Múzeuma sok gonddal-bajjal küszködik. Nagyobb város még a megye területén Kézdivásárhely. Híres gyógyfürdői Málnás és Előpatak, a kovásznai Pokolsár iszapos fürdője messzeföldön ismert. Torja büdös barlangja (kén és széndioxid) vulkáni utóműködés.

A harmadik egységes székely megye Csík, két fiúszékből alakult: Gyergyóból és Csíkból. A megye északi része Gyergyó, déli része Csík. A megye területén az 1900. évi román statisztika 65,201 hektár művelhető földet mutat. A birtokosok száma ugyan-

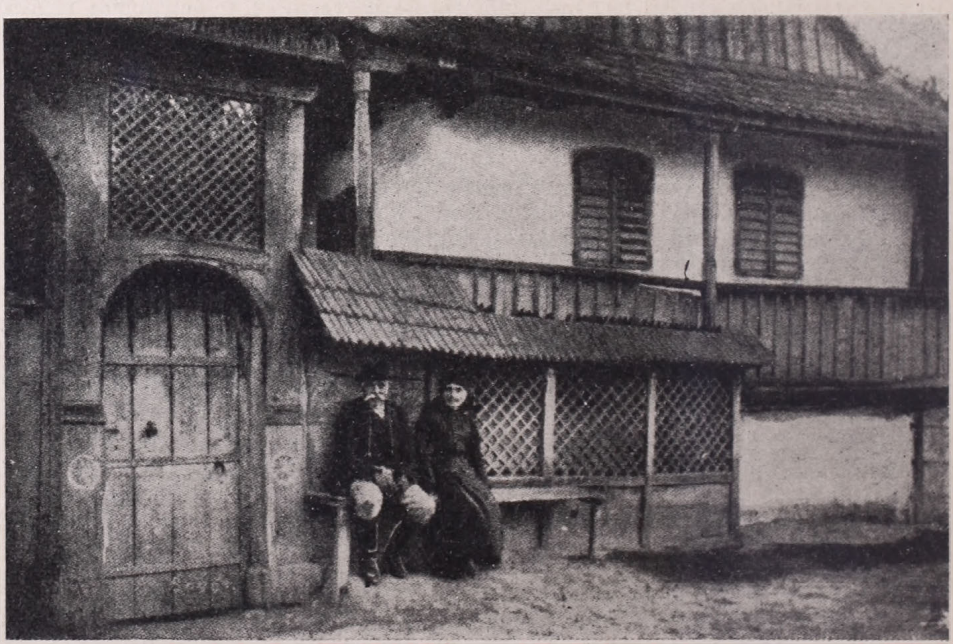

Öregek a kapuban.

akkor 41,271 volt. Arányos elosztás esetén egy birtokosra 3 hold föld jutna, azonban valóságban ennél lényegesen kevesebb jut. Az összes földbirtoknak csak 67·4 százaléka kisbirtokosoké. Az 1929. évi statisztika szerint 11,625 család élt birtok nélkül zsellérsorban. Ezek jórészt erdei munkával, favágással, facsúsztatással, tutajozással, régen petróleum- és kocsikenőcs-eladással keresték szűkös kenyerüket. A petróleum- és kenőcskereskedést az állami hatóságok ma már csak ritkán engedélyezik. Az erdélyi országutakról eltűnt tehát a gyékény-kóberes csíki szekeres. Nem hangzik már fel rekedtes hangja : degenyeget vegyenek. Külön érdekessége a csíki székelyeknek, hogy nyelvükben a val-vel rag nem olvad össze a szóval. Ma is így beszél : «Hat ökörvel szekervel, bé Gyergyóba ezekvel». Sajnos, a csíki zsellérek megmaradt kereseti lehetősége, a fakitermelés, néhány év óta nagyon megcsappant. A vármegye terményei a szükségletet nem fedezik. Csaknem minden szemesterményből behozatalra szorul. Az ipari magvak termelése az utóbbi időkben 58 százalékkal csökkent. Háziállatstatisztikája az elszegényedés képét festi, de ez nem olyan ijesztő, mint Udvarhely vármegyében.

Év	szarvasmarha	ló	juh	sertés
1901	81,185	13,847	120,677	27,222
1935	71,399	15,050	102,772	14,569

A nép elszegényedését legjobban a sertésállomány csökkenése mutatja.

Csík vármegye területe gyéren lakott. A nép főként a Maros völgyében épült falvakban él. A havasi legelőkön és erdőkben igen kevés az állandó lakos. A hideg, kemény telek és a járhatatlan havasi utak megakadályozzák a hegyi tanyarendszer kifejlődését.

A megye lakóinak 87·42 százaléka székely, 10·42 százaléka román és 2·16 százaléka egyéb (főként örmény). Oktatásügy terén a helyzet ugyanolyan, mint a két előbbi székely megyében. Három évvel ezelőtt már csak 32 felekezeti iskolában tanítottak magyarul, a román állami iskolák száma pedig 104-re emelkedett. 1936-ban 23,000 iskolaköteles gyermek közül csak 10,924 járt rendszeresen iskolába. Ezzel azonban az

Delelés a havason.

Parajd főutcája, (Udvarhely megye).

állam keveset törődik. Gondja csupán arra terjed ki, hogy a felekezeti iskolák tanulóinak létszámát csökkentse.

Míg a háromszékiek munkára a szászok földjére járnak, a csíki székelyek Moldovába igyekeznek. Csíkban tehát a szegény székelyeket «molduvásoknak» hívja a nép.

A megye székvárosa Csíkszereda, a székely fakitermelés központja. A csíki erdőbirtokosok 1930-ban «Székely fa» néven fakitermelő egyesületet alapítottak. Vállalkozásuk sikerült és ez a gazdasági egyesület legerősebb támasza a székely kulturális megmozdulásoknak. Gyergyószentmiklós ma a székely megyék legnépesebb városa. Tusnád és Borszék fürdőjéről nevezetes. Tusnád közelében egy kialudt vulkán kráterében keletkezett a csodaszép Szent Anna tó. A Gyilkos tó Gyergyószentmiklós közelében van.

A két más megyéhez csatolt székely szék adatait nem ismerjük ennyire, mert a megyék székely területe csak kis része az egésznek. Marosszék legnagyobb városa Marosvásárhely, a székely művelődés központja. Református kollégiuma és katolikus gimnáziuma messzeföldön híres. Nyárádszereda, Bocskai István fejedelem városa, nehézkesen fejlődik. Aranyosszék székely községei a különböző egyházak kebelében tömörültek erős bástyává. Ennek az együvé tömörülésnek legkiválóbb apostola a korán elhúnyt Balázs Ferenc unitárius lelkész volt. Balázs Ferenc kezdeményezésére az aranyosszéki községekben szövetkezetek alakultak és így értékesítették terményeiket és így szerezték be olcsó áron szükségleteiket.

A székelység évszázadok óta a diaszpora nép. Földje terméketlen. A havasalji falvakban alig az elvetett magot adja vissza a föld. Egyetlen megyében sem terem annyi gabonanemű, mely elég lenne a lakosságnak egész évre. A magasabban fekvő falvakban csak zabot és silány kukoricát termelnek. Zetelaka vidékén télen sokszor zablisztből sütnek kenyeret. A Sóvidéken már szőlő, dinnye, barack nem terem és a paradicsom csak leszedve, deszkán érik be. A kenyértelen népfölösleg a Székelyföldről elköltözött. Már a világháború előtt megkezdődött a nagymérvű kivándorlás. Amerikába a Székelyföldről 1902-ben még csak 84 család vándorolt ki, de 1903-ban már Csíkból 382 személy és

Csíki deszkás szekeres.

Háromszék megyéből 239 személy. Rendkívül nagy ugyanakkor a Romániába távozók száma: Udvarhely megyéből 1903-ban 913, Csík megyéből 3459 és Háromszék megyéből 5750 lélek költözött át a havason. Az egész Székelyföldről abban az évben összesen 13,130 személy vándorolt ki, az akkori lakosság 3·4 százaléka.

A világháború és a megszállás után újra megindult a népvándorlás. Az erdélyi és székelyföldi falvak hivatalnok középosztálya elvesztette lába alól a talajt. Ezek a kenyerüketvesztett hivatalnokcsaládok tömegesen költöztek át a megkisebbedett Magyarországra. Az elmenekült középosztály helyére maga a székely falu termelt új vezetőket, akik csak egyházi állásokban és magánhivatalokban tudtak elhelyezkedni.

A huszas évek közepetáján aztán újra megindult Amerika, főként Délamerika felé a kivándorlás. Rava, Szentdemeter, Zsákod, Vécke vidékéről rajokban áramlott az Újvilág felé a nép. A román hatóságok nemhogy akadályozták volna ezt, de segítették.

A dobszóval hirdetett román földbirtokreform a székelység helyzetén semmit sem könnyített. A kimutatások szerint 310,583 földhözjuttatott között csak 45,628 magyar volt.[1] Ebből a székelységre csak alig egytizede esett. Magyarázata egyszerű: a Székelyföldön kevesebb nagybirtok alakult ki és a román földbirtok-törvény kevesebbet érintett. A községek közbirtokait: a közosztatlan havasi legelőket, a füstők szerint felosztott erdőket azonban lefoglalta az állam. A Csíki-Magánjavak pere sok éven keresztül folyt, utoljára a Népszövetség elé került, de semmitmondó döntést nem fogadtak el a székelyek. Az állam ugyanis lefoglalta a 15,000 csíki földmívescsalád közösen kezelt 62,000 holdas magánvagyonát, házipénztárát, gyógyfürdőit, iskoláit. A Népszövetség döntőbírósága ebből csak 12,000 hold erdőt ítélt meg a székelyeknek, de csak úgy, ha a többi ingó és ingatlan vagyonukról lemondanak. Így aztán a Csíki-Magánjavak pere elintézetlen ma is.

A Székelyföld az elnyomatás alatt elszegényedett, népe pusztul, de el nem veszhet. Ezer éve állja már a zord idők dúlását. Erős a hitünk, hogy kiállja ezt a fergeteget is.[2]

[1] Oberding József: Román agrárreform (1930).

[2] Az ujabb statisztikai adatokat Bözödi György «Székely bánja» c. könyvéből vettem át.

A NÉMET TENGERI KERESKEDELEM BÖLCSŐJE.

Írta WALLNER ERNŐ dr.

Az életmód változásából eredő átalakulás s a technikai haladás következményei talán egyetlen foglalkozást sem érintenek olyan közvetlenül, mint a kereskedelmet. A gyors felemelkedést, vagyonosodást hirtelen hanyatlás követheti, s mire kiderül a váratlan fordulat oka, — már késő. A kereskedővárosok életében is gyakran találkozunk hasonló sorssal. Így csendesedtek el a dán szigetektől délre Rügen és Fehmarn között a valamikor élénk forgalmú kikötővárosok: Lübeck, Wismar, Rostock, Stralsund. Ha közülök egyik-másik új rendeltetéssel újabb fejlődésnek indul is, vezetőszerepét már nem szerezheti vissza.

Ezer km-nél hosszabb a Keleti tengernek Jütland félszigettől a Rigai öbölig terjedő déli partja, de alig találunk rajta a hajózás kifejlődésére még egy olyan kedvező szakaszt, mint a Mecklenburgi öblöt, folyótorkolataival és szigetek mögé rejtőző zugaival. Lübecktől Stralsundig kb. 150 km távolságon négy kikötőváros keletkezett, amikor a keletebbre fekvőket száz vagy még több km választotta el egymástól. Földrajzi és történelmi okok együtt hatottak itt, akárcsak a Földközi tenger keleti részén.

Korán megismerték a pompásan tagolt tengerpart sok csendesvizű kikötőhelyét, ahol az időjárástól függetlenül nyugodtan lehetett rakodni. Tudták, hogy a közeli szigetek mentén nyugodtabb a hajózás, mert nem fenyegették sem a nyílt tenger kalózai, sem a heves atlanti viharok. El lehetett érni a szemközt fekvő skandináv partokat anélkül, hogy messze el kellett volna távolodni a mindjobban fejlődő északi településektől. Dél-

Wismar kikötője. A város régi hanzakereskedelme elcsendesedett. A messze látszó templom vörös téglaépítménye jellegzetes.

A Stralsund mellett Rügen szigetre vezető $2^1/_2$ km-es töltés, illetve híd részlete. A nyitható rész lehetővé teszi az akadálytalan hajózást.

nek is nyitottak voltak a szárazföldi utak, mert a közlekedést sehol sem akadályozták magas hegyek, s a belvizeken sok volt a gázló.

A Keleti tenger nyugati vibaros kijáróját sokáig elkerülték a kisebb hajók s a biztonságért cserébe inkább választották az átrakással és rövid szárazföldi útszakasszal járó időveszteséget és költségtöbbletet. Eleinte átjárónak Schleswig-Jütland legkeskenyebb részét használták ; később az északi fekvés és a szárazföldi út kerülője miatt a közvetítő szerepet a délebbre fekvő part, elsősorban a legnyugatibb Lübecki öböl ragadta magához. Ettől a partvidéktől délre kezdődött a XII. században a szlávokat kelet felé szorító germán gyarmatosítás is. Észak, nyugat és kelet eltérő műveltségű és gazdasági berendezésű népeinek és vidékeinek érintkezővonalán szükségszerű következmény volt a polgárosodás erősödése, a forgalom élénkülése, a fejlődés gyorsulása, a politikai és gazdasági hatalom növekedése s ennek biztosítására a védelem megszervezése. Ezek nyomán törtek előre a XIII. században a virágzó kikötővárosok, Lübeck-kel élükön.

Napjainkban a Keleti tenger nyugati medencéjét teljes egészében elborította az európai műveltség és polgárosodás nyugatról kiindult első hullámgyűrűje. A Mecklenburgi öböl kikötővárosainak a középkorban betöltött kivételes hivatása megszűnt. A nagy idők elöregedett tanúi maradtak, körülöttük új élet zajlik és ennek kedvéért hol itt, hol ott kénytelenek voltak megválni régi értékeiktől is. Féltékenyen őrzik régi dicsőségük megmaradt emlékét, egyes utcáik felett nyomtalanul suhantak el a századok. Lübeck, Rostock, Wismar, Stralsund patinás nevek. A mai német kereskedőnemzedék az öreg tanítómestereket illető kegyeletes büszkeséggel tekint rájuk.

Lübeck sorsa annyira összeforrt a Hansáéval, hogy a két név szinte közös fogalom. Történeti szerepe ezért sokkal ismertebb, mint földrajzi fekvése, pedig az utóbbi az elsőnek alapja és nem kevésbbé érdekes. A város a Trave folyó mellett, a tengertől légvonalban 15 km-re fekszik. A régi városmagot nyugaton a Trave, keleten a Wakenitz mellékfolyó kanyarulata határolja. A két folyó közé került keskeny földhátat átvágással könnyű volt szigetté változtatni, s ma Lübeck belvárosába csak hídon juthatunk be. A terjeszkedés határa ki volt szabva s a csatlakozó külvárosok főként a mult század újirányú fejlődéséből származnak.

Lübeck a Hansa egykori feje, lakosainak száma szerint (133,000) a német kikötővárosok sorában a hetedik, a Keleti tenger németországi áruforgalmában Hamburg és Stettin mögött a harmadik helyre szorult. Hiányzik a hozzátartozó gazdasági háttér. Az északnyugatról érkező Trave csak 124 km hosszú és jelentéktelen víziút. A Elbéből Lauenburgnál kiágazó Elbe-Trave csatorna pedig legalább annyira szolgálja Hamburgot, mint Lübecket. Kevesen tudják, hogy ezen a csatornán a víziút Hamburgtól Lübeckig nem hosszabb, mint Hamburgtól az Elbe-torkolati Cuxhavenig. Érthető, hogy Hamburg keletitengeri forgalma az elmúlt évtizedben átlag kétszerese volt Lübeckének.

A lübecki kikötő legrégibb része a Trave folyónak a Holstein híd és az északi várkapu közötti szakasza. A vasútról érkezőt itt a város két jellegzetes emléke fogadja. Egyik a XV. századból származó kéttornyú Holstein kapu a város erődítéseinek ma elkülönült maradványa, a másik az egymás mellett sorakozó, 5—6 emeletes csúcsfallal a vízre tekintő régi sóraktárak csoportja. Valamikor a Hansa egyik legfontosabb árucikkét, a Lüneburg felől érkező sót raktározták itt el, míg útra nem kelt a Keleti tengeren túlra. A ridegkülsejű ódon épületeket ma virágok, sűrű bokrok, felfutó repkény színei teszik kívülről barátságosabbá. Nem ok nélkül, mert ifjúsági otthonokká átalakított belsejükben is pezsdülő élet ütött tanyát.

A Holsten híd egyébként fontos határ, mert a kikötőt két részre osztja. Észak felé az Alsó Traven nem épültek már, csak forgó vagy csapó hidak, s így idáig járhatnak fel akadálytalanul a tengeri hajók. A Trave esése innen a tengerig 5 cm, az eddig felhatolható és a Keleti tengerben amúgy is kis árapály szintkülönbsége pedig csupán 10 cm. A hídtól délre a folyamhajózás keskeny uszályai népesítik be a keskenyebb Felső Travet. A különbség a partok külső képén is meglátszik. Északon csak a belvároshoz tartozó régi rakpart őrizte meg eredetiségét. A forgóhídról ma is még a régi Lübeck egyik festői szépségű részlete tárul elénk. A magas csúcsfalak változó stílusa visszatükrözi az egykori gazdagok versenyét. Az északi Travepart minden más területét a multat kárpótolni hivatott újabb ipar foglalta el. Mindenfelé gyárak, raktárak, ipari vágányok, daruk stb. Szűk lett a régi meder, s a várárok egy része is kikötőmedencévé alakult. Menynyivel más a déli kikötő képe. A parton alacsonyabbak a házak, a két ágra szakadó hajózható csatorna mellett még érintetlen a várárok. A Wakenitz tóvá szélesült szakaszai s a vársáncok gondozott sétányai, ligetei Lübeck üdítői.

A Stenitor Rostockban egyike az épen maradt város kapuknak. Jobboldalt a városfalat áttörték, baloldalt teljesen lerombolták.

A tenger felé fordult az élet a belvárosban, sőt a külvárosokban is. Így kerül a dóm a város déli felébe s ezért múlja felül nagyságban, szépségben egyaránt az északabbra fekvő Máriáról elnevezett — ma protestáns — templom. Az utóbbit általában az északnémet téglagótika legkiválóbb képviselőjének tartják. Benne a város jólétére büszke polgárságának alkotása túlszárnyalta a fejedelmi alapítást. A francia gótikus székesegyházak mintájára a XIII. században épült, de az építőanyagot a táj szabta meg. Építőkövet a Keleti tenge szigeteiről, vagy a hegyekből kellett volna hozni, téglaégetésre pedig kitűnő agyag áll a helyszínen is rendelkezésre. S ez az anyag jobban is illik ebbe a világba. Itt ritkábban mosolyog az ég, s a fehér vagy színes márvány idegenszerűen hatna. Az északi léleknek sokkal inkább kifejezője a díszítésben szegényebb, komor vörös téglakülső, mint bármilyen más fehér vagy fekete márvány- vagy kőfal.

A rostocki piactér és régi csúcsfalas házai az északnémet hanza városok jellegzetes építkezése volt. A téglából épült gótikus templomok kicsiny tereken csak messziről mutatták arányaikat.

A Trave fölött 15 m-rel a város legmagasabb szintjén épült templom 125 m magas kettős tornya ma is messze látszik, de a középkorban az Északnémet síkság városai irígységgel vegyült féltékenységgel láthatták benne a hatalmasabb jelképét. Lübeck csúcsíves téglaépítkezésének szépségei századokon át szolgáltak mintául a szomszédos tengerparti városoknak, és azonos jellegű fejlődésük alapjai voltak. A lübecki városháza tornyocskákkal, ablakszerű áttörésekkel művészien tagolt s a tetőn túl magasra emelt csúcsfaldíszítéseit híven utánozta Rostock, Stralsund, sőt Stettin is.

Főtemplom és városháza közel maradtak egymáshoz annak jeléül, hogy az egyház és városi élet párhuzamosan fejlődött. A lübecki árkádsoros piactér szépsége vetekedik az olasz piazzákéval, aminthogy a lübecki polgárok önérzete sem maradt el az olasz polgároké mögött. Képzeletünkben a hanzaélet sokszor úgy tűnik fel, mint a mai nagy kikötők nyüzsgő képe. Mai szemmel nézve, egy hanzaváros évi forgalma beleférne néhány óceánjáróba, mert hajóik nagysága az 500 tonnát alig haladta meg. De ha kisebb is volt a forgalom, annál inkább sokoldalúnak kellett lennie a kereskedők egyéniségének. Egy-két évig is távolmaradtak városaiktól. Közben kalózokkal küzdő tengerészek, fölfedezők, s ezért földrajzi ismereteket gyüjtők voltak. Koruk általános műveltségét terjesztették és árucikkeiknek piacokat kerestek. Nem csoda, ha ez a kereskedőtársadalom nagyon különbözött a maitól. De a polgári jólét fényének itt is volt árnyéka. Erről tanúskodnak az érdekes udvarok. Az utcáról nem látni őket, mert bejáratuk kapu alól nyílik. A hosszú sikátorszerű udvar két oldalán 10—15 apró ház sorakozik egymás mellett. Kicsiny ablakaik, pár négyzetméternyi előkertjük virágai rosszul takarják a szegénységet. A csendes zugok a város északdéli hossztengelyére harántos mellékutcákból nyílnak, míg a forgalom színes, élénk képe a tengelybe, a Breite és Königsstrasséra került. Lübeck óvárosának alaprajza teknősbéka pajzsára emlékeztet. Az építkezés stílusához

hasonlóan a város alaprajza is — a térszínhez megfelelően hasonulva — megismétlődik Wismarban, Rostockban és Stralsundban.

Ezek a városok zárt piacteres központi részükkel, csúcsos falékítményekben gazdag keskeny utcáikkal, falkoszorújokból megmaradt díszes bástyaszerű kapuikkal, tágas terek helyett a házak tömkelegébe épült s magasra kiemelkedő templomaikkal, sötétvörös vagy sárgába hajló jellegzetes téglafalaikkal úgy hasonlítanak egymáshoz, mint hajdúsági városaink. Az egyéni vonásokat alig lehet felfedezni, eltekintve azoktól a változásoktól, amelyek mai szerepükből fakadtak. Az erőteljes iparosodás és az időszerű közlekedés ezen a téren a legjelentősebb tényezők. Mind a négy város felismerte a nagyipar jelentőségét, amint azt többek között a travementi nagy kohóművek vagy a wismari Dornier- és rostocki Heinkel-repülőgépgyárak mutatják. A cél a történeti és földrajzi körülmények hatására kettős volt. Egyrészt igyekeztek kihasználni a városi lakosság öröklött ügyességét, kereskedelmi érzékét, másrészt iparkodtak kiaknázni az olcsó szállításlehetőségeket, fellendítve ezzel a hanyatlásnak indult hajózást is. Nehézipari nagyvállalatok keletkeztek a tengerentúli, főként svédországi vasércre és a hajón hozott ruhrvidéki szénre támaszkodva. Nagy szerepe lehetett annak, hogy a városok háborús veszélyben védett fekvésűek, amint ez Németországnak a XX. században folytatott két mérkőzése során igazolást nyert.

A négy város kapcsolatát a jelentős útvonalakkal a lakosság száma tükrözi vissza. Rostock (93,000), Stralsund (43,000) külön figyelmet érdemel, Wismar (27,000) viszont éppen mai félreeső helyzete miatt csendesedett el leginkább. Bizonyára hozzájárult az is, hogy a város 1631-től 1803-ig Svédország birtoka volt s a további száz évre történt mecklenburgi elzálogosítás után csak 1903-ban jutott jogilag is német kézre. Wismar a korábbi svéd hatalmi törekvések előretolt támaszpontja volt. Semmi sem új a Nap alatt, ha a balti teknő keleti részében ma jelentkező törekvésekre gondolunk. A város a Hansának

Lübeck, a székesegyház tornyából. A kiemelkedő kéttornyú Mária templom az északnémet téglagótika remeke. Balról a Petri, jobbról a Kalarinen templom. A templom szentélye előtti kis tornyocskák a városháza csúcsfaldíszítései.

Lübeck a Trave kikötőjéből nézve. A csúcsfalas házak az Alsótrave régi rakpartja mellett sorakoznak. A kéttornyú Mária templom tornya 125 m magas.

még virágzó tagja volt, de a százados svéd uralom alatt fejlődésében megállt. Ez a megmerevedés a városkép legjellemzőbb vonása.

Rostock viszont, Lübeckhez hasonlóan, régi hanzaszerepe helyett már talált kárpótlást. Dánia felé irányuló vasúti átmenő forgalma a német birodalomban első helyen áll, mert a Berlin—Kjöbenhavn út Rostockon át a legrövidebb. Két óra alatt viszik át a komphajók a dán Gjesderbe a közvetlen gyorsvonati kocsikat, vagy hozzák hűtőkocsikban a dán mezőgazdaság világmárkás cikkeit. Hiányzik azonban kapcsolata a nagy német belvízi utakkal. Gazdasági háttere éppen ezért nem nyúlik messze, elvonja azt az Elba és Odera. Erősen érezte a város a német nemzet állami egységének hiányából származott hátrányokat is. A mecklenburgi nagyhercegség sok tekintetben korlát volt.

Míg Wismar egy tágas öböl legbelsőbb zugába került, addig Rostock a Warnow folyó kiszélesített első szakasza mellé települt. A Warnow esése a tengertől 10 km-re már olyan kicsi, hogy ötévenként átlag egy méteres iszapréteget emelnek ki a kotróhajók. Az óváros lübecki típus. Az ottani Breitestrasse itt Langestrasse, s a Kröpelin-kapu szépségében semmivel sem marad a Holstein-kapu mögött. Rostocknak csak egyik oldalát szegélyezi vízpart, a többi oldalon a városfal tekintélyes hosszúságban ma is megvan. A város bármilyen meghitt zugából azonban — a festőket és tudósokat nem számítva — hamarosan elkívánkozik az idegen. Csalogatja a tenger felől dudorászó üde szellő. A pihenést kereső ember nyomán a mecklenburgi és pomerániai tengerparton a fürdőhelyek egész sora keletkezett. A folyómenti népes Lübecknek és Rostocknak megvan a saját, mondhatnám házi fürdője. Travemünde és Warnemünde már nevükkel elárulják torkolati fekvésüket s ezzel mai kettős szerepüket. Kereskedelmi kikötőjük a forgalom gyorsítását szolgálja, a homokos partokon pedig korunk pihenésének tarka képe elevenedik meg. Nem maradt hatás nélkül a városok mai forgalmára, hogy 150,000 ember keresi fel nyaranta a Lübecki és Mecklenburgi öböl mintegy 30 fürdőhelyét. Kilométerhosszat

húzódnak a kosarak, homokvárak, pezsgő életet víve oda, ahol egy évszázad előtt csak a halászat nyujtott igénytelen megélhetést. Ide tódulnak ma az idegenek, a városok régi templomai, művészi emlékei nem vonzzák úgy. Nem a városháza előtti tereken, hanem a parti sétányok zenepavillonjainál adnak egymásnak találkozót. Nem üzleti kérdések gondja ül arcukon, hanem a pihenés önfeledt élvezete.

Érdemes, ha csak futólag is, szétnézni a tengerparton. A schleswig-holsteini mélyen benyúló keskeny ú. n. «Förde» öblök Fehmarn szigettől keletre tágas karélyoknak adnak helyet. A part Lübecktől nyugatra tengerig érő erdőkkel, mívelt földekkel, parti sétányokkal inkább tópartra, mint tengerre emlékeztet. A szélvédett fekvés miatt a hullámzás kicsi. Lübecktől keletre változik a kép. A megsüllyedt szintre behatolt tenger hullámai itt egyformán erős romboló és építő munkába fogtak. A partvidék jellemzői az alámosott partokkal váltakozó dünék, szigetek vagy félszigetek, s a mögöttük elöntött sekély ú. n. «Bodden» öblök. Valamikor szigetként különálló magaslatok elhordott anyagából épült a Fischland-Darss-Zingst félsziget, ott, ahol a part iránya éles szögben keletnek fordul. Mögötte a Boddeneknek a mai egyetlen keleti kijárójuk helyett több külön összeköttetésük volt a tengerrel.

Hasonló Boddenek között vezet az út Stralsundba is. A város fekvése eltér a lübecki típustól. Nem folyótorkolat mellett, hanem a Rügen sziget mögött fekvő keskeny szorosban, a Mecklenburgi öblöt a Pomerániai öböllel Boddeneken át összekötő Strela Sund mentén épült. Rügen nemcsak kitűnő védelmet nyujtott hanza-kereskedelmének, hanem a gazdasági háttér bővülését is jelentette.

A hajózás szerepét ma két keresztező vasúti fővonal vette át. Ezek kiegészítik egymást. A tengerparti vonal helyreállította a régi hanzaváros megcsökkent forgalmát; az észak-déli a messzire irányuló átmenő forgalmat szolgálja. Ez az egyetlen német vasúti összeköttetés Svédországgal. Néhány évvel ezelőtt a közvetlen berlin—stockholmi kocsikat kétszer kellett kompra tenni. Először, hogy a Strela Sundon, másodszor hogy a tengeren vigyék át. Az első kompjárat, amely 27,000-szer fordult meg évente, hogy a háromnegyed millió utast átvigye, ma már megszűnt. 1936 óta Stralsundot egyesített közúti és vasúti híd köti össze Rügennel. Az áthidalás egy kis sziget és $2^1/_2$ km töltés segítségével történt. Voltaképpen két híd épült 540, illetve 133 méter hosszúsággal. Utóbbinak közepén egy 29 m-es emelhető rész biztosítja a nagyobb hajók útját a Strela Sundon.

Stralsund közelebb került a nyílt vízhez s ez hosszú mólókkal védett kikötőjén meg is látszik. Hiányzik a szemközt fekvő kiépített rakpart, csak messziről zöldelnek Rügen legelői. A város belseje, alaprajza a már ismert hanzavárosi jellegű. Földrajzi vonatkozásban a terek, utcák, kapuk, csúcsfalas vöröstéglás épületek, várfalak vagy tóvá szélesített várárkok nem újdonságok. Azért az idegeneknek a stralsundiak sokat mutogatnak. Be is jártam a helyi nevezetességeket a múzeumtól kezdve a volt ferencrendi kolostorpadláson barátcellákból lakássá vedlett érdekes szobácskákig. De mindennél megkapóbb volt az a csodálatos kép, amely a rügeni hídról vagy a Strela Sund vitorlás bárkájából tárult elém. Szebb, mint amilyen a Traveről vagy Warnowról Lübeck, illetve Rostock felé nyílik.

A házak között alig érvényesülő templomok méretei itt bontakoznak ki valójában. Az otthonukba visszatérő hajósoknak az égbenyúló jellegzetes tornyok már messziről útjelzők. De a hazatérés örömén felül büszkeségük sem lehetett kisebb a gazdagság és hatalom jelképeinek láttán. A városok távlati képének azonossága a hasonló földrajzi és történeti vonások természetes következménye. Szemléletes bizonyítéka Teleki Pál gróf megállapításának, hogy minden földrajzi helyzetnek megvan a maga szerepe és korszaka. A régi megteremtette a német kereskedelmet, a mai kárpótlást keres egy nagy birodalom sokoldalú életében, a jövő napjaink nehéz küzdelmeiből születik.

SZLATINA SÓBÁNYÁI.

Írta KEÖPE VIKTOR dr.

Az élőlényeknek, s ez alól nem kivétel sem a növényi, sem pedig az állati szervezet, a táplálék felvétele mellett szükséges bizonyos mennyiségű só is. Ha ezt a sómennyiséget megvonjuk, a szervezet elgyengül, elsatnyul, elpusztul.

Az embernek szükséges a só. Ősidőben, az állatokhoz hasonlóan a sósforrásokat, tavakat, sok esetben a sós földeket kereste föl. Később megtanulta a tenger vízéből párologtatás útján kivonni a sót. Legnagyobb előszeretettel azonban mindig magát a kikristályosodott kősót bányászta. Az ilyen kősótelepeknek, különösen a régi időben, amikor a szállítás még sok nehézségbe ütközött, igen nagy jelentőségük volt. Sok véres háborút vívtak birtoklásáért.

A tökéletes földrajzi egységgel megalkotott Kárpátok medencéje, egyéb kincsei közt sóval is rendelkezik. Kősóink fiatal harmadkoriak, a miocén korban képződtek. Különösen a keleti részen találunk nagytömegű sótelepeket. Erdélyben közismertek Marosújvár, Szováta, Parajd, Désakna, Torda, Vízakna sótelepei. Sok helyen a sórétegek elérik a felszínt, más helyen kisebb-nagyobb mélységekben vonulnak óriási, sok kilométerre kiterjedő tömböket alkotva. Hatalmas, sőt a legnagyobb sótelepekre találunk a csak nemrégen hazatért Kárpátalján is. A Tisza mentén Szlatinán, Sugatagon és Rónaszéken hatalmas sótelepek huzódnak. A sórétegek vastagsága eléri a 600—800 métert is.

Az összes sótelep közt a legnagyobbak, ha nem is a legnagyobb sótartalmat fölmutató telepek, Máramarossziget szomszédságában, a Tisza jobbpartján elterülő Aknaszlatina bányái. Nagy kincsünk ez, mert egyszeriben függetlenít bennünket az eddig

A Ferenc bánya lejárata.

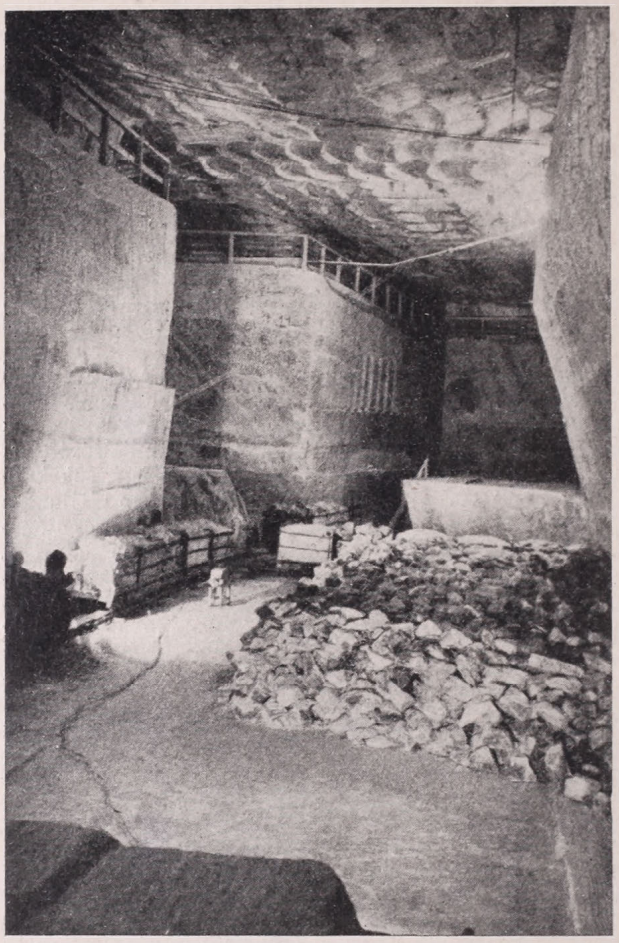

Földalatti raktár a Ferenc bánya VI. szintjén.

idegen államokból behozott sótól. Kitűnő minőségű sóbányái bőven tudják fedezni országunk szükségletét, sőt marad kivitelre is elegendő.

A vad rohanásban már megcsendesedett Tisza mentén, a szelíd dombosvidék ölében újszerű kép fogad. Amint autónk a síma országúton végigrohan, a juh és tehéncsordák mellett, mint az ősidőknek ittfelejtett emlékét, nagyszarvú, lustajárású fekete bivalyokat látunk. A zöldelő rétek friss füvét nyugodtan, egykedvűen legelik, csak közeledtünkkor emelik lassan felénk bozontos fejüket. Különös alakú, fenyőfatörzsekből összerótt házikók, tarka, sokszínű ruhás emberek. A dombtetőkön soktornyú, többereszű cifra fatemplomok, lovasok, lassan lépdeső ökörfogatok — és máris elértük Szlatinát.

A csehek, «szociális szeretet»-ükben a bányák hasznának bizonyos százalékát a munkások javára írták. Ez nagyon szép és nemes cselekedet volt, — csak az a baj, hogy a munkások ennek a kegyes adománynak nem sok hasznát látták. Ügyes kezeléssel a jótétintézmények ezt a segélyt mind a cseh munkások javára játszották át. Szerencsére a házakat mégsem tudták elvinni.

A munkások jórésze magyar, de van román is. A közelben négy román falut találunk. Hűségükre jellemző, hogy a közeli Középabsa népe kegyelettel őrízte meg napjainkig Rákóczi fejedelem egyik zászlóját. Amikor a köztársaság helyzete igen kiéleződött, féltették az elrejtett zászlót. Ügyesen átvitték Erdélybe, majd onnan mihozzánk. Most népének örömére ismét visszakerült régi helyére, hogy kegyelettel őrízzék továbbra az ereklyét.

Aknaszlatina, ez az ősrégi bányavároska három bányából meríti életadó kincsét, a fehéren és átlátszóan ragyogó sót. Ezek: a Kunigunda, a Ferenc, és a Lajos bánya. A három bánya közel fekszik egymáshoz.

Legrébibb a Kunigunda bánya. Hogy mikor kezdték meg kiaknázását, nem tudjuk. Lehet, hogy már a rómaiak idejében, vagy még régebben. Ez volt a legnagyobb bánya. Aknája óriási terem volt: magassága 129, szélessége 227 és hossza 730 méter. A mult század vége óta üzemen kívül állt. Tetőzete nem volt eléggé erős, helyesebben szólva a külső behatásokkal szemben, elsősorban a vízzel szemben nem volt eléggé megvédve. A sóbányák legnagyobb ellensége a víz. Ha ez egyszer utat talál a bányába, szünet nélkül nyaldosva, marja, emészti, míg végül annyira meggyöngíti a boltozatot, hogy az bedől.

A vastag kavicsos réteg nem nyujt elegendő védelmet, a víz keresztülszivárog rajta. Csak a néhány méter erős pala vagy agyagréteg védheti meg a sót. A Kunigunda bánya már régóta veszélyben forgott. A beszivárgó víz a közelében kimosta a sót. Beszakadások támadtak, azok vízzel teltek meg. Lecsapolásukra rengeteget költöttek, de mégsem boldogultak. Ilyen körülmények között kénytelenek voltak a bányát lezárni.

1906-ban utolérte végzete, reggel 9-óra tájban beszakadt. Szerencsére senki sem tartózkodott a bányában, így emberéletben nem esett kár. Rettenetes robajjal, szörnyű rengéssel a bányának egész mennyezete leszakadt. Az irtózatos tömeg beszakadása nemcsak egész Szlatinát rázta meg, hanem még a Tisza tulsó partján Máramarosszigeten is valóságos földrengést idézett elő. Érdekes, hogy több akna tornyát a beszakadáskor keletkezett rettenetes légnyomás messze a magasba vágta.

A bánya helyén hatalmas mély tölcsér keletkezett. Ebben rövidesen tóvá gyűlt a sós víz. A csehek az egész tölcsért kitöltötték, hogy a vizet kiszorítsák. Tervük nagyrészben sikerült is, ú. i. felszíni tárnát akartak nyitni. Most alig 20—30 méteres mélységű lapos fenék fogadja az embert. Egyes helyeken a meztelen sósziklák vakító fehéren ragyognak a napfényben.

Jelenleg két bányában dolgoznak: a Ferenc és a Lajos bányában. A Ferenc bánya a nagyobbik és idősebb. 1808-ban nyitották meg. A Lajos bánya a közel másfél évszázados Ferenc bányához viszonyítva újabb keletű, inkább csak kisegítő szerepe van. A Ferenc bánya legalsó szintje 184·80 m mélységű, a Lajos bányáé 165 m. A kősó feldolgozása az újabb Lajos bánya területén történik. Mind a két bányába le lehet szállni, mindakettő rendkívül érdekes; mégis, hogy az ismétlődéseket elkerüljem, csak a Ferenc bányát fogom ismertetni.

A Ferenc bánya is, a másik kettőhöz hasonlóan közvetlenül az országút mellett nyílik. Az egyszerű s egyáltalában nem nagy arányú igazgatósági épületek, egy-két a magasba szökellő kémény és aknák tornyai után senkisem következtethetne arra a meglepően csodálatos képre, amely bennünket mélyen a föld színe alatt fogad.

Felöltjük a barna bányászköpenyeget és mindjárt az irodák tőszomszédságában

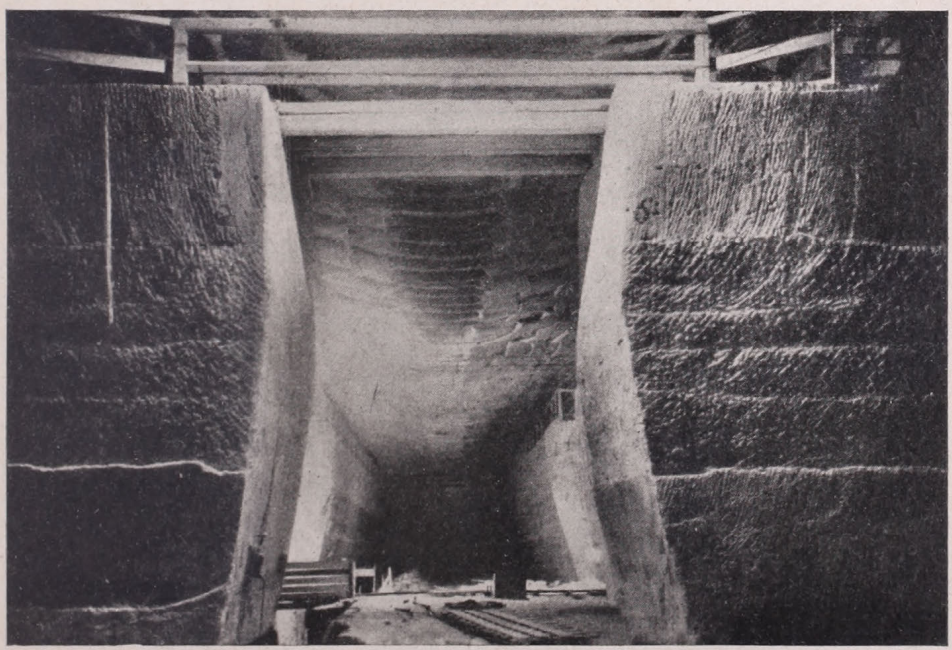

A Ferenc bánya egyik keresztkamarája.

Sótömb a beomlott Kunigunda-bányában.

tágas terembe lépünk. Középen az amerikai szerkezetű kettős felvonó ; ez végzi a személy és anyagszállítást. Jórészt még körül sem néztünk, amikor csengőjel hallatszik, utánna a gép búgása és egyszerre megjelenik az egyik kosár. Nyolc, a napfényben pislogó ember lép ki rajta. Beszállunk. A vasrudat a bejáraton keresztben fektetik, csengőjel és máris megindulunk, mégpedig veszett gyorsasággal.

A nappali fény egyszerre eltűnik, s mi rohanunk lefelé a vak sötétségben. Nem tagadhatom, bizonyos szorongó érzés vesz erőt az emberen, az ismeretlentől való önkénytelen félelem. Még tudatára sem jöttünk helyzetünknek, amikor hirtelen derengő világosság támad előttünk. Sötét, szinte beláthatatlan mélységű terem nyílik meg alant. Mindig lejjebb és lejjebb szállunk. A terem kupolája mindig feljebb és feljebb emelkedik. Mint az egymást keresztező vonatok, olyan gyorsan távolodunk egymástól. Most már tisztán látjuk a sokszínű villamos lámpákat a boltozaton. Mint megannyi csillag a sötét égen, úgy ragyognak, úgy tündökölnek. Rohanunk, esünk lefelé a nagy mélységbe. A színes lámpák már messze fönt ragyognak, amikor villanykörtékkel kirakott felirat dobbantja meg szívünket. Csak két szó és mégis milyen sokat mond : «Hazatérés 1939».

Látjuk a fehéren ragyogó talajt, de csak egy pillanatig. Utána ismét elsötétedik, majd kisvártatva újra megvilágosodik. Ez a szeszélyes játék még ötször ismétlődik, amint a felső dóm alatti szinteket keresztezzük. Végre 185 méter mélységben elérjük a legalsó, a VI. szintet. Kissé támoloygva lépünk ki. Óriási fehér kristálypalotában vagyunk. Só van alattunk, fölöttünk, körülöttünk, só és ismét csak só mindenfelé. Hatalmas ívlámpák szórják vakító fényüket, gépek búgása, csillék kattogása hallatszik körülöttünk. A 20—30 m magasságú teremben, mint parányi hangyák mozognak a munkások. Nehéz, de egy csöppet sem kellemetlen sós levegő csap meg bennünket.

Sótömbökkel megrakott csillék mellett megyünk el. Vágányok futnak végig az óriási termen, jobbra, balra kígyóznak, összefutnak, szétoszlanak. Mellettük kábelek hevernek, szállítják az erőt a villanyos fúró- és vágógépekhez. Először egy vágógépet

nézünk meg. A só meglehetősen könnyen törik, kristályosodása alapján könnyen esik szét kockába. Ezt a tulajdonságát jól föl lehet használni. A sót óriási lépcsők alakjában fejtik. Öt-hat méter hosszú, másfélméter magas és mélységű négyzetes hasábokban vágják ki. Alul, közvetlenül a talaj fölött a vágógép másfélméteres szélességben elválasztja a sóhegytől. Fölülről aztán 50 cm távolságban ékeket vernek a tömbbe, mire az szépen leválik. Természetes, hogy a mai gazdaságos kiaknázáskor a repesztő ékekhez a lyukakat villanyos gépek fúrják ki. Ebbe kerül aztán a repesztő vasék. A kihasított tömböket ugyancsak fúrással és ékekkel megfelelő nagyságú darabokra törik széjjel.

Vannak esetek, amikor a robbantani is kell, de az ezzel járó rázkódtatások miatt, hacsak lehet, kerülik. A csehek nem sokat törődtek ezzel. Főcéljuk volt, hogy minél többet aknázzanak ki addig, amíg az övék. A kiméletlen termelés mellett elhangzott naponként 200 robbantás is. A sóoszlopokat bizonyos távolságra megfúrták, töltényt helyeztek bele, ezeket vezetékkel összekötötték és egyszerre robbantottak. A bánya csak úgy rengett bele.

Végig megyünk a főtermen, balra három keresztfolyósó, közöttük két óriási négyszögletes tartóoszlop. Ezeket minden színten feltaláljuk. Egy-két csillogó frissen fejtett kősódarabot magunkkal hozunk és megindulunk a végnélküli lépcsőn felfelé. Az aknaszerű lépcsőfeljáraton folyton oda-vissza fordulunk, míg el nem érjük a tetőt. Vastag sórétegen haladunk át, — a gyönge világítás mellett kísértetiesen futnak végig az árnyak a falon, — és kibukunk az ötödik szintre... Itt is dolgoznak, ugyanaz a kép. Lépcsőn és ismét csak lépcsőn haladunk fölfelé. Újabb szintekhez érünk. Egyiket-másikat fönt a mennyezet körül nyitott folyosó futja körül... Most rendkívül vastag sóréteget törünk át. A legfelső, az I. szint alatt vagyunk. Itt a mennyezet különösen erős, hogy ha a legfelső, óriási dóm takarója be is omlana, az alatta elhúzódó szintek védve legyenek.

Végre elérjük a sóbánya legcsodálatosabb részét, az óriási, szédítő magasságban végződő I. szintet. Fenséges látvány nyílik meg előttünk. Óriási dómtemplom tárul fel előttünk, amilyenhez hasonló széles e világon nincsen. Végnélküli falait nemcsak a szem, de még a képzelet is csak nehezen tudja végigjárni. Szinte elszédül az ember a roppant arányok láttán. A fehér kristályokkal ragyogó óriási dóm túlvilági nagyságot mutat. Alaprajza «E» alakot utánoz. Szárai közt két rettenetes sópillér. A magasba mind

A Kunigunda-bánya a beomlás után.

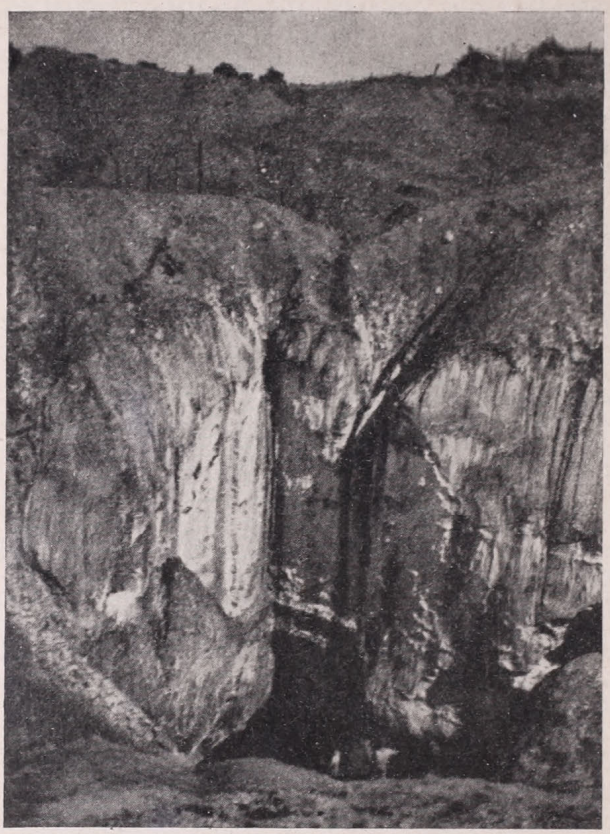

A Kunigunda-bánya egyik szabad sótömbje.

fennebb és fennebb szállnak, hogy ott 110 m szédítő magasságban összeölelkezzenek. Elképesztő magasság ez, hazánk legmagasabb épülete kényelmesen elférne alatta. A legszebb, legfenségesebb része a középső keresztkamra az oltárral. Csak itt tudjuk kellőképen érzékelni az üreg óriási nagyságát, itt, ahol van mihez mérhessük. Az oltár fölött egymást követik a hatalmas boltozatívek. Szemünk mind feljebb és feljebb kapaszkodik s csak így éri el a mennyezet szédületes magasságát.

Középen oltár állott és oltár áll ismét. A magyar hazaszeretet oltárát a csehek lerombolták, de most, alig egynéhány hónappal a hazatérés után már ismét felépült. Felszentelése az elmúlt év István király napján volt.

Végigmegyünk a nagy termen. Egyik helyen, mintegy 40 m magasságban a millennium emlékére táblát faragtak ki. Bizony, jócskán haladtak azóta lefelé. Lépcsőhöz érünk. Ezeken lemegyünk egészen a legalsó szintig. Itt beszállunk a felvonóba. Végig élvezzük mégegyszer az előttünk elvonuló csodálatosan szép színpadsorozatot és szerencsésen ismét napvilágon vagyunk...

Megtekintjük még a Lajos bánya sómalmát. A felvonó felhozza a sódarabokkal megrakott csilléket. Sínen kifutnak, majd betolják az emésztőbe. Itt a gépezet a csillét felfordítja, rakománya kihull. Az emésztőből végtelen szalag felviszi a darabolóba, majd meg a zúzóba ; végül pedig két henger megőrli. Innen elosztókon keresztül zsákolják vagy a vasúti kocsikba ömlesztik.

A malom naponta csak 25 vagont tud őrölni. Magyarország sószükséglete pedig napi 40 vagon. Ezért elhatározták egy második malom felállítását ; már épül is. A csehek alatt napi 70 vagont termeltek. Az ipari vállalatok rengeteg sót fogyasztottak. A termelés fokozása nálunk sem okozna nehézséget. A Lajos bányában kb. 300, a Ferenc bányában mintegy 150 ember dolgozik.

A só szállítása eddig nehéz volt. A szlatinai iparvasút a megszállott Máramarosszigeten torkollik, így a sót előbb gépkocsikon Taracközre kellett vinni, s csak itt rakhatták vasútra. A mult év augusztus 10-én életbelépett egyezmény értelmében nemcsak a tutajozás nyílt meg a Tiszán, hanem a sót is szállíthatjuk a román területen keresztül.

INDIA ÉS A BRIT BIRODALOM.

Írta BAKTAY ERVIN dr.

A jelenleg folyó, valóban minden joggal világtörténelmet jelentő nagy küzdelemben, amelyet Németország és Itália folytat a Brit birodalommal, különös jelentőséget és érdekességet nyer a Brit birodalom egyik legfontosabb és legsajátságosabb helyzetű része, India is. Sorsa, jövője éppúgy függ a háború kimenetelétől, mint a résztvevő hatalmak mindegyikének sorsa és jövője, s ezen felül még egészen különleges kérdések teszik bonyolultabbá a vele összefüggő problémát.

India, eltérően a Brit birodalom többi, lényeges nagy területeitől, nemcsak lakosságának nagy számánál és természeti kincseinek gazdagságánál fogva emelkedik ki, hanem azáltal is, hogy aránylag igen kevés a brit lakossága. Míg Ausztráliában a brit eredetű népesség kizárólagosan birtokolja az egész hatalmas területet, Délafrikában a brit lakosság és a vele együttműködő más, de szintén fehérfajú népesség — pl. a búr — számbelileg is tekintélyes és uralkodószerepet játszik minden téren, Kanadában pedig az angol, az angolokkal egyetértő francia vagy más eredetű fehér lakosság óriási többségben van a jelentéktelenségbe szorított, aránylag csekélyszámú bennszülöttekkel szemben, addig Indiában egészen más a helyzet. Itt háromszázötven millió bennszülött indus él, s ez a népesség nem hasonlítható sem Kanada, sem Délafrika, sem Ausztrália bennszülöttjeihez. Ősrégi kultúrájuk, több évezredes saját történelmük, nagyszerű multjuk, szellemi és anyagi művelődésük van. Nem is egyetlen ország, hanem országok egész tömkelege. Államok vannak benne, amelyek egy része fennállt és magas fokra fejlődött már akkor, amikor Angolországban a rómaiak építettek erődítményeket a félvad piktek és skótok ellen. India, multjára visszatekintve, történelmi öntudattal lép fel és joggal mutathat rá a jelenlegi helyzet visszásságaira. S ezt az óriási, külön birodalmat, a negyedfélszáz milliónyi tömeget alig maroknyi brit kormányozza, tartja fennhatósága alatt, vagy biztosítja birtokát. Az arány szinte képtelen, megdöbbentő. Indiában tehát valóban csak idegen uralomról lehet szó, nem úgy, mint a Brit birodalom föntebb említett dominiumaiban, ahol a fehér lakosság számottévő tömegei a szó szoros értelmében a maguk földjévé tették a területeket.

Az 1935-ben kiadott (az 1931-es helyzetet feltüntető) indiai népszámlálás — *Census* — adatai csupán 6302 olyan indiai lakost mutatnak ki, akik más, Indián kívüli brit területeken születtek, s ezek közül csak 5701 személy született az anyaországban, helyesebben az Egyesített Királyságban, Írországot is beleszámítva. Az Indiában élő britek aránya a bennszülött lakossághoz viszonyítva tehát még ezrelékekben is csak törtszámokkal fejezhető ki. S az említett számadatban nemcsak nők és gyermekek foglaltatnak, hanem azok a brit férfiak is, akik szabadpályákon működnek s nem állnak kapcsolatban India kormányzásával. A Census adatai nem tüntetik fel a kormányzati szervekben alkalmazott britek számát ; ha ezt ismernők, az aránytalanság még feltűnőbbé válnék. Viszont a kb. 6000 főt kitévő brit születésű lakossághoz nem számították hozzá az Indiában katonai szolgálatot teljesítő brit tiszteket és legénységet. Ezeket azonban nem tekinthetjük indiai lakosoknak, hiszen csak hosszabb-rövidebb időt töltenek ott, az átmenetileg Indiába helyezett brit ezredekkel, vagy a britindiai haderő bennszülött csapataihoz beosztva.

Kétségtelen, hogy India százmillióival szemben még maroknyinak sem nevezhető kisebbség képviseli a Birodalom hatalmát. S még ez a kisebbség sem indiai lakos a szó szoros értelmében, mert ha huzamosabban is tartózkodnak ott, mint a brit katonák, nem tekintik Indiát otthonuknak, hanem csekély kivétellel előbb-utóbb hazatérnek az anyaországba. Idegenek maradnak mindvégig, s India népe nem is láthat bennük mást, mint idegeneket.

Hogyan tarthatja uralma alatt Indiát ez a parányi kisebbség? Erre csak a történelmi mult adhat választ. Az angolok, amikor a XVIII. század közepetáján, addigi szerény kereskedőtelepeikről előretörve, hozzáláttak India meghódításához, felhasználhatták az általános zűrzavart és anarchiát, amely az odáig egyetlen erős központi

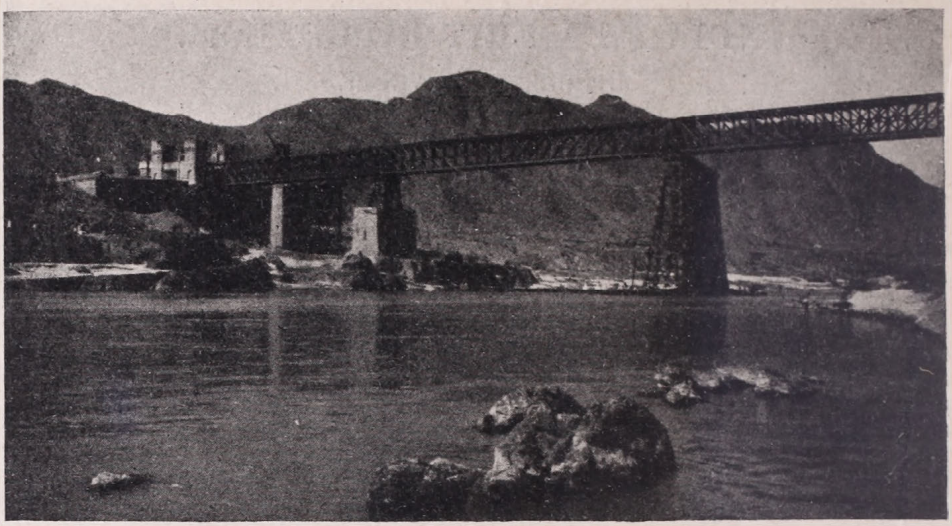

Az afghán határig vivő vasútvonal megerősített hídja az Indus folyam fölött.

hatalomnak, a mogul császárságnak hanyatlását, majd szétzüllését követte. A körülmények rendkívül kedveztek az idegen hódítóknak, s az angolokon kívül a franciák is kemény erőfeszítéseket tettek, hogy India nagy területeit ellenőrzésük alá kerítsék. A módszert s a «divide et impera» hatékony elvét előbb a franciák honosították meg Indiában, de az angolok utóbb sikeresebben alkalmazták, úgyhogy nemcsak a francia térfoglalásnak vetettek gátat, hanem a XIX. század közepéig egész Indiát lépésről lépésre alávetették fennhatóságuknak. Ezt az angolok azonban csak bennszülött erők felhasználásával vihették véghez. A brit-indiai haderő kezdettől fogva aránylag csak csekély részben állt britekből; a seregek zömét egynéhány brit csapattest alkotta s alkotja ma is, de a nagy többség a brit vezetés alatt álló indus zsoldos katonaságból állt és áll. A mellett mindig sikerült szövetségeseket megnyerniük egyes indiai fejedelmek képében, akik a maguk hatalmi törekvései s a szomszédaik ellen irányuló vetélkedésük révén készségesen támogatták az angolokat. Így, bennszülött erők segítségével győzhették le az angolok az 1857-i zsoldos-lázadást, az úgynevezett «Sepoy Mutiny»-t is, amely súlyos válsággal fenyegette az indiai brit uralmat.

Mindebből kitűnik, hogy az angolok Indiát — India segítségével hódították meg és csak India segítségével tudják kezükben tartani! Nemcsak a bennszülött katonaságnak jut itt rendkívül fontos szerep, hanem India népének, még inkább India gazdasági erőforrásainak is. Indiában összesen nincs annyi brit katona, hogy a hatalmas terület legfontosabb pontjait akár csak nagyjából is megszállhatnák. A polgári közigazgatásban körülbelül 70% a bennszülött tisztviselők száma. A gazdasági erőforrások kitermelésében és szállításában szinte kizárólag bennszülöttek tevékenykednek, természetesen angol vezetés alatt, mert brit munkás jóformán egyáltalán nincs Indiában. India kimeríthetetlen természeti kincsei, nyersanyagai Anglia gazdaságának elsősorban szolgálnak alapul, s ezek felhasználását a német blokádon kívül amúgyis nagyon megnehezítette a brit kormánynak az a kényszerű intézkedése, hogy a hajóforgalmat még Itália beavatkozása előtt elterelte a veszélyeztetett földközitengeri útvonalról, vagyis a Szuezi csatornáról és az ismét kénytelen a régi, hosszabb és költségesebb útvonalat használni India és az anyaország közt, megkerülve Afrikát.

Ennek a ténynek magában is igen nagy a hordereje. Figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy az angolok a szuezi útvonalat s a Földközi tenger útját *jóval régebben használják az indiai közlekedésben, semhogy a Suezi csatorna megépült volna.* Már akkor, amidőn senki sem gondolt komolyan a szuezi földnyelv átvágásának lehetőségére, belátták az

angolok, hogy a hosszú és viszontagságos út a Jóreménység foka körül kártékonyan megnehezíti nemcsak az Indiával való kereskedelmi kapcsolatokat, hanem India kormányzását is. A XVIII. században még vitorlások járták ezt az utat, s hónapokig tartott, míg egy-egy hajórakomány, londoni kormányintézkedés vagy az indiai kormányzó jelentése eljuthatott rendeltetésének helyére. Ezért már Warren Hastings, az indiai brit hatalom első nagy megszervezője szükségesnek látta az út megrövidítését. 1778-ban megszervezte a szuezi útvonalat, olyképen, hogy a hajók Indiából a Vörös tengeren át Szuezig, Angliából a Földközi tengeren át Port Saidig közlekedtek, az árut és az utasokat aztán a szuezi földnyelven át öszvér- vagy teveháton szállították Szuezből Port Saidba, vagy megfordítva. Az átrakodással járó nehézségek eltörpültek az Afrikát megkerülő út hossza, bizonytalansága és költséges volta mellett, s az angolok kitűnően megszervezték a szuezi közvetítő és átrakodó szolgálatot. Ez magyarázza meg, miért volt az angoloknak annyira fontos a Földközi tenger és a szuezi földnyelv biztosítása már a napoleoni háborúk idején. A csatorna megnyitása aztán a mult század hatvanas éveitől fogva lehetővé tette az egészen közvetlen vízi összeköttetést Indiával a Földközi tengeren át.

Ha tehát már a csatorna létesítése előtt rendkívül fontos volt a földközitengeri útvonal, akkor megérthetjük, mit jelent az angol-indiai kapcsolatok szempontjából a jelenleg fennálló helyzet, amely szinte a másfél évszázad előtti állapotot idézte vissza! Mert ha ma már gyorsjáratú gőzösök vagy olajmotoros hajók bonyolítják is le a forgalmat Anglia és India közt, azért az időveszteség *aránylag* ugyanannyit jelent az afrikai úton, mint egykor, az üzemköltség pedig sokkal súlyosabb növekedéssel jár, mint a vitorlások korában, hiszen akkor a hajók nem fogyasztottak üzemanyagot és legföljebb tengerészek fizetése és ellátása, meg a hajók rongálódása jelentett nagyobb költséget a hosszabb út tartamára. Az Afrikát megkerülő útvonal kb. 60 százalékkal fokozza a megteendő út hosszát Anglia és India közt, s így természetesen az üzemköltséget is, nem szólva arról, hogy az áru szállítása tetemesen hosszabb időt követel, s ha az eddigi mértéket fenn akarják tartani, megfelelően nagyobb hajótérre van szükség.

Indiában magában mindezek az intézkedések feltétlenül hatással vannak a jövendő fejleményekre. Indiát a csekélyszámú brit vezetőelem és katonaság — a bennszülött hivatalnoksereg és indus zsoldos-katonaság segítségével — szilárdan kezében tartja és ezideig az egyre erősödő indiai nemzeti mozgalom sem okozott súlyos gondokat a brit-

A Khaibár szoros indiai bejárata: «India kapuja» az északnyugati határon.

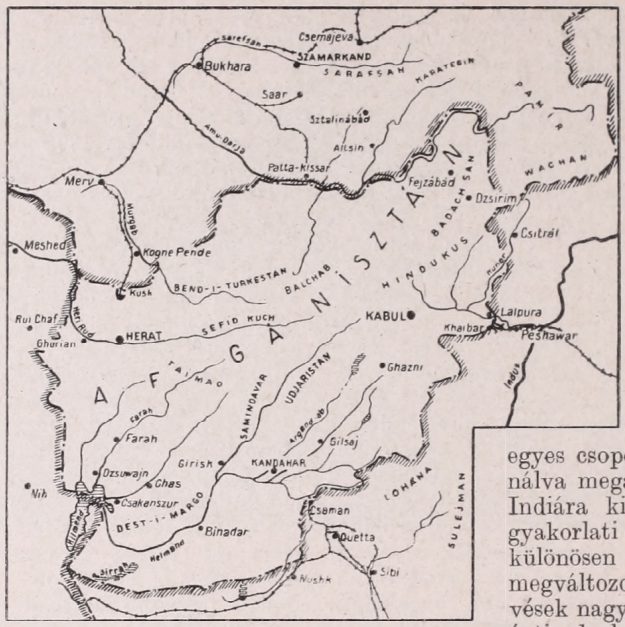

Afghánisztán térképe, a Khaibár szorosig vívő britindiai és a Patta-Kissarig kiépített orosz vasútvonallal.

indiai kormányzatnak. De itt erkölcsi hatásokat is figyelembe kell venni. India népében a mult évszázad folyamán szinte kiirthatatlanul gyökeretvert az a nézet, hogy az angol hatalom megingathatatlan. Még azok is, akik politikai és gazdasági téren az angol uralom ellen küzdöttek, beismerték, hogy Indiának nincsen ereje ahhoz, hogy a brit fennhatósággal szembeszálljon. India vallási, nyelvi és népi megosztottsága ma is alkalmas arra, hogy az angol uralom az egyes csoportok külön érdekeit felhasználva megakadályozza egy igazi, egész Indiára kiterjedő egység gondolatának gyakorlati valóraválását. A helyzet ugyan különösen a világháború óta lényegesen megváltozott, s az indiai nemzeti törekvések nagy erőre kaptak az elmúlt két évtized alatt, de azért Indiában ma sem fenyeget belső ellenállás, vagy mi több, fegyveres felkelés az idegen uralommal szemben. India nagyrészt írástudatlan és fegyvertelen népének nagy tömegei nem is sokat törődnek politikai kérdésekkel és a különböző felekezetek sokmilliós tömegeit — például a 80 milliós muzulmánságot — igen jól ki lehet játszani egymás, a muzulmánok esetében pl. a hinduság ellen.

Mindamellett az idegen uralom ellenzői mögött ma már elég tekintélyes tömegek állnak, ha tevékeny erejük ezidőszerint nem is jelent sokat. Egészen más helyzet állana be azonban, ha India határain külső ellenség jelenne meg. Akkor nagyon valószínű, hogy a közhangulat, vagy legalább is a hinduság tetemes részének hangulata fokozottan a brit uralom ellen fordulna, s ami a legsúlyosabb : India népének hite az angol hatalom sérthetetlen voltában meginogna. Már a világháború alatt kételyek ébredtek Indiában, de a szövetségesek győzelme egyidőre elhallgattatta a kételyeket. Ma, az erőteljes megnyugtató propagandának ellenére is, kétségtelenül eljutnak az európai harctér hírei Indiába, s már a föntebb említett intézkedések is azt a benyomást kelthetik, hogy a brit hatalom olyan válságos helyzetben van, amilyennel sohasem kellett még szembenéznie fennállása folyamán.

Ha a földrajzi és katonai szempontokat mérlegeljük, azt találjuk, hogy Indiát nagyon nehéz lenne a külső ellenségnek közvetlenül megtámadnia, még ha akadna is olyan hatalom, amely Ázsiában szembefordulna a Brit birodalommal. Indiát három oldalról tenger védi, s az odavezető utak mentén igen erős támaszpontok biztosítják ; Keletázsia felől pl. Singapore s általában a Malacca szoros. Délről vagy nyugatról bajosan intézhetne tengeri támadást India ellen bármely hatalom, s a tenger felől érkező támadók partraszállását aránylag könnyen ki lehet védeni. Északon végig a Himálaja áthághatatlan bástyája akadályozza meg nagyobb erők benyomulását. Annál sebezhetőbb pontja Indiának a szárazföld felől az északnyugati határvidék. Az afghán határ, a határhegységben nyíló kapukkal, a Khyber (Khaibár) szorossal és a Kábul folyó völgyével. Ezek voltak India kapui ősidők óta és a világtörténelem folyamán India sorsára döntőhatású idegen inváziók és külső támadások törtek keresztül errefelé. Nagy Sándortól a mogul hódításig, tehát több mint másfél évezreden át ez volt a támadók és hódí-

tók útja, de még a XVIII. században is két erős betörés érte Indiát északnyugatról. A legújabb korban az angolok is igen elkedvetlenítő tapasztalatokat szereztek, amikor ezen a tájon India határán túl akartak nyomulni Afghánisztánba. Ma a brit hatalom éber szemmel vigyáz az északnyugati határ mentén, a szorosokat és környéküket az utóbbi tíz-tizenöt év alatt erősen kiépítették védelemre. De azért mégsem tartozik a lehetetlenségek közé, hogy Indiát innen, az ősi kapuk felől érje támadás. A jelen háborúban már leszoktunk arról, hogy bármit is lehetetlennek tartsunk régebben beidegzett ismereteink, véleményeink alapján. S ha ilyen támadás bekövetkeznék, akkor Indiában válságosra fordulhatna a helyzet.

Igaz, hogy Indiát csak Oroszország felől érhetné támadás, de a támadónak előbb keresztül kellene jutnia Afghánisztánon, amely ütköző szerepét játssza az említett államok és India közt. S kérdéses, hogyan viselkedne Afghánisztán. A multban ez az állam ismételten cserélgette álláspontját, hol az orosz, hol a brit érdekek mellé állott, nem egyszer kényszerítették is arra, hogy talán érzése ellenére csatlakozzék a vetélkedő hatalmak egyikének érdekköréhez. Így történt pl. kb. 12 éve is, amikor Amanullah király határozottan az oroszok felé kezdett tájékozódni; a brit ügynökök keze benne volt az afghánisztáni forradalomban, amely Amanullaht elűzte, s azóta Afghánisztán ismét a brit érdekek oldalán áll. De az afghán állásfoglalás mindig bizonytalan. Ahogyan Amanullah esetében az egyik irányzat kerekedett felül, megeshet az is, hogy egyes erős törzsek fellázításával a másik irányzat diadalmaskodik. Persze a jövő titka, hogy egyáltalán sor kerülhet-e orosz-brit összeütközésre, vagy bekövetkezhet-e egy japáni-brit összecsapás a jelenleg folyó nagy európai háborúval kapcsolatban. Csupa olyan kérdés, amire választ senki sem adhat, mert ha valószínűtlennek látszik is, napjaink a váratlan meglepetéseknek nagyon kedveznek.

Bizonyos, hogy a Brit birodalom sohasem élt át olyan veszélyes korszakot, mint ma, s a válság Európán kívül elsősorban — sőt talán kizárólag — az ázsiai és afrikai birtokállományt érintheti. Lehet, hogy még nagyon korai volna a Brit birodalom felbomlását számításba venni, de válságos helyzetének mérlegelésében — amelyet maga Anglia sem leplez — figyelmet kell fordítanunk a brit hatalom egyik elsőrendű támaszára és erőforrására, Indiára.

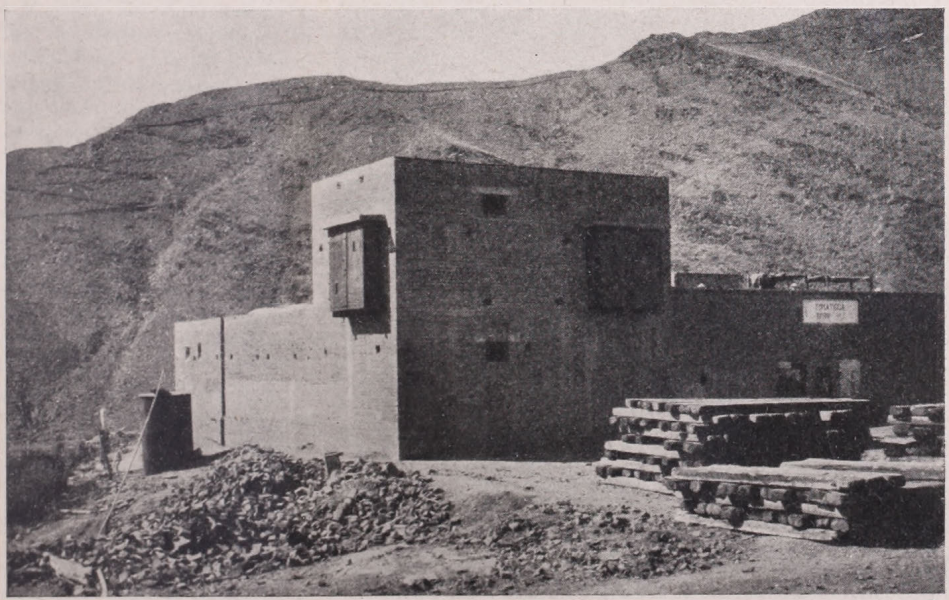

Megerősített állomásépület a Khaibár szoros vasútvonalán.

STRASBOURG, AZ ÖRÖK HATÁRVÁROS.

Írta SZÉKY PÁLMA.

Strasbourgban ragyogott először a karácsonyfa, ebben a városban született a könyvnyomtatás csodája, innét röppentek szét a Marseillaise hangjai s borították lángba Franciaországot. Álmatag, ódon város, de modern, nyüzsgő, rohanó élet színhelye. Szívét az Ill folyó hullámai ölelik körül. A Miasszonyunk székesegyházának égnek meredő tornya messzire ellátszik. Körötte a tetők, tornyok és templomok karcsú sokasága mélyen belevágódik a horizontba.

A székesegyház istenáldotta művész alkotása. Aki megálmodta és megteremtette, Magister Erwinius — Erwin von Steinbach — ott pihen a templom kriptájában. Erwin mester haláláig, 1318-ig fáradhatatlanul tervezte és irányította a munkálatokat. Művét fia, János folytatta, de ő sem érhette meg a befejezést.

A székesegyház összeforrt nemcsak Strasbourgnak, hanem egész Alsace-nak az életével. Idők folyamán több lett, mint templom, vagy utólérhetetlen művészi alkotás: jelképpé változott. Büszke körvonala könyvek címlapját díszíti s a franciák szemében ma a hazaszeretet jelképe.

A székesegyház és az Ill között a Rohan hercegek palotája emelkedik. Terraszáról felejthetetlen kilátás tárul a székesegyházra. Korintuszi oszlopokkal díszített homlokzata egyik legszebb ékessége az Ill partjának. Ebben a pompás palotában van a szépművészeti múzeum. Képek, szobrok, remek alsacei renaissance bútorok, vert vas díszítések, drága strasbourgi aranyozott ezüstmunkák, gazdag fayence és porcellán gyüjtemények tárháza.

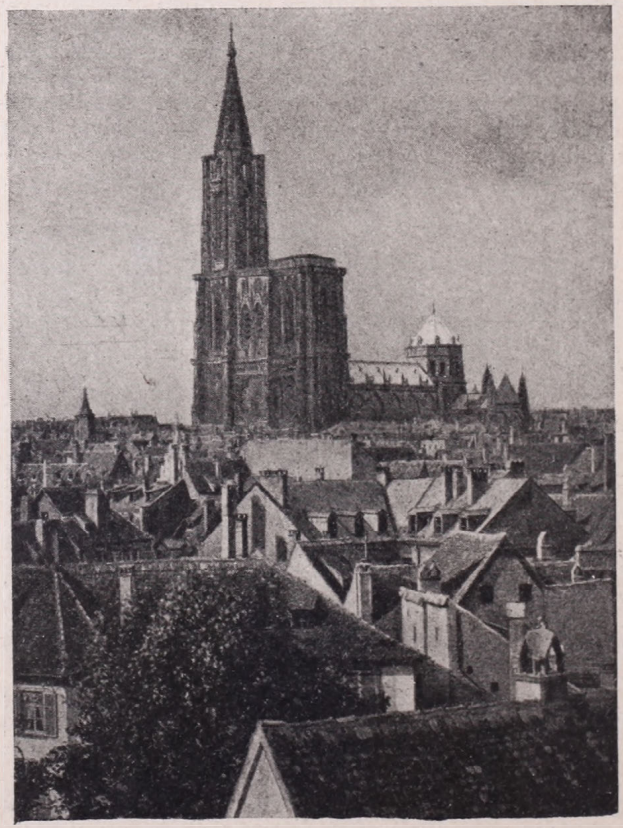

Strasbourg és a dóm.

A székesegyháztól a Rohan palota mellett szűk utca, a Bain-aux-Roses vezet ki az Ill partjára, ahonnét már könnyű eljutni az Új-halpiacra, aztán a Malacpiacra. Szép, régi házak húzódnak meg errefelé. Az egyiknek a kapuja fölött facipőt lóbál a szél, annak emlékére, hogy 1414-ben Zsigmond magyar király és német-római császár Strasbourgon átutazott s a város asszonyai — állítólag — ebben a házban vásároltak egy pár lábbelit az uralkodónak.

Az Ill partján a halászok, molnárok és a timárok negyede nyujtózik s a több ágra szakadt folyó partján a Petite France többszázéves házacskái guggolnak. A Fedett hidaknál régi erődök tornyait tükrözi vissza a víz.

Azon a helyen, ahol ma Strasbourg települ, valamikor a Krisztus születését meg-

előző években római táborhely, castrum Romanum volt. A Rajnán túlról betörő barbárok ellen védte a vidéket. Kereskedők, halászok szívesen telepedtek meg benne. A város gyorsan fejlődött, mert a Galliából Germániába vezető útvonal, a nagy rajnai út és a Vogézekből a síkságra sietö utak találkoztak. Így lett a római Argentoratumból a Mérovingek korában az utak városa, Strateburgum, mai nevén Strasbourg.

Strasbourgi részlet háttérben a dómmal.

Strasbourg polgárai mindenkor meg tudták védeni függetlenségüket. Mert Alsace, nagyszerű földrajzi egységének ellenére sose volt politikailag egységes a francia okkupáció, 1681 előtt. Kis birodalmakra, városi köztársaságokra bomlott, melyek akárhányszor szövetségben voltak egymással. Ilyen szövetség volt a Décapole. Ebbe tartoztak a nagyobb alsacei városok, Haguenau, Colmar, Mulhouse, Munster, Truckheim, Kaysersberg, Sélestat, Obernai, Rosheim és Wissembourg. Ilyen demokratikus város-köztársaság volt hosszú ideig Strasbourg is. A város polgárainak egyetértését csupán a reformációval járó vallási harcok zavarták meg. Az új hit követői és a régi vallás hívei egyaránt maguknak követelték a szépséges székesegyházat. Végül is a protestánsok elfoglalták a templomhajót, a katolikusok meg a kórust. 1529-ben a magisztrátus úgy határozott, hogy az egész székesegyház az új hitet szolgálja.

A határozatot csak XIV. Lajos változtatta meg, mikor 1681-ben a várost a francia koronabirtokokhoz csatolta. A napkirály elrendelte, hogy a székesegyház újból katolikus templom legyen. A forradalom idején a strasbourgi székesegyház az Ész temploma lett és tornyán, a keresztre frigiai sapka került.

Hatalmas, árnyas park az Orangerie. Vasárnaponkint ide rándulnak ki a jó strasbourgiak. Megnézik a botanikus kertet, az állatkertet, csónakáznak a kéklő tavon, azután letelepednek az Orangerie nagyvendéglőjében. Hangulatosabb az a paraszthaz, mely egy régi molsheimi házacska mintájára épült. Jól enni és inni itt is lehet. Mert a strasbourgiak szeretik a gyomrukat. Gastronomiai különlegességeik világhírűek. Alsace bőven adja a hozzávalót. A rajnai halakból, a Vogézekből lezuhogó hegyipatakok pisztrángából, rákjából, az erdők vadjaiból, a baromfiudvarok szárnyasaiból ínycsiklandó ételek készülnek. A strasbourgi libamáj pástétom, a munsteri sajt, a finom gombaételek, a sok ízes gyümölcs, pompás sütemény a terített asztal dísze és öröme. Tanácsos megkóstolni a híres káposztát, mely strasbourgi kolbász, szalonna, sonka, füstölt marhahús, libapecsenye és fogoly vagy fácánsült kíséretében kerül asztalra. Nagy a választék pástétomokban is.

A jó ebéd fontos kelléke a jó bor. Az alsacei borok méltók a jó konyhához. Thann-

ban terem a részegítő Rangen, Guebwillerben az illatos Kitterlé, Turckheimben a tüzes Brand. Északon Epfig és Obernau bora, a Frinkenwein, akár a folyékony arany. A szőlők a Vogézek lábáig nyulnak a mészkő dombokon, melyek párja ez a vidék a burgundiai Côte d'Or-nak. Az alsacei síkon és dombokon 250,000 hektárt borít a szőlő. A szőlőkkel dohányföldek váltakoznak. Sok helyen komlót termelnek. Magasra fut hosszú karóján, illatos sört igérve.

Alsace áldott, dús föld, csupa kert. A gazdag gyümölcsösök és kövér rétek közt meghúzódó alsacei házakat istálók, tyúkólak, csűrök veszik körül. A lakóházak a normann házakra emlékeztetnek, feketére vagy barnára festett gerendáikkal. A fából épült, faragott balkonok és tornácok arról tanuskodnak, hogy közel van az erdő. A ház körülveszi az udvart, ahonnét hatalmas fakapun juthatunk az utcára.

A ház népe rendszerint az emeleten lakik. Itt van az alsacei házak híres «tiszta szobája», a «Stube» nagy fayencekályhájával és állóórájával. A magas ház magas kéményére előre odakészítik a gólyafészeknek való rőzsecsomót. Jellemző sajátsága a falusi házaknak. A szőlőtermő vidékeken a pince uralkodik a házon, ott pedig, ahol komlót termelnek, a komlópajta.

Az erősen egyéni stílusú alsacei házak csoportosan álldogálnak. Nem úgy, mint a Vogézek oldalain, ahol a házak elszórva bujnak meg. Alsaceban a házak tehát faluvá csoportosulnak, de minden ház külön is megtartja alakjának és fekvésének önállóságát, eredetiségét.

Alsace lakosságának 51%-a földmíves. Asszonyaik, lányaik festői viseletben járnak. Fejüket óriási, pillangóalakban összefogott fekete szallag díszíti. Ez az alsacei fejdísz nemcsak Strasbourg, hanem Páris utcáin is gyakorta látható. Ünneplőjükhöz tartozik még a hosszú, vörös vagy zöld szoknya, fehér harisnya, fekete cipő. Az ujjas, fehér ingvállat finom bársony vagy hímzett, vállfűzős mellényke szorítja a testhez vagy a mellen keresztbe kötött, díszes kendő borul a fehér ingvállra.

Alsace textilipara páratlan. Lakói régesrég felismerték már a Vogézek vizeinek különleges kémiai hatását. Egy 1698-ból származó írásban azt olvashatjuk, hogy a Vogézek vizei a fonalaknak összehasonlíthatatlan fehér színt adnak és «szappanos» sajátsága élénkíti a színeket. Gyárak, iparvárosok emelkedtek a partok kavicsos, köves területén. A vásznakat az Ill mezőire teregették. A gyárak fűtőanyagát a XVIII. század óta a ronchampsi szénégetők szolgáltatták. A textilgyártáson kívül sört főznek, konzerveket készítenek, dohányt finomítanak.

Alsace petróleumforrásai is említést érdemelnek. A Pechelbronni szurokforrást már a XVIII. század óta ismerik. Azóta, hogy észrevették az olajfeltörést, kutakat fúrnak Woerth és Soultz-sous-Forêts közti vidéken, Morsbronn körül. A rendszeres termelés több, mint 30 év óta folyik. 1919-ben 435 méter mélységbe fúrtak le és ez a fúrás gazdag petróleumforrást tárt fel, mely naponta 30 tonna olajat ad.

Ezek a fúrások más haszonnal is jártak. Az 1905-ben Morsbronnban végzett fúrások hévforrást értek el. A 41 fokos, kabonátos, szulfátos víz 500 méter mélységből tör elő s naponta 3 millió liter vizet szolgáltat. Reuma, köszvény, vese, máj- és hólyagbajok hatásos gyógyvize.

De van még Alsacenak egyéb kincse is. 1904-ben, mikor petróleumot és olajat kerestek a nonnenbruchi erdőben, Ochsenfeld szélén, kálisó telepre bukkantak. Addig csak Németországban bányászták ezt a becses nyersanyagot, a stassfurti sótelepeken és az anhalti Leopoldshallban.

Mulhouse és Colmar közt a sótelepek 300 négyzetkilométer területet borítanak 500—800 méter mélységben. A két sóréteg közül a felső egy és fél méter vastag, az alsó 3—5 méter. A remélhető hasznosítható sómennyiséget 1472 millió tonnára becsülik, ebből tiszta kálisó 300 millió tonna. Minőségben vetekedik a legjobb stassfurti kálisóéval. A műtrágyagyártás, a kémiai és gyógyszeripar eme drága nyersanyagát a kis Richwiller városkában gyüjtik össze hatalmas raktárakban. Innét kerül vasútra.

De vizi úton is messzire vihetik a kálisót és az alsacei élelmet. A Canal du Rhon au Rhin ugyanis összeköti Alsacet a Földközi tengerrel. Az alsacei csatornahálózat utat nyit Svejcnak is a Földközi tenger felé. Ezeknek a csatornáknak a vizét nagyrészt a Vogézekből alázuduló hegyipatakok táplálják. A vizek erejét a nagy alsacei csatorna

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁR

A régi vámhivatal.

zsilipeinél elhelyezett nyolc erőmű villamos energiává alakítja. A «fehér szén» révén egymilliárd kilowattóra mennyiségű áramot termelnek és az másfél millió tonna évi széntermeléssel ér fel.

A Rajnának erre a területre jutó szakasza sokáig csaknem hajózhatatlan volt. A mocsaras, bozótos, puszta partvidéket sokáig nem sikerült megrendszabályozni. Tavaszi áradáskor szétterült a folyó, vízzel borította be a környező vidéket s a réteket kövér, földpátban gazdag iszappal trágyázta. Az emberek menekültek erről a szomorú vidékről, a «ried»-ről, csak néhány halásztanya szomorkodott a partokon. A mult század vége felé végre sikerült cementgátak közé szorítani a rakoncátlan Rajnát. A gát magasan kiemelkedik a környező lapályból.

Strasbourgnál van az utolsó francia rajnai kikötő. A város szívétől néhány kilométernyire épült a modern kikötő a Rajna és a Kis Rajna közti szigeten. Patkóalakban helyezkedik el itt a két kikötőmedence. Egyik a kereskedelmet szolgálja, másik az ipari forgalmat bonyolítja le. A parton hajógyárak, raktárak, dokkok, gabonatárak sorakoznak. Óriási daruk ágaskodnak köztük. A város pénzén épült a kikötő s 1892-ben adták át a forgalomnak és húsz év mulva a strasbourgi kikötő a rajnai kikötők közt az ötödik helyre emelkedett hajóforgalmának tonnasúlyát tekintve.

Csaknem egész Alsacet beláthatjuk a Mont Sainte-Odile-ról. A festői Obernai városkából juthatunk fel erre a hét és fél száz méter magas hegyre a zöldelő klingenthali völgyön át. Az illatos erdők közt kanyargó út a Sainte-Odile hegy fennsíkján ér véget. Híres zárdáját minden turista felkeresi, aki Alsacet járja.

Lenn az erdőben még régibb idők emlékei várják a turistákat és zarándokokat. Történelem előtti időből származó, óriási, durván megmunkált kőtömbök, megalithek hevernek az erdő magányában, teljesen belepte őket a moha.

A vendégszerető zárdát tágas terrasz koronázza. A kiugró sziklán épült terraszról lenyügöző látványban gyönyörködhetünk. Az egész hatalmas, termékeny alsacei síkság terül el a lábunk alatt, sok-sok elszórt faluval. A látóhatár szélén a strasbourgi székesegyház tornya áll.

VÍZIÚTON AZ «EZER SZIGET ORSZÁGÁBAN».

Írta TIMAFFY LÁSZLÓ dr.

Nem idegen ország nekünk az «Ezer sziget országa». Nem kell messze tájakra utaznunk, hogy élvezhessük a természet ősi érintetlenségében pompázó szépséget. Magyarország egyik kis, eredeti tájegységét : a Szigetközt nevezik így igen találóan, mert az Ezer sziget országa a Duna egykor zabolátlan, rohanó fattyúágainak, erdőségekkel borított szigeteinek hazája.

Pozsony alatt a Duna, mintha az eddigi hosszú rohanástól elfáradt volna, kényelmesen szétterpeszkedik a Kisalföld rónaságának ölén. Lerakja nehéz terhét, a sok hordalékot, szigeteket épít belőle, s közöttük messze kinyújtóztatja fáradt tagjait : a fattyúágakat, hogy rövid pihenés után, Komáromtól újra egységes mederben, frissen szaladhasson a szépséges királynőjét, Budapestet köszönteni.

A Szigetköz a Duna pihenője. Testvére, a Csallóköz mellett hazánk második nagyságú szigete. Fejét a sok apró sziget és fattyúág koszorúja övezi, szép karcsú testét pedig Dunacsúnytól Gönyüig a Mosoni Dunaág festői galériaerdővel szegélyezett, kanyargós medre öleli körül.

Felejthetetlenül szép az Ezer sziget országa. Sebesjárású csónakunkkal bekanyarodunk a nemzetközi hajóútról, a mesterséges kőpartokon hagyott kis kapun át a fattyúágak, szigetek, zátonyok útvesztőjébe. Széleshátú fattyúágon úszunk lefelé. A vízből itt-ott fehérfejű kavicszátonyok emelkednek ki, a sűrű erdőkkel borított szigetek és kis fűzbokros bügecsek mögül sebesvizű oldalágak törnek elő. A vizek nagyszerű birodalmában vagyunk.

Úgy érzi az ember, mintha óriási nagy templomban járna, ahova csak imádságos áhítattal lehet belépni. Az áhítatot nem zavarja itt semmi. Tökéletes a magány. Embert csak nagy ritkán látni s az sem városi, hanem magyar parasztember, aki szintén félő

Régi, kiszáradt medermélyedés. Árvíz idején elönti a talajvíz.

A Szigetköz vázlatos térképe.

tisztelettel jár ebben a templomban, a rettegett, hatalmas nagy Úr : a Duna birodalmában. Örül, hogy békés a nagy ellenség és nem jön tajtékzó árral adót szedni a földekre s a pici nádfödeles falvakba. Dehogy zavarná meg nyugalmát, a világért sem zúdítaná magára haragját tiszteletlenséggel. Nem szentségtelenítené meg ezt a templomot ízléstelen tolakodással, oktalan szemeteléssel. Az a nagyvárosi, zajos kirándulók szokása, akik csak bámuló érdeklődői és nem áhítatos hívei ennek a templomnak. Akik nem éltek együtt, nem küzdöttek évszázadokon át a víz nagy Urával, s így nem ismerik haragját, nem tisztelik fenséges nagyságát!

A nagyszerűsége teszi ezt a templomot felejthetetlenné. A remekbe-álmodott freskók sem hatásosabbak az itteni díszítésnél. Rengeteg őserdők a falak. A hatalmas faóriások lombja utólérhetetlen pompával omlik a víz felszínére. A sűrűségből halvány nyárfatörzsek fehérlenek ki s a partok mentén odvastörzsű fűzek lógatják a vízbe ezüst hajukat. Mint óriás pillérek, mocsári tölgyek emelkednek királyi lombozatukkal a többi fák fölé. Az egészre kárpítnak a magas ég borul. De a víz színe pompázva visszatükrözi a mennyezeteket s megkettőzi a csodás oszlopcsarnokot. A vizet nem is látni, mintha gyönyörű álomvilág közepén függenénk, alul is, felül is lomb és kéklő égboltozat között.

És ebben a templomban is mindenütt jelen van, minden kis fűben, fában, vízcseppben, kavicsban ott van az összesfajta templomok közös háziura : a teremtő Isten.

Az emberhangtalan magányba vágyó lelkünk önkénytelenül a vizek titkát kutatja. A gondolkodó ész a «miért»-et keresi. És a büszke, nagy folyó a látó szemnek megmutatja, a halló fülnek halk csobogással elmeséli minden rejtett titkát. A kutató szívnek kitárja a szívét s rácsókolja a lélekre elbűvölő szépségének minden gyönyörűségét. Hallgassuk meg a Duna meséjét!

Réges-régen, amikor még nem álmodott a világ emberről, aki majdan magát a «teremtés koronáj»-ának nevezi, amikor a Föld győzelmesen befejezte nagy harcát a Vízzel, akkor született a Duna. A hazánkat borító Pannóniai tenger visszahúzódását követve lép az Ősduna a Kisalföldre. Lassankint kialakult a dévényi Duna-nyílás, s kifejlődött a Duna vízrendszere. Azóta itt él és uralkodik az egész vidéken, embereken, életen egyaránt.

Nem üres szólam az, hogy «él!». Csak meg kell látni az életét. Mert valóban él a Duna, s ma is él itt minden! Élnek a fattyúágak, él a sok zátony, élnek a vízben lassan vándorló szigetek, s virágzó élet emlékét hirdetik az ártéren túl elhalt, mocsaras ágak, kiszáradt medrek.

A fizikai földrajz tanít meg mindenütt életet látni! A folyók élete az emberekéhez hasonlóan több szakaszra osztható. A folyó születése a forrás. Gyermekkora a sziklaról-

Fonott sövényfalú kunyhó az ártéren.

Fiatal holtág: a Vajkai Dunaág.

Sebesvízű oldalág.

sziklára jatszi csobogással szökellő patak, majd az ifjúkor fölös energiájával dolgozik, medrét vájja, mélyíti, nagyobbítja a felsőszakaszjellegű folyó. A férfikor kiegyensúlyozottságát a középszakasz jelenti. Nem rohan már, erejét teljesen leköti az élet, a sok munka. S az élettől elfáradt, pihennivágyó öregembert juttatja eszünkbe a folyó alsószakaszjellege. Több a baja, gondja, munkája már, mint az ereje, s igyekszik tőlük szabadulni. Lerakja szépen a terhét, a sok hordalékot és fáradtan botorkál a sok sziget, zátony között.

A Duna a dévényi rohanó után hirtelen lépett a Kisalföld síkságára. Itt megcsökkent az esése, megfogyott az ereje, nem tudta súlyos terhét, a sok hordalékot továbbszállítani. Lerakta tehát, zátonyokat épített belőle. A zátonyok megosztották medrét, oldalágak keletkeztek s így sodra és megmaradt ereje is megoszlott. Még kevesebb munkát tudott tehát elvégezni s még több törmeléket rakott le. A medre fokozatosan emelkedett, lassankint magasabbra került, mint a környezete. A víz természetesen oldalt tört utat és mélyebb területek felé folyt. Így keletkeztek a fattyúágak De a fattyúágakban ereje mégjobban megoszlott, s még több hordalékot volt kénytelen lerakni. A feltöltött mederből kitört, azt elhagyta, új medret keresett magának s ott újra töltögetni kezdte a térszint. Ártere óriásivá nőtt, s ágakra bomolva, rengeteg zátony és sziget között folyt úgy, hogy a főág és a fattyúágak is folyton változtatták folyásuk irányát.

De nemcsak épít a Duna! Az építő erőkkel rögtön szembeszállnak a pusztító, a romboló erők. Semmi sem örökéletű. A fattyúágak sem élnek örökké. Medrük fokozatosan elzáródik, egyre kevesebb vizet, kevesebb

hordalékot kapnak. Folyásuk megcsendesül, s végül már csak szivárgással érintkeznek az élő ágakkal. Belepi a növényzet és a lassú haldoklás csendben folytatódik. A meder egyre keskenyebb lesz, elmocsarasodik és végül a láp is kiszárad. A régi szigetek így összeérnek egymással, szépen egybenőnek, s csak a néha-néha vízzel megtelő laposok, kiszáradt medermélyedések mutatják a fattyúágak helyét, a régi széles vízfolyások irányát.

Így alakult ki egységes, nagy szigetté a Szigetköz is. De az élet, a fejlődés nem állt meg. A Duna, ha emberi korlátok közé szorítva is, de tovább él! Ma is szakadatlanul rakja le rengeteg hordalékát. Ma is épülnek a víz alatt a zátonyok, s kidugva fehér fejüket, ellepi őket a növényzet: szigetté fejlődnek. Ma is vándorolnak lassan a zátonyok és szigetek a vízben lefelé, amint a folyó sodra felső részüket rombolja, alsó végüket építi. Ma is fokozatosan halnak el a rendeltetésüket betöltött fattyúágak, s a haldoklás csendjében ma is fehér vízililiom-szemfedőt borít a Természet a holtágak arcára...

Soha nincs egy percnyi megállás. A Természet erői dolgoznak szüntelen, s örökké, szakadatlanul dúl a harc az ellentétes erők között. Soha nincs béke, mert a harc, a küzdelem az élet örök törvénye!

Az ártéren túl sűrűn egymás mellett sorakoznak a kis magyar faluk. Olyan közel feküsznek egymáshoz, hogy szinte át lehet az egyikből látni a másikba. Kicsiny a határuk, köztük a mesgyét mindenütt a Duna jelölte ki, s bizony elég szegények, elhagyatottak. Alig akad köztük egy-két nagyobb, az ősi Hédervár, Halászi. Alakjuk, elrendeződésük mind más és más, a település mindenütt a Dunához alkalmazkodik. A há-

Mocsaras holtság: a Gyűrűs ér.

Kiszáradt meder. A fűzfasor jól mutatja a régi folyás irányát.

A Halrekesztő Dunaág.

Ősi népi védekezés a partszaggatások ellen.

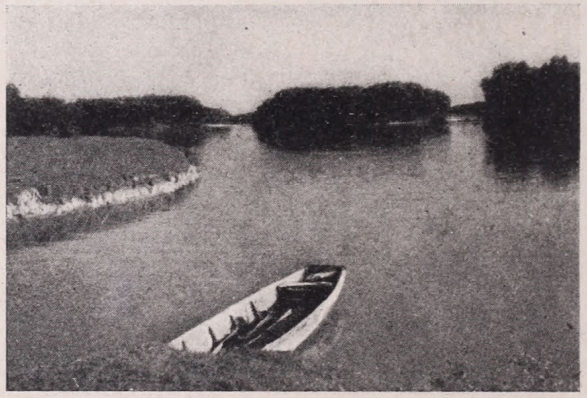

A cikolaszigeti Nagy-Dunaág. (Jakab szigetek.)

zak formája is ezt mutatja. A vízhez közel ma is ősi cölöpépítményszerű, fonott sövényfalú, sárral betapasztott kunyhókban él a nép, mert ezeket nem dönti össze, nem viszi el az árvíz. Általában sok ősi életformát találhatunk még a Szigetközben. Vannak például községek, ahol az ősi földközösség értelmében ma is közös a legelő meg az erdő, s használatukat arányosan osztják el a gazdák. Mindezek magyarázatát ismét a Duna adja, mert szinte teljesen elzárta ezt a vidéket a világtól és életébe nem engedett mást beleszólni. Így aztán függetlenül, önmagában fejlődött. A Duna a történelem viharaitól is megkímélte. Nem igen akadt ellenség, aki bemerészkedett volna a rohanó vizek, csendes lápok birodalmába. De a nép mégsem fejlődhetett békén, nem dolgozhatott, gyarapodhatott nyugodtan, mert örökké harcban állt a vizekkel. S ez az ellenség többször és kegyetlenebbül elpusztította, mint más vidékeket a török vagy a tatár. Ennek az évszázados élet-halálharcnak mindenütt megtalálhatjuk a nyomát, hiszen a szigetközi nép egész életét, mindenét erre a harcra rendezte be. Ma már az emberi tudás, a szabályozás, ármentesítés nagy mértékben segíti az embert, megkönnyíti a küzdelmet, de kis földjének védelmében vagy új területek elhódításáért ma is apáinak ősi módján, a maga erejével harcol a Dunával a szigetközi magyar.

Árpádkori halászok partvédő tudományában gyökereznek a ma is használt népi berendezések. Kisebb fattyúágakon, főleg szántóföldek közelében lépten-nyomon szemünkbe ötlenek a vízbe benyúló sövénygátak, a partok mentén vízbesüllyesztett «pőzskolbászok», a sarkantyúk. A partszaggatások ellen védekezik velük a nép. A sövény felfogja a folyó sodrát, a víz megcsendesül s ahol eddig a gazda kincsét, a földet elrabolta, oda most lerakja hordalékát és növeli, építi a partot.

Ennek a harcnak még számtalan hasonló érdekes mozzanatát lehetne felsorolni, hiszen az ősi időkbe visszanyúló ármentesítés és szabályozás története valóságos hőskölteménye az emberi akarásnak, erőnek és leleményességnek.

Befelé kanyarodunk az emberek gát- és erődvonalától vissza a szigetek közé. Zátonnyal, szigettel teleszórt, széles, nagy ágon úszunk lefelé. Az evezősök paradicsoma lehetne ez a rész. A távolból méla kolompszót hoz felénk a langyos szellő. Hirtelen megszakad a partokat kísérő erdő, a szigeteket is rét borítja, teletűzdelve vadrózsa- meg galagonyabokrokkal. Új lap tárul szemünk elé a Duna képeskönyvében. A kolompszó egyre közelebbről hallatszik, s a bokrok közt fel-feltűnik a legelésző csorda. Szigetköz

szinte egyedülálló érdekessége ez a Dunához teljesen alkalmazkodó szilaj pásztorkodás. Kora tavasztól késő őszig kint él a Tejfalu- és Cikolai-szigeteken, szilajon a szigetközi csorda. Szigetről szigetre hajtják mindig friss legelőre, átúsztatva az állatokat a közbeeső ágakon. Nagyszerű látvány, amint a hatalmas csorda beleront a vízbe s az egész Dunaág megtelik prüszkölő, szuszogó szarvasmarha- és csikófejekkel. A pásztorok ladikon követik az úszó csordát és pányvával rögtön segítségére sietnek a bajbakerült gyengébb úszónak. Az elkalandozó, lemaradó állatokat pedig úszva terelik az ügyes kis kutyák. Néha több száz méteres úszás után érnek csak partot, s vidáman hemperednek bele vizes testtel a hasig érő, lágy fűbe. Az úsztatás zaja, a kolompszó megriasztja a sziget őzeit, szarvasait és riadt futással vetik a vízbe magukat, hogy másik szigeten keressenek új legelőt. Felejthetetlenül szép az úszó őzek és szarvasok képe, amint szigetről szigetre kergeti a domesztikáció a természet vadon élő állatai.

Esétre karámban pihen a csorda s a lobogó pásztortűz mellett éppúgy, mint a halászok vendéglátó tüzénél kellemes pihenőre talál a vizek utasa. S a Duna csillogó tükrében fürdő csillagok pompáján kívül szebbnél-szebb ősi szigetközi népregével is gyönyörködtetik szúnyogriasztó pipafüst mellett a Duna gyermeke.

Még napfelkelte előtt indulunk tovább. Alig szürkül kelet felől az ég, s a víz is még sötét, haragoszöld. Alig egy-egy csobbanás zavarja csupán a csendet meg az evezők zörgése, de a levegőben mindenütt ott remeg a hajnal, az élet újrakezdésének lázas feszültsége. S egyszerre kirobban ez a feszültség. Valami csodás karmester titkos intésére diadalmasan zendül meg a hatalmas zenekar s az ébredő élet lenyűgöző dala köszönti a messzi szigetek mögül teljes hatalmi pompájában előlépő, fényes napkorongot.

Épülő kavicszátony.

A nagyszerű színjáték megragadja az ember lelkét s észre sem vesszük, hogy a sebes vizen már messze járunk. A hajnali színpompa hőse is magasan mosolyog a fejünk fölött, amikor a vízbe messze benyúló zátony végében valami mozgó alakot pillantunk meg. Nem vehető még ki egészen jól, olyan, mintha nagy gém állna a vízben. Csak közelebbről látni, hogy ember. Kitartó szorgalommal méregeti a vizet valami asztalfélére. A vízméregetésnek nagy a jelentősége, hisz aranyat mos vele az aranyászó ember. A szigetközi aranymosás régen nagyon híres volt. Ma már csak kevesen foglalkoznak vele Ásvány környékén. Egészen ősi szerszámokkal, apáitól tanult módon szedi ki a folyó kincsét a régi híres aranyászok sarjadéka. De a folyó a szabályozás óta nem adja már olyan dúsan

Fiatal, vándorló szigetek.

Erdőség a Duna egyik fattyúága mellett.

az aranyát. Mintha a megzabolázás miatt sértődötten jobban elrejtené kavics- és homokszemei közé. S így ez az ősi, érdekes foglalkozás lassan egészen eltűnik a Dunamentéről.

Amíg így sajnálgatom a kiveszőaranyászást, a part mentén szépen zöldelő kertek tűnnek fel. Megvígasztalódom. Az öntözéses kertészkedésre most tér át a szigetközi nép. A sok Dunaág vizét használják fel az öntözésre, és így a Duna arany helyett új kincset ad népének. Mert az intézményes, irányított kertészkedés aranynál is többet jelent: ez a szigetközi magyar jövő!

A fattyúágak, zátonyok, szigetek egyre fogynak, sokhelyütt már egészen egységes a Duna medre. Közeledünk a Szigetköz végéhez. De a Mosoni Dunaág torkolatánál, Gönyü fölött ismét gyönyörű vadregényes környezetben vehetünk búcsút az «Ezer sziget országától», ahol a Természet ősi érintetlenségében testi, lelki felüdülést talál, örök nagy igazságok magasabbrendű világába emelkedhet a világ zajától, a társadalom kicsinyes harcaitól elfáradt ember.

IRODALOM

Kárpátalja. 1 : 200,000. Kiadja a M. Kir. Honvéd Térképészeti Intézet. Budapest, 1940.

A magyar életbe minden vonatkozásban mindinkább bekapcsolódó Kárpátalja térképét nagyon sokan és mindenfelől várták már. Kárpátalja korszerű térképére mindenkinek szüksége van, aki azon a vidéken megfordul, legyen az természetjáró, gépkocsizó utas, kereskedő, kutató stb. Ez a térkép elsősorban a nagyközönség érdekeit szolgálja és annak a legjobb megoldással és a legnagyobb készséggel áll rendelkezésre. A Honvéd Térképészeti Intézet valóban nagy hiányt pótolt és nagyon becsületes munkát végzett, amikor ezzel a nyolc színnyomású, szép térképpel megajándékozta a természetkedvelő közönséget.

A régi 200,000-resből csak a hegyrajz maradt a régi, a síkrajz teljesen új, de szükség is volt rá, hogy az elmúlt esztendők változásait fel lehessen tüntetni. Új utak, új keskenyvágányú vasutak, üdülő és fürdőhelyek, menedékházak, havasi kunyhók és a jelölt természetjáró-utak mind hű színnel vannak a térképen feltüntetve. A természetjáró és idegenforgalmi adatokat különben a legilletékesebb szerv, a Magyar Turista egyesület szolgáltatta. Külön melléktérkép tárja elénk nagyon szemléletesen Kárpátalja közigazgatási beosztását, a főbb éghajlati elemeket, a különböző erdőket és azok birtokosait. A helynévírás a jelenlegi helyzetnek felel meg. Elsősorban magyarul vannak a helynevek megírva, de magyaros átírással fel vannak azok a helytélők nyelvén is tüntetve. A jelmagyarázat pedig nemcsak a hazai, hanem a külföldi közönség érdeklődését is ki akarja elégíteni. Feltünteti a térkép azt a határövezet is, amelyiken túl a tót, német, orosz és oláh határt megközelíteni tilos.

Amint láthatjuk a térkép tényleg nagyon sokféle és értékes felvilágosítást nyujt. Nyugodtan ajánhatjuk tehát mindenki figyelmébe. A térkép bőséges tartalmához és nagyságához viszonyítva az ára igazán szerény, két pengő. Kapható a főbizományosnál a Magyar Turista Egyesületben (VIII., József-utca 23.) és a könyvkereskedésekben. *K. A.*

Halmy Gyula: *Magyar hajóval Budapesttől Alexandriáig.* 8°, 1—88 oldal, 49 kép és 1 térképvázlat. Belitzky-kiadás. 1939.

Öt esztendeje, hogy az első dunai tengerjáró elindult a csepeli kikötőből levantei útjára. Azóta a magyar élniakarás több hasonló jellegű hajót épített. Néhanapján ezek a különös szabású hajók feltűnnek Buda és Pest között is a Dunán és ilyenkor szerető, kíváncsi tekintettel simogatjuk őket. Szeretnénk tudni, hogy merre is járhatnak és milyen is lehet dunai hajón a tengeri utazás.

Erre a bizonyára sokszor és sokaknak felvetődő kérdésre ad feleletet ez az ügyesen összeállított kis útinapló. Szerzője 1939 május 27-én indult el a csepeli vámmentes kikötőből, hogy leereszkedve a Dunán, a Fekete tengeren, a Boszporuszon át Istanbulba; a Márvány tengeren, a Dardanellákon, az Égei tengeren át jusson a Földközi tenger keleti medencéjében Beyrouthba, Tel-Avivba, felkeresse Jaffát, Haifát, Bór (Port) Szaidot, El-Iszkandaríját (Alexandria), Pireefszet és Athinét, hogy azután természetesen újra Istanbulon és a Fekete tengeren át, július 2-án érkezzen vissza Budapestre a «Budapest» Duna-tengerjáró hajón. *K. A.*

Kol Erzsébet dr.: Tiszaparttól Alaszkáig. Egy műmelléklettel, 48 táblával és 6 szövegközötti képpel. 8°, I—VII+327 oldal. Budapest. 1940. A Királyi Magyar Természettudományi Társulat természettudományi könyvkiadóvállalata. 115. kötet.

A címe után ítélve könnyű földrajzi útleírásnak látszik ez a könyv. Amint egy kicsit beleolvasunk kiderül, hogy előlegezett feltevésünkben tévedtünk. Különben a könyv megszületésének kerete is nagyon érdekes. Szerzője nő létére a szegedi egyetem magántanára és mint ilyen, mint vérbeli főiskolai képesítésű nő, — amint mondja — szinte várakozása ellenére nyeri el az Egyetemet Végzett Nők Egyesületének egyik nemzetközi díját, hogy annak felhasználásával Északamerikában tudományos kutatásokat végezzen. Ez a sajátságos nemzetközi női összefogás azután hathatós támogatója marad végig, egész hosszú útján. Az Egyetemet Végzett Nők Egyesületének tagjait szerencsésen mindenütt megtudja Amerika minden részében találni, és azok meglepő megértéssel és igyekezettel sietnek jó tanáccsal, közbenjárással a segítségére. Nélkülük bizony sokkal vérszegényebben kerülhetett volna ez a sok tanulsággal és érdekes tapasztalatokkal járó út.

A szerzőnek elsősorban az a célja, hogy Északamerikában az örökhó és jégfelszineken élő parányi növényi szervezeteket tanulmányozza. Ennek az érdeklődés-

nek megfelelően Északamerika magashegységei érdeklik elsősorban, azok a területek, ahol hómezőkkel és gleccserekkel lehet találkozni, legfőképen pedig Alaska, a Föld egyik legpompásabb helyi eljegesedésű területe. Amíg ezekre a helyekre el lehet jutni, addig hosszú az út és ez a hosszú út Amerika legérdekesebb vidékein vezet keresztül. A szerző nagyon jó megfigyelő és egyben nagyon jó író is. Keresetlen közvetlenséggel tárja elénk mondanivalóit és ha nem is földrajzi leírásra törekszik, nagyon sok olyan dolgon, jelenségen akad meg a szeme, ami a földrajz iránt és általában a világ dolgai iránt érdeklődőt megragadja. Különösen bőséges felvilágosítást kaphatunk az Egyesült Államok, valamint Canada nemzeti parkjairól, legfőképen pedig Alaskáról és az érdekes alaskai életlehetőségekről.

Az elmondottak elképzelését nagyon jól támogatják a sikerült képek. Azok nagyobbára a szerző eredeti felvételei.

Kéz A.

Új Földrajzi Faliképek Magyarországról. Magyar Városok, Magyar Tájak. Kókai Lajos kiadása, Budapest, 1940. Ára darabonként P 2·40, papiroslemezre vonva P 4·40; 20 képből álló sorozat P 36·—, felvonva P 76·—.

Az iskolai célra készült faliképtől mindenekelőtt az követeljük, hogy a *tartalma* földrajzi legyen és a tanítási anyaghoz símuljon. Ez az új sorozat részben városképet ad, részben tisztára földrajzi jellegzetes tájat ábrázol. A városképek közül öt Budapestről, egy-egy pedig Esztergomról, Debrecenről, Székesfehérvárról, Szegedről és Munkácsról szól. A földrajzi alapfogalmak bemutatására (hegy, völgy, hágó, szoros, forrás, bánya, fenyves stb.) alkalmas képek; a Duna völgye Visegrádnál, a Fertőrákosi kőbánya és két igen szép kárpátaljai kép, egyik a borkúti völgy, másik a Tutajosok című felsőtiszai kép. Kassáról a Rákóczi-emlékművet mutatják be. A Balatont rendkívül jól sikerült felvétel ábrázolja: a somogyi partról van áttekintésünk a tajtékosan hullámzó vízen át a Badacsony vidékére. Végül négy korszerű és igen szép *légi felvétel* illeszkedik a sorozatba. Tárgyuk: a Balatoni Felvidék fennsíkja, Győr város és környéke, Hévízfürdő és Hévízszentandrás, és Szombathely belső területe. A tárgy kiválogatása sikerültnek mondható.

A faliképtől másrészt azt kívánjuk, hogy a kép a térben domborúan hasson, vagyis *plasztikus* legyen. Ezek a képek 50×70 cm nagyságúak, azonkívül megfelelő szegélyük van. A kiváló nyomás következtében élethűen adják vissza a táj minden részletét; valóban lehetővé teszik a térszín elképzelését, úgy látjuk a tájat, mintha a valóságban szemlélnénk. A harmadik követelmény: értelmes *magyarázó szöveg*. A szakszerű felírások megbízhatóak, a megértéshez szükséges adatok gondos összeállításúak. A képek színesek, a városképek barna, a tájképek zöld színezésűek. A minisztérium a sorozatot az összes iskolafajták részére engedélyezte. Meg kell jegyeznünk, hogy a képek nemcsak iskolákban, hanem magánlakások, irodák, hivatalok falidíszéül is jól felhasználhatók. Kívánatos, hogy újabb sorozatokban folytatódjanak.

T. Gy.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

A német fennhatóság alá került lengyel terület közigazgatási beosztása.

A mult őszi hadjárattal német fennhatóság alá került lengyel területet közigazgatás szempontjából két részre osztották. A túlnyomóan németeklakta és a Versailles-i rendezés előtt Németországhoz tartozott nyugati részt Danzig-Nyugatporoszország és Posen (Poznań) tartományokká alakították. Az előbbihez még néhány olyan körzetet is hozzácsatoltak, amelyik 1919 és 1939 között Nyugatporoszország néven Keletporoszország tartomány része volt. Az újonnan alakult tartományok (Reichsgau) közigazgatási kerületekre, ezek körzetekre tagolódnak. Posen (Poznań), másként Warthegau tartományhoz tartozik Lódź, új nevén Litzmannstadt és környéke is, míg Kattwitz (Katovice) vidékén a lengyel-sziléziai bányavidékkel együtt Szilézia tartományhoz csatolták.

A német fennhatóság alá került lengyel terület keleti, körülbelül 120,000 km² kiterjedésű részét nem kebelezték be a Német birodalomba, attól vámhatár választja el, neve «Lengyel főkormányzóság.» 14 milliónyi lakójának nagy többsége lengyel, 2 millió a zsidó; a német, ukrán, gorál stb. lakosság nem éri el a 100,000 főt. Ez a lengyel terület a német vezér 1939. október 12-én kiadott rendelete értelmében a birodalmi miniszteri rangban lévő,

közvetlenül a vezérnek alárendelt főkormányzó igazgatása alatt áll. Törvényei a főkormányzó két nyelven megjelenő rendeletei. A főkormányzó székhelye Kraków. A főkormányzóság négy kerületének Kraków, Warszawa, Radom és Lublin a központja; minden kerület 10—10 körzetre oszlik, élén körzetkapitány áll. Warszawa, Radom, Lublin, Kraków és Czestochowa városok kapitányai közvetlen a kerületi főnök alárendeltjei. A közigazgatás vezető állásait németek töltik be, de minden községnek lengyel bírája, minden városnak lengyel polgármestere van és hivatalnoki karában is sok a lengyel. A zsidók is részt kaptak a főkormányzóság rendfenntartásában. Azokban a helységekben ugyanis, ahol nagy számban laknak zsidók, soraikból öregek tanácsát szervezték, hogy a német hatóságokkal szemben a zsidóság ügyeit képviseljék.

P. J.

Olaszország lakossága.

1939 december 31-én 44.530,000; az elmúlt évben 450,000-rel növekedett. Az élve születettek száma 1.037,000, a halálozásoké 586,000 volt. *P. J.*

Az északolaszországi németek hazatelepedése.

A Róma és Berlin közötti szerződés értelmében a Német birodalommal határos terület német lakosságú tagjainak folyó évi január 10-éig kellett nyilatkozniuk, hogy meg akarnak-e maradni olasz fennhatóság alatt, vagy a Német birodalomba kívánnak áttelepedni. A kibocsátott nyomtatványok kitöltői határozottan kijelentették szándékukat, hogy melyik birodalomban akarnak élni, míg akik az optáló íveket nem töltötték ki, hallgatólagos beleegyezéssel továbbra is olasz állampolgárok maradnak. Az áttelepedésre jogosultak száma Bolzano tartományban 229,500; közülök 166,488 (72·5%) Németország, 27,712 Olaszország javára optált, 35,300-an nem írták alá az íveket. Trento vidékén 24,453 polgár közül 13,015 (53·2%) vándorol ki, 3802 Itália javára optálva, 7637 optálás nélkül marad olasz állampolgár. Udine tartományban Tarvisio környékének 5603 németje közül 4576 (81·6%) költözik át a birodalomba, 937, illetve hallgatólag 90 Olaszország javára optált. Belluno tartományban az Ampezzo-vidéki 7429 német anyanyelvű lakos közül csak 1006 (13·6%) hagyja el szülőföldjét, 6423 olasz akar maradni, 280 tartózkodott a véleménynyilvánítástól. Összesen tehát 265,985 olasz állampolgár német közül 185,085 (69·58%) hagyja el hazáját, 82,180 pedig (30·42%) megmarad olasz állampolgárnak. A kiköltözés mellett döntötteknek 1942 december 31-éig el kell hagyniuk szülőföldjüket. *P. J.*

Dánia népessége.

1939 január 1-én Dánia lakosságát összeírták (nem hivatalos népszámlálás); a lakosság száma 3,799,000, ennek 23·3%-a (883,400) Köbenhavnben és elővárosaiban él; magának a fővárosnak 693,400 lakója van. *P. J.*

Svédország «fehérszén» kivitele.

A vízi erőben rendkívül gazdag Svédországnak van a világon legjobban kiépített villamos távvezetékhálózata. Az északdéli irányban hosszan elnyúló ország déli és középső részének távvezeték-hálózatát és a messze északon, a Sarkkörön belül fekvő porjusi vizierőtelep (a Stora-Luleälv vízerejét használja ki) hálózatát legújabban a Jönköping közelében lévő Nässjö erőtelepén kapcsolták össze. A még mindig fejleszthető és az országot jól ellátó energiakészletből kivitelre is kerül. A porjusi erőműben termelt áram egy része 1924 óta Narvikig eljut és a Narvikból Svédországba vivő vasút vontatóerejét is szolgáltatja; az Oevertorneán keresztülhaladó távvezeték útján a Torne egész völgye, tehát finn terület is, világítóáramot kap innen. A svéd áramkivitel még nagyobb arányú és fontosabb Dánia irányában. Amikor a világháború idején, 1915-ben a dán erőtelepek angol szénnel való ellátása megakadt, Helsingborg és Helsingör közt fektették le az Öresund alatt az első 6 km hosszú tengeri kábelt a két ország között. Azóta még két kábel készült el és a svéd áram Köbenhavnig, sőt még délebbre is eljutott. Az Észak-Finnországtól Dániáig nyúló villamos távvezeték-hálózat Földünk legnagyobb szabású ilyen berendezése. A dán főváros energiaszükségletét Porjusból 1600 km hosszú huzalon át kapja, a távvezeték 220,000 Volt feszültségű áramot szállít.

Nagy előnye a svéd vízierőhálózatnak, hogy energiaszolgáltatása az év minden szakában kiegyensúlyozott. Nyáron a késői hóolvadás következtében a porjusi és többi északon fekvő erőtelep kap igen bő vizet, míg ősszel és télen, mikor az északi folyókat jégpáncél borítja, az ország déli vidéke csapadékos, folyói magas vízállásúak.

Kétségtelen, hogy az északeurópai béke helyreállta után újabb erőtelepek felállításával a nagyszerű távvezeték-hálózat tovább fog épülni és a kiapadhatatlan «fehérszén»-készletek még több távoli ország népének megélhetését és kényelmét fogják szolgálni. *P. J.*

A venezuelai Gran Sabana tudományos feltárása.

1939 márciusától novemberéig különböző szakemberekből álló kutatócsoport vizsgálta Venezuela délkeleti, Brit Guyanával szomszédos, Gran Sabanának is nevezett szögletét. A vizsgálatok célja a bennszülöttektől is csak gyéren lakott vidék térképezése és megismerése volt, mert a kormány tudni akarta, lehetséges és érdemes lenne-e a Gran Sabanán fehér embereket letelepíteni s a telepítést előkészítő közmunkákra nagyobb összeget fordítani? A bizottság a Gran Sabanát egyik, a civilizációra legalkalmasabb, a fehér ember számára legkecsegtetőbb forró égövi területnek találta.

Az Orinoco és mellékfolyóinak alacsony síkságából éles vonallal válik el a Gran Sabana terület 1200—2000 m magas, meredek peremmel határolt homokkővidéke. A magas fennsíkokat füves növényzet fedi, déli részét itt-ott zárt erdőségek kisebb foltjai tarkítják. Folyói a bőséges csapadék következtében állandóan elegendő vizet szállítanak.

Talajtani szempontból különösen a Luepa postaállomás (északi szélesség 5° 42′59″ és nyugati hosszúság 61°31′13″) 1300 m magas óriási fennsíkját vizsgálták meg és megállapították, hogy fekete földje búza és mérsékeltövi gyümölcs- és főzelékfélék termelésére igen alkalmas. Az éghajlat is megfelelő, a legalacsonyabb éjszakai hőmérséklet a téli hónapokban 6—8 C°. Délebbre, Santa Elena (északi szélesség 4°36′3″) táján több az erdő, s az erdőtalaj ugyancsak rendkívül termékeny. A nyílt szavanna azonban már csak legeltetésre, állattenyésztésre alkalmas. Itt a Rio Surukún völgyében egészen kezdetleges eszközökkel dolgozó bányászok aranyat és gyémántot mosnak a folyó hordalékából.

Orvosi szempontból megállapították, hogy a Gran Sabana a forró égöv egyik legegészségesebb vidéke. A bennszülöttek gyakori betegsége a légjáratok hurutja, a tüdőgyulladás és egy kiütés-fajta, de a vérbaj, vérhas és tuberkulózis ismeretlen, a malária pedig szórványosan fellépő, behurcolt betegség. A kutatóbizottság orvosszakkértője azonban a legnagyobb óvatosságot ajánlja a telepesek kiválasztásában, a betegségek behurcolása és elterjedése ellen pedig szigorú, jól szervezett közegészségügyi ellenőrző rendszert kívánna kiépíteni.

A gyarmatosításra alkalmas terület azonban, sajnos, távol van Venezuela sűrűn lakott részétől és a forgalomba való bekapcsolódása nagyon nehéz. A jelenleg használatos, Luepáig vezető gyalogösvény 39 km hosszúságban 1200 m-t emelkedik és helyenkint a fennsík meredek peremén 10 m magas homokkőtömbökre kell létra segítségével felkapaszkodni. Az építendő gépkocsiútnak nagy kerülővel valamelyik folyóvölgyön át kellene a fennsíkra felkanyarognia.

A kutatócsoport térképfelvételei, növény- és kőzetgyüjteményei stb. révén a Gran Sabana ma az Orinoco és Amazonas vízválasztóvidékének legjobban ismert része. *P. J.*

Monaco fejedelemség statisztikája.

Az 1·49 km² területű Monacoban 1938-ban tartott népszámláláskor 23,956 lakost írtak össze. A kis ország Európa legsűrűbben lakott állama, egy négyzetkilométerére 16, 000 ember jut. A lakosságnak azonban csak kis része, 1761 fő, monacoi állampolgár, a többi idegen, nagyrészt francia (9726) és olasz (8540). *P. J.*

Új olasz vasutvonal

nyilt meg a mult évben Novara és Biella piemonti városok között. A vasút terve már negyven éve foglalkoztatta az érdekelt köröket, mert Biellába, az Alpok lábánál fekvő városkába eddig csak nagy kerülővel, a milano-torinói fővonalból Santhiánál kiágazó 30 km hosszú szárnyvonalon lehetett eljutni. Most a Milano-Biella távolság vasúton 133 km-ről 88 km-re csökkent. Az 51.1 km hosszú új vonal fontos mezőgazdasági vidéken fut keresztül; műtárgyai közül az Agogna folyón, Cavour csatornán s főleg a Lesia felett átvezető 22·5 m ívmagasságú híd érdemel említést. *P. J.*

A Szedov útjának vége.

Annakidején hírt adtunk a Szedov orosz jégtörő kalandos, önkéntelen útjáról az Északi Jeges tengeren. A hajó 1937 okt. 23-án fagyott be a jégtáblák közé az Újszibíriai szigetektől északnyugatra s 27 havi hányódás után 1940 január 13-án a Spitzbergáktól nyugatra sikerült kiszabadulnia a jég fogságából. A reá várakozó Sztalin jégtörővel együtt szerencsésen befutott az egyik svalbardi kikötőbe. A Szedov útja végig nagyjában párhuzamos maradt a Fram útvonalával, csak kanyargósabb volt, messzebb kitérőket tett a Sark felé. Legészakibb állását (86°40′) 1939 aug. 29-én érte el. Tudományos megfigyeléseinek eredményeit még nem adták közre. Érdekes azonban, hogy a 86° északi szélességen 5180 m-es, eddig a Jeges tengeren még nem észlelt mélységet mértek. *P. J.*

A BÚVÁR KÖNYVEI ÚJ KÖTETE

UGO MARALDI

AZ ÁGYÚTÓL A HALÁLSUGÁRIG

Ugo Maraldinak, az olasz haditudomány világszerte ismert szaktekintélyének műve a legérdekesebb könyv, napjaink történelmi eseményei mindennél nagyobb időszerűséget adnak neki. E könyv nélkül aligha érthetjük meg azt, ami a nagy háború harcterein — földön és levegőben, a tengereken és a tenger alatt történik. A ritkaságszámba menő képek bősége vetekszik a haditechnika fejlődését ismertető szöveg érdekességével.

Számos műmelléklettel, egészvászonkötésben, ára P 6·50

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

TÜKÖR

1940. AUGUSZTUS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZÍNHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

KARSAI GÉZA: Ó dicsőséges Szent Jobb
GORZSAI DEZSŐ: Európai Egyesült Államok
GERGELY PÁL: Kincses Kolozsvár
KÁLLAI ERNŐ: Mednyánszky László
VINICIUS: Urbino ura
BONKÁLÓ SÁNDOR: Ruténeink
SCHÖPFLIN ALADÁR: Álomszuszék
PÁL LAJOS: Kínai ősök
ILLYÉS GYULA: Mátyás király a nép ajkán
RÓNAY MÁRIA: Az ismeretlen császárváros
JUHÁSZ GÉZA: Föld alatt (Vers)
MOLNÁR ÁKOS: Az ágynemű
NAGY LENKE: Chioggia
KOSÁRY DOMOKOS: Az első angol birodalom válsága
SZÖVÉRDY LAJOS: A víz szimfóniája
PALOTAY GERTRUD: A magyar divat
CSANÁDY GYÖRGY: Alkony a Balatonon (Vers)
RÉVAY JÓZSEF: Krisztus Herculanumban

A TÜKÖR NAPLÓJA

Színház — Film — Zene — Könyvek — Fényképezés — Asszony

Muzslai Kampis Margit, Mezey Artúr és Szabó Vladimir rajzaival, számos fényképpel és reprodukcióval

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ara 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Tokody László: Visszatért felvidéki bányák
nemes Suhay Imre: Mire tanít a korszerű háború?
Siklóssy László: Az óriás panda
Mészáros Gábor: A nyári táplálkozás
Vönöczky Schenk Jakab: A madárvonulás titkai
Gáspár Gyula: Korondi fazekasok
Hoffmann Ernő: Az időperspektíva
Koppányi József: Az allassionos víztisztítás

A tudomány műhelyéből. — A Búvár szellemi sportja

Sok fényképpel és szemléltető ábrával

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

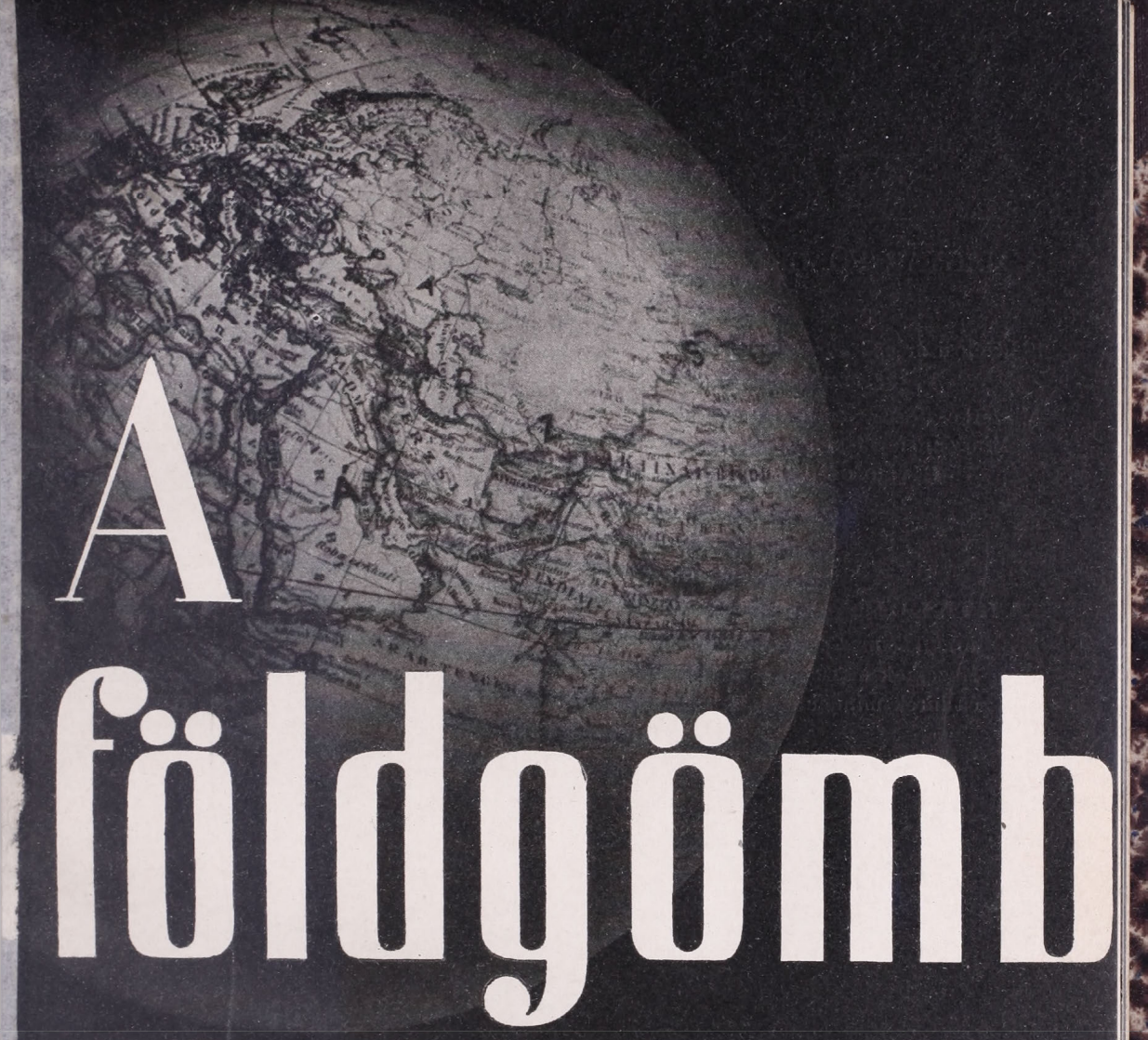

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XI. ÉVF. | 1940. SZEPTEMBER | 9. SZÁM

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám
Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141
Hivatalos órák minden csütörtökön, délután 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Kreilisheim György dr.: Bretagne és a breton nép. — *Takács József dr.:* Mozaikok a 2600 éves Japánról. — *Zoltai Zoltán:* A fa országa. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XI. ÉVFOLYAM 1940 9. SZÁM

BRETAGNE ÉS A BRETON NÉP.

Írta és a képeket készítette KREILISHEIM GYÖRGY dr.

Bretagne Franciaország legnagyobb félszigete. Franciaország szabályos, majdnem négyzetes alakját megbontva, nyugatra mutató ujjként nyúlik ki az Atlanti óceánra. Földrajzi helyzete szinte arra rendeli, hogy az északamerikai hajójáratoknak európai végpontja legyen: egyike a legfontosabb közlekedési vonalaknak. De mintha valami sötét, ismeretlen átok lebegne e felett a földdarab felett, a kereskedelmi hajók széles ívben kikerülik.

A hadihajók annál inkább kedvelik rejtett, mély öbleit. Bretagne nyugati csúcsa, Brest, a legnagyobb francia hadikikötő. Háború idején, amikor a dolgok nem mennek a maguk békeidőben jól-rosszul kitaposott ösvényén, hanem mindenben a legcélszerűbb és leggazdaságosabb megoldást kell keresni, egyszerre nyilvánvalóvá lesz Bretagne földrajzi helyzetének jelentősége. A breton kikötőkben, ahol rendesen csak a kis halászbárkák ringanak, öntötték magukból mérhetetlen ember- és anyagkészletüket az amerikai hajók 1918-ban.

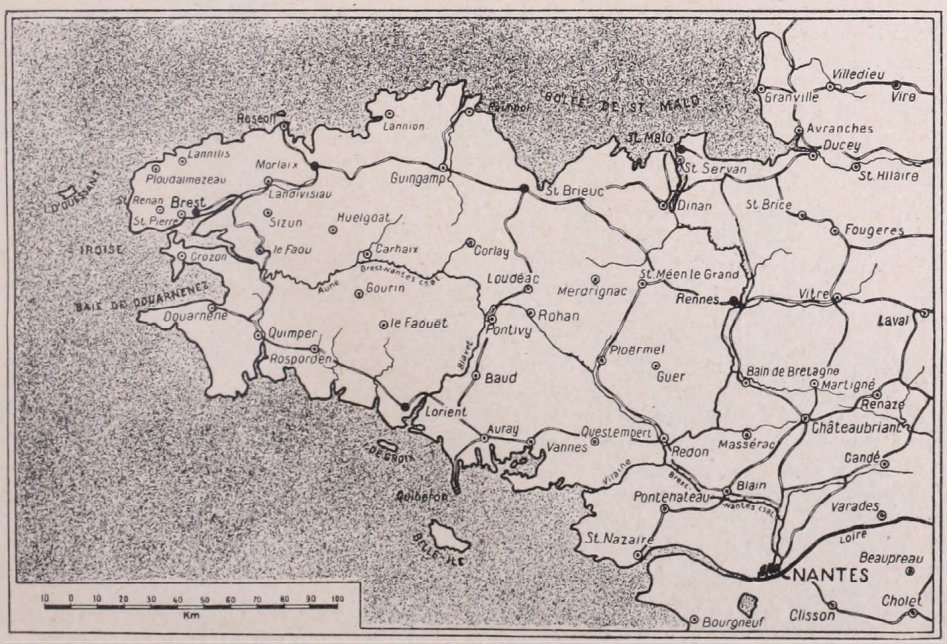

Bretagne.

FÖLDRAJZI KÖNYVTÁR

A saintmalói tengerpart színes sátrak százaival.

Mi lehet hát az oka annak, hogy ez a világ egyik legfőbb országútján fekvő félsziget szinte légmentesen el van zárva Európa többi részétől és aki Bretagne-ban jár, nemcsak a térben utazik, hanem időben is megtesz néhány évszázadot visszafelé. Kétségtelenül a breton, ez az ősi kelta nép az, amely elutasítja magától a modern életet: nem hajlandó európai ruhát hordani, modern foglalkozásokat űzni, egyszóval belekapcsolódni az újkor vérkeringésébe. De már a mult századok folyamán sem vett részt a nagy európai szellemi mozgalmakban a breton. A középkor harcos kereszténysége nem tudta megtörni pogány druidáinak uralmát: de amikor Európa más tájain a reformáció világszemlélete tartotta diadalmenetét, Bretagne-ban fellobogott a középkor vallási fanatizmusa.

Éppen a reformáció százada az, amikor Bretagne-ban a legátszellemültebb gótikus székesegyházakat emelik, amikor kifaragják a breton szentek meghatóan kezdetlegesen festett faszobrait és amikor felépítik a híres breton kálváriákat. Ezek a kálváriák egyetlen tömör és néhány négyzetméterre összeszorított gránitemlékműben előadják a szobrok és domborművek formanyelvén a Passió történetét, de néha azegész Bibliát, Ádám és Évától kezdve, az Apostolok cselekedetei-ig. Nem elvont ábrázolásai a bibliai eseményeknek, hanem valóságos kőbemerevített középkori naív passiójátékok.

A központosító törekvések idején Bretagne elkeseredetten védi függetlenségét a francia királyok ellen; de a nagy francia forradalom idején egy emberként fog fegyvert a király védelmében.

A nagy ipari átalakulás nem ért el Bretagne-ig. A gépek és tömegtermelés korában a bretonok továbbra is háziiparuk és kis kézműveseik készítményeit használták. A gőzhajó és repülőgép idejében még mindig kis halászbárkáikon kalandoztak el Grönlandig, Islandig, New Foundlandig. Ma is beszélik kelta őseik nyelvét, amelyet őseik földjén, a brit szigeteken, ottmaradt testvéreik rég elfelejtettek már.

Nyaranként fürdőzők ezrei lepik el Bretagne partvidékét, különösen a Párishoz közelebb eső helyeket, Saint Malót, Dinard-t, La Baule-t. De a saintmalói nyaraló édeskeveset lát az igazi Bretagne-ból. Kék ég, kék tenger, homokpart színes sátrak százaival, középkori várfalak, kanyargó keskeny utcák, egy gyönyörű székesegyház — ezt a képet nemcsak itt, hanem a legtöbb földközitengeri kikötőben is láthatjuk Amalfitól Rhodosig.

Szeptemberben azután elromlik az idő. Futó záporok és lassan szitáló eső váltogatják egymást kitartóan. Tíz hónapig tart az esőzés szűntelenül a kéthónapi napsütés után. A nyáron annyira síma és békés tenger most mennydörögve ostromolja a

rózsaszín és fekete gránitsziklákat. Az ég ólmosan szürke, vagy vésztjóslóan sötét és lélekzetelállítóan hevesen fúj az északnyugati szél.

A fürdőhelyek az első őszi napon egy varázsütésre kiürülnek és amikor szeptember végén feltűnnek a láthatáron a hazatérő halászbárkák vitorlái, nincs már idegen Bretagne-ban.

A fürdőzők nem ismerik Bretagne zord arcát, ezek a halászok pedig nem ismerik a nyári Bretagne-t. Március elején útrakelnek az első tavaszi szelekkel észak felé, hogy Island partjainál, vagy New Foundland körül halásszanak bálnára, tőkehalra. Ezek az emberek soha nem látnak tavaszt és sohasem látnak nyarat. Félévig, örökös fehér derengésben himbálódznak az Északi Jeges tengeren és amikor hazaérkeznek, ismét csak a fenségesen zord breton tájakat, a komor, fenyegető téli eget látják. Nem csoda, hogy kemény, vad fickók ezek az «islandiak», vagy «newfoundlandiak», ahogy Bretagneban nevezik őket. Mélyen lenézik a «portugálokat» és az «afrikaiakat», azokat a breton halászokat, akik csak Portugália partjaiig vitorláznak szardíniahalászatra vagy Algerbe homard-fogásra.

A férfiak legalább félévig vannak távol, mégpedig a nagy mezei munka és idegenforgalom idejében. Igy a nőknek kell elvégezniök minden munkát, ami másfelé a férfiak dolga. Nők művelik meg a földeket, nők ülnek az ökrösszekerek bakján, nők a fogadósok, korcsmárosok, nő a pincér, nő a borbély, sőt nő — a világítótoronyőr is. Ez a furcsa nőuralom akkor sem szünetel, ha a férfiak otthon vannak. Ezek a tengeri hősök, akik az északsarki viharokban biztos kézzel kormányozzák kis bárkájukat, olyanok a szárazföldön, mint esetlen, nagy fókák. Sötét ünnepi öltönyeikben, amelyekből gyönge levendulaszag árad, mert félévig függtek a szekrényben, himbálódzó, támolygó léptekkel haladnak az utcákon ; ha néhány órára kiderül az ég, a kikötőben ődöngenek, bámulják a tengert, lehorgonyzott vitorlásaikat és láthatóan szeretnék, ha már itt lenne

A pleybeni kálvária.

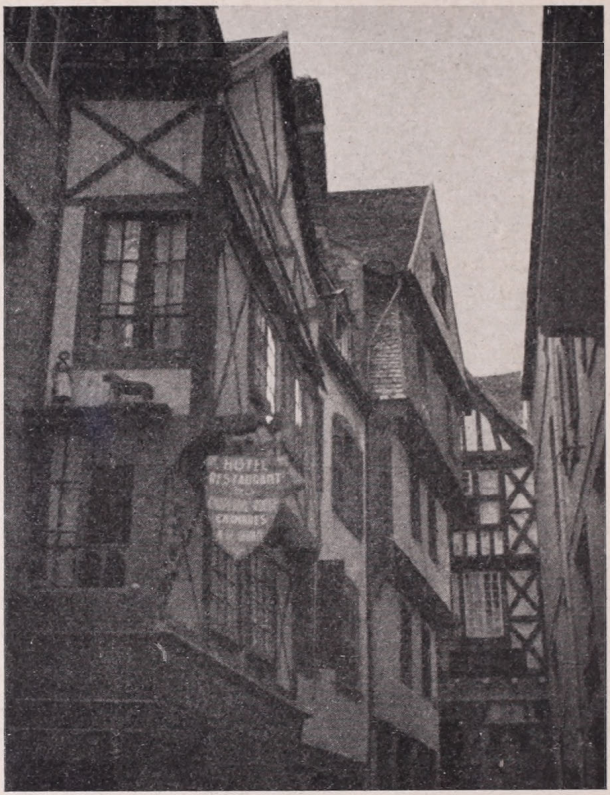

Az évszázados, megfeketült tetők. (Utca Morlaix-ban.)

a tavasz és észak felé úszhatnának. Feszélyezetten és idegenül néznek maguk körül a szárazföldön, kissé talán gyanakodva is, mert ők, akik az örökös ringáshoz szoktak hozzá, veszélyesnek érzik ezt a mozdulatlanságot.

A nő a breton ház lelke, ő intézkedik minden ügyben, ami nem függ össze a halászattal. És bár a «fekete hónapok» — november és december — kivételével mindig folyik a mezei munka, a férfiak ebben nem vesznek részt, hanem, hogyha a viharos tenger nem engedi őket halászni menni, otthon ülnek, hálót javítva, viaszosvászon ruhadarabjaikat kátrányozva.

Csodálatos dolog, hogy ez a nép még ugyanazokat a foglalkozásokat űzi, amelyeket ősei folytattak másfél évezreddel ezelőtt, amikor a hódító angolszász törzsek elűzték őket Britannia fehér szikláiról. Bretagne-ban halász majdnem minden ép kézláb férfi. A földművelés a nők dolga; ez a mesterség azonban amúgysem túlnagy fontosságú, mert a breton földnek csak egyharmada termékeny — annyira, amennyire. A többi kétharmad szikla és páfránymező. Ezt az ősi növényt különösen szívesen termi meg ez az ősi föld, de azt a magot, amit az emberek vetnek bele, nem hajlandó megsokasítani.

Az ügyes és nagyerejű breton halászok más mesterségben is kapósak volnának. Hívják őket matróznak nagy gőzösökre, munkásnak városokba, gyárakba. Többet kereshetnének és nem forogna állandóan veszélyben az életük. De ők nem mennek. Őseik mesterségét folytatják, majdnem ugyanazon a módon, ahogy az őseik csinálták. Máriában, a «Tenger Csillagában», akinek kőszobra kis hajójuk orrát díszíti, jobban bíznak, mint a lelketlen motorban.

Ősszel a hazatéréskor mindig hiányzik ugyan egy-két hajó és a breton temetőkben a legtöbb sír — üres: ezek a szavak vannak bevésve a kő- vagy fakeresztbe: «eltűnt a tengeren». De a breton hajós nem fél a hideg és nedves haláltól. Így pusztult el a nagyapja is, apja is, miért haljon meg hát ő másképpen?

Ezek az emberek, akik állandóan farkasszemet néznek a tengeren a halállal, nagyobb megnyugvással tekintenek a Vég elé, mint a szárazföldi ember. Nem becsülik túlsokra sem a maguk, sem a más életét.

Azokban a korokban, amikor a háborús idők megakadályozták a nyugodt halászatot, a bretonok közül támadtak a legrettegettebb kalózok. Robert Surcouf nevét hét tengeren ismerték — és félték. Duguay-Trouin egymaga 300 hajót fogott el és egy ízben Rio de Janeirót is megszállta. A lesnéveniekre ma is furcsa szemmel tekintenek Bretagne-ban. Ebben a faluban még száz évvel ezelőtt is veszélyes kalózok laktak;

akik a parti sziklákon gyujtott tüzekkel a hajókat zátonyra csalták és kifosztották. Harc az elemekkel, harc a tengerrel, harc a földdel, harc az emberekkel, ebben a környezetben élnek két évezred óta a bretonok. Nem csoda hát, ha annyira magukba zárkózottak, ha az élettel szemben annyira védekező és bizalmatlan a magatartásuk. A breton húzódozik mindenkitől, még saját véreitől is. Senkitől sem akar függeni, sem politikai, sem társadalmi tekintetben. Városba nem szívesen megy lakni. Nagyobb városaikat, Nantes-t, Brestet, Rennes-t, Saint Malót, Morlaix-t franciák vagy elfranciásodott bretonok népesítik be. Az igazi bretonok kis falvakban, vagy méginkább elszórt tanyákon élnek. De még a tanyán is elzárkóznak egymás elől a családtagok. A breton ház rendszerint egy nagy szobából áll és ebben a fő bútordarab egy emeletes szekrényágy. Egy-egy ilyen emeletes ágyban néha három generáció is alszik. Az ágyban egymás felett több rekesz van és az egyes rekeszek összetolható ajtajai belülről zárhatók. Igy nagyszülők, szülők és gyermekek nem zavarják egymást, mert saját rekeszén belül mindegyik a maga életét élheti és nem kell tudomást vennie a többiekről.

Amennyire elkülönült és magányos a breton élete, annyira megegyezőek alapvető szokásaik, ízlésük, gondolkodásmódjuk. Egész Bretagne-ban ugyanazokat a szomorú, panaszkodó dalokat hallani, ugyanazokat a fehér, magas toronyfőkötőket hordják a nők, ugyanazokat a széles karimájú, bársonyszalagos kalapokat a férfiak. Híres búcsúikon, a «pardon»-okon, Bretagne minden részéből összesereglik a nép. Felejthetetlen látvány: az asszonyok fekete ruháinak tengere fölött a fehér csipkefőkötők hullámtarajai. A leányok mély, pompázó színű, dús aranyhímzésű díszruhái. A férfiak széleskarimájú, lobogó szalagú kalapjai, a legények tarka mellénykéi. A vallási ünnepek a fénypontjai a bretonok életének. A tenger megáldása, az útnak induló halászbárkák egyházi búcsúja a legkimagaslóbb események. De Bretagne-ban nemcsak az embereknek, a tengernek, a hajóknak, a földnek, hanem még a háziállatoknak is van búcsúja. Szent Cornély-nak, védszentjüknek napján Carnacba hajtják a teheneket, lovakat és ott, a szent temploma előtt, őket is megáldják.

A vallás általában a breton életének minden kis mozzanatában fontos szerepet játszik. De az ő vallásosságuk nem a kontinensi népek vallásossága. A kereszténység győzelme nem irtotta ki Bretagne-ban a druidák vallását, hanem csak elfojtotta. A breton halász és paraszt agyában a katekizmus tanításai mellett ott élnek még ma is a druidák áldozatai, az ezerféle pogány varázslat. Azonban nemcsak a bretonok agyában, hanem a breton földön is minduntalan a ködös mult emlékeire bukkanunk. A kelta és római

Breton legény.

A breton nők fehér, magas toronyfőkötői.

maradványok mellett olyan emlékekre, amelyeknek korát, rendeltetését, építőit nem ismerik. Mik ezek a «dolmen«-ek, «cromlec'h»-ek, «menhir»-ek ? Alig tudjuk megmondani. A régiségkutatók szinte tanácstalanul állnak ezek előtt a kőbefagyott rejtélyek előtt. Carnacnál óriási kőerdő lepi el a földeket. Több mint kétezer, hatalmas, szabálytalan alakú és különböző nagyságú kőtömb áll itt, szabályos sorokba elültetve. Sírok nem lehetnek, mert nem találtak alattuk semmiféle maradványt. Minden valószínűség szerint azonban összefüggtek valamiképen a halottaknak, «a primitiv mitológia isteneinek» kultuszával. Hiszen a halottakkal való foglalkozás olyan nagy szerepet tölt be ma is a bretonok lelki életében, amit semmi más európai népnél nem láthatunk.

Már a népvándorláskorabeli népeknek az volt a közös hiedelme, hogy a holtak lelkeinek át kell hajózni az óceánon, hogy a túlvilágra jussanak. Valamennyiük képzeletében Bretagne volt az a hely, amelynek partjairól a lelkek serege elindult utolsó útjára. Bretagne nyugati részét ma is «Finistère»-nek, azaz a világ végének hívják. Minden törzs természetesen meg akarta kímélni elhúnyt főnökei és kiváló harcosai lelkét, hogy felesleges utat kelljen megtenniök a szárazföldön és ezért igyekeztek halottaikat mindjárt Bretagne délnyugati szélén, a tengerhez közel eltemetni. Ősszel hosszú menetek indultak meg a szélrózsa minden irányából Bretagne e része felé, ahol nem is halottváros, hanem valóságos halottország alakult ki.

De nincs is gyászosabb és félelmesebb látvány, mint az őszi Bretagne, amikor a halottak lelkei útrakelnek Nyugat felé. A dühöngő és lélekzetelállító szélből ezer elkárhozott lelke süvít ki, az évszázados, megfeketült tetőkön doboló eső a halotti zene és nincs ember, akinek meg ne remegne a szíve, ha a Raz hegyfokot, a vén kontinensnek ezt az egyik legnyugatibb pontját meglátja. Sehol másutt nem lehet annyira érzékelni a végtelenséget, mint ezen a helyen.

A végtelenség peremén él a breton, ez a pusztuló nép. Lelkükben a jelen mellett ott él egyenrangú félként a mult ; elfolyt évezredek minden szomorúsága és szenvedése. Ritkán mosolyognak, keveset beszélnek, kevésszer hallani ajkukon ezt a sötét ősi nyelvet, amelynek zenéjében félelem, fenyegetés és nagy-nagy szomorúság van. Énekkel fejezik ki leginkább érzelmeiket és ezek az énekek mind vereségről, kilátástalan küzdelmekről, halálról, fájdalomról mesélnek.

Ha összejönnek ünnepre a bretonok, el szokták együtt énekelni nemzeti himnuszukat, de ez inkább úgy hangzik szájukban, mint valami csöndes elégia :

«Ar Vretoned a zo tud kaled ha krenv :
N'eus pobl ken kalonek a-zindan an env.
Gwerz trist, zon dudius a ziwan eno.
O pegent kaer ec'h out, ma Bro !

Magyarul:

«Erős és bátor faj a breton,
Nincs nála bátrabb nép az [ég alatt,
Náluk teremnek a szomorúan [panaszkodó és édes dalok.
Ó, mily szép vagy Hazám!»

*

A végtelenség peremén élnek a bretonok. Lelkükben a jelen mellett ott él, egyenrangú félként a mult; elfolyt évezredek minden szomorúsága, szenvedése. Soha nem aludt ki bennük a függetlenség vágya, egy nagy kelta birodalom álma. És kik követelhetnék maguknak több joggal a kelta birodalom vezetését, mint a bretonok, akiknek ajkán még ma is élő az ősi nyelv, amelynek sötét zenéjét Írországban és Walesben már csak a városnevekből és keresztnevekből halljuk.

A kikötőben.

A német győzelem óta a lehetőségek birodalmába került Bretagne önállósága, vagy legalább is valamilyen formájú önkormányzata. A kérdés megoldása nem túlságosan könnyű, hiszen Bretagneban csak a falvak és tanyák népe vérbeli breton, a nagyvárosok lakói már csak franciául tudnak. Fővárosukban, Rennesben, a háború kitöréséig megjelent egy breton függetlenségi lap. De írói csak francia nyelven tudták arra buzdítani honfitársaikat, hogy bretonul beszéljenek.

A bretonok terhesnek érezték mindig hátukon a francia nyerget és sokszor ágaskodtak, toporzékoltak, hogy levessék magukról a keménytérdű, diadalmas lovast. Most, hogy eddigi uruk összetört tagokkal a földön hever, itt az alkalom, hogy szabaddá tegyék magukat. A hatalmas parancsolót sokszor gyülölettel nézték; hogy fognak most viselkedni vele szemben, amikor szorítása elgyengült és nincs többé ereje? Ki tudná megmondani? Ki ismeri az ősi breton lélek titkait?

MOZAIKOK A 2600 ÉVES JAPÁNRÓL.

Írta TAKÁCS JÓZSEF dr.

Születésének, állammá alakulásának 2600-ik évfordulóját ünnepli ezekben a napokban keletázsiai testvérnemzetünk, a japáni császárság. Ebben az ünneplésben ezeken az oldalakon nem vehetnénk részt méltóbban, mint hogy a harmadfél évezredes történelem ködéből kialakult birodalomban, lakóinak mindennapi életében szétnézzünk.

A Felkelő Nap távoli országa a Kelet-Ázsia partjaival szinte párhuzamosan vonuló szigetsoron helyezkedik el. Az anyaország a Kamcsatka déli végénél kezdődő *Chishima* szigetek és a Keletkínai tenger *Ryūkyū*-szigetlánca között mintegy 4500 km hosszúságban nyúlik el. Ebből «tulajdonképpeni Japán» alatt csak a középső nagy szigetek csoportját értik. Legészakibb ilyen szigete *Hokkaidō*, legnagyobb és legfontosabb *Honshū* (Nippon-nak tanultuk az iskolában), a déliek : *Shikoku* és *Kyūshū*. Az anyaországnak ezen az aránylag kicsiny területén — mindössze 382,073 km², tehát körülbelül négyszerakkora, mint a mai Magyarország — ma már 70 milliónyi embertömeg él szűkreszabott «életterén» és küzd megélhetéséért. Kényelmesen ez a terület csupán 45 millió embert tarthatna el : az ország tehát túlnépesedett. A túlnépesedés következtében a japániak kénytelenek terjeszkedni és a keletázsiai szigetekről a kontinens keleti partvidékére törekszenek.

Eddigi terjeszkedésük eredményei a már megszerzett külső birtokok. A mult század végén kitört japán-kínai háborút a shimonoseki béke fejezte be : ez juttatta japáni kézre 1895-ben az addig kínai *Taiwan* szigetet, a portugálok egykori Formosáját. Az orosz-japáni háborút is Japán nyerte meg és az 1905. évi portsmouthi békekötés óta *Karafuto* néven övé az orosz Szachalin sziget déli fele, a nálunk Koreának ismert *Chōsen* félsziget és a délmandzsúriai Liaotung félsziget déli részén fekvő *Kantōshū* (Kwantung) bérelt terület. A világháború befejezése után a Népszövetség Japánra bízta az addigi német *mikronéziai szigetek*, a Palau-, Mariana-, Karolina- és Marshall-csoport igazgatását. Legutóbbi japáni csapatok hódítása nyomán alakult meg az önállónak kikiáltott *Mandzsúria*, vagy mandzsú nevén Man-Csóu-Ti-Kuo. Napjainkban pedig japáni megszállás alatt áll a kínai birodalomnak tetemes része, főleg egész tengerpartja.

Japán földrajzi helyzete következtében enyhe éghajlatú és legnagyobb részében egész éven át zöldel, virágzik a növényzet. Földje nem unalmas : vad hegyek, kedves völgyek, zuhatagos folyók, védett keskeny öblök, kéklő tavak teszik változatossá. Sok a vulkán : ilyen a *Fuji* is, a japáni hegyek 3778 m magas királya. Havas csúcsa ott csillog a napfényben, a buján zöldelő, Tokyō-környéki táj fölött. A nagy szigetek folyói általában keskenyek, rövidek és hirtelen esésűek. Víziútnak csak a nagyobbak alsó folyása használható. Vizük ragyogóan tiszta. A japáni táj legszebb részletei a gránitsziklák és erdős hegyek tövében meghúzódó bájos öblök.

A legcsodásabb japáni tájak közül tizenkettőt *nemzeti parkká* nyilvánítottak. Védett területen látogathatók meg ma már *Hokkaidō* szigetén Akan tavai, mocsarai, vulkánjai, Daisetsuzan őserdei, *Honshu*-n Towada hegyei, lápjai, Nikko zuhatagos hegyipatakjai, a hatalmas Fuji, az erdőkkel borított Japáni Alpok (Chūbu-Sangaku), Yoshino szakadékai és tengerpartja, Daisen őserdős fennsíkja, az apró szigetekkel tarkázott Beltenger (Seto Naikai), végül *Kyūshū* szigeten az Aso vulkánja, az Unzen virágos vidéke és a Kirishima krátertavai.

Temérdek a gyógyító hatású melegforrás. Leghíresebb közülük Kusatsu kénes hévize. A tokyóiak kedves fürdőhelye a főváros közelében fekvő Miyanoshita és a tengerparti Atami.

A japáni császárságot Kr. e. 660-ban — tehát 2600 éve már! — *Jinmu*, az «istenien bátor császár», alapította. Székhelye a délhonshui Yamato volt. A hagyomány szerint Jinmu a Nap istennőjének, Amaterasu Omikami-nak, ötödik leszármazottja. A keresztény időszámítás kezdetéig 11 császár uralkodott a mai Nara vidékén. A yamatói japániak lassankint a négy nagy sziget egész területére kiterjesztették hatalmukat, uralmuk alá került az *ainu* őslakosság. Kr. u. 200 körül a koreaiakkal kerültek harcba a japániak

és legyőzték azokat. Koreán át jutott el Japánba ezután a kínai írásjelek használata, majd 552-ben Buddha vallását is bevezették. Ettől kezdve a japáni nemzeti fejlődés, az irodalom, a tudomány és művészetek kínai hatás alá kerültek. Pompás templomok épültek, melyeknek gyönyörű példánya a narai Horyuji.

710-ben *Nara* lett a birodalom fővárosa. Nagy építőművészek, szobrászok építették meg a várost és azt az egykorú írók a virágjában álló cseresznyefához hasonlították. Ennek a virágzó korszaknak egyik leghatalmasabb alkotása a narai Daibutsu, Buddha világhírű bronz-képmása.

A teremtő és építő Nara-korszakot 784-ben a csendes és tökéletesítő *Fujiwara*-időszak követte. Kanmu császár ugyanis a fővárost Yamashiróba, a mai Kyoto vidékére helyezte át. A vezető állásokat a Fujiwara-család tagjaival töltötték be. A külsőségek, az udvari szertartások és szokások a legfestőibb tökéletességet érték el. Ebben az időszakban vezették be a japániak külön írásmódját, a *hirakana* és *katakana* betűit.

1192-ben végződik a Fujiwara-korszak. A hatalmat ekkor Yoritomo ragadta magához, és mint a birodalom fővezére, — japánul : *shōgun* — Kamakurában rendezte be székhelyét. Ettől kezdve az országot ilyen shōgunok kormányozták. Közülük kimagaslott a fényűző Ashikaga-, majd a Tokugawa-shogunok uralkodása. 1549-ben a francia Xavier Ferenc atya keresztény hittérítői munkát kezdett Japánban.

Az ország aranykora az *Edo*-korszak volt. Edo volt a neve a mai Tōkyō (mondd : tókjó) fővárosnak. Ide helyezte át székhelyét a shōgunok uralma után trónralépő nagy *Meiji* (médzsi) császár és ekkor, 1868-ban, indult meg Japán modern fellendülése. Közigazgatási reformok, a kormányzás nyugati mintájú átszervezése volt külső megnyilvánulása a nagy változásnak. Japán lassankint komoly hatalommá nőtt és 1895-ben a kínaiakkal, 1905-ben pedig a hatalmas orosz birodalommal szemben nyert háborút. 1912-ig uralkodott Meiji császár, ekkor *Taishō* követte őt a trónon. A világháborúba az ántánt mellett avatkozott bele Japán és a volt német mikronéziai szigetekkel, valamint a kínai

Tokyo belvárosa.

Vidéki tanya.

parton levő Kiaochow-val (németül: Kiautschou) növelte területét. A pariskörnyéki béketárgyalásokon mint az öt győztes nagyhatalom egyike vett részt.

A mostani császár, *Hirohito*, 1926 karácsonyán lépett trónra. Ma 39 éves. 124-ik uralkodója országának, és uralmának idejét a *ragyogó béke* (shōwa) korszakának nevezték el.

Az idők folyamán mind északabbra szorított *ainu* őslakosság ma már csak Hokkaido és Karafuto néhány falvában él. Számuk egyre fogy: 1931-ben már csak mintegy tizenhatezren voltak. A legnépesebb ainu települések a hokkaidói *Shiraoi*, *Chikabumi* és a karafutói *Tarandomari*. A kipusztulóban levő ainuk erősek és feltűnően szőrösek, szakállasak. Természetimádók. Vonásaik hasonlítanak a kaukázusi fajokéhoz. Kékszeműek is akadnak köztük.

Japán alkotmányos császárság *(teikōku)*. Mai alkotmányát 1889-ben hirdették ki A császár a minisztertanáccsal gyakorolja a legfelsőbb végrehajtó hatalmat, a hadsereg és haditengerészet legfőbb parancsnoka, övé a hadüzenet és a békekötés joga. A császári országgyűlés *(teikōku gikai)* két testülete a főrendek háza *(kizukoin)* és a 466 tagból álló képviselőház *(shugiin)*.

Az országot közigazgatásilag 43 *ken*-re, 1 *dō*-ra (Hokkai do) és 3 *fu*-ra (Tōkyo, Kyōtōi és Ōsaka) osztották.

Az ország területének csak mintegy 15%-án folyik földmívelés. A többi belterület, hegység, tó, folyó, erdő és pusztaság. Japán legnagyobb kivitele nyersselyem. Az egyéb termények közül a japáni zöld tea C-vitamint tartalmaz, ami a fekete teában nincs meg. Gyümölcsöt is termelnek Japánban: sok a sárga- és görögdinnye, eper, füge, cseresznye, őszibarack, körte, alma, banán, narancs és grape.

A bányászat régi ipara az országnak. Hegyeiben főleg rezet, aranyat és ezüstöt találnak. Legtöbbet Kyushu szigetén. Szene közepes fajtájú, — lignit — de elegendő, sőt ki is visznek belőle Kínába és a Fülöp-szigetekre.

A partmenti lakosok legtöbbje halász. A tengervízből párolják az ország sószükségletét, különösen a Beltenger partvidékén és szigetein.

Bőséges az esőzés, tehát kiterjedt erdők borítják Japán hegyeit és lankáit. Legerdősebb Hokkaido.

A hegyeknek hatalmas gátakkal duzzasztott rohanó vizei villamos áramot fejlesztenek. Ez hajtja ma már a vonatok nagyrészét.

Fejlett a szövőipar. Központja a hárommillió lakosú Osaka. Különösen a selyemszövés *(crépe de chine* = krepdösin) fejlődött ki.

Kétféle papírt gyártanak : az ú. n. japáni papírt *(hanshi)* a háziipar, a külföldi minőségűt pedig a papírgyárak készítik. A gyártott mennyiség 41%-a nyomdai papiros.

Érdekes, hogy az általánosan használt svéd gyufát Kreuger Ivar emlékezetes hirtelen halála óta az újraépült japáni gyufaipar ma már teljesen kiszorította.

Világszerte ismertek a japáni iparművészet porcellán-, lakk- és bambuszremekei, selyemhímzései és kimonói.

A gépipar terén különösen a hajóépítés virágzik. A japáni hajózási vállalatok úszópalotái ma már nemcsak a Csendes Óceán kikötőinek rendszeres látogatói, hanem az Indiai Óceánon és az Európa körüli tengereken is gyakori vendégek.

Legősibb japáni vallás a *shintō*, — «az istenek útja» — a természet és az ősök imádása. A japániak nemzeti vallása. A nyolcmilliónyi isten *(kami)* között legfőbb a császári ház ősanyja : *Amaterasu Omikami*, a Nap istennője. Istene van a tengernek, folyónak szélnek, tűznek, hegyeknek, de a közismert katonáknak és a császári ház hű embereinek is. Ennek a vallásnak nagy reformátora volt *Moto-ori Norinaga* (1730—1801), a «tiszta shintō» megteremtője. Az istenek legtöbbjét a japániak a szabadban ünneplik és imádják. Sok isten szentélye ősi formájú, szalmafedelű házakban búvik meg. A shintō-templomoknak nálunk is általánosan ismert kapuja, a *torii*, két oszlop tetején keresztbefektetett gerenda. Színpad is akad a templomokban : vallásos táncok és jelenetek bemutatására. Az istentiszteleteken nagy felvonulások közepette különböző élelmiszereket — gyümölcsöt, rizst — ajánlanak fel áldozatul az isteneknek.

Buddha vallása — *Konn-Fu-Ce* (latinul : Confucius) hitével együtt — 552 óta terjedt el Japánban. Koreában, a mai Chōsenben, ekkor polgárháború tört ki, Kudara királya a japániak segítségét kérte és ezzel egyidőben Buddha-könyveket és képmásokat ajándékozott a császárnak. Suiko császárnő uralkodása alatt, 600 körül, a japáni nemzeti közigazgatást már Buddha tanai alapján szervezték meg. A nép körében is mind népszerűbb lett a buddhista vallás. Sok-sok időn át aztán kifejlődtek a japáni buddhizmus nagy felekezetei. Egyik a *shingon*, központja a Nara közelében emelkedő Kōya hegyen van, a másik a *tendai*, a Kyotótól északkeletre lévő Hiei

Cseresznyefa-virágzás.

Hálószoba éjjel.

hegy kolostorának tanain alapszik. Később alakult ki a ma oly népszerű *shin*, *nichiren* és *zen-shū* felekezet.

A *kereszténység* hittérítői 1549-ben jelentek meg Japán földjén. Xavier Ferenc, a későbbi francia szent, szállt partra ekkor Kagoshima kikötőjében. Mintegy száz éven belül Jézus katonái kétszázezer japánit kereszteltek meg, köztük sok daimyót, magasrangú tisztet és előkelő hölgyet. 1638-ban, a Tokugawa-shogunok kormányzata elűzte a hittérítőket és munkájukat ettől kezdve lehetetlenné tette. Csupán 1859-ben sikerült ismét térítőmunkát kezdeni az amerikai protestáns misszióknak. Az orosz orthodox egyház is munkába fogott 1861-ben. Manapság huszonkétféle felekezethez tartozóknak vallják magukat Japán keresztényei. Legnagyobbrészt római katolikusok, presbyteriánusok, episcopalianusok, methodisták és congregational-vallásúak.

A Buddha-vallásnak 41 millió, a shintónak 17 millió, a keresztény felekezeteknek mintegy 280,000 híve van.

Kétféle divat járja a japáni öltözködésben. Egyik a japáni *kimono*, a másik a nyugatias, európai mintájú ruházat. Az idegen stílus nemcsak a mai építkezés, iskolai és hivatali élet, a közlekedés terén mutatkozik, hanem természetszerűen a nép ruházkodása is nagymértékben európaias — vagy tán amerikaias? — lett. Különösen a mai ifjúság öltözködik ilyen módon.

A japáni ruha alsóneműje mindkét nembelieken a gyapjúból készült *hadaki*. Ennek nyakkendője *(eri)* is van: a férfiaké fekete, a nőké hímzett selyem. A hadakira következik egy hosszabb alsóruha, a *nagajuban* s ezen viselik a ruházat legfontosabb darabját, a kimonót. Ez a tág, nálunk is közismert japáni ruhadarab bokáig ér, csak ősszel és tavasszal bélelik, télen gyapjút is varrnak bele. A kimono fölé kerül még néha a *haori* nevű, fekete anyagból készülő köpeny. A gomb és egyéb kapcsoló-berendezés nélküli ruhákat szalag *(obi)* tartja össze. Szalagjukat a nők hátul pillangószárny-szerű hatalmas csokorba kötik. A férfiak, de gyakran a leányok is, kimonójuk fölött még egy szoknyaféle ruhadarabot *(hakama)* is viselnek.

Rizs, hal és növényfélék a japáni nép főtáplálékai. Ezeket, megfőzve, különböző nagyságú, alakú, rajzú és színű tálakba és tetszetős fatálcára helyezik. A rizst porcellán-, a levest lakkozott csészében szolgálják fel. A hal és más húsétel porcelláncsészébe kerül. Ezek az edények néha tekintélyes értékűek. Kést, villát és kanalat egyáltalában nem használnak, evőeszközük csupán két szál pálcikából áll.

A japáni ételek nem ízlenek mindenkinek, de azért akad köztük olyan, amit az idegenek is nagyon szívesen megesznek. Ezek közül általánosan kedvelt a *sukiyaki*, réz-

serpenyőben tálalt növényi körítésű sült marhahús-szelet. Rizsből párolt és édesített szesszel *(mirin)* ízesítve, kitűnőnek tartják. A sertéshúst és a csirkét hasonló módon tálalják. Szokás a húst a vendégek szemeláttára sütni vagy főzni, hogy aztán forrón ehessék. Az ételekhez a zöld teát isszák, tejjel és cukorral.

A házakat Japánban általában fából építik. Ezeknek a szellős építményeknek az a tulajdonságuk, hogy a nyár forrósága és a tél hidege ellen egyaránt védenek. A szobák padlóját vastag szőnyegféle, a *tatami* borítja. A szobákat egymástól papírfal *(shōji)* vagy széttolható ajtók *(fusuma)* választják el s ezekre gyakran virágokat, madarakat és különböző állatokat szoktak festeni. Az ajtók és ablakok tágasak. A házakat kedves kertek veszik körül. Legújabban — különösen a nagyvárosokban — Japánban is hódít a nyugatias építőstílus. Tōkyō, Osaka, Yokohama és Kyōtō egyes városrészei ma már akár Londonba is beillenének.

Nagy jelentősége van a japáni nép szemében a különböző gyümölcsfák virágzásának. Elsőnek — februáriusban — a szilvafák *(ume)* borulnak virágba, márciusban a barack- *(momo)* és a körtefák öltik magukra legszebb ruhájukat. Legnépszerűbb az áprilisi cseresznyevirágzás *(sakura)*, mert a cseresznyevirág valóságos eszmény Japánban. Az ország déli részein már márciusban megindul a cseresznyefák virágzása, északon pedig még májusban is gyönyörködtet. Ha tehát valaki Nagasakiban vagy Shimonosekiben kezdi meg japáni útját és halad lassankint Kyotón, Narán, Yoshinón át Tokyóba, majd tovább, északabbra, közel három hónapon át cseresznyevirágok között élhet.

Sok az ünnepnap. Nagy ünnep minden hónapra jut. Január 1-től kezdve három napon át ünneplik a japániak az újévet, feldíszítik házaikat és *ozōni*-t, újévi ételt, esznek és az *otoso* nevű édes rizspálinkát isszák hozzá. Február 4-én tartják meg a babszórás szertartását *(mame-maki)*: szárazbabot dobálnak szét a házban és kiáltoznak, hogy «a szerencse befelé, az ördög kifelé!» A lányok babaünnepét *(hina matsuri)* március 3-án ülik meg. Április 8-án a buddhista templomokban a virágünnep *(hana matsuri)* képviseli

Mijasima. Sinto kapu és kőlámpák.

Buddha születésnapját. Ezen a napon a tokyói Asakusa-templomban vannak szép ünnepségek *(Kanbutsu-e)*, a gyermekek ezrei ünneplőruhában, virággal a kezükben, gyülekeznek a Hibiya-parkban és táncolnak Buddha tiszteletére. Május 5-én van a fiúk zászlóünnepe *(tango-no-Sekku)*, ezt követi ugyanennek a hónapnak 15. napján a Kamo-szentélyek ú. n. *aoi*-ünnepe. Júniusban ismét két ünnepnap van : 2-án a nikkói templom nagy ünnepe, 14—16-án a tokyói Sanno-szentély napja. Július 7-én csillagünnepet *(tanabata-matsuri)* ülnek a japánok, 13-tól 15-ig pedig a lámpák ünnepét *(bon)*. A hónap végén a Sumida folyón tartják meg a *Kawabiraki* ünnepet, a «folyó napját». Tűzijátékok és lámpások fényében éneklő és *samisen*-en játszó gésák csónakáznak Tokyó folyóján.

A legközelebbi ünnep október 22-én a Heian-szentély napja, a *jidai matsuri*. Ez Kyoto városának egyik legnagyobb ünnepnapja. A város 1100 éves története elevenedik meg a pompás jelmezes felvonuláson. November 3-án a nagy *Meiji* császár tiszteletére hatalmas sportünnepélyen mutatja be képességeit a japáni fiatalság. A hónap 15. napján sokezer gyermek zarándokol a tokyói Sanno-szentélyhez és üli ott meg az ú. n. *shichi-go-san* (magyarul : hét-öt-három) ünnepet. Az év ünnepségeit december közepe táján az évvégi vásár *(toshi-no-ichi)* zárja be. A legnagyobb vásárt a tokyói Asakusa-templomnál tartják.

Tokyo, Osaka és a többi japáni nagyváros színházaiban legnépszerűbbek az ország történetének egyes érdekes eseményeit felevenítő, ú. n. *kabuki* drámák. Ezekben a női szerepeket is férfiszínészek játsszák és a szöveget fejhangon mondják. Sok új színházban 3—5000 néző is elfér és itt a modern színjátszás nyugatias darabokat is bemutat. Híresek az osakai bábszínház finoman művészi előadásai. Sok a revűszínház is : leghíresebb közülük a *Shochiku*. Népszerű a *Takarazuka*-lányok operatársulata.

A mozik japáni és idegen filmeket egyaránt játszanak. Hatalmas mértékben népszerűsítették a mozit a hazai és az importált hangosfilmek.

A teaház *(ochaya)* kedvelt szórakoztató intézménye Japánnak. A vendégeket gésa *(geisha)* csoportok gitáros éneke és tánca szórakoztatja. Művésziek ezek a produkciók különösen a cseresznyevirág ünnepén. Sok idegen fordul meg az áprilisi ilyen cseresznyevirágtáncok színhelyén és bámulja a kyotói *miyako*, az oskai *maniwa* és tokyói *azuma odori* felejthetetlen mutatványait.

Teljesen nyugati mintájúak a nagyvárosi táncos helyek, kávéházak és bárok.

A japáni rádió 1925 óta hatalmasan kifejlődött. 1935-ben 25 leadóállomás működött az ország területén és kétmillió volt a japáni rádióhallgatók száma.

A sport Japánban kétféle : nemzeti és idegen.

A nemzeti sport egyik legnépszerűbbje a *jūdō* vagy *jūjutsu* (mondd : dzsúdó, dzsúdzsucu), amit nálunk hibásan *zsiuzsicu*-ként ismernek. Ez a jellegzetesen japáni és immár világszerte elterjedt sportfajta az önvédelemnek leghatásosabb eszköze. Legnevesebb művelője Kano Jigoro, a japán főrendiház későbbi tagja volt, a mult század második felében.

Az európai vívásnak felel meg a japániak kardforgatása, a *kendō*. A birkózás japán nemzeti formája a *sumō*, melynek eredete a Kr. e. 23. évbe nyúlik vissza.

Az idegen sportok közül legelterjedtebb az úszás, a baseball, a tennisz, a futball, a golf, az evezés, a vadászat és a kormorán-halászat.

*

Az itt bemutatott, békésnek látszó szigetország már régóta nagy terveinek megvalósítására készült. Tanulékony ifjaik nyitott szemmel, fényképezőgéppel és tudnivágyón járták Európa értékes városait, ellesték a nyugati technika és hadviselés legújabb módszereit, csodáit és otthon hasznosítva a tanultakat, országukat korszerűen szerelték fel arra a régen várt nagy eseménysorozatra, mely a közelmultban Ázsia egész keletén megindult.

Japán korszerűen felszerelt csapatai eddig megteremtették a Kínától különálló mandzsu császárságot, elszakították eddigi anyaországától Belső Mongóliát és Észak-Kínát. A Felkelő Nap 2600 esztendős birodalma most már a keletázsiai partvidéken, meg a Menny Birodalmának belsejében terjeszkedik és vörösnapos lobogói egymásután jelennek meg ősi kínai városok tornyain.

A FA ORSZÁGA.

Írta ZOLTAI ZOLTÁN.

Vancouver szigetén gazdag szén és rézbányák vannak, de nem aknázzák őket ki eléggé, mert nem tartják érdemesnek. A gazdagságot ugyanis nem azok jelentik a lakosságnak, hanem a fa. Egész Canadának legfontosabb terméke a fa. Különösen Brit Columbiában mozog minden a fa körül. A népesség fele a «logging camp»-eken, fűrésztelepeken és papirosmalmokban dolgozik.

A felhők egy kissé szétfoszlottak, ezért elhatároztam, hogy fölkutatom és fényképeken megörökítem az igazi kanadai őserdőt, mielőtt az ég ismét beborulna és mielőtt még az egészet levágják és a helyébe felhőkarcolókat meg rádióállomásokat építenének. Korán reggel útnak indultam, zsebemben hatalmas darab vajaskenyérrel és egy tekercs tartalék filmmel.

A sziget tulsó oldalára, Port Alberni-be vezető országúton indultam el. Az út mellett elszórtan, kezdetben körülbelül félkilométerenkint, később ritkábban, még néhány ház volt. Vagy kétórai gyaloglás után letértem az aszfaltozott útról egy kerékcsapásra. Gumikerék csapására — természetesen. További félóra mulva nagy faházhoz értem. A kerékcsapás egyenesen bevezetett a gépkocsi-színbe és ott vége is volt. A kerítés kapuja csukva — úgy látszott, nincsen senki otthon. Persze, hiszen vasárnap volt. Az egész család valószínűleg bement Nanaimóba templomba vagy ismerősöket látogatni.

A házat sűrű erdő vette körül. Igen, ez az, amit én keresek — itt bizonyára meghatom azt az őserdei csendéletet, amiről olyan sokat álmodoztam! Mielőtt visszatérnék az országútra, bemegyek, éppen csak néhány lépésre, hogy egy-két szép

Így torlaszolták el a folyókat a vancouver-szigetiek a halászat érdekében, amíg törvénnyel meg nem tiltották.

Erdei tanya az országút mellett Vancouver szigeten.

képet csináljak, — gondoltam. És cselekedtem.

Az erdő rendkívül sűrű volt. Egyáltalában nem olyan, mint az európai erdők, noha körülbelül ugyanaz a növényfajta van benne: tölgy, bükk, fenyő és rengeteg páfrányféle. A páfrány, a sűrű aljnövényzet és néhány különös fa miatt szinte szubtrópusinak hat a britcolumbiai erdő.

Minden csuronvizes volt az utóbbi napok esőjétől. Helyenkint csípőig érő nedves aljnövényzetben törtettem előre, majd meg át kellett másznom egy utamban fekvő ledőlt faóriás törzsén és amikor leugrottam róla, nyakig belesüllyedtem a lehullott falevelekbe. Itt is, ott is láttam és lefényképeztem egy-egy nagyszerű képet. Az őserdő csodálatos szépsége teljesen rabul ejtett.

Leültem egy fatörzsre, hogy mélyeb ben magamba szívhassam az erdő szépségét, üde illatát és ózondús levegőjét. Felséges mély csönd honolt a tájon, semmiféle állati lény nem zavarta azt meg. Lelkemet eltöltötte a boldogság — végre itt lehetek az igazi, érintetlen kanadai őserdőben, amely után olyan nagyon vágyakoztam!

Talán két-háromszáz méternyire lehettem ekkor a háztól és mivel már vagy tíz jelet csináltam a fákon, bizonyos voltam benne, hogy visszatalálok majd. Egyszerre csak észrevettem a fák lombjain keresztül, vagy száz lépésnyi távolságra egy rendkívül érdekes, közvetlenül a talaja fölött kilencfelé ágazó fát és mellette egy másikat, de az megelégedett hat ággal. Ezt föltétlenül le kellett fényképeznem! Csakhogy éppen akkorra egészen beborult az ég és ez meglehetős gondot okozott nekem. Mert november elején, sötét erdőben és sötét felhők alatt nem csinálhattam pillanatfölvételt közepes fényerejű gépemmel, állványom pedig nem volt és nem tudtam máshová sem letámasztani a gépet. Ide-oda forgolódtam, keresve a megoldást, végül hozzátámasztottam hátamat egy fához, a fényképezőgépet erősen a mellemhez szorítottam és megnyomtam a «ravaszt». Sikerült. Nagyszerű — micsoda kép lesz ez! Megveregettem a vállamat.

Most már aztán igazán ideje volt visszamenni a házhoz. Hol az utolsó jel? Melyik irányban? Annyit forgolódtam ott a kilencágú fa körül, hogy most elfelejtettem, melyik irányból jöttem! És még hozzá az utolsó jel jó száz méternyire lehetett, mert amikor megláttam a fát, elfelejtettem újabb jelet csinálni azon a helyen. Mégis..., igen — azt hiszem arra jöttem! Elindultam a vélt irányban és kerestem a jelet. Nem volt sehol. Tyű a jégenkopogóját! Nem hittem, hogy ilyen könnyű lesz eltévedni. Legalább a Nap látszott volna! Nagyot kiáltottam, hátha mégis otthon van valaki a házban. Többször megismételtem, de nem kaptam választ. Kivert az izzadtság. No most mit csináljak? Hosszú tépelődés után kikerestem egy elég magas, de megmászható fát és fölmásztam a tetejére. Nem láttam a házat sehol. Így csak egyetlen mód maradt a szabadulásra — el kell indulni a talaj lejtésének irányába s akkor előbb-utóbb valami patakhoz, majd annak folyását követve a tengerpartra érek. Onnan pedig már könnyű lesz hazatalálni.

Rettenetes fáradsággal törtettem előre a sűrűségben, mindig lefelé az enyhe lejtőn. Végre, legalább egyórai küzdelem után kis patakhoz értem. Gumicsizmámmal belegázoltam és vízmentében botorkáltam lefelé. Szinte örökkévalóságnak tetszett az a további két-három óra, amíg váratlanul föl nem bukkant előttem egy kicsike vasúti híd a patak fölött. Fölmásztam a pályára és elindultam a sínek között lefelé. Alig mentem száz lé-

pést — sínautó pöfögött felém, benne egy kövér emberrel. A derék úr nagy szemeket meresztett rám, amikor meglátott piszkos, megviselt állapotomban!

Megkérdeztem tőle, milyen messze van Nanaimo. «Well, úgy tizennégy mérföldnyire lehet» — válaszolta. Láttam a szeméről, hogy valami ilyenfélét gondol rólam: Ugyan mit kereshet egy idegen errefelé és ilyen állapotban? Ezért elmondtam neki, hogyan tévedtem el az őserdőben. Kissé barátságosabb lett a pillantása. «Hát, ha vissza akar jutni Nanaimóba» mondta, «akkor legjobban teszi, ha fölül ide mellém. Én ugyan most éppen az ellenkező irányba megyek, ide a fűrésztelepre, tízpercnyire, de csak körülbelül két órát leszek ott, azután visszamegyek Nanaimóba. Még mindig hamarább lesz ott, mintha gyalog menne. Akarja?»

Hogyne akartam volna?! Már benn is ültem a sínautóban és robogtunk tovább. Tíz perc sem telhetett bele, a völgy egy szélesebb tágulatában hatalmas fűrésztelephez értünk. «Itt várjon, ugyanezen a helyen két óra mulva» mondta a kövér. «Addig nézegessen körül.»

A létért küzdeniök kell az őserdő fáinak is Vancouver szigeten.

Vasárnap lévén, a telep egészen üres volt, alig egy-két embert lehetett látni. Beszédbe elegyedtem valami őrfélével és megkérdeztem tőle, hogy megnézhetném-e a telepet. «Megnézheti, természetesen, de nincsen rajta semmi érdekes, ha nem dolgoznak. Ellenben — ajánlotta — a logging camp-en ma is dolgoznak; néhány perc ide ott a hegyoldalban.» Megköszöntem és elindultam a mutatott irányba.

A «logging camp» hatalmas területet foglal el, ezért időm rövidsége miatt csak kis részét láthattam. De hiszen mindenütt csak ugyanazt láttam volna: egy vagy két embert fát vágni, a kivágott fáról gallyakat nyesni és baltát vagy fűreszt élesíteni. Néhány száz méternyire onnan pedig megint ugyanazt a jelenetet. A favágók ugyanis egyenként vagy kettesével szétszórva dolgoztak.

Megszólítottam egy hórihorgas legényt, aki éppen egy földön heverő fenyőfa ágait csapkodta le. Azonnal kapható volt egy kis beszélgetésre — szabályosan meginterjuvoltam. Montreali francia volt. Igazi franciás lelkesedéssel beszélt a favágás mesterségéről. Mint mondta, favágónak születni kell — aki nem születik annak, abból sohasem lesz igazi favagó. A legszebb foglalkozás a világon — legalább is neki — mert ő nagy elmélkedő.

Amikor végre sikerült rábírnom, hogy a filozófiáról térjen a meztelen valóságra, a következő dolgokat tudtam meg: Ha új embert vesznek föl a camp-re, kijelölik működésének területét — egy három-négy acre-nyi erdődarabot. Mégpedig rendszerint az úgynevezett «legpiszkosabbat», míg a régi emberek a tisztát kapják. Piszkos az az erdő, ahol sok az aljnövényzet, bokor, kidőlt, korhadt fa stb. Szegény újonc beleöregszik, míg az ilyen területen néhány méter széles utat tisztít a traktorok részére. Ha ez megvan és az újonc még munkaképes, akkor a munkavezető mindennap megadja a méreteket, hogy milyen hosszú és milyen vastag törzsekre van szüksége. A megtisztított út mentén erre a favágó minden megfelelő fát kivág és otthagyja azokat heverni. Egy szép napon azután izmos traktor kapaszkodik fel, magához köt egyszerre vagy féltucat fatörzset és elcipeli a fűrésztelepre. A favágó pedig tíz centet hajt be minden fatörzsért. Gyakorlott ember naponta 50—60 fát tud kivágni.

Lakást és ellátást lenn a telepen kapnak a munkások. Az étkezésért másfél dollárt kell naponta fizetniük. A júniustól februárig tartó időszakban (tavasszal ugyanis a hóolvadás miatt nem lehet dolgozni, de a téli hó nem akadály) egy ember 5—600 dollárt takaríthat meg, amiből aztán tavasszal üzletet nyit, vagy földkörüli útra indul vagy pedig elissza az egészet és akkor júniusban megint le kell szerződnie. Az utóbbi eset a leggyakoribb.

Mire leértem a fűrésztelepre, a kövér már negyedórája várt rám és úgy morgott, akar egy grizzly medve.

Néhány nappal erdei kirándulásom után térdnadrágot es meleg pullovert öltöttem, kezembe vettem az esőkabátomat (minden egyéb holmimat Vancouverbe küldtem poste restante) búcsút vettem kedves vendéglátó gazdámtól, majd fölszálltam az apostolok lovára és nekivágtam a dél felé vivő országútnak. Cél: Victoria, a kertek városa, és egész Canada legszebb városa!

Nanaimo házai még nagyon messze elhúzódtak az országút mellett. Kivétel nélkül mind fából épült. Némelyik nagy, emeletes volt, másik csak nyomorult viskó, de mindegyik mellett ott állt egy autó — vagy külön garázsban, vagy csak ponyvával lefödve. Ló? Ugyan kinek kellene? Nyomát sem láttam egész Vancouver szigetén.

Mindjárt az első napon négy autós állt meg, hogy fölvegyen engem, szegény gyalogos ördögöt. Minden esetben köszönettel visszautasítottam az ajánlatot, mert gyalogolni akartam és az utam nem volt sietős. A gyaloglást mindig szerettem, különösen ehhez hasonló szép erdei utakon. De mennyire elrontanak minden élvezetet az autók! Először is félpercenként száguldoznak el melletted az elég keskeny úton és többször csak az utolsó pillanatban sikerül félreugranod az árokba. Ha pedig az árok hozzá még tele van vízzel vagy sárral — és Vancouver szigetén valamelyikkel mindig tele szokott lenni, — akkor az élvezetből már alig marad valami.

Ezek mind csak testi szenvedések — légy aszkéta, ne törődjél velük! Töltsed meg lelkedet az erdő illatának és a tájkép szépségének élvezetével! Például itt mindjárt a

Helyenként szinte szubtrópusi jellege van a britcolumbiai őserdőnek.

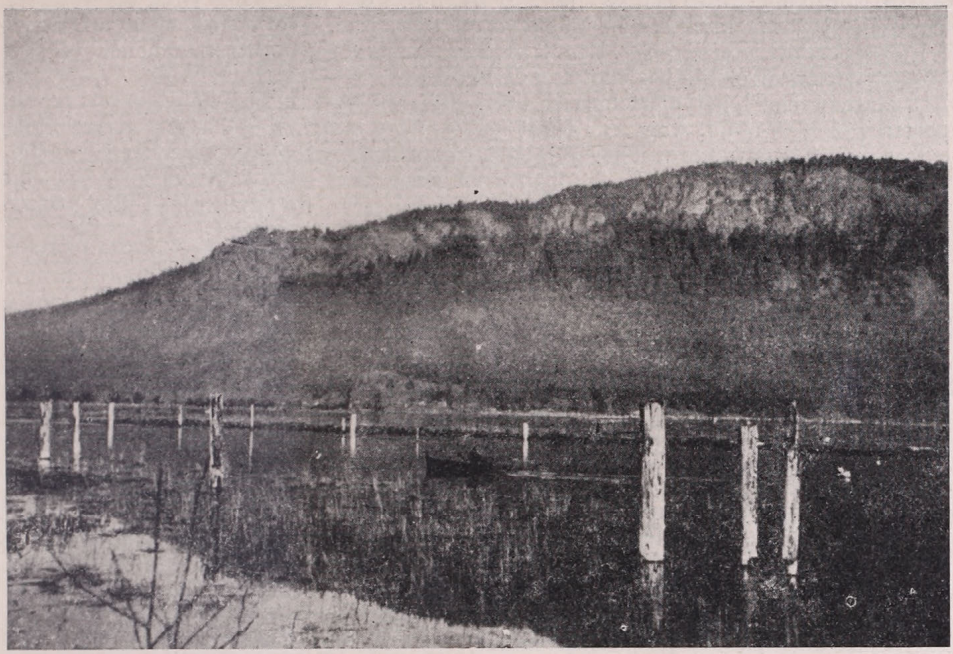

Vadkacsára vadászó indián a Cowichau-bay-i lagunában Vancouver-szigeten.

fahíd alatt — hallod-e a vízesés zúgását? Menj oda, hajolj a korlátra és... az Ég szerelmére... ne ájulj el, légy erős!

Mert lenn a híd alatt az aranyos kis vízesés körül elszórva többek között ilyesmiket látsz: vaságy roncsait, föltépett autóülést, elhasznált autógumit, üres benzineskannákat, törött porcellánbabát, cigarettadobozok ezreit és konzervdobozok tízezreit. Mindezt pedig megkoronázza egy fa ágai között megakadt szarvas feje, olyan közel, hogy majdnem kézzel elérheted. Valami vadász, aki — mint legtöbb kollégája — bizonyára szintén természetbarátnak mondja magát, dobhatta ki az autójából, mert csak egy agancsa volt.

Ezt láttam én, amikor lenéztem az országút egyik hídjáról és ehhez hasonlót láttam majdnem minden híd alatt. Aki nekem ezen a napon azt találta volna mondani, hogy a városlakó amerikaiaknak is van lelkük, az néhány fogát a helyszínen hagyta volna!

Első éjszakára Crofton faluban szálltam meg. Crofton is olyan, mint a többi falu errefelé: az országút mentén nyúlik el több mértföld hosszan, igen elszórtan épült házakkal és körülbelül a közepe táján üzleti negyeddel. Ez az üzleti negyed Croftonban három gépkocsijavítóműhelyből, egy vegyeskereskedésből, egy iskolából és egy szállodából, összesen tehát hat épületből áll. A szálloda a «Grand Hotel Imperial» büszke nevet viseli és még fényreklámja is van. Mivel azonban csak három vendégszobával rendelkezik, azt kell föltételeznem, hogy tulajdonosa milliomos és a fényreklámot csak hóbortból tartja, vagy pedig a falu közadóból fedezi a költséget a helység színvonalának emelésére.

A falu lakosságának úgy harmadrésze indián. (Nanaimóban még többen vannak — ott rezervációjuk van.) Nehéz leírni faji jellegzetességeiket, mert igen nagy változatosságot lehet találni közöttük. Vannak aprótermetűek és vannak óriások, sasorrúak és egyenesorrúak, ferde- és egyenesszeműek, csúnya és mégcsúnyább arcúak, de mindegyiknek kivétel nélkül fekete haja és hat- vagy többhengeres autója van.

A fehér lakosság igazán példaszerű bánásmódban részesíti őket. Teljesen egyenlő

jogúak velük. Fűrésztelepeken és egyebütt is együtt dolgoznak és ugyanazt a fizetést kapják. Éppen úgy érdem szerint lépnek előre, mint fehér társaik, így gyakran előfordul, hogy fehér munkásoknak indián munkavezető parancsol. Gyermekeik is együtt járnak iskolába és együtt játszadoznak. Nem laknak elkülönített negyedekben, hanem keveredve a fehérekkel az övékhez hasonló családi házakban.

Másnap reggel, hat mérföldnyire Croftontól, a Cowichan Bay-nek nevezett laguna mellett vitt el az utam. Vagy egy tucat ember, főleg indiánok vadásztak itt kenuikból vadkacsára. A laguna tele van bevert vastag cölöpökkel, legtöbbjük egy vagy két méternyire áll ki a vízből, némelyik azonban a víz színe alatt marad. Ki verte le ezeket a cölöpöket és miért, az titok. Sok embert megkérdeztem, de egyik sem tudta magyarázatát adni.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Huszonhatéves a Panamacsatorna.

A Panamacsatorna augusztus 15-én múlt 26 éves. A csatorna átvágásának első tervét Anglia és az Amerikai Egyesült Államok 1850-ben vetették fel. A tervező két állam a csatornára vonatkozólag előzetes szerződést kötött, mely szerint a csatorna környékén egyik állam sem szerezhet birtokot. Az átvágás előmunkálata ezután megkezdődött, de mérhetetlen áldozatokat követelt. A mocsarak lecsapolása közben a munkások egész tömege halt meg különböző betegségekben. A tulajdonképpeni építőmunkára csak 1901-ben került volna sor, de Anglia ekkor éppen háborúban állott a búrokkal Délafrikában és az Egyesült Államok a szorongatott Angliával új szerződést iratott alá. Ez a szerződés módosította az 1850-i megállapodást és a csatornát amerikai tulajdonba engedte át.

Az Egyesült Államok a szerződés után saját tervei, gazdasági, politikai és katonai szempontjai szerint építette ki a csatornát. Az első vízijármű 1914 május 9-én haladt át az óceánokat összekötő rövid víziúton, de az ünnepélyes megnyitás csak ugyanazon év augusztus 15-én zajlott le. A csatornával az Egyesült Államok tengeri ereje megkétszereződött, Amerika nyugati partja pedig 6200 tengeri mérfölddel jutott közelebb Európához (egy tengeri mérföld 1855 méter).

A huszonhatéves Panamacsatorna egyike a világ legfontosabb víziútjainak. *(g)*

Erdély aranytermelése az elmúlt évben.

Erdélyben az aranytermelés csaknem kétezer éves. Dácia tartományában a rómaiak már aranyércúzókat találtak. Azóta a bányászat kevés megszakítással szünet nélkül folyik. A középkor folyamán Erdély a világ első aranytermő vidéke volt. A felmérhetetlen értékű nemesércheggységeket a világháború után Románia kapta meg.

Az erdélyi bányák aranytermelése 1938-ban 4845 kiló volt. Az elmúlt évben némileg lanyhult a bányászat és így 1939-ben az előző évi termés 4777 kilogrammra csökkent.

Erdély aranytermelő telepei között első helyen áll a rudai Tizenkét apostol bánya. Ez a bányatársulat 1938-ban az erdélyi arany 64 százalékát (3076 kg) termelte. A bányák termése 1939-ben már csak 2674 kilogrammot ért el. A második legnagyobb aranytermelő társulat, az állami bányák összessége ugyanakkor 1162 kilogramm színaranyat termelt, a többi bánya pedig 941 kilogrammot.

Érdekes felemlíteni, hogy míg a világ aranytermelése 1939-ben 7 százalékkal emelkedett, Erdély aranytermelése az előző évhez viszonyítva 1·1 százalékkal csökkent. A világ aranypiacán legolcsóbb az erdélyi arany volt. Míg New Yorkban az arany kilója 1126 dollárért kelt el, Londonban pedig 270 fontsterlingért, Romániában csak 200,000 lejt fizettek kilójáért. Ezt az aránytalan alacsony árat a román minisztertanács 1940 áprilisában 230,000 lejre emelte.A felemelt kilónkénti aranyár 15 százalékkal olcsóbb, mint a nyugati országok aranyának ára.

A világ összes aranytermelése különben 1939-ben 1.242,074 kilogramm volt. *(g)*

Helynévváltoztatás és városegyesítés Olaszországban.

Az olasz kormány 1939 november 23-i rendeletével Aquila degli Abruzzi város nevét hivatalosan L'Aquilára változtatta. 1940 január 9-én pedig a Roma tartománybeli Anzio és Nettuno helységeket Nettuno néven egyesítette. Az új városnak (1936) 17,143 lakója van, Roma, Civitavecchia, Velletri és Tivoli után a tartomány 5. nagyságú helysége. *P. J.*

TÜKÖR

1940. SZEPTEMBER

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

ÁPRILY LAJOS: Tetőn (Vers)
ASZTALOS MIKLÓS: Erdély századai
GÁSPÁR JENŐ: Erdélyi séták
vitéz BODOR ALADÁR: A pesti fiam (Vers)
CS. SZABÓ LÁSZLÓ: Kolozsvári gyermekkor
ORTUTAY GYULA: Erdélyi népmesék
RADNÓTI ISTVÁN: Erdélyi népművészet
JÉKELY ZOLTÁN: Az óvári ház
ERDÉLYI JÓZSEF: Gyimesi emlék (Vers)
KAMPIS ANTAL: Erdélyi művészet
GÁSPÁR GYULA: Sírnak a vadludak

A TÜKÖR NAPLÓJA

Művészet — Könyvek — Hiradó mozi — Zene — Fényképezés — Az asszony

Szabó Vladimir, Jékely Zoltán és Köpeczi Bócz István rajzaival, számos fényképpel és reprodukcióval

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Vicinius: Tunisz olasz szemmel
Pongrácz Sándor: Biotechnika, célszerűség és művészet
Zalka Ödön: A lúgmérgezés következményei
Aldobolyi Nagy Miklós: A marosi homokbárkások
Zimándi Pius: Régi idők — régi furcsaságok
Wagner János: A tengerek házatlan csigái és a mérges «tengeri nyúl»
Kadić Ottokár: Hogyan kutatjuk a barlangokat?
Simon Béla: Földrengéskutatás és honvédelem
Thurzó Gábor: A kölni dóm körül
Juhász Andor: A nápolyi gyarmatügyi kiállítás
Erdős Jenő: Akit a táp ittfelejtett
Urbányi Jenő: Az alsó végtag visszértágulása
Greguss Pál: A virágporszem őstörténelmi bizonyíték
Neugebauer Tibor: A Plotnikow-effektus és alkalmazása
Mészáros László: A rovarvilág proletárjai

A tudomány műhelyéből. — A Búvár szellemi sportja

Sok fényképpel és szemléltető ábrával

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

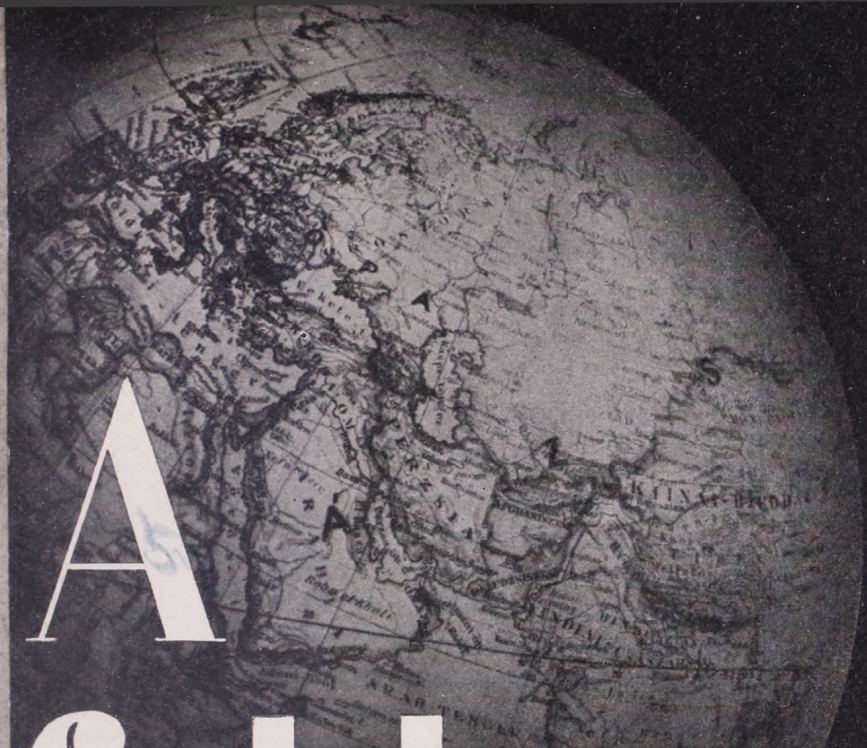

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XI. ÉVF. | 1940. OKTÓBER | 10. SZÁM

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák minden csütörtökön, délután 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Gáspár Gyula: A felszabadult Erdély. — *Irmédy-Molnár László dr.:* A régiek térképező műszereiről. — *Mesterházy Jenő:* Edinburgh — az északi Athén. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

A Magyar Földrajzi Társaság megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.

A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XI. ÉVFOLYAM 1940 10. SZÁM

A FELSZABADULT ERDÉLY.

Írta GÁSPÁR GYULA.

Közel huszonkét évi megszállás után Kelet-Magyarország, Észak-Erdély s a Székelyföld felszabadult és egyesült újra csonka hazánkkal. A felszabadult vidék népének örömrivalgása még a fülünkben cseng, kitörő lelkesedés, boldog öröm kísérte mindenfelé honvédeink útját. A megváltozott idők szelleme új határvonalat húzott a térképre a Kárpátok medencéjében. Keserves huszonegy esztendőnk kemény megaláztatása végetért. Az ellenünk elkövetett igazságtalanság egy részét jóvátette az 1940 augusztus 30-án Bécsben tartott döntőbíróság ítélete. A két középeurópai nagyhatalom, Németország és Olaszország külügyminisztere közös egyetértésben rajzolta meg Magyarország és Románia új határát.

*

Az új határ Kötegyán mellett indul ki a trianoni országhatárból és enyhe hajlással északkeleti irányba, majd Váradles határában Félixfürdő alatt keletre fordul. Kőalja község közelében széles délkelet-kelet ívet rajzol. Zenttelke és Nagykalota között kettévágja Kalotaszeg déli vidékét. Innen kezdve a határvonal ismét délkelet-kelet fordulóval Gyalu és Szászfenes alatt Magyarországhoz kanyarítja Kolozsvárt, Erdély ősi fővárosát. Kolozstól délre északkeleti irányba fordul mostmár a határ és Kolozs vármegye közepét, a sármási gázkutak vidékét Romániához csatolja. A beugró legészakibb pontját Omboztelke (magyar) és Gyeke (román) falvak között éri el. Ettől fogva délkelet, majd déli irányban a Nyárád folyó Marosba torkollásához jut Marosvásárhely alatt. A továbbiakban csaknem mindenütt Maros-Torda és Kisküküllő vármegye határvonalát követi Balavásáráig. Továbbhaladva délkeleti irányban Udvarhely megye délnyugati határait forgácsolja és csaknem párhuzamosan követi a Segesvár—Brassó vasútvonal irányát. Az Olt kanyarulatának legészakibb pontjától jódarabon a folyó a határ, de Bölön alatt elválnak egymástól s Hídvég községet, ahol a vasútvonal az Olt háromszéki oldalára jön, Románia részére kanyarítja, aztán Uron és Zágon alatt az új határ ráfut Nagy-Magyarország régi határára. Innen kezdve észak felé Magyarország és Románia határa a régi országhatár.

Az új határ Kötegyántól a Kárpátokig nem természetes határ. Néhol érint ugyan folyót és hegyet, de a néprajzi és közlekedési adottságokat sokkal inkább figyelembeveszi, mint a természeti adottságokat. Erdély földrajzi egysége ezzel megbomlott. A hegyekkel körülzárt Erdélyi medence az új határ parancsára harántmetszésben kétfelé vált. Montesquieu és Ritter Károly földrajzi elméleteit az országhatárokra vonatkozóan nem tisztelte az új idők szelleme. Azt azonban nem merné senki állítani, hogy ezzel Montesquieu a törvények szelleméről írott munkája és az abban kifejtett igazságok, valamint Ritter Károly földrajztudós tételei megbuktak volna. A földrajz szoros kölcsönhatása a történelemre tagadhatatlan. Mióta csak ember él a földön, a földrajzi adottságok parancsoló kényszerrel hatottak a történelem fejlődésére.

Erdély egészben kerek földrajzi egységet alkotott. Innen érthetjük csak meg, hogy hazánk történelme folyamán önálló állami fejlődése lehetséges volt. A folyóvölgyek nyugati kijárói azonban meghatározták azt az irányt, amely felől földrajzi vonzás hat-

AKADÉMIAI KÖNYVTÁRA

hatott rá. Teljes önállóságra csak akkor vállalkozott Erdély, mikor a Duna-Tisza völgyéből nem hatott rá nagyobb vonzás. Így élt Dácia provinciája. A Duna-Tisza köze ekkor jórészt lakatlan, mocsaras. Központi vonzóereje földrajzi tekintetben semmi. Nyugat felé nincs mire támaszkodnia Dáciának. Ez az oka, hogy hamar elpusztult. A távoli Róma nem nyujthatott annyi védelmet neki, hogy kibírta volna a keleti népek támadását. A XVI. és XVII. században, a fejedelmek korában pedig csak addig élhetett önálló életet Erdély, amíg a Magyar medencében idegen hatalom tartotta kezében az uralmat. Mihelyt a törökök kivonulásával ez megszűnt, olyan erővel hatott Erdélyre a földrajzi vonzás, hogy fel kellett adnia önálló életét. Politikailag megtartotta ugyan a különállóságát, de jórészt csak hatalmi szóra. Ahogy a külön tartományi életet parancsoló erő megszűnt, Erdély azonnal kimondta egyesülését az anyaországgal. A szabadságharcot követő osztrák elnyomatás idején ismét koronatartománnyá süllyedt két évtizedre Erdély, de az alkotmány helyreállításával az 1868 : XLIII. törvénycikk elismerte Magyarország és Erdély 1848-ban kimondott egyesülését. Ettől kezdve a világháború végéig Erdély csak földrajzi és gazdasági fogalom volt.

A trianoni béke új helyzetet teremtett. Erdélyt és az Alföld keleti peremét Romániához csatolta. A politikai és hadászati elvek alapján készült országhatár sehol sem vette tekintetbe a földrajzi és népi adottságokat. Egyedüli szempont csak a megnagyobbodott Románia határainak biztosítása volt. A politikai vonzóerő azonban a történelem folyamán sohasem győzhetett tartósan a földrajzi és népi erőkön.

Erdély élete Nagyromániában egyre jobban elkülönült. A Kárpátok éles határvonala nemcsak az erdélyi magyarság független életének volt szilárd bástyája, de külön lelkiséget alakított ki a fajilag egy családhoz tartozó románság között is. Az erdélyi román lélekben alig tartott valami kapcsolatot havasalföldi véreivel. Az a vékony tanult román népréteg pedig, mely a hivatalokban ült, nem tudta eggyéforrasztani a széthúzó lelkierőket.

Az új határ főként népi határ, már amennyire viszonylagosan meg lehetett azt vonni. Jelentős kisebbségi népcsoport maradt azonban mind a két országnak juttatott területen. Erdély néptelepülési viszonyai a rendszertelenség képét mutatják. A történelmi dúlások, török-tatár beütések idején kipusztult magyar falvakba valachok, blachok vagy magyarul oláhok szivárogtak. Sokszor hat-hét román község között találunk apró magyar szigetet, máskor jelentős magyar többség között szorong egy-két oláh telep.

A harántirányban kettéhasított Erdély élete a jövőben bizonytalan, de nem tudják milyen lesz? A felszabadult északi rész kétségtelenül szervesen kapcsolódik majd

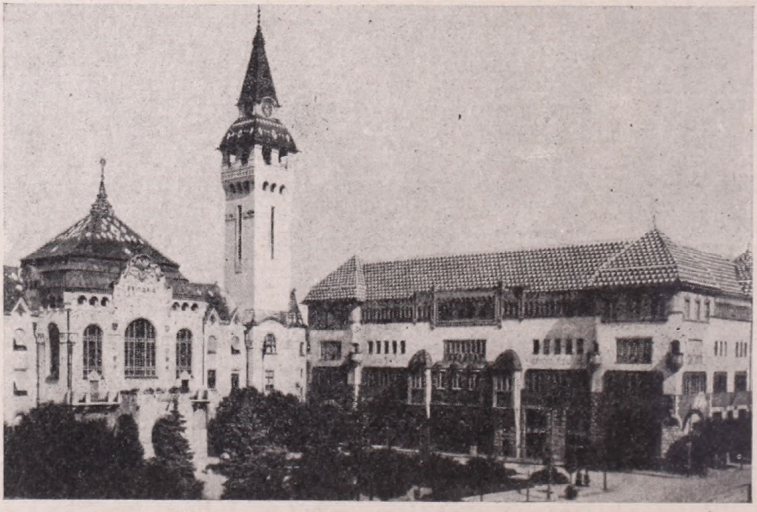

Marosvásárhely: Városház és Kultúrpalota.

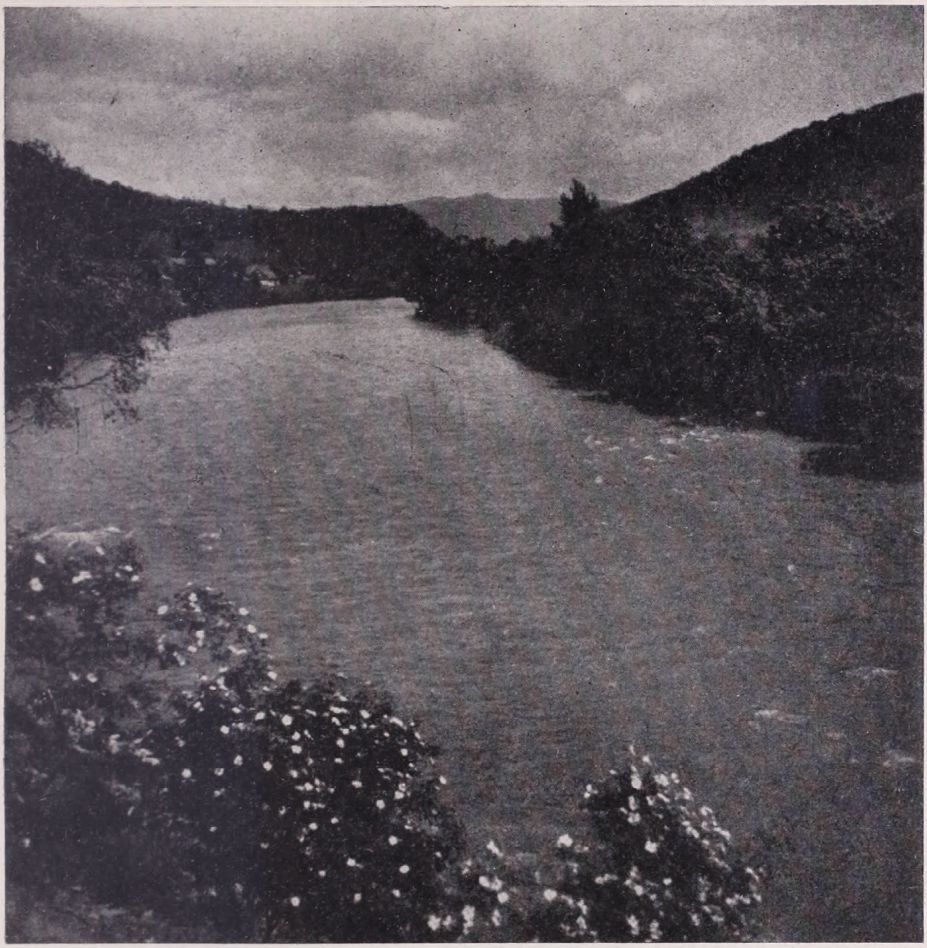

A Maros völgye. (Fotofilm felv.)

Magyarországhoz, de a Romániának ítélt déli rész élete a földrajzi törvények szerint sorvadásnak indul majd.

A magyar Erdély keletről nyugatra lejtősödő földjét északon a Lápos és a hozzácsatlakozó Radnai havasok határolják. A külső hegylánc, mely a Máramarosi havasoknak a Radnai szorostól kezdődő egyenes folytatása, három szakaszból áll. Északi szakasz : a Borgói havasok, középső szakasz : a Csiki havasok és déli szakasz a Berecki havasok. A külső vonulattól bennebb, nyugatra, azzal szinte párhuzamosan vonul a Kelemen havas, a Görgényi havas és a Hargita. A felszabadult Erdély nyugati felén a Meszes, Bükk és Réz hegység ezerméteresnél jóval alacsonyabb vonulatait találjuk.

Erdély keleti peremén a Kárpátok vonulata geológiailag elég zavaros. A homokkő, mészkő és kristályos vonulat sok helyen összekuszálódik. A homokkőláncok sok helyen három-négy kötegre bomlanak szét, de néhol mészkőszirt ütközik ki közülük. A kristályos övezet elég alárendelt szerepet visz. Legzavartalanabb a széles Maros—Olt völgygyel elválasztott vulkános vonulat.

A Máramarosban felbukkant kristályos övezet megkerüli a Radnai havasokat és egész Gyergyóbélbor község határáig a határon kívül húzódik. Gyergyóbélbor vidéké-

től folyton keskenyedő csíkban megtaláljuk a kristályos övet Csíkszeredáig. Legépebben megmaradt tetője a Közrez havas 1492 méter magas. A hegyvonulat magasabb csúcsai: a Nagy Hagymás (1793 m) és a Nagy Cohárd (1507 m) mészkőszirtek. A Bodoki hegység Csíkszereda alatt kezdődik és két ágra szakad. Kezdetben az Alcsíki és Kászoni medencéket választja el, de csakhamar ellepi ezt a vonulatot a Hargita fiatalkori lávatakarója. Mikor újra előbukkan a hegyláncolat, a Háromszéki medence és az Olt teknős völgye között húzódik tovább. Nemsokkal lennebb aztán a Feketeügy síksága előtt hirtelen elsímul és eltűnik a hegység.

A Keleti Kárpátok peremvonulatának kristályos és homokkő övezetét belső oldalon sokhelyütt már harmadkori tengeri rétegek érintik. Az üledékes rétegben azonban széles repedés támadt és ezen keresztül tört felszínre a Radnai havasok alatt kezdődő és a Székelyföld közepén észak-dél irányban haladó vulkános vonulat lávatömege. A Beszterce pataktól északra lévő kitörések között legnagyobb a Henyul, mely 1612 méter magas. A fiatalkori vulkánsor híres kúpjai: a Vultur (1501 m), a Bisztricsóra (1990 m), Pietrosz (2102 m), a Fancsal (1684 m), Mezőhavas (1777 m), Csóré-tető (1373 m), Nagy Somlyó (1575 m), Kis Somlyó (1553 m), Csudálókő (1523 m), Ostoros (1386 m), Madarasi Hargita (1801 m), Rákosi Hargita (1758 m), Mádéfalvi Hargita (1709 m) és legdélibb a Kakukhegy (1558 m).

A vulkánsorozatot ekkor áttöri az Olt a Tusnádi szorosban, amelynek mindkét oldalán kemény andezitsziklák meredeznek. Az Olton túl, keletre, Tusnád fölött emelkedik az utolsó vulkán, a Csomád, melynek egyik kráterében a Szent Anna tó, a másikban a Mohos tó csillog.

A Szent Anna tó tükrének tengerszintfeletti magassága 918 méter, a Mohos tó pedig magasabban fekszik ennél is. A Szent Anna tó a krátertavak egyik legjellegzetesebb példánya. Szabályos kerekded alakú, partjaitól a középfele hirtelen mélyül. Középtájon közel 9 méteres mélységet ér el. Vize tiszta, hegyi patak nem sodor bele hordalékot, csupán a krátertölcsér belső oldalára lehulló esővíz fut le a tóba. A Mohos tó nevét onnan kapta, hogy felszínét sűrű vízi növényzet fedi. A víz tükre messziről olyan, mintha vastag mohabunda borítaná.

A két krátertó őrhegyétől, az 1294 méter magas Csomádtól keletre erős vulkáni szolfatára utóműködést fejt ki a Büdös hegy. Ennek déli oldalán nyílik a híres Torjai barlang vagy Büdös barlang. A lefektetett palackhoz hasonló barlang alsó felét nehéz széndioxid és kénhidrogéngáz tölti meg, felső részén pedig levegő van. Ha ember megy be, semmi baja sem történik, mert orra és szája magasan lévén, lélegzetet vehet. Apróbb állat: macska, kutya azonban elpusztul. A felesleges gáz a barlang száján keresztül távozik. Gáztelítettség tehát sohasem fordulhat elő. A Büdös barlangot messze környék

Sepsiszentgyörgy: A Székely Múzeum.

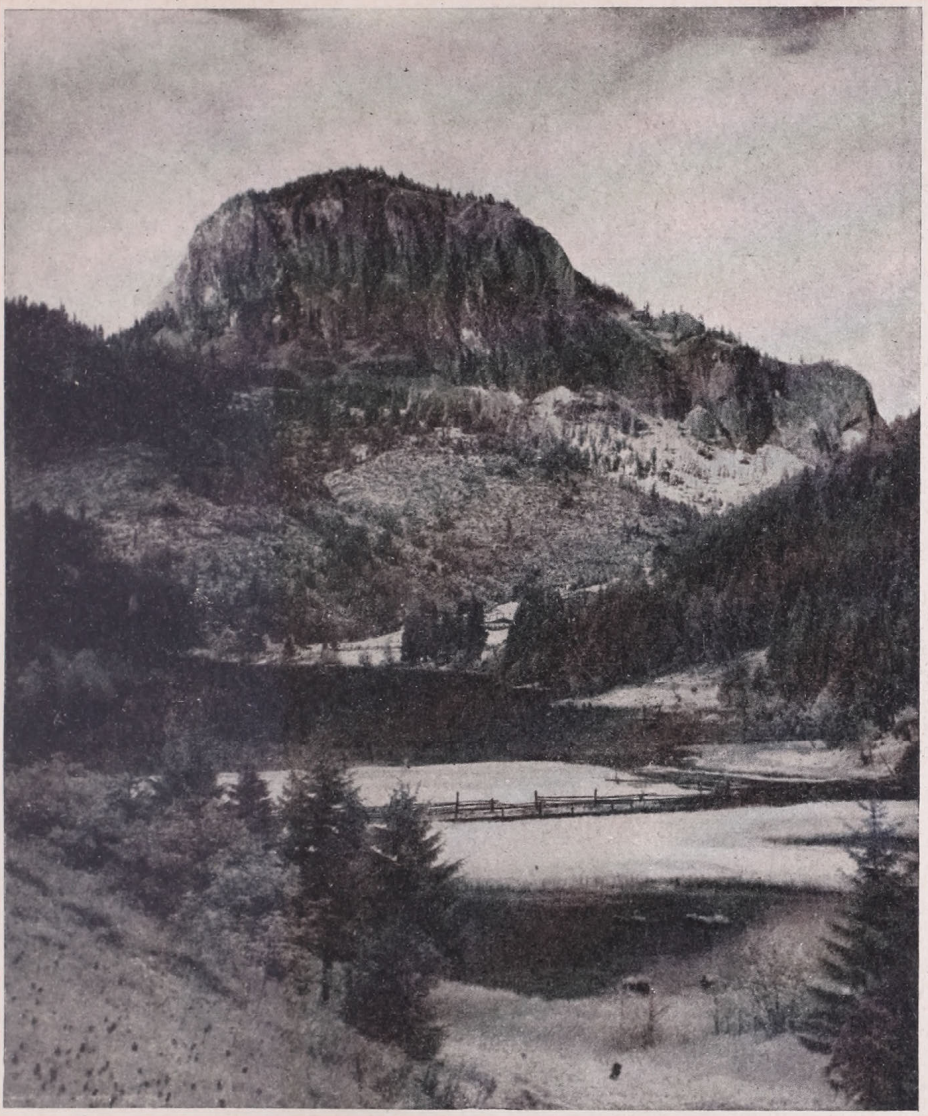

A Gyilkos-tó. (Fekete L. felv.)

betegei felkeresik. A barlang falai mellé padot ácsoltak és azon üldögélnek sorjában a gázfürdőző betegek.

Észak-Erdély nyugati felén a Meszes és Réz hegység vonulatai húzódnak. Mindkettő a Gyalui havasok folytatása és mindkettő összetétele a Gyalui havasokhoz hasonló kristályos kőzet. A Réz hegység meredek déli lejtője észak felé lassan ereszkedik le és végül teljesen eltűnik a Bihar mészkőtakarója alatt. A Meszes hegység kristályos kőzetei csak ritkán kerülnek felszínre. Legtöbb részét eocénkori mészkő takarja, melytől az egész hegység a nevét kapta. Az Almás patak völgynyílásában messzire látható 500 m magas Várhegy eruptív kőzetekből épült fel.

A Békás szorosnál. (Papp Dénes felv.)

A Bükk hegység a Meszes és Réz hegységhez hasonlóan szintén a kristályos vonulathoz tartozik, de sokhelyütt eocén- és oligocén-korból való fedőréteget találunk rajta.

A Gutin-Cibles vulkáni vonulattól egészen a Szamos zsibói nagy kanyarulatáig tartó hegyhátakat összefoglaló néven Lápos hegységnek hívjuk. A hegység alapja őskőzetekből áll. Az eocén- és oligocénkori tábla azonban szépen megmaradt a Lápos és Szamos között is. Ezt Ilosvai hegység néven jelölik a térképek. A hegység nevét azonban alig érdemli meg, mert a vidék enyhehajlású dombhátak sora, melyekben számtalan falu épült.

A Radnai havasok a Keletmagyarországi szigethegység és a Keleti Kárpátok vonulatának összekapcsoló láncszeme. Régi kristályos kőzetekből felépült variszkuszi tönk. A geológiai vizsgálatok azt bizonyítják, hogy nem vett részt a Kárpát vonulat felgyűrődésében. Gerince kelet-nyugati irányban éles vízválasztóvonal, mely átlag 2000 méternél magasabb. Itt találjuk a megnagyobbodott Magyarország legmagasabb hegycsúcsát. A trianoni Magyarország legmagasabb hegycsúcsa a Kékestető volt (1100 méter). Az Északkeleti Felvidék visszatérésével a Hoverla 2058 méteres magassága került első helyre. Most azonban már három hegycsúcs szárnyalja túl a Hoverlát, melyből kettő : a Nagy Pietrosz (2305 m) és az Ünökő (2280 méter) a Radnai havasok gerincvonalán emelkedik. Harmadik magas hegycsúcsunk, a kisebbik Pietrosz 2102 méteres. A Radnai havasokban különben már megtaláljuk a jégkorszak nyomait is. Szép teknővölgyek és tavak mutatják a gleccserek koptató és vájó munkáját. Legszebb ilyen jégkorszakban alakult teknővölgy az Ünökő keleti oldalán lévő Lála völgy. A hegyvonulat keleti végén vezet át az út a Nagy Szamos forrásvidékéből az Aranyos Beszterce völgyébe az 1257 méter magas Radnai hágón keresztül. Ennél azonban magasabb tengerszintfeletti magasságban vezet a Borsai hágó, 1418 méteren.

A felszabadult Erdély folyóvizei között a Felső Tisza egyik legjelentősebb mellékfolyója a Visó. Ennek beömlése felett a Tiszán csak a duzzasztó vízgyüjtők kinyitásakor lehet tutajozni. A Visó az országhatár közelében a Borsai hágó északi oldalán ered. Előbb nyugat, majd északnyugati irányba folyik, míg egyesül a Tiszával. Az Iza a Nagy Pietrosztól nyugatra ered és északnyugati irányban haladva éri el a Tiszát. A Szamos csaknem teljesen a felszabadult magyar területen folyik. A Kis-Szamossá egyesülő Hideg- és Meleg-Szamos forrásvidéke maradt csupán túl az új országhatáron. Ez a két ág Gyalu közelében egyesül és Kolozsvárt már mint Kis-Szamos érinti. A Nagy-Szamos

a Radnai hágó déli végén ered, több mellékfolyót felvesz és Dés felett egyesül a Kis Szamossal. Ettől kezdve kanyargó úton Szolnok-Doboka, Szilágy és Szatmár vármegyéken keresztüljutva ömlik a Tiszába Vásárosnaménytól délkeletre. Szilágy vármegye folyója, a Kraszna, Szatmár érintésével halad a Tisza felé, de beömlése előtt egyesül a Szamossal. Felszabadult ezeken kívül a Berettyó és a Sebes Körös is. A Székelyföld folyói közül egyedül a Nyárád jutott teljes egészében magyar részre. A Maros és az Olt a Nagyhagymás hegységben ered. Egyik északra, a másik délre indul, a Maros a Gyergyói medencében, az Olt a Csíki medencében kanyarog, de mindkettő átfolyik az új határon. A Maros ugyan beömlése előtt visszatér újra Magyarországra Makó felett és Szeged határában ömlik a Tiszába. A Kis-Küküllőt és Nagy-Küküllőt éppen középfolyásuk táján vágja ketté a bécsi határ. A Nagy-Küküllő Csíkban ered a Hargitából és Székelyudvarhely érintésével halad Segesvár felé. A Kis-Küküllő pedig Parajd felett gyüjti össze a Hargita és Mezőhavas patakjainak vizét és Balavására mellett lépi át az új román-magyar határt. A két Küküllő Balázsfalván egyesül és csakhamar a Marosba ömlik.

Erdély felszabadult része főleg sóban gazdag. Visszakaptuk sóbányáink közül Désakna, Aknasuhatag, Rónaszék és Parajd sótárnáit, de továbbra megszállt területen maradt Marosújvár és Vízakna sóbányája. A Máramaros megyében lévő sóbányák termése bőségesen ellátja most már Magyarország teljes szükségletét, sőt ezenfelül jelentős kivitelre való sót tudunk bányászni. Désakna termelése Erdély és Parajd termelése a Székelyföld összes sószükségletét biztosítja. Nagybánya, Felsőbánya és Kapnikbánya vidéke nemeserceket ad Magyarországnak, a Ják völgye pedig bauxitot. Kaptunk ezenkívül néhány szénbányát, aragonitbányát, mészkőbányát és rézbányát is.

Fürdőink közül felszabadult Félixfürdő és a Székelyföld minden híres gyógyfürdője: Borszék, Málnás, Előpatak, Kászon, Szejke, Korond, Tusnád, stb. Ezek mind borvízfürdők. Felszabadult ezenkívül Szováta sósfürdője is. A három szovátai tó körül (Medve tó, Mogorosi tó, Fekete tó) leghíresebb a Medve tó, mely a XIX. század közepén innen, hegybeomlás következtében keletkezett. A közel négyzetkilométernyi tó helyén hajdan völgyfenék volt. A völgy nyílását azonban elzárta a beomló hegy és ebben a hatalmas teknőben tóvá duzzadt a hegyi patakok vize. Az összegyűlt víz aztán feloldotta a környező hegység sószikláit és így telítetté vált. A beömlő patakok édes vize most már nem keveredik a nála nagyobb fajsúlyú sósvízzel, hanem a tó felszínére vékony édesvízréteget von. Ez az egyszerű természeti jelenség érdekes helyzetet teremtett. A tó vizébe behatoló napsugár felmelegíti a sósvizet, a felső édesvízréteg azonban elzárja a levegőtől azt és nem engedi lehűlni.

Kalotaszegi népviselet. (Fotofilm felv.)

Erdély havasai és hegyei fában gazdagok. A megszállás húsz éve alatt azonban a románok tömegesen irtották az erdőket, úgyhogy jó néhány év kell ahhoz, hogy a rablógazdálkodás nyomai eltűnjenek. Fenyő-, bükkös és cserfaerdők borítják a nagyobb hegyeket és havasokat. A fát tutajjal vagy tengelyen szállíthatjuk tovább. A Székelyföldön, Csíkban és Udvarhely vármegyében élénk erdőgazdálkodás folyik. Erdei vasutak, vizes csatornák és csúszdák épültek legtöbb helyen. Sajnos, a Székelyfölddel, a sármáskörnyéki határbeugró miatt, közvetlen vasúti összeköttetésünk megszakadt.

Vasútvonalaink közül visszakaptuk a visóvölgyi vasutat, a Sebes-Körös völgyében haladó fővonalunk egy részét Biharpüspökitől Kolozsig. Felszabadult a Nagyvárad—Szatmárnémeti—Máramarossziget között épült vasútvonal és felszabadult a Csap—Havasalja vasútvonal Taracköz és Trebusafejérpatak között 46 kilométeren román területen futó szakasza is. A Szamos völgyek minden vonala és a Mezőség néhány csonka vonala a mienk. Ámde nincs vasúti összeköttetésünk Kolozsvár és a Székelyföld között. Itt majd ideiglenesen autóbuszok bonyolítják le a forgalmat. Nekünk jutott a Székely körvasút Marosvásárhelytől Sepsiszentgyörgyig, a Szászrégen—Görgény vonal, a Mádéfalva—Gyímes vonal, a Sepsiszentgyörgy—Lempény vonal, a Nagyküküllő völgy vasútja Székelyudvarhely és Székelykeresztúr között és a Kis-Küküllő völgy vasútvonala Parajd—Balavására között. A keskeny nyomtávú vonalak közül megkaptuk a Marosvásárhely—Teke (ezt akarják legelőbb kiépíteni a Szamos völgyig) és a Marosvásárhely—Parajd vonalat. Ez az utóbbi az egyetlen épenmaradt olyan vasútvonalunk, mely egész folyóvölgyet kapcsol a Székelyföld szívéhez, Marosvásárhelyhez. Hátránya azonban, hogy keskeny nyomtávú lévén, szerelvénye más vonalon nem futhat. Az áruk átrakodása pedig jelentősen növeli a szállítás költségeit.

A felszabadult erdélyi részeken visszakaptunk négy teljes, három kiegészített és öt csonka vármegyét. A négy ép vármegye : Szilágy vármegye, Szolnok-Doboka vármegye, Beszterce-Naszód vármegye és Csík vármegye. Kiegészített : Máramaros vármegye, Ugocsa vármegye és Szatmár vármegye. Csonkán jutott vissza Bihar vármegye és csonka megyék még : Kolozs vármegye, Maros-Torda vármegye, Udvarhely vármegye és Háromszék vármegye.

Ősi városaink közül felszabadult : Kolozsvár, Nagyvárad, Szatmárnémeti, Máramarossziget, Zilah, Dés, Nagybánya, Beszterce, Marosvásárhely, Gyergyószentmiklós, Csíkszereda, Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy és Kézdivásárhely.

A még véglegesnek nem tekinthető számítások szerint a visszacsatolt keletmagyarországi és erdélyi terület 43,591 négyzetkilométer, amellyel Magyarország területe összesen 160,757 négyzetkilométerre nagyobbodott. Lakosságának száma pedig jelenleg 13·5 millióra tehető.

A lélekszámról az utoljára 1930-ban tartott román népszámlálás alapján rendelkezünk adatokkal. 1930-ban a visszaítélt területen összesen 2.394,657 lélek élt. A román népszámlálás az anyanyelv szerinti megoszlást így adja meg : román 1.167,466 (48·7%), magyar 1.005,946 (42·0%), német 59,992 (2·5%), zsidó 100,874 (4·2%).

Helyesebb képet kapunk a népesség anyanyelv szerinti megoszlásáról, ha az 1910 évi magyar népszámlálás adatait vesszük alapul. 1910-ben a visszacsatolt terület lélekszáma 2.194,254 volt.

A szóbanforgó területen 1910-ben magyar volt 1.125,732 (51·4%), román 926,268 (42·2%), német 90,195 (4·1%), rutén 16,284 (0·7%), tót 12,807 (0·6%).

A visszacsatolt keletmagyarországi és erdélyi terület 7.574,522 kat. hold terület. Ebből szántó 2.362,769 (31·2%), kert 118,039 (1·6%), rét 1.089,22 (14·4%), szőlő 27,063 (0·4%), legelő 951,943 (12·6%), erdő 2.753,263 (36·3%). A területgyarapodással Magyarország összes területe ma 27.933,519 kat. hold, ebből szántó 13.675,363 (49·0%), kert 383,701 (1·4%), rét 2.685,431 (9·6%), szőlő 405,985 (1·5%), legelő 3.077,592 (11·0%), erdő 6.152,929 (22·0%).

Huszonkét évi szenvedés után visszatért magyar és székely testvéreinket könnyes örömmel öleljük szívünkre. A határokon túlmaradt véreinket pedig fájó szívvel vigasztaljuk. Hisszük, hogy Montesquieu és Ritter Károly elve, — a földrajz hatása a történelemre, — örök igazság!

A RÉGIEK TÉRKÉPEZŐ MŰSZEREIRŐL.

Írta IRMÉDI-MOLNÁR LÁSZLÓ dr.

Ha a tér kisebbített képét papirosra kívánjuk vinni, ezt pontosan elvégezni mérés nélkül nem lehet. A régi világban azonban a térképek készítésekor nem igen mértek és csak elgondolásokból, emlékezetből, sőt igen gyakran hallomás után igyekeztek «térképeket» rajzolni.

A térképkészítésnek elengedhetetlen alaptudománya a matematika, a csillagászat és a geometria. Ha nem ezekre építünk, úgy a legkiválóbb geográfiai anyag birtokában is csupán valami költött rajzot készíthetünk, amelyet semmiképen sem nevezhetünk a tér valódi képének.

A matematika, geometria, valamint a csillagászat már a legrégibb időknek kedvelt tudománya volt. Mezopotámia, Egyiptom és a többi ősi kultúrbölcső tudósai mind becsvággyal művelték és tárgykörüket a kor tudományos színvonalához képest bámulatos módon kiszélesítették. Mégis csodálatos, hogy ilyen alapos természettudományi ismeretek birtokában is térképeiknek milyen csekély geometriai alapot adtak. Talán azzal magyarázhatjuk ezt a jelenséget, hogy a mai értelemben szigorúan vett térkép fogalma abban az időben még nem volt kifejlődve. Ha ókori térképtöredéket találunk, az vagy tervrajz, vagy pedig a világmindenség ábrázolására törekvő kísérlet. Földünk felszíni formáinak ábrázolása csak igen késői korok vívmánya.

Nézzük röviden végig, hogyan, milyen műszerekkel végezték a régiek a térképező munkálataikhoz szükséges méréseiket.

Egyiptomot tekinthetjük a legtöbb joggal a természettudományok hordozójának; Izokratesz görög szofista írja Kr. e. 400 körül: «Az öregebb papok a tudományokat mindenek elé helyezték és rábeszélték a fiatalabbokat, hogy csillagászattal, matematikával és geometriával foglalkozzanak.» Gyakorlati geometriai munkásságuk a templomépítkezések során a templomkitüzések szertartásakor, főleg pedig a Nilus áradásai miatt szükségessé vált földkitűzések alkalmával játszott fontos szerepet. Műszerük a mérőzsinór volt. Mérésjelenetet számtalan sírkamra falfestménye megörökített számunkra; ezek közül kiemelkedők Egyiptom első történelmi uralkodójának, Menesnek Kr. e. 4000 körül piramisán, továbbá Ne-Uzer-Re (3336) és Amenhotep (1700) fáraók síremlékén megörökített, felmérést ábrázoló jelenetek. A legrészletesebb tájékoztatást egy felmérésfelügyelőnek, Mennának sírkamrájában talált falfestmény nyujtja (1. ábra). A képekből, valamint a papirusok szövegeiből nagy vonásaiban magunk elé varázsolhatjuk Egyiptom mérnökeinek, térképészeinek munkáját.

A Tigris és Eufrátesz vidékéről az a kevés emlék, ami megmaradt, épen elegendő bizonyságot nyujt arról, hogy a föld felmérésére nagy gondot fordítottak Mezopotámia urai. A hatalmas öntözőberendezések, a csatorna, töltések, utak, mind ékes bizonyítékai annak, hogy a mérés technikáját Babylon és Khaldea népe igen jól ismerte. Hammurabi nagyszabású földbirtokrendezése ugyancsak magas geometriai tudásra vall. A mezopotámiaiak ezt a tudásukat még az egyiptomiakénál is tovább vitték és a gyakorlat mellett az elméletet is művelték. Műszereik a függőón, lejtőmérő és a gnomon voltak.

A Himálaja tövében elterülő hatalmas művelődésközpont India. Meghódítói az indo-árják, hajlamuk szerint inkább a szemlélődő, bölcseleti tudományokban tűntek ki;

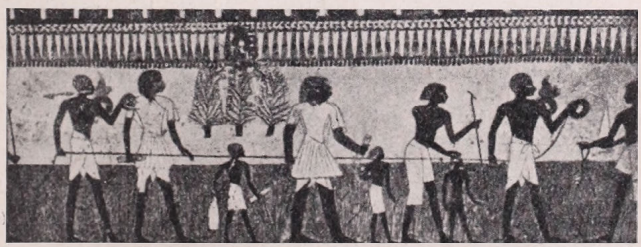

1. Menna felmérési felügyelő sírkamrájában talált falfestmény. Földmérők (Harpedonaptosok.).

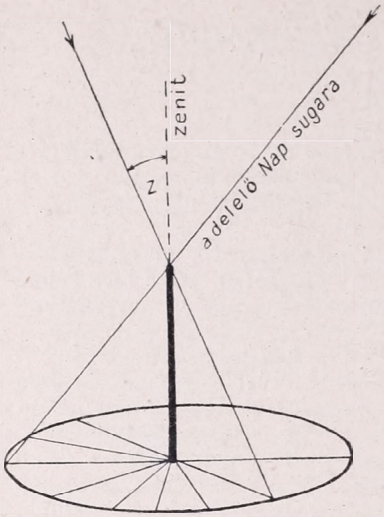

2. A gnomon.

vallásbölcseletük a világmindenség megismerését célozta. Elméletileg keveset foglalkoztak a mérés kérdésével, inkább a gyakorlatra helyezték a súlyt. De azért voltak geometriai alapon készült földképeik. A földméréssel foglalkozók külön dzsátikba (kasztokba) tartoztak. Az indusok matematikai ismerete magas színvonalon mozgott ; a *sinus* és *cosinus* fogalmának meghatározása például tőlük származik.

A Mediterrán medencében Hellasz, a görög szellem teremtette meg az igazi természettudományi szemlélet alapját, átalakítva, saját lelkiségéhez hasonítva lassan az egyiptomi és a babiloni műveltségből átvett elemeket. Ez az átalakítás egyúttal fejlődést is jelentett s a görög világban a matematika, csillagászat, geometria óriási léptekkel haladt előre. «Geometriai ismeretek nélkül senki se lépje át küszöbömet!» — ez a felírás fogadta Platon ajtaján a látogatót.

Kitűnőek voltak mérő műszereik is. Azok természetesen továbbfejlesztett alakjai az egyiptomi és babiloni eszközöknek. A Földet eleinte ők is korong alakúnak gondolták és csak a Kr.e. 540 körüli időkben kezdenek tudósaik a Föld gömbalakjáról vitatkozni.

A földmérés tudománya a görögöknél elméleti és gyakorlati alapon nyugodott. Természetesen náluk is sok geometriai alapot nélkülöző térkép szerepelt (Anaximandrosz úttérképei Kr. e. 588 körül), de amikor Thalesz megszerkeszti a gnomonos térképvetületet és megrajzolja térképét, már kezdetét veszi a geometrikus térképezés.

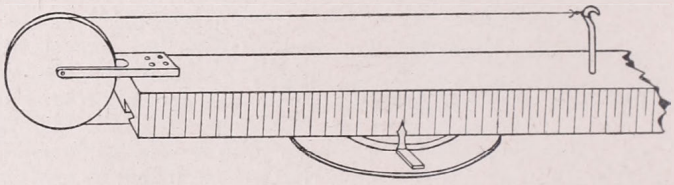

3. Irányzókészülék.

Térképszerkesztésük csupán az egyenesek kitűzése alapján állott, vagyis csak vízszintes értelmű meghatározásaik voltak, a magasságot inkább számították, mint mérték. Thaleszről egyébként feljegyezték, hogy szülővárosa részére egy távmérőt szerkesztett.

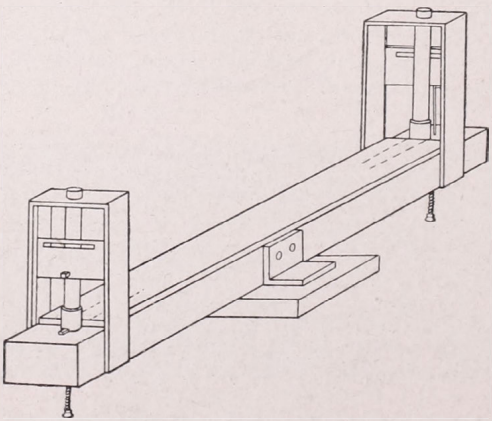

4. Szintezővonalzó.

A távolság megmérése a legegyszerűbb mód a lépésmérés. A távolságok ily módon való bemérésére a görögök lépésmérőket, bématistákat alkalmaztak, akik az így meghatározott adatokat úttérképekké dolgozták fel. Nagy Sándor hadjáratai során is alkalmazta ezt a módszert. A híres térképkészítő Dikaiarchosról (Kr. e. 310) feljegyezték, hogy megkísérelte a hegyek magasságát is mérések útján meghatározni és pedig a gnomon segítségével. (2. ábra.)

Mi ez a gnomon? Nem volt egyéb, mint egy kis sík lapra pontosan 90^0 alatt elhelyezett rúd. Az árnyék hosszából a Nap magasságát stb. meg tudták mérni. Amikor a sík lapra vetett árnyék a legrövidebb, akkor delel a Nap a helyi

meridián síkjában. A meridián síkját pedig úgy tűzhetjük ki, ha lemérjük a napéjegyenlőségek idején az árnyék hosszát és irányát; a két árnyékállás alkotta szög fele adja a délkör irányát. Ennek az egyszerű jelenségnek a felhasználásával sok mérést végeztek, sőt hegyek magasságának megmérését is megkísérelték.

A görög térképészetről szólván nem hagyhatjuk említés nélkül a lángeszű Eratoszthenészt, akinek először sikerült Földünk nagyságát meghatározni. (K. e. 235.)

A hellén műveltség terebélyes fájának gyümölcsei a lassan előretörő római birodalom területére is áthullottak és ott a földmérés és térképkészítés mesterségét szintén a görögök végezték. A rómaiak elsősorban utakat építettek, még pedig olyan tökéllyel, hogy napjainkban is bámulatunkat vívják ki nagyszerű érzékkel épített hadiútjaik. Kellett is, hogy a hatalmas birodalmat jó utak kössék össze és az erre fordított gond nem volt felesleges.

5. A gróma.

Műszerük, a gnomon, meridián kitűzésére volt alkalmas. Az ú. n. grómát viszont egyenesek és derékszögek meghatározására használták. Ismert műszerük volt még a dioptra, továbbá mérőléc és lánc. A gróma, mint mondottuk, egyenesek és derékszögek kitűzésére szolgált. Az egyenes kitüzését a keresztlécek végén lecsüngő zsinórokon át beintéssel végezték. A kitűzött egyenesre azután merőlegeset állítottak úgy, hogy az előző helyzetében hagyva a műszert a másik két figyelő síkján át az előbb elvégzett műveleteket újra elvégezték, tehát több póznát itt is a sík vonalakon intettek be és így egy második egyenest — amely az előbbire derékszögben állott — kaptak (5. ábra).

A műveleteket az agrimensor végezte, akinek igen fontos szerep jutott a földméré-

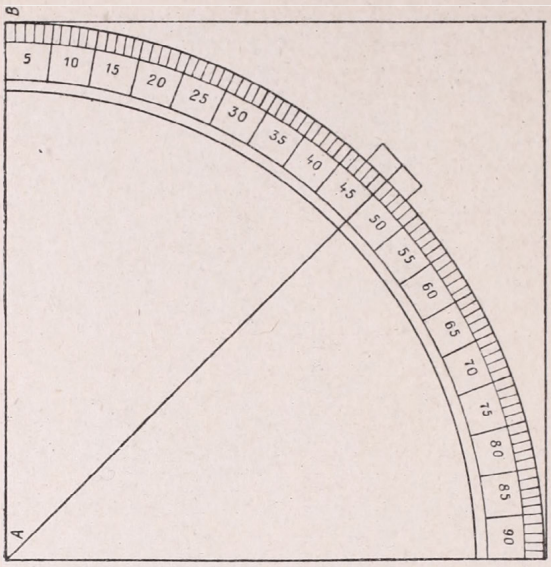

6. Ptolemaiosz kvadránsa.

seknél, térképezéseknél és más hasonló technikai műveleteknél (vízvezetékek, utak, töltések stb. építése). A római hadsereg minden légiójának volt műszaki alakulata és abban a katonamérnök az első helyet foglalta el.

Kr. e. 93-ban a rómaiak kiváló tudósa, Posidonius, elsőrangú helymeghatározásokat végzett. Ugyanebben az időben végezte nagyszerű munkáit az alexandriai Heron is. Könyve a «Dioptrica» elengedhetetlen forrásmunka volt a korabeli földmérők kezében. Heronnak kitűnő műszerei voltak, minők pl. a dioptra, az irányzókészülék, távolságmérő műszer és a szintezővonalzó (korobat) (3., 4. és 9. ábra).

A Krisztus utáni idők nevezetes személye volt Lucius Junius Columella, aki a földművelésről szóló könyvében a földek méréséről is megemlékezik és bő magyarázatokat ad annak végrehajtására. A Kr. utáni első század végéről tirusi Marinuszról, a hírneves térképész és matematikusról kell bővebben szólni: először alkalmazza a földrajzi fokhálózatot és a kezdő meridiánt is ő helyezte a «Szerencsés szigetek» egyikére (Ferro). Helymeghatározásai is elsőrendűek és munkásságával az utána következő idők legkiválóbb geográfusának, Ptolemaiosznak kijelölte a követendő utat. Ptolemaiosznak nevezetes műszere volt az általa szerkesztett ú. n. kvadráns (6. ábra), amelynek segítségével hegyek stb. magasságát igyekezett megmérni.

Ptolemaiosz után mindinkább növekszik a felmérés pontossága, mind többen foglalkoznak geometriával és térképezéssel s így a két tudomány összevetéséből igen jó munkák származnak. Kr. u. 295 körül már általános nagy földmérésre került a sor Itáliában. Diocletianus császár az adókivetés érdekében felmérette egész Itáliát. A használt műszerek ekkor már nem igen változnak, csak a középkorban kezdenek Ptolemaiosz nyomán újabb műszereket szerkeszteni. De ezek is legfeljebb külső alakban tértek el Ptolemaiosz nevezetes műszerétől, a lényeg megmaradt. Ilyen műszer volt a negyedkör, a mérőkeret, Jákob rúdja (7. ábra) stb. A dioptra szintén megtartotta fő vonásait és csak jelentéktelen külső formában változott.

Az egyenesek és derékszögek kitűzésére a középkorban az ú. n. nézőkés korongot (8. ábra) használták. Lényegében ez is megegyezik a rómaiak grómájával, csak az alak változott meg.

A távcső feltalálása (1608) a méréseknek egészen más irányt

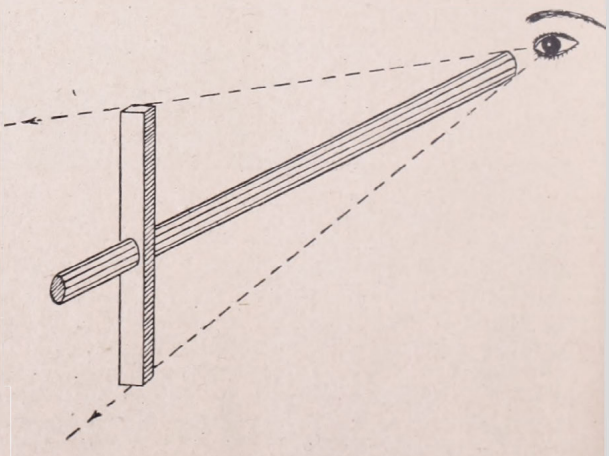

7. Jákob rúdja.

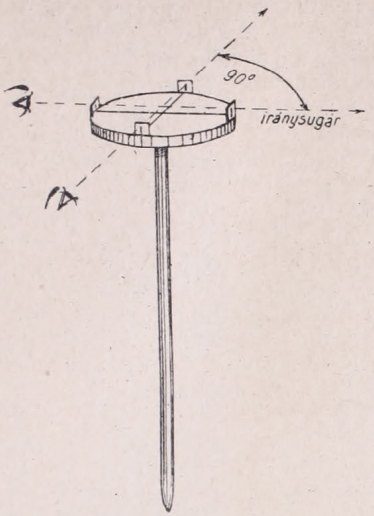

8. Nézőkés-korong.

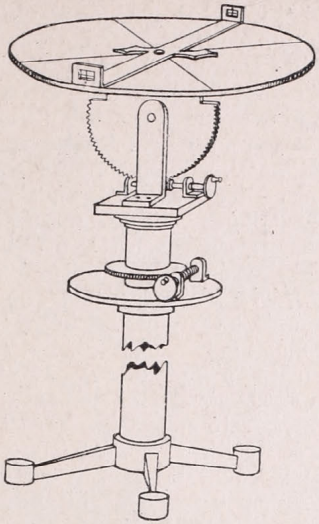

9. Szintezővonalzó irányzótárcsával (dioptrával).

adott. Igaz ugyan, hogy az első terresztrikus távcső csak 1645 táján született meg és még igen hosszú idő múlik el, amíg átveszi e téren szerepét. Még az 1700-as évek közepe táján is alkalmazták a kvadráns javított alakját magasságmérésre és ezt csak nehezen tudták az optikai berendezésű műszerek kiszorítani. A magyar Mikoviny is ezt a régi műszert alkalmazta térképezéseinél. Mikovinyről egyébként tudnunk kell, hogy ő volt az első, aki matematikai úton kiszámította és gyakorlati méréseihez felhasználta az első magyar 0° meridiánt, melyet ő a pozsonyi vár egyik tornyán fektetett át.

Roppant érdekes, hogyan rajzolták meg pl. egy folyó kanyarulatát. Mikoviny Sámuel írja egyik munkájában (1735), hogy a hidrográfiai alapot egy csónakra helyezett iránytű segítségével adták meg. Valahol a csónakkal egy bizonyos pontos távolságot időben lemértek. Ezzel birtokába jutottak az egy bizonyos idő alatt megtett út hosszának. Ha most a csónakon elhelyezték az iránytűt, nem kellett már mást tenni, mint pl. 5'-kint leolvasni az iránytű eltérését és azt feljegyezni. Ennek alapján a folyók futását odahaza is felrajzolhatták.

EDINBURGH — AZ ÉSZAKI ATHÉN.

Írta MESTERHÁZY JENŐ.

Edinburgh, Skócia félmillió lakosú fővárosa 3 km-nyire fekszik az Északi tenger egyik öblétől, a mostanában folyó tengeri háború alkalmából sokat emlegetett *Firth of Forth*-tól. Európa északi városai közé számítjuk, majdnem azonos magasságban *Köbenhavnnal* és *Moszkvával*. Tehát délebbre van mégis *Stockholmnál*, *Helsinkinél*, de jóval északabbra, mint *Budapest* és *Berlin* vagy *Varsó*. Éghajlata mégsem zord, mert a szélsőségeket a tenger kiegyenlíti és a város alacsony dombsorok kiágazásain épült. Földrajzi körülményei a legszerencsésebbeknek mondhatók, mert a déli termékeny Skóciai lapályon van. Északnyugaton folyóvize is akad, a *Leith* folyócska, és amint már említettük, 3 km-nyire fekszik a tengertől, tehát kereskedelmi szempontból is előnyös a helyzete.

Egymástól élesen megkülönböztethető *régebbi* és *újabb városrészből áll* ez a nagymultú város. Alapjait még a rómaiak rakták le *Septimius Severus* császár idejében.

Északkeleti irányban ugyanis egy mély völgyelés választja el a déli, régebbi városrészt az északitól. A mély völgy egykori mocsárvilága mintegy védőhatára volt észak felől a tőle délre elterülő városnak, amelynek hirtelen felemelkedő magas dombsora körülbelül 120 m-re emelkedik. A dombsor nyugati és délnyugati része csaknem egészen meredeken ereszkedik le a völgy felé. Meredeksége miatt különösen alkalmas volt arra, hogy ide várat építsenek. Az első nagyobb erősséget már a mostaninak helyén a rómaiak építették. Az V. században, amikor a római légiók végleg elhagyták Britannia földjét, ez a terület a kelta *skótok* és *piktek* kezébe került. Amikor századok folyamán kialakult az egységes Skócia, ennek a sziklás hegyfoknak a tetején építettek fel a skót királyok legerősebb, szinte bevehetetlen sziklavárukat. A XV. században aztán a Várhegytől északkeletre, a déli városnak túlsó, lapályos részén királyi kastélyt is építtettek a *holyroodi, I. Dávid királytól alapított apátság* helyén. A régi apátságból mindössze a háromhajós, csúcsíves templom falai és a tornyok alsó részei maradtak meg.

Csodálatos hangulat fogja el az embert, ha belép a falak közé. A boltozatok és tetőnélküli templom fölé az Isten szabad ege borul. Körös körül azonban a templomteret szorosan veszik körül a hatalmas támaszpillérekkel ellátott falak. A főhajót a déli mellékhajótól elválasztó emeletes falrészlet teljesen ép és szorosan csatlakozik a szintén érintetlen szentélyfalhoz, melynek még most is ékessége a hatalmas, mérművekkel öt keskeny téglalapcikkre osztott és fent vagy 15 cikkre csillagalakban tagolt ablak. Az egykori szép színes üvegképek mindenütt hiányzanak. A templompadozat nagyméretű négyzetes kövei még az északi mellékhajóban is megvannak, de a rések között kizöldült a gyep. A főhajó helyén itt-ott fehérlik még néhány ódon kőlap, de a padozat többi része a legegyenletesebben kinőtt gyeptérség. Pedig nem gondozza senki. Magától nőtt, egyedül a jó Isten öntözi es olyan bőségesen, hogy üdeségét nem kell félteni. A különösen érdekes hangulatot növeli a néma csend. A templom és a közvetlen közelében épült királyi palota a város keleti központján, de egészen a szélén van. Rajta túl már nincsenek házak és

Az edinburghi sziklavár (The Castle).

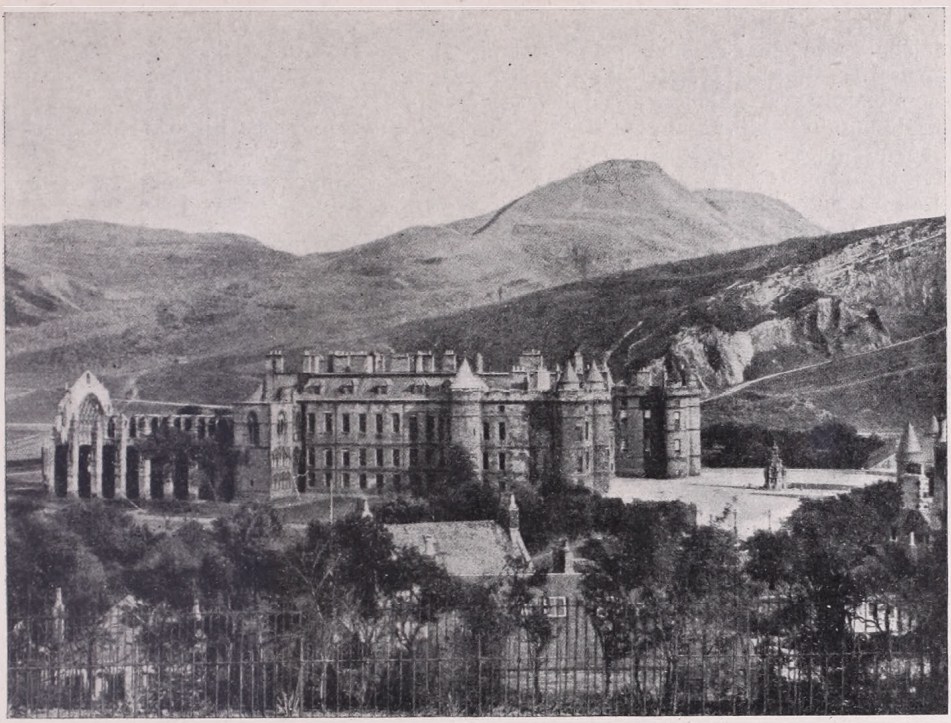

Az edinburghi királyi palota.

villamos, társasgépkocsi sem zakatol. Délre épült a királyi palota és Edinburgh leghatalmasabb parkja, a *King's Park*, amelynek közepét egy fátlan, 240 m magasságra emelkedő szokatlan alakú hegy tölti ki. Oldalában egy régi kis kápolnarom van. Aljában pompás kis tavacska, de annál még egy nagyobb is van a nagy kiterjedésű parkban. Legszebb útja több km hosszúságban a hegyoldalban vezet körül és pompás kilátást biztosít mindenfelé. A park nem nagyon látogatott, legfeljebb ünnepnapokon. Csendes, szinte kihalt és növeli a *Holyrood Chapel*-nek nevezett templomrom némaságát. A királyi kastély is nagyon csendes. Homlokzatán a négy hengeralakú kis kúpostetejű torony segít őrködni a rendőrnek, akinek legfőbb gondja, hogy a többnyire lakatlan kastélyba igyekvő kirándulókat útbaigazítsa.

A kopár környezetben álló királyi palota ridegen hat a látogatóra. Hatalmas terméskövekből kirakott falai börtönszerűvé teszik. Nem enyhíti a hangulatot a homlokzata elé állított pompás renaissance-*díszkút* sem. De azért sokan akarják látni az egykor mozgalmas életű, szépséges skót királynő, *Stuart Mária* lakóhelyét. A fiatal özvegyként Franciaországból hazakerült királynőjüket a skótok nem szerették. A skótok nagyobb része ekkor már felvette a reformációt, Mária pedig ragaszkodott ősei vallásához. Egyik rokonához, a katolikus *Darnley lordhoz* ment feleségül 23 éves korában. Házassága boldogtalan volt. Már annak első évében suttogták, hogy a királynő olasz titkárához, *Rizzio Dávidhoz* vonzódik. A mendemonda féltékenynyé tette a durva és nyers királyi férjet. Szövetkezett a királynővel elégedetlen főurakkal és fegyveresen rontottak be a királynő lakosztályába. Rizziót a királynő lábainál ölték meg és Stuart Máriát gyámság alá helyezték.

Mindez a holyroodi palotában játszódott le és az egyik teremben a padlóra erősített réztáblán olvashatjuk, hogy azon a helyen halt meg Rizzio. Nem messze ettől a helytől a szép királynő hálószobájának egyik sarkában ma is ott áll a selyembaldachinos széles királynői ágy, foszladozó és fakult selyemhuzatával. A hálóterem és az ebből

nyíló kis mellékhelyiség egyszerűségével valóban úgy hat, mintha még Stuart Mária idejéből származna. A holyroodi palotát ugyanis még a XVII. század második felében renaissance-stílusban átépítették. A beszédes emlékek azonban ittmaradtak és mindenkiben felkeltik az érdeklődést a szerencsétlen sorsú királynő iránt. Rizzio megöletése után az edinburghi sziklavárban született meg kisfia, *Jakab*. Az édesanyával a férj hamarosan kibékült, de talán vesztére, mert a következő évben titokzatos körülmények között levegőbe röpítették. A merénylettel gyanúsított *Bothwell grófot* ugyan a megfélemlített bírák felmentették, de amikor az újból özvegységre jutó királynő a gyanús grófot tengernaggyá, majd herceggé nevezte ki, sőt a merénylet után 3 hónapra Bothwell gróffal házasságra lépett, általános zendülés támadt. Bothwell még idejében elmenekült és külföldön, fogságban fejezte be életét. Stuart Máriát kisfia javára lemondatták és menekülésre kényszerítették. *Erzsébet angol királynőhöz* menekült, segedelem reményében. De ott fogság és tizenkilenc év mulva a hóhérbárd várt rá.

Szomorú halálával fiának az angol trónra egyengette az útat, mert a gyermektelen Erzsébet Jakab skót királyt jelölte utódjául. Így került Anglia és Skócia *perszonális unióba*. A skót királyok otthagyták Edinburghot és *Londonba* költöztek.

Noha Edinburgh ettől az időtől kezdve többé nem királyi székhely és az ország látszólag 1707-től kezdve önállóságát elvesztette, mégis jól járt az egyesüléssel. A kis Skócia többször uralkodó helyzetet foglal el Nagybritanniában. Költőit, államférfiait, tudósait stb. úgy megbecsülik, mintha az egyesített királyság déli felében, angol földön születtek volna. Gondoljunk csak a legutóbbi idők egyik legkiválóbb angol államférfiára, *Ramsay Macdonald*-ra, aki az északi szegény viszonyok között élő skót felvidéken, ősi szegény skót családból született és többször volt angol miniszterelnök és a Brit birodalom mindenható vezére.

Az egyesülés emelte Skóciának és a skótoknak jelentőségét. Gazdasági téren a skót városokra volt ez különösen előnyös. Közöttük *Glasgow* az egyesülés után az angol iparnak olyan hatalmas városává növekedett, hogy London után sorrendben Nagy-

Edinburgh keletről.

britanniának ma első városa. De Skócia második nagy városának, Edinburghnak fellendülése is az egyesülés után következett be.

A már nagyjából ismertetett sziklavárral koronázott ódon, déli várostól északra született meg 1768 óta az északi, modern épületekkel teli pompás új város. Főutcája pontosan párhuzamosan fut a déli várost az északitól elválasztó mély völgyeléssel. A mély, mocsaras területet a világ egyik legszebb parkjává alakították át. A sétautak mentén gyönyörű virágágyakat, díszkutakat létesítettek, kisebb méretű emlékszobrokat emeltek. A parkká alakított völgy déli szélét a merész emelkedésű sziklavár és a tőle menedékesen, a holyroodi palota felé enyhén ereszkedő dombhátat a régebbi időkből származó és szerfelett festői, magas kéménysorokkal jellegzetesen telehintett házak lepték el. Közöttük szebbnél-szebb épületek, mint pl. a *Skót Nemzeti Bank* kupolás renaissance-palotája, vagy egy kollégiumból kiemelkedő *angol-gót* stílusú csonkatorony tetején megtűzdelve nyolc apró tornyocskával. Ehhez hasonló tornya van pl. a *Szent Jánosról* elnevezett templomnak a West Enden, melynek belseje és különösen a főhajója jellegzetesen angol-skót különlegesség, és a *Holy Trinity Church* is ilyen toronnyal büszkélkedik.

A szépséges völgy északi szélét szegélyező főút az újváros legszebb sugárútja. Ez a *Princes Street*. Tőle kapta a völgyelés is a nevét. A skótok inkább kertnek, mint parknak tekintik, ezért elnevezték *Princes Street Gardens-nek*. A nyílegyenes Princes Street egymagasságú szép palotáival Edinburgh Andrássy-útja. De az Andrássy-útnál forgalmasabb, mert a Princes Street Edinburgh főütőere. Az egyik, nyugati végén van a *Caledonian Station*, a másikon az északi brit vasutak pályaudvara, ahová a föld alatt futnak be a vonatok. Ez a *Waverley-Station*. Ha bőpénzű idegen érkezik ide, nem kell sokáig szállodát keresnie, mert a legelőkelőbb ötemeletes szálló ott van menten a pályaudvar szonszédságában. A két fő vasúti állomás között a ragyogóan tiszta Princes Street legnagyszerűbb érdekessége, pompás házain kívül, hogy csak északi felét szegélyezik

Edinburgh nyugatról, a Várhegyről.

házak. A kocsiút mellett délről csak széles gyalogjáró és vaskerítés zárja el a járda szélén kezdődő Princes Street Gardenstől. Igy különlegesség ez az utca a világvárosok legszebb sugárútjai között. Egyik fele szebbnél-szebb üzlethelyiségekben bővelkedő házsor, a másik pompás kertté alakított mély völgy, amelyen túl a régi Edinburgh sötétszürke házai, palotái, sziklavára ragyog, ha az idő jókedvében van és a Napot nem takarják el a felhők. A Princes Street nyugati végén a messzeségben, sudár, gótikus torony emelkedik, az újváros legszebb templomának, az 1847—79 között épült *St. Mary's Cathedral*-nak 90 méter magas templomtornya. Anglia legkitűnőbb neogotizáló építészének, *Sir George Scott*-nak volt ez a templom utolsó alkotása. A Princes Street keleti vége felé viszont a messzeségből a Waverley-Station ötemeletes szállodája tűnik fel s azon innen ugyancsak egy gótikus építmény, akár a St. Mary's Cathedral. De ez csak egy gótikus torony és az előbbinél zömökebb. Megragadó, hatalmas építmény és mindenhonnan szembetűnik, mert a házsornélküli járda széléről, a Princes Street Garden-ből emelkedik az ég felé. A négy oldalán nyitott építmény tulajdonképpen óriási baldachin, amelynek alján egy kis emelvényen a skótok leghíresebb szépírójának: *Walter Scott*nak fehér márványból faragott szobra van elhelyezve.

A gótikus kőbaldachin alatt állandóan maguk előtt láthatják az edinburghiak leghíresebb írójuk ülőszobrát, mellette hűséges kutyájának alakjával. Ahogyan a déli városrész emlékeinek központjában Stuart Mária áll, annyira elválaszthatatlan Scott Walter az északi várostól. Kegyelettel mutogatják a Princes Street mögötti *Georg Street* és *Castle Street* keresztezésénél a házat, ahol Walter Scott 1800-tól 1826-ig megszakítás nélkül lakott. Nagyszerű emlékművének legfelső részére közel 300 lépcsőfokon lehet feljutni, onnan még pompásabban tárul fel előttünk Edinburgh szépsége, mint a sziklavárból vagy annak elejéről, az «Esplanade»-ról.

A magasból tisztán láthatjuk Edinburghnak a Princes Street-et keletről lezáró harmadik dombját: az üdezöld, kb. 100 m magas *Calton Hill*-t, Csúcsán a 31 méteres torony Nelson tengernagy, egy köralakú kis görögstílusú építmény pedig az edinburghi születésű *Dugald Stewart* bölcsész halhatatlanságát hirdeti. Az emlékek hátterében még egy befejezetlen görög templom oszlopsorát pillanthatjuk meg, amelyet az edinburghiak a waterlooi diadal emlékére készültek emelni, de aztán az oszlopsor második és harmadik oldalán a munka abbamaradt. Régi csillagvizsgáló is van a Calton Hillen, aljában pedig a Dugald Stewart emlékéhez hasonló, szintén köroszlopos kis építmény: *Burns Róbertnek*, a népszerű skót költőnek emléke.

Alig tudjuk elhatározni, hogy mit nézzünk meg előbb ebből a csodálatosan szépfekvésű városból. Még aki fukarkodik is hangot adni elragadtatásának, az is kénytelen elismerni, hogy igaz a lexikonok megállapítása: «egyike Európa legszebb fekvésű városainak. Van benne eredetiség és ha házai el is tünnének, a vidék, amelyen épült, szép és vonzó maradna».

A magasból jól feltűnik a két híd és az a széles földtöltés, amely a völgy fedett, északi részét és az üdezöld Princes Street Gardens-t átvágja és az újvárost az óvárossal összeköti. A legkeletibb híd a *North Bridge*, a *South Bridge*-ben folytatódik és a XVI. században alapított híres edinburghi *tudományegyetemhez* vezet. Kupolás központi épületén túl az egyetemi intézetek egész serege, *a királyi skót múzeum* és a *kórházak pavillonjai* sorakoznak. A teológiai fakultást 1909 óta magyar református teológusok is állandóan látogatják. Ebben az évben ünnepelték ugyanis Kálvin születésének 400 éves fordulóját és ekkor fonták erősebbre a skót és a magyar református egyházak közötti kapcsolatot.

A második híd a Scott-Monument közelében vezet át a déli oldalra. Ez a *Waverley Bridge*. Tengelyében fekszik a magaslaton emelkedő és jól kivehető *St. Giles's Church*, Edinburgh legrégibb temploma. A XIV. században leégett, de száz éven belül újból felépült. Legérdekesebb része a közepéből kiemelkedő torony, amelyet kupolaszerű áttört művű sisaktető borít. Belseje újabb berendezésű.

A Waverley-hídtól nyugatnak olyan hatalmas, széles töltés vezet át a völgyön, hogy két nagykiterjedésű neoklasszikus épület is elfért az úttesten kívül. Mind a kettő állami intézmény. Egyik a *királyi akadémia*, a másik a *nemzeti képtár*, abban nemcsak elsőrendű skót és angol festők, hanem a külföldiek is pompás művekkel vannak kép-

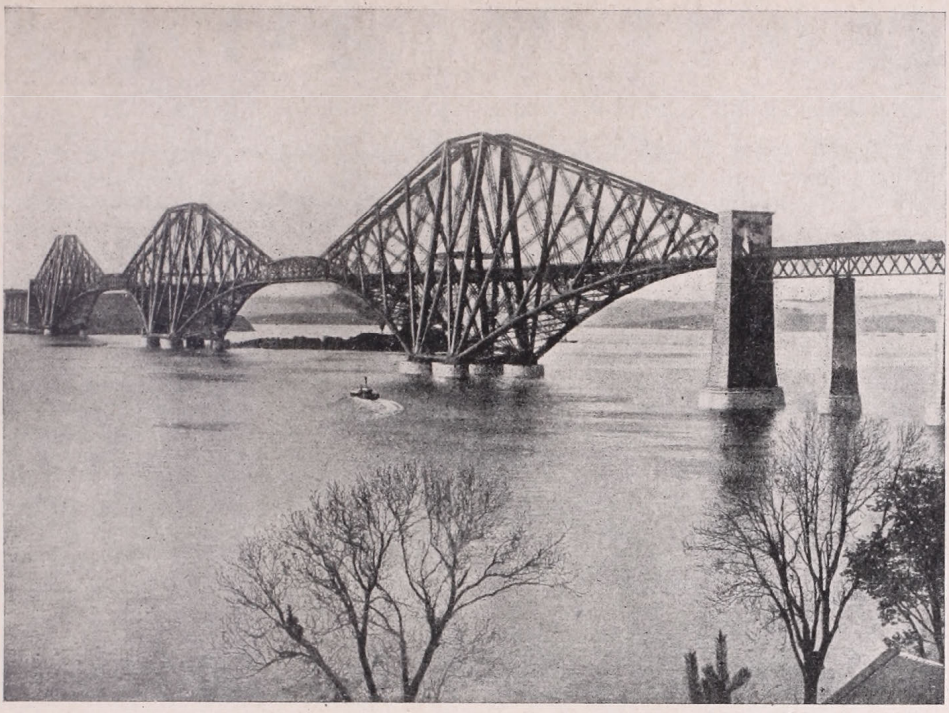

A Forth-öbölt áthidaló óriási híd.

viselve. A hatalmas töltésről (The Mound) az út a *Market Street* irányában a Skót Nemzeti Bank már említett kupolás renaissance stílusú palotája irányába kanyarodik fel az óvárosba és innen nyugat felé a *szklavárba*, ahonnan ismertetésünk elején kiindultunk.

A várban most kaszárnyák és egyéb katonai épületek között egy régi kis kápolna, egy XV. századbeli öreg ágyú, a skót királyok koronázási ékszereit őrző és egyéb helyiségek vannak. Legújabban nemcsak a skót ezredek háborús emlékeinek szorítottak itt helyet, hanem *skót katonai* és hajózási *múzeumot* is rendeztek be az érdeklődők számára.

Edinburgh sok iskolájával, emlékével, pompás műgyüjteményeivel és klasszikus stílusú épületeivel méltán rászolgál a közkeletű *«északi Athén»* elnevezésre. Még legvirágzóbb iparával, a *könyvnyomtatással* is a tudományokat és a művészeteket szolgálja elsősorban. A világháború előtt a világ minden nagyobb országának tízezrével nyomta a könyveket a híres *Nelson-cég*, mert a legolcsóbban itt tudták azokat előállítani. Ezek között voltak magyar könyvek is. Vegyi-ipara, szesz- és sörgyártása is elsőrendű. Tenger közlekedésén kívül ma már repülőforgalma is a számottevőbbek közé tartozik. Pompás környékéhez, nemcsak nagyszerű tengeri kikötőjét : *Leith*, élénk és forgalmas tengeri fürdőjét : *Portobello*, és festői kirándulóhelyeit kell hozzászámítanunk, hanem a világ egyik legcsodálatosabb technikai műve : a *Forth Bridge*-t is. A hatalmas híd 30 méterrel hosszabb a sokat emlegetett newyorki Brooklyn-hídnál. A Forth-tengeröblöt áthidaló 2527 m hosszú csodamű hídpályája a legmagasabb vízálláskor is 46 méternyire van a tenger szintje felett. 521 méteres hídnyílásai alatt a legnagyobb tengeri hajók is könnyen áthajózhatnak. Az acélgerendaváz eléri a 110 m magasságot és a rácsos gerendahíd acélanyagának súlya összesen 500,000 métermázsa. Edinburghnak tehát a környéke is csodálatos és felejthetetlen, akár maga a város, az *északi Athén*, melynek alapszépségét a természet adta meg s ezzel a skótok fővárosát besorozta a világ legszebb városai közé.

IRODALOM

Ács Tivadar: *Akik elvándoroltak.* 292l. Szerző kiadása. Budapest, 1940. (A szerző a Földrajzi Társaság tagjainak, ha a könyvet közvetlenül őnála rendelik meg, 30% engedményt ad.)

A szerző túlnyomórészben olyan magyar kutatók és világjárók életét és kalandozásait írja meg ebben a kötetben, akikről a nagyközönség keveset tud, vagy akiket idehaza egészen elfeledtek. Sajnos, az egyes fejezetek címében — egy-két kivételtől eltekintve — nem tüntette fel az utazó nevét, akiről az szól; így, ha különösen érdekelne bennünket egyiknek másiknak a története, nagyon bajos rá akadni. Parmenius István, Maximilianus Transylvanus, Jaksics, Balogh József, Asbóth Sándor, Csapkay L. József, Krajtsir Károly, Czimmermann István S. J., Menyhárth László, Mayer Móric, Mayer Elemér, Balázs Gábor, Jetting Károly, Kornis Károly, Fischer Lajos báró, a délamerikai magyar jezsuita térítők, — Éder, Szentmártony, stb., — Henke Tádé, László Károly, Berzenczey László és mások szerepelnek a könyvben. Némelyikük valóban elég jelentékeny munkásságot fejtett ki a világ távoli területein és érdemes megismerkednünk életükkel, küzdelmeikkel. Szó van azonban a könyvben olyanokról is, akik semmi érdemeset nem vittek véghez és kalandoréletük, vagy nem is mindig kifogástalan dolgaik legföljebb csak mint furcsaságok érdekelhetnek némelyeket. Ács munkája sok, eddig nem közismert, vagy nehezen hozzáférhető adalékot foglalt össze, s ez kétségtelen érdeme. Kár, hogy a kötetben nagyon sok a sajtóhiba, emiatt sokszor egészen értelmetlen szavak és fölismerhetetlen helynevek zavarják az olvasót.

—y

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Két új tengeralatti padot s egy új mélytengeri árkot fedezett fel a szerencsétlenül járt «Carnegie» végzetes, hetedik útján a Csendes óceánban. A főleg földmágnességi megfigyelések céljára épült hajó 1909—1921 között hat útján 252,702 tengeri mérföldet futott be a világtengeren az északi szélesség 80° és a déli szélesség 61° között s 3267 napig tartózkodott tengeren. Hetedik útjára 1928 májusában indult s miután 37,500 mérföldet járt az Atlanti óceánban, átkelt a Panama csatornán s csendesóceáni útját Balboában 1928 október 25-én kezdte meg. A Husvét szigetet december 6-án érte el, innen Callaóba tartott, hová 1929 január 14-én érkezett meg. Majd nyugati irányban újra nekivágott a nyílt óceánnak s pusztulása tragikus napjáig (nov. 29.) hajózott a polinéziai szigettengeren. Útjának első két szakaszára esnek az itt ismertetett felfedezések.

1928 november 8-án a déli szélesség 1° 32' és a nyugati hosszúság 82° 16' alatt, az ecuadori partoktól mintegy 100 tengeri mérföldnyire fedezték fel visszhangmérésekkel az első padot. A pad 1800 méter átlagos magassággal emelkedik az itt 3—3500 méter mély tenger fenekén s a nyert fenékminták szerint obsidianlává borítja. Csekély mennyiségű globigerina iszapot is találtak a lávatakarón. Az új pad a «Carnegie Ridge» nevet kapta. 1929 január 8-án fedezték fel a második padot, amely az itt 4000 méter mélységű óceán fenekén 3000 méter átlagos magassággal emelkedik. A pad legmagasabb pontjainak földrajzi összrendezői:

d. sz. 25° 3', ny. h. 82° 20', a tenger mélysége 1445 méter;

d. sz. 24° 54', ny. h. 82° 13', a tenger mélysége 1260 méter.

A nyert fenékminta: szürkésfehér globigerina-iszap. Valószínűnek látszik, hogy ez az újonnan felfedezett pad északi irányban folytatódik s végső nyúlványai a San Felix és a San Ambrosio szirtekben a tenger szintje fölé emelkednek. A Carnegie intézet igazgatóelnökének, John C. Merrian-nak tiszteletére az új pad a «Merian Ridge» nevet kapta.

Az új mélytengeri árok a 15° d. sz. és a 98° ny. h. alatt fekszik. 50 tengeri mérföldön belül a megfigyelt mélységek: 2700 méterről 5000 méterig süllyed a tengerfenék, majd az árkon túl 4100 méterre emelkedik. Az új árok, mint a mélytengeri árkok általában, típusosan asszimetrikus. Az új árok a «Bauer Deep» nevet kapta, L. A. Bauer tiszteletére. Miután a «Carnegie» kitűzött programmjától nem térhetett el, a felfedezett új domborzati elemekkel részletesebben nem foglalkozhatott s így azok végleges felmérését csak újabb kutatásoktól várhatjuk. *(m. t.)*

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1872

Védnök: **JÓZSEF kir. herceg Őfensége.**

TISZTIKAR:

Elnök: **Cholnoky Jenő dr.**, nyug. egyetemi tanár.
Alelnökök: **gr. Teleki Pál dr.**, egyetemi tanár, m. kir. miniszterelnök.
Thirring Gusztáv dr., Fővárosi Stat. Hiv. ny. igazgató,
Milleker Rezső dr., egyetemi tanár, tiszt. tag (Debrecen).
Főtitkár: **vitéz Temesy Győző dr.**, gyak. gimnáziumi tanár, lev. tag.
Titkár: **Kerekes József dr.**, egyet. gyakornok.
Könyvtáros: **Dubovitz István**, gimnáziumi tanár, lev. tag.
Pénztáros: **Koch Ferenc dr.**, f. keresk. isk. tanár.
Ellenőr: **Bacsó Nándor dr.**, meteorológus.
Ügyész: **Erődi-Harrach Tihamér dr.**, ügyvéd, országgyűlési képviselő.
Didaktikai Szakosztály elnöke: **Bodnár Lajos**, gyak. gimn. tanár.

BELFÖLDI TISZTELETI TAGOK:*

Cholnoky Jenő dr., nyug. egyet. tanár, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, Budapest.
Farkasfalvy Kornél, gimn. tanár, Budapest.
Fest Aladár, kir. tanácsos, nyug. főigazgató, Budapest.
Milleker Rezső dr., egyet. tanár (Debrecen), a M. F. T. alelnöke.
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, Pécs.
Réthly Antal dr., egyet. c. rk. tanár, a Meteorológiai Intézet igazgatója.
Róna Zsigmond dr., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, Budapest.
gr. Teleki Pál dr., egyet. tanár, m. kir. miniszterelnök, stb., Budapest.
Thirring Gusztáv dr., kormányfőtanácsos, a Föv. Statiszt. Hiv. ny. igazgatója, Budapest.

VÁLASZTMÁNYI TAGOK:

Baktay Ervin dr., író.
Bulla Béla dr., egyet. m. tanár.
Erődi Kálmán dr., főigazgató.
Fodor Ferenc dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Geszti Lajos, filmokt. kirendeltség igazg., gymn. igazg., lev. tag.
Glaser Lajos dr., levéltári tisztviselő.
Gunda Béla dr., múz. gyak.
Halász Gyula, rádiólektor, lev. tag.
Haltenberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Hantos Gyula dr., v. egy. tanársegéd, tanügyi fogalmazó.
Hézser Aurél dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Horváth Károly dr., középisk. főigazgató.
Irmédi-Molnár László dr., a Honv. Térk. Int. főtisztv.
Kádár László dr., egyet. m. tanár.
Kanszky Márton dr., kegyesr. gimn. tanár.
Karl János dr., kegyesr. gimnáziumi tanár, lev. tag.
Kéz Andor dr., egyetemi m. tanár, lev. tag.
Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.
Marczell György, a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, lev. tag.
Mendöl Tibor dr., egyet. m. tanár.
Németh József, ny. reáliskolai igazgató.
Papp Károlyné dr., ny. leánygimn. tanár, lev. tag.
Pécsi Albert dr., nyug. felső keresk. isk. igazg., lev. tag.
Rónai András dr., az Államtud. Intézet h. igazgatója, min. osztálytanácsos.
Schwalm Amadé dr., polg. isk. tanár.
vitéz Somogyi Endre tábornok, a Honv. Térk. Int. parancsnoka.
Steiner Lajos dr., egy. m. tan., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, lev. tag.
Strömpl Gábor dr., egy. m. tan., Honv. Térk. Int. főtisztviselő, lev. tag.
Szakáll Zsigmond dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár.
Takács József dr., a Honv. Térkp. Int. főtisztv.

* Az alapszabályok 43. és 46. §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

TÜKÖR

1940. OKTÓBER

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

MAKKAI LÁSZLÓ: A székelyek
GRÓF ZICHY RAFAELNÉ: Castiglione, az udvari ember
KOMJÁTHY ALADÁR: Hajnali eső (Vers)
NÁDAI PÁL: Népies szobák
KÁDÁR ERZSÉBET: Angyalos labda
WEÖRES SÁNDOR: A kísértet dala (Vers)
SIMÁNDY PÁL: Losonc
P. GYENIS ANDRÁS: Jézus Társasága négyszáz éve
SZITNYAY JENŐ: A rádióhír útja
PETRI MÓR: A kékhegyi kincsek (Vers)
MÓRICZ VIRÁG: Ruha, ruha

A TÜKÖR NAPLÓJA

Színház — Könyvek — Film — Fényképezés — Az asszony

Szalay Lajos és Mezey Artur rajzaival, számos fényképpel és reprodukcióval

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Gáspár Gyula: Észak-Erdély és a Székelyföld
Hajdú Elemér: A kárpátaljai vizierő kihasználása
Gronovszky Iván: Az óra története
Rotarides Mihály: Az ember, a gép és a kép
nemes Suhay Imre: Expedíciós hadseregek a multban
Gaál István: Sárkányok szárnyán a krétakori Föld körül
Bán Márton: Gibraltár
Neugebauer Tibor: A mágneses akna titka

A tudomány műhelyéből. — A Búvár szellemi sportja

Sok fényképpel és szemléltető ábrával

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

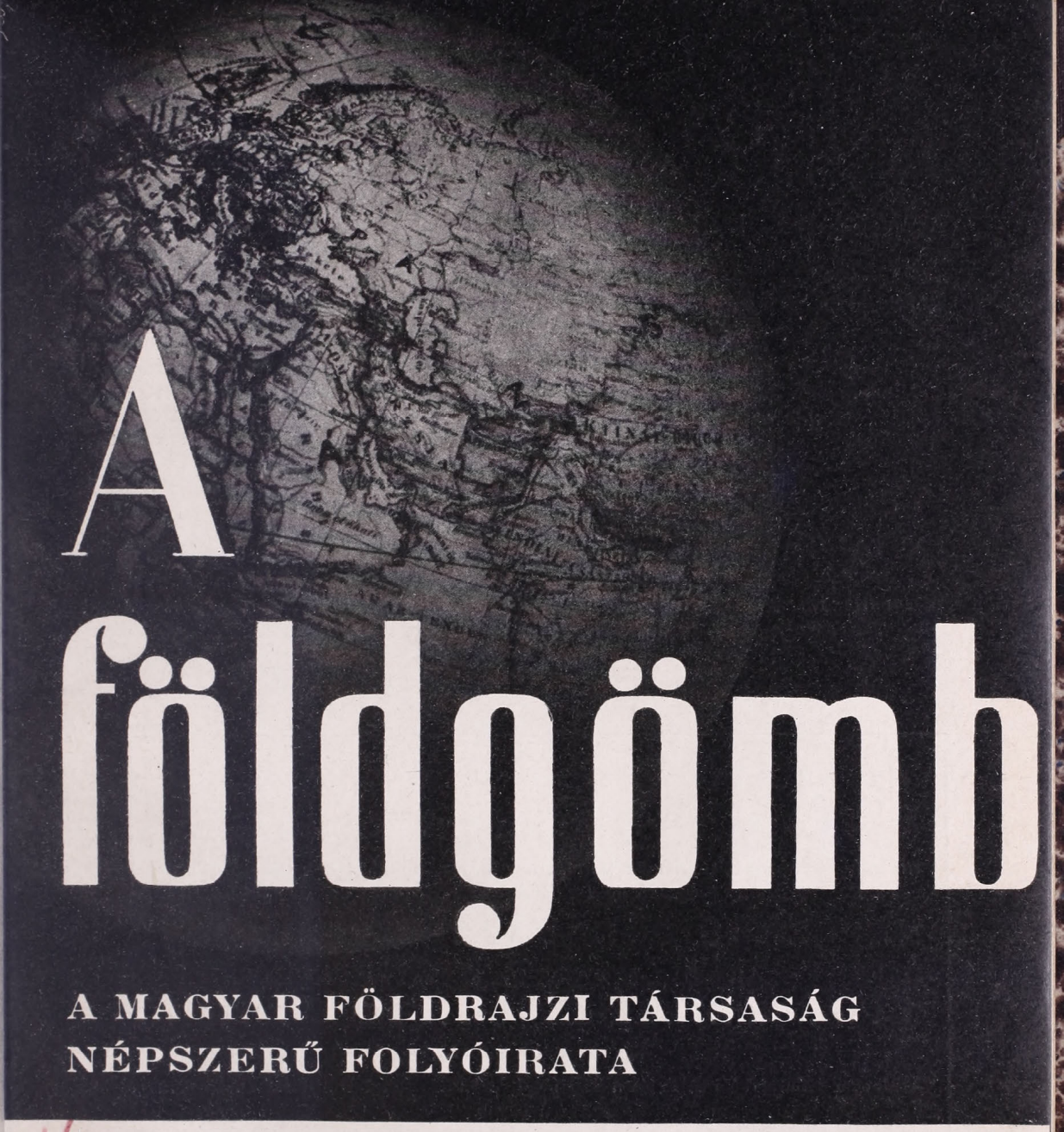

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XI. ÉVF. | 1940. NOVEMBER | 11. SZÁ

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák minden csütörtökön, délután 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Somogyi József dr.: Németalföld gyarmatbirodalma. — *Gaál István dr.:* Az európai aranyország. — *Péchy-Horváth Rezső:* Gyalog a Balkánon. — *Geszti Lajos:* Súlyponteltolódás. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

november 4-én, hétfőn este 6 órakor a M. Kir. Honvédtisztek Országos Tudományos és Kaszinó Egyesülete dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

NÉPSZERŰ FÖLDRAJZI ESTÉLYÉRE

SZABÓ PÁL ZOLTÁN dr., egyetemi magántanár

A FÖLDKÖZI TENGER ÉS A KÖZELKELET

(Vetített képekkel.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1940 november 1-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtitkár.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

Figyelmeztetés! Társaságunk ESTÉLYEIT minden hónap első HÉTFŐJÉN tartja.

A Magyar Földrajzi Társasag megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XI. ÉVFOLYAM 1940 11. SZÁM

NÉMETALFÖLD GYARMATBIRODALMA.

Írta SOMOGYI JÓZSEF dr.

Amikor 1596-ban Cornelius Houtman vezetése alatt egy maréknyi németalföldi kereskedő partraszállott a Keletindiai szigetek egyikén és megrakodtak szerecsendióval, szegfűszeggel, gyömbérrel stb., aligha sejtették, hogy nagy gyarmatbirodalom alapját vetették meg. Hajójuk hazaérkezett Németalföldre. A nagy nyereség hamarosan visszacsalta őket a különös szigetekre. 1602-ben megalakult az ottani kincsek kiaknázására a Németalföldi Keletindiai Társaság. Eleinte a bennszülöttek nem látták szívesen a fehér betolakodókat és harcokat vívtak velük. Amikor a csatározásoknak száz év múltán sem igen akart vége szakadni, a németalföldiek a küzdelem feladására gondoltak. Ekkor jelent meg a színen Németalföld erős embere, Jan Pieterzoon Coen. Jelszava volt: «Nil desperandum» (Nem szabad kétségbeesni!) s tíz év alatt megvetette alapját hazája gyarmatbirodalmának.

A Németalföldi Keletindiai Társaság gyarmatbirodalma nemcsak az ú. n. «Fűszerszigetekre» terjedt ki, hanem Ceylonra és a Malakka félszigetre is. A távolkeleti térfoglalás vetette meg Németalföld hatalmának és gazdagságának alapját. Még a hajdani Venezia, Genova, Lisboa vagy Madrid kincseit is felülmúlta a németalföldi kikötőkben a keleti kereskedelem folytán felhalmozódott gazdagság. Bandából és Amboinából szerecsendiót és szegfűszeget, Timorból és Celebesből viaszt, szandálfát, ságót és rizst, Borneoból és Szumatrából borsot, gyömbért, kvassziát, kámfort, ébenfát, cint, gyémántot

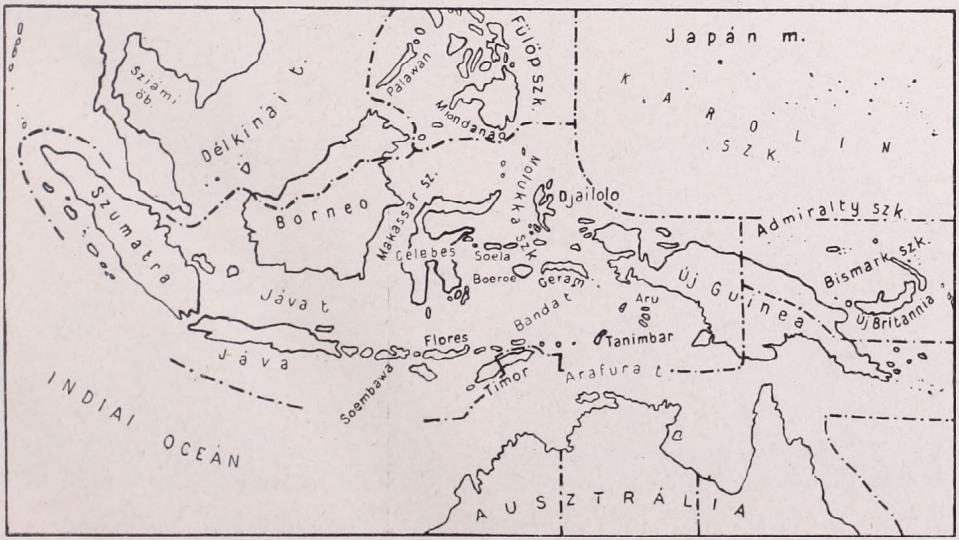

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

és aranyport, Jávából cukrot, kávét, rumot, dohányt, arakot és indigót, a Kis Szunda szigetekről igazgyöngyöt, Ceylonból fahéjat szállítottak az anyaországba, főleg Rotterdam kikötőjébe. Mi sem természetesebb, minthogy ez az élénk gyarmati kereskedelem rohamosan fellendítette Németalföld iparát.

A Kelet-Indiába vivő utat Cornelis Houtman jelölte ki a Jóreménység foka körül. Afrika legdélibb pontját akkoriban «az óceánok csárdájának» nevezték és ott a hollandusok hugenotta kivándorlókkal együtt Cape Townt alapították.

De hatalmuk delelőjén, a XVII. század derekán, nem csupán Dél-Afrikában voltak telepeik a németalföldieknek. Övék volt Mauritius, két település volt Irániban, tizenkettő Indiában, hat Ceylonban, s végig a Keletindiai szigeteken sűrűn voltak megerősített állomásaik. De minthogy önzésükkel minden más európai nemzetet ki akartak rekeszteni a keleti kereskedelemből, a svédek és a dánok, majd különösen a franciák és az angolok hamarosan szembekerültek velük. A XVIII. század folyamán az angolok és a franciák is sikeresen vették fel velük a versenyt Indiában, a napoleoni háborúk folyamán pedig az angolok egymásután foglalták el Németalföld gyarmatait, miközben az anyaországot a nagy corsicai Batáviai Köztársasággá alakította át. Napoleon leveretésével az angolok visszaadták Németalföldnek gyarmataikat, de megtartották maguknak a Malakka félszigetet Singapore kikötőjével. A nyolcvanas években pedig Borneo és Új-Guinea egy-egy részét is elfoglalták a németalföldiek tiltakozása ellenére.

A XVII. században elért keletindiai sikereiken felbuzdulva, a németalföldi hajósok és kalmárok a két Amerikára is kiterjesztették tevékenységüket. Előbb Dél-Amerikában próbáltak szerencsét s el is foglalták a portugáloktól Bahia kikötőjét 1624-ben, később azonban, 1661-ben, belefáradtak az állandó hadakozásba és 8 millió font kárpótlás ellenében Bahiát visszaadták Portugáliának. Nem jártak több szerencsével Észak-Amerikában sem. Ott az angolokkal kerültek szembe s tőlük több ízben vereséget szenvedtek a tengeren s végül is az 1667-es bredai békében arra kényszerültek, hogy örökre lemondjanak északamerikai birtokaikról. Annál több sikerrel jártak Közép-Amerikában

Battak ház Sumatrában.

Bali-szigeti templomi táncosnők.

Sabang kikötője Sumatra északnyugati partján.

ban. Az Antillákon félelmetes hatalomra tettek szert s hosszú időn át jól jövedelmező csempészetet űztek a szomszédos spanyol és portugál gyarmatokkal. 1632-ben kezükre került Curaçao és Tobago szigete, az utóbbit azonban a napoleoni háborúk alatt az angolok elfoglalták tőlük. Ugyanakkor foglalták el az angolok Dél-Amerika északi partján Guyanát is. Ott a németalföldiek még a XVI. század végén alapítottak gyarmatokat. Őket követték az angolok és a franciák, az 1667. bredai békében azonban az angolok guyanai telepeiket átengedték a németalföldieknek, cserében ezek északamerikai birtokaikért. Állam még aligha csinált rosszabb cserét, mint akkor Németalföld. Néhány trópusi telep ellenében átengedte az angoloknak Nova Amsterdam kikötőjét a Hudson torkolatában. Ebből lett az angolok uralma alatt New York s rövidesen Észak-Amerika legnagyobb városává fejlődött! 1814-ben pedig az angolok Guyanának is csupán keleti, kisebb felét adták vissza Németalföldnek.

Németalföld gyarmatbirodalma tehát két, egymástól független és egyenlőtlen nagyságú részre oszlik: Nyugat-Indiára és Kelet-Indiára.

Nyugat-India Curaçaoból és Surinamból áll. Curaçao a hasonlónevű sziget és öt más kisebb sziget, összesen 1148 km² területű, 75,000 lakossal. Neve narancshéjkivitelétől híres. Ebből gyártják az anyaországban a világhírű Curaçao-likőrt. A világgazdaságban olajfinomítói révén emelkedett jelentőségre. Ott finomítják a venezuelai olajat, amelyet a Standard Oil Company amerikai vállalat termel ki. Surinam a németalföldi Guyana más neve. 129,000 km² területén 159,000 lakos él. Mocsarait kiszárították és kitűnő cukornádat és ananászt termelnek területén. Ültetvényein főleg jávai kulik dolgoznak.

Az előbbiekkel szemben Kelet-India a világ legsűrűbben lakott és legtermékenyebb trópusi gyarmatbirodalma. Gazdagságban csak Elő-India és Hátsó-India múlja felül. Az anyaország alig egyharmada hazánk jelenlegi területének; lakosainak száma pedig annyi, mint Londoné. Tőle 6500 tengeri mérföld távolságban fekszik keletindiai

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

gyarmatbirodalma, 3000 tengeri mérföld hosszúságban húzódik el Ázsia és Ausztrália között, ami a Föld kerületének egynyolcada. 1.900,000 km² területe pedig kereken hatvanszor akkora, mint az anyaország, 60 millió főnyi népessége pedig csaknem nyolcszor múlja felül az anyaország népességét. A népesség kétharmada Jáva szigetén lakik. Jáva a Föld legsűrűbben lakott országa : népsűrűsége km²-ként 314·5 fő! Hogy ez mit jelent, ahhoz összehasonlításul megemlítjük, hogy a németalföldi anyaország népsűrűsége csak 245, Angolországé (Skót- és Írország nélkül) 287, és Japáné is csak 169.

Kelet-India a négy Nagy Szunda szigetből (Jáva, Sumatra, Borneo héttizedrésze és Celebes), a Jávához csatlakozó Kis Szunda szigetekből (Bali, Lombok, Soembawa, Flores, Soemba, Timor), a Celebeshez csatlakozó Molukki szigetekből s azoktól keletre Új-Guinea nyugati feléből áll. Kristályos kőzetekből felépített hegyláncok vonulnak végig rajtuk, sok a ma is működő tűzhányó. A nyári monszun májustól októberig bőségesen öntözi és nem csoda, hogy a szigetek növényvilága hihetetlenül buja és gazdag. Az istenáldotta szigetvilágot szelíd, szorgalmas és munkás nép lakja, Földünknek talán legügyesebb hajósnépe : a maláji. Be is népesítették az óriási terjedelmű Csendes óceán sokezer szigetét, sőt az Indiai óceánon Madagaszkárt is. A malájokon kívül 1 millió ázsiai él a szigeteken, főleg kínai és arab. A kínaiak ültetvényesek és földbirtokosok, számuk rohamosan nő. Az arabok kereskedők ; kevesebben vannak, mint a kínaiak, de sokkal tevékenyebbek. Az arabok térítették az iszlámra a szigetvilág jóformán egész maláji népességét.

A németalföldiek valóban szerencsések voltak gyarmataikkal. A csodás termékenységű szigeteken tehetséges, dolgos, egynyelvű és egyhitű népességet hajtottak uralmuk alá. Eleinte nem sokat törődtek a bennszülöttek érdekeivel. Az akkori gazdasági rendszernek megfelelően a szigeteket óriási farmnak tekintették. Még 1830-ban, Belgium elszakadása idején is, úgy teremtették elő a háború folytatásához szükséges pénzt, hogy Van Den Bosch jávai kormányzó a bennszülöttektől elvette földjük egyötödét adó fejében s arra kötelezte őket, hogy ezeken a földeken évente 60 napon át robotmunkát végezzenek.

Rizsterraszok Bali szigetén.

A XIX. század hatvanas éveiben azután megszüntették a robotmunkát s liberálisabb gyarmatpolitikába kezdtek. Utak és vasutak építésével s más közmunkákkal is nagyot lendítettek a bennszülöttek helyzetén. Ez viszont a lakosság erőteljes szaporodásához vezetett, úgy hogy az anyaország reformmunkája s jóakarata ellenére is a bennszülöttek helyzete még mindig eléggé nyomorúságos. Különösen rossz rizstermés esetén pusztít az éhinség, akárcsak Indiában. Egyébként Németalföld, az angolszász gyarmatpolitika mintájára, birtokainak csak egy részét tartja közvetlen kormányzata alatt, más részüket hűbéres országoknak tekinti, sőt egyes befolyásos bennszülött fejedelmek országait

Zebufogatú kétkerekű taliga középső Jávában.

szövetségesekül is fogadja. Akárcsak Indiában, a Keletindiai szigeteken is maroknyi, alig negyedmillió európai népesség uralkodik a bennszülöttek millióin.

A legfejlettebb gyarmat *Jáva*. Fővárosában, Bataviában székel a németalföldi keletindiai kormány. Utána következik fejlődésben Sumatra, majd Borneo, Celebes, Timor és a Molukki szigetek : ezek a bevándorolt kínai munkaerőkkel még európai segítség nélkül is jól fejleszthetők. Sajnos, Új-Guinea tunya pápua népességét nem lehet olyan jól munkára szoktatni, mint a malájit. Új-Guinea fejlesztése tehát még megoldatlan.

Hollandus Kelet-Indiát joggal tartják a földkerekség egyik legértékesebb részének. Legfontosabb termékei között is első helyen áll a cukornád : elsőrendű minőségű és igen nagy a hozama, meghaladva a két és félmillió tonnát évenként. Utána mindjárt a kaucsuk következik : termelése csupán 1921—25 között 68 millió kg-ról 194 millió kg-ra nőtt, mert a malakkai és ceyloni termelést az angolok 1928-ig korlátozták. Ma a németalföldi gyarmatok szolgáltatják a világ kaucsuktermelésének egyharmadát. Harmadik helyen a kopra következik, a kókuszdió szárított húsa : a világtermés fele onnan kerül ki évente 400,000 tonnával. Korábban igen fontos termék volt a kávé ; termelése azonban 1885, a kényszertermelés feladása óta visszafejlődött s ma évi 100,000 tonnát ér el. Változatlanul jelentős azonban a szigetország teatermelése, amely a világtermés 12%-át jelenti. Sokat ígér a pálmaolaj termelése, főleg keleti Sumatrában. Jávában és Sumatrában jelentős a növényi rostok, főleg a kapok és az agavé, valamint a kenyeret pótló kasszava termelése, az utóbbi évi hozama eléri a 170,000 tonnát. A kinin termőfájából, a kínafából nyugati Jáva egymaga a világtermés egyharmadát szolgáltatja. A Timor szigetek híresek kókuszdiójukról, a Molukki szigetek pedig fűszerükről. Borsuk és szerecsendiójuk évszázadok óta vonzza az európai kereskedőket. Még ma is Németalföldi India és Brit Dél-Ázsia termeli együtt a világ fűszernövényeinek a felét. Guttaperchából a szigetekről származik a világtermés kétharmada. Hajdan igen fontos volt

a szigetvilág dohánytermése. Minőségileg ma is jó, mennyiségben azonban termelése nagyon lehanyatlott az amerikai dohánnyal szemben. Rendkívül jelentős a rizs termelése, hozama több mint egynegyedét teszi Brit-India termésének. Ebből azonban csak kevés kerül a világpiacra, mert túlnyomó részét a bennszülöttek fogyasztják el.

Németalföld számára gyarmatainak jelentősége a legfőként abban rejlik, hogy más nemzeteket látnak el trópusi nyersanyagokkal. A közvetítő kereskedelem az, amely tengerentúli birtokaihoz kapcsolja az anyaországot. Minthogy a németalföldiek fontos nyersanyagokkal látják el a legtöbb nagy európai országot, már saját jól felfogott érdekükben sem adhatnak el túlságosan drágán. Értékes gyarmatbirodalmuk tehát semmiesetre sem károsít meg más nemzeteket. Gyarmataiért sohasem került Németalföld összeütközésbe más nemzetekkel. A németalföldi gyarmatbirodalom kitűnően igazolja, hogy értelmes gyarmati gazdálkodás és a gyarmati kereskedelem szabad és nagyvonalú kezelése hathatósan megvédi a tengerentúli birtokokat kívülről fenyegető veszélyek ellen még akkor is, ha az anyaország nincsen abban a helyzetben, hogy birodalmát megfelelően nagy katonai erőkkel védelmezze.

A németalföldi gyarmatbirodalom jövőjét nemcsak az anyaország jövendő sorsa dönti el, hanem nagyban befolyásolja azt a Csendes óceán két nagyhatalmának versengése is. Japán 1940 áprilisában felmondta a Németalfölddel 1933 óta fennálló döntőbírósági szerződését. Japáni hivatalos körök ismételten hangoztatják, hogy joguk van részesedést követelni mindazon területek gazdagságában, amelyeket Európa elragadott Japán két és félévszázados elszigeteltsége idején. Japánt nyersanyagbehozatala, valamint selyem- és gyapotkivitele egyre erősebb kereskedelmi kapcsolatok fűzik Németalföldi Kelet-Indiához. Másrészről amerikai hivatalos körök több ízben is utaltak arra, hogy az Egyesült Államoknak életbevágó érdekeik vannak Németalföldi Kelet-Indiában. Amerika a szigetvilág nyersgumijának legjobb vásárlója, márpedig a kaucsuk az egyetlen fontos ipari nyersanyag, amelyet Amerika nem tud a saját területén termelni, holott óriási gépkocsiiparának hatalmas mennyiségre van szüksége.

A távol fekvő, gazdag Fűszer szigetek tehát a világ érdeklődésének homlokterébe kerültek, akárcsak az újkor hajnalhasadásakor. Akárcsak évszázadokkal ezelőtt, sorsuk ma is tőlük távol, a messze Nyugaton dől el.

AZ EURÓPAI ARANYORSZÁG.

Írta GAÁL ISTVÁN dr.

Az arany iránt való «meleg érdeklődésünk» általános emberi vonás. Különösen a régibb korok poétái, zsarnokai, jámbor tudósai és körmönfont államférfiai, nemkülönben híres asszonyai, ébren és álmukban — állandóan az arany körül imbolyogtak. Akár csak a pille a gyertya lángja körül...

És ez az alig is leküzdhető vonzódás nagyon ősi öröksége az embernek. A folyók mentén tanyázó ősember figyelemre méltatott első fémje minden bizonnyal a hordalékból kivillanó aranyrögöcske volt. Csillogott, kalapálható volt, rozsda nem bántotta. Változatlansága mindenesetre szemet szúrt emberősünknek. Igaz, különösebb hasznát nem látta, mert sem nyílhegyet, sem árat vagy tűt nem készíthetett belőle. Mégis ragaszkodott hozzá. Lehet, sőt valószínű, hogy nem is annyira a férfinép, mint az — ősasszony...

*

Valóban meglepő, ha nem is egészen váratlan jelenség, hogy a csiszolt kőkorszak végének embere Magyarország területén a folyóvizek parti fövenyéből kikotort aranyrögöcskéket díszítésre, cicomára már a termésréz első fölhasználása idején, vagyis a rézkor elején fölkapta. Kétségtelenül igazolja ezt az a két szép aranyékszer, amely Széchenyi-Wolkenstein Ernő gróf bodrogkeresztúri birtokán, rézkori temetkezések föltárása során került napfényre. Ha tehát másutt nem is, de nálunk már ismerte az ember

az aranyat a rézkorban. Nyilván azért tűnhetett szemébe, mert a folyóvizeink hordalékában sodródó, úgynevezett másodlagos előfordulású arany nálunk gyakoribb volt, mint egyebütt. Azt külön mondanunk sem kell, hogy elsődleges, vagyis bányaaranyról csak jóval későbbi korban beszélhetünk.

Ha aranyfövényen folyó vizeink közül csak a legismertebbeket említem, a fölsorolást a Dunával kell kezdenem. Jó adataink vannak arról, hogy fövenyéből már a rómaiak mostak aranyat. Ezen a nyomon indultak el a csehek is ; amikor a Csallóköz urai voltak, serényen hozzáláttak a nagyarányú aranykotrás előkészítéséhez. Nem egy helyütt s nem egyszer akadt továbbá kutatója a Dráva meg a Mura aranyának is. Néhány följegyzés szerint a Tisza felső folyásán, a Mármarosszigetig terjedő szakaszon, szintén mutatkozott némi eredmény.

A fölsorolt folyóvizek azonban aranyhomok tekintetében mégis nagyon szegényeknek mondhatók az erdélyiekhez képest. Általánosságban úgy áll a dolog, hogy Erdélyben a legszegényebb kis folyónak is legalább annyi az aranya, mint a Dunának vagy Drávának. Így tehát csak a leggazdagabbakat érdemes fölsorolnunk.

Napjainkig eredményes az aranymosás a Szászsebesi hegység területén folyó Csóra és Pián patakok mentén. Felsőpián román lakóinak legnagyobb része aranymosó. S míg ez a hegyvidék hajnalkori kristályos palákból áll, az aranyban ugyancsak bővelkedő Aranyos, Meleg Szamos, Fehér Kőrös meg a Miriszlói patak a Bihar porfíros kőzetekből álló csoportjából hozza az aranyat. Régen ismert aranyat hozó folyóvizek végü a kristályos palákból álló Szemenyik hegységben eredt Bela, Réka és Néra. Ezeken kívül a Temes, Székács patak és Nagy Szamos is figyelemreméltó aranymennyiséget szállít.

Föltehető, hogy a rézkort követő bronzkorban jelentősen fokozódott az aranytermelés hazánk ősi földjén. A bronz előállításához szükséges ónt csak bányaműveléssel szerezhette meg az ember. Valószínű tehát, hogy a gazdagon termő erdélyi hegyekben valami kezdetleges bányaműveléssel az aranyat is fejtették. De ha ez csupán csak föltevés, tény az, hogy a bronzkorban feltűnően meggyarapodik az aranyékszerek száma. A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Osztálya kincseinek sorozatában kiváló helyet foglalnak el a bronzkori aranyékszerek, melyek egyetlen szemlélőre sem tévesztik el hatásukat. Ilyen aranyékszereink száma és művészi szépsége a világ összes múzeumaiét fölényesen túlszárnyalja. A bronzkort követő hallstatti korból szintén vannak érdekes és értékes aranykincseink. Közéjük sorozandó az annak idején nagy port fölvert «angyalföldi kincslelet» is.

Azt pedig már jórészt természetesnek mondhatjuk, hogy népvándorlás-korabeli gyüjteményeink anyagát a külföld múzeumai meg sem közelíthetik. És az a sajátos és egyúttal pompás vonása a magyarföldi leleteknek, hogy a nemesfémből valók szinte káprázatos fölényben vannak a többiek fölött, ebben a csoportban még inkább szembetűnő. Így a szilágysomlyói kincs, az «Attila kincse», továbbá az a szittya aranyszarvas, amelyet Blaskovich Aladár tápiószentmártoni birtokán találtak, minden tekintetben páratlan.

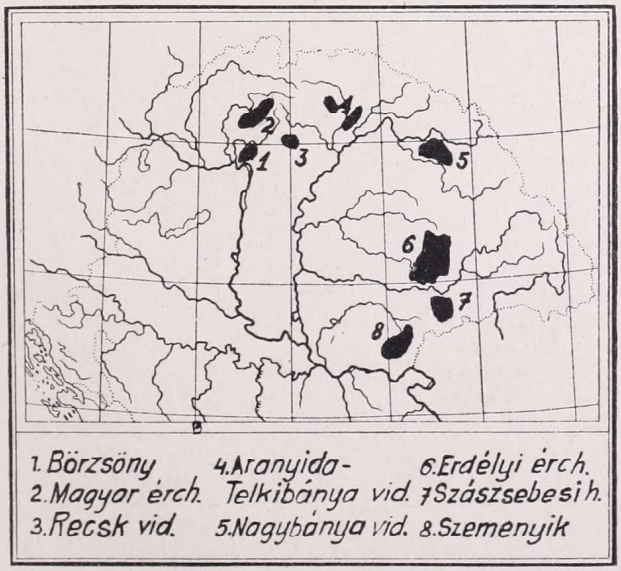

Aranyat termő hegyvidékek a Kárpátok ívén belül.

Ha pedig mindezek kap-

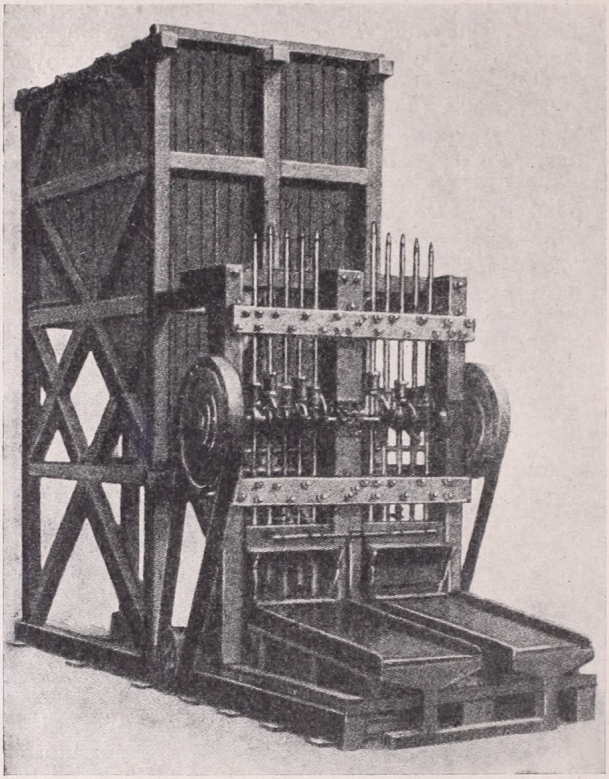

A zúzószerkezetet szemléltető 10 nyilas californiai zúzó.

csán megtudjuk, hogy ezeknek az ékszereknek túlnyomó része Magyarország hegyeinek méhében termett aranyból készült, s ha nem feledjük hogy a történelmi Magyarország sok aranybányája még ma is szinte változatlan mennyiségben ontja a fémek királyát (holott a többi hajdani európai aranybánya régesrég kimerült!); minden túlzás nélkül mondhatjuk: a történelmi Magyarország az európai «Arany-ország».

*

Lapozzuk föl ezekután a magyar bányászat történelmének — a szó szoros értelmében vehető — aranylapjait.

Körmöc- és Selmecbánya környékén már árpádházi első uralkodóink idejében is élénk bányaművelés folyt. Hogy a föllendülés jelentős és biztos alapokon nyugvó volt, az is bizonyítja, hogy Körmöcbánya a tatárdúlás idején már fallal körülkerített város volt. Nagybánya 1230-ban kelt oklevele elégett, ma tehát csak egy később (1347) kelt oklevélre támaszkodhatunk. Felsőbánya «indulása» is régi időkbe nyúlik vissza, mert hiszen 1376-ban már virágzó bányászatáról szólnak adataink. Borpatakon a jellegzetes hármas gyűrűs sáncot vagy várat avarok tevékenységével és azzal hozhatjuk kapcsolatba, hogy azt ottani bányászatuk védelmére építették. Erzsébetbányán éppúgy, mint Rudabányán a római bányaművelés kétségtelen nyomai láthatók. Óradnáról pedig Rogerius kanonok, a tatárdúlás borzalmainak szemtanúja jegyezte föl, hogy ott 1241-ben nagy bányaüzem volt. Abrudbánya 1271 óta szerepel az oklevelekben.

Érdekes, hogy a XV. század végétől a XVI. század derekáig a magyarországi arany jelentőségét túlszárnyalta az ezüst meg a réz. Ez a Fuggerek és Thurzók szereplésével és nagyszabású pénzügyi műveleteikkel függött össze. Ötven év alatt — mint Pethe Lajos munkájában olvassuk — 665,532 mázsa rezet és 127,143 kg ezüstöt termeltek, 7.925,500 akkori aranyforint értékben. Szinte mérhetlen vagyonnak számított ez abban az időben.

A XVI., XVII., sőt jórészt a XVIII. században is a bányavárosok polgárainak tulajdonában voltak fémbányáink. Jellemző, hogy Selmecbányán 1570-ben 3—400 kisebb társulat foglalkozott bányászattal, vagyis a város majd minden polgára tagja volt valamelyik társulatnak. A XVIII. század általános gazdasági zavarai — amelyekhez az ércek elszegényedése és a bányák vízmentesítésével járó fokozottabb nehézségek járultak — a társaságok eladósodását, majd tönkremenését okozták. Ilyen s egyéb okok játszottak közre abban, hogy lassankint a bányaüzemek legnagyobb része a kincstár tulajdonába került. A kincstár aranytermő helyei: 1. a selmec—körmöcbányai, 2. nagybánya—abrudbánya—verespataki és 3. nagyági bányakerületek voltak. Ezek, valamint néhány magánvállalat együttes aranytermelése 1906-ban érte el a csúcsértéket, a 3735 kg-ot.

Trianonban hegyvidékeinkkel együtt természetesen elvesztettük ércbányáinkat is. A Felvidék régi aranybányái: Körmöc-, Selmec- és Bélabánya s általában a Magyar érchegység aranytelérei többé-kevésbbé már kimerülteknek minősíthetők ugyan, s ha ennélfogva ebből az egyetlen szemszögből a terület elvesztése nem is annyira jelentős, annál nagyobb veszteség ért bennünket Erdély elcsatolásával.

Hogy a földtörténeti újkor közepe táján, vagyis körülbelül 30 millió évvel ezelőtt mennyivel több arany tolult föl a Föld méhéből Erdély ősföldjének tűzhányóiban, mint a Felvidéken, kétségtelenül igazolja az a körülmény, hogy az Avas hegység meg az Erdélyi érchegység aranya máig sem fogyott el. Sőt, mennyisége jóformán meg sem csappant. Pedig Erdély őslakói közül az agathirszek az ókorban már európaszerte ismert aranykereskedők és ötvösök voltak. De még nagyobb mértékben fogyasztották az erdélyi hegyek aranyércét a rómaiak. Annál inkább, mert valóságos rablóbányászatot űztek; azaz csak a legdúsabb érceléreket fejtették, a szegényebbeket elkerülték vagy a hányóra szórták. Kivált Verespatak és Nagybánya őrzi máig is a római rablóbányászkodás nyomait.

*

Annak megállapítására, hogy idők folyamán mennyi arany került ki Erdély hegyvidékéről, ezúttal nem vállalkozhatom. Tájékoztatóul azonban, hogy milyen ércgazdagságra kell gondolnunk, hadd álljon itt a következő néhány — aprólékossága mellett is eleget mondó — adat.

Brádon, Hunyad-vármegyében, a «Rudai 12 Apostol Bányatársulat» bányái havonta átlag 130 kg színaranyat termelnek. Hogy a termelés ott valóban «amerikai méretű»,

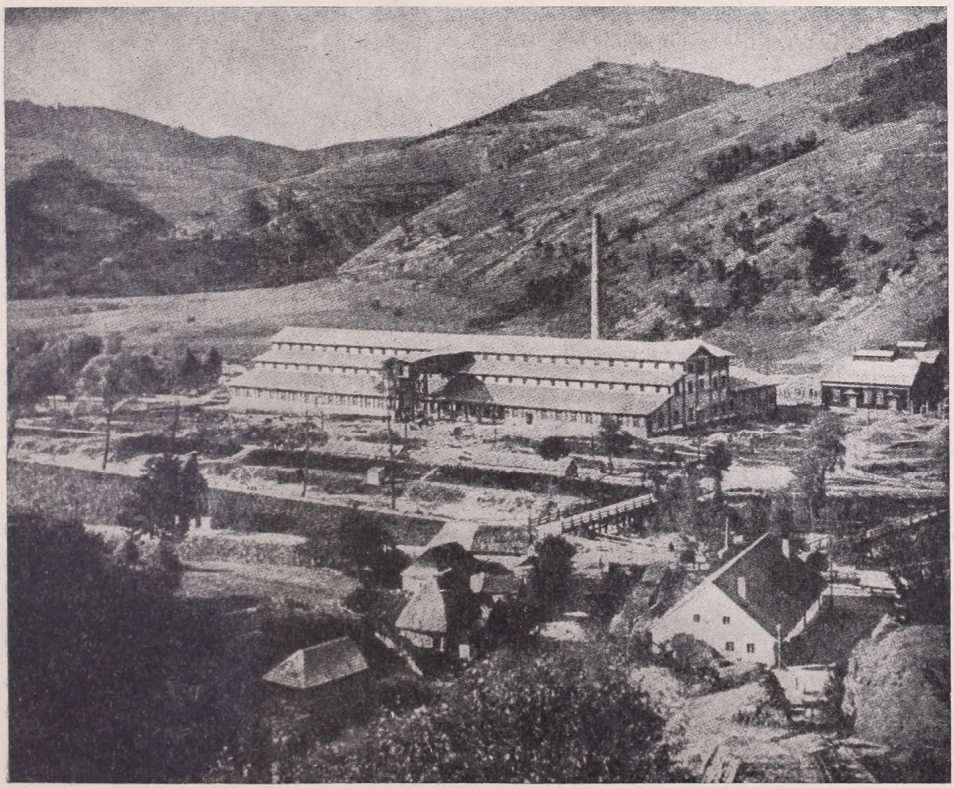

A californiai rendszerű, 190 nyilas érc-zúzómű Gurabárzán (Hunyad vármegye).

a gurabárzai ércelőkészítő mű berendezésének arányai is elárulják. Arra viszont gondolnunk sem jó, hogy ezt a dús aranymezőt milyen potom áron (150,000 forintért!) vette meg a porosz társulat egy magyar mágnástól. S ugyancsak érdekes fényt vet az Erdélyi érchegység aranytömegére az az adat is, hogy a muszárii — brádkörnyéki — bányában 1892-ben 58 kg-os, egy tömeget alkotó termés-arany kristályhalmazra bukkantak. Olyan feltűnően nagy volt ez a leírhatatlanul szép mohát utánzó aranytömeg, hogy Kalifornia, Dél-Afrika vagy Ausztrália híres aranymezőin is csak ritka kivételképpen találnak ehhez foghatót. Azt azonban ne kérdezze az olvasó: hová lett ez a csodaszép aranylelet? Elég ennek a szomorú és a magyarságot megszégyenítő esetnek csattanóját megtudnunk. A gyönyörű természeti ritkaságot a porosz bányatársulat vezetősége egyszerűen beolvasztotta; holott a Magyar Nemzeti Múzeum a helyszínre kiküldött képviselője révén idejében bejelentette, hogy hajlandó azt teljes értékében megvásárolni.

Mindehhez hozzáfűzhetjük, hogy Nagybányán meg Verespatakon 10—20 kg-os aranytuskók a történelmi időkben is napfényre kerültek.

*

Hanem talán még ezeknél is világosabban igazolja az «Aranyország» elnevezés jogosultságát a következő kis történet.

Erdély megszállása idejének első hónapjaiban, 1920 tavaszán történt. Verespatak szegényei küldöttséget menesztettek a község újdonsült bírájához. Szívhezszólóan ecsetelve előtte vigasztalan helyzetüket, arra kérték: adjon nekik pénzbeli segélyt, vagy juttassa őket munkához. De — jóllehet a «domnu primár» aznap jobb lábbal kelt — a községi pénztár állapota következtében sem pénzt, sem munkát nem adhatott. Minthogy azonban, mint mondottam, a bíró úr jó hangulatban volt, valami kedvező megoldáson törte a fejét. Hamarosan eszébe is ötlött.

— Munkát kértek?! Hát jó! Ezennel megengedem, hogy a cigánysor egyik utcáját fölmoshassátok...

A község szegényei egészen megvigasztalódva, boldogan távoztak a községházáról. Kitűnik ebből, hogy a «nyomorenyhítés»-nek ezt a módját — ha talán nem is hivatalosan — már előbb is kipróbálták Verespatakon.

Diktum-faktum! Hamarosan nekigyűrkőztek az utca fölmosásának. Néhol bizony félméteres gödröt vájtak az utca közepin, hogy minél több sarat és törmeléket halmozzanak föl. (Az utcát tehát alaposan rendbehozták ezzel a fölmosással!) Az összegyüjtött sarat három napon át iszapolták Verespatak szegényei. De lett is látszatja a nagy igyekezetnek. Annyi «mosott arany» lett az utcatakarítás eredménye, hogy három hétig hegyen-völgyön lakodalom s vidám heje-huja járta a nagymultú bányász-község szegénynegyedében.

*

A szó szoros értelmében áll tehát, hogy Verespatakon úton-útfélen hever az arany. De hozzátehetjük: nemcsak Verespatakon. Még a ma kimerültnek minősített Magyar érchegység területén is. Selmeci diák koromban nem egyszer láttam, hogy a zúzóműveken keresztülrohant vizekből keletkezett s a zúzott kőliszttől sűrű és szürke vízű Selmec patakból nem egy helyütt mosták a «szökött» aranyat.

GYALOG A BALKÁNON.

Írta PÉCHY-HORVÁTH REZSŐ. (Bányai Lajos felvételeivel.)

Sipka szoros! . . . Ha ezt a magyarosan hangzó nevet halljuk vagy olvassuk, beidegzett eszmetársulás következtében Verescsagin festőművész világhírű festményének megrázó címe jut eszünkbe: «A Sipka szorosban minden csendes» . . .

A Sipka szoros . . . Ahogy Gabrovóból a Kazanlik környékén elterülő rózsaolajtermelő vidék ligetei felé haladunk, útba kell ejtenünk a Balkán hegységnek ezt az 1308 m magas hágóját, amelyik Gabrovót Keletruméliával köti össze. A hágó felé az út a Jantra balpartján visz.

Alattunk harsogva türemlik a Jantra sárgás, iszapos vize, sziklárol sziklára locsogan, a medrébe szakadt sárgásbarna, itt-ott vastag moharéteggel fedett szirttuskókat ostromolja. Felségesen vad, idegenszerű vidék ez, nagyon elüt a hegy alatti síkságok unalmas, egyhangú alapszínétől. A sok poros dűlőút, kátyús országút, sivár tarlók és unalmas szántások utan üdítő ezt a változatos, színes, gazdag érdekességű hegyvidéket szemlélni.

Mérsékelt emelkedéssel kapaszkodik az országút feljebb és feljebb. Hatalmas kanyarulatok tompítják az emelkedés hirtelenségét. Minden fordulónál változik, szépül a tájék, mintha csak játékos kedvű rendezők igyekeznének mindig újabb kulisszákat mutatni az utas elbájolására. Az út jól felkapaszkodik a Jantra fölé s a kis hegyi folyó mind rakoncátlanabbul és türelmetlenebbül vágtat szűk sziklaágya mélyén.

Meredek sziklafalak alatt talpalunk. A mézsárga sziklák teljesen csupaszok s csak a tetejükön és a szélesebb repedéseikben akad silány, senyvedt fű s egy-egy igénytelen virág. A táj teljesen kihalt, még csak madárdal sem hallatszik.

Egy óriási útkanyarulat után felérünk a hágó legmagasabb pontjára, 1308 méter magasságba.

Innen már körkép nyílik meg előttünk.

Látjuk a szoros tetejének lankás oldalait, amelyeket durvaszálú, kemény, éles fű nőtt be. Látjuk a hegység hepehupáit, nyúlványait és völgyeit s azokon túl a délfelé elhúzódó ruméliai síkság kékes ködök közepette párálló vidékeit.

A hágón egész sor kőoszlopot találunk, nagy darab faragott terméskövekből összerótt piramisokat, obeliszkeket és síremlékeket. A füves hajlatokon különböző távolságokban állanak egymástól. Rajtuk fehér márványtáblák, orosz cirillbetűs emléksorokkal. Az obeliszkek tetején aranyozott kereszt, alul szoros lánckerítés futja körül az emlékműveket.

A kőpiramisok között a néma tájon szellő dudorász és muzsikál alig hallható altató dánát azoknak, akik köröskörül porladó csontokkal nyugosznak az örök enyészetben.

Hatvanegy esztendővel ezelőtt, pontosabban 1877 június 7-én, ezen a helyen, ahol a szoros a Tundzsa völgybe vezet le, az orosz hadsereg észak felől támadta meg a Sipka szorost, de sikertelenül. Július 19-én Gurko tábornok megismételte támadását és elfoglalta a szorost. Az oroszok sipkaszorosi állásait később: augusztus 20—27-én Szulejman basa ostromolta meg nagy erővel s már-már elfoglalta, de az oroszok makacsul védelmezték. A szeptember 17-i újabb török rohamok sem vezettek célhoz. Végre az orosz főserég is átkelt a Balkán hegységen, megkerülte a török hadállásokat és kényszerítette Vesszel basát, hogy Sajnovónál 32,000 emberével és 93 ágyújával magát megadja. Az elesettek száma mindkét részről jó néhány ezer embert tett ki.

A szoros déli végénél áll az öt arany hagymakupolával ékes orosz emléktemplom, hatalmas toronnyal. A vertarany kupolafedelek ragyognak, szikráznak a napsütésben, vakító tűznyilakat lövelnek szerteszét és beragyogják a szomorú emlékű dombokat. A ragyogó, fényes templomot II. Sándor cár emeltette annak emlékére, hogy tönkreverte a török hadsereget és felszabadította a bolgárokat.

A nagyszerű, hatalmas templom mellett két orosz pap lakik, akik vasárnaponként istentiszteletet tartanak. Egy másik épületben, amelyik kis parkból áll és homlokzatán vörös keresztet visel, az oroszok egyik fehér hadseregének menekült tisztjei és katonái

Orosz emlékművek a Sipka szorosban.

laknak, több százan, leginkább rokkantak. A bolgár kormány gondoskodik róluk, sokan azonban maguk tartják el magukat apró emléktárgyak készítésével és árusításával.

Leülünk az egyik emlékpiramis tövében és a zúgó szellőben szalonnázni kezdünk.

Egyszerre vén, bugyogós török tűnik fel az úton a Tundzsa völgy felől. Lassan ballag. Fejéről messzire virít a turbánt helyettesítő összetekert, rongyos, berlini kendő. Amint közelebb ér hozzánk, látjuk csak, milyen tiszta török típusú az arca. Bőrét indiánszínűre cserzette a Nap, hosszú, tömött bajusza egyenesen hegyesedik kétfelé. Baljában jókora batyút cipel.

— Dobro utro! — köszönt bennünket bolgárul, de a jobbkezét muzulmán szokás szerint a homlokához, aztán a melléhez érinti.

Barátságosan fogadjuk az öreget. Leül mellénk a fűbe, batyúját maga elé teszi. Ahogy megpillantja a szalonnánkat, nagy szemeket mereszt. Kissé odább is csúszik tőlünk.

De aztán elmosolyodik. Kibontja a batyút és egy jókora görögdinnyét emel ki. Barátságosan nyujtja felénk.

— Honnan? — kérdezi.

— Magyarországból! — mondjuk.

Az öreg tágrameredt szemmel néz bennünket. Megérinti a ruhánkat. Kedvesen mosolyog.

— Messze van az — mondja elismerően. — Én is jártam ott. Régen. Nagyon régen . . . Magyarország szép ország. Magyar ember jó ember!

Megszegjük a hordónyi dinnyét. Kiderül, hogy az öregnek, aki nagyon szegény ember, ez az egyetlen útravalója. Pedig ugyancsak nagy utat kell megtennie : Sumlából — amelyet most Sumen-nek hívnak — egy Gabrovo melletti kis török faluba — Gübeni-be — igyekszik. Pedig már nem fiatal legény : van vagy 86 éves. De ezt ő se tudja biztosan. Nem emlékszik a születése évére . . .

A görögdinnye reccsenve hasad szét matrózkésem alatt s egyszerre kitárul a remek gyümölcs érett, leveles belseje : gyönyörű vaniliafagylalt színű a húsa, amelyben fillérnyi szénfekete magvak ülnek. A dinnye íze aromás és olyan erősen édes, mint a több esztendős akácméz . . . Fínom, felséges és üdítő! Kelet napjának, gyógyító levegőjének, a buja talaj gazdagságának összessége adja meg páratlanul kitűnő ízét.

Hármasban hamarosan eltüntetjük a remek gyümölcsöt. Akkor meg az öreg egy

rongyos zsebkendőt bontogat ki töredezett körmeivel s nagy buzgalommal elénk teregeti annak tartalmát: egy bő marék vékony, hosszúkás cigarettát. Közéjük markol öreg ujjaival és egy-egy csomót rak elénk.

— Az unokám, a kis Aisza készítette. Nagyon érti!

Pár szóval elmondja, hogy Aisza tizenhat éves, Sumlában lakik és a legügyesebb cigarettakészítő az egész városban. A papirost a szájával ragasztja össze . . .

Sohasem ízlett még úgy cigaretta, mint Aisza apró cigarettái . . .

Az öreg aztán feltápászkodott. Kiürült batyújával útnak készülődött. A pompás dinnyéért pénzt akartunk neki adni. De felháborodottan tiltakozott. Semmit sem akart elfogadni. Hálából le akartuk fényképezni a kereszttel díszített gúla tövében. De ez ellen is élénken tiltakozott. Amikor kezet szorítottunk vele, látszott, hogy igen megtisztelve érzi magát s a kezfogást elegendő fizetségnek tartja dinnyéjéért.

Mi aztán délnek indultunk, lefelé a Tundzsa völgybe, Sipka falu felé, ő meg északnak haladt, a Jantra folyása mentében.

Lenn a mélységben fület hasogató vad dörgéssel rohan a Jantra dühös vize, sziklatömbről szirttuskóra szökdécsel és fehér tajtékcsipkéket, porrá foszlott vízfátylakat fröcsköl a magasba. Fenn pedig, a hajmeresztően meredek partoldalban, házak erdeje tapad szorosan egymáshoz, mintha irtózattal húzódnának mind hátrább és messzebb a meredély szélétől.

Mint a fecskefészkek, tapadnak a borzalmas szirtfalakhoz a legfestőibb bolgár városnak, Tirnovónak vénséges házai. Hosszú sor, törökös stílusban épült, középkori ház, emeletes épületek hosszú sora bújt össze több szinten a haragos folyó felett. A látvány annyira bizarr, annyira vad és megdöbbentő, hogy szinte a lélekzetünk is eláll, amint megpillantjuk. Lent a Jantra égig nyúló sziklák között kanyarog s a gyorsvonat hosszú alagutak egész során robog át. Fent a csomóba bújt, egymás fölé, egymás hegyébe-hátába épült patinás, vén házak százai tapadnak a komor szirtfalakhoz, mint a gondosan megragasztott, hozzáférhetetlen helyre épített kacér fecskefészkek.

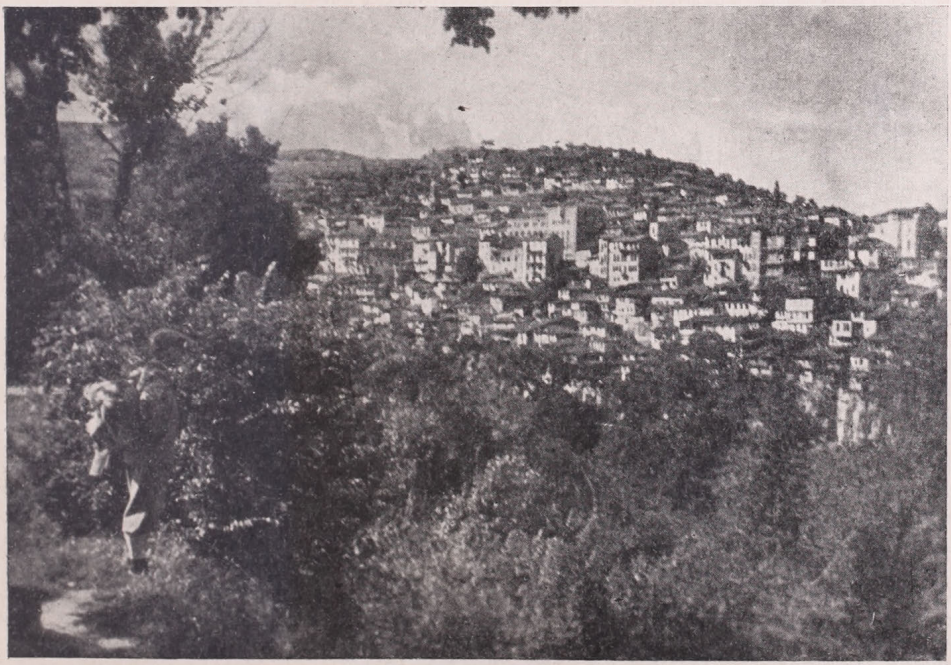

Tirnovo.

Tirnovo a Jantra felől.

Szinte lehetetlenül különös látvány Tirnovo ezernyi-ezer háza az itt-ott függőleges sziklafalon, őrjöngő szakadék peremén, ijesztő meredely szélén. A félig a levegőben csüngő háztömbök egymásbafolynak, egyik ház a másikba épült, udvar nélkül, úgy hogy a lakásokból közvetlenül az alájuk tapasztott ház lapos tetejére lehet lépni. Bizarr és megdöbbentő kép, amelyet gyönyörködve és szédülve néz az idegen.

Amikor pedig látja, hogy sok lakással nem lehet más módon közlekedni, mint a tetőeresz alá szerelt csigák segítségével felhúzható óriási kosarakkal, akkor igazán szédülve nézi a sokezer emberi fecskefészket, bensejében azzal a pirosló kérdőjellel: vajjon miért nem költözködnek ki felhőkben lógó házaikból a derék tirnovóiak, fecskefészkeiket csupán idegenforgalmi látványosságnak hagyván?

Szófiából kétnapi kényelmes gyaloglással értük el a görög határ közelében emelkedő, vad és zord Rila hegység nevezetes látnivalóját, az ősi, ortodox Rila-kolostort.

A rohamosan fejlődő, modern világvárossá növő bolgár fővárosból széles, előkelő sugárúton jutottunk ki. Kezdetben hatalmas gyárak, ipartelepek között haladtunk, majd Szófia egyik kertvárosát szeltük keresztül, amelyben száz és száz remek villa és családi ház áll gondosan kezelt gyümölcsösök és buján virágzó kertek közepette.

Áthaladtunk Pavlovo, majd Krasznoszelo falukon, illetve kertvárosokon, amelyek teljesen összeépültek a fővárossal, majd elértünk Knyazsevo faluig, a szófiai villamosvasút végállomására. Ez a villamos talán a világ legolcsóbb ilyen közlekedési eszköze: Szófiától a 8—10 kilométernyire levő végállomásig mindössze csak öt leva (20 fillér) a viteldíj, a tértijegy pedig mindössze hét leva . . .

Knyazsevón megcsodáltuk a turista-zászlóaljakat, sőt ezredeket. A villamosokról és a társaskocsikról lekászolódva, mielőtt elindultak volna a hegyekbe, mindenféle élelmiszereket és gyümölcsöket vásároltak össze. Innen közelíthető meg ugyanis Szófia kedvelt kirándulóhelye, a 2286 méter magas *Vitosa*, amelynek érdekes, sajátságos geológiai alakulatai és tájszépségei erősen vonzzák a turistákat.

Knyazsevóból a Vitosa alján kedves, színes vidéken haladtunk Vladaja községig,

A Rila hegység.

ahol elértük a Sztrumát, a Vitosáról lefutó kristálytiszta vízű hegyi patakot. A szelíd futású kis folyó két ágból tevődik össze (a másik a szerb határon ered) és Szófia mellett a bozsuristei repülőtérnél egyesül a Dunába siető Sztara Iszkerrel, Bulgária egyik legérdekesebb, vad vidéken vonuló nagyobb folyójával.

Radomirban egy jólelkű bolgár kisbirtokos vendégei voltunk. Kitűnt, hogy régebben Magyarországon, Pécs alatt volt nagy kertészete és a magyar kenyér fogyasztása nagy hálaérzetet fejlesztett benne, ami bőséges megvendégelésben jutott kifejezésre. Most közvetlen tapasztalás alapján volt alkalmunk megismerni annak az állításnak igaz voltát, hogy a bolgár konyha kitűnő. A paprika használata miatt erősen hasonlít a miénkhez. Rostonsült húsok, kitűnő sülthalak, a legkülönfélébb salátákkal díszítve, nagyszerű török édességek és tüzes, illatos bor volt az ebéd, hozzá puha, tömöttbélű fehérkenyér, óriási fürtű szőlő és tojásnyi szilva. A pazar lakomát kitűnő török fekete zárta be.

Házigazdánkkal, a derék Cvetkov Demeterrel természetesen magyarul beszélgettünk s a társalgásba a háznép egyik-másik tagja — köztük a Mecsekalján született gyermekek — is beleszóltak. A végén annyira összebarátkoztunk, hogy házigazdánk aznap nem is engedett tovább bennünket.

Másnap már hajnali háromkor továbbálltunk, barátságos kézfogások és csókolódzások után haladtunk tovább a Rila planina irányába.

Cvetkov gazda tanácsára letértünk az országútról s a Blato folyó völgyében vándoroltunk tovább, mert arra lényegesen rövidebb, viszont sokkal szebb az út. Közben derék bolgár földmívelők többször is felvettek kocsijukra és így már déltájban elértünk a Rila hegység tövébe.

Pompás, színekben és formákban rendkívül gazdag és változatos ez a vadregényes balkáni hegység. Meredek oldalai merészen törnek felfelé és sötét tömegükkel, gazdag erdőtakarójukkal fenséges, lenyűgöző hatást keltenek. A Rilo dagh-nak is nevezett hegység gnájszból és gránitból álló tömeg, a szamakovi medence felett. A túlnyomó-

részben fenyvesekkel takart hegytömeg legmagasabb csúcsa a 2673 méter magas *Rila*. Itt ered az Iszker.

Amint ráléptünk a rilai monostorhoz vezető erdei útra, a világ egyik legpazarabb tájképe nyílt meg előttünk. Sötét, mély, hűvös völgykatlan fenekén kanyargott a hegybe nyomuló keskeny útszalag, fenyőrengetegeken, sziklahasadékokon, rohanó, tajtékzó hegyipatakokon keresztül, amelyben kanyargó vad vizek muzsikája dübörög, fehér vízport szital a vízesés és vastag, nehéz fenyőillatot kavar az erdőmély szellője.

Ott, ahol legsűrűbb a rengeteg, áll a várszerű klastrom, amely szorosan bújik meg a katlan fenekén. Ebben az alvilági, félelmetes szurdokban élt az a középkori remete, akinek nevét a kolostor és a hegység is viseli. A pontosan kockaalakú, hatalmas épület egyik oldalán két-, a többi oldalain négyemeletes, s belül óriási udvar terül el, közepét pompás görögkeleti templom foglalja el.

A hatalmas épület 1336-ban készült, de 1833-ban jórésze leégett, úgy hogy az eredeti épületből csak egy ötemeletes torony maradt meg. Amikor újjáépítették, az Athos hegy világhírű monostorának képmására alakították, persze kisebb kivitelben. Az udvar oszlopsoros folyosói a legszebb olasz renaissance munkák, dúsfaragású faerkélyei pedig bolgár stílusúak. A templom ugyancsak az athoshegyinek mintájára épült. Belseje szinte múzeumi gazdagságú: mérhetetlen kincsek vannak benne felhalmozva arany és ezüst kegyszerekben, képekben, képkeretekben, templomi díszekben, ikonokban, oltári tárgyakban, ereklyetartókban, selyemben, bársonyban, zászlókban, ódon templomi felszerelésekben, ruhákban, ékszerekben, festményekben. Hasonló gazdagság van felhalmozva a kolostor múzeumában is, amely rendkívül gazdag ritka templomi ereklyékben és emlékekben.

A kolostor udvarában állandóan nagy a jövés-menés, sürgés-forgás. Jámbor bolgár parasztok, városi lakosok jönnek-mennek kisebb-nagyobb csoportokban, folyton zarándokcsapatok érkeznek vagy indulnak színes templomi lobogók alatt, ájtatos énekek hangjai mellett, furcsa öltözékű, kályhacsősüvegű ortodox pópák vezetésével. A fekete taláros papok hosszú fekete haja be van gyűrve a süveg alá, fekete szakálluk az övükig

A Rila kolostor temploma.

ér, két kezüket összedugják a papi köntös harangalakú bő ujjaiban. Közben száll az ájtatos ének, száll a tömjénfüst s a tiszta hegyi levegő fűszeres lesz az illatszertől. Öreg, hosszúszakállú szerzetesek tesznek-vesznek a tágas udvarban, látogatókat kalauzolnak, vendégeket vezetnek szállásaikra. A harangok sűrűn csilingelnek és kedvesen vidám hangjuk éteri tisztasággal terül szét a fenyvesek ölében.

A Rila kolostor hatalmas épülettömbje az ötszázéves török uralom alatt is hűségesen megőrizte bolgár jellegét és azokban a válságos időkben a görögkeleti vallás szilárd fellegvára volt. Amikor pedig újjáépítették, igyekeztek a régi formákat, az ősi hagyományokat újra életrekelteni, hogy az ősi értékeket átmentsék az újabb korba. A kolostor rengeteg épülete csak részben szolgál a szerzetesek lakásául; túlnyomó része zarándokok és turisták szállóhelye, amelyet mérsékelt bér ellenében bárki igénybevehet tetszésszerinti időtartamra. Szálláson kívül teljes ellátást is adnak a szerzetesek, szintén mérsékelt árakon. A kolostor vendégei — zarándokok és turisták — külön közös ebédlőben étkeznek, a kiszolgálást világi szerzetesek végzik.

Este, amikor elköltöttük a kitűnő nyársonsült halból és várnai borból álló ízes, kiadós vacsorát, kiültünk a kolostor melletti fenyves egyik tágas tisztására. Lenn a nagy ház elcsituló mozgolódása hallatszott, fenn az ormokon és gerinceken éles, ezüstös fénnyel ragyogott a tiszta hó. Széles erekben, kerek foltokban, vastag csomókban ülte meg a vad, barátságtalan sziklahegyeket. Jeges, dermesztő légáramlás szállt alá a havas világból s lenn a katlan fenekén zajongó lármával csörtetett a kis patak sok-sok vízesése.

A kolostor udvarán guzlicát kezdett pengetni valaki s a beálló sűrű sötétségben felhangzott valami kedves, mélabús, szláv bánatot panaszló ódon balkáni ének . . .

SÚLYPONTELTOLÓDÁS.

Írta GESZTI LAJOS.

Hatalmas változások, mérhetetlen tervek, naponkénti meglepetések zuhognak ránk a modern híradás eszközein. Már szinte belefásultunk a sok szenzációba, pedig még az is érzi, hogy új világrend-kialakulás körül folyik a harc, aki nem is akar, vagy talán nem is tud az események, tervek összefüggésével vagy okaival foglalkozni.

Ebben a titáni küzdelemben a földi javak elosztásáról van szó. A földi javakhoz vezető utak korunk közlekedő eszközei és az egész Földet átfogó szinte pillanatnyi hírszolgálat révén úgy az egyes ember, mint az államok portáját igen közelről érintik. Nincs menekvés, úszni kell az árral.

A földi javak elosztása minden időben hatalmi kérdés volt. Az erősebbnek több és jobb, a gyengébbnek mindenből kevesebb jutott. Amíg a földfelszín félig vagy alig lakottan bőséges megélhetést nyujtott lakóinak, addig a világhatalom megoszlása nem volt gond. Ázsiában Kína, Afrikában a fáraók több ezeréves birodalma, Európában az Imperium Romanum, a még föl nem fedezett Amerikában az azték és maya birodalmak egymástól függetlenül élhették ki hatalmi vágyaikat. Ha itt-ott érintkeztek is, az a belső rendet és a világ folyását érintetlenül hagyta.

Nagy változást hozott Amerika felfedezése. Columbus Kristóf nemcsak új világot fedezett fel, hanem megmutatta a világjárás lehetőségét, megnyitotta a kontinensek kincseinek cseréjét is. Nyomában elindult a népek vándorlása a földi javakért és a hatalomért folyó harcok, végtelen háborúk vérözöne is.

Megszűnt az államok patriarchalis élete és helyébe lépett a «harc a létért» kemény törvénye. A harcban a jobb földrajzi helyzet nagyobb sikert biztosított. Az újkor elején 1492 után — még csak Spanyolországnak és Portugáliának kellett egymás ellen harcolni a világhatalomért. A békebíró szerepét a római pápa töltötte be, aki megjelölte, hogy a világ melyik fele legyen spanyol és melyik portugál érdekterület.

Azóta mindössze pár száz év telt el. A világhatalmi törekvésben a fehér európai faj elszéledt a Föld minden szárazföldjén, mindenütt mindent birtokába vett, minden fajt, sárgát, vöröset és feketét előbb gazdaságilag, azután technikailag, végül hatalmilag

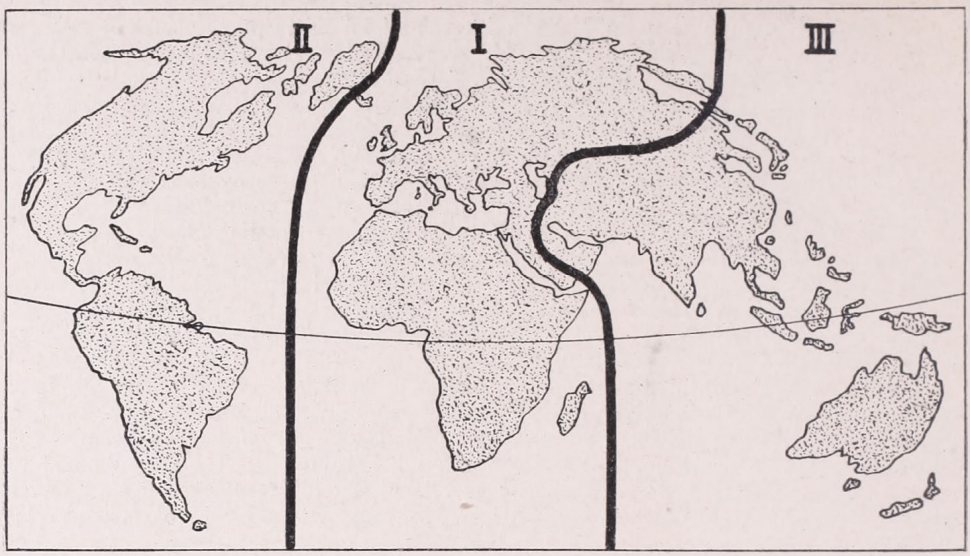

Az új geopolitikai érdekterületek.

is jármába kényszerített. Mindezt a véres háborúk és az ezeket befejező békekötések új világrendje követte. Spanyolok, hollandusok, germánok, velenceiek és angolok követték egymást hatalomban. A harcok árán azonban mindig fehér ember maradt a győztes. Lassankint az egész világ megszokta és tudomásul vette, hogy a világ vezetésében és kihasználásában Európáé az elsőség. A hatalmi súlypont Európában volt. Az európai súlypont megszemélyesítője az angol világbirodalom volt, nemcsak azért, mert gyarmatai minden kontinensen és minden óceánon szétszórva, de szerves egészként behálózták a földfelszínt, nem is abban, hogy az angol tőke uralkodott a világpiacon, hanem abban, hogy az angol nép a fehér fajnak mindenki előtt tiszteletet és tekintélyt szerzett.

Alig 1—2 emberöltővel ezelőtt az Északamerikai Egyesült Államok elvben ellene szegültek az európai népek uralmának és egy Monroe nevű államférfi ezt így fogalmazta : Amerika az amerikaiaké. Nemsokára rá Japán, az európaiak legjobb és legmozgékonyabb tanítványa, Nagybritannia segítségével nagyhatalmi rangra és tekintélyre emelkedett. Ezt megmutatta azzal is, hogy a hatalmas Oroszországot legyőzte (1905). A világháborúban érintetlenül megőrizte, sőt gyarapította hadseregét s amit előbb csak halkan, titkos diplomáciai üléseken ejtettek el, később nyiltan írtak és szónokoltak érte és mellette, ma mint elv és követelés száguldja be a világ minden zugát : Ázsia az ázsiaiaké. A sárga veszedelem, amiről 30—40 éve annyit írtak s mumusként emlegettek, ma valóság.

Az új világrend kialakulásának jelszava a világhatalmat egy európai, egy ázsiai és egy amerikai érdekterületre bontotta. Ezzel elvben megtörtént a legnagyobb szenzáció és következményeiben, mint mondani szokás, beláthatatlan esemény, t. i. az európai világhatalmi súlypont megszűnt. Európa az angol birodalmat lélekben már letaszította trónjáról. Az új örökösök között már az ázsiai színes faj is teljesen egyenrangú félnek számít.

Lehet, hogy ezt az elvet a valóság fogja követni s a távolságokban összezsugorodott Földünk igazán három érdekterületre oszlik. Ha így lesz, Európára s ránk, lakóira mindenesetre egy új korszak következik. Így volt ez akkor is, amikor a latin birodalmat a népvándorlás zúzta szét s így történt ez mindig a történelem folyamán. Ha ez az elv valóság lesz, az öreg Európa kiszorul teljesen Ázsiából, hatalmas javakat kell feláldoznia s egész gazdasági, szellemi és hatalmi súlya megkezdi az összezsugorodás lassabb vagy gyorsabb menetét. A fehér ember elveszti elsőségét s lesz egy a többi között. Mindenesetre divatosan, de a lényeghez szólva : ez napjaink legnagyobb geopolitikai eseménye.

IRODALOM

Ratkóczi Tibor: Abesszínia új arca. Stádium Sajtóvállalat R. T. kiadása. 272 l. 8-r.

Szerző, mint a Függetlenség munkatársa, több mint egy esztendőt töltött Olasz Kelet-Afrikában. Tapasztalatairól és benyomásairól írt könyve különösen most, Olaszország hadbalépése óta időszerű. Suezen áthaladva, Massauát és Assabot, Eritrea két főkikötőjét látogatta meg, majd Djiboutiba, onnan azután Addis Abebába utazott. (Ethiópia fővárosának nevét valószínűleg sajtóhiba folytán «Új Világ Városának» fordítja. Ez a fordítás az ország régebbi fővárosára, Addis Alamra helytálló, míg Addis Abeba neve annyit jelent: «Az Új Virág Városa», mint ahogy a 17. oldalon helyesen így is van.) A fővárosból repülőgépen bejárta Ethiópia belsejét és az Olasz Szomáli Földet egészen a kenyai határig.

A könyv vonzó, élvezetes stílusban és élénk színekkel festi Olasz Kelet-Afrika tájait, állatait, növényeit és embereit. Érdekesen írja le Savojai Amadé herceg ethiópiai alkirálynál tett látogatását. Igen tanulságos, amit megfigyelései és helyszíni adatgyűjtése alapján az olasz gyarmatosításról ír. Jól megismerhetjük könyvéből a fasizmus gyorsütemű építőmunkáját, amellyel az évezredes elmaradottságban élő országból egészen rövid idő alatt is virágzó gyarmatot teremt. Különös gondot fordít az olaszok szociális munkájának ismertetésére, hogyan alakítja át az a bennszülöttek életét és gondolkozását. Földrajzi szempontból a legfigyelemreméltóbb a könyv VIII. fejezete. Ebben a kialakulóban levő olasz gyarmatbirodalommal foglalkozik, vázolja az útépítés, a mezőgazdasági termelés és a bányászat, valamint az önellátás kérdéseit, majd az olasz gyarmatosítás világpolitikai távlatait fejtegeti.

Az afrikai kérdésekben járatlan olvasót a könyv igen jól beavatja «a fekete világrész» titkaiba s megérteti vele, hogy milyen nehéz vállalkozás volt az ethiópiai hadjárat. De a szakember is sok becses adatot meríthet a könyvből, különösen néprajzi és gazdaságföldrajzi vonatkozásban. Figyelemreméltó fényképfelvételek növelik a könyv értékét.

Ratkóczi Tibor könyvét érdemes elolvasni mindenkinek, aki az olasz gyarmatpolitika s különösen Ethiópia iránt érdeklődik.

Somogyi József dr.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Szlovákia új közigazgatási beosztása.

Szlovákiát közigazgatás szempontjából hat tartományra és ezeken belül 59 járásra osztották fel.

A tartományok neve és székhelye:

1. Garam, Besztercebánya.
2. Nyitra, Nyitra.
3. Pozsony, Pozsony.
4. Sáros-Zemplén, Eperjes.
5. Tátra, Rózsahegy.
6. Trencsén, Trencsén. *P. J.*

A világ zsidóságának számaránya

a legidőszerűbb kérdések egyike napjainkban. Az alábbiakban közöljük Arthur Ruppin jeruzsálemi cionista vezér számszerű adatait a világ zsidóságáról. Ruppin csak a zsidóvallásúakat tekinti zsidónak s megállapítja, hogy a zsidóvallásúak számát sem lehet pontosan megállapítani. Ennek többféle oka van. Egyes államokban — pl. Brasil, Jemen, Irán — hosszabb ideje, vagy még egyáltalán nem tartottak népszámlálást. Másutt pedig, pl. Argentina, Belgium, Franciaország, Írország, Nagybritannia és az Unio területén, nem voltak tekintettel az összeírtak vallási viszonyaira. A statisztikai anyag sem egységes, mert a népszámlálások s a becslések időpontja másfél évtizedre terjed ki, 1921-től 1937-ig. Ruppin 1937 végét veszi számításai alapjául s a korábbi évekből származó statisztikai adatokat a természetes népszaporodás és a népmozgalmak (be- és kivándorlás) tekintetbevételével számítja át. Számításainak eredményeit maga is *minimális számoknak* tekinti. A kimutatottaknál több zsidó lehetséges, sőt igen valószínű is az egyes államok területén, kevesebb azonban semmiesetre sem.

A zsidóság százalékos arányáról több csoportos kimutatásban számol be Ruppin. A kérdéses terület (állam, gyarmat, országrész stb.) megnevezése után a zárójelben következő évszám az összeírás vagy becslés évszámát jelöli.

I. Területek, ahol a zsidóság arányszáma kevesebb 1%-nál.

1. *Európában:*

Portugália (1931)	0·02%
Spanyolország (1930)	0·02%
Olaszország (1931)	0·1%
Svédország (1930)	0·1%
Írország (1926)	0·1%
Finnország (1930)	0·1%
Norvégia (1930)	0·1%
Dánia (1921)	0·2%
Svejc (1930)	0·4%
Észtország (1934)	0·4%
Jugoszlávia (1931)	0·5%
Európai Törökország (1927)	0·5%
Anglia (1931)	0·6%
Franciaország (1935)	0·6%
Közép-Oroszország (1926)	0·7%
Belgium (1931)	0·7%
Luxemburg (1930)	0·7%
Németország (1933)	0·8%
Bulgária (1936)	0·8%

2. *Amerikában:*

Paraguay (1935)	0·01%
Venezuela (1926)	0·03%
Colombia (1935)	0·04%
Peru (1935)	0·04%
Brasil (1930)	0·1%
Uruguay (1935)	0·1%
Mexico (1935)	0·1%
Cuba (1933)	0·2%
Jamaica (1935)	0·2%
Hollandus Guayana (1934)	0·4%
Brit Guayana (1925)	0·6%
Francia Guayana (1933)	0·7%
Chile (1935)	0·9%

3. *Ausztráliában:*

New Zealand (1926)	0·2%
Ausztráliai szövetség (1933)	0·4%

4. *Afrikában:*

Abesszinia (1935)	0·2%
Rodézia (1935)	0·2%
Egyiptom (1927)	0·4%
Délafrikai Unio (1926)	0·9%

5. *Ázsiai államok:*

Brit-India	0·01% alatt
Francia Indokína	« «
Kína	« «
Mandzsuria	« «
Japán	« «
Fülöpszigetek	« «
Hollandus India	« «
Afghánisztán (1935	0·1%
Singapur (1931)	0·1%
Ázsiai Törökország (1927)	0·2%
Irán (1935)	0·3%
Ázsiai Oroszország (1926)	0·4%
Szíria és Libanon (1932)	0·5%

II. Területek, ahol a zsidóság arányszáma 1—5% között van.

Görögország (1928)	1·2%
Hollandia (1930)	1·4%
Memel vidék (1936)	2·0%
Európai Oroszország (1926)	2·2%
Csehszlovákia (1930)	2·4%
Danzig (1927)	2·4%
Ausztria (1934)	2·8%
Gibraltár (1931)	4·7%
Lettország (1935)	4·8%

2. *Amerikában:*

Canada (1931)	1·5%
Argentina (1934)	2·0%
Egyesült Államok (1927)	3·5%

3. *Afrikában:*

Algeria (1931)	1·5%
Spanyol Marokkó (1934)	2·3%
Tanger (1934)	2·3%
Tunisz (1931)	2·3%
Francia Marokkó (1936)	2·5%
Libia (1935)	3·5%

4. *Ázsiában:*

Irak (1934)	2·8%
Jemen (1935)	5·0%

III. Területek, ahol a zsidóság arányszáma 5—10% között van.

1. *Európában:*

Magyarország (1930)	5·1%
Ukrajna (1926)	5·4%
Litvánia (Memel nélkül, 1923)	7·6%
Fehér-Oroszország (1926)	8·2%
Lengyelország (1931)	9·7%

2. *Ázsiában:*

Rodi (1930)	7·1%
Aden (1930)	8·8%

IV. Területek, ahol a zsidóság arányszáma több 10%-nál.

Kárpátalja (1930)	14·1%
Palesztina (1931)	16·9%

A Föld kerekségén élő összes zsidók száma kereken 16.566,000 lélek. Ez a mai napi zsidóság a Föld összes lakosainak (=2166 millió) mindössze 0·76%-a.

A zsidóság globális elterjedéséről jól tájékoztat a következő kis táblázat is:

Európában (Szovjet-Oroszország nélkül) él a zsidóság	41·3%-a
Az angolszász Amerikában él a zsidóság	29·2%-a
Szovjet-Oroszország területén él a zsidóság	18·9%-a
Ázsiában (Szovjet-Oroszország nélkül) él a zsidóság	4·4%-a
Afrikában él a zsidóság	3·6%-a
Latin Amerikában él a zsidóság	2·4%-a
Óceánia területén él a zsidóság	0·2%-a

(m. t.)

Tagjainkhoz!

Most jelent meg a

FÖLDRAJZI ÉVKÖNYV AZ 1941. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 250 oldal; bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *meglepetésül 32 hatszínnyomásos oldalon adja az egész világ térképét.*

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel! E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK:

1. Előszó. — Naptár az 1941. évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

2. *Gróf Teleki Pál dr. Erdélyről.*
3. *Réthly Antal dr.:* Az 1940. év időjárási rendellenességei.
4. *Bulla Béla dr.:* A hazatért keletmagyarországi területrész mezőgazdaságáról és állattenyésztéséről.
5. *Réthly Antal dr.:* Magyarország csapadéktérképe.
6. *Fodor Ferenc dr.:* Erdélyi államhatárok.
7. *Rónai András dr.:* A hazatért országrészek népessége.
8. *Réthly Antal dr.:* Az időjárás előrejelzésének napi munkája.
9. *Gunda Béla dr.:* Az erdélyi pásztorvándorlások.
10. *Papp Simon dr.:* Olajkutatás és termelés a Dunántúlon.
11. *Karl János dr.:* Az erdélyi táj lelke.
12. *Kerekes József dr.:* Erdély ásványvizeiről.
13. *Márton Béla dr.:* Az Alföld új öntözőművei.

II. Időszerű földrajzi kérdések.

14. *Cholnoky Jenő dr.:* A kínai és a magyar Alföld.
15. *Takács József dr.:* A németek skandináviai hadjárata.
16. *Irmédi-Molnár László dr.:* A néme nyugati átkaroló hadjárat.
17. *Hézser Aurél dr.:* A francia és az angol gyarmatbirodalom átalakulása.
18. *Baktay Ervin dr.:* India és a mostani háború.
19. *Geszti Lajos:* A germán-brit háború.
20. *Szabó Pál Zoltán dr.:* Az olasz-francia-angol háború.
21. *Koch Ferenc dr.:* Az új német birodalom.
22. *Kéz Andor dr.:* Mi van a Föld belsejében?
23. *Simon Béla dr.:* Üzemi épületek védelme.
24. *Wallner Ernő dr.:* A skandináv országok 1940-ben.

III. Felfedező utazások.

25. *Haltenberger Mihály dr.:* Emlékezés Lóczy Lajosról.
26. *Pósáné Ormós Jerne:* Kutatóutak 1939/40-ben.

IV. A földrajzoktatás időszerű kérdései.

27. *Bodnár Lajos:* Ifjúsági tanulmányi kirándulások.
28. *vitéz Temesy Győző dr.:* Az új VII. osztályos földrajz.

V. Statisztikai rész.

29. Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

VI. Térképek.

30. Térképeink tartalomjegyzéke.

A zsebkönyv bolti ára 2·80 pengő. Tagjaink **2·— pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604, címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest).

A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk. A kedvezményes árat csak az év végéig tarthatjuk fenn. Kérjük azonban a megrendelések mielőbbi beküldését azért is, mert az elmúlt évben *összes példányaink elfogytak* s januáriusban sokszáz rendelőnek nem tudtunk már küldeni.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság

(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)

TÜKÖR

1940. NOVEMBER

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS SZINHÁZI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: Dr. RÉVAY JÓZSEF

KIADJA A FRANKLIN-TÁRSULAT

Kapható könyvkereskedésekben és hírlap-árusoknál

HALASY-NAGY JÓZSEF: A Halál
DERCSÉNYI DEZSŐ: Egy rejtélyes kép
KERESZTURY DEZSŐ: Goethe és Magyarország
SZÁSZ KÁROLY: Ma ötven éve (Vers)
SZOMBATHY VIKTOR: A birtok nem eladó
GAÁL ISTVÁN: Ami odaát maradt
GERGELY PÁL: Erdélyi hétköznapok
TÓTH LÁSZLÓ: Királyaink Rómában
PÉCHY-HORVÁTH REZSŐ: Kaland a jégmezőkön
SZILI LEONTIN: Mallorcai tél
NAGY MÉDA: Így alszik a télben a szépség (Vers)
SZILÁGYI ÖDÖN: Komárom

A TÜKÖR NAPLÓJA

Szinház — Könyvek — Film — Fényképezés — Az asszony

Szalay Lajos és Muzslai Kampis Margit rajzaival, számos fényképpel és reprodukcióval

Egy szám ára 90 fillér, egész évre P 9·60

BÚVÁR

SZERKESZTI:
Dr. CAVALLIER JÓZSEF

Ára 90 fillér
Előfizetés egy évre P 9·60

FRANKLIN-TÁRSULAT

A legújabb szám tartalma:

Tokody László: Keletmagyarország és Erdély ásványkincsei
Balassa László: A korszerű hajótűzérség
Aczél Márton: A biológiai védekezésmód kezdete
Vönöczky Schenk Jakab: A Turulmadár
ifj. Xántus János: Erdély nemzeti parkjai
Berkes Zoltán: A rendellenes időjárás
Neugebauer Tibor: A jobb és bal problémája
Széky Pálma: Alamogordo, a fehér sivatag

A tudomány műhelyéből

Sok fényképpel és szemléltető ábrával

FRANKLIN TÁRSULAT NYOMDÁJA

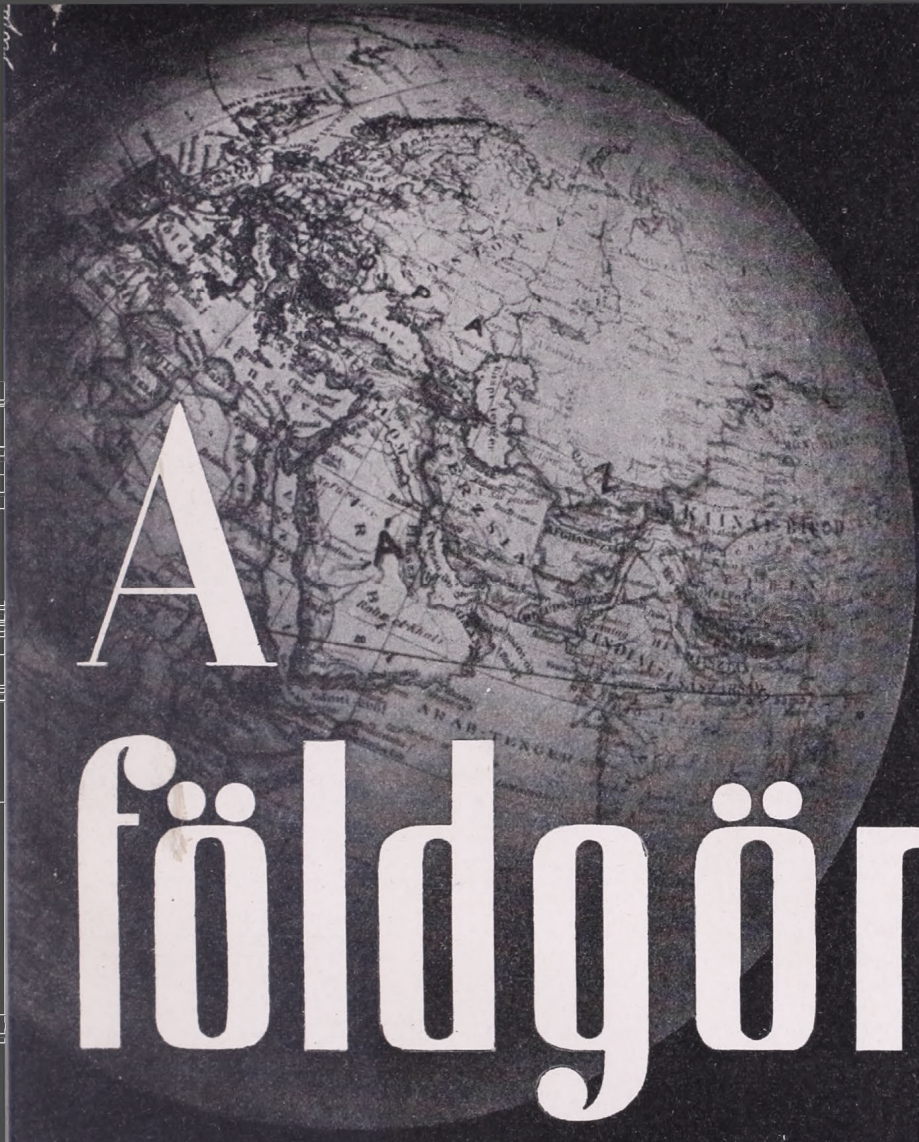

A földgömb

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

167

ALAPÍTOTTA:
MILLEKER REZSŐ dr.

SZERKESZTI:
BAKTAY ERVIN dr.
és KÉZ ANDOR dr.

XI. ÉVF. | 1940. DECEMBER | 12. SZÁM

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

A folyóirat havonkint jelenik meg

Előfizetési ár egy évre 10·— pengő Egy-egy szám ára 1·20 pengő

A Magyar Földrajzi Társaság tagjai tagsági díjuk fejében kapják

A szerkesztőség címe: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. szám

Mindennemű levelezést erre a címre kérünk. — Csekkszámlánk száma 51.141

Hivatalos órák minden csütörtökön, délután 1—½3 óráig.

TARTALOM:

Bendefy László dr.: Cholnoky Jenő. — *Gáspár Gyula:* Mátyás király városa. — *Sédi Károly dr.:* Csonka-Erdély gyógyforrásai és fürdői. — *Csürös Lajos:* A keleti medence. — *Révay József dr.:* A száz mecset városa. — *Geszti Lajos:* Írország helyzete. — Irodalom. — Ismertetések és hírek mindenfelől.

MEGHÍVÓ

ESTÉLY.

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

december 2-án, hétfőn este 6 órakor a M. Kir. Honvédtisztek Országos Tudományos és Kaszinó Egyesülete dísztermében (IV., Váci-utca 38. II. em.) tartandó

FÖLDRAJZI ESTÉLYÉRE

BAKTAY ERVIN dr., a M. F. T. választmányi tagja:

INDIA ÉS A TÁVOLKELET

(Vetített képekkel.)

A Magyar Földrajzi Társaság és a Tiszti Kaszinó tagjai által bevezetett vendégeket szívesen látjuk.

Budapest, 1940 december 1-én.

Dr. v. TEMESY GYŐZŐ s. k.
főtitkar.

Dr. CHOLNOKY JENŐ s. k.
elnök.

Figyelmeztetés! Társaságunk ESTÉLYEIT minden hónap első HÉTFŐJÉN tartja.

A Magyar Földrajzi Társasag megbízásából kiadja a Franklin-Társulat.
A kiadásért és szerkesztésért felelős: Kéz Andor dr.

A FÖLDGÖMB

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA

XI. ÉVFOLYAM 1940 12. SZÁM

CHOLNOKY JENŐ

Írta BENDEFY LÁSZLÓ dr.

Hét évtizeddel a vállán, harmincötéves tanári multtal, Cholnoky Jenő búcsút mondott ezidén az egyetemi katedrának. Ő maga tiltakozón igyekezett elhárítani minden különös ünneplést, amellyel barátai és százakat, sőt ezreket számláló tanítványai akarták kimutatni tiszteletüket, szeretetüket, hálájukat és megbecsülésüket az ősz tudós iránt. Méltó azonban, hogy ebből az alkalomból, amikor a geográfia egyik legkiválóbb hazai művelője és tudósa, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke megválik egyetemi működésének színterétől, folyóiratunk olvasótábora előtt áttekintsük és méltassuk eredményekben dús pályafutását és sokoldalú munkásságát.

Csolnokossi Cholnoky Jenő 1870 július 23-án született Veszprémben, ahol atyja közjegyző volt. A földrajztudomány iránti érdeklődése már kora ifjúságában megnyilatkozott s egész életét a geográfia művelésére igyekezett beállítani. A budapesti műegyetemre iratkozott be s ott az általános mérnöki szakon 1892-ben, tehát 22 éves korában mérnöki oklevelet nyert. Hogy miért választotta ezt az útat, megvilágítja egyik — hozzám intézett — levelében: «...a mérnöki tudás a geográfiában megbecsülhetetlen. Nem is igen tudok elképzelni jó geográfust mérnöki tudás nélkül.» (1921 szept. 24.) Egyik későbbi levelében pedig így ír: «Ezen (t. i. a mérnöki) szakosztályon tanítják azokat a dolgokat, amelyek a geográfusnak leginkább szükségesek (matézis, geometria, mechanika, fizika, kémia, ábrázoló geometria, útépítés, vízépítés, geodézia vagy földméréstan) mind olyan tárgyak, amelyek nélkül különösen fizikai földrajzi tanulmányokat alig lehet végezni.» (1922 máj. 12.)

Tehát megszerezte mindezeket az alapismereteket, elsajátította a mérnöki nevelés legértékesebb adományát, a szigorúan következetes, logikus gondolatfűzési módot és hatalmas szellemi alaptőkéje birtokában — előbb, mint Klimm Mihály tanársegéde a műegyetem vízépítési tanszékén, később mint Lóczy Lajos asszisztense a budapesti tudományegyetemen — beállott a korszerű magyar tudományos földrajz harcos úttörőinek sorába. Cholnoky életét ebből a szempontból is nagyon szerencsésnek mondhatjuk. Lóczy Lajos személyében kiváló mester állott mellette, de többi kortársa is a legkiválóbbak közé tartozott. Eötvös Lóránd báró ekkor élte alkotóereje legeredményesebb éveit. Ekkoriban bontakozott ki Kövesligethy Radó hatalmas tudása a maga nagyvonalúságában, ezidőben virágkorát élte a modern földrajzi utazások iránti kedv és áldozatkészség. Széchenyi Béla gr., Zichy Jenő gr., Déchy Mór, Lóczy Lajos, Vámbéry Ármin, Almásy György, Pósta Béla, Schafarzik Ferenc, Prinz Gyula és Cholnoky Jenő már századunk elején szoros tudományos és baráti kört alkotnak.

Természetes tehát, hogy ilyen kiváló környezetben és kiváló képességek birtokában hamarosan megtalálta és megkapta az őt megillető helyet. Már 24 éves korában tagja a Balatont tanulmányozó tudós gárdának. Nincs a világnak még egy tava, amelyet olyan alaposan, olyan tüzetesen tanulmányoztak volna mindenféle oldalról, mint a magyar Balatont! A tudományos munka célkitűzője, elgondolója és szervezője Lóczy Lajos volt. Esztendőkön át folyt a nagy munka, míg elkészült a pompás kiadványsorozat. Abból négy kötetet Cholnoky egymaga írt, és pedig «A Balaton limnológiája» (1897), «A Balaton színtünemények» (1904), «A Balaton jege» (1907) és «A Balaton hidrográfiája»

AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

(1918) című köteteket. Ezek a művei nemcsak azért fontosak, mert a Balatonra vonatkoznak, hanem nemzetközi vonatkozásban is nagyjelentőségű és irányt jelölő művek. Ezekben a kutatásokban mutatkozott meg legelőször Cholnoky páratlan éleselméjűsége és felkészültsége. Ilyen rendszeresen fizikai földrajzi kérdéseket magyarul addig nem tárgyalt senki sem!

1896-ban állami ösztöndíjjal Kínába utazott, hogy ott további fizikai földrajzi tanulmányokat folytasson. Kína látszólag nagyon messze van tőlünk, ám morfológiai, hidrográfiai stb. tekintetben sok a hasonló vonás a Magyar és a Kínai alföld között. Cholnoky küldetése a három Kiang problémájának tanulmányozására vonatkozott. Szorosan vett feladatát néhány hét alatt megoldotta, de ekkorra már az ösztöndíj is szőrén-szálán elfogyott! A fiatal magyar kutató nem esett kétségbe. Mint bányaszakértő keresethez jutott s addig dolgozott ebben a minőségben, míg ismét volt elegendő tőkéje tudományos kutatásainak zavartalan folytatásához.

Mikor már a Jang-ce-kiang deltavidékét beutazta, felkereshette a Pekingtől északnyugatra elterülő mongol pusztákat, majd Mandzsuria ismeretlen rengetegeit járta be, végül a Kínai alföldön és a Huai hegységen keresztül Shanghaiba utazott. Kiküldetése alatt közel akkora, addig teljesen ismeretlen bazaltvidéket fedezett fel, mint a mi Alföldünk. Ne feledjük, hogy Cholnoky — akárcsak Körösi Csoma, vagy Vámbéry — a legtöbb esetben egyedül, vagy másodmagával járt és nem egyszer nagyon válságos helyzetbe jutott tudományos munkája közepette.

Kínából hazaérkezvén, sorra megjelennek utazásának tudományos eredményeit tartalmazó dolgozatai. Ekkor derült ki, milyen sokoldalú munkát végzett Cholnoky Kínában. Foglalkozott a Kiang-problémán kívül a kínai építészet, a hídépítés, a közlekedés, az erdőségek stb. kérdéseivel. Összefoglaló, népszerű leírást is adott kínai utazásairól, «Sárkányok országából» címen. Ez a műve már a negyedik kiadást is megérte.

Harmincas életéveit néhány kisebb, de tudományos szempontból annál jelentősebb dolgozat jelzi. Mérföldkövek ezek a hazánk földjének tudományos megismeréséhez vezető úton. 1902-ben tette közzé a Földtani Közlönyben «A futóhomok mozgásának törvényei»-t ismertető dolgozatát. A következő évben «A levegő fizikai földrajza» c. könyve jelent meg, 1907-ben közreadott dolgozatai egyikében a Tiszameder helyváltozásait, egy másikban a Delibláti homokpuszta földrajzi viszonyait vizsgálja. Ugyanebben az évben jelent meg egy kisebb, csupán 20—25 oldalas dolgozata a belsőázsiai öntözések és a népvándorlások összefüggéséről. Ezt a dolgozatát, amelyet — több más, hasonló vonatkozású tanulmányával egyetemben — megtalálhat az olvasó Cholnoky «Égen, földön» c. könyvében is, abban az időben idehaza nem méltányolták eléggé, mert nincs benne sem sokat sejtető matematikai képlet, sem érthetetlenségig fokozott tudományos nagyképűség.

1909-ben «A földrajz fogalma» c. dolgozatában a földrajztudomány korszerű kereteiért, megújhodásáért küzd. 1910-ben hazánk negyedkori éghajlatváltozásait tárgyaló dolgozatán kívül különös, alapvető jelentőségével «Az Alföld felszíne» c. munkája tűnik ki. Ez az utóbbi dolgozat a magyar Alföldet, mint szigorúan körülhatárolt földrajzi egységet állítja elénk s ezzel megadja a Földrajzi Társaságtól az Alföld tudományos tanulmányozására kiküldött bizottság munkájának kereteit.

1911-ben a Spitzbergákon járt. A sarki övezetben tett utazása újabb, gyönyörű eredményekre vezetett : amin a svéd és norvég tudósok évtizedeken át meddőn töprengtek, Cholnoky mesteri módon megfejtette és megmagyarázta a tundrajelenségek okát és folyamatát.

Erre az időre jut nagy amerikai tanulmányútja, amikor az Egyesült Államok területének minden, földrajzi szemmel érdekes területét bejárta és tanulmányozta. Eredményeiről «Utazás az Egyesült Államokban», «Északamerika régi sivataglakóinak szerepe az ősi mexikói műveltség tekintetében» és «Amerika» c. műveiben számolt be. Ekkor már régen professzor volt. 1903-ban nyerte el a budapesti tudományegyetemen a magántanári képesítést és két év mulva (1905) már meghívták a kolozsvári egyetem egyetemes földrajzi tanszékére nyilvános rendes tanári minőségben.

A háborús esztendők nehézségei sem tudták megtörni Cholnoky munkabírását, sem kedvét nem szegték. Még 1913-ban megjelent néhány kisebb, arktikus vonatkozású

tanulmánya, 1914-ben pedig «A Jégvilág. A sarkkutatások története» c. átfogó művét kapták kézhez olvasói. Ez a könyv (azóta már 2. kiadása is megjelent) több, mint amennyit címe sejtet, mert a Sarkvidék teljes fizikai földrajzát is nyujtja. Ugyanebben az évben még egy népszerű fizikai földrajzi műve is megjelent. «Földrajzi képek» címen. Meg kell jegyeznem, hogy Cholnokynak népszerű művei sokkal többek az átlagos népszerű műveknél: olyan — élvezetes, zamatos magyar nyelven s olyan közérthető formában megírt — művek ezek, hogy belőlük nemcsak a nagyközönség okul, hanem az egyetemi hallgatóság is különös előszeretettel forgatja azokat.

A háborús években szépszámú dolgozatban foglalkozott a háborúval kapcsolatos földrajzi kérdések megvilágításával. Ilyenek, hogy csak a legkiemelkedőbbeket említsem pl. «A világháború színterének földrajza», «Boszporusz és a Dardanellák», «A Kárpátok lánca, mint hadászati védővonal», «Lengyelország földrajzi szempontból», stb. Ugyanebből az időből néhány harcos írását ismerjük: «Javaslat a középiskolai földrajzi oktatás javítása tárgyában», vagy «Geográfus tanárképzés a kolozsvári egyetemen», továbbá «Újabb emlékirat a kolozsvári egyetemmel kapcsolatban felállítandó műszaki fakultás tárgyában». Mindezek az írások bizonyságai és tanúi annak az építő, haladó szellemnek, amelyet a tanár Cholnoky az oktatás terén képviselt.

A nagy összeomlás után Cholnoky tanári működése rövid időre megszakadt. A románok elűzték a kolozsvári egyetemről. Pestre költözött. Itt 1921-ig a külügyminisztérium tudományos osztályának volt a főnöke s ebben a minőségben igen fontos szerepet játszott a szomorú emlékű trianoni béketárgyalások előkészítésében. Teleki Pál gróffal együtt harcoltak tudományuk minden fegyverével a készülőben lévő parancsbéke ellen, de mit használhatott a becsület, a tudás és az igazság a rosszindulattal és a hazug beállításokkal szemben?!... Ebből az időszakból kelteződik «Az új magyar katár bírálata» c. munkája, a párisi békekonferencia elé terjesztett XXII. válaszjegyzé-

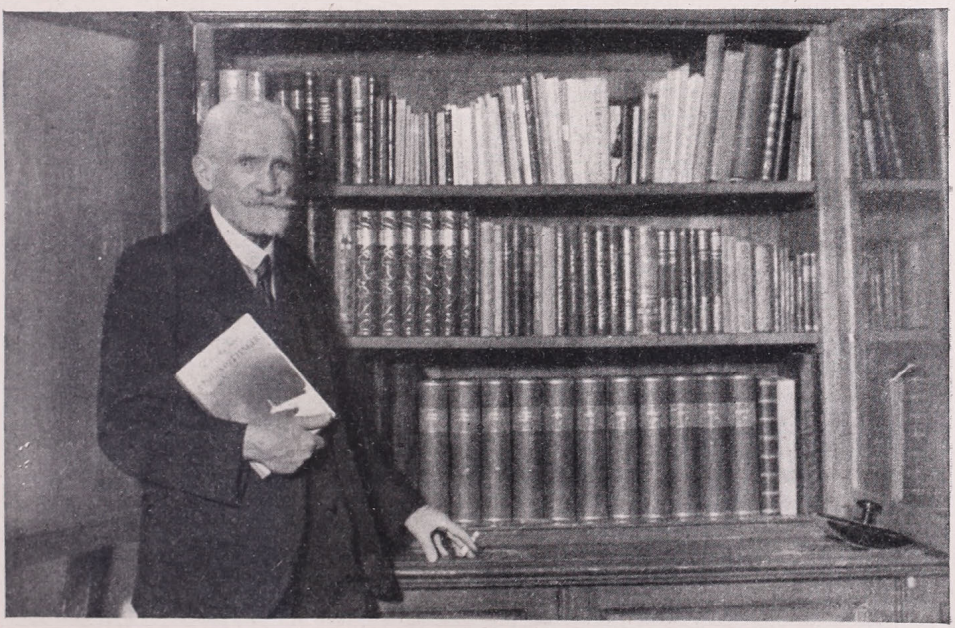

CHOLNOKY JENŐ.

Cholnoky irodalmi munkássága: a könyvszekrény középső sorában önálló nagyobb munkái; a felső polcon azok a gyüjteményes munkák, amelyekbe egyes részeket írt; az alsó sorban cikkeinek gyüjteménye. (*N. S. T. felvétele.*)

künk I. melléklete. Szava a pusztába kiáltóé volt akkor, de azóta sem szűnt meg soha hangoztatni, hogy az erőszakkal és asztal mellett kikényszerített határok nem lehetnek örökösek és Magyarország nagy, klasszikusan tökéletes földrajzi egységének, a Kárpátok koszorúzta határoknak vissza kell kerülniök az országhoz. Az isteni Gondviselés megengedte érnie az ősz tudósnak, hogy húsz esztendőn belül a régi területek kétharmada valóban visszatért! A huszas években értékesebbnél értékesebb dolgozatai jelentek meg. «Az emberföldrajz alapjai», «Néhány szó a lefolyástalan tavak pusztulásáról», «A folyók és tavak vízállásáról», «A folyóvölgyekről», «A földrajzi morfológia mai állása» c. dolgozatai viszont mind csak útjelzők életének egyik nagy állomásához, a világviszonylatban is mérföldkövet jelentő, «A földfelszín formáinak ismerete (Morfológia)» c. nagy művéhez (1926). Morfológiáját rengeteg pompás rajz teszi szemléletessé, mert Cholnoky ezen a téren is kész művész, tollrajzban, akvarellben, olajban egyaránt.

Ebből a nagy műből egy-két fejezetet a későbbiekben még részletesebben is kidolgozott «A lefolyástalan medencék sorsa», «Alföldünk morfológiai problémái» (1928), «A barlangok és folyóvizek összefüggése» (1932), «A folyók szakaszjellegének összefüggése a szabályozással és az öntözéssel» (1934) és «A lejtőkről» (1939) c. dolgozataiban.

Kétségtelen, hogy Cholnoky legszebb eredményeit éppen a morfológia és az emberföldrajz terén aratta. Sok minden megváltozhatik és elenyészhetik a Földön, de a Cholnoky megfogalmazta természettörvények a futóhomok mozgására, a folyók szakaszjellegváltozására, stb. vonatkozóan örökösek és változhatatlanok maradnak, mert matézisen és mechanikán felépített törvények azok. Ugyanígy vagyunk emberföldrajzi vonatkozású tételeivel is, amelyeket «A pásztorkodásról» (1923), «A rizstermelés jelentősége az emberi művelődés történetében», «A sátoros pásztorkodásról» (1926), «Miért van az ázsiai pusztákon olyan sok rom?» (1927), «Az oázis-élet jelentősége a művelődés történetében» (1929) stb. c. dolgozataiban fejtett ki. Ezek az utóbbiak is nagyfontosságú törvények, mert ezek nélkül az egész világtörténelmen végigkísértő népvándorlásokat értelmetlen, rendszertelen, zavaros hullámzásoknak látnók.

Mielőtt tudományos munkásságának ismertetését befejeznők, meg kell emlékeznünk még három művéről. 1929-ben «Magyarország földrajza» c., a Tudományos Gyűjtemény (Danubia) sorozatban igen értékes, egyetemi tankönyvnek számító munkája jelent meg. Még keresettebb s a maga nemében a legjobb magyar munka «Általános földrajz»-a (I—II kt. Danubia, 1923). Most készült el az ősz tudósnak ugyancsak az általános földrajzot tárgyaló, négy vaskos kötetet felölelő, monumentális műve.

A tudományos irodalmi munka és az ifjú tanárnemzedékek nevelése csak egyik oldala Cholnoky professzor sokoldalú, nemzetépítő munkásságának. Tudását és szervező képességét igen sok más helyen és alkalommal is kamatoztatta a magyarság javára. Elsősorban a nagyközönségnek szánt átfogó műveiről emlékezünk meg. Cholnoky a széles néprétegek nevelését kezdettől fogva szívügyének tartotta. Nemcsak mint egyetemi tanár, hanem főként, mint a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, hivatott is erre a szerepre. 1906-ban a Műveltség Könyvtára c. sorozat «Világegyetem» c. kötetében félezer oldalon foglalkozott a Föld fizikai tüneményeinek leírásával. Az 1907-ben ugyanott megjelent «A Föld» c. kötetben pedig 200 oldalas leírást adott égitestünk hegyeiről és vizeiről. 1918-ban a Lóczy szerkesztette «Magyarország»-ban (Magy. Földr. Társ. kiad.) hazánk hegy- és vízrajzával, valamint településviszonyainkkal foglalkozott. Nagyvonalú népszerű munkássága azonban az utolsó évtizedben bontakozott ki. 1929—1932 közt jelentek meg «A Napsugár diadala», «A Jégvilág», Az Egyenlítőtől a Sarkvidékig», «A tenger», «Az ember drámája» és «A Föld megismerésének története» c. művei. (Singer és Wolfner), «Afrika» c. két kötetes munkája (Franklin), a Balatonról adott népszerű, összefoglaló műve (Franklin). Különös előszeretettel fogadta a közönség «A Kárpátoktól az Adriáig» és «Hazánk és népünk egy ezredéven át» c. könyvnapi könyveit. 1936-ban a Franklin-Társulat kiadásában hat kötetben jelent meg «A Föld és élete» c. díszmunkája. Az egyes kötetek Európa, Ázsia, Afrika, Amerika, Ausztrália, Óceánia, a Sarkvidékek és Magyarország földrajzát tárgyalják. Oroszlánrésze volt «A Föld felfedezői és meghódítói» c. ötkötetes munka létrehozásában és megírásában (Révai kiadás). Számos kisebb népszerű művét szinte lehetetlenség volna e megemlékezés keretében felsorolnunk.

Mindenkinek élményt jelentett, ha hallgathatta Cholnoky Jenő népszerű előadásait az Uránia színházban. Cholnoky nemcsak előadott, előadásának varázsával

Ázsiai felfedező utazók találkozása Budapesten 1903-ban. Balról jobbfelé, állva: Cholnoky Jenő, Almásy György, Déchy Mór; ülve: Lóczy Lajos, Vámbéry Ármin, Sven Hedin.

hallgatóságát nemcsak tanította, hanem a földrajz iránti szeretetet és érdeklődést sikerült is szívükbe lopnia.

Számos társasutazást és kirándulást szervezett hazánk határain belül és kívül, hallgatóinak és szélesebb rétegeknek egyaránt. Az 1933 évi, általa vezetett olaszországi tanulmányi kirándulás eredménye az Itáliában is nagy feltűnést keltett «Imperium Romanum» c. értekezése. Természetesnek találjuk, hogy a Magyar Turistaegyesület és a Magyar Barlangkutató Társaság éppen Cholnokyt választotta elnökének.

Az egyesületi élet terén — a már említetteken kívül — legjelentősebb a Turáni Társaságban (Magyar Néprokonsági Egyesületben) kifejtett munkássága. A turáni gondolatnak legkiválóbb hazai képviselője és tudományos harcosa Teleki Pál gr. és Cholnoky Jenő. Nem fehérlóáldozatról van itt szó, nem a kacagányviselés népszerűsítéséről, hanem Keletről hozott ősi kincseink megőrzéséről, ősi hagyományaink ápolásáról, a velünk rokon népekkel való tudományos és társadalmi kapcsolatok kiépítéséről. Nem politikum az, amiért Cholnoky és munkatársai ezen a téren küzdenek, bár talán idővel politikai hasznát is láthatnók a dolognak, de legelsősorban a nemzeti és faji öntudat növelése, valamint a turáni vonatkozású feladatok tudományos keresztülvitele a cél.

Ha mindent jól számbaveszünk, nem tudunk hamarjában rámutatni, mégis mi az a legkiválóbb, amit alkotott? Miben nagyobb: mint felfedező, utazó, mint pedagógus, vagy mint tudós? El kell ismernünk, hogy egyformán kiváló mindegyik téren. De mégis ki kell emelnünk azt a példátlan arányú úttörő munkát, amelyet a fizikai földrajz és a szorosabban vett morfológia (földfelszínformatan) terén alkotott.

Harmincöt esztendő nagy idő! S harmincöt esztendőt az egyetemi katedrán tölteni, ennyi egyéb munka közepette, igen nagy teljesítmény! Cholnoky Jenő kivételes egyénisége előtt csodálattal állnak tisztelői, tanítványai, munkatársai, barátai, mondhatjuk az egész magyar nemzet és meghatott örömmel köszöntik az őszhajú, de munkájában, energiában, tettrekészségében örökké fiatal Cholnoky Jenőt, hazánk világhírű tudósát s a magyarság izzószívű, fanatikushitű harcosát!

MÁTYÁS KIRÁLY VÁROSA.

Írta GÁSPÁR GYULA.

Mátyás király szülővárosa a nagy király születésének ötszázadik évfordulóján felszabadult huszonkétéves rabságából. Elvesztette ugyan déli és keleti oldaláról a szervesen hozzátartozó vidékét, de maga a város ismét magyar. A feleki tetőről benézhet a városba a román határőr, a Tordán felszálló repülőgép nehány perc alatt elérkezik a város fölé, olyan közel vonul hozzá az augusztus 30-án Bécsben húzott új határ. Kolozsvár tehát peremváros most már, de nem településföldrajzi értelemben, hanem a politikai földrajz szerint. Délnyugat felé, Gyalu határában bezárul mögötte a Hideg és Meleg Szamos völgye és délkeletre elvesztette fővasútvonalát. És túl maradt az új határon a havas, a Gyalui havasok felmagasló orma és sok gazdag erdeje.

A változhatatlanba azonban most bele kell törődnünk. A legfontosabb számunkra, hogy Kolozsvár újra magyar. Őrködik ezután, mint sarokbástya a végeken.

*

Kolozsvár Erdély legszerényebb városa. Nem hivalkodik messzire, mint Brassó az óriás Cenk tövében, nem hirdeti magáról, hogy a világ közepe, miként Nagyenyed, de meghúzódik csendben, a Szamos partján. Szinte önérzetesen szerény, mint aki ismeri erejét és értékét, de nem hivalkodik.

Vonaton, ha valamelyik város felé utazik az ember, jóelőre kitekint az ablakon és várja a távoli város arcát. Vajjon mit mutat messziről az érkezőnek? Egyik a gyárait, másik a villasorát mutogatja, a harmadik rongyos külvárosait küldi az idegen elé. Kolozsvár egyiket sem teszi. Hátrahúzódik csendben, szerényen. Már-már bent a városban kattog a vonat kereke, amikor végre megmutatja egyik szegélyét. Bent a pályaudvaron pedig az állomásépület takarja el a várost.

Aki sokat vár Kolozsvártól: csalódik. Kolozsvár pályaudvarán nincs Budapest hivalkodása. Állomásépülete valamivel kisebb, mint Debrecené. Mióta hazakerült, már új ruhába öltözött. Hosszú sínpárok, sötét kocsisorok. Lüktet az élet mindenfelé. Kitérő vonatok pöfögése riogatja a csendet.

Kilépünk az állomás kijáróján. Jókora tér: autóbusz, gépkocsi és lovas bérkocsi táborozik a járdaszélén. Aztán nehány lépés: széles út nyílik déli irányba. Kitárul Kolozsvár teljes szépségében.

*

Kolozsvár a Kis Szamos partján a Hója és Borjúmál hegygerinc és a Feleki hegy tövében épült. Történelme hosszú évszázadokra nyúlik vissza. Dácia leigázása után az új tartományban táborozó légiók már táborhelynek választották ezt a vidéket. Helyén addig valószínűleg számbavehető település nem volt. Trajanus császár vezéreinek valamelyike a római hadizóna északkeleti vidékeinek védelmére állandósított itt előbb katonai tábort. Mikor aztán a bizonytalan helyzet megülepedett, a haditábor köré szálláshelyek épültek.

Így keletkezett Napoca, a mai Kolozsvár őse.

A római légiók tábora az Óvárnak megfelelő részen lehetett. Ez a magja a történelmi Kolozsvárnak, amely köré aztán később magyar törzsek telepedtek és lerakták a város alapját. Napoca szállástelepe a többi római tartomány telepeihez hasonló volt. Fürdője, temploma és csatornázása lehetett. Vízvezetékét a Feleki hegyről vezették a városba. Fontos táborhely voltát bizonyítja, hogy három irányból vezetett ide hadiút. A légiók legénysége a kutatások szerint — kisázsiai galatákból állott.

Napoca azonban nem sokáig virágozhatott. A harmadik század végén kelet felől feltűnt a népvándorlás veszedelme. Róma ereje ugyan még szilárd és töretlen, de az eljövendő háború bizonytalan kimenetele aggasztja a császárt. Aurelianus császár tehát határozott és kiürítette Dácia virágzó tartományát. És Aurelianus császár valóban jól

számított. Bár a veszedelem ezáltal nem ült el, de ideig-óráig elkerülte a nagyobb megpróbáltatást a birodalom.

Erdély földjén húnok, avarok, gepidák vándoroltak keresztül. Nehány törzs emittamott megtelepedett. Talán Napoca helyén is tábort ütöttek néha, de jelentősebb, állandó telepről nem tudunk ebből a korból.

Csak a magyar honfoglalás kora hoz újabb változást az elpusztult Napoca újraéledő történelmébe. Kolozsvár vidéke belül levén a gyepün, magyar törzsek telepedtek le a Szamos völgyében. Hogy ilyen magyar telepek léteztek, bizonyítják az Ajton és Zsombor nevek, de még erősebb bizonyság erre, hogy már Szent István megszervezte a kolozsi ispánságot. És a kolozsi ispánság székhelyévé a Napoca romjai helyére épült védővár telepét tette, élén a várispánnal.

Az első magyar védővár a ma Óvárnak nevezett részen állott.

Téves tehát az a hit, hogy Kolozsvár városát a II. Géza király idején betelepedett szászok alapították. A kolozsi várispánság már jóval a szászok betelepülése előtt állott. Szász, német vagy flamand jövevények megtelepültek ugyan a vár védelmében, de nem ők alapították azt.

Kolozsvár történelmével szervesen összefügg a szomszédos és ma már Kolozsvárral összenőtt és közigazgatásilag egyesített Kolozsmonostor történelme. Ezt a benedekrendi apátságot I. Béla király alapította a XI. század közepe táján. Kolozsvár királyi vár lévén, a hívek lelki gondozása a gyulafehérvári püspökség hatáskörébe tartozott. Erre a jogára természetesen féltékenyen őrködött a püspök és a világi papság. És, ahogy a királyok hatalma gyengülni kezdett, az erdélyi püspökök Kolozsváron magukhoz ragadták a politikai hatalmat is. Ezt természetesen a kolozsmonostori Benedek-rend nem nézhette jó szemmel. Kitört az ellenségeskedés a két egyházi hatalom között. Az ellenségeskedés utoljára aztán annyira elfajult, hogy már valóságos hadjáratot vezettek egymás ellen. A hadakozásban főként Adorján és Vilmos püspökök jártak az élen a XII. század első éveiben. Talán még tovább fajult volna a kölcsönös torzsalkodás és erőszakosság, de

Kolozsvár belvárosa a Szent Mihály-templommal (Repülőfelvétel).

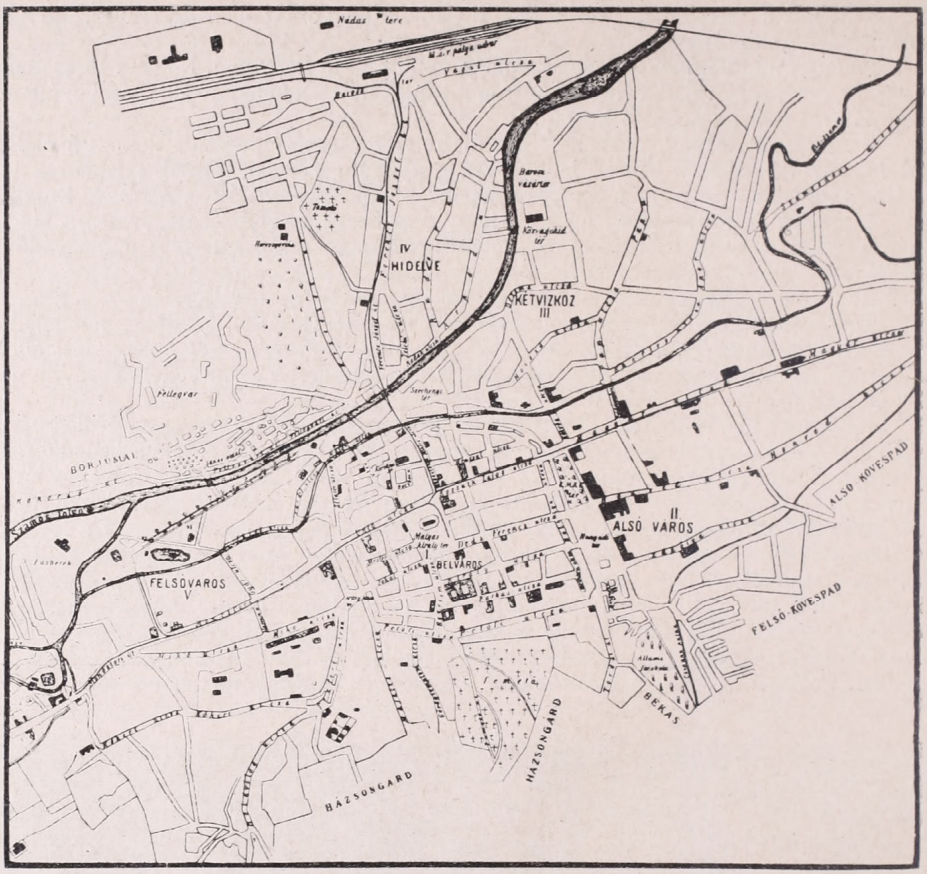

Kolozsvár vázlatos térképe.

közbejött a tatárjárás országos veszedelme. A tatárok aztán sem egyik, sem másik követeléseit nem méltányolták, hanem egyaránt feldúlták a gyulafehérvári püspökséget és a kolozsmonostori apátságot is.

Az elpusztult benedekrendi apátságot IV. Béla alapította újra. Adománylevele 1263-ban kelt s abban visszadta az apátság birtokait, de világosan tisztázta jogait és kötelességeit is. A másik torzsalkodó fél ügyét nem sokkal később IV. vagy Kún László rendezte három adománylevélben (1275, 1280 és 1282). Ezek szerint a király meghagyta az erdélyi püspököt eddigi jogkörében és megerősítette a Kolozsvár városára vonatkozó jogait is.

Ez a magyarázata, hogy — bár Kolozsvár közvetlen szomszédságában laktak a benedekrendi barátok — bent a városban nem építettek templomot. Szerzetesrend pedig csak jóval később, a XIV. században költözött a városba. Az első rendi templomot a Domokos-rend építette, amikor már a város a sok királyi kiváltság birtokában szabadon fejlődött és népesedett.

A város fejlődésével és a népesség szaporodásával természetesen maga az Óvár szűknek mutatkozott. A várfalakon kívül épült telepek lakói félvén a háborús veszedelmektől, a városfal lebontását és kíjebb helyezését követelték. Követelésüknek foganatja támadt, mert csakhamar nagy változások következtek. Kelet és déli oldalon új várfalat kezdtek építeni, és északon, valamint nyugatra meghosszabbították a falakat. Hogy a

város védelme még könnyebb legyen, új Szamos-árkot ástak és azt közvetlenül az északi várfal tövében vezették tova. Az Új Szamosra aztán hidat építettek, hogy a közlekedést biztosítsák, de a híd elé őrizőkaput emeltek és ezt nevezték el Hídi kapunak. A Szamos völgyön lefelé haladó út kapuját Középkapunak, a Torda felé vezető útét Tordai kapunak és a Monostorra nyílót Monostori kapunak keresztelték el. A szép, szabályos alakban épített vár utcái szintén szabályosan derékszögekben keresztezték egymást és egyenes irányban igyekeztek a kapuk felé. A megnagyobbított, sarkán lecsapott négyszögletű vár központján a város akkori vezetősége szabályos négyszögalakú piacteret hagyott.

A hatalmas szabályos tér közepe már önmagától kínálkozott templomépítésre. A templomépítkezés megkezdésének idejét nem ismerjük pontosan, de valószínűleg a templom terve a várrendezés tervével egyidőben született. Karácsonyi János, a neves erdélyi történelemtudós a kolozsvári plébánia levéltárában talált búcsúlevél alapján a XIV. század első felére teszi. Ez a búcsúlevél, Karácsonyi János megállapítása szerint 1349 januárjában kelt és egyik pontja elmondja, hogy bűnbocsánatban részesülnek mindazok, akik a kolozsvári Szent Mihály templom számára ajándékokat hagyakoznak. A templomépítés ezek szerint akkor már folyt, vagy legalább is készülődtek az építkezésre. Teljesen csak Zsigmond király uralkodásának idején 1442-ben készült el. Belső berendezésre azonban csak V. László idején kerülhetett sor. Emellett tanúskodik V. László király adománylevele. Valószínűleg a templom építéséhez többször hozzáláttak és mikor kifogytak a pénzből, abbahagyták a munkát. Amikor pedig az adományokból újra összegyűlt annyi, hogy tellett anyagra és munkabérre, folytatták. Az óriás méretű Szent Mihály-templom gótikus stílusban épült; hatalmas, háromhajós csarnoktemplom. Magas csúcsíves ablakai és belül a csúcsos bolthajtásai az építészet remekét mutatják. A mai 75 méter magas tornyot csak később, a XIX. században (1837—1858) építették a templom északi oldalára. Régi tornya 1698-ban leomlott, a XVIII. században emelt barokk tornyát pedig az építés után 19 évvel 1763-ban villámcsapás érte és leégett.

A Szent Mihály-templom befejezése óta Kolozsvár történelme összeforrott a templom történelmével. A Zsigmond király idején «kulcsos város» rangra emelt Kolozsvár minden történelmi eseménye itt zajlott le. A templom ősi falai között mondott le Izabella királyné fia nevében

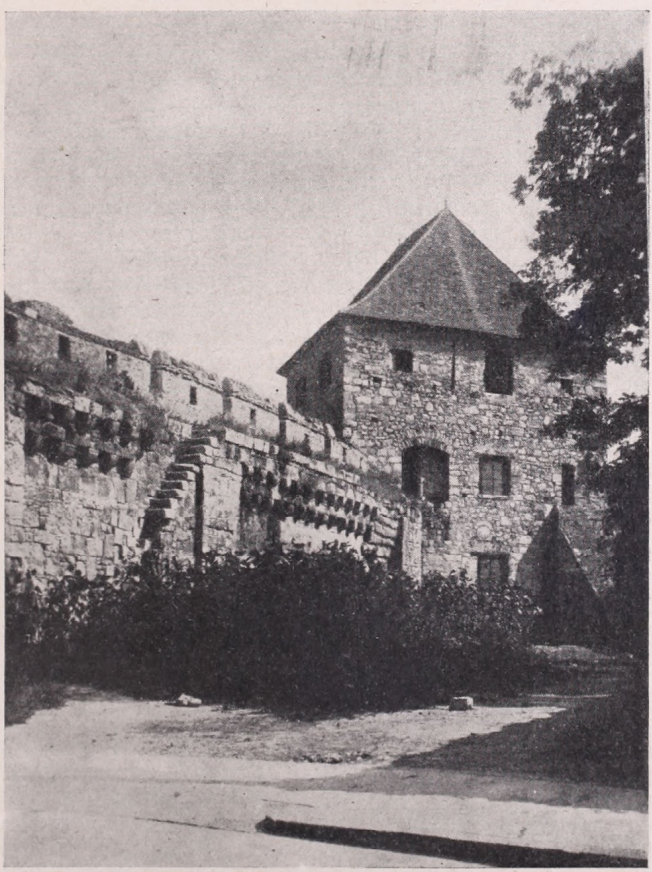

A Bethlen-bástya.

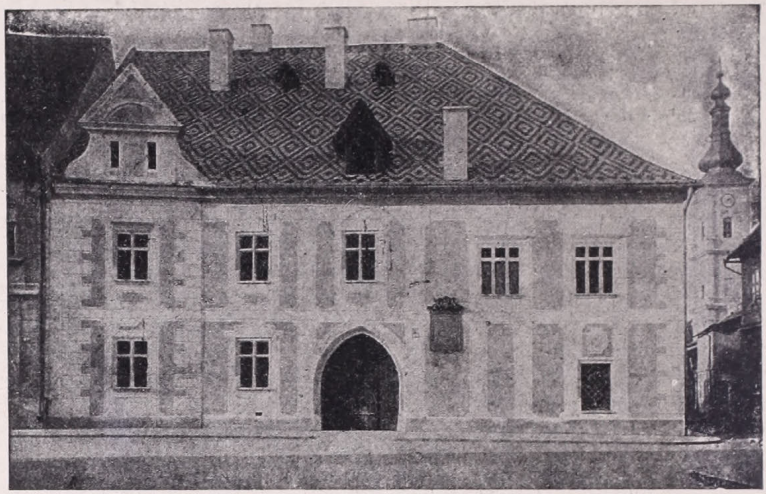

Mátyás király szülőháza.

a magyar trónról, a Kassán elhalt Bocskay István fejedelmet itt ravatalozták fel, itt tette le a fejedelmi hűségesküt Betnlen István és itt dörgött Dávid Ferenc luteránus, kálvinista és végül unitárius püspök szónoklata is. Maga a templom szolgált már minden bevett egyházat: katolikus templomnak épült, de 1545-ben a luteránusok kihordták belőle az oltárokat, majd kálvinista híveknek adott szállást, János Zsigmond utolsó éveiben már unitárius templom és az 1603—1605 között levő rövid jezsuita birtokolástól eltekintve 1716-ig unitárius kézen maradt. Ekkor kapta csak vissza véglegesen a katolikus egyház.

A város történelme már a templom történelméből visszatükröződik. A nagytemplom és a várfalak építésével az óvári templom mellett zárda épült Mikola Ferenc nemes úr buzgólkodására. És ekkoriban emelték a Főtéren levő plebánia épületet is. A fallal kerített városban egyre élénkebben kezdenek építkezni a polgárok is.

Ekkoriban épülhetett Kolb István nevű szász szőlőmíves háza az Óvárban, amelynek egyik szobájában született Mátyás király 1440 február 23-án. Hunyadi Mátyás a híres törökverő Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet fia, nevét valószínűleg onnan kapta, hogy Mátyás apostol ünnepét megelőző nap jött a világra. A fényes keresztelőn az apán kívül megjelent az egész család, valamint a szülők családjának rokonai és tisztelői. Az egyik közülük évtizedek mulva büszkén emlegette, hogy ott állott a keresztelő kút mellett, ahol «kereszténnyé avatták a kereszténység leendő bajnokát» (Andreas Pannonius karthauzi szerzetes munkája).

Mátyás király szülőháza ma is áll az Óvár Mátyás királyról elnevezett szűk utcájában. Nem magas, de emeletes polgári ház. Homlokfalát a város egyik legforgalmasabb útjára, az Unió utcára mutatja. Széles, csúcsíves gótikus kapuja felett, az emeleten öt ablak sorakozik. A földszinten a kaputól jobbra egy, balra két ablak látható.

Mátyás király emberi nagyságát Cortesi olasz költő így énekelte meg:

«O felix nimium soboles, felicia quae te
Tempora: quae talem, tantum tulit inclita tellus»

(Oh boldog gyermek! Szerencsés idők! Jeles föld, mely ilyen s ekkora embert szült!).

A régi ház történetét és a király születésének körülményeit Bonfini nyomán Heltai Gáspár krónikájában olvashatjuk.

«Született vala Mátyás király Kolozsvárott, a mikor Erzsébet asszony (a nagy Hunyadi János kormányzó neje) Kolozsvárra talált jönni Szilágyból, s egy szőlőmíves gazda embernél szállott meg, a ki szász volt. Annál maradt az Erzsébet asszony

szállásra a születésnek utána egy nehány esztendeig és ott vitték a fiút, Mátyást legelőször az iskolába. Hogy annak utánna magyar királlyá lett Mátyás ugyan megajándékozta a gazdát és jeles szabadsággal meglátogatá... A várost is megajándékozta igen nagy és jeles privilégiumokkal, hogy minden kolozsvári ember egy-egy kalangyából kihányja a két-két kévét a dézmára, s a gabonáját felrakja akaratja szerint és vigye haza otthagyván a dézmát, szüretkor pedig a szőlők alatt a sajtóknál kádba tölti a dézmáját s aztán ki-ki haza viszi az ő mustját... Halhatatlan nagy szabadság! De ezzel akarta a felséges Mátyás király az ő hazáját felékesíteni».

A Kolb-féle ház tulajdonosának 1467 szeptember 28-án kiváltságlevelet adott Mátyás király. Ebben Kolb István utódának házát és jószágait örök időkre felmentette a királyi adó fizetése alól. A kiváltságlevelet 1648 december 18-án II. Rákóczi György fejedelem megújította.

A házat 1888-ban emléktáblával jelölték meg.

Régi alakjában utoljára Jakab Elek írta le Mátyás szülőházát 1864-ben. Nem sokkal később, 1899-ben Kolozsvár városa a házat megújíttatta, tetejét díszes sokszínben csillogó palával fedette és a ház tizennégy szobájába néprajzi múzeumot rendezett be. A román uralom azonban az Erdélyi Kárpát Egyesület (E. K. E.) múzeumának anyagát összecsomagoltatta és előbb átszállíttatta a sétatéri Kioszk egyik termébe. A gyors felszabadulás idején aztán a ládákat felrakták és ismeretlen helyre küldték. Jelenleg a Mátyás ház múzeumában mindössze két XV. századbeli csizma, két Mária Terézia kori szék és két multszázad elejéről való pisztoly van.

Mátyás király szülőházával átellenben a sarkon állott Bocskay István szülőháza. Ezt később lebontották. Most csak a lebontott épület helyére emelt ház kapuboltozata alatt lévő szép kőtábla hirdeti a fejedelem nagyságát.

Kolozsvár történetében rendkívül nagy szerepe volt az ötvös céhnek. Mátyás király, hogy szülővárosának kedvezzen, 1446-ban firenzei mesterekkel kijavíttatta a Róbert Károly-féle pénzverdét és elrendelte, hogy az erdélyi bányák aranyát, ezüstjét ezután Kolozsvárott kell beváltani. Ez a rendelkezés aztán Kolozsvárra csalogatta Erdély minden jelesebb ötvös mesterét. És rövidesen annyira felvirágzott a város kereskedelme, hogy Kolozsvár neve mellé odaragasztották a «kincses» jelzőt.

A mohácsi vész után anyagi kincsekben megfogyatkozott ugyan a város, de szellemi kincsekben annál inkább meggazdagodott. Heltai Gáspár tudós nyomdász mester műhelyéből, majd Tótfalusi Kiss Miklós nyomdájából egymás után kerültek piacra a szellemi értékek.

Híres régi temploma még Kolozsvárnak a Farkas-utcai református templom,

A Mátyás-szobor.

melyet Mátyás uralkodásának vége fele kezdtek építeni, de mire befejezhették volna a mohácsi vész és a reformáció megakadályozta a minorita rendet abban, hogy felszentelje. Rövid időre Báthory István alatt (1580-ban) megnyitották a jezsuiták a templomot, sőt a városban Akadémiát alapítottak, de Székely Mózes fejedelemsége idején kikergették Kolozsvárról a rendet. Az Akadémia feloszlott, a Farkas-utcai templom pedig üresen maradt. Rákóczi György javittatta ki végre 1638-ban és a református egyháznak ajándékozta.

Híres temploma a városnak ezenkívül: a Minorita templom, a Minorita-utca és Deák Ferenc-utca sarkán és a kéttornyú, barokk stílusban 1718—1724 között épült jezsuita templom az Egyetem utcában.

A kálvinista fejedelmek korából származik a híres kolozsvári református kollégium is. A feljegyzések szerint 1622-ben már működött és Apácai Csere János vezetése mellett országos hírnevet szerzett. Valószínűleg ennél régebbi alapítású az unitárius kollégium, mely Dávid Ferenc iskolájából fejlődhetett ki. A katolikus gimnázium Bethlen Gábor korából származik. A Monostorra vezető főutcán áll még az az utcáranéző emeletes épület, amelyben szállást kapott a Kolozsvárra visszaköltözött jezsuiták rendháza és iskolája. Innen később a rend a Farkas utcába költözött, de Mária Terézia elvette tőlük az iskolát és a templomot s mindkettőt a piarista rendre bízta.

A régi vár bástyái közül megmaradt a szabók bástyája, mely 1627-ben puskaporrobbanás következtében leomlott, de Bethlen Gábor kijavíttatta. Azóta a homlokzatán levő Bethlen címer után Bethlen bástyának nevezték. Fentmaradt a várfal egy része a Búza utcában és a vargák bástyájának egy része, mely ma Bogdánfi-bástya néven ismert. A név úgy ragadt rá, hogy 1811-ben Bogdánfi nevű kereskedő a bástya szomszédságában házat épített, melyben tánctermet nyitott. Az ott vigadó fiatalság aztán hálából vagy gúnyból Bogdánfi névre keresztelte a bástyát is.

A fejedelemség bukása után nehéz idő következett Kolozsvárra. Addig — kevés kivétellel — központ; Erdély fővárosa volt. A Habsburg uralom azonban egyidőre megfosztotta elsőbbségi jogától és a guberniumot Nagyszebenben állította fel. Kolozsvár vonzó ereje mostmár megcsappant. Megérezték bizony a polgárok is. Kincses Kolozsvár a szegény polgárok városává süllyedt. Később fellendült ugyan, de régi fényét és gazdagságát azóta sem nyerte vissza többet.

A magyarság szellemi központja ennek ellenére Kolozsvár maradt. És talán a szellem ereje győzedelmeskedett, mikor 1790-ben végre elhatározta a gubernium, hogy Kolozsvárra teszi át székhelyét. Az 1790/91 évi erdélyi országgyűlés már a város falai között zajlott le. Kolozsvár polgárai örömükben ingyen adtak szállást az országgyűlés követeinek. Ezen az országgyűlésen szervezte meg Anka György az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaságot. A második év sem maradt eredményben szegényebb, mert az országgyűlés támogatásával akkor kezdte el munkáját a Belső Szén-, később Jókai-utca elején a Magyar Nemes Színjátszó Társulat. A színjátszás lendületét bizonyítja, hogy a rendek buzgólkodásával 1801-ben telket vettek a Színjátszó Társulat részére a Farkas utcában. Ezen a telken épült fel 1813-ra Erdély első magyar kőszínháza. A színház belső berendezése azonban csak 1820-ban készült el s így a megnyitását 1821-re kellett halasztani. A régi színház épületét a román állam nehány évvel ezelőtt lefoglalta múzeum számára. A ház patinás öreg homlokzatát átalakíttatta az egyenesvonalú, mai építkezésmód stílusában és bejárata fölé egyhangú hasábtornyot húzatott.

Az önálló Erdély utolsó országgyűlését 1848 májusában tartották a rendek Kolozsvárott, amely kimondta Magyarország és Erdély egyesülését. A híres országgyűlés a Redout épületében zajlott le. A Redout az akkori Bel-Monostor, később Unió utcában áll. A szabadságharc leverése után a bécsi udvar megsemmisítette az 1848 évi országgyűlés egyesülést kimondó határozatát és Nagyszebenben újra megszervezte az erdélyi főkormányzószéket. Ennek működése azonban az 1867 évi kiegyezéssel megszűnt.

Kolozsvár az egyesüléssel elvesztette főváros jellegét, de megtartotta szellemi elsőbbségét továbbra is. Erdély politikai fővárosa helyett Erdély szellemi gócpontja lett. A kiegyezés után öt évvel 1872-ben állami egyetemet kapott. A tanítás a régi jezsuita rendház és iskola termeiben kezdődött el, de hozzáfogtak rövidesen az egyetem épületeinek elkészítéséhez. A központi Egyetem hatalmas épülettömbje 1902-ben készült el.

Főkapuja a Farkas utcára nyílik s homlokán az alapító király Ferenc József nevét viseli. A száműzetés huszonkét éve után az idén október közepén nyílt meg újra a kolozsvári magyar egyetem.

A XIX. század eleje a város fejlődésének nagy lendületet adott. Ekkor épült a Nemzeti Színház, az Igazságügyi palota, a Református Teológia, az Egyetemi Könyvtár, a Petőfi-utcára néző új református kollégium, az új unitárius gimnázium a Kossuth Lajos-utcában, ekkor rendezték a Főteret, ekkor épült ki a Majális-utca és a Donáth-út, a város két villanegyede és ekkor leplezték le Fadrusz János remekművét, Mátyás királynak a Szent Mihály-templom déli oldalán felállított lovas szobrát. A lovas szobor alatt Mátyás király négy vezérének bronzba öntött alakja áll. Körül a főtéren pompázó virágágyások gyönyörködtetik a látogatót.

Kolozsvár huszonkét éves rabsága sötét lap a város történelmében. Megkezdődött a magyarság romlása anyagiakban és lélekben egyaránt. A magyar állami iskolákat a román állam vette kezébe. Csupán a felekezeti iskolákban folyt magyar nyelven a tanítás, de románul kellett tanulni: a román irodalmat, történelmet, földrajzot és alkotmánytant. Kolozsvár három felekezeti középiskolája: a katolikus gimnázium, a református, valamint az unitárius kollégium sok nehézség közepette küzdött az áradattal. A főiskolák közül csak a református és unitárius teológia folytathatta működését magyar nyelven. A Magyar Nemzeti Színház épületébe a román opera költözött és a magyar színészek kiszorultak a szamosparti Nyári Színkör kis színpadára.

Ám Kolozsvár magyarsága anyagiakban veszthetett, de szellemi téren győzedelmesen küzdött. Falai között kiforrott az a tiszta magyar irodalom, mely az egész nemzet irodalmát forradalmasította. Szépirodalmi lapjai közül a Pásztortűz és az Erdélyi Helikon járt az élen.

Kolozsvár történetében jelentős fordulatot hozott a bécsi döntés. Újra magyar város Erdély nagymultú fővárosa. És az idei évvel új fejezet kezdődött a város évkönyvében.

*

Kolozsvár történelmi város. Hányszor írták már le ezt a mondatot? Három hideg szó csupán és semmit sem mond. Valahányszor Kolozsvár utcáin járok, mindig ér-

A Nemzeti Színház az új román templom árkádjai alól fényképezve.

zem a történelem ősi szagát. Lehellik magukból a falak a szűk óvári utcák, a Bánffy-palota barokkdíszei. És az utcákon szürke hajnal felé feltámad a mult. Döngő csizmás sarkantyús vitézek haladnak a Szent Mihály-templom felé misére és bent a Bocskay-utcában sallangos lovak patkója veri a köveket, amott a Főtér sarkán, hol Apaffy Mihály, a nagyságos fejedelem búsult Erdély sorsán, kék darabontok őrzik a kaput. A Mátyás-ház előtt piros topánkás fürge menyecske szaporán fut a kút felé. Ime, feltámadt a mult. A szabók bástyáján bóbiskol az őr, a Hídi kapu nyikorogva tárul ki és poros lovak lógatják kókadt fejüket a fejedelmi szekerek előtt. A szekereken török vászon, arany sujtás, skófium. Most hozzák Istanbul városából.

Esküvőre készül Báthory Gábor fejedelem huga Báthory Anna ifiasszony. És amott Kolb István szőlőmíves házában miért ég a gyertya? Meghalt a házigazdája, aki felette kedves vala Hunyadi János kormányozó urunknak. Felesége nála szállott volt meg ama régi tél februárjában és ott adott életet kisebbik fiának, Mátyásnak. És a Hídi kapu felől kit várnak olyan türelmetlenül a jámbor polgárok? A gubernium érkezik Nagyszebenből, hogy letelepedjen jónehány évtizedre a város falai között.

Valahogy összefolyik az idő Kolozsváron. Minden ház történelem és minden ház más-más kort idéz fel emlékezetemben. Kőben felejtett történelem ez a város.

*

Október első napjaiban érkeztem Kolozsvárra.

Házsongárdtól a Brétfűig, Monostortól a Hóstádig egész kis világ, egész Erdély multja, jelene és jövője együtt megtalálható: él, lélekzik. Élnek a házak, élnek az emberek, él a mult és él a jövő. Él a farkasutcai öreg templom, élnek a Kolozsvári szobrásztestvérek: György, Márton és Tamás, élnek az öles fűzfák a város felett, a Szamos partján. És zuhog a víz a nagy vesszőgátra a Donáth út végén.

Nekivágok a városnak céltalanul. Csak bolyongok és nézgelődöm. Keresem az elmult huszonkét év nyomait, alkotásait.

A nyomát látom. A Ferenc József-út burkolata megrepedt, a járda olyan, mint a koldus kabátja. Gödrök, lyukak, sártócsák. Senkisem viselte gondját huszonkét év alatt. A Szamos vashídja kopott, sáros, a Főposta épülete elhanyagolt. Csak a Főtéren látszik a rend. A Mátyás szobor felirata már újra «Mátyás király». Lent az «éljen»-t kiáltó vezéralak szinte él. Kitátott szájában veréb fészkelt mikor még «Matei Corvinul» díszelgett a lovasszobor talapkövén. A Mátyás szobor közelében, a farkas szobor körül virágok díszelegnek. Innen szónokoltak valamikor a román diákvezérek. Talán nem is olyan régen. Nyomukat mindenütt megtalálom. És mégis úgy érzem: ez az idő már belesüppedt a multba és sohasem támad fel.

A Deák Ferenc-utcán haladok végig. A Minorita-utca sarkán szerényen álldogál a templom. Mennyit küzködtek, kérvényeztek ezért a régi templomért a katolikus magyarok. Amott a Nemzeti Színház. Bezárt üvegajtaján benézek. A törött ablaküvegen kisüvít a szél, bent rendetlen összevisszaság. Szemben a színházzal hatalmas templom emelkedik. A román uralom egyetlen alkotása. Valóban hatalmas, szép templom. Minden kövéből a megsarcolt erdélyi magyarok panasza sír.

A Farkas utca csendes. A Bethlen-bástya mellett új utca nyílt a Petőfi-utcára. A templom tetején őszi varjak tanyáznak. Hallgat mellette az ősi református kollégium. Valahol mélyen felködlik bennem Áprily Lajos gyönyörű verse:

«Aludt a templom utca mélyen
S némán aludt a templom fedélen
A varjusor.»

A régi színház nemes homlokát elszürkítették az egyhangú vonalak. A katolikus gimnázium tantermeiben takarít valaki. Az egyetem főkapuja nyitva. Bemegyek. A márványtábla már magyarul köszönti a belépőt. Mondják, csak meg kellett fordíttatni, mert a román feliratot a befelé fordított magyar tábla hátára vésették. A folyosókon magyar altisztek kefélik az elmult évek sarát-porát. Az egyetem sarkán, régi helyén, áll a Szentháromság-szobor.

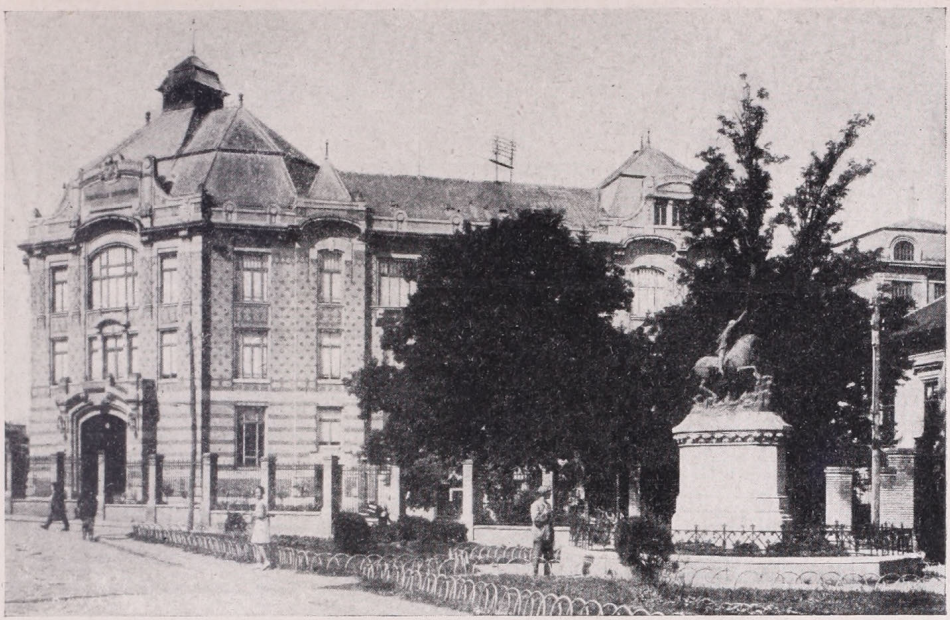

Az egyetemi könyvtár épülete,
előtérben a Kolozsvári testvérek prágai Szent György szobrának másolata

A Jókai-utcán indulok tovább. A Kolozsvári testvérek prágai Szent György szobrának másolata köszönt. Balról elhagyom az Egyetemi Könyvtár épületét. Távolról megvillan a klinikák fala, keresztülvágok a Monostori úton és a Sétatér felé veszem az irányt. Európa második legnagyobb sétaútja nyílik ki hirtelen előttem. Csak a híres berlini «Unter den Linden» útja hosszabb ennél. A gesztenyefákról koppanva hull a termés és barnán gurul lábaim előtt a burokból feslett gesztenye-makk. Jobbra a Szamos nagyárka, mögötte a Donáth-út végeláthatatlan villasora.

Vargabetűs kerülővel megnézem Mátyás-király szülőházát, aztán az Egyetem utcán áthaladok és betérek a Házsongárdi temetőbe. Elől jókora márványsírok. Református püspökök neve ütközik szemembe. Itt nyugszik a szikár kis ember, Nagy Károly püspök-urunk is. Milyen erős pajzsa volt az erdélyi magyar népnek. Fent, a domboldalon megkeresem Jósika Miklós báró sírját. Hány nagy magyar nyugszik itt. Valóban a városok nemzetiségi hovatartozására legjobb bizonyíték a temető. Statisztikát lehet hamisítani, de a statisztika számoszlopának javítása miatt senki sem hajlandó meghalni.

Estefelé újra nekiindulok.

A Fellegvárra kapaszkodom fel. Fellegvár! Enyhe büszkélkedő túlzás. Mindössze 62 méter magas a Szamos szintje felett. A XVIII. század elején Steinwill tábornok építtetett holmi kis erődöt a tetejére, mely azóta katonai laktanyává és börtönné süllyedt.

Fénytengerben csillog a város. Ezüstösen fénylik a Szamos háta. A város rendezett utcáin lüktet az élet. Vajjon, ha a régi vár tervezője feltámadna, mit érezne most? A távolból idesötétlik a Gyalui havasok gerince és szemben délről a Feleki hegy. Ott arra az élen vonul az új határ.

Messze a határon túl tűz lobog.
Talán pásztortűz, talán román határőrök tüze.
Lenézek újra a völgybe s belülről melegen tör fel a szó:
— Kolozsvár.

CSONKA ERDÉLY GYÓGYFORRÁSAI ÉS FÜRDŐI

Írta SÉDI KÁROLY dr.

A trianoni békediktátum gyógyvizeink legnagyobb részét is másnak ítélte oda. Fürdőink ezért nagyon megfogyatkoztak. A Felvidéknek az ország testéből való lehasításával értékes gyógyvizeket juttattak a szlovákoknak, de a románok Erdéllyel együtt a legértékesebb gyógyvizeinket kapták meg. A románoknak ítélt gyógyvizek száma meghaladta a hatvanat. Ezért Erdély és Kelet-Magyarország egy részének hazatérésével gyógyvizeink szép számmal megszaporodtak. Erdélynek éppen azt a részét kaptuk vissza, ahol a legtöbb gyógyforrás fakad.

Erdélyben a gyógyforrások sűrűségének megoszlása nem egyenletes. Általában Erdély nyugati részében ritkábbak, míg keleti felében sűrűbben fordulnak elő a fürdők és a gyógyvizek. A Keletmagyarországi szigethegység vidékén néhol megyényi területen sem találunk gyógyvizet, míg a Kárpátok karéjának belső oldalán, a vulkáni övezetben sűrűn egymás mellett több gyógyforrás is fakad. A gyógyforrások megyénkénti megoszlását tekintve a három székelyföldi megyében: Háromszék, Udvarhely és Csík megyében van a legtöbb gyógyforrás. A visszaítélt megyékben a következőképpen oszlanak meg nagyobb és kisebb gyógyforrásaink: Háromszékben hat, Udvarhelyben ugyancsak hat,

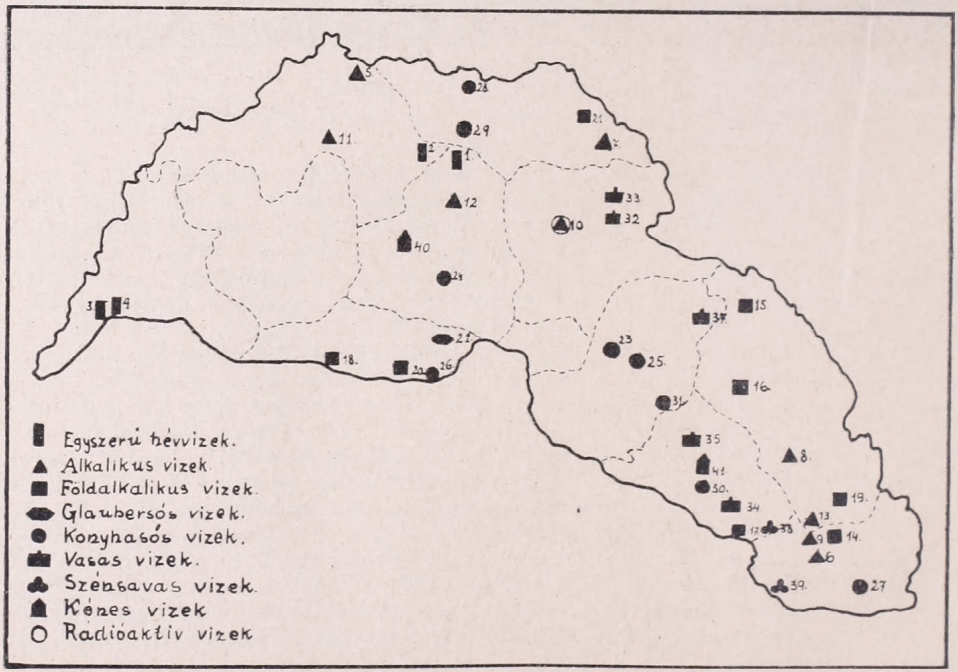

Csonka Erdély balneológiai térképe.

1. Erzsébetbánya, 2. Felsőbánya, 3. Felixfürdő, 4. Püspökfürdő, 5. Bikszád, 6. Bodok, 7. Borsa, 8. Csíkszereda, 9. Málnás, 10. Oláhszentgyörgy, 11. Szamosborhid, 12. Sztojkafalva, 13. Tusnád, 14. Bálványos, 15. Borszék, 16. Csíkzsögöd, 17. Felsőrákos, 18. Jegenye, 19. Kászon, 20. Kolozsvár, 21. Suliguli, 22. Kiscég, 23. Alsóidecs, 24. Désakna, 25. Görgényfürdő, 26. Kolozs, 27. Kovászna, 28. Rónaszék, 29. Aknasugatag, 30. Székelyudvarhely, 31. Szováta, 32. Borberek, 33. Dombhát, 34. Homoród, 35. Korond, 36. Gugásfürdő, 37. Maroshévíz, 38. Bibarcfalva, 39. Előpatak. 40. Nagyilonda, 41. Szejkefürdő.

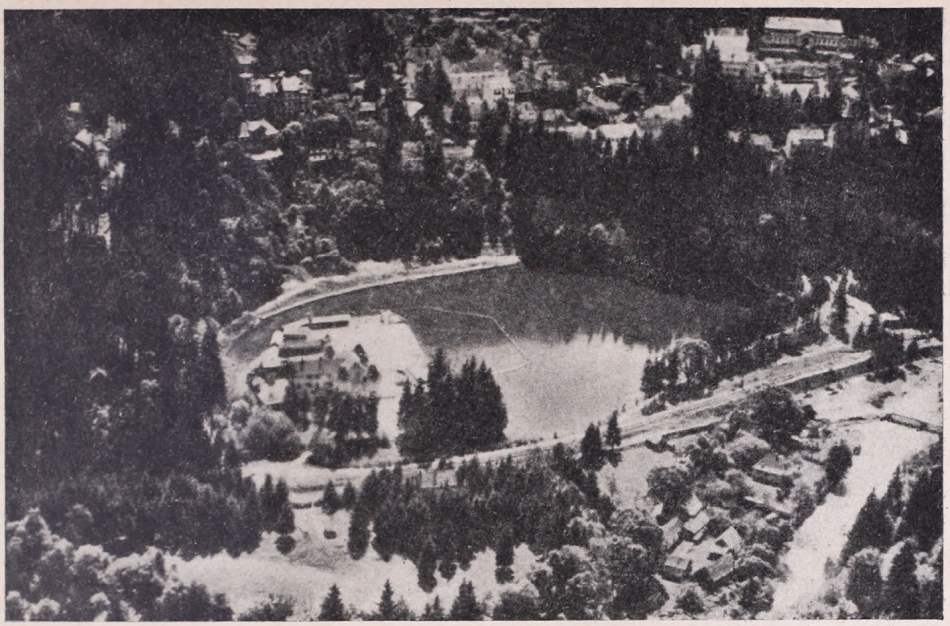

Tusnád.

Csíkban öt, Szolnok-Dobokában négy, Máramarosban négy, Kolozsban négy, Maros-Tordában négy, Szatmárban három, Beszterce-Naszódban kettő és Biharban két gyógyforrást találunk.

Gyógyforrásaink vegyi összetételét tekintve, azt mondhatjuk, hogy az összes gyógyvizek megtalálhatók Erdélyben. Széles fokozata van itt a különféle gyógyvizeknek, híven kincses Erdély fogalmához. A visszakapott területen a legtöbb gyógyvizünk az alkalikus és a konyhasós gyógyvizek csoportjába tartozik.

Az erdélyi gyógyvizek vegyi összetételük szerint a következőképpen oszlanak meg: Egyszerű hévvizünk van négy, alkalikus gyógyvizünk kilenc, földalkalikus gyógyvizünk nyolc, glaubersós gyógyvizünk egy, konyhasós gyógyvizünk kilenc, vasas gyógyvizünk hét, szénsavas gyógyvizünk kettő, és rádióaktív gyógyvizünk egy.

Ha a visszacsatolt gyógyvizek alkatrészeik szerinti földrajzi elterjedését vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy egyes gyógyvizfajták bizonyos meghatározott helyen csoportosulnak. Ez érthető is, mert a kőzet és a talaj erősen érezteti hatását a víz oldott alkatrészeinek vegyi összetételében. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy Székelyföld az alkalikus gyógyvizek hazája. A Tisza és a Nagy Szamos felsőfolyásának vidékén is ezek állnak számban az első helyen. Konyhasós vizeink úgy látszik, hogy a sóbányák vonalát követik és főleg Rónaszék és Szováta körül csoportosulnak.

Melegforrás már kevesebb van a visszacsatolt területeken. A meglevőket két különböző övezetben találjuk. Az egyik a nagyváradkörnyéki hires Félix- és Püspökfürdő. A melegvizek másik csoportja az előbbi fürdőktől északkeletre Felsőbányán és Erzsébetbányán van. A jódos, brómos és kénes gyógyvizek főterülete az erdélyi Mezőség síksága. Sajnos ebből a területből nagyon kevés jut a visszacsatolt részekre, ezért ebbe a csoportba tartozó gyógyvizünk nagyon kevés van. Külön ki kell emelnünk a szénsavas gyógyvizek csoportját Csonka-Erdélyben. Azt mondhatjuk, hogy az összes alkalikus és földalkalikus vizünk még szénsavat is tartalmaz, sőt egyesek kifejezetten savanyúvizek.

A visszacsatolt terület gyógyvizei és azok főbb jellemzői a következők:

Egyszerű hévvizek: Erzsébetbánya (Szolnok-Doboka m.), Felsőbánya (Szatmár m.), Félixfürdő (Bihar m.) és Püspökfürdő (Bihar m.). Ezek egyszerű hévvizek és 35 C°-nál melegebbek. Legmelegebb köztük a Félixfürdő vize, hőmérséklete 49 C°. Szilárd oldott

anyagtartalmuk általában egy grammnál kevesebb literenkint. Az ingertherápiának igen fontos eszközei, amelyeket gyógyításra is használnak.

Alkalikus gyógyvizek Erdélynek a legnagyobb számban szereplő gyógyvizei. Ilyen gyógyvizet kilencet találunk a visszacsatolt területen: Bikszád (Szatmár m.), Bokod (Háromszék m.), Borsa (Máramaros m.), Csíkszereda (Csík m.), Málnás (Háromszék m.), Oláhszentgyögy (Beszterce-Naszód m.), Szamosborhíd (Szatmár m.), Sztojkafalva (Szolnok-Doboka m.), Tusnád (Csík m.). Ezeknek a vizeknek legfontosabb alkatrészük a natrium- és a hidrokarbonat-ion. De ezek mellett kisebb mennyiségű kalcium, magnézium, vas, szulfát és klorid ionokat is tartalmaznak. Ivó- és fürdőkúrára egyaránt használják. Ezeknek a vizeknek a gyógyjavaslatai a következők: hiperaciditással járó gyomor- és bélhurutok, gyomor és vékonybélfekélyek, hurutos sárgaság, légutak hurutjai, húgysavas vesekövek és köszvény. A visszakerült alkalikus gyógyvizek közül a málnási Mária és Siculia források vizét a francia és a román balneológiai irodalom a németországi Ems, Selters, és a francia Vichy gyógyvizekkel egyenértékűeknek tartotta.

A földalkalikus vizek is számottevőek a visszakapott erdélyi részeken. Számuk eggyel kevesebb az alkalikus vizek számánál. Ebbe a csoportba tartoznak a következő gyógyvizek: Bálványos (Háromszék m.), Borszék (Csík m.), Csíkzsögöd (Csík m.), Felsőrákos (Udvarhely m.), Jegenye (Kolozs m.), Kászon (Csík m.), Kolozsvár (Kolozs m.), Suliguli (Máramaros m.). Ezeknek a gyógyvizeknek a fő kationja a kalcium és a magnézium, fő anionja pedig a hidrokarbonát. Gyakran kisebb mennyiségű vasat és nátriumot is tartalmaznak. A legfontosabb kalcium-ion mennyisége mindenhol eléri a 0·1 gramm literenkinti mennyiséget. E csoportba tartozó vizek gyógyjavaslatai az ivókúráknál a következők: Idült gyomor és bélhurutok, nyálkahártyák idült hurutjai, vesemedence és hólyag hurutja, vesekövek bizonyos fajtái, hurutos sárgaság, vérzési hajlam, angolkór, nátha, stb. Az előbbi fürdők között Borszéknek van a legnagyobb híre. Gyógyító erejű vizén kívül nevezetessége lobogó fürdője, amelynél a víz lobogását, mozgását a nagy széndioxidtartalom okozza. A források széndioxid tartalma eléri az 1700—2000 cm^3-t literenkint. Szubalpin éghajlata miatt mint klimatikus gyógyhely is keresett. Borszék tengerszintfeletti magassága 882 m.

Glaubersós keserűvizei Csonka-Erdélynek éppen úgy háttérbe szorulnak a budai

Szováta.

Borszék.

keserűvizek mellett, mint Európa bármelyik keserűvize, mert a budai keserűvizekkel egyenértékű külföldi gyógyvíz nincsen. Csonka-Erdélynek egyetlen gyenge keserűvize Kolozsmegyében van, Kiscégen.

A konyhasós gyógyvizek annál jelentősebbek a visszakerült részeken. Hazánknak, de Európának is a legkoncentráltabb vizei közé tartoznak az erdélyi sósvizek. Vizüknek legfontosabb alkatrésze a konyhasó, de ezenkívül az erdélyi sósvizekben kalcium, kálium, magnézium, hidrokarbonát és szulfát ion is szerepel. Az erdélyi sósvizek jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy a fürdőkönyvek konyhasós gyógyviznek nevezik a literenként 15 gramm konyhasót tartalmazó vizet, amely mennyiség elenyészően csekély az erdélyi vizek sótartalmához képest. Nagy sótartalma miatt kitűnik Kolozsfürdő, ennek vízében 219 gramm konyhasó van literenkint. Szováta vize is 193 gramm konyhasót tartalmaz. Szovátának három fürdésre alkalmas tava van: a Medve tó, a Fekete tó és a Mogyorósi tó. A Medve tó vizének hőmérséklete a mélységgel arányosan növekszik, de csak bizonyos mélységig. 130 cm mélységben 56 C°. (Kalecsinszky Sándor vegyész mérése.) Különösen meleg nyarakon a hőmérséklet még magasabb.

A legfontosabb visszakerült konyhasós gyógyvizek: Alsóidecs (Maros-Torda m.), Désakna (Szolnok-Doboka m.), Görgényfürdő (Maros-Torda m.), Kolozs (Kolozs m.), Kovászna (Háromszék m.), Rónaszék (Máramaros m.), Aknasugatag (Máramaros m.), Székelyudvarhely (Udvarhely m.), Szováta (Maros-Torda m.). Ezek között több meleg és szénsavtartalmú sósfürdő is van. A konyhasós fürdőkkel ma már sok súlyos betegséget tudunk gyógyítani. Különösen ki kell emelnünk, hogy az erdélyi konyhasós vizek magas sótartalmuknál fogva nagy mértékben befolyásolhatják a szervezet konstitucióját és egyedülálló módon fokozzák a tbc-s immunitást is. A konyhasós gyógyvizeket szép eredménnyel használják csont-, ízületi-, bőr- és mirigytuberkulózis, torpid hörghurutok, sipolyok, endogén elhízás, klimaxos panaszok és a női nemiszervek gyulladásos megbetegedéseinek gyógykezelésében.

A vasas vizek is jelentős gyógyvizei a visszakapott területeknek. Az erdélyi vasas vizek legfontosabb ionja a vason kívül a hidrokarbonát-ion. Ezenkívül szulfát-ion is előfordul néhány erdélyi vasas vízben. Az erdélyi vasas vizek mindegyike a therápiás szempontból fontos 0·01 gramm vasnál többet tartalmaz. A vasas vizek közül kíváló-

ságával kiemelkedik Korondfürdő konyhasós-vashidrokarbonátos vize, amelyet Erdély Gleichenbergjének neveznek a fürdőkönyvek.

Legfontosabb visszakerült vasas vizeink: Borberek (Beszterce-Naszód m.), Dombhát (Beszterce-Naszód m.), Homoród (Udvarhely m.), Korond (Udvarhely m.), Sugásfürdő (Háromszék m.), Maroshévvíz (Maros-Torda m.). Az említett fürdőket főképpen a másodlagos vérszegénység, gyengeség, idült és tbc-s bélhurut ellen használják jó sikerrel. Ezek főleg az ivókúrákra megállapított gyógyhatások, hiszen fürdőzésektől nem várhatunk vashatást, mert a bőrön keresztül a vas nem szívódik fel.

Szénsavas vizet Erdélyben sokfelé találunk. Azt mondhatjuk, hogy Erdélynek a legtöbb ásványvize szénsavat is tartalmaz. A visszakapott gyógyvizek között legnevezetesebb szénsavas vizünk Előpatakon (Háromszék m.) és Bibarcfalván van. Erdélynek a leglátogatottabb lúgos-vasas-szénsavas fürdője Előpatak volt. Itt hideg-, melegfürdő és ívókút állt a betegek rendelkezésére. Az előpataki forrásvíz egy literében 1470 cm^3 széndioxid van. A szénsavas fürdőket főképpen a szívbajok területén alkalmazzák. Ezenkívül eredményesen használják tüdőtágulás kezelésére, az érrendszer petyhüdtségének és görcseinek gyógyítására.

Kénes víz kevés került vissza az anyaországhoz. Ezek közül a nagyilondai büdöspataki-fürdő (Szolnok-Doboka m.) a jelentősebb, míg a másik kénes fürdőnk: Szejkefürdő (Udvarhely m.) már kisebb forgalmú. Ezeknek a fürdőknek a fő hatóényezője a kénhidrogén és éppen ezért vizük jellemző szagú és izű. A kénhidrogén mellett a vas, kálcium, nátrium is előfordul bennük, sőt a nagyilondai büdösfürdőben jelentékeny mennyiségű szabad széndioxid is van. A büdösfürdő kénhidrogén tartalma nagyon jelentékeny mennyiségű: literenként 5·36 gramm. Ma a kénes fürdők nagy látogatottságának örvendenek, mert igen értékes a vizüknek a bőrre gyakorolt hatása. Nagy jelentőségük van a fémmérgezések, különösen a higany- és az ólommérgezések gyógyításában. Ivókúra esetében sikerrel használhatók gyomor és bélhurutok, továbbá epehólyaggyulladás kezelésére.

Rádióaktív gyógyvíz is akad Erdélyben, Oláhszentgyörgyön (Beszterce-Naszód m.). Vize tulajdonképen alkalikus, szénsavas, vasas víz. A román balneológiai irodalom magas rádióaktiv tartalmúnak mondja és hatását Karlsbadéhoz hasonlítják. Kiemelik, hogy máj- és epekóros, köszvényes, csúzos és vérszegény betegek meglepő eredményt érnek el az oláhszentgyörgyi vízzel.

Arzénes és jódos vize Erdélynek nincsen. Jódot ugyan jelentéktelen mennyiségben — a therápiás alsó határ alatt — találunk néhány erdélyi gyógyvízben.

A román megszállás alatt maradt erdélyi részeken is sok gyógyvíz fakad. Ezek közül több ugyancsak jelentős fürdőhely. Ilyen: Algyógy (Hunyad m.), Alvácа (Hunyad m.), Bázna (Küküllő m.), Buziás (Temes m.), Boholt (Hunyad m.), Herkulesfürdő (Krassó-Szörény m.), Ivánda (Torontál m.), Keresztényszigeti (Szeben m.), Marosújvár (Alsó-Fehér m.), Tordai sósfürdő (Torda m.), Vízakna (Alsó-Fehér m.), Zajzonfürdő (Brassó m.).

A gyógyvizeken kívül fontos szerepük van még a magaslati gyógyhelyeknek. Sajnos a románok az elmult húsz év alatt alig törődtek a legtöbb magaslati gyógyhellyel, pedig erre a célra alkalmas helyekben bővelkedik Erdély. Természetes magyarázata ennek az eljárásnak, hogy a Déli Kárpátok napsütésben gazdagabb déli oldala sokkal kedvezőbb a magaslati gyógyhelyek kialakulására és ezenkívül közelebb fekszik a román fővároshoz is. Egyedül a Gyilkostavat sorozták a román fürdőkönyvek a magaslati gyógyhelyek közé. Részünkre a magaslati helyeknek annál nagyobb jelentőségük van, mert jelenleg hazánkban a legmagasabb hegyek a visszacsatolt keletmagyarországi és erdélyi részeken vannak. A Radnai havasokban a Horthy-csúcs (Nagy-Pietrosz) 2305 m-t, az Ünökő 2280 m-t és a Kelemen havasokban az alacsonyabbik Pietrosz 2102 m-t ér el. Az említett hegységek magasabb részei igen alkalmasak magaslati gyógyhelyek létesítésére, mert éghajlatuk szubalpi jellegű.

Gyógyvizeink fürdő- és üdülőberendezése a húszéves elnyomatás alatt, néhány kivételével, nagyon lerongyolódott. Néhány értékes gyógyforrásunknak legszükségesebb berendezése még ma is hiányzik. Az erdélyi gyógyforrásokat csak fokozottabb munkával és nagyobb tőkével tudjuk majd a hazai fürdők színvonalára emelni és keresettekké tenni.

A KELETI MEDENCE

Írta CSÜRÖS LAJOS

Mint égő erdőben az avaron futó láng, kúszik és terjed az 1939 szeptemberében megindult háború tüze, folytonosan váltakozó irányban, szeszélyesen, kiszámíthatatlanul. A második háborús év küszöbéről kelet felé ugrott és a Földközi tenger középső régióiból új, eddig érintetlen területekre kanyarodott a tűzcsóva.

Görögország a legújabb hadszíntér.

Olaszország támpontokat követelt, s mert a görög kormány ennek teljesítését megtagadta, fegyverek vették át a szót. Ez a diplomácia folytatása más eszközökkel.

A Földközi tengert az európai szárazföld két nagy félszigete és ezeknek folytatásaképen felsorakozó szigetek három medencére osztják : a nyugati, melyet keleten az Appennino félsziget, Sicilia és Malta, a középső, melyet a Peloponniszosz és az innen délre húzódó Kithira, Kréta és más apró szigetek határolnak. Legszaggatottabb a keleti medence, vagyis az Égei tenger környéke, mely a görög, a török és az északafrikai partok között a földkerekség egyik legcsodálatosabb szigetvilágát zárja magába.

Amilyen felséges földi paradicsommá varázsolja a bőkezű természet e szigettengert, olyan viharos politikai multra néz vissza közelebbi és távolabbi történelmében egyaránt. Az anyaország sorsát több-kevesebb késéssel a történelem folyamán a szigetek hasonló sorsfordulata követi.

Egy pillantás — nem az ó- vagy középkor e helyen végbemenő szakadatlan küzdelmeire, hanem csupán az újkori térképekre, és látni fogjuk a bizonytalan lét szeszélyes, forgatagos változatait.

1815. A napoleoni háború befejezéséhez érkezett. A Török birodalom Kis Ázsiából átnyúlik az Égei tengeren és a szigetekkel egyszínbe vonja az egész Balkánt. Cyprus és Kréta, az Északi és Déli Szporádok, a Kikládok, úgyszintén a jónitengeri szigetek mind-mind török még ebben a korban. A Török birodalom határa az Adriai tengernél végződik. Csupán Korfu, Kefallinia, Lefkász és Zákinthosz szigetei cserélnek gazdát

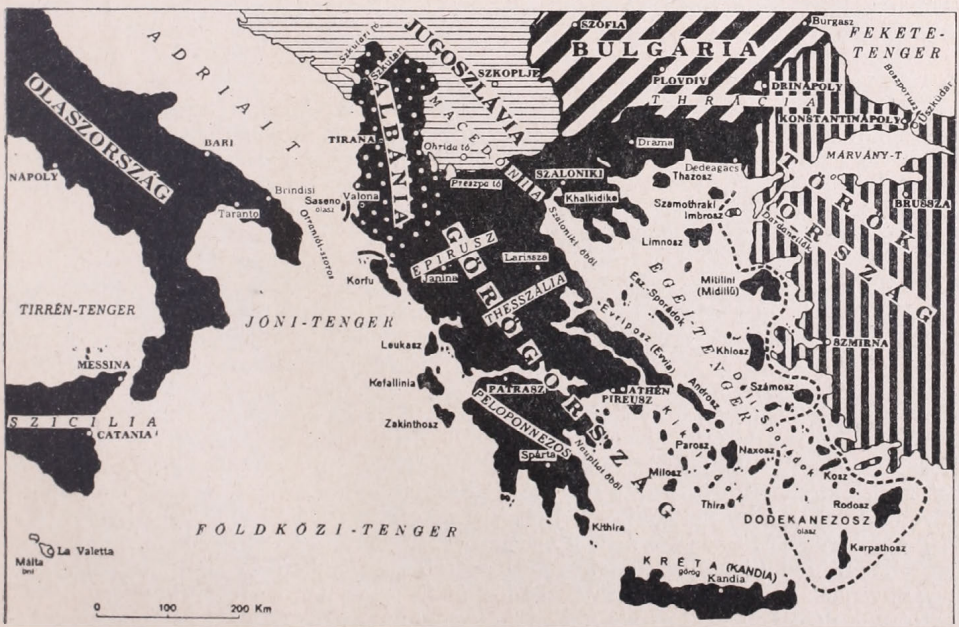

Az athéni Akropolisz.

háromszor is gyors egymásutánban. Velence a franciáknak, ezek viszont az angoloknak kénytelenek átengedni, kik már akkor javában építik támpontjaikat a világ minden részében. Csak arra vonatkozólag nincsenek támpontjaik, mikor érkezik el ez az építő munka a feltétlen biztonság határaihoz.

1829-ben felszabadul az anyaország. Euboa szigetétől délkelet és délre csoportosuló szigetek, a Kikládok 1860-ban már az anyaország színeit viselik. Három évvel később 1863-ban Korfu és a többi jóni sziget is visszatér az anyaországhoz. Cyprus, Kréta, továbbá az Északi és Déli Szporádok az ottomán birodalom részei maradnak.

Cyprus 1878-ban angol, húsz évvel később Kréta görög lesz. Eltelik még 12 esztendő és 1910-ben újra leszakítanak egy darabot «Európa beteg emberének» testéről. Elvész az északafrikai Tripolisz, és ugyanakkor megszállják az olaszok a keleti medence Dodekanézosz néven ismert szigeteit. Ami még megmaradt az Égei tengerben, azt az 1912-ik évi balkáni, majd a világháború vitte magával. A görög tehát a Dodekanézosz kivételével újólag birtokába vette az egész égei szigetvilágot, a török pedig a Dardanellák bejárata előtti Imroz és egy-két kis sziget kivételével elvesztett mindent.

Ma újra folyik a nagy játszma.

Nem tudjuk még, hogy melyek azok a támaszpontok, melyeket Olaszország a háború tartamára magának követel. A történelem nyomán haladva azonban, nem nehéz ezt eltalálni. A jóntengeri Korfu, Kefallinia és Zákinthosz minden bizonnyal ezek közé tartoznak. Istenáldotta szép, termékeny helyek ezek. Olajbogyó, füge és szőllő bőségesen terem e szigeteken. A korfui ételolaj, melyet fahordókban vízbe gurítva úsztatnak a teherszállító gőzösök darui alá, a nizzaival versenyez. Világhírű villája az Achileion, melyet néhai Erzsébet királynénk «mithológiai stílusban» építtetett, II. Vilmos német császár ideiglenes birtoklása után a görög állam tulajdonába ment át. Ez, a görögül Kerkiranak nevezett sziget sztratégiai szempontból az Adriai tenger kulcsának tekinthető. Birtoklásának fontosságát az 1923-iki eset bizonyítja, mikor az olasz megszállást követő napon a máltai angol hajóraj jelent meg a sziget előtt és háborúval fenyegette meg Olaszországot, és az kénytelen volt Kerkirát haladéktalanul kiüríteni.

Zákinthosz (Zante) szépségben talán Korfut is felülmúlja. Egy alkalommal — még növendék voltam a tengerészeti akadémián — egyik Adria gőzössel a sziget mellett tartottunk délnek. A parancsnok, ki addig legalább százszor láthatta ezt a tájat, hosz-

szasan nézte messzelátójával, majd felém fordul és ezt mondja: «Là è Zante, fior di levante.» «Ott van Zante, Kelet virága».

Zante, vagy görögül Zákinthosz szigete után a Peloponniszosz, vagy más néven Mórea félsziget mellett halad a hajó Matapán felé, mely a szederlevélalakú (állítólag innen a Mórea név!) vulkanikus képződmény középső nyúlványán Gibraltár után Európa legdélibb pontja. Szép időben kőhajításnyira meg lehet közelíteni a kopár sziklafokot. Van itt mélység bőségesen. A sziklák szinte merőlegesen emelkednek ki a tengerből. Tovább északra mindenütt magas, kopár karsztvidék emelkedik, köztük a híres Tajgetosz, melyről a régi spártaiak letaszították a mások terhére született nyomorék gyermekeket. Messze délre, mintegy százhusz kilométer távolságban Kréta szigetének legmagasabb csúcsa a 2500 méteres Ida hegye is elvész a láthatár alatt. Sok szó esik Krétáról az új eseményekkel kapcsolatban, de kissé túlzás, mikor a különben minden jó öblöt és modern kikötőt nélkülöző szigetet a Dardanellák bejáratának őrévé léptetik elő. Gyakori földrengések veszélyeztetik itt az élet és anyag biztonságát, így az 1926-iki földrengés tetemes kárt okozott a német Schliemann, az oxfordi Arthur Evans és az olasz kutatótársaság ásatásaiból gazdagon megtöltött régészeti múzeum gyüjteményében.

A Peloponniszoszt elhagyva a görög szigetvilág, a Kikládok közé hajózunk be, hol a legkisebb szigeten is jellegzetes szélmalmok forognak. Hogy hány szigetből áll ez a csoport, azt csak egy tengeri térképen lehetne megszámlálni, mert azon a legkisebb szirtet is teltüntetik.

Androsz és Eubőa szigete között vezet a legrövidebb út Thesszaloniki vagy a Dardanellák felé, miközben balra Athén, illetőleg ennek előkikötője Pireefsz fedezhető fel jó távcsővel vagy negyven-ötven kilométer távolságban. Pireefszből a part mentén haladva a híres Szalamiszi öblön keresztül a sziklába vájt hat és fél kilométer hosszú Korinthoszi csatornához érünk. 1919 január elején mentem át először és utoljára e csatornán. Az esti szürkületben a sziklafalak között működött már a szegényes világítás, fent a felhők viszont eltakarták az eget, úgy, hogy a kép — ma sem tudom miért — valamilyen katakomba bejáratára emlékeztetett. Nem volt ez egyéni képzelődés. Ugyanakkor a parancsnoknak is hasonló gondolatai lehettek, mert ilyesmit mormogott a fülembe: «Ma guardi, che io avessi paura di entrar» (Tudja én szinte félek bemenni.)

Eubőa szigetének keleti oldalán északra haladva a Szporádok éspedig az Északi Szporádok között a Thesszaloniki öböl belsejében, a macedon part és Chalkidiki félsziget között a világháborúban nagy hírnévre verekedett Thesszalonikit, Athén után

Pátre (Patrasz) kikötője.

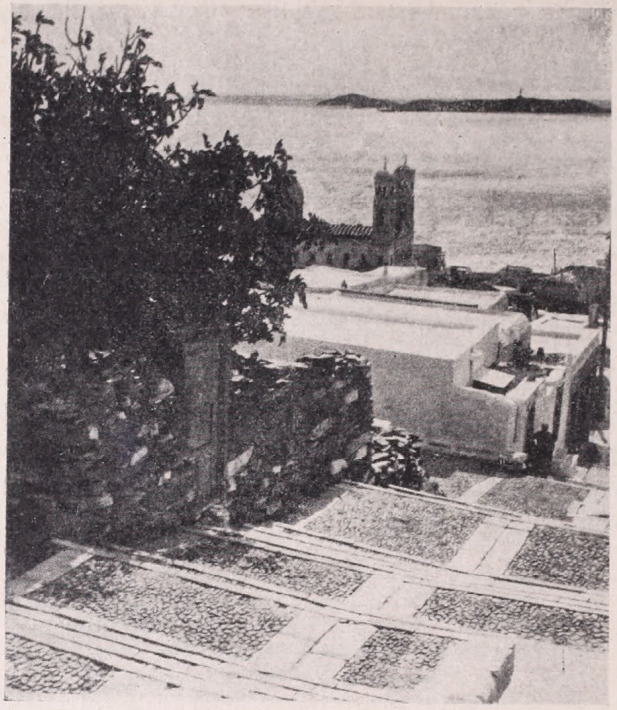

A Kikládok részlete.

Görögország legnagyobb városát érjük el. Az öböl nyugati szegélyétől alig húsz kilométernyire nyugatra a 2985 méteres Olimbosz ködsapkás fejét csodálhatjuk, míg keletre a Móreához erősen hasonlatos Chalkidiki félszigeten az Athosz-hegyi kolostorok pravoszláv szerzetesei régi kódexeiket és több ezerre rúgó eredeti őskeresztény és klasszikus kéziratait őrzik. Asszony vagy mohamedán nem teheti be lábát e kolostorokba, a katolikusnak sem örvendeznek különösképen, és még betekintésre sem szívesen engedik át értékes irodalmi kincseiket. A szerzetesrend szellemi színvonala különben igen alacsony, több mint a fele teljesen analfabéta. Főleg szerbek és oroszok, kisebb számmal bulgárok. Görögök ebben a rendben egyáltalában nincsenek.

A Chalkidiki félszigettől Límnosz szigetének északi oldalán egyenesen keletnek tartva érjük el a Dardanellák bejáratát. A tengerszorosok időszerűsége nem lépett ki még az események színterére, forduljunk hát délre a bejárat előtt. Meg kell állnunk mindjárt egy pillanatra a kisázsiai parton Ilion vagy Trója romjainál, melynek falai alatt valamikor a gyorslábú Achilles kergette és ölte meg Hectort, ahol sok száz évvel később Nagy Sándor útban a világuralom felé, megkoszorúzta Achilles sírját, ahol a XIX. század második felében a már említett német Schliemann oly eredményes ásatásokat végeztetett és az emberi sors bizonytalansága felett éppen olyan kiadósan elmélkedhet és kesereghet az odavetődött turista, mint egykor Marius Karthágó romjain.

Délnek tartó utunkon két nagyobb szigetre bukkanunk a kisázsiai part mellett: Lezvoszra és Chioszra. Híres bor és fügetermő szigetek. Még száz kilométer délre és bent vagyunk a ma Dodekanézosznak nevezett olasz Déli Szporádok között. A Dodekanézosz vagy magyarul a Tizenkét sziget elnevezés csak a nagyobbakra vonatkozik, mert a valóságban a szigetek száma eléri a negyvenet. Legnagyobb közöttük Rodosz vagy Rodi, mely kiváló turistaszállói mellett természet-ajándékozta szépségeivel csalogatja az idegent. Valamikor a Johannita, a későbbi máltai lovagrend székhelye. A Jeruzsálemben alapított rend Acca és Cyprus után ide költözött át, míg II. Szulejmán 1522-ben innen is ki nem üldözte. Fekvése, erődítményei, de főleg elsőrangú repülőterei fontos sztratégiai hellyé avatják.

Roditól egyenesen keletre visz az utunk a keleti medence egyik legfontosabb katonai őrhelye: Cyprus szigete felé. Ami Rodi az olaszoknak, ugyanaz Cyprus az angoloknak. A szigetet 1878-ban szerezte meg Disraeli a töröktől az Egyiptomban fellázadt Ali basa ellen végzett jó szolgálatok fejében. Cyprus és Rodi, csupa emlék, csupa történelem a mult idők, főleg a lovagkor uralmának és működésének részben ép, részben romokban heverő maradványaival. Vajjon a most induló háború mit fog meghagyni a mult időkből még fennmaradt emlékek közül?...

A SZÁZ MECSET VÁROSA.

Írta RÉVAY JÓZSEF dr.

Riasztó mélységek fölött dühösen nyargal a kis keskenyvágányú motorosvonat, halálos finisben, haragos és rideg hegyek peremén. Teheti: Ganz-motor a szíve, de mi, vakmerő utasok, itt ezer méter magasságban, a szakadék szélén, a halál tornácában, lihegve lessük, mikor fut be ez az elszánt kis kalandor a békés végállomás földszintes kikötőjébe. Megvallom, pokoli gondolattal játszadozom: egyetlen zökkenés s a hetyke kis vonat kétségbeesetten kalimpálna a levegőben és zuhanna, menthetetlenül, a megsemmisülésbe, s acélszívének kemény kattogása talán egyszerre állna meg a mi hús-vér-szívünk riadt dobogásával. De a technika győz a gyáva aggodalmakon, a vonat repül, merészen siklik lefelé s amint a magasságból mégegyszer kitekintek, lent nyárfák kettős sora jelzi a játékos Miljacska folyó útját s mellette úgy tárul ki a völgy, mint az Ezeregyéjszaka tündérkertje. Messze a Bjelasnica és a Treskavica kétezerméteres havas gerince, itt fölöttünk az égbenyúló Trebevics, a közelben a bosnyák szerelmes dalokban annyit emlegetett Jahorina és a százados erdők hegylánca, a Romanija planina, hősénekek mondai varázshegye: isteni környezet.

Mondják, hogy Sarajevo ez a város, és én udvariasan tudomásul veszem. Ebben a forró völgyben is emberek laknak s már évezredek óta zavarják a mosolygós völgy tündéri békességét. Itt hősieskedtek már a mindenütt jelenlévő rómaiak, Bizánc ujjai is elértek ide, keleti és nyugati kereszténység itt is összecsapott a bölcs öreg hegyek tövében, Szent László királyunk járt itt és magyar vitézek szava, tréfája, dala hangzott a Trebevics sziklái alatt, mint később is, Kálmán király és IV. Béla idején és a gyászos emlékezetű 1878 óta negyven esztendőn át annyiszor. És eljött a Bíborban született Konstantinos alkonya, elesett a tündöklő Bizánc és a rettenetes II. Mohammed letiporta Boszniát-Hercegovinát s nemsokára Bécsig tört előre. Több mint négyszáz esztendeig sínylette a pasák kormányát Sarajevo, de ennek köszönheti, hogy javarészt mohammedánná vált s ma is külön világ, magányos sziget, szikrázó színfolt Nyugat egyformaságában, maga az itt felejtett Ezeregyéjszaka: Allah kertje.

És meg kell mondanunk: nincs mindenkinek érzéke a tündérmesék iránt. Itt van például az osztrák politika. Ez az önző, habzsoló, telhetetlen és ostoba birodalmipolitika azt hitte, hogy Boszniát is le kell nyelnie s igazán mellékesnek tartotta, hogy mit akarnak maguk a bosnyákok. Hogy Ausztriának semmi köze Sarajevóhoz és ehhez a földhöz, arra igazán senki sem gondolt. Az egyik államférfi azt mondta, hogy egyetlen katonabanda elegendő Bosznia elfoglalására. Ó, hány kísérteties katonabanda telnék ki az elesett jó magyar legények árnyaiból? Hát a bosnyákok nem adták olcsón magukat: ekkor támadt közöttük ama Hadzsi Háfiz Szálik Effendi Lojó, akit Hadzsi Loja néven magasztalnak a költők és a legendák.

Története valóban legenda: szabó fia, napszámos, 18 éves korában tanulni kezd, imám lesz, majd az 1878 július 5.-én kitört forradalomban Sarajevo ura. Elcsapja Mahzar pasát, felfegyverzi a lakosságot. Sarajevo eleste után elfogták, halálra ítélték, de kegyelmet kapott: mindössze öt évet ült a nekünk is oly fájdalmas Josefstadtban, 1884-ben kiszabadult, Mekkába költözött s három év mulva meghalt, 46 éves korában: eléggé fiatalon ahhoz, hogy epikus dalok és balladák hőse váljék belőle s példája nyugtalanító és édes mérge maradjon a szabadságnak e szláv fajú mohammedánok lelkében.

És kereken harminc év mulva, 1914-ben, egy fanatikus fiatalember merészen belevágta a kanócot Európa puskaporos hordójába: itt a Miljacska vidékies partján, a Kralja Petra ulica sarkán, a zsúfolt esti korzó kacérkodásai és kacagásai felett, szerény emléktábla hirdeti egyszerű szavakkal a roppant eseményt. Amit Hadzsi Loja kezdett, ez a Gavrilo Princip befejezte; akármi legyen is tettéről a véleményünk: Sarajevo nevét nem lehet már kitörölni a világtörténelemből.

Nappal csöndes a korzó, a Stepe Vojvode Obala. Sarajevo nyolcvanezer lakosa ilyenkor otthonában, műhelyében, boltjában dolgozik, vagy kint lohol az utcákon,

talán a kertekben és a mezőkön, s netalántán van néhány ezer olyan is, aki a napot lopja, mert Keleten ez is foglalkozás. Valóban: itt a felhőkarcoló hegyek alatt Keleten vagyunk, hiába pöffeszkedik nemzetközi ál-előkelőségével az Európa szálló, hiába ragyognak a divatos üzletek: ösztönösen menekülsz minden elől, ami Nyugatot idézi. És nem is kell nagyon megerőltetned magad. Itt, Kelet és Nyugat mesgyéjén, úgy játszol a hangulataiddal s ezzel a kétarcú várossal, mint valami homokórával: billentesz rajta egyet és a homok átfolyik a másik üvegkúpba. Egy pillantás a Miljacska tulsó partjára s túl a Péter király kaszárnyán, a Cár mecseten és a Konakon, a hegyoldalban ódivatú, kanyargós, csapzott, valószínűtlen kis utcák útvesztője bogozódik szinte szemed láttára, s az utcák viharvert partjain gyámoltalan kis fehér házak bújnak egymáshoz félszegen és jelentéktelenül. Ha csak egyetlen ilyen kis házat látnál, rá se hederítenél; de így együtt, amint a hegyoldal apró mecsetjei és temetői közt meglapulnak és szinte kiharsannak a kertek zöldjéből: így együtt elbűvölnek. A házak ablakai, kapui, az ősi kocsik és lószerszámok, a népviselet, a feredzsés nők, a fezes és turbános férfiak, a maszatos gyerekek és valamennyi fölött a merev minaretek: menthetetlenül elöntenek Kelet forró igézetével.

És a korzó végében ott sugárzik sárga-vörös-arany ragyogásban a városháza, Sarajevo szimboluma, utolsó láncszeme a Balkántól Afrikán át Keletázsiáig feszülő roppant mohammedán láncnak. Maholnap ötven éves, de nem avul és nem öregszik; halvány bizánci elemekkel kevert mór stílusa évszázadokat és divatokat túlélt már; a granadai Alhambra éppenúgy örök, mint a roueni dóm és a sarajevoi városháza éppen olyan elmúlhatatlan szépség, mint a négyszázoszlopos kairói El-Azhar, amely a mintája volt. Karcsú márványoszlopokon öt lendületes mór boltíven nyugszik az oszlopos emeleti loggia, mögötte a ragyogó ülőstermek s az üveggel fedett árkádos udvar, márványpadlójával, drága márványoszlopaival, aranymozaikjaival, üvegfedelével, amelyen sejtelmesen szűrődik be a májusi napfény: egészen valószínűtlen, hogy mellettem itt állnak a város urai, Mohammed Zlatar polgármester, Kosta Mandics és Marko Bilbija városi tanácsosok. Szomjasan szívom magamba az anyagok, formák és színek szépségét, — azt hiszem, Baghdádban vagyok valahol, hajlongó eunuchok hozzák az illatos csibukot és vörösréztálcán a férfias feketét, — a fezes altiszt csakugyan most tette le elém a csészét a polgármester modern dolgozószobájában, a márványos mór ívek alatt s bele kell törődnöm, hogy mégis csak Európában vagyok, Sarajevo szívében, ahonnan Effendi

Sarajevo.

Muzulmán temető.

Zlatar, ez a művelt mohammedán, bölcsen és erélyesen intézi ennek a nekilendülő nagyvárosnak a sorsát.

Mintha kaleidoszkopot forgatnék lassacskán és a színes üvegcserepek káprázatosabbnál káprázatosabb alakzatokat villantanának szemem elé: úgy lep meg szűntelenül új meg új képekkel a mohammedán domboldal itt a városháza mögött. Ez a mohammedán városrész rendezettebb és színesebb, mint a másik, a folyócska tulsó partján s itt nagyobb is a forgalom: itt a kereskedelmi élet gócpontjában vagyunk, a vásárváros, a Csarsija közelében. Furcsán kanyargó utcákon kapaszkodunk fölfelé, festői házak szegélyezik utunkat. A házak földszintjén bolt vagy raktár, itt nem lakik senki: a lakás, főképpen az asszony lakása, fent van az emeleten. És ha mégis laknak a földszinten is, akkor az magas földszint, nehogy valami csintalan vagy gonosz ember belessen az ablakon. Az emelet pedig jócskán előreugrik, az ablakok sűrűn rácsozottak, néhol egészen kicsinyek: így védelmezik a mohammedán nőt minden hitvány férfi-kísértéstől. S maguk a nők, az arcfátyollal, a feredzsével, fejükre húzott, derékukon övvel átkötött hosszú csíkos vagy kockás, többnyire szürke köpenyükben, mint egy-egy jól elsáncolt vár. Ebből a várból semmi sem látszik, a köpeny majdnem bokáig ér: hát természetes, hogy minden asszonyi hiúság itt tombolja ki magát, a bokától lefelé. Remek harisnya és cipő a mohammedán asszony fényűzése. Virágos, divatos, elegáns ruhája csak néha villan ki a köpeny alól és őszintén szólván a feredzse meglehetősen átlátszó s nem egyszer dereng fel mögötte a gyakorlott szem előtt egy-egy hosszúkás, halvány arc s egy-egy parlag száj piros vonala.

A furcsa utcahálózat arabeszkekkel rajzolja tele a domboldalt, s a kacskaringós házsorok között emberek, asszonyok, öszvérek baktatnak módosan: senki sem siet. A másik utca olyan, mint a patkó: szinte köralakú; feketeszemű házai hallgatnak a néma napsütésben, az egyik rácsos ablak mögött selyemsuhogás, utána apró kacagás; fölnézel: senki. Hosszú széles utca következik, sarkán a tizenkettedik mecset, amit félóra alatt láttál, jobboldalt mohammedán temető. Aztán szinte lépten-nyomon temető, türbék, kősírok, mór-íves sírkápolnák. A sírokat senki sem ápolja: hitük szerint az

igazhívő akkor jut be a hetedik paradicsomba, mikor a sírköve ledől. Vadvirágok, tüskés cserjék verik fel a temetőkerteket, az egyik nyitott sírkápolna oszlopára virágzó vadrózsa kapaszkodik fel mosolyogva : és az utca túlsó oldalán a fekete-ablakos néma és konok házak, mint megannyi sírbolt. Egy pillanatra az a furcsa gondolatom támad, hogy ezekben laknak a halottak.

Föl-föl a Kovacsi, vagyis Kovács-utcán : jobbra két temető, aztán a régi várfal mered elém, az ódon Sirokac-kapu, utána megint kis temető, balra szerény és szegényes mecset s a régi bástyát utánzó félköralakú utca másik végében a festői és tömör Plocsa kapu, lejjebb a Sárga bástya, aztán kaszárnyák és mai őrtornyok az igazhívők házai és temetői fölött. Törökös utcanevek : Halilbasa-utca, Bentbasa-utca, Hadzsi Musztafa-utca, Mehmed aga-utca — és egyszerre hangos nevetéssel iskolás leányok viharzanak lefelé az utcán, francia tankönyvvel a kezükben. Mögöttük karcsú fehér mecset csodálkozik.

Mikor belépsz az ódon vásárváros, a Csarsija szűk, zajos és zsúfolt utcácskáiba, már láncra verted magadban a fölényes európait és boldogan engeded, hogy Kelet forgataga magával sodorjon. Az Európa szálló nyugati kényelme után nézd meg ezt az öreget, nézd meg prófétai szakállát, fehér turbánját, lassú mozdulatait : ez a Csarsija keleti kényelme. Típusokat eddig is bőven gyüjthettél vázlatkönyvedbe : láttál mohammedán szépasszonyokat, — szépségüket a feredzse titokzatossága csak jobban kiemelte, — láttál tisztaarcú leányokat, kisgyerekeket a kútnál, pompás és értékes rézkorsókkal, bozaárust, fantasztikus óriási réztartállyal a hátán, cigarettasodró favágót az utca szélén, de itt a vásárvárosban ugyancsak tüzesre rajzolhatod a ceruzádat. Ezt az ezernyi színt, érdekességet, tarkaságot, mozgást, különlegességet sem a ceruza, sem a szó nem mondhatja el : csak a színes film tudná híven megmutatni.

A Beg-mecset.

Talán hatvan zegzugos utca zűrzavara simul itt olyan egységes képbe, aminőt Kairó vagy Tripoli vásárvárosai is alig mutatnak. Aki látta valamelyik afrikai város fedett vásárvárosát, valamennyi közt talán a legszebbet, a Sugh-el-Turkot Tripoliban, az azt hihette, hogy különb, színesebb, teljesebb és tömörebb Kelet nincs is sehol. S most, ha ideveti jó sorsa Kelet kapujába, talán éppen szerdán, szinte úgy érzi, hogy a dzsinnek játszanak vele. Szer-

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

dán bejön a falu a városba ; ilyenkor a vidék minden tarka népviselete ott virít a Csarsija szűk sikátoraiban. Aranyhímes pruszlikban, selyemöves fekete bugyogóban jönnek a katolikus bosnyák leányok meg asszonyok, az egyik vidék asszonyai ősi fibulákhoz hasonló vert ezüstcsattos övet viselnek, fejükön fátyolos vagy kendős, abroncscsal összefogott turbánt ; más vidék fehérruhás leányokat küldött, fátylas fejdísszel virágos hajukban, s nyakukon ezüsttallérok fűzérével. Kint, a vásár szélén, a Bentbasi kávéház közelében, ahol a zömök szökőkút körül a galambok lábatlankodnak, megtorlódik a vidékiek áradata. Itt árulják a gyümölcsöt és az édességet s bezzeg a vidékiek élvezik a főváros efféle örömeit... S ilyenkor aztán a Csarsija utcáin is ember ember hátán, és zajlik a vásár, kevés szóval, nyugodtan, keleti türelemmel és rendíthetetlen egykedvűséggel, gondolom : századok óta mindig így. Ez itt Sarajevo magva, ehhez tapadt, ebből rajzott ki a város és pedig mindjárt a török uralom kezdetén, idestova ötszáz esztendeje. Azóta így ülnek itt ezek a szakállas öregek, így dolgoznak a feltűrt ingujjú kovácsok és rézművesek, tímárok, vargák, fémművesek, szőnyegszövők, szabók, fegyverkovácsok és egyéb céhbeliek. Minden műhely egyúttal bolt is ; az iparos maga adja el készítményeit. Minden iparnak megvan a maga külön utcája s minden iparos, vagyis bolttulajdonos muzulmán. Itt ver Sarajevo szíve, hiszen lakosságának hatvan százaléka iparos ; ez az ipar adja meg a város jellegét, ennek igazgatása és támogatása a város vezetőségének legfőbb feladata. Ez az oka, hogy a város polgármestere mindig mohammedán.

Bosnyák leányok.

A Csarsija iparosai közt legelőkelőbbek és legnépszerűbbek a rézművesek. Virágzó iparág ez, hiszen a falvakban a lakosság, akár keresztény, akár mohammedán, rézkorsókat, réztálcákat, rézkávédarálókat és kávés ibrikeket használ, mert hogy ezek törhetetlenek. A rézedények alakja többnyire művészi és ősi minták hagyományát őrzi, nem egy a görög vázákra emlékeztet ; a tálcákba és edényekbe bevésett bonyolult rajzok és arabeszkek ugyancsak a keleti művészet többszázéves örökségei. Az edényeket, tálcákat ott alakítják, kalapálják és díszítik a vevők szemeláttára, éppenúgy, mint a fegyverkovácsok az ezüsttel és arannyal bevont és kovácsolt ékítményekkel díszített acél-

fegyvereket, tőröket, handzsárokat. A vargák remekei a sárga és piros csizmák, a cipőkészítőké az opanka nevű színes és változatos népies bocskorok (topánkák) és az aranynyal hímzett bársonypapucsok. A tímárok keze alól kerül ki a Csarsijában a sokféle színes bőröv ; a legdíszesebben hímzett és kicifrázott öveket a gazdag mohammedánok vásárolják és viselik. A fazekasok leginkább érdekes és művészi alakú agyagpipákat remekelnek.

Majdnem minden nagyobbacska bosnyák városban van Csarsija, de egy sem fogható a sarajevóihoz. A mohammedán iparosok céhrendszerben élnek és a háziipar kivételével minden ipart űznek. A háziipar az asszonyok művészete. A vászonszövés, a szőnyegkészítés és a hímzés a nép asszonyainak a foglalkozása. A népi szőnyegek mintáit maguk rajzolják, sőt a fonalakat is maguk festik növényi festékekkel. Az ilyen szőnyegek értéke igen nagy s ritkán kerülnek üzleti forgalomba. A népi hímzéseket a Csarsijában is árulják mohammedán asszonyok : zsebkendőket, törülközőket, hímzett ingvállakat és ruhaszegélyeket kínálnak, szinte némán, és a feredzsén is átsötétlik megbotránkozásuk, ha valaki alkudozni merészel. Ilyenkor aztán hamar jön a segítség egy-egy barátságosképű bosnyák személyében, aki valaha valamelyik bosnyák ezredben szolgált s még ma is tud németül vagy magyarul. Bizony olyan is akadt az utamba, aki a bakanótákat sem felejtette el. Ez aztán nagy buzgalommal tolmácsol, segít megpuhítani a keményszívű hölgyet, de sajnos eredménytelenül.

S így zeng, zúg, csattog és harsog a Csarsija reggel hattól alkonyatig ; néha napközben bezárják a műhelyeket és boltokat, hogy a mecsetben elvégezzék a megszabott imádságokat, s aztán tovább dolgoznak. Munka és imádság, cigaretta és feketekávé : ez a szláv mohammedánok élete. Mondják, hogy ezek a legjobb muzulmánok s egyesek olyasmit jósolnak, hogy az igazi Törökország már régen európaivá és nyugativá szürkül, mikor Sarajevo és Bosznia szláv mohammedánjai még mindig híven fogják őrizni az izlám életformáit.

Az üzleti zárórát is a vallás parancsa szabja meg itten, nem pedig a rendőrség vagy a hatóság. Mikor fenn a minaretben a müezzin elkiáltja alkonyattájban : «Aksám», — mindenki gyorsan bezárja boltját és műhelyét és hazasiet. A sötét éjszakában pedig Allah vigyázz kicsiny életük kincsére.

Mert Allah is itt lakik közöttük. A Csarsija zegzugos sikátorainak közepében domborodnak a nagyszerű Begova dzsamija, a Beg mecset kupolái. Fal övezi a mecset hatalmas térségét, a falban imitt-amott vasrácsos nyílások, úgy hogy a gyaur olyankor is bepillanthat, amikor tilos belépnie a szenthelyre. Éppen mostanában négyszázéves ez a mecset, tisztelettel és büszkeséggel gondol és tekint rá az egész iszlám-világ : akkor épült, mikor a mi hazánk temető volt a mohácsi vész után, 1530-ban. A próféta lobogója győzelmesen lengett a Balkánon s a magyar mezőkön, az iszlám irtózatos iramban nekilendült, hogy megsemmisítse a keresztény Nyugatot. Ez a mecset is egy világbíró nép földi és túlvilági hatalmi igényeinek jelképe. Ghazi Husrev bej, Sarajevo akkori kormányzója építtette s mindjárt a maga nevét is megörökítette, Allah dicsőségének árnyékában : a mecsetet önmagáról nevezte el. Az árkádos előcsarnok kupolái fölött tornyosulnak a tető- és oldalkupolák s fölöttük az óriási zárókupola, amely méltóságosan koronázza az egész harmónikus alkotást. Az oszlopok, a mór boltívek könnyed szökkenése, az épület roppant arányai s esztétikai egyensúlya, bent pedig a milliókat érő keleti szőnyegek, a ragyogó márványborítások, a Korán-igék fantasztikus arabeszkjei s a falak szikrázó aranymozaikja — mind-mind a diadalmas politikai vallás máig is töretlen önbizalmát hirdeti.

A mecset területén, a falakon belül, úgy folyik az élet, mintha «semmi sem történt volna», mintha ma is a Félhold ragyogna Európa keletén. Az égbeszökkenő minaret erkélyén akkor jelenik meg a müezzin, mikor a négyszögletes, kissé olaszos óratoronyban a mekkai időt üti az óra. Ilyenkor megelevenedik a mecset udvara : Ghazi Husrev bej sírkápolnája és a Korán-iskola mellett sorra tódulnak be a fezes, turbános igazhívők és a kúthoz sietnek, hogy elvégezzék a szertartásos mosakodást. Ez a kút is az Ezeregyéjszakából került ide : karcsú, oszlopos íveken nyugszik hegyes kupolája, ősi, szinte mesebeli hársfa árnyékában ; a roppant fa lombjain keresztültör néhány erőszakos napsugár, megszikrázik a kút kilenc vízsugara s a fények és színek úgy táncolnak a kút

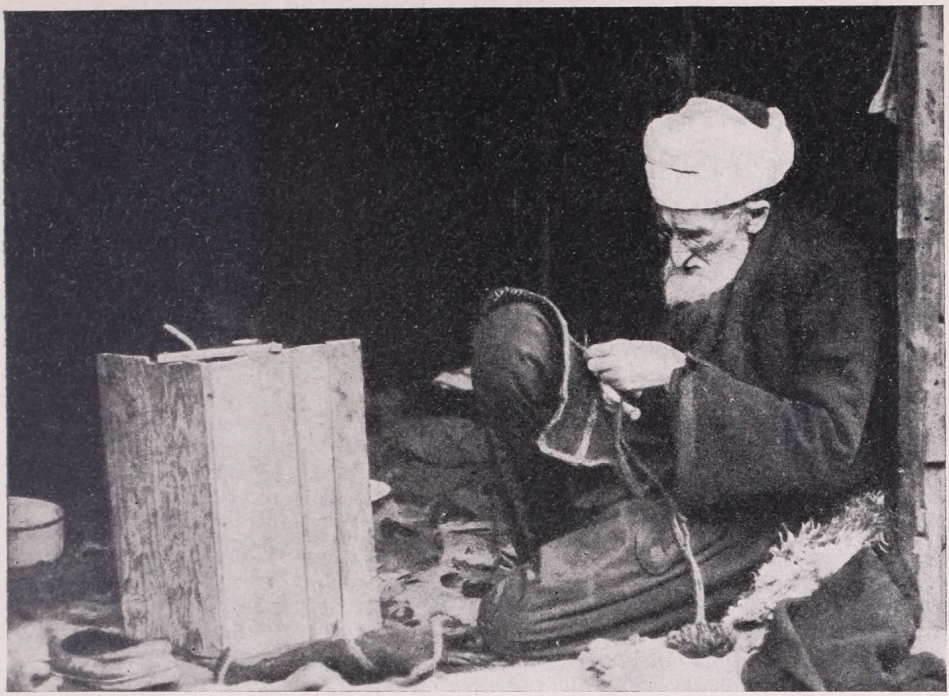

Műhely a Csarsijában.

fehér márványán, mint játékos dzsinnek, valami mesebeli pajkos alkonyon. Már csak kívülről nézheted ezt a zsibbasztó keleti színjátékot, amint sorra a kúthoz sietnek az igazhívők és bámulatos aprólékossággal és gonddal végigmossák lábukat, kezüket, karjukat, nyakukat, fülüket, arcukat s mindenekfelett az orrukat, hogy tisztultan lépjenek be Allah házába. A várakozók nem türelmetlenkednek, nyugodtan pergetik olvasójukat és miközben jobbra-balra ringatják fejüket, hol hangosan, hol halkan mérhetetlenül sok Korán-verset mormolnak. Könyvnélkül tudják ezeket a verseket, de nem értenek belőlük egy szót sem ; szlávok ők — alig van köztük török — s nem tudnak sem arabul, sem törökül, de tudják és rendületlenül hiszik, hogy egy az Isten és Mohammed az ő prófétája.

Lassan leszáll az alkonyat, kihunynak a táncoló fényfoltok, a Próféta galambjai is elhallgatnak, csak a szent kút vize csörög már visszhangosan. Fönt az árkádos előcsarnokban, az utolsó boltív alatt, három koporsó ; mindegyiket fekete posztó takarja, kettőnek a fejénél turbán : ezek férfiak. Senki sincs mellettük, sem sirató, sem gyászoló, — de Allah gyermekei ők, Mekka felé fordul arcuk ebben a pillanatban is, várják, hogy örök vizekre lendüljön hajójuk, s maguk, földöntúli nyugalomban nyugszanak már Allah kebelén.

És ha látni akarod az örökkévalóság rendíthetetlen és öntudatos mohammedán hitét : állj meg délben a Careva dzsamija, az ősi Cár mecset előtt. Oszlopos udvarra, sírkövei, régi egyházi szerei messzi századokat idéznek ; a körül ölelő palota a legfőbb mohammedán egyházi méltóság, a Reis-ül-Ulema székhelye, s ilyenkor délben, mikor a felhőkarcoló minaretjének erkélyén a müezzin éneke elhangzik, felröppen a próféta félholdas zászlaja a palota ormára, mint a mohammedán Sarajevo örök és büszke jelképe.

Nézd végig a város egyéb régi emlékeit : a csodálatos középkori ortodox templomot, Husrev bej kétkupolás fürdőjét, az askenázi és a szefárd zsinagógát, az ötvenéves, romángót stílusú katolikus székesegyházat, a dohánygyárat, a remek múzeumot pompás etnográfiai gyüjteményeivel, a konakot s főképpen a kerületi szőnyeggyárat, Sarajevo

büszkeségét, s csodáld meg a munkáslányok hihetetlen és már boszorkányos ügyességét a szövésben és csomózásban, de csodáld meg a szőnyegek mintáinak és színeinek szép harmóniáit is: — minden hiába, mindig újra visszahúz valami a Csarsijába, a Beg mecset tövébe, a mohammedán hegyoldalakba, a temetők és háremek hangulatába, mert megmásíthatatlanul ez Sarajevo igazi és hamisítatlan jellege, színe csodája: az Ezeregyéjszaka.

Ebben a hangulatban álmodozol, míg halálos iramban felrohan veled az autó a Trebevics hegy 1700 méteres ormára. Itt ülsz a turistaház tornácán, és végigröppen tekinteted a fáradt alkonyatban pihegő városon. Allah tenyerén pihen a száz mecset városa, a minaretek fehéren hasítanak bele a hegyoldalak sötétzöldjébe, a Csarsija felett a Begova dzsamija, a mecsetek nagyapja tornyosul, egy-egy minaret vakmerő erkélyén kék lámpák fűzére szikrázik, fények gyulladnak az alkonyati város felett, millió lámpa tündöklő fényekből szőtt szőnyeget terít az éjszaka nesztelen léptei elé . . . Reszkető és fülledt csönd: Ezeregyéjszaka.

ÍRORSZÁG HELYZETE.

Írta GESZTI LAJOS.

Napjainkban szinte minden órának megvan a maga szenzációja. Mégis megdöbbenve kaptuk fel fejünket arra a hírre, hogy Anglia Írország megszállására készül s hogy a «tengely» valószínűleg ezúttal se engedi magát megelőzni. Szóval a háború tüzes csóvája a sokat szenvedett *Írország* fölött szállong.

Írország nem nagy, körülbelül kétszerakkora, mint a mi Dunántúlunk, ámde csak 3 millió ember él rajta. Szegény kisgazdák, állattenyésztő parasztok, szívós, dolgos, legtöbbnyire magas, csontos emberek, szőkék — és bátrak, s mint minden egyszerű nép, vendégszerető. Maradéka annak a hatalmas *kelta* néprétegnek, amely az Imperium Romanum és a népvándorlás *előtt* élt, virágzó kultúrát és jól rendezett államokat alkotott Írországtól kezdve — egészen a Fekete tengerig. Már a IV. században keresztény és minden üldözés, tiprás, irtás ellenére máig megtartotta *katolikus* hitét. Az ősi kelta nyelvet szükségből, kényszerből felcserélte az angollal, de nem felejtette el kelta származását és ma angolul bizonyítja szóban, írásban és tettben, hogy semmi köze az angolokhoz.

Érdekes föld. Egy óriási lapos zöld tányérhoz hasonló. A haragos kék, örökké viharos tengerből hatalmas sziklák emelkednek ki. A hajóról nézve, azt hinné az ember, hogy hegyes országba megy. Pedig nem. Az öreg, erdeitől megfosztott hegyhátakon túl lapos, zöld mezőkkel borított lápos alföld következik, amelyben alig vonszolja magát nehány ezüstszínű folyó. Enyhe, párás és esőben dús éghajlatú föld ez, ahol télen is vígan tenyésznek az örökzöld növények. Elszórt kis falvakban él a nép. Nincs se szene, se érce, mint a szomszédos angol szigeteknek; nincs kitűnő termőföldje, mint a közeli Franciaországnak, azért mindmáig földmívelő és állattenyésztő nép maradt. Zabot termel önmagának és lovainak, búzát vásárol, marhaállománya óriási, hús, tej és vaj termékeiből áll a jövedelme. Nagy gyárkéményeket nem látunk itt s kitűnő kikötőiben nem ringanak hatalmas páncélosok, legfeljebb szerény halászbárkák lapulnak egymás mellé.

Írország ezeréves története küzdelem a hatalmas szomszéd ellen. Sorsa olyanforma, mint Finnországé vagy Magyarországé, de ezek fényes történelmi napjai nélkül. Az írek nem keresték a harcot, de nem tértek ki előle. A római uralom nem érte el őket. Földjükön sohasem járt se római katona, se adószedő. A helyenkint csak 10—45 km távolságban fekvő szomszédos *angol* szigeteken azonban évszázadokon át uralkodott Róma. A kereszténységet mégis *ír* papok vitték Anglia lakóinak.

Az angol, szász, normann népvándorlás hordái nem érintették az ír földet. De amint az angol-normann uralom Angliában berendezkedett, — 1150 körül — megkezdődött Írország ellen az angol támadások sorozata és 800 éven át szinte szakadatlanul folyt. Néha ellanyhult, néha fellángolt, de soha el nem pihent. Angolok foglalták el az ír földet.

De az angol hódítónak nem volt szabad ír leányt feleségül venni és az ír nyelvet (gael) megtanulni. 1530 körül VIII. Henrik nemcsak földjüket vette el, ő és utódai, főleg a hírhedt *Erzsébet* még a vallásukért is üldözte őket. Halálos ágyán vette a hírt az írek *végleges* megsemmisítéséről . . . A királynő meghalt, de az írek nem. Újra és újra véres harcokban védekeztek. *Cromwell* katonái is végigtiportak rajtuk. Vagyonelkobzás, száműzés, kivégzés, folytonos vérfürdő jelzi az ír történelmet.

A katolikus angol királyok rövid uralma sem hozott tartós változást. Az ír csak a nyomor és a vándorbot között választhatott. A XVII. század végétől kezdve megindul az ír *kivándorlás*. A bátor és türelmetlen elhagyta ősi földjét és ment, ahová tudott, legtöbbször az akkor már gyakran látogatott Amerikába. A «smaragdszigetet a kék tenger ölén» — mint az angolok nevezik — tovább öntözte a kínszenvedés minden változata. Amit mi magyarok tatárjárás, törökdúlás, labanc-pusztítás, gályarabság, Habsburg-elnyomás során elszenvedtünk, annak sokszorosa jutott a földjét, nyelvét, vallását, életét védő Írországnak. A katolikus ír senki fia volt : nem volt választó, nem volt választható, nem lehetett katona, nem űzhetett sem ipart, sem kereskedelmet. Az ír vérzett, éhezett — és megmaradt írnek, annyira, hogy még ma is sokezerre megy azok száma, akik csak ír gael nyelven tudnak.

A francia forradalom óta sok komoly angol államférfi keresi az ír kérdés békés megoldását. 1800-tól kezdve lassan-lassan enyhül a gyűlölet. De az ír szenvedés nem szűnik. Az 1845-ik évben alig van krumplitermése, pedig ez a szegény ír nép mindennapi kenyere. Egy év alatt 500,000 ír hal éhen a szomszéd gazdag Anglia szemeláttára. Ettől az évtől kezdve a világháborúig mintegy 4 millió ír veszi kézbe a vándorbotot. Ma több ír él Canadában, mint Írországban és nagyobb ír lakosú városok vannak ott, mint az ó-hazában.

A világháború óta, a legújabb kor gazdasági és szellemi áramlatai hatásaként, bár véres felkelések árán, szabad állammá lett Írország. Domínium-rangra emelkedett. Saját kormánya, törvényhozása és közigazgatása van. A mindig álmodott szabadság birtokában lázasan látott hozzá, hogy gazdasági és szellemi téren független és szabad állam legyen. Sorsa Angliához köti, mert paraszt-állam lévén, mezőgazdasági termékeinek természetes piaca Anglia. Akár a miénknek Németország. Ipari cikkeit is ott szerezheti be legjutányosabban. *Földrajzi helyzete* minden lelki elfordulás ellenére Angliához köti. A hely ereje nagyobb a századok alatt felgyűlemlett gyűlöletnél. Angliával együtthaladva lehet előrejutni, megerősödni. Ellene hiába volna a harc. A teljes kibékülés megpecsételésére Anglia az *ír kikötőket* is szabaddá nyilvánította és hajóit hazarendelte. Ennek alig két esztendeje mult. S most vissza akarja venni? Ez szépszerével nem megy. Csak véres harcok, Írország új megszállása árán. Írország nem áll Anglia pártjára. Mert bár szinte csak kőhajításnyira van tőle, valamennyi domínium között térben a legközelebb, de lélekben a legtávolabb. Szíve és értelme szerint szigorúan semleges állam akar maradni. De maradhat-e ?

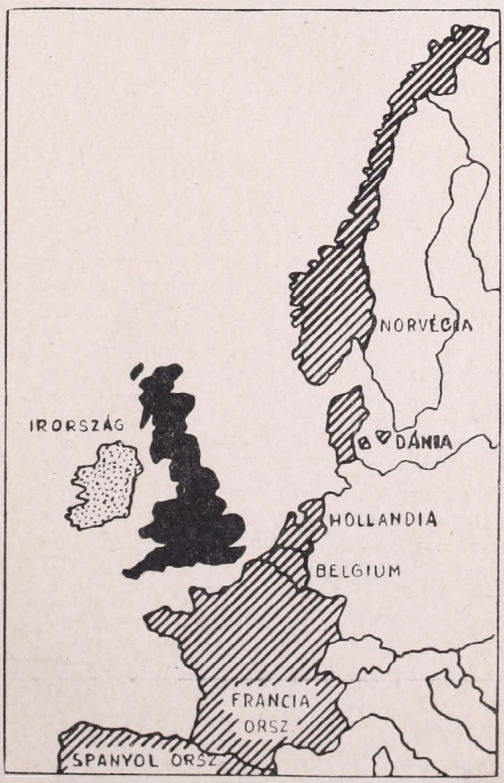

Ezt a kényszerűséget nevezzük geopolitikai erőnek. Ez az erő hatékony, akár felismerik, akár nem. A tífusz-bacillusok akkor is rombolnak, ha létezésüket tagadjuk. Ez a földi erőterekre is érvényes. Írország a germán-brit küzdelem egyenes vonalában fekszik. Immár nem tőle függ, hogy résztvesz-e a harcban vagy sem. A küzdelem vége — egy új pusztítás árán se kétséges. A legtöbb, amit elérhet, hogy az *Ulster* néven ismert ír terület — protestáns, iparos és angol — egyesül az anyaországgal. Megszűnik az ír irredenta.

IRODALOM

Tasnádi Kubacska András: Gyűjtés hegyen-völgyön. A Búvár könyvei XIII. köt. 8°, 189 old. Sok szövegközötti magyarázóábra és kép. Budapest. Franklin-Társulat kiadása. Ára kötve 6·40, fűzve 4·60 P.

A kezdő és érdeklődő természetbúvárok részére írt könyv első fejezetében a szerző a természettudományok magyarországi fejlődéstörténetének igen érdekes formában való ismertetése után (7—35 old.) tér rá tulajdonképeni tárgyára, a természetet kutató gyüjtő munkájának ismertetésére. Előbb a szilárd kéreggel kezdi. Az ásvány- és a kőzetgyüjtés módját, eszközeit, a gyüjtött anyag kidolgozását, elkészitését, elhelyezését, kiállítását stb. stb. minden a gyüjtőt érdekelhető mozzanatot megbeszél. Ezt a munkát a szerző olyan érdekes formában végzi el, hogy még avatatlannak is mulatságos a könyv olvasása. Gyakran egy-egy érdekes gyüjtőeset elbeszélésével élénkíti előadását, máskor nagyon jó általánosított rajzok, ha a lehetőségek megengedik: egy-egy fénykép világítja még meg a szöveg szavait.

Hasonló feldolgozásban foglalkozik (59—86) az ősmaradványok gyüjtésével is. A tapasztalt gyüjtő készséggel tér ki a gyakran nehezen megoldható feladatokra, a valóságban előforduló kellemetlen meglepetésekre és azokra a módokra, ahogyan minden bajon túljuthatunk. Az élettelenek világa után az élők világában való munkálkodás ismertetése következik. Bajos volna itt elsorolni azt a sok érdekes és értékes tanácsot, amit a növénygyüjtéssel (87—112) kapcsolatban pazarlóan figyelmünkbe ajánl a szerző. Még sokkal bővebben foglalkozik az állatok gyüjtésével, amikor két nagy csoportba, a gerincesekébe (116—135) és a gerinctelenekébe (135—162) tagolja mondanivalóit. Külön megbeszéli az emlősök, a madarak, kétéltűek és halak; a gerinctelenek csoportjában a puhatestűek, rovarok, lepkék, bogarak és egyéb rovarok gyüjtésének és megóvásának stb. sok lehetőségét. Végezetül a gerinctelen állatok eltartásával kapcsolatban az akvárium és a terrárium elkészítésére és kezelésére ad jó tanácsokat. (163—188.)

Ez a természettudományi irányban gyüjteni szándékozókat helyes útra igazító könyv valóban a búvárkodók könyve és barátja. A szerző maga is hivatásszerűen járja ezt az utat, hiszen egész életét ennek szenteli. A hivatását megbecsülő és szerető ember meleg lelkülete van benne a könyvben. Igazán nehezen lehetett volna ennek a hasznos könyvnek megírására a szerzőnél alkalmasabb és lelkesebb embert találni.

K. A.

ISMERTETÉSEK ÉS HÍREK MINDENFELŐL

Az 1940 november 10-i romániai földrengés.

A november 10-ről 11-re virradó hajnalon a valamivel 2 óra 39 perc után kipattant földrengés, amint már az első, egyelőre meglehetősen szűkszavú, sok vonatkozásban egymásnak ellentmondó hírekből kitűnik, Románia területén tetemes károkat okozott; az eddigiek szerint Bukaresten kívül Focșani, Buzău, Galați szenvedtek különösen a heves földmozgástól.

A rengés, sajnos, hazai területen is okozott károkat. Sepsiszentgyörgyön, a Mikó-Kollégiumon kívül megsérült a gimnázium, a városháza, a református templom épülete, valamint számos magánház. Kovásznán megrongálódott a templom tornya, tűzfalak beomlottak, kémények ledőltek. Kézdivásárhelyen a katolikus templom, gimnázium, vigadó épületén vannak repedések, két gyárkémény felső része ledőlt, sok magánház is megsérült. Nagyborosnyón különösen a református papi lak, a községháza szenvedtek, tűzfalak, kémények omlottak le. Valamivel kisebb a károsodás Oklándon, Olasztelken, Köpecen és Papolcon.

A Marosvásárhely, Szováta, Marosháviz vonalig elhelyezkedő községekben az alvók nagy része felriadt a heves földmozgásra, képek a falon megmozdultak, órák megálltak, még a súlyosabb csillárok is erősen lengtek. A lakosság egy részénél olyan ijedelmet váltott ki a heves földmozgás, hogy sokan a szabadba menekültek.

Makó, Békéscsaba, Füzesgyarmat, Debrecen, Nyíregyháza, Fehérgyarmat, Rónaszék között már csak az éberen alvók közül is csak egyesek vették észre a rengést, lámpák lengtek, egyes ingaórák megállottak.

E területen túl a Duna vonaláig, sőt Dunántúl egyes helységeiben is azok, akik történetesen ébren voltak, kiváltképpen pedig közülük az emeleten tartózkodók figyelhették meg lámpáik kimozdulását, esetleg egészen gyönge földmozgást. A fővárosban is főleg a harmadik-negyedik emeleten tartózkodók köréből származnak földrengésmegfigyelések. Az Országos Földrengési Obszervatorium budapesti készülékei 2 óra 40 perc 23 másodperckor jelezték a rengést, a készülékek legnagyobb kitérése meghaladta a 150 millimétert.

Ami a rengés kipattanáshelyét, okát illeti, arról még egyelőre korai volna beszélni. E kérdés eldöntése a romániai adatok ismerete nélkül lehetetlen. Kétségtelen, hogy a rengés tektonikus eredetű, azaz azoknak a belső erőknek működésével függ össze kipattanása, amelyek a Föld külső képét alakítják. A kéregalakítás két főalakja, a gyűrődés és törés közül különösen az utóbbi a jelentős tényező az ilyen erős földrengések létrehozásában. A rengésfészkek tehát túlnyomó nagy részben a kéregtöréseken helyezkednek el, az ú. n. «élő» törésvonalakon. Románia területén a bulgár tábla északi szegélytörése a fő rengéskeltő, nevezetesebb epicentrumai Oltenita, Călărasi, Braila, jelentősek még ebből a szempontból a Kárpátok keleti oldalán levő törések, valamint a Prut és Dnyeszter alsó folyása mentén levő epicentrumok. A legutóbbi nagy földrengés 1892 október 14-én pattant ki, Oltenita és Giurgiu környékén pusztított, Erdélyben, Bulgáriában, Oroszországban és Törökországban is érezhető volt.

Simon Béla.

Egy Erdélybe vezető műút terve.

Közlekedőeszközeink tökéletesedésével egyre közelebb kerülnek hozzánk a legtávolabbi földi pontok is. Nem elég azonban pusztán a járművet fejleszteni, mert — elsősorban a szárazföldi járművek esetén — a nagy sebesség eléréséhez szükséges a zavartalan pálya, vagy az úttest kiépítése és biztosítása is.

Amióta a legtávolabbi keleti országrészeink is visszatértek, gyors megközelítésük kérdése is nagyon időszerű. Ezekkel a vidékekkel jelenleg nincs közvetlen vasúti összeköttetésünk s ha volna, még akkor is nagyon hosszadalmas lenne az út. A gépkocsi sem sokat segít rajtunk, hiszen a 600—800 km távolságot az erdélyi úthálózat gyenge minősége miatt ma 3 napnál hamarabb nem valószínű, hogy biztonságosan megközelíthessük, még akkor sem, ha az ottani utak minősége a csonkaországi átlagos útminőséget eléri. A német birodalmi műutak és az olasz autóstrádák mintájára, szükség van tehát a mi hosszirányban már majdnem történelmivé alakult hazánkban is egy kelet felé vezető, jól kiépített útra. Ez Budapest közeléből nagyjában kelet felé a Székelyföldig vezetne és Kolozsvár környékét pl. csak jó félnapi járásra hozná a Fővárostól.

Az így tervezendő új út természetesen minden emberi települést elkerülne. A tanyákat is félre kellene rakni az út-

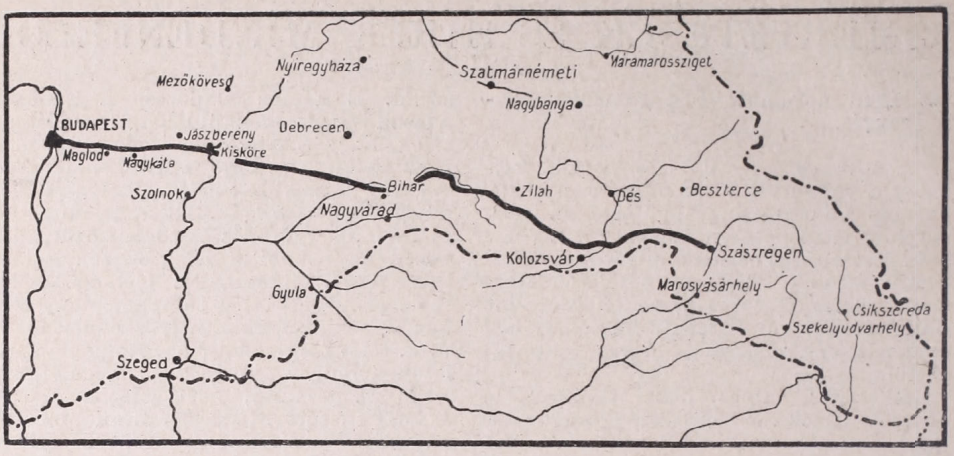

jából. Hosszú, nyílegyenes darabjai enyhe görbületű ívekkel kapcsolódnának egymáshoz. A helyi forgalmú utak és a vasutak mindenütt áthidalnák. Viszont, a helyi forgalom és a kisebb sebességgel haladó teherforgalom kizárásával, 80—100 km átlagos óránkénti teljesítménnyel mintegy 5—5 $^1/_2$ óra alatt lehetne rajta Kolozsvárra érni.

Az útnak csak Kolozsvárig való megépítése is rengeteg anyagot és költséget igényelne, de pl. a földmunkálatok legnagyobb részét el tudná végezni a közérdekű munkaszolgálat, a kész út fenntartásának nagy költségeit viszont az úthasználat külön adója biztosíthatná. A vonalvezetés úgy képzelhető el, hogy Budapestről kiindulva, a város keleti határán, a Gyömrői út folytatásában kezdődne, Maglód alatt metszené a szolnoki vasutvonalat és balról követné Nagykátáig, majd keleti irányát ezután is megtartva, Jászberény alatt, Jászkisér mellett futna a kiszélesítendő kiskörei Tiszahídra. A folyó balpartján is kelet felé tartva, Kabánál hidalná át a debreceni vasutvonal. Ettől kezdve, kissé délkeletnek hajolva, Bihar községnél közelítené meg legjobban Nagyváradot és északkelet felé térve, a Berettyó völgyét követné, az Alföldről kilépve, Szilágynagyfaluig. Ezzel elérkezne a tervbevett út hegyvidéki szakasza. Alacsony vízválasztón kellene átvezetni a Kraszna felső völgyébe és Szilágysomlyótól délkeletre alaguttal hatolna át a Meszes keskeny gerincén. Majd, a Mezőség hullámos térszínén kanyarogna a Pusztaszentmihály-Papfalva vonalon, délkelet felé, egészen Kolozsvárig. Eddigi hosszúsága mintegy 400 km. Innen pedig tovább kellene vezetni, a Mezőségen keresztül, sajnos, egyelőre csak Marosvásárhely elkerülésével, egészen a Maros felső völgyébe, Székelyföldre. Legkeletibb, valószínűleg kisebb forgalmú hegyvidéki szakaszát már nem is lehetne olyan nagy sebességgel járó forgalom számára megépíteni. De még így is kényelmesen el tudnánk érni egy kiadós nappali utazással a fővárosból Marosvásárhelyre.

A szép, 550 km-es országút, Erdély hegyein kígyózó betoncsíkjával, határfalaival, élősövény-szegélyeivel, gyönyörű áthidalásaival, mentőállomásaival együtt jelenleg még csak álom, de minthogy a Teremtő jóvoltából a mi sokkal nagyobb álmunk, a Székelyföld és Kolozsvár hazatérése valósággá változott, áldozatos, magyar munka árán ez is megvalósulhat.

Láng Sándor dr.

Új német város.

1939 április 1-én a német kormány Ober-Ingelheim, Nieder-Ingelheim és Frei-Weinheim hesseni (Bingen kerület) községeket Ingelheim am Rhein néven egyesítette és városi rangra emelte. *P. J.*

A svejci Himálaja-expedició eredményei.

Az 1939 évi svejci Himálaja-expedíció máj. 22-én indult el Bombayből a Garhwal-Himálaja csúcsainak meghódítására. Főcélja a 7071 m-es Dunagiri megmászása volt. A Ramani gleccseren, 5000 m magasságban ütöttek tábort és Ernst Huber ennek egész környékéről fotogrammetrikus felvételt készített. E közben a három hegymászó: André Roch, Fritz Steuri és David Zogg július 5-én szerencsésen feljutott a Dunagirire, majd augusztusban a 6150 m-es Rabatant és 6726 m magas Ghori Parbat csúcsot hódította meg. *P. J.*

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 55254/1951 sz.

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

1872

Védnök: **JÓZSEF kir. herceg Őfensége.**

TISZTIKAR:

Tiszteleti elnök: **gr. Teleki Pál dr.,** egyetemi tanár, m. kir. miniszterelnök.
Elnök: **Cholnoky Jenő dr.,** nyug. egyetemi tanár.
Alelnökök: **Thirring Gusztáv dr.,** Fővárosi Stat. Hiv. ny. igazgató,
Milleker Rezső dr., egyetemi tanár, tiszt. tag (Debrecen).
Főtitkár: **vitéz Temesy Győző dr.,** gyak. gimnáziumi tanár, lev. tag.
Titkár: **Kerekes József dr.,** a Földtani Int. tisztviselője.
Könyvtáros: **Dubovitz István,** gimnáziumi tanár, lev. tag.
Pénztáros: **Koch Ferenc dr.,** f. keresk. isk. tanár.
Ellenőr: **Bacsó Nándor dr.,** a Meteorológiai Int. adjunktusa.
Ügyész: **Erődi-Harrach Tihamér dr.,** ügyvéd, országgyűlési képviselő.
Didaktikai Szakosztály elnöke: **Bodnár Lajos,** gyak. gimn. c. igazgató.

BELFÖLDI TISZTELETI TAGOK:*

Cholnoky Jenő dr., nyug. egyet. tanár, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke, Budapest.
gr. Csáky István dr, m. kir. külügyminiszter.
Farkasfalvy Kornél, gimn. tanár, Budapest.
Fest Aladár, kir. tanácsos, nyug. főigazgató, Budapest.
Milleker Rezső dr., egyet. tanár (Debrecen), a M. F. T. alelnöke.
Prinz Gyula dr., egyetemi tanár, Kolozsvár.
Réthly Antal dr., egyet. c. rk. tanár, a Meteorológiai Intézet igazgatója.
Róna Zsigmond dr., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, Budapest.
Thirring Gusztáv dr., kormányfőtanácsos, a Fővárosi Statisztikai Hivatal ny. igazgatója Budapest.

VÁLASZTMÁNYI TAGOK:

Baktay Ervin dr., író.
Bulla Béla dr., egyet. m. tanár.
Erődi Kálmán dr., főigazgató.
Fodor Ferenc dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Geszti Lajos, filmokt. kirendeltség igazg., gimn. igazg., lev. tag.
Glaser Lajos dr., levéltári tisztviselő.
Gunda Béla dr., múz. gyak.
Halász Gyula, író, lev. tag.
Haltenberger Mihály dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Hantos Gyula dr., egyetemi tanár, Kolozsvár.
Hézser Aurél dr., egyet. c. rk. tanár, lev. tag.
Horváth Károly dr., középisk. főigazgató.
Irmédi-Molnár László dr., a Honv. Térk. Int. főtisztv.
Kádár László dr., egyet. m. tanár.
Kanszky Márton dr., kegyesr. gimn. tanár.
Karl János dr., kegyesr. gimnáziumi igazgató, (Kolozsvár), lev. tag.
Kéz Andor dr., egyetemi m. tanár, lev. tag.
Lóczy Lajos dr., egyetemi tanár, lev. tag.
Marczell György, a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, lev. tag.
Mendöl Tibor dr., egyet. m. tanár.
Németh József, ny. reáliskolai igazgató.
Papp Károlyné dr., ny. leánygimn. tanár, lev. tag.
Pécsi Albert dr., nyug. felső keresk. isk. igazg., lev. tag
Rónai András dr., egyetemi tanár (Kolozsvár), az Államtud. Intézet igazgatója.
Schwalm Amadé dr., polg. isk. tanár.
vitéz Somogyi Endre tábornok, a Honv. Térk. Int. parancsnoka.
Steiner Lajos dr., egy. m. tan., a Meteorológiai Intézet ny. igazgatója, lev. tag.
Strömpl Gábor dr., egy. m. tan., a Honv. Térk. Int. főtisztviselője, lev. tag.
Szakáll Zsigmond dr., tanügyi főtanácsos, egyet. m. tanár.
Takács József dr., a Honv. Térképészeti Intézet főtisztviselője.

* Az alapszabályok 43. és 46. §-ai szerint a belföldi tiszteleti tagok egyúttal a választmány örökös tagjai.

Tagjainkhoz!

Most jelent meg a

FÖLDRAJZI ÉVKÖNYV AZ 1941. ÉVRE

a Magyar Földrajzi Társaság saját kiadásában.

Szerkeszti vitéz TEMESY GYŐZŐ dr., a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

A zsebkönyv terjedelme kb. 250 oldal; bőséges időszerű statisztikai táblázatokon, számos rajzon és térképvázlaton kívül *meglepetésül 32 hatszínnyomásos oldalon adja az egész világ térképét.*

Szaktudósaink legkiválóbbjainak cikkei szólnak a magyar föld időszerű kérdéseiről. Különös szeretettel foglalkoztunk a hazatért erdélyi és keletmagyarországi területekkel! E mellett bőségesen megtárgyaljuk az évnek minden földrajzi szempontból fontos időszerű eseményét is.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Előszó. — Naptár az 1941. évre.

I. A magyar föld időszerű kérdései.

2. *Gróf Teleki Pál dr. Erdélyről.*
3. *Réthly Antal dr.:* Az 1940. év időjárási rendellenességei.
4. *Bulla Béla dr.:* A hazatért keletmagyarországi területrész mezőgazdaságáról és állattenyésztéséről.
5. *Réthly Antal dr.:* Magyarország csapadéktérképe.
6. *Fodor Ferenc dr.:* Erdélyi államhatárok.
7. *Rónai András dr.:* A hazatért országrészek népessége.
8. *Réthly Antal dr.:* Az időjárás előrejelzésének napi munkája.
9. *Gunda Béla dr.:* Az erdélyi pásztorvándorlások.
10. *Papp Simon dr.:* Olajkutatás és termelés a Dunántúlon.
11. *Karl János dr.:* Az erdélyi táj lelke.
12. *Kerekes József dr.:* Erdély ásványvizeiről.
13. *Márton Béla dr.:* Az Alföld új öntözőművei.

II. Időszerű földrajzi kérdések.

14. *Cholnoky Jenő dr.:* A kínai és a magyar Alföld.
15. *Takács József dr.:* A németek skandináviai hadjárata.
16. *Irmédi-Molnár László dr.:* A német nyugati átkaroló hadjárat.
17. *Hézser Aurél dr.:* A francia és az angol gyarmatbirodalom átalakulása.
18. *Baktay Ervin dr.:* India és a mostani háború.
19. *Geszti Lajos:* A germán-brit háború.
20. *Szabó Pál Zoltán dr.:* Az olasz-francia-angol háború.
21. *Koch Ferenc dr.:* Az új németbirodalom.
22. *Kéz Andor dr.:* Mi van a Föld belsejében?
23. *Simon Béla dr.:* Üzemi épületek védelme.
24. *Wallner Ernő dr.:* A skandináv országok 1940-ben.

III. Felfedező utazások.

25. *Haltenberger Mihály dr.:* Emlékezés Lóczy Lajosról.
26. *Pósáné Ormós Jerne:* Kutatóutak 1939/40-ben.

IV. A földrajzoktatás időszerű kérdései.

27. *Bodnár Lajos:* Ifjúsági tanulmányi kirándulások.
28. *vitéz Temesy Győző dr.:* Az új VII. osztályos földrajz.

V. Statisztikai rész.

29. Összeállította: *Pécsi Albert dr.*

VI. Térképek.

30. Térképeink tartalomjegyzéke.

A zsebkönyv bolti ára 2·80 pengő. Tagjaink **2·— pengős kedvezményes áron** kaphatják meg, az összegnek előzetes beküldése mellett. A könyv árát postautalványon alanti címünkre vagy a postán kapható bianco-befizetési lapon lehet beküldeni (csekkszámlánk száma: 23.604, címünk a befizetési lapon: Magyar Földrajzi Társaság, Budapest).

A zsebkönyvet utánvéttel nem szállítjuk. A kedvezményes árat csak az év végéig tarthatjuk fenn. Kérjük azonban a megrendelések mielőbbi beküldését azért is, mert az elmúlt évben *összes példányaink elfogytak* s januáriusban sokszáz rendelőnek nem tudtunk már küldeni.

Hazafias üdvözlettel

a Magyar Földrajzi Társaság

(Budapest, VIII., Sándor-u. 8.)